

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः ŚABDĀRTHACINTĀMAṆIḤ

प्रथम खण्ड
भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

039163
Accession No. ---
Shantarakshita Library
Wibetan Institute, Saman

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar, P N Pudur Coimbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTA'MANI
First Published 1860
Reprint - 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215 Shahzada Bagh Indl Complex
Phase-II Phone 533736 533762
Delhi 110035

शब्दार्थचिन्तामणिः

अर्थात्

मीर्वाणभाषासाशेषशास्त्रानेककोशादिभ्यः सङ्गृहीतानां मकाराद्यर्थ-
क्रमेण विन्यस्तानां शब्दानां तत्तत्क्षिन्नानांार्थकार्थपर्यायप्रयोगोल्लेखेन
पाणिन्युक्तनिवृत्तिरूपैस्तत्तदर्थस्फुटीकरणेन तत्तच्छब्दप्रस्तावागुतवै-
दाङ्गभृतिपुराणागमेतिहासादिप्रयोगैः सूदशिल्पसङ्गीतादिशास्त्रीय-
विषयाणां वर्णनैः शब्दास्त्रधातुरत्नादिपरीक्षाभिः ग्राम्यारण्यपशुप-
त्यादिखण्ड्यैर्दगार्गलेन सज्जलनिर्जलभूमिपरिज्ञानेनोद्यानवृक्षा-
युर्वेदेन द्रव्यगुणरोगनिदानादिभिरुलङ्कारच्छन्दःप्रभृतिनाम-
लक्ष्योदाहरणैश्च संयुक्तोऽखिलशैलसुमताभिद्योतक-
सङ्कदयङ्कदयाङ्काददेशन्य ॥

तस्यायमवर्गकवर्गात्मकः प्रथमोभागः

ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथेन विनिर्णीतः

एकविंशत्यधिकोऽनविंशतितमे १८२१ वैकमे ऽब्दे आगरेति साधारण्य-
याविख्याते सुप्रपुरे आदिगौडश्रीघासीरामकनहियालालयेऽर्थये
नतयोर्निजे संस्कृतयन्त्रालये श्रीरामप्रसाददृष्ट्यामुद्राखिण्या
ऽभिव्यक्तः

तत् सत्

शब्दार्थचिन्तानये मूर्खवन्द्यः तच्चाह
श्रीजगदानन्दनाथः

नमो गुरवे ॥ श्रीमद्गौडकुले नितान्तविपुले ऽडीचप्रथोत्थे ऽतुले जातः
पुष्करराज इत्यभिधया ख्यातो धरामण्डले । यत् सौजन्यमुधासरित्पतितर
ङ्गान्दोलनानन्दिता विद्योदार्यदयादिशेवधिपराः सर्वे वभूवुर्जनाः ॥ १ ॥ श्री
नन्दलालः सुकृते विशाल स्तुष्टादिरामसुमनो ऽभिरामः । तद्रात्मजा वप्रति
मप्रभावौ श्रीरामरामानुजनैजभावौ ॥ २ ॥ श्रीनन्दलालपत्नी सुषुबे सुनुज
यं सुता मेकाम् । प्रथमस्तु शम्भुनाथो ऽन्तरजो रामप्रसादात् ॥ ३ ॥ मेती
रामो ऽवरजः सर्वे सकलार्थतत्त्वज्ञाः । देवी सुलचणासीद् याहि सती शील
सम्पन्ना ॥ ४ ॥ विद्वत्तुलारामसुतो भवानीशङ्करो ऽभवत् । ज्येष्ठः श्रेष्ठमतिर्नाति
ससारासक्तमानसः ॥ ५ ॥ द्वितीयः सम्भूतो धनपतिपुरो राज इति यं कुली
ना नामै न जगति कृतवन्तो मुमुदिरे । प्रकृष्या ऽऽजन्मा ऽसौ विरलतरकर्म
तिरसिको ह्यगा दप्रत्यक्ष निजजनत एकः शिवपुरीम् ॥ ६ ॥ चिचन्द्राब्दायु
ष्मान् परमपरतत्त्व विविदिषुः पठित्वा शास्त्राणि प्रतिहरिहरानन्दपदतः ॥
प्रतीतं नाथार्थं निखिलनिगमार्थैकमुधिर्यगतो ऽयं योगीन्द्रं कुशलमवधूतं कु
शाहम् ॥ ७ ॥ प्रीत्या नमस्या सन्तुष्टः सद्गुरुः करुणानिधिः । त्व सुखानन्दना
थो सो त्वाचष्ट हि यथो चितम् ॥ ८ ॥ ब्राह्मावधूतपदवीं प्राप्य देशानने
कशः ॥ गाह गाह बहुविधान् दर्शं दर्शं जनब्रजान् ॥ ९ ॥ ज्वालामुखीं महा
देवीं जालन्धरीनिवासिनीम् ॥ जग्मिवान् सुषमं पश्यं क्वच स्थितिमुपाश्रयत्
॥ १० ॥ ग्रन्थाप्रसङ्गतो ऽस्मिन् भज्जीदेशप्रधिप स्तदा गतवान् ॥ रागादिरुद्र
पालो ऽस्यतपालसुतो महेदारः ॥ ११ ॥ पर्वतराज श्वतुर श्वतुर्घु यत्नेषु दी
क्षितो विद्वान् ॥ श्रीकृष्णमणोः शिष्यो ऽमुं विचरन्त यदा द्राक्षीत् ॥ १२ ॥ आ
हूय श्रुतवाणीजनितशब्दो निनीषुरनुकूलः ॥ शुश्रूषया स्वदेशं तं प्रार्थ्यानी

नयद् यथायोग्यम् ॥ १३ ॥ सोऽयं प्रसन्नहृदयो महाशयाहैतुकीभक्त्या ॥
 अप्येतराभद्रास्थं तत्पुत्रं पाठयन् न्यवसत् ॥ १४ ॥ निश्चिन्तो विरले समन्तत
 उपेतेष्टार्थसिद्धिस्ततश्चिन्तां तत्र समासद् द्विजकुले दृष्ट्वा कले रापदा ॥ मौ
 ल्यं तस्य तुशान्तये निखिलशस्त्रार्थोज्ज्वलीर्षु मुदा व्यास्यत् कोशकलाधरं
 कलिहरं शब्दार्थचिन्तामणिम् ॥ १५ ॥ गङ्गातीरे रुद्रपाले शिवेन शिवतां
 ज्ञते ॥ ज्ञात्वा नैमित्तिकोभावं निमित्ताभावसङ्गतौ ॥ १६ ॥ इन्द्रप्रस्थं पुनः प्र
 त्यागन्ता मनसि चिन्तयन् ॥ कथं मेतस्य कोशस्य स्यात् प्रवृत्तिर्निरन्तरा
 ॥ १७ ॥ प्रस्तुतश्रीनन्दलालदैहित्री श्रेयश्चाश्रयौ ॥ कोविदौ व्यवहाराणां
 प्रायस्सुप्रनिवासिनौ ॥ १८ ॥ चुन्नीलालाग्रजो घासीरामनामा प्रतापवान् ॥
 धनिमान्यो राजमान्य स्वभुजार्जितसद्यशाः ॥ १९ ॥ बालप्रवासिनं दैवनेदि
 तो दूरदर्शिनम् ॥ समातुल्यमनुप्राप्य कृत्वालापं मनोगतम् ॥ २० ॥ कोशप्र
 शंसां प्रस्तावे श्रुत्वा तस्योत्सुकं मनः ॥ तन्मुहीकरणायाशु यदाच्यर्थमवे
 भवीत् ॥ २१ ॥ परेश्वरकराङ्गकमिते १८२१ विक्रमहायने ॥ तदैव मुद्रितो भा
 गः प्रथमः साङ्ग इत्यभूत् ॥ २२ ॥ उत्तमश्लोकशिष्येण श्रीपादाम्बुजसेविना ॥
 धर्मीसारस्वतेनैभिरिन्द्रप्रस्थनिवासिना ॥ २३ ॥ जगदानन्दनाथेन पारम्प
 र्यानुवर्तिना ॥ जगदीशोपनामैषा स्त्रीकैरुद्घाटिता कृतिः ॥ २४ ॥ * ॥ * ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामये संकेताक्षराणां विवरणम् ॥

अ०	अर्दुर्चा पुसिच ॥ अत्रा	अनु० उ०	अनुश्रुतिकादित्वादुभयप
	दिभ्यः फञ् ॥		दृष्टिः ॥
अघ०	अघ्रादिभ्यश्चेति यक् ॥	अन्य०	अन्यत्रापीति डः ॥
अङ्ग०	अङ्गुल्यादिभ्यश्चक् ॥	अन्ये०	अन्येषामपीति दीर्घः ॥ अ
अजा०	अजादित्वाट् टाप् ॥		न्येभ्योपीति डः ॥ अन्येभ्यो
अधा०	अधात्मादित्वाट् ठप् ॥		पिदृश्यते इति वः । वञ् ॥

	अन्येभ्योपि दृश्यते क्विप् ॥	कृ०	कृत्वादिभ्यः क्तिन्निष्ठाव
	अन्येभ्योपि दृश्यते इति धप्		द्वाच्यः ॥
	॥ अन्येभ्योपि दृश्यन्ते ॥ मनि	ए० वि०	एतद्विवरणम् ॥
	नृक्कनिप् वनिप् विच् एते ॥	कं०	कण्डादिभ्यो यक् ॥
अन्येष्व०	अन्येष्वपि दृश्यते इति ड ॥	क०	कर्ममीमांसायाम् ॥
अव०	अब्दादयश्चेतिसाधुः ॥	कठ०	कश्चित् ॥
अप्०	अर्शआदिभ्यो ऽच् ॥	कच्०	कच्छादिभ्यश्चेत्यण् ॥
अली०	अलीकादयश्चेति की-	कत्०	कत्यादिभ्यो ढकच् ॥
	कन् ॥	कपि०	कपिलकादिस्त्वास्तत्त्वम् ॥
अश्रु०	अश्रादयश्चेतिसाधुः ॥	कम०	कमलादिभ्यः खण्डः ॥
अश्व०	अश्वपत्यादिभ्यश्चेत्यण् ॥	कल्या०	कल्याणयादिस्त्वाट्ठक् ।
आ०	आकर्षादिभ्यः कनु ॥		इनडाशेशश्च ॥
आद्या०	आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यान	का०	काश्यपः । काश्यादिस्त्वात
	मिति तसिः ॥		जिठः ॥
इ०	इति ॥	का० घु०	कालीपुराणम् ॥
इ० वि० ति०	इति विष्णुपुराणतिलके	कालि०	कालिदासः ॥
इ० रा०	इतराभ्योपि दृश्यन्ते तसि	का०	कादिभ्यः किदिति डः ॥
	लादयः ॥	काशी०	काशीखण्डम् ॥
इष्०	इष्टादिभ्यश्चेति इनिः ॥	का० सु०	कापिलसूत्रम् ॥
उ०	उक्त्यादिस्त्वात् ठक् ॥	कि०	किसरादिभ्यः छन ॥
उत्०	उत्सादिस्त्वाट्ठक् ॥	किशो०	किशोरादयश्चेत्योरन् ॥
उद्०	प्राणभृज्जातिवयो वचनो	कु०	कुर्वादिभ्यो गण् ॥
	ज्ञावादिभ्यो ऽञ् ॥	कु०	कुटादिः ॥
उदा०	उदाहरणम् ॥	कुला०	कुलालादिभ्यो वुञ् ॥ कुला
उर्०	उरः प्रभृतिभ्यः कष् ॥		र्यवः ॥
उल्०	उल्वादयश्चेति वञ्जन्त-	कू	कूर्मपुराणम् ॥
	साधुः ॥	के०	केचित् ॥
उलू०	उलूकादयश्चेत्यूकः ॥	कू०	कूजादिभ्यः संज्ञायां वुन् ॥

कृद० कृदरादन्त्रेति सार्धः ॥
 कृत० कृतूयकादिस्त्वान्तादृठ-
 क् ॥
 क्रमा० क्रमादिभ्योवुन् ॥
 ख० खण्डिकादिस्त्वादङ् ॥
 ख० खर्जादिस्त्वात् ऊरः ॥
 खर० खर्जपिष्ठादिभ्य ऊरोन्म-
 चै ॥
 खला० खलादिभ्यश्चनिर्वक्तव्यः ॥
 ग० गर्गादिभ्योयञ् ॥
 गम्० गम्भीरादयश्चेति ईरन् ॥
 गहा० गहादिभ्यश्चेति छु ॥
 गु० गुपादिभ्यः किदिति इजश्च ॥
 गुडा० गुडादिभ्यष्ठञ् ॥
 गौ० गौरादिः ॥
 गौ० भा० गौडभाषा ॥
 गृष्० गृष्णादिभ्यश्चेति ठञ् ॥
 ग्रहि० नन्दिग्रहिपचादिभ्योऽल्यु-
 षिन्यच इति णिनि ॥
 चतु० चतुर्वर्षादीनां स्वार्थे उप-
 संख्यानम् । ष्यञ् ॥
 चु० चुरादिः ॥
 छ० छत्रादिस्त्वाश्च ॥
 छान्० छान्दस ॥
 छान्० भा० छान्दोग्यभाष्यम् ॥
 छे० छेदादिभ्यो निश्चमिति-
 ठञ् ॥
 ज० जज्ञादयश्चेति सार्धः ॥

जु० जुहोत्यादिः ॥
 ज्व० ज्वलादिस्त्वाश्च ॥
 ज्यो० जोत्कादिस्त्वादङ् ॥
 त० तथाच ॥
 त० छ० प० तदुक्तं छन्दोगपरिब्रिष्टे ॥
 तडा० तडानादयश्चेति निपातः ॥
 त० प० तत् पञ्चविधम् ॥
 तर० तरत्यादिभ्यश्चेत्स्वङ् ॥
 ता० तारकादिस्त्वादितच् ॥
 ति० तिकादिभ्यः फिञ् ॥
 तुन्० तुन्वादिभ्यश्चेति इनिश्च ॥
 तु० तुदादिः ॥
 तुषा० तुषारादयश्चेत्थारन् ॥
 दं० दण्डादिस्त्वात् यत् ॥
 दाम० दामन्यादिभिर्गर्तषष्ठा-
 च्छः ॥
 दि० दिगादिभ्योयदिति यत् ।
 दिवादि ॥
 दी० दीपिका ॥
 दृ० दृढादिः । वर्णदृढादिभ्यः
 ष्यञ् । इमनिश्च ॥
 नं० नन्द्यादिस्त्वात् ल्युः । नन्दिग्र-
 हपचादिभ्योऽल्यु षिन्यच ॥
 नडा० नडादिस्त्वात् फक् । नडा-
 दीनां कुक्वेति छः ॥
 नद्या० नद्यादिभ्योऽगिति ठक् ॥
 न्यङ्० न्यङ्कादिस्त्वात् कुक्त्वम् ॥
 न्या० न्यायकृत्वम् ॥

मा०	नारदः ॥	ष्टम ॥	
नि०	निपातः ॥	वृथ्०	पृथ्वादिभ्य ईमनिज्वा ॥
नि०	दिदानम् ॥	प्र०	प्रसिद्धः । प्रज्ञादिभ्यश्चेति
नै०	नैषधः ॥		स्वार्थे ऽण् प्रत्ययः ॥
प०	पचाद्यच् । पलाशाद्यञ् ॥	प्रति०	प्रतिजनादिभ्य खञ् ॥
प०	नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्यु-	प्रा०विद्	प्रायश्चित्त विवेकः ॥
	गिन्यच् ॥	फ०	फलम् ॥
प०घ०	पराशरपद्धतिः ॥	व०	वलादिभ्योअनुप् ॥ वसिष्ठः
पर्फ०	पर्फरीकादयश्चेती कन् ॥		। बहुलमन्यत्रापी तियुष् ॥
प०भ्य०	पर्वतभाषा ॥	वङ्ग०	वङ्ग्यादयश्चेति क्तिन् ॥
पर०	पर्पादिभ्यःष्ठन् ॥	वला०	वलाकादयश्चेत्याकः ॥
पश्वा०	पश्वादिषौघेयादिभ्यो ऽण्	वसं०	वसन्तादिभ्यष्ठक् ॥
	औ ॥	वच्चा०	वच्चादिभ्यश्चेति ङीष् ॥
प०सं०	पराशरसहिता ॥	व०द०	वर्षवृत्तप्रभेदः ॥
पा०	पामादिस्त्रात् नः ॥	वा०	बाहुल्यकात । वाच्चादि-
पा०पा०	पाप्मे पातालखण्डः ॥		स्त्रादिभ्यः ॥
पाचा०	पाचाद्यन्तस्यनेति स्त्रीस्त्वं-	वा०पु०	वायुपुराणम् ॥
	न ॥	वाहि०	वाहिताग्न्यादिषु ॥
पारस्०	पारस्करादिस्त्रात् सुट् ॥	वि०	विशेषः । विल्वाद्यण् ॥
पाश०	पाशादिभ्योयः ॥	विडा०	विडादिभ्यःकिदित्यङ्गम् ॥
पि०	पिच्छादिस्त्रात् ङल् ॥	विदा०	अन्वधानन्तर्ये विदादिभ्यो
पिङ्ग०	खर्जपिञ्जादिभ्यञ् रोल	वि०ध०	विष्णुधर्मोत्तरम् ॥
	चावित्यूलच् ॥		ऽञ् ॥
पिना०	पिनाकादयश्चेत्याकः ॥	विन०	विनयादिभ्यष्ठक् इति स्वा
पु०	पुष्करादिभ्योदेशेइति इ-		र्थेठक् ॥
	नि । पुराणम् ॥	वि०पु०	विष्णुपुराणम् ॥
पुरो०	पत्यन्तपुरोहितादिभ्योयक्	वी०	वीरमित्रोदयः ॥
पृ०	पृषोदरादीनि यद्योपदि-	वे०भा०	वेदभाष्यम् ॥

वेत०	वेतनादिभ्यो जीवतीति-	मङ्ग०	मङ्गुरादयश्चेति उरच् ॥
	ठञ् ॥	मनो०	इन्द्रमनो ज्ञादिभ्यश्चेति
वै०	वैदिकप्रयोगः ॥	म०भा०	महाभारतम् ॥
वै०प०	वैद्यकपरिभाषा ॥	मयू०	मयूख्यसकादित्वात् ॥
वै०म०	वैद्यकमतम् ॥	मावृ०	मावावृत्तम् ॥
वृ०	वृत्ते ॥		वृञ् ॥
वृक्षा०	वृक्षादिभ्यःखण्डः ॥	महा०	महाभारते ॥ महाभार
वृषा०	वृषादिभ्यश्चिदितिकल् ॥		तम् ॥
वृह०	वृहद्बर्मपुराणम् ॥	मा०त०	मायातन्त्रम् ॥
व्यु०	व्युत्पत्त्या ॥	मि०	मिथिलादयश्चेति इलच् ॥
भा०	भावप्रकाशः ॥	मित०	मितक्षादित्वात् डु ॥
ब्र०	ब्रह्मवैवस्तपुराणम् ॥	मु०तं०	मुण्डमालातन्त्रम् ॥
ब्र०पु०	ब्रह्मपुराणम् ॥	मू०	कप्रकरणे मूलविभुजादि
ब्र०वै०ब्र०	ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मखण्डम् ॥		म्युत्पत्तिसंख्यानमितिक ॥
ब्र०	गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः क	मूले०	मूलेरादयश्चेत्येरक् ॥
	र्मणिश्चेतिभ्यञ् ॥	स०	सृगव्यदयश्चेतिक ॥
ब्री०	ब्रीह्यादिभ्यश्चेतिभ्यः ॥	मे०	मेच्छधर्म ॥
व्या०व०	व्यासवचनम् ॥	य०	यजादित्वात् । यथा ॥
भा०	भागवतम् ॥	या०	यावत् । यावादिभ्यः कन् ॥
भा०प०	भाषापरिच्छेदः ॥	याज्ञ०	याज्ञवल्क्यः ॥
भा०प्र०	भावप्रकाशः ॥	यु०	हायनान्तयुवादिभ्योञ् ॥
भार०	भारतम् ॥	यौ०	पर्क्षादियौघ्रेयादिभ्योऽण
भि०	षिङ्गिदादिभ्योऽङ् ॥		जौ ॥
भिच्चा०	भिच्चादिभ्योऽण् ॥	र०	रसादिभ्यश्चेति मतुप् ॥
भी०	भीमादयोऽपादाने ॥	रा०	रामायणम् ॥
भू०	भूम्नि ॥	राज०	राजदन्तादिषु परम् ॥
भ्वा०	भ्वादिः ॥	रानि०	राजनिर्घण्ट ॥
म०	मन्त्रार्थीयः ॥	रेव०	रेवत्यादिभ्यष्ठक् ॥

ख०	खच्चयम् ॥	सि०	सिद्धान्तशिरोमणि ॥
ली०	लीलावती ॥	खि०	खियाङ्क्तिन् ॥
लो०	लोमादिच्चात् श	सु०	सुषामादिषु चेतिषत्त्वम् ॥
ल्वा०	ल्वादिभ्यश्चेतिनत्त्वम् ॥	सुवा०	सुवास्वादिभ्योऽण् ॥
श्र०	श्रकन्ध्वादि' ॥	स्थूला०	स्थूलादिभ्यःप्रकारवचने
शका०	शकादिभ्योऽण् ॥		कन् ॥
शम्०	शमादिभ्योऽथच् ॥	स्म०	स्मरणम् । स्मृति ॥
शर्०	शर्करादिभ्योऽण् ॥	स्वा०	स्वार्थे ॥
शा०	शाकपार्थिवादि' । शाखा	ह०	हरिवंश ॥
	दिभ्योय' ॥	हरि०	हरितादिभ्योऽण् ॥
शार्०	शाङ्गरवाद्यजोऽङीन् ॥	हरी०	हरीतक्यादिभ्यश्चेतिफल
शि०	शिवादिभ्योऽण् ॥		प्रत्ययस्यलुप् ॥
शु०	शुभ्रादिभ्यश्चेतिठक् ॥	हे०	हेमचन्द्र ॥
शुण्०	शुण्डिकादिभ्योऽण् ॥		
श्री०	श्रीभागवतम् ॥		
स०	समासः ॥	इक्०	इक्कृष्यादिभ्यः ॥
स०क०	सरस्वतीकण्ठाभरणम् ॥	इज्०	इजवपादिभ्यः ॥
स०	सम्पदादिच्चात्किप् ॥	इण्०	इणजादिभ्यः ॥
सङ्	सङ्काशादिभ्योऽण् ॥	खुल्०	धात्वर्थनिर्देशे खुल्बन्त-
संज्ञा०	संज्ञापूर्वकत्वाद्बृहद्भावः ॥		व्य । सञ्ज्ञायाम् ॥
सम्०	सम्प्रसारणम् ॥	कः०	अज्ञाते । कुत्सिते । अल्पे
सर्०	सर्वधातुभ्योऽमन् ॥		। द्वस्वे ॥
सर्व०	सर्वधातुभ्यश्च । सर्वधातु	कन्०	सञ्ज्ञायाम् । अनुकेम्पाया
	भ्यः । ष्टन् । सर्वधातुभ्योऽसुन्		म् । अवक्षेपेकन् । इवेप्र
सायः	साहित्यदर्पण' ॥		तिकृतौ । सञ्ज्ञायाम् ॥
सि०	सिद्धादिभ्यश्चेतिठक् ॥	क्षुम्०	क्षुम्नादिषु चेतिषत्त्वाभा-
सिन्०	सिन्ध्वादिच्चादण् ॥		व ॥
सिमु०	सिद्धान्तमुक्तावली ॥		

●

श्री गणेशाय नमः

अथ शब्दार्थचिन्तामणौमंगलम्

तथा दौ मङ्गलाचरण मभिधेयादिकञ्च

0000

नम श्री सद्गुरवे ॥ ॥ श्रीमद्धरिहरानन्दनाथाभिन्नं स्वदेशिकम् नारा-
यणमह वन्दे सच्छास्त्रज्ञानभास्करम् ॥ सम्बोदरं महाकाय मेकदर्शनं गजा-
ननम् । गौरीप्रियं मुदा वन्दे सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ २ ॥ नमो देवि मङ्गा
विद्ये भजामि चरणौतव । देहिज्ञानप्रकाश मेनिखिलार्थ प्रसिद्धये ॥ ३ ॥ श्री
शारदा शारदचन्द्रकान्ति हृदम्भुजे ऽभीतिवर दधानाम् । पुस्त विपश्चीं सुक-
टैः प्रसन्ना ध्याये ऽनिश आल्यहरां पिनेत्राम् ॥ ४ ॥ वेद्यं ब्रह्मादिभि र्ध्येयं
योगीन्द्रै र्यन्महत्पदम् ॥ तत् तत्तत्तत्त्व मस्यादिवाक्यै रिष्ट भवाम्यहम् ॥ ५ ॥
यदज्ञानादिद जात यञ्ज्ञानेविषयंव्रजेत् । तन्निर्गुण निर्विशेषं ब्रह्मात्मानं

समाश्रये ॥ ६ ॥ कोशाननेकानवलोक्य यत्नाच्छास्त्राणि भूयः प्रविचार्य तेभ्यः ।
। बालाबोधाय लिखामि शब्दान् सार्थन् सुसङ्गृह्यमुदे बुधानाम् ॥ ७ ॥ अल्पा

युधो ऽत्यदुर्हीष द्विजान् दृष्ट्वा कला वय । सुखानन्दोचितेखैतत् क्रोधं सुख
 सुबोधम् ॥ ८ ॥ सलिलज्वालिज्जगद्भानां ज्ञानायत पुरः पुरः । तत्तदाचार्यलेखो
 हि समासार्थो विधीयते ॥ ९ ॥ जिज्ञासा यच्च कुत्रापि शास्त्रीये शब्द उद्भवेत् ।
 तदैवैतत् पश्यता ऽनुभूयते कृतकृत्यता ॥ १० ॥ तावद् भ्रमति शब्दार्थ
 चिन्ताव्याकुलमानसः । सुश्रद्धानः स्थिरधीर्यावदेनं न पश्यति ॥ ११ ॥ चतुर्द
 शसुविद्यासु प्रायः शब्दो न तादृशः । मातृकानुक्रमेणा ऽचसपर्यायो निवेशितः
 ॥ १२ ॥ निदर्शनेषु शब्दानां तत्तच्छास्त्रसमुद्भूता । गद्यपद्यमयीवाणी वर्ण्यतास्मि
 न् कश्चित् कश्चित् ॥ १३ ॥ केषाञ्चिद्देशभाषापि गुप्तबोधाय दर्शिता । अतः
 परोपकृतचे कोन्यो भवितु मर्हति ॥ १४ ॥ शब्दार्थचिन्तासगिनामद्भुतं कोशे
 शु सर्वेषु च रत्नभूतम् । श्रीमत् सुखानन्दबुधेन कृतद्विजोपकारार्थं मिदं प्रभू
 तम् ॥ १५ ॥ पण्डितै राजधनिनां कृता ग्रन्थाङ्गनेकशः धनादये तु स्या देतत्
 सर्वान्तर्यामितुष्टये ॥ १६ ॥ १८२० ॥ खनेचग्रहभूयुक्ते विक्रमे वत्सरे शुभे ।
 मार्गस्यासितपञ्चम्या मारब्धो मुद्रितुं ह्यसौ ॥ १७ ॥

अथ शब्दार्थचिन्तामणिः

— ००००० —

अः

अ । । अभावे ॥ स्वल्पार्थे ॥ प्रतिषे
 धे ॥ अनुकम्पायाम् ॥ सम्बोधने ॥
 अधिसेपे ॥ स्वराणामादिमेवार्थे ॥
 अ । पुं । वासुदेवे ॥ महेश्वरे नञो-

अशः

यमकारः ॥ यद्वा ॥ अतत्सर्वव्याप्नो
 ति । अततेर्दे । न । परब्रह्मणि ॥
 अशः । पुं । वसुके । भागे ॥ स्वान्धे ॥
 वस्तुन एक देशे ॥ नवांशे ॥ अशयते ।

अंशुमद्

अंशुविभाजने । अदन्तः । कर्मणि-
घञ् ॥

अंशकः । पुं । दायादे ॥ अशहारी अव-
श्यमंशहरतीत्यर्थः । अशहारीतिक
न् ॥ अल्पांशे ॥ अल्पार्थकन् ॥ न ।
वासरे । दिने ॥

अशी । त्रि । भागाधिकारिणि । भागि-
नि ॥ अशो ऽस्यास्ति । इतिः ॥

अंशुः । पुं । प्रभायाम् ॥ सूत्रादिसूत्र्यां
शे ॥ किरण्ये ॥ सूर्ये ॥ अंशयति ।
अशविभाजने । चुरादि । अगव्या
दिच्चात्कुः ॥ लेशे ॥ वेशे ॥

अंशुकम् । न । सूत्र्यावस्त्रे ॥ वस्त्रमात्रे
॥ उत्तरीये ॥ परिधानीये । अघोष-
स्त्रे ॥ अशुन्कायति । कैशब्दे । आ-
त इतिकः ॥ यद्वा । अंशुभिः काशते
। काशुदीप्तौ । अन्येष्वपीतिङः ॥ ते
अपाताख्या पक्षे ॥ त्रि । अल्पांशौ ॥
अल्पोऽतिकन् ॥

अंशुजाखम् । न । प्रभापटले ॥ अंशुनां-
जाखमिव ॥

अंशुधरः । पुं । सूर्ये ॥ धरति । घृञ् ० ।
अच् । अशुनां धरः ॥ चि । प्रभावि-
शिष्टे ॥

अंशुपट्टः । पुं । पट्टशटके ॥

अंशुमान् । पुं । सूर्ये ॥ विश्वव्यापिप्र-
काशे परमात्मनि ॥ सूर्यवन्शीयन्वपा

असः

नरे ॥ चि । अंशुविशिष्ट ॥ अंशवे-
विद्यन्ते ऽस्य । तदस्यास्तीतिम-
तुप् ॥

अंशुमती । स्त्री । परदेवतायाम् ॥
अंशवः सन्त्य ऽस्याः । मतुप् ङीप् ॥
शालपश्याम् ॥ अशुमच्याः फलं मू-
लञ्चांशुमङ्गी । अनुदात्तादेश्चेत्य-
ञ् फलपाकमूलेष्वितिलुपि युक्तव-
द्भावः ॥

अंशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् ॥ अं-
शुमन्ति सूत्र्यावयववन्ति फलान्य-
स्याः । अशुमानिव वा फलान्यस्याः ।
अजादित्वाद्वाप् ॥

अंशुमाणी । पुं । राजभेदे ॥ भास्करे
॥ अशुनां माणा । साञ्चस्ति अस्म्य ।
ग्रीष्मादित्वा दिनिः ॥

अंशुखः । पुं । चायक्यमुनौ । शोभिषे ॥
इति त्रिकाण्वशेः ॥

अशुहस्तः । पुं । सूर्ये ॥

अंशुदकम् । न । हंसोदके ॥ यथा ।
दिवा रविरैर्जुष्ट निशि शीत-
करां शुभिः । ज्ञेयमशुदकं नामशि-
ग्ध दोषव्यापहम् ॥ अंशुनामुद-
कम् ॥

असः । पुं । न । भुजशिरसि । स्तब्धे ॥

अस्यते समाहन्यते । अससमाघाते
। घञ् ॥ यद्वा । अमति अम्यते वा

अकम्

भारादिना । अमगतौ । अमेःसन्
॥ पु । विभागे ॥

अंसकूट । पु । ककुदि । वषाङ्गे । चूडो
इति ठाठइति च भाषाप्रसिद्धे ॥ अंसे
कूटं ॥

असत् । चि । मांसले । पुष्ट । वसवति
॥ अंसेस्यास्ति । वत्सांसाभ्यां काम
वले इति खच् ॥

अंहति । स्त्री । त्यागे । दाने ॥ हन्ति
दुरितमनया । हनोरंहचेत्यतिः ॥
रेगे ॥

अंहती । स्त्री । अंहतौ ॥ बद्धादित्वा
त् पचेङीष् ॥

अंहः । न । दुःखे ॥ स्वधर्मत्यागे ।
दुरिते ॥ अमति गच्छति प्रायश्चि
त्तादिना । अमगत्यादिषु । अमे-
हुंक्चेत्यसुन् हुगागमश्च ॥ अम
निगच्छत्यधोनेनवा ॥ अहेरसुना
सिद्धे अचेरसुनि अङ्घ्र इतिमा भू
दिति अमेहुंक्चेतिस्त्रयम् । तथा
च । स्थान्मध्योऽसत्तुर्थत्वं मंहसोरं
हसस्येति द्विरुपकोशः । यवश्च ।
दत्तार्घाः सिद्धसङ्घेर्विदधतुघृणयः
शीघ्रमङ्घो विधात मितिपाठोऽनु
प्रासरसिकानां प्रामादिक इति व
दन्ति ॥

अकम् । न । पापे ॥ दुःखे ॥ नकम् ॥

अकम्भी

कंसुखं तद्विरुद्धंवा ॥ नलोपोनञः ॥

अकचः । पुं । केतुग्रहे ॥ चि । केश
हीने ॥

अकनिष्ठगः । पुं । बुद्धमुने ॥

अकम्पन । पुं । राक्षसान्तरे ॥

अकम्पित । पु । बौद्धगणाधिपविशेषे
॥ चि । कम्पशून्ये ॥

अकरणिः । स्त्री । शपे । आक्रोशने ॥
यथा । अकरणि रिच भूयादप्रश-
स्तस्यधातु रिति ॥ अकरणम् । आ
क्रोशेनश्रयिनिः ॥

अकरा । स्त्री । आमलक्याम् ॥ चि ।
करशून्ये ॥ अकरः । अकरम् ॥

अकरण । चि । निर्दये ॥ नकरणः ॥

अकर्कशः । चि । कोमले ॥

अकर्णः । चि । धदिरे ॥

अकर्ता । चि । अक्रिये । अस्थापारे ।
कर्तृत्वरहिते ॥ नकर्ता । नलोपो
नञः ॥

अकर्मण्यः । चि । क्रियासुमन्ये । निक
म्भा इतिभाषा ॥

अकर्म । न । तूष्णीमावे ॥ मोक्षे ॥ न
विद्यते कर्मयस्मिन् तत् ॥ चि । का
यौचमे ॥

अकर्मी । चि । ब्रह्मविदि ॥ अकर्मअस्ति

अस्य । ब्रीह्यादित्वादिनिः । नकर्मी

वा ॥ कर्मानुष्ठानरहितेऽवधूते ॥

अकाश.

यथा ॥ अनुतिष्ठन्तु कर्माणि परलो-
कयियासवः । सर्वलोकात्मकः कस्या
दनुतिष्ठामि किं कथमिति ॥

अकल्कनः । वि । } वीतदम्भे ॥
अकल्मषः । वि । }

अकस्यात् । । सहसार्थे । अतर्कित
क्षिमित्तके ॥ यथा । अकस्याद्युवती
घृष्ट केशेष्वकृष्यन्वति । पतिनिर्दे-
यमाशङ्क्य हेतुरवभविष्यती-
ति ॥

अकामः । वि । वाद्यविषयकामनाशु-
भ्ये ॥ न विद्यते कामो ऽस्य ॥ यथा ।
उष्टानुश्रविकावाद्याः कामायस्य न-
सन्त्यसौ । अकामस्यादृशत्वनुनि-
ष्कामत्वेन सिध्यतीति ॥

अकामकार । पु । यथेष्टानाचरणे ॥
नकामकारः ॥

अकामहतः । वि । आशङ्कलोकान-
न्दादर्वाचीनेष्वानन्देषु वितृष्णे ॥
कामेनहतः कामहतः । नकाम-
हतः ॥

अकायः । वि । अशरीरे ॥ शिङ्गशरी-
रगर्जिते ॥ न विद्यते काश्रेयस्यसः ॥

अकारः । पुं । अ अचरे । वर्णानाम-
ध्ये भगवद्विभक्तौ ॥ अवर्णनिर्देशे ॥
वर्णात्कारः ॥

अकाशः । पुं । काशाशुद्धौ ॥ यथा ।

अकूपा

अनुराधर्षमारभ्य षोडशर्षेषु भास्करः ।
यावच्चरति वैतावदकालं मुनयो
विदुरिति ॥ असमये ॥ वि । तद्वि-
शिष्टे ॥

अकाशदृष्टिः । स्त्री । सहस्रादिषु वर्षेभ्यो
॥ यथा । पौषादिचतुरो मासान्-
प्रोक्ता दृष्टिरकाशजा । व्रत यात्रा-
दिक तत्र वर्जयेत् सप्तवासराजिति ॥
अकिञ्चनः । वि । दीने ॥ नास्ति कि-
ञ्चन यस्य । मयूरव्यंसका दिव्यात्स-
मासः ॥ निष्कामे ॥

अकिञ्चनिमा । पु । अकिञ्चन्ये ॥ अ-
किञ्चनस्य भावः । इमनिष् ॥

अकीर्त्तिकरम् । वि । कीर्त्त्यभावकरं
। अपकीर्त्तिकरे ॥ नकीर्त्तिकरम् ॥

अकुप्यम् । न । स्वर्गैरजतात्मकेधने ॥
कुप्यादन्यत् ॥

अकुपसंघः । वि । तिथिवारचविशे-
षे ॥ यथा । स्वात्त्यन्तकादिषु भूमौ
आकगानुराधादिष्वधुवाणि विष-
मास्तिथयो ऽकुला स्युः । स्वर्गैर्नु-
मन्दगुरवश्चेति ॥

अकुप्यम् । वि । अशोभने ॥ नकुप-
्यम् ॥

अकूपारः । पु । कूर्मराजे ॥ म-
होदधौ ॥ कुप्यो पिपत्ति । पृष्ठा-
वनपूरणयोः । कर्मण्यण् । अन्येषा

अकृषि

मपीति दीर्घः । नञ् समासः ॥ उप
जादौ ॥ क० ३ ॥

अकृर्चः । पुं । बुद्धे ॥ चि । कैतवशीने ॥

अकृवारः । पु । समुद्रे ॥

अकृतम् । चि । निश्चये ॥ मोक्षे ॥ अवि
हिते ॥ कारणे ॥ प्रमाणाविषये ॥

स्वयमजनिते ॥ नकृतम् ॥ अनि-

ष्ठादिते ॥ यथा । काशातीतन्तु

ग्रन्थुर्यादकृत कदिनिर्दिशेदितिसृ

तिः ॥ स्त्री । प्रकृतिविशेषे ॥ यथा

ऽपांनिन्देशगममोहितक्षया प्रकृ

तिः स्रजकेनचित्कृता ॥

अकृतकः । चि । स्वाभाविके ॥ नकृतकः ॥

अकृतकः । चि । उपकारसामानिनि ।

कृतमे ॥

अकृतबुद्धिः । चि । शास्त्राचार्योपदे

शन्यायै रनुपजनितविवेकबुद्धौ ॥

अकृतबुद्धिर्यस्य येनवा ॥

अकृतात्मा । चि । यत्तादिभिरशोधि

तान्तकरणे ॥ शास्त्रेणासंस्कृतान्तः

करणे ॥

अकृतार्थागमः । पुं । दोषविशेषे ।

अकृतयोः मुख्यपापयोरकस्यात्फ

लदादृत्वे ॥

अकृषिमः । चि । अकरणजे । अचन्ये ।

सिद्धे ॥

अकृषिमानन्दः । पु । स्वकृपभूतान

अक्रियः

न्दाभिष्यक्तके निदिध्यासने ॥ अकृ

षिमश्वासा वानन्दश्च ॥ चि । कृषि

मानन्दविरहिणि ॥ अविद्यमानः

कृत्रिमानन्दो ऽस्य ॥

अकृतसवित् । चि । अनात्माभिमा

निनि ॥ अकृतसवेत्ति । विद्वत्ता

ने । क्षिप् ॥

अकृष्णकर्मा । चि । अश्विदाने । अ

पापकर्मणि ॥ अकृष्णं निष्पापत्वात्

शुद्धकर्मास्य ॥

अकोटः । पुं । गुवाकटचे । कटाफले ॥

अकौशलम् । न । आकौशले ॥

अक्षा । स्त्री । मातरि । जनन्याम् ।

अम्बायाम् ॥

अक्त' । चि । व्याप्ते ॥ युक्ते ॥ परिच्छि

न्ने ॥ अच्चेर्गतौक्तः । अक्तपरिमाणस्य

वाचका इति भाष्यस्यकैयटेन तथा

व्याख्यातत्वात् ॥ अनक्ति अव्यसे-

या । अञ्जूष्यत्यादौ । अचिष्टभिभ्यः

क्तः ॥

अकतु' । चि । अकामे । दृष्टादृष्टवा

द्यविषयोपरतबुद्धौ ॥

अक्रान्ता । स्त्री । वृष्ट्याम् ॥ चि ।

अनाक्रान्ते ॥

अक्रियः । चि । औतस्यार्त्तक्रियाभ्या

गिनि ॥ अथापारे । अकर्त्तरि ॥ कृ

कर्त्तविशिष्टे ॥

अक्षः

अक्रूरः । पुं । श्वफल्कतनये । गान्दि-
नीसुते ॥ चि । अकठिने । अनिष्टुरे
॥ नक्रूरः ॥ क्रौर्यवान् क्रूरः सनेत्य
क्रूरः । यद्वा क्रूर इति भावप्रधानो नि
र्देशः । न विद्यते क्रौर्यमस्येत्यक्रूरः ॥
अक्रोधः । पुं । परैराक्रोशे ताडनेवा
कृते सति प्राप्तो यः क्रोधस्तस्य तत्का
लोपशमने ॥ चि । क्रोधरहिते ॥
अक्रोधनः । वि । क्रोधरहिते ॥
अक्रमः । चि । सततव्यापारेष्वश्रान्ते ॥
अविद्यमानः क्लमेयस्यसः ॥
अक्षः । पुं । रथावयवे । अक्षे ॥ अक्ष
धारणदारुभेदे । नश्ये ॥ आतार्ये ॥
व्यवहारे । आयव्ययचिन्तायाम् ॥
पाशके । येन श्रुतविद्यायामेजति ॥
इंद्राक्षे ॥ इंद्राक्षे ॥ विभीतकतरौ ॥
ज्ञाने ॥ आत्मनि ॥ रावणौ ॥ सर्पे ॥
शकटे ॥ षोडशमासेषु । कर्षे ॥
जात्यन्धे ॥ गरुडे ॥ पक्षमायाम् ॥
यथा । चद्राश्विनिम्नापक्षमादिताचक्ष
कृतावधिः स्याद्विहदक्षिणोक्ष इति ॥
न । सौवर्चले खवणे ॥ तुल्ये ॥
इषीके ॥ अक्षुणोति अक्षति वा
अक्षयते वा ऽनेना चवा अक्षु-
व्याप्तौ । पचाद्यच् घञ्या ॥ अक्षु-
ते ऽत्यर्थम् । अक्षुव्याप्तौ । अग्नेर्दे-
वने इति सोवा ॥

अक्षद्व

अक्षकः । पुं । तिमिर्ग्रे ॥ इतिरत्न
माखा ॥
अक्षगणः । पु । ओजादान्द्रियसङ्घ-
घाते ॥ अक्षाणां गणः ॥
अक्षचरणः । पुं । अक्षपादे ॥
अक्षतम् । न । पण्डे ॥ पुं । ० भू ० ।
आजेषु ॥ क्षणनम् । क्षणुहिसाया
म् । नपुंसकेभावेक्तः । अनुदात्तो
पदेशेऽन्यादिनालोपः ॥ नक्षत ये-
षांते ॥ मुकुटस्वमरव्याख्यावसरे
आजाः पुभून्विते ऽक्षतमिति पठि-
त्वा कर्मणिक्तः । क्षतखण्डितम् ।
नक्षतमक्षतमिति विगृह्य निश्चयपु-
क्षिगानित्यवहुवचनान्ताश्च आ-
जा अक्षतमिति व्याचक्षौ ॥ केचि-
त्सु अखण्डतण्डुला अक्षतमित्या-
हुः ॥ पु । यवे ॥ चि । अक्षिते ॥
अत्रणे । अखण्डिते ॥
अक्षता । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
पुरुषसंसर्गरहितायां स्त्रियाम् ॥ न
क्षता ॥
अक्षदर्शकः । पु । प्राडिवाके । धर्मा-
ध्यक्षे ॥ अक्षबोधके ॥ पश्यति । दृ-
शिर्प्रेक्षणे । खुख् । अक्षाणां व्यव-
हाराणां दर्शकः ॥
अक्षदृक् । पु । व्यवहारस्य आतरि ।
अक्षदर्शके ॥

अचय

अचदेवी । पि । सूतकृति । भूर्ते ॥

अचैर्दीव्यति । दिवुनीडादौ ।

सुपोतिनिनिः ॥

अचयूः । पु । अचदेविनि ॥ अचै
र्दीव्यति । दिवु० । किप् । च्छोरि
त्यृट् ॥

अचधूर्त्तः । पु । सूतकारे । कितवे ॥

अचेषुधूर्त्तः । सप्तमीशैर्देरिति
समासः ॥

अचधूर्त्तः । पुं । घुषे ॥ इति वा
रावली ॥

अचपाद् । पु । नैयायिके । गौतमे ॥

अचपीडा । स्त्री । यवतिक्तास्यवता
याम् ॥

अचमः । पि । चमताशून्मे ॥ चमा
रहिते ॥

अचमा । स्त्री । ईर्ष्यायाम् । अचा
नौ ॥

अचमाखा । स्त्री । अचखने । अका
रादिचकारान्तवर्त्यमाख्यायाम् ॥

अचन्धत्याम् ॥ अचमाखा वशिष्ठे
नसंयुक्ताधनयोनिजेतिवचनात् ॥

रुद्राचमाख्यायाम् ॥

अचयः । पु । अनते । अचयकाका
भिमनिनि ॥ पि । चयाभावे ।

अचरहिते ॥ अचये ॥ ब्रह्मनिष्ठे ॥

अ. वासुदेवः तस्मिन् चयेनिवासे

अचर

ऽस्य ॥

अचयकाकः । पुं । अचयकाकाभि
मानिनि परमेश्वराख्यकाले ॥ अच
यश्चासौकाकश्च ॥

अचयतृतीया । स्त्री । वैशाखशुक्लतृ
तीयायाम् ॥ यथा । वैशाखे भासि
राजेन्द्र शुक्लपक्षे तृतीयिका । अ
चयासातिवि प्रोक्ता कृत्तिकारोहि
णीयुता ॥ तस्यादानादिर्न पुण्यम
चय समुदाहृतमिति ॥ इयं सत्य
युगाद्या

अचया । स्त्री । रव्यादिवारैः सप्तम्या
दितिषु ॥ यथा । अमावै सो
मवारेण रविवारेण सप्तमी । चतु
र्थी भौमवारेण अचयादपिचाचया
इतिभविष्यपुराणम् ॥ अचरहिता
याम् ॥ नास्तिचयोयस्याः सा ॥

अचरम् । न । नचरतीति व्युत्प
त्त्या अविनाशिनि निर्विशे
षे प्रथमाख्ये ब्रह्मणि कूटस्थेनि
त्ये आत्मनि ॥ यथा । अराद्विदु
धर्मस्त्वादचरं ब्रह्मभण्यते । कार्य
कारणरूपम् न चरन्चरमुच्यते ॥
यत्किञ्चिदसुलोकोस्मिन् प्राचीनो
चरतागतम् । प्रमाणस्य चतत्सर्व
मचरेप्रतिषिध्यते ॥ यदप्रबोधा
त्कार्पण्यब्रह्मण्ययमप्रबोधतः । तद

अक्षर

क्षरं प्रवेदुष्यं यथोक्तेश्वरवर्त्मनेति ॥
ईश्वर वर्त्मनेतिशासितृत्वादितटस्थ
लक्षणद्वारेण्यर्थः ॥ अकारादिच
कारान्तवर्णे ॥ यथा । पाण्मासिके
तुसम्प्राप्ते भ्रान्तिः संजायतेयतः ।
धाचाक्षराणि स्फुटानि पचाह्ण्डान्य
तः पुरेति ॥ तत् पञ्चविधं लिपिश्च
ब्दे द्रष्टव्यम् ॥ अपामार्गे ॥ गगने-
॥ मोक्षे । अपवर्गे ॥ धर्मे ॥ तपसि ॥
अध्वरे ॥ अथाकृताख्ये मूलका
रणे ॥ पु ॥ शङ्करे ॥ अजे । विष्णौ
॥ जीवे ॥ नक्षरति । क्षरसम्बन्धने
। पचाक्षर ॥ यद्वा । अन्नुते । अशू
ब्याप्तौ । अश्वेः सरः ॥ चि । अक्षर
णीये । अच्युते ॥

अक्षरचयः । पुं । लेखकोत्तमे ॥
अक्षरैर्वित्तः । तेनवित्तस्युच्युपच-
यपावितिचयम् ॥

अक्षरचुम्बुः । पु । लेखकोत्तमे ॥
अक्षरैर्वित्तः । तेनवित्तइतिचुम्बुम् ॥

अक्षरजननी । स्त्री । लेखन्याम् ॥
मकृतौ ॥ अक्षराणां मक्षरस्यवा
जननी ॥

अक्षरजीवकः । पु । लेखके ॥ लेखके
ऽक्षरपूर्वाः स्फुटचयजीवकचुम्बवइति
हेमचन्द्रः ॥

अक्षरजीविकः । पु । कायस्थजातौ ॥

अक्षवि

अक्षरैर्जीविकायस्यसः ॥ लेखकः
स्याल्लिपिकरः कायस्थो ऽक्षरजीवि
कइतिहलायुधः ॥ चि । अक्षरजी-
विनि ॥

अक्षरतूलिका । स्त्री । लेखन्याम् ॥ अ
क्षराणां तूलिका ॥ इतिजटाधरः ॥
अक्षरधीः । स्त्री । अक्षरे ब्रह्मणिधीया
भ्यः इतिव्युत्पत्त्या श्रुतिषु ॥ चि ।
ब्रह्मनिष्ठे ॥

अक्षरपङ्क्तिः । स्त्री । छन्दोभेदे ॥
यथा । चेद्भगवान्तेगदययोगः । वृत्ति
रिहोक्तासाऽक्षरपङ्क्तिरिति ॥

अक्षरमुखः । चि । कालाक्षरिके । शि
क्षिताक्षरे ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अक्षरविन्यासः । पु । लिपौ ॥ अक्षरा
णांविन्यासः ॥

अक्षरसमुद्भवः । पु । अपौरुषेयत्वेन
निरस्तसमस्ताशङ्केवेदे ॥ अक्षरात्प
रमात्मनः समुद्भवः आविर्भावोय
स्यसः ॥

अक्षवती । स्त्री । वृत्तक्रीडाविशेषे ।
चौपडइतिभाषा ॥ अक्षाः पाशकाः
सन्त्यस्याम् । मतुप् । लोकात्स्त्री
त्वम् ॥

अक्षवाटः । पु । मल्लभूमौ । नियुद्धभुवि
। अखाडा इति भाषा ॥

अक्षवित् । चि । व्यवहारस्ते ॥ वृत्तस्ते ॥

अचवि

अचविवर्तः । पुं । द्यूतप्रभेदे ॥

अचक्षुषम् । न । अपमाद्यायाम् ॥

अचाग्रकीलक' । पुं । अणौ । रथच
क्राग्रस्थितकीले । अणी इतिभाषा
॥ अचस्यनाभिच्येयकाष्ठस्थान्तेवन्धा
र्षकीलक' ॥अचान्तिः । स्त्री । परोत्कर्षासहने ।
ईर्ष्यायाम् ॥ नक्षमयम् । क्षमसहने
। दिवादिः । अस्थापित्वात् क्तिन्
। अनुनासिकस्येतिदीर्घे नञ्-
समासः ॥अचारखण्डम् । न । अकृचिमे सैन्ध
वादौ ॥ य ११ । ३०. खोर गोघृतं चैव
धान्यं मुद्रादिखाय-ः । स. मुद्रसैन्ध
वक्षैत अचारखण्डास्मृतमिति स्मृति
हाराजतायाम् ।अचि । न । चतुषि । अश्रुते ऽनेनवा
॥ अश्रुव्याप्तौ संघातंच । अशेर्नि
दितिक्रिः ॥ यङ् । चति । अश्रु
व्याप्तौ । इन् ॥अचिकूटः । पुं । ईषिकायाम् । गजा
चिपुटके ॥

अचिगतः । त्रि । द्वेष्टे ॥ इत्यमरः ॥

अचिगतएवसेदकृत् ॥

अचिभेषजम् । न । लोभे ॥

अचिविकूयितम् । न । अपाङ्गदृष्टौ ।
कटाक्षे ॥

अचोभ्यः

अचीयः । वि । पूर्णे ॥ अदीने ॥ न

चीयः । यथा । अखन्ध्वानविषीदे
तकाले काले ऽशनकचित् । खव-
ध्वान हृष्येद्दृष्टिमानुभयं दैवतन
वितम् ॥ इतिमत्त्वानदीनोयोवधूतो
ऽचीयउच्यत इति ॥अचीवम् । न । वशिरे । सामुद्रखण्डे
॥ पुं । शिग्रौ ॥ त्रि । अमत्ते ॥ नची
वति अनेनवा अचीवयति वा ।
चीवृमदे । पचाद्यच् ॥ अच्यण. ई.
। अचीवाति वायति वा । वागतिग-
न्धनयो. ओवैशोषणेवा । आतो
नुपेतिकः ॥

अचेशः । पुं । मनसि ॥ अचायामीशः ॥

अचोटः । पुं । शैलोत्थपीलौ । कर्परा
ले । अखरोटइतिख्याते ॥ अचणो-
ति । अचूव्याप्तौ सघातेच । बाहु
खकादोटः ॥ अचस्येवउटाः पर्णान्य
स्येतिवा ॥अचोटकः । पुं । कर्परालवृक्षे । पर्वत
पीलौ ॥ यथा । अचोटकोपिवाता
दसदृशः कफपित्तकृदिति ॥ अचो
टात्स्वार्थेकः ॥

अचोपकरणम् । न । द्यूतसाधने ॥

अचोभः । पुं । आलाने । शङ्कौ । हस्ति
बन्धनस्तम्भे ॥ त्रि । चोभरहिते ॥

अचोभ्यः । पुं । शिवे ॥ रागद्वेषादि

अखट्टः

भिः शब्दादिविषयैरसुरैश्च नचो
भ्यते चोभविचेप व्यथानप्राप्यते ।
चुभेर्हेतुमण्णयान्ता दचोयदितिय
त्प्रत्ययः ॥ वि । अप्रधृष्ये ॥
अचौहिणी । स्त्री । सेनाविशेषे ।
दशानीकिन्धाम् ॥ सायथा ॥ इभाः
२१८७० । रथाः २१८७० । अन्वाः
६५६१० । पदातयः १०८३५० । उ
क्तम् । अचौहिण्या मिश्रधिकैः सप्त
त्याष्टभिः शतैः । सयुक्तानि सहस्रा
णि गजानामेकविंशतिः ॥ एवमेव
जानान्तु संख्यानं कीर्त्तितं बुधैः । प
ञ्चषष्टिसहस्राणि षट्शतानि दशैव
तु ॥ संख्यातास्तुर गास्तज्जैर्विना
रवतुरंगमैः । तत्राशतसहस्रं तु स
हस्राणि नवैव तु । शतानि चोणि
चान्यानि पञ्चाशच्चपदातयः इति ॥
समस्तसंख्यातु । खद्वयस्वरवस्विं
दुनेचै रचौहिणीमतेति ॥ २१
८७०० ॥ ऊहः समूहोऽस्यस्याः इति
। अक्षाणां मूहिनी । पूर्वपदादिति
यत्वम् । अक्षादूहिण्या भिति व
हिः ॥

अखण्डम् । वि । अखण्डे ॥ अनुते ।
अश्रुव्याप्तौ सघाते च । कृत्स्नश्रुत्यां
कृत्स्नः ॥ न । काले ॥

अखट्टः । पुं । प्रियाखट्टे ॥ इति राज

अगतिः

निर्घण्टः ॥

अखट्टः । पु । असह्यवहारे ॥ इति वि
काण्डशेषः ॥

अखण्डम् । वि । पूर्णे । खण्डशून्ये ॥

अनन्ते ॥ नखण्ड्यते । खडिभेदने ।

घञ् ॥ नास्ति खण्डोऽस्य वा ॥

अखण्डनः । पुं । काले ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

अखण्डपरशुः । पुं । परशुरामे ॥ न
खण्ड । अखण्डः केनाप्यखण्डितः प
रशुः कुठारो स्य ॥

अखातम् । पु । न । देवखाते । अकु
विमज्ज्याशये ॥ खाताद्भिन्नम् ॥

अखिलम् । वि । विश्वस्मिन् । कृतके ॥
नखिलमस्य ॥

अखिलाधारम् । वि । ब्रह्माणि ॥

अखिलस्याकाशादिप्रपञ्चस्याधारमा
श्रयस्तदितिविश्रहः । आश्रयशब्दः
सृष्टिप्रलययोरप्युपलक्षणार्थः ॥

अगः । पु । पर्वते ॥ दृष्टे ॥ सरीसृपे ॥
भानौ ॥ नगच्छति । गन्तुगत्तौ ।
अन्येभ्योपीति अन्येष्वपीति वाडः ॥
नगोऽप्राणिष्विति पाचिकोऽमकृ
तिभावः ॥

अगजः । वि । गिरिसम्भवे ॥ न । शि-
वाजतुनि ॥

अगतिः । पु । अनवबोधे । अपरिज्ञा-

अगस्त्यः

ने ॥

अगदः । पुं । औषधे ॥ वि । नीरुजि ॥

गद्विरुद्धः । नगदो ऽस्मादिति वा ॥

अगदङ्गारः । वि । चिकित्सके ॥ अ-

गदमरोगं जन्तु करोति । कर्मण्यण् ॥

कारे स च्यागदस्येति मुम् ॥

अगदतन्त्रम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशे-

षे ॥ यथा । अगदतन्त्रं नाम सर्प-

कीटलूतावृश्चिकमूषिकादिदष्टवि-

षयञ्जनार्थं विविधविषसंयोगविषो

पक्षतोपशमनार्थमिति सुश्रुतः ॥

अगमः । पु । वृत्ते ॥ नगच्छति । ग-

न्तुगतौ । पचाद्यच् ॥

अगम्य । वि । अच्चेये ॥ गमनायोग्ये

॥ नगम्यः ॥

अगस्तिः । पु । मुनिविशेषे ॥ वि-

न्यास्यम् अगमस्यतीत्यगस्तिः । अ-

स्यतेः क्तिच्त्तौचेति क्तिच् । बाहुल-

कात्तिर्वा । शकन् ध्वादि ॥ वकद्रौ ॥

अगस्तिः पित्तकफजिह्वतुर्थकहरो-

हिमः । रूक्षो वातकरस्तिक्त प्रति-

श्यायनिवारणः ॥

अगस्तिद्रुः । पु । वक्पुष्पवृक्षे । मुनि

द्रुमे ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥

अगस्त्यः । पुं । वकद्रौ ॥ मुनिभेदे । पु

नस्त्यतनये ॥ अगविन्ध्यस्त्यायतिस्त

नाति । स्त्यै सङ्घाते । आतोऽ-

अगुरुः

पसर्गेकः ॥

अगस्त्याश्रमः । पु । अगस्त्यकुर्वन्-इ-

तिनाम्नाकाश्याप्रसिद्धे स्थाने ॥ मन्त्र-

याचले वर्तमाने मुनिवासस्थाने ॥

अगस्तिकुसुमम् । न । मुनिद्रुमपुष्पे ॥

अगस्तिपुष्पशके ॥ अस्य गुणायथा ।

अगस्तिकुसुमं शीतचतुर्थकनिवार-

णम् । नक्ताभ्युन्नान्ननतिक्तकषायकटु-

पाकिच ॥ पीनसक्षेपपित्तघ्नवातघ्नमु-

निभिर्मतम् ॥ आगस्त्यकुसुमं तथा

मृदुफलं केनाहृतं जन्तुनाधन्यं चाद्य-

दिनं यदद्यमिलितं कस्यास्यमालो-

कितम् । स्विन्नतक्रयुतंसर्पिगुलवणं

तसेष्टेपाचितभोक्ता संततभाषितं

प्रियतमेनाद्यापिसम्प्रापितमिति ॥

अगाधम् । वि । अतलस्पर्शे । अतिग-

म्भीरे ॥ दुर्वोधाशये ॥ न । अग्ने ॥

नास्तिगाधः स्थितिरच । नजो ऽस्य

र्थानामिति बहुव्रीहिः ॥

अगाधजलम् । पुं । हृदे ॥ वि । अतल-

स्पर्शजलविशिष्टे ॥ अगाधजलं यच्च ॥

अगारम् । न । गृहे ॥ अगान् वृच्छति

। अगृतौ । कर्मण्यण् ॥

अगारदाही । वि । गृहदाहके ॥

अगुः । पुं । राहुग्रहे ॥ वि । किरण-

रहिते ॥

अगुरुः । न । जोङ्गके । सुगन्धिकाष्ठ-

अग्निः

भेदे । अग्न इति भाषा ॥ अगुरु
ष्णकटुस्त्वच्यतिक्त तीक्ष्णचपित्तल
म । लघुकर्णाक्षिरोगघ्न शीत
वातकफमण्डुत् । अगुरुर्वापुंसीति
वोपाखितः । शिशपायाम् । का
लागुरुणि । चि । लघुनि । नगुरुर
स्मात् ।

अगूढगन्धम् । न । हिङ्गुनि । इति रा
जनिर्घण्टः ।

अगोचरम् । चि । इन्द्रियजन्यप्रत्य
क्षाविषये ।

अगौकाः । पुं । शरभे । खगे । सिंहे
। चि । अद्रिवासिनि । अद्रिगे । अ
गः ओकोयस्यसः । -

अग्रायी । स्त्री । बन्धिपत्न्याम् ।
अग्नेः स्त्रीत्यस्मिन्नर्थे । वृषाक
प्यग्निवृत्तितेत्यादिस्त्वेषीग्निशब्द
स्यैकारादेशोऽपीप् । चेतायुगे ।

अग्निः । पुं । अङ्गयन्ति अय्यजन्मप्रा
पयन्तीतिथ्युत्पत्त्या हविःप्रचे पाधि
करणेषु गार्हपत्याहवनीयदक्षिणा
ग्निस्तभ्यावसथ्यौपासनाख्येषु षड
ग्निषु । पावके । वैश्वानरे । अस्य
गुणा यथा । रूपनेचेन्द्रियपाकः स
न्तापस्तीक्ष्णतासूता । वर्णोऽग्निजि
ष्णुतामर्घ । शौर्यमग्नेर्गुणाऽग्नीति ।
षट्सुधूमाग्न्यादिषु । यथा । अर्क

अग्निक

निष्कासनार्थायक्रमाजज्ञेयाः षडग्न
यः । धूमाग्निश्चैवदीपाग्निर्मन्दाग्नि
र्मध्यमस्तथा ॥ खराग्निश्च भड्वाग्नि
श्च तेषां वक्ष्यामि लक्षणम् । वि
ज्वालो यो धूमश्चिखो धूमाग्निः स उदा
हृतः । ससारमतिशुष्कं यन्मुष्टिम
ध्ये समेष्यति । तत्काष्ठं काष्ठमित्या
हुः खदिरादिसमुद्भवम् । द्वाभ्यां
तस्य चतुर्थाभ्यां त्रयोभिर्दीपाग्निश्च
ते । चतुरश्रेण तेनैव मन्दाग्निः
परिकीर्तितः । अर्द्धीकृताभ्यां द्वा
भ्यां तु मध्यमाग्निरुदाहृतः । अर्द्धे
स्तैः पञ्चभिः प्रोक्तः खराग्निः सर्वक
र्मसु । मस्तकावधिपाचस्य चतुर्दि
शुक्रमेणश्च । प्रसरतियदाज्वाला
स भड्वाग्निरुदीरितः । सार्द्धयामञ्च
यामञ्चयाममेकमुद्धूर्तकम् । मुद्धूर्त
माचमित्येवमर्कार्थवन्ध्यः स्मृताः इ
ति । चित्रकाख्यौषधौ । तृतीये ॥
चतुष्कलेऽ । आदिगुरोः सन्नायाम् ।
वृत्तिकानश्च ॥ अङ्गति ऊर्ध्वगच्छ
ति । अगिगतौ । अङ्गेर्नलोपश्च
ति निर्नलोपश्च । रक्तचित्रके । भस्मा
तके । निम्बूके । पिप्पे । स्वर्णे ॥
अग्निकः । पुं । इन्द्रगोपकीटे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

अग्निकणः । पुं । रूपुलिङ्गे । अग्नेः

अग्निचू

कणः ॥ इत्यमरः ॥

अग्निकारिका । स्त्री । अग्निकार्ये ॥

इति हेमचन्द्रः ॥

अग्निकार्यम् । न । होमादौ हवि-
र्हानादिपूर्वकाम्निज्वालने । अग्नी-
म्यने ॥ अग्नौसायप्रातःसमिद्धोमा
नुष्ठाने ॥ अग्न्यावमेर्वाकार्यम् ।

अग्निकाष्ठम् । न । अगुरुणि । इति
राजनिर्घण्टः ॥

अग्निकुकुटः । पुं । ज्वलदग्निवृणो-
त्कायाम् ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अग्ने कुकुटः ॥

अग्निक्रीडा । स्त्री । खडूपादित्याग्रे ।
हवाइ इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

अग्निगर्भः । पुं । औषधविशेषे ।
अग्निनिर्यासे । अग्निजारे ॥ स्वर्य-
कान्तमखौ ॥

अग्निगर्भा । स्त्री । महाज्योतिष्म-
त्त्वाम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निचित् । पुं । सग्निके । अग्नि-
चेतरि ॥ इत्यमरः । अग्निसचैषी-
त् । चिञ्चयने । अग्नौचेरिति
क्विप् तुक् ॥

अग्निचित्या । स्त्री । अग्नेश्चयने ॥
चित्याग्निचित्ययोरितिभावेयप्रत्य-
यस्तुक्चनिपात्यते ॥

अग्निचूडा । स्त्री । अग्निशिखायाम् ॥

अग्निदे

अग्निज । पुं । भस्मातके । भिलावा-
ख्ये ॥ अग्निजारवृत्ते ॥ चि । अग्ने-
र्जातमाचे ॥

अग्निजात । पुं । औषधविशेषे ।
अग्निजारः । पुं । वडवाग्निमले ।
अग्निजालः । पुं । सिन्धुफले इति
राजनिर्घण्टः ॥

अग्निजिह्वा । स्त्री । अग्नेर्ज्वालाया-
म् ॥ लाङ्गलीवृत्ते ॥ योगविशेषे ॥
यथा । सप्तषष्ठ्यादिसिथयः सोमवा-
रादिभिर्युताः । अग्निजिह्वाः सप्तथे-
गामज्जलेष्वतिगर्हिता इति ॥ का-
त्यादिसप्तसु ॥ यथा । कालीकपा-
लीचमनोजवाचमुलोहितायाचमु-
धूमवर्णा । रुफुलिङ्गिनीविश्वरुचीच-
देवीलेखायमाना इतिसप्तजिह्वा
इतिप्रथममुण्डकश्रुतिः ॥

अग्निज्वलिततेजनः । पुं । अग्निना
दीप्तफलके । आयुधविशेषे ॥

अग्निज्वाला । स्त्री । वह्निशिखाया-
म् ॥ घाटपुष्पिकायाम् । लाङ्गलि-
कौषधौ ॥ अग्नेरिवज्वालास्याः ।
अग्नेर्ज्वालेववा । रक्तपुष्पत्वात् ॥

अग्निदमनी । स्त्री । क्षुपविशेषे ।
बहुकण्टकायाम् । गुच्छफलायाम्
अग्निदीप्ता । स्त्री । महाज्योतिष्म-
तीवृत्ते ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अग्निदेवा । स्त्री । वृत्तिकानक्षत्रे ॥ इ

अग्निम

ति हेमचन्द्रः ॥

अग्निध्वज । पुं । मरुद्वाहे । धूमे ।

धूर्वा इति भाषा प्रसिद्धे ॥

अग्निनिर्यासः । पु । अग्निजारवृक्षे ॥

अग्निपत्नी । स्त्री । अग्निपत्नी अग्न्या

इतिलोकप्रसिद्धौ पत्नौ ॥

अग्निपुराणम् । न । आग्नेये ॥ तच्च

श्लोकसंख्या यथा । ऋग्वेदसंस्कृता

ग्निपुराणचाग्निप्रसन्नतमिति ॥

अग्निभम् । न । स्वर्गे ॥ कृत्तिकान-

क्षत्रे ॥

अग्निभूः । पुं । कार्तिकेये ॥ पुराकिल

तारकोपसुतदेवरक्षार्थं शिवेनाग्नि-

रूपस्ववीजवन्दिमुखेक्षितेनाग्नि-

नाकृत्तिकासुक्षितं ताश्च देवगन्त-

र्भसत्तपाः शरवणं प्रविश्य प्रहृता

तेनाग्निभूरितिसर्वानन्दः ॥ न ।

जले ॥ चि । अग्निजाते ॥ अग्नेर्भ

वति । भू । क्षिप् ॥

अग्निभूतिः । पुं । वैदुर्भेदे ॥ इति

मचन्द्रः ॥

अग्निमणिः । पु । सूर्यकांक्षे ॥ इति

जटाधरः ॥

अग्निमन्यः । पुं । श्रीपर्णे । गणिका-

रिकायाम् । अरणीतिख्याते ॥ अ-

ग्निमन्यः श्वयथुहृदीर्याणां कफवा-

तहत । पाण्डुनुत् कटुकस्तिक्तस्तु-

अग्निवि

वरोमधुरोऽग्निद ॥ अग्निमन्यकुसु

मशाकस्तु । अग्निमन्यमवकाशस्तु

नीता सप्तरात्रमुद्दकेसुसाधिता ।

तत्कृतसद्युक्तपाचिताहिगुनाज-

नितवासवासिता ॥ अग्निमन्योयह

दशचिदोषशमकः सारः । आध्यान-

च्छर्दिहाशोयचक्षुरोगविषाणह ॥

अग्निमन्नाति । मन्यविलोडने । क

र्मण्यण ॥ जयपर्णे ॥

अग्निमुखः । पुं । देवे ॥ विमे ॥ वि-

चके ॥ अग्निमुखयस्य ॥ न । वन्देर्व

क्रोषुपञ्चसु ॥

अग्निमुखी । स्त्री । मङ्गातके । भिला

वाइतिख्याते ॥ स्नात्रलिकाम् ॥

अग्निरिधमुखमस्या । गौरादि ॥

अग्नियन्त्रम् । न । अग्न्यन्त्रविशेषे ।

तोष वन्दूक अग्नं गन इत्यादिभा

षा प्रसिद्धे ॥

अग्निरक्षसम् । न । अग्न्याधामे ॥

अग्निपालने ॥ अग्ने रक्षसम् ॥

अग्निरजाः । पुं । इन्द्रगोपामिधेकीटे ॥

अग्निरुहा । स्त्री । अग्नेस्तरेहिण्याम् ॥

अग्निवल्लभः । पुं । राले ॥ सालवृक्षे ॥

अग्निवाह । पुं । क्षामे ॥ अग्नेर्वा-

ह ॥ धूमे ॥

अग्निवित् । पुं । अग्निचिति । अ-

ग्निहेचिणि ॥

अग्निष्टो

अग्निवीजम् । न । } स्वर्णे ॥
अग्निवीर्यम् । न । }

अग्निव्रतम् । न । भूभुजोव्रतविशेषे ।

यथा । प्रतापयुक्तस्तेजस्वीनित्य-
स्यात्पापकर्मसु । दुष्टसामन्तहिंस्र
श्चतदाग्नेयव्रतस्मृतमिति ॥

अग्निशरणम् । न । दक्षिणाभिगा-
र्हपत्याहवनीयसभ्यावसथ्यशालाया
म ॥ अग्नीनाशरणम् ॥

अग्निशाला । स्त्री । अग्निशरणे ॥
अग्नीनांशाला ॥

अग्निशिखम् । न । कुसुम्पुष्पे ॥ कु-
ङ्कुमे ॥ अग्नेरिवशिखाकेसरो ऽस्य ॥
स्वर्णे ॥ पुं । कुसुम्पुष्पे ॥ दीपे ॥
वाणे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अग्निशिखा । स्त्री । लाङ्गलिक्याख्यौ
षधौ ॥ अग्नेरिवशिखायस्या ॥ वि-
शल्यायाम् । शाकभेदे ॥ अग्नेरिव
शिखासन्तापेयस्याः । ज्वालायाम् ॥

अग्निशेखरम् । न । कुङ्कुमे ॥

अग्निष्टुत । पुं । अग्निष्टोमस्यविकृ-
तिरूपे क्रतुविशेषे । अग्नि स्तूयते
ऽस्मिन् क्रतुविशेषे । षुःस्तुतौ ।
सम्पदादिच्छादधिकरणे क्तिप् । अ-
ग्नेःस्तुतस्तोमसोमा इति षः ॥

अग्निष्टोम । पुं । यज्ञविशेषे ॥ अ-
ग्नीनांस्तोमः । अग्नेः स्तुतस्तोम

अग्निहो

सोमाइतिषः ॥ अग्निष्टोमार्थग्रन्थे ॥

अग्निष्टुः । पुं । लोहमयेतण्डुलादि
भर्जनपात्रे ॥

अग्निष्वात्तः । पुं । दिव्यपितृभेदे ॥

यथा । अग्निष्वात्ताश्चदेवानांमारी-
च्यालोकविश्रुता इति ॥ अपिच । अ-
ग्निष्वात्तादधोलोके पितरश्चिरवा-
सिनः इति । चिरलोकपितरइत्यर्थः ॥

अग्निनासुष्टु यथास्यादेवमात्ताः
भक्षिताः श्रौतस्मार्त्ताग्नि दग्धाइ-
त्यर्थः । एवञ्चात्रमूर्धन्यादेशेनयुक्तः
। मन्वादिस्मृतिषु मूर्धन्यषकारवाने-
वपाठः ॥ नित्यबहुवचनान्तोय मि-
तिकेचित् ॥

अग्निहोत्रम् । न । यज्ञभेदे । अग्न्या-
धाने ॥ सायंप्रातःकालयोर्नियमेना-
नुष्ठेयेकर्मविशेषे ॥ अग्नयेहोत्र-
मचेतिबहुव्रीहिः ॥ पुं । अग्नौ ॥
हविषि ॥ इतिमेदिनिकरः ॥

अग्निहोत्रहवणी । स्त्री । यज्ञाङ्गभूते
निर्वापसाधने काष्ठपात्रविशेषे ॥

अग्निहोत्रो । पुं । अग्निहोत्रयुक्ते । अ-
ग्निचिति ॥ अग्निहोत्रमस्यास्ति
। अतश्चनिठनावितीनि । येनर्चि-
षिजुहोत्यग्नौथज्ञारिणिचमान-
वः । मन्दाग्निरामयावीचदरिदश्च
सजायते ॥

अग्न्यु

अग्नीत् । पुं । ऋत्विग्भेदे ॥ अग्नि
मिन्धे । जिह्वोदोत्तौ । क्तिप् । न
लोप ॥ यत्तमण्डपभेदे ॥

अग्नीध्रः । पुं । धनद्वारावरणीये ऋ
त्विग्विशेषे ॥ तस्य कर्माग्निरक्षयम्
॥ अग्निविशेषे ॥

अग्नीध्रा । स्त्री । अग्निकार्ये । हविर्दा
नादिपूर्वकामिज्ज्वालने ॥

अग्नीध्रीयः । पुं । दक्षिणामौ ॥

अग्नीन्धनम् । न । अग्निकार्ये ॥ अग्नौ
इन्धनम् ॥

अग्नीषोमीयम् । न । अग्नीषोम्येह
विधिः ॥ अग्नीषोमौदेवते अस्य । वा
वापृथिवीमुनासारेत्यादिनाम् ॥

अग्नीषोम्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ अ
ग्नीषोमौदेवते अस्य । आवापृथि
वीत्यवस्थचकारात्पठत ॥

अग्न्याधानम् । न । अग्नौतामिसंस्कृ
तौ । अग्निहोत्रे । अग्निरक्षणे ॥
अग्नेः आधानम् । अग्निहोत्रमि-
त्यर्थः ॥

अग्न्याधेयम् । न । आहवनीयाद्यग्न्यु
त्पादकेकर्मणि ॥

अग्न्यालयः । पुं । अग्न्याधारकुण्डे ॥
अग्नेः आलयः ॥

अग्न्युत्पातः । पुं । उत्क्रापातादिदिष्ट
वैकृते आकाशादिष्वग्नि विकारे ।

अग्रज

उपाहिते । अग्नेरुत्पातनमुत्पातो
वैकृतम् ॥ अग्निनिष्ठोत्पाते ॥ म-
न्त्रादिनाग्नेर्दाह शक्तिनिवारणे इ-
त्यर्थः ॥

अग्रम् । न । पुरस्तात् । उपरि । पल
परिमाणे ॥ आलम्बने । समूहे ॥ वृ
क्षादिभिरसि । प्रान्ते ॥ भिक्षावि-
शेषे । ग्रासचतुष्टये । ग्रासप्रमाणा
भिक्षास्यादग्र ग्रासचतुष्टयमि ति
स्मृतेः । चि । अधिके । प्रथमे । प्र
धाने ॥ अग्र्यते अगतिवा । अगकुटि
लायांगतौ । ऋज्वेन्द्रेतिसाधु ।

अग्रकाण्डः । पुं । स्तोमवल्ग्याम् । का
ण्डीरे ॥

अग्रगः । चि । सेवके । अग्रेसरे । अग्रेग
च्छति । गम्लगतौ । अन्यचापी
तिङः ॥

अग्रगण्यः । चि । अग्रेगणनीये । यथा
। शमनभवनयाने यद्भवानग्रगण्य
इतिमहानाटकम् ॥

अग्रगामी । चि । अग्रगे । अग्रेसरे ॥

अग्रजः । पुं । ज्येष्ठे भ्रातरि । ब्राह्मणे ॥
चि । पूर्वजाते ॥ अग्रेजातः सप्तम्यां
जनेर्ङ ॥

अग्रजङ्घा ॥ स्त्री । जङ्घाग्रभागे ।
प्रतिजङ्घायाम् ॥

अग्रजन्मा । पुं । द्विजे । ज्येष्ठे भ्रातरि ॥

अग्रमा

ब्रह्मणि । अग्रेऽन्तर्जातमाऽस्य ।

अग्रजातः । पुं । विप्रे । चि । पूर्वजाते
॥ अग्रेजातः ॥

अग्रजातिः । पुं । ब्राह्मणे । अग्रेजा
तिर्जन्मास्य ।

अग्रणीः । चि । अग्रिमे । उत्तमे । अग्र
नयति । ग्रीष्मप्रापणे । सत्सु द्विषे
तिक्किप् । अग्रग्रामाभ्यामिति गत्व
म् । विष्णौ । सर्वेषामग्रणीर्विष्णु
सेव्यः पूज्यश्च निच्यग्र इति मोक्षधर्मः
॥ अग्रमुत्कृष्टनिरस्तसकलदुःखानु
षङ्गपरमानन्दस्वरूप पदं स्थाननय
तिर्भुमुद्भूतितितया ।

अग्रतः । ङ । प्रथमे । पुरोऽर्थे । यथा
॥ अग्रतश्चतुरो वेदा इति । अग्रे इति
॥ आद्यादिस्वाततसि । अग्रे ।

अग्रतः सः । चि । अग्रगामिनि । पुरो
गे । अग्रतः सरति । सृगतौ । पुरो
ग्रतोऽग्रेषु सत्तेरिति ट ।

अग्रदानो । पुं । आग्रहारिके । प्रेतसं
प्रदत्तकषडङ्गतिखादि द्रव्यग्राहिणि
पतितग्राहणे । यथा । लोभीविप्र
श्च गृहाणामग्रेऽन गृहीतवान् ।
ग्रहणेऽनृतदानानां मग्नदानी बभूवस
इति ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ।

अग्रपर्वी । स्त्री । गौडभाषायामुत्कृष्टी
तिप्रतिष्ठापयै । अजलोऽस्यवृक्षे ।

अग्रिमा

अग्रमांसम् । न । ऋदशान्तर्गतमांसमे
दे । वृक्षायाम् । अग्रमुख्यमांसम् ।
उदरमध्यवर्त्तिमांसवर्धनरूपरोगवि
शेषे ।

अग्रयाणम् । न । प्रथमे । नासीरे ।
सेनाविशेषे ।

अग्रयायी । चि । अग्रेसरे ।

अग्रलोहिता । स्त्री । चित्तीशाके ।
इति राजनिर्घण्ट ।

अग्रसन्धानी । स्त्री । यमपञ्चिकायाम्
॥ जीवानां शुभाशुभकर्मलिखितयम
स्य पुस्तके ।

अग्रसरः । चि । अग्रगामिनि । अग्रेस
रति । बाहुलकाट । पुरोगायतो
ग्रेषु सत्तेरिति टोवा ।

अग्रहः । पुं । वानप्रस्थे ।

अग्रहायण । पुं । मार्गमासे । मार्ग
शीर्षे ।

अग्रायणीयम् । न । वादस्यभेदे ।

अग्राह्यः । चि । परमेश्वरे । इन्द्रिया
विषये । नग्राह्यः । गृहणाये ग्ये
॥ यथा । अग्राह्यं शिवनैवेद्यं पच
पुष्पफलजलम् । सालग्रामशिला
स्यर्शात्नर्वयाति यविचतामिति ।

अग्रिमः । चि । ज्येष्ठे । उत्तमे । अग्रे
जातः । तन्मन्त्रोवा । अग्रादिपञ्चा
ङ्गिमन्त्रे ।

अग्नेस

अग्निमा । स्त्री । लवनीफले । लोना
इतिगौडप्रसिद्धेफलवृक्षे ॥

अग्रियः । पुं । ज्येष्ठसोदरे । चि । प्र
धाने ॥ इत्यमरः । अग्नेभवः । घ ॥
अग्नीयः । चि । अग्नियार्थः । अग्नेभवः ।
छप्रत्ययः ॥

अग्नेः । प्रधाने ॥ विभक्तिप्रतिरूप
कौनिपातः ॥

अग्नेः । पुं । अग्नेः । अग्नेगच्छति ।
गमल्लगती । क्लिपू । ऊर्ध्वगमादी
नामित्यूङ् । अनुनासिकलोपश्च ।
अग्नेग्वौ अग्नेग्व इत्यादिवोधमः ॥
अग्नेदिधिषू । पुं । पुनर्भूभर्त्तरि । प्रधान
पुनर्भूभर्त्ये । अग्नेप्रधानदिधिषूर्यस्य ।
अग्नेइतिविभक्तिप्रतिरूपकौनिपातः

। समासान्तविधेरनिच्यत्वान्नकप् ॥
अग्नेदिधिषू । स्त्री । ज्येष्ठार्थासोदरभगि
न्यामनूढार्थायाकनिष्ठा विवाहेन
दीयतेतस्याम् । उक्तञ्चलोकाच्चिणा
। ज्येष्ठार्थायनूढार्था कन्यायामुद्य
तेऽनुजा । साचाग्नेदिधिषूर्त्तयापूर्वा
तुदिधिषु स्मृतेति ॥

अग्नेवणम् । न । वनस्याग्रभागे ॥ वनस्या
ग्रे । राजदन्तादिषु निपातनात्सप्त
म्याअलुक् । वनपुरगेतिणत्वम् ॥

अग्नेसरः । चि । अग्नेः । पुरोगमे ॥

अग्रमग्नेणाग्रे वासरति । सृगतौ । पु

अघोरा

रोगतोऽग्रेषुसर्त्तैरितिट अग्नेइति
एदन्तत्वनिपातनात् ॥

अग्नेसरिकः । चि । अग्रगामिनि ॥

अग्र्यः । चि । अग्रिमे । प्रधाने ॥ पुं । ज्ये
ष्ठे भ्रातरि । प्रतिष्ठिते ॥ अग्नेभवः ।
अग्राद्यतः ॥ अग्नेसाधुर्वा । तच्चसाधु
रितियत् ॥ अग्रद्ववा । शाखादि-
भ्योयः ॥

अघम् । न । व्यसने ॥ दुःखे ॥ दुरिते
। पापे ॥ अपराधे ॥ चि । तद्वति ॥
पापाचरणे ॥ अघतेगच्छतिदाना
दिना । अघिगतौ । पचाद्यच् । आग
मशास्त्रस्याऽनिच्यत्वान्ननुमः । अङ्
च्यतेऽनेनवा । अघविद्यते ऽस्यअर्श
आद्यच् ॥

अघमर्षणम् । चि । पापनाशिमन्त्र
विशेषे । सर्वे नसामपर्व्वसिनिजप्ये
। अघमर्षति । मृषुसहने । सहन
मभिभवः । यदा । मृष्यति । ल्युट्
। स्त्रियांठित्वान्ङीप् ॥

अघमारः । पुं । यमे ॥ अघेनपापवि
शेषेणअत्युग्रेण अकाले मारयतिइ
तिअघमारः अजन्तः ॥

अघायुः । चि । पापजीवने ॥

अघोरः । पुं । गिरिशे ॥ चि । अभया
नके ॥

अघोरा । स्त्री । भाद्रकृष्णचतुर्दश्याम् ॥

अङ्कपा

यथा । भाद्रमास्यसितेपक्षेअघोरा
स्याचतुर्दशी । तस्याभाराधितः स्या
णुर्नयेच्छिवपुरभुवमिति स्मृतिः ॥

अघोः । । । सम्बोधने ॥

अघ्न्यः । पुं । प्रजापतौ । अघ्न्यादि
त्वात् हन्तेर्यक् अडागम उपधालोपश्च
॥ हन्तुमशक्यो ऽघ्न्यः पर्वत इति वे
दभाष्यम् ।

अघ्न्या । स्त्री । सौरभेय्याम् ॥ नघ्न्य
तेन हन्ति वादातारम् । अघ्न्याद
यश्चेति साधः ।

अङ्कः । पुं । रूपकभेदे । चिन्हे । आजौ
। भूषणे ॥ कुचभूषायाम् । रूपके
॥ अग्ने । अन्तिके । उत्सङ्गे । स्थाने
। प्रकरणे ॥ अग्ने ॥ कटिप्रदेशे । ना
टकादिपरिच्छेदे । एकादिरेखाया
म् । अपराधे ॥ नवसु ॥ नवमाङ्के ।
अङ्कतेऽनेन । अकिलक्षणे । हल
श्चेति षञ् ।

अङ्कतिः । पुं । अग्निहेषिणि । वन्द्यौ
। वेधसि । वायौ । अञ्चति । अञ्चुग
तौ । अञ्चे को वेपथतिः कस्यान्तादेशः ॥

अङ्कनम् । न । संख्यागस्थाने ॥ चिह्न
युक्तीकरणे । आंकना इति ख्याते ॥
अङ्कमालिका । स्त्री । आस्त्रे । आ
लिङ्गने ।

अङ्कपाणी । स्त्री । परीरम्भे । धात्र्या

अङ्कुरः

म् । वेदिकायाम् । इति मेदिनी ।

कोटयामिति हेमचन्द्रः ।

अङ्कलोद्यः । पुं । चिञ्चोटके । चेच्
को इति गौडभाषाप्रसिद्धे ।

अङ्कः । न । चिन्हे ॥ शरीरे । अञ्चति ।
अञ्चुगतिपूजनयोः । अञ्च्यञ्चियु
जिभृजिभ्यः कुश्चेत्यसुन कवर्गश्चा
न्तादेशः । अङ्कसी । अङ्कांसि ।

अङ्कितः । चि । चिन्हिते । लाङ्किते ।
इतिथ्यादिः ।

अङ्किनी । स्त्री । अङ्कानां समूहे ॥ ख
लादित्वादिनि ।

अङ्की । स्त्री । मदङ्गभेदे । अङ्क्ये ।

अङ्कुरः । पुं । रुधिरे । लोत्रि । सखि
ले । अभिनवोद्भिदि । अङ्क्यते । अ
किलक्षणे । मन्दिवाशिमधीत्यु
रश्च ।

अङ्कुरितः । चि । उदयति ।

अङ्कुरः । पुं । न । शृणायाम् । बाधायाम् ।
अङ्क्यतेऽनेन । अकि । सान
सिषर्णसिषर्णसितण्डुलाङ्कुरेति नि
पातनादुशच् ॥

अङ्कुरदुर्दुरः । पुं । गम्भीरवेदिनि ।

अङ्कुरी । स्त्री । फलाद्याहृतिसाधने ।
वौट्ठमातरि । जिनानां चतुर्विंशति
शासनदेव्यन्तर्गतदेवी विशेषे । इति
हेमचन्द्रः ।

अङ्क्यः

अङ्कूर । पुं । अङ्कुरे । अभिनवोद्भिदि । अक्यते । अकिलक्षणे । खज्जूरादिच्चादूरः ।

अङ्कोटः । पुं । निकोचके । अङ्कोले । टेराइतिख्यातवृत्ते । अङ्कोटकः कटुस्तीक्ष्णः स्निग्धोष्णस्तुवरोलघुः । रेचन'कृमिशूलामशोथग्रहविषापहः । विसर्प कफपित्तास्त्रमूषकस्यविषापहः । तन्मूलशीतलस्वादुश्लेष्मघ्नदृश्यागुरु । वल्यविरेचनवातपित्तदाहक्षयास्त्रजित् । अङ्क्यते । अकिलक्षणे । बाहुलकादोऽटः ।

अङ्कोठः । पुं । अङ्कोटे । टेराइतिख्यातवृत्ते । आकोडइतिगौडभाषाप्रसिद्धे । अङ्क्यतेबाहुलकादोऽटः ।

अङ्कोलः । पुं । अङ्कोटवृत्ते ।

अङ्कोलिका । स्त्री । आलिङ्गने । इति शब्दमात्रा ॥

अङ्कोलसार । पुं । । स्थावरविषप्रभेदेद्रुमान्तरे । इतिहेमचन्द्रः ॥

अङ्क्यः । पुं । मृदङ्गभेदे । यथा । सार्द्धतालत्रयायामश्चतुर्दशाङ्गुलाननः । हरीतक्याकृतिर्यः स्यादङ्कोक्ते सहिवाच्यतेइतिभरतः ॥ अपिच । हरीतक्याकृतिस्त्वङ्गोयवमध्यस्तथोर्द्विकः । आलिङ्ग्यश्चैव गोपुच्छोमध्यदक्षिणवामगाः ।

अङ्गजः

अङ्ग । । सम्बोधने । अङ्गति । अगिगतौ । पचाद्यच् । हर्षे । सङ्गमे । अङ्गयायाम् । पुनरर्थे ॥ अङ्गनर् । घञ् । मूर्खोपिनावमन्तथः किमङ्गविद्वान् ॥

अङ्गम् । न । काये । गात्रे । अवयवे । प्रतीके । उपाये । श्रुतेः शिखादिषट्सु । यथा । शिखाकल्पोव्याकरणा निरुक्तदृष्टवच्च । ज्योतिषश्चषडङ्गा निरुक्तानि मनीषिभिः । मनसि । यथा । हिरण्यगर्भाङ्गभुवमुनिहरिरितिमाघः । क्लीवैकत्वेतुअप्रधाने । तल्लक्षणयथा । तदीयप्रधानफलजनकव्यापारजनकत्वेसतितदीयप्रधानफलाजनकत्वमङ्गत्वम् । पुंभूविानीति ॥ यथा । वैद्यनाथसमारम्भभुवनेशान्तगशिवे । तावदङ्गाभिधोदेभ्योवाचायांनहिदुष्यतीति । अङ्गाः चचि यविशेषाः तेषांनिवासेजनपद अङ्गाः । तस्यनिवासइत्यङ्गोजनपदैषुपुलुपियुक्तवद्भ्यक्तिवचने । चि । अङ्गवति । अन्तिके । अङ्ग्यते ज्ञायतेऽनेन । अगिगतौ । घञ् । अङ्गति । अङ्गा ॥ सम्पादके ॥ षट्सु ॥ लभे ॥

अङ्गसहः । पुं । गात्रवेदनायाम् । इति दैद्यकम् ॥

अङ्गज् । पुं । अनङ्गे । केशे । पुत्रे । गदे । न । हृदिरे ॥ मले । अङ्गात्

अङ्गभूः

अङ्गेभ्योवा जातः । जनी । ड ॥

कन्यायामङ्गजामता ॥ पि । कायजे ॥

अङ्गणम् । न । अङ्गने । पृषोदरादित्वा

सत्त्वम् । अङ्गन्त्यच् । अङ्गि । ल्युट् ।

अनादेशस्यवाहुलकासत्त्वमित्येके ॥

अङ्गतिः । पुं । अङ्गिहेचिणि ॥ वङ्गौ

वेधसि ॥ विष्णौ । इतिशब्दरत्ना

वली ।

अङ्गदः । पुं । वाखिवानरपुत्रे । न ।

केयूरे ॥ पि । अङ्गदातरि ॥ अङ्गदय

तेहायति यतिवा । देङ्करच्यो दैप्

शोधनेदो अवखण्डनेवा । आतोनु

पेतिकः ।

अङ्गदा । स्त्री । याम्बदिन्दमिहस्ति

न्याम् ॥

अङ्गनम् । न । प्राङ्गणे ॥ याने ॥ अङ्ग

स्त्वच् । अङ्गिगतौ । करणेच्यधिकर

खेल्युट् ।

अङ्गना । स्त्री । कामिन्याम् ॥ प्रशस्ता

न्यङ्गान्यस्याः । अङ्गाल्लल्यणइतिनः

॥ शार्वभौमशोचरदिमजस्यवेधि

ति ॥ अङ्गति । अङ्गिगतौ । युच् ।

अङ्गनाप्रियः । पुं । अङ्गोक्ताद्वे ॥

अङ्गपः । पुं । लङ्गे ॥

अङ्गपाणिः । पुं । आलिङ्गने ॥ इति

प्रिकाण्डशेषः ।

अङ्गभूः । पुं । पुत्रे ॥ अङ्गे ॥

अङ्गः

अङ्गमर्हः । पुं । अङ्गसवाहके । नापि

तादौ ॥

अङ्गमर्हकः । पुं । अङ्गमर्ह ॥ अङ्गम

र्हिनि ॥

अङ्गमेजयत्त्वम् । न । अङ्गकम्पने ॥ आ

सनस्यैर्यविधाते ॥ सर्वाङ्गाणांवेप

यौ । आसनमनसोःस्यैर्यस्यवाघके ॥

अङ्गरक्तः । पुं । गुण्डारोचन्याम् । पिका

चेष्टये ॥ पि । रञ्जिते ॥

अङ्गरक्षणी । स्त्री । आयस्याम् । जा

ल्लिकायाम् । लोहेकासंजावाइतिभा

षामसिद्धायाम् ॥

अङ्गरागः । पुं । चन्दानाद्यैरङ्गलेपे ।

विलेपने ॥ अङ्गेपुरागः ॥

अङ्गराट् । पुं । अङ्गदेशाधिपे । कर्णे ॥

अङ्गलक्ष्मीः । स्त्री । देवकान्तौ ।

अङ्गलोद्यः । पुं । पिप्पोटद्वये ॥

अङ्गवः । पुं । शुक्लफले । वाने ॥

अङ्गविकृतिः । पुं । अपस्माररोगे ॥

अङ्गविकारे ॥

अङ्गविशेषः । पुं । अङ्गनुत्वाद्यङ्गचाल

नरूपेभ्यस्ते । अङ्गविशेषयो ॥ अङ्ग

हारे ॥ अङ्गानांविशेषोऽयम् ॥

अङ्गवैकुलम् । न । अङ्गविकारे ।

इङ्गिते ॥

अङ्गः । न । पश्चिणि । अव्यते । अङ्ग

र्यत्तादौ । अङ्ग्यच्चियुजिभृजिभ्यः

अङ्गा

कुश्वेत्यसुन् । कवर्गश्चान्तादेशः । अ
ङ्गसी अङ्गासि ॥

अङ्गसस्कारः । पु । परिकर्म्मणि । शरी
रशोभाजनककर्मणि स्नानादौ ॥ अङ्ग
सस्त्रियतेऽनेन । सम्पूर्वात्करोते
र्घञ् ॥

अङ्गहारः । पुं । अङ्गविचेमे । अङ्गुल्या
दिविन्यासमिदि । अङ्गानां स्थानात्
स्थानान्तरेनयने । अङ्गस्यहरणम् ।
हृज्हरणे । घञ् ॥

अङ्गहारिः । पुं । अङ्गहारे । इतिभरत
धृतोहृङुचन्द्रः ॥

अङ्गहीनः । वि । अङ्गे । काणादौ ॥
अङ्गेन अङ्गाभ्यां अङ्गैर्वा हीनः ॥

अङ्गारः । पुं । महीसुते । हितावल्याम्
॥ पुं । न । अलाते । निर्धूमाग्निपिण्डे ॥
अङ्गति । अगिगतौ । अङ्गिमदि
मन्दिभ्यश्चारन् । अङ्गस्त्रियर्त्तिवा ।
ङ्गगतौ । कर्मण्यण् ॥

अङ्गारकः । पुं । कुजे । भौमे । अङ्गा
निद्रयर्त्तिपीनत्वात् । ऋगतौ । कर्म
ण्यण् । सप्तार्थाकन् । यद्वा । अङ्गार
इवरक्तवर्णत्वात् । इवेप्रतिकृताविति
कन् ॥ उल्मुकांशे ॥ कुशयटके ॥ भृङ्म
राजे ॥

अङ्गारकतैलम् । न । स्वनाम्न्यात्तपक्व
तैलविशेषे । तस्यपाकप्रकारो यथा ।

अङ्गार

मूर्वालाक्षाहरिद्रेवे मञ्जिष्ठासेन्द्रवाह
णी । वृहतीसैन्धवकुष्ठं रास्नामांसी
शतावरी । आरनालाढकेनैवतैलप्र
स्थविपाचयेत् । तैलमङ्गारकनाम
सर्वज्वरविमोक्षणमिति सुखबोधः ॥

अङ्गारकमणिः । पुं । प्रवाले ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

अङ्गारकर्कटी । स्त्री । अङ्गाकडी वाटी
लिट्टी इत्यादि प्रसिद्धिगतायाम् ॥
यथा । शुष्कगोधूमचूर्णन्तुसाम्बुगाढ
विमर्दयेत् । विधायवटकाकारनिर्धू
मेमौशनैः पचेत् ॥ अङ्गारकर्कटी ह्ये
षाहृणीशुक्लालघुः । दीपनोक्कफ
कृद्वत्यापीनसन्वासकासजित् ॥

अङ्गारकुष्ठकः । पुं । हितावल्याम् । कु
ष्ठमे ॥

अङ्गारधानिका । स्त्री । हसन्त्याम् । स्वा
र्येकन् ॥

अङ्गारधानी । स्त्री । अङ्गारधारिण्या
म् । हसन्त्याम् । अङ्गाराधीयन्तेऽस्या
म् । दुधाजधारणपोषणयोः । ल्युट् ।
ङीप् ॥

अङ्गारधारिणी । स्त्री । अङ्गारधान्याम्
। अङ्गाराणांधारिणी ॥

अङ्गारपरिपाचितम् । न । शूलादिना
पक्वमांसे ॥ अङ्गारेषुपरितःपाचित
म् । वि । अङ्गारपक्वे ॥

अङ्गा यो

अङ्गारपर्णी । पुं । चिचरयाख्येगंधर्वे ।

इतिर्महाभारतम् ॥

अङ्गारणुषः । पुं । जीवपुचद्र मे । इति
रत्नमण्डो ॥

अङ्गारमञ्जरी । स्त्री । } करञ्जभेदे ॥
अङ्गारमञ्जी । स्त्री । }

अङ्गारवल्ली । स्त्री । करञ्जभेदे ॥ अ
ङ्गारवर्णपर्णीवल्ली । भार्याम् ॥
गुञ्जायाम् ॥

अङ्गारवल्ली । स्त्री । महाकरञ्जे ॥ भा
र्याम् ॥ अङ्गारवतवल्ली अस्याः ।
समासान्तविधेरनिश्चत्वात् । नकप् ॥

अङ्गारशकटी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ अ
ङ्गाराणांशकटी ।

अङ्गारिः । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ इतिजटा
धरः ॥

अङ्गारिका । स्त्री । इक्षुकाण्डे । किंशु
ककोरके । इतिमेदिनी ।

अङ्गारिणी । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ भास्व
रत्यक्तदिशि ॥

अङ्गारितम् । चि । दग्धे ॥ अङ्गाराणि
सञ्जातान्यस्य । तारकादिच्छादित
च् । न । पञ्चाशकलिकोद्धमे ।

अङ्गारिता । स्त्री । हसन्त्याम् ॥ खतामा
चे । नदीभेदे ।

अङ्गार्यः । स्त्री । अङ्गाराणां समूहे । पा
शादिभ्योः ॥

अङ्गुरी

अङ्गावबुद्धम् । न । अङ्गाश्रितोपासने ॥

अङ्गे अङ्गेषुवाअवबुद्धम् । चि । अङ्ग
बुद्धे ॥

अङ्गिका । स्त्री । कञ्चुके । आंगी इति
भाषाप्रसिद्धे ॥

अङ्गी । चि । प्रधाने । मुख्ये ॥ अवयविनि ॥

अङ्गिराः । पुं । मुनिभेदे । ऐहस्पतौ ॥

अङ्गिराङ्गिरसयोरभेदोपचारात् ॥

प्रभवादिषुषष्ठे वर्षे । यथा । निरातङ्गञ्ज

गतसर्वधनयौवनगर्वितम् । अङ्गिर

सिप्रजाः सर्वा नित्योत्साहावरानने इ

ति ॥ अङ्गुरिति । अङ्गितौ । अङ्गि

रा इति अङ्गतेरसिरिडागमश्च निपा
तितः ॥

अङ्गीकारः । पुं । अभ्युपगमे । अङ्गी
करणम् । अङ्गीति च्यन्तम् । तत्पू
र्वात्कृञोभावेघञ् ॥

अङ्गीकृतम् । चि । स्वीकृते । ऊरी

कृते । यथा । आयातयातेन भवाम्बु

राशौजातो महानेवममप्रयासः । मो

क्षायनाथस्य पदप्रसादादङ्गीकृतः

सम्प्रतिकौलमार्ग इति ॥ अनङ्गम

ज्जमकारि ॥

अङ्गुः । पुं । अङ्गे ॥

अङ्गुरिः । स्त्री । अङ्गुल्याम् ॥

अङ्गुरी । स्त्री । अङ्गुल्याम् । पाणिपा

दाङ्गुल्याम् ॥

अङ्गुलि

अङ्गुरीयः । पुं । न । } अङ्गुलिभूषणो

अङ्गुरीयकः । पुं । न । }

अङ्गुलिः । पुं । अङ्गुष्ठे । अवमाने ॥
 वात्स्यायनमुनौ ॥ न । अष्टसख्य
 वादरमाने ॥ अष्टभिस्तैर्भवेज्यैषु
 मध्यमसप्तभिर्यवैः । कन्यसप्तभिरु
 द्विष्टमङ्गुलिमुनिसप्तम ॥ मानतुपा
 श्वेन । षड्यवा । पार्श्वसन्निताइति
 कात्यायनदर्शनात् । अङ्गति । अगि
 गतौ । बाहुलकादुलः ॥

अङ्गुलिः । स्त्री । करशाखायाम् । गजस्य
 कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रभागे ॥
 अङ्गति । अगिगतौ । अतुल्यञ्जीत्य
 ऋत्विः । यद्वा । अङ्गुपाणिपादभव
 भवयवलाति । बाहुलकात्ठिः ॥

अङ्गुलितोरणम् । न । अर्द्धचन्द्रे । गलेह
 स्ताधाने । चन्दनादिद्वाराखलाटेक
 तेऽर्द्धचन्द्रे ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुलिषः । पुं । अङ्गुलिकवचे ॥ अङ्गु
 लीस्त्रायते । षेड्पाखने । कप्रत्ययः ॥

अङ्गुलिमुद्रा । स्त्री । साक्षराङ्गुलिभूष
 ण ॥ अङ्गुल्यामुद्राति । आतस्तिकः ॥
 मोदतेवा । मुदहर्षे । स्फायितञ्जी
 तिरक्वा । अङ्गुल्याः मुद्रा ॥

अङ्गुलिमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलि
 भूषायाम् । अङ्गुलिमुद्रैव । स्वार्थे
 कन् ॥

अङ्गुष्ठ

अङ्गुलिमोटनम् । न । अङ्गुलिध्वनी
 स्वच्छव्याम् । इतिहारावली ॥

अङ्गुलिसन्देशः । पुं । अङ्गुलिशब्दे । अ
 ङ्गुलिमोटने ॥ इतिहारावली ॥

अङ्गुली । स्त्री । करशाखायाम् । साम्
 मेणपञ्चधा । यथा । अङ्गुष्ठस्तर्जनी
 मध्यानामिकाचकनिष्टिकेति । गज
 कर्णिकायाम् । हस्तिशुण्डाग्रे । वक्त्रा
 दिषुइतः प्राण्यङ्गादितिपक्षेष्ठीष् ॥

अङ्गुलीकण्टकः । पुं । नखे ॥

अङ्गुलीमुद्रिका । स्त्री । साक्षराङ्गुलि
 भूषायाम् ॥

अङ्गुलीयम् । न । पुं । कर्मिकायाम् । अ
 ङ्गुलीभवम् । जिह्वामूलाङ्गुलेऽष्टः ॥

अङ्गुलीयकम् । न । पुं । अङ्गुलीभूषणो
 कर्मिकायाम् ॥ यथा । अयमैथिल्य
 भिन्नानंकाकुतस्थस्याङ्गुलीयिक
 तिभट्टिः । स्वार्थेकन् ॥

अङ्गुलीसमूतः । पुं । कररुहे । नखे ॥

अङ्गुष्ठः । पुं । अङ्गुलिभेदे । वृद्धाङ्गु
 ली ॥ अङ्गुपाणौतिष्ठति । ष्टा । सुपी
 तिकः । अम्बाम्बेतिषत्त्वम् ॥

अङ्गुष्ठमात्रः । चि । अङ्गुष्ठपरिमाणे ॥

अङ्गुष्ठपरिमाणहृदयपुण्डरीक त
 च्छिद्रवर्त्यन्तः करणोपाधिरङ्गुष्ठमा

त्रः । अङ्गुष्ठमात्रवशपर्वमध्यवर्त्यम्
 रवत् ॥

अचण्डी

अङ्गूषः । पुं । नकुले । वाणे । इत्युगादि
कोशः ॥

अङ्गः । पुं । पातके । दुरिते । अङ्घ्यते
ऽनेन । अधिगच्छाच्चेपे । घञ् ॥

अङ्घ्रिः । पुं । पादे । द्रुमूले । अहति ।
अनेनवा । अहिगतौ । वक्र्यादयश्चे
तिसाधुः ॥

अङ्घ्रिनामकः । पुं । वृक्षमूले । इत्यम
रः ॥

अङ्घ्रिनाम । न । वृक्षमूले ॥ अङ्घ्रेर्मा
मनामयस्य ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

अङ्घ्रिपः । पुं । द्रुमे ॥ अधिभिःपिवति
। पापाने । सुपीतियोगविभागात्कः ॥

अङ्घ्रिपर्णिका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ।
पिठवनोतिख्यातायाम् ॥ अङ्घ्रेरार

भ्यपर्णान्यस्याः । ङीष् । स्वार्थेकन् ॥
अङ्घ्रेर्पर्णी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥

अङ्घ्रिवह्निः । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥ अ
ङ्घ्रेरारभ्यवह्निरस्याः ॥

अङ्घ्रिवह्निका । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ।
चाकुलिया इति गौडभाषाप्रसिद्धा

याम् ॥
अङ्घ्रिवह्नी । स्त्री । पृश्निपर्ण्याम् ॥

अङ्घ्रिस्कन्धः । पुं । गुल्फे ॥
अचक्षुः । वि । मन्दचक्षुषि । नेचहीने

अन्धे । नचक्षुषीयस्य ॥
अचण्डी । स्त्री । सुकरायाम् ॥ अकोप

अचला

नखियाम् । नचण्डी ॥

अचर । पुं । स्थावरे ॥ चरति । चरते
रच् । नचर । चि । स्थिरे ॥

अचरमम् । चि । प्रधाने । अष्टौ ॥
अचल । पुं । शैले ॥ कीले ॥ शिवे ॥

चि । अकम्पे । स्थिरे ॥ अविकारिणि ।
कूटस्थे ॥ नस्वरूपान्नसामर्थ्यान्नच

ज्ञानादिकानुशात् । चलनविद्यते
यस्येत्यचल कीर्तितोच्यत ॥ सुपु

सिमूर्च्छास्तब्धीभावादिरूपलयलच
णचलनरहिते ॥ दीर्घकालादरनैर

न्तर्यसत्कारसेवनैर्विजातीयप्रत्ययादू
षितेआत्मतत्वे । अवक्रिये ॥ चलति ।

चलकम्पने । पचाद्यच् ॥ नचलः ॥
अचलकीला । स्त्री । भूमौ ॥ इतिशब्दर

त्नावली ॥
अचलस्त्रिट् । पुं । कोकिले ॥ इतिशब्दच

न्द्रिका ॥
अचलप्रतिष्ठः । चि । अनतिक्रान्तमर्या

दे । पुं । समुद्रे ॥ अचलानामैनाका
दीनांप्रतिष्ठायस्मिन् ॥

अचलभ्राता । पुं । वौडगणाधिपविशेषे ॥
सतुशेषजैनाचार्यस्यैकादशशिष्यान्त

र्गत इतिहेमचन्द्रः ॥
अचला । स्त्री । भुवि । नचलति । चल

कम्पने । पचाद्यच् ॥ यद्वा । अचला
भूधराः सन्त्यस्याम । अर्शआदिभ्योजि

अचिरा

न्यच ॥

अचलाधिपः । पुं । हिमवति ॥ अचल
नामधिपः ॥अचापलम् । न । चापलाभावे ॥ नचा
पलम् ॥अचिन्त्यः । वि । अयमीदृशदृतिप्रपञ्च
लक्षणत्वेनचिन्तयितुमशक्यो मनसो
ऽविषये परब्रह्मणि ॥ चिन्त्योनुमेय
स्तद्विलक्षणे । शब्दवृत्तेरिवमनोवृ
त्तेरप्यविषये । इयत्तयापरिच्छेत्तुम
योग्ये । प्रमाणादिसाक्षित्वेनसर्वप्रमा
णागोचरे । नचिन्त्यः ॥ अचिन्त्याःख
लुयेभावानतांस्तर्केणयोजयेत् । प्रकृ
तिभ्यःपरयञ्जतदचिन्त्यस्यलक्षणम् ॥अचिन्त्यात्मा । पुं । सर्वभूतप्रणेतारि । प
रमेश्वरे ॥अचिरद्युतिः । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरं
द्युतिर्यस्याःसा ॥अचिरप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ अचिरप्र
भायस्याःसा ॥अचिररोचि । स्त्री । विद्युति ॥ अचिर
रोचिर्यस्याःसा ॥

अचिरा । स्त्री । अर्हतांमातृविशेषे ।

अचिरांशुः । स्त्री । तडिति ॥ अचिरअ
श्वोयस्याःसा ॥अचिराङ्गलता । स्त्री । विद्युति ॥ अचि
रमङ्गलतायस्याःसा ॥

अच्छावा

अचिरात् । ङ । अविलम्बे । शीघ्रे ॥

अचिराभा । स्त्री । सौदामिन्याम् ॥ अ
चिरमाभायस्या सा ॥अचेतनम् । वि । व्यक्ते ॥ प्रधाने । ऊढे ॥
सर्वएवप्रधानबुद्ध्यादयोऽचेतनाः तत्तु
वैशेषिकवच्चैतन्यबुद्धेः । नचेतनमग्रा
सेन्द्रियचेतनद्रव्यं निरिन्द्रियमचेतन
मितिचरकः ॥अचेताः । वि । विवेकशून्ये ॥ दुष्टचित्ते ॥
नास्तिचेतोयस्य ॥अचैतन्यम् । न । चेतनाभावे । अज्ञा
ने ॥ यथा । अचैतन्यमिदंविश्वंचैत
न्यदेवमेवतत् । नजानन्त्यपिशस्त्र
ज्जाभ्रमन्ये बहिकेवलमिति ॥ वि ।
तदिति ॥अच्छः । पुं । भल्लूके ॥ स्फटिके ॥ वि ।
निर्मले ॥ छोछेदने । नक्ष्यतिदृष्टि
म् । सुपीतियोगविभागात्कः । नक्षा
द्यतेवा । अन्येष्वपीतिङ् ॥

अच्छटाभा । स्त्री । विद्युति ॥

अच्छभल्लः । पुं । भल्लूके ॥ अच्छमाभि
मुख्येनभल्लते हिनस्ति । भल्लपरिभा
षणहिसादानेषु । पचाद्यच् ॥

अच्छम् । ङ । आभिमुख्ये ॥

अच्छावाकः । पुं । ऋत्विग्विशेषे ॥

अच्छावाकीयम् । न । अच्छावाकस्यक
र्मभावयोः ॥ ङाचाभ्य ङ्क् । सूक्तवि

अजः

शेषे । अच्चावाक्शब्दोऽस्मिन्नस्ति ।

मत्तौ ह्युक्तसाम्बोरिति च्छः ।

अच्युतः । पुं । विष्णौ । अप्रच्युतसच्चिदा

नन्दस्वभावे । देशकालवस्तुषुच्युति

रहिते । सर्वदानिर्विकारे । कृष्णे ।

वासुदेवे । स्वरूपभूतसामर्थ्यात् न

च्युती न च्यवते न च्यविध्यते यः सोऽच्यु

तः । यस्मान्नच्युतपूर्वो ह्यमच्युतस्तेन

कर्मण्येति भगवतो वचनम् ॥ नास्ति च्यु

तं खलु न स्वपदाद्यस्य । यदा । न अच्यो

तिष्ठ । च्युङ्गन्तौ । भौवादिकः । ग

त्यर्थेतिक्तः । द्वादशेसर्गः । चि ।

स्थिरे ।

अच्युतभावः । पुं । विष्णुभक्तौ । अच्युते

भावः ।

अच्युतमूर्तिः । पुं । विष्णौ ।

अच्युताग्रजः । पुं । बलदेवे । शक्रे ।

अच्युतस्य अग्रजः । षष्ठीतत्पुरुषः ।

अच्युतावासः । पुं । अश्वत्यष्टके ।

अजः । पुं । हरे । विष्णौ । अजतिग

च्छतिभक्तहृदयम् अजतिश्चिपतिश

रानसुरान्प्रति । अजगतिश्चेपण

योः ॥ अच् ॥ महिजातो न जाये हं न ज

निध्ये कदाचन । चेचक्षः सर्वभूतानां

तस्मादहमजः स्मृत इति भारते ॥ वे

धसि । क्षरे । आदिष्णोरजायत । ज

नीप्रादुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति

अजग

डः । छागे । अजति । अजगत्तौ । प

चाद्यच । अजाविभ्यामिति निर्देशा

तनवीभावः ॥ मेषे । मेषराशौ । रघु

राजपुत्रे । जन्मादिविक्रियारहिते

आत्मनि ॥ मात्त्रिकधातौ । विधौ ।

सोमे । चि । जन्मशून्ये । न जायसे इ

ति व्युत्पत्त्या आद्यविकारशून्ये ॥ अव

यवावयविधिभारहिते ॥ न जायते ।

जनीप्रादुर्भावे । अन्येष्वपीति च्छः ॥

आत्विष्णोर्जायते वा ।

अज एकपात् । पुं । एतन्नामके देव

विशेषे ॥

अजकर्णः । पुं । छागकर्णे ॥ सासतरोः

प्रभेदे । मरिचपत्रे ॥ अजकर्णः कटु

स्तिक्तः कषायोष्णोऽथ पोहति । कफपा

खुश्रुतिगदान्मेहकुष्ठविषप्रणान् ॥

अजकर्णकः । पुं । सासदृशे ।

अजकवम् । न । पुं । शिवधनुषि ॥ अ

जकौ विष्णुब्रह्माणौ वाति । वागतिग

न्धनयोः । सुपीति आतोनुपसर्गइति

वाकः ॥

अजकावः । पुं । न । पिनाके ॥ अजो वि

ष्णुः को ब्रह्माताववतीत्यजकावः ॥

अजगः । पुं । विष्णौ ।

अजगन्धा । स्त्री । वर्वरायाम् । अजमे

दायाम् । अजस्येव गन्धो यस्य । अ

जशब्दस्वगन्धेऽप्यधिकः ॥

अजन

अजगन्धिका । स्त्री । वर्वरायाम् । वा
बुद्ध इति ख्याते शाकान्तरे । अजस्येव
गन्धोऽस्याः । अजशब्दः स्वगन्धेलाघ-
णिकः । उग्रगन्धायाम् ।

अजगन्धिनी । स्त्री । अजशृङ्ग्याम् ॥
अजगरः । पुं । अहिभेदे । बाहसे ॥
गिरतोत्तिगरः । गनिगरणे । पचा-
द्यच् । अजस्यगरः । अजो निच्यो ग-
रो विषयस्येति वा ।

अजगवम् । न । पिनाके । शिवचापे ।
अजेन ब्रह्मणा गम्यते प्राप्यते । गन्तृग-
तौ । अन्येष्वपि दृश्यते इति ङः । अजछा-
गगच्छति यच्चत्वेन प्रविशतीति वा । अ-
जगो विष्णुरस्ति शरत्त्वेनास्मिन् । गा-
एञ्जगत्त्वं ज्ञायामिति वा ।

अजगावम् । न । ईशचापे । पिनाके ।
इति शब्दमात्रा ।

अजजीवकः । पुं । अजाजीविनि ।
जावाले ॥ अजैर्जीविकायस्य ।

अजटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

अजडा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् । क-
पिकच्छौ ।

अजथ्या । स्त्री । स्वर्णयूथिकायाम् ॥ अ-
जाय अजायैवा हिता । अजाविभ्यां
प्यन् । तसिन्नादिष्विति पुंवङ्गाव ।

अजदण्डी । स्त्री । ब्रह्मदण्डीवृक्षे ॥

अजननिः । पुं । अनुत्पत्तौ ॥ आक्रोश-

अजमी

ने । अजननम् । आक्रोशेन ज्यनिः ।

यथा । तस्या जननिरेवास्तु ।

अजनयोनिः । पुं । ब्रह्मणि । चतुराने ॥

अजनाभः । पुं । अस्मिन् वर्षे ॥ भरता-
धिकारात् भारत इति थपदेश पूर्वतः
अजनाभ इति ॥

अजन्यम् । न । उत्पाते ॥ चि । निच्ये ॥
अजने साधु । तत्र साधुरित्यतः । नृज-
न्यते वा । जनेर्यक् । तकिशसिचति
यतिजनिभ्यो यद्वाच्य इति यद्वा ।

अजप । चि । असदध्येतरि । जपाभाव-
वति । पुं । जगपालके । यथा । ज्यो-
षधीर्नामरूपाभ्यां जानते ह्यजपावने
इति चरकः । अजम् अजान्वापाति ।
पारचये । आतोमुपसर्गे इति कः ॥

अजपा । स्त्री । सन्ध्यावन्दनहीनाया-
म् । देवताभेदे ॥ गायत्रीविशेषे ।
यथा । अजपांनामगायत्री जीवोजप-
ति निच्यश्च । अजपांजपतो निच्य पुन-
र्जन्मनं विद्यते इति । अस्याविधाने द-
क्षिणामूर्तिसहितायां स्पष्टम् ।

अजपात् । पुं । पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे ।

अजपाद् । पुं । विष्णुपदे

अजभक्षः । पुं । वर्वुरदृक्षे ॥ इति राज-
निर्घण्ट ॥

अजमीढः । पुं । युधिष्ठिरे । इति चिका-
वडशेषः ।

अजर्थ

अजमोदा । स्त्री । उग्रगन्धारायाम् ।

यवान्याम् । अजमोदयति । मुदह
र्षे । गयन्तः । कर्मण्यण् । अजादि
त्वाङ्गाप् । यद्वा । अजेवमोदते मो
दतेवा । पचाद्यच् घञ्वा ॥ अजमो
दाकटुस्तीक्ष्णादीपनीकफघातनुत् ।
उष्णाविदाहिनी हृद्यावृष्यावलकरी
लघुः । नेषामयकृमिच्छर्दिस्निग्धव
स्तिरुजोहरेत् ।

अजम्भः । पुं । भेके । नसन्तिजम्भाः द
न्ताः अस्य ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

अजयः । पुं । पराजये । राठदेशप्रसि
द्देवविशेषे ।

अजया । स्त्री । भङ्गायाम् । विजया
याम् ।

अजय्यम् । किं । जेतुमशक्य ॥ नजय्यम् ॥

अजर । चि । जरारहिते । पुं । आत्म
नि । दिव्ये । नजीर्णते । नविपरिणम
ते इत्यजर आत्मेत्यर्थः ।

अजरा । स्त्री । जीर्णदारुणि । गृहक
न्यायाम् । द्रुतकुमारीतिप्रसिद्धा
याम् ।

अजर्यम् । न । सङ्गते । सौहृदे ॥ न
जीर्यते । जृष्वयेऽहानौ । नज्मूर्वा
त् जीर्यतेः सङ्गतेविशेषे अजर्यसङ्ग
तमितिकर्त्तरियनिपात्यते । तेन
सङ्गतमार्येणरामाजयं कुन्दुतम् ।

अजह

सङ्गतं युक्तम् ।

अजलम्बनम् । न । स्त्रोतोञ्जमे ।

अजलोमा । पुं । श्रुयाश्रिन्वीतिगौड
भाषाप्रसिद्धेष्टे । महाह्रस्वायाम् ।
। न । अजलोम्नि ।

अजवल्ली । स्त्री । मेषशृङ्ग्याम् । वि
षाग्याम् ।

अजवीथी । स्त्री । दक्षिणमार्गे नक्षत्र
विशेषाणसत्ताविशेषे ॥ यथा । मूला
। षाढोत्तराषाढा अजवीथ्य भिशदि
तेति ।

अजशृङ्गी । स्त्री । विषाग्याम् । शृङ्ग्या
म् । मेढासींगीतिख्यातायाम् । अ
जः शृङ्गमस्याः । अजशब्दोऽजशृङ्गसदृ
शेलाक्षयिकः । गौरादिस्त्वानङ्गीष् ।

अजस्त्रम् । न । निरन्तरे । सन्तते ॥
काखवयावस्थायिनि । नजस्त्रति ।
जसुमाचखे । नभिकम्पिस्म्यजसक
महिसन्दीपोर इतिर । क्रियाविशेष
णत्वेत्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशेषणत्वे
तुवाच्यलिङ्गत्वम् ।

अजस्त्रम् । १ । नित्ये । सातत्ये ।

अजहत्स्वार्था । स्त्री । उपादानलज्ज
कायाम् । अजहत्त्वचणायाम् । स्त्री
यार्थापरित्यगिन्ध्या लक्षणायाम् ॥
यथा । कुन्ता प्रविशन्ति इत्यत्र कुन्त
धारिणि पुरुषेलक्षणा ।

अजाजी

अजहल्लक्षणा । स्त्री । अजहल्लक्षणाया
म् । वाच्यार्थापरित्यागेन तत्सम्बन्ध
निनिवृत्तिरजहल्लक्षणेति । यथा ।
शोषोधावतीत्यत्रवाक्ये शोषगुणगम
नलक्षणास्य वाच्यार्थस्य विरुद्धत्वात्
तदपरित्यागेन तदाश्रयांश्वादिलक्षणा
यातद्विरोधपरिहारः सम्भवादजहल्ल
क्षणा । शोषपदेस्ववाच्यशोषगुणाप
रित्यागेन तदाधारलक्षणेत्यर्थः ।

अजहल्लिङ्गः । पुं । स्वलिङ्गात्प्रागिति ।

विशेषणभूतोऽपि स्वलिङ्गात्प्रागिति श
ब्दोऽजहल्लिङ्ग इत्युच्यते ।

अजहा । स्त्री । शूकशिव्यामे, ॥ कपक
च्छाम् ।

अजा । स्त्री । मायायाम् । हागत्वाम् ।
अजति । अजगती । पचाद्यञ् । अ
जाविभ्यश्चितिनिर्देशाच्च । अजा
द्यतष्टाप् ॥ नजायते इति वा ।

अजागर । पुं । भृङ्गराजे । चि । जाग
रुर्गृह्णते ।

अजाजी । स्त्री । काकोदुग्धकाया
म् । कृष्णाजीरके । श्वेतजीरके ।
इतिराजनिर्घृष्टः । अजमजति । अ
जगतिक्षेपणयोः । कर्मण्यण् । ङीप् ।
बहुलतन्नीतिबीज ।

अजाजीव । पुं । हागोपजीविनि । जा
वाखे । अजाअजीवो जीविकाऽस्य ।

अजित

अजातशत्रुः । पुं । युधिष्ठिराख्यपाण्डवे ।
स्वयमविद्वेषणशीलत्वाच्चजातशत्रु
र्यस्य ।

अजातिः । स्त्री । अनुत्पत्तौ । हेतुफल
योः कार्यकारणभावानुपपत्तौ । पू
र्वापरापरिचानमजातेऽपरिदीपकम्
। निवर्तेपौर्वापर्ये निर्द्धारिते जाति सि
द्ध्यतितदभावे तदसिद्धिरित्यर्थः ॥ चि ।
जन्मरहिते । जातिर्जन्मतद्रहितः ।
अविद्यमानाजातिरस्य वा ।

अजादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ।

अजादुग्धम् । न । हागीदुग्धे ।

अजानेयः । पुं । अश्वभेदे । उत्तमाश्वे
॥ चि । निर्भवे ।

अजान्त्री । स्त्री । नीखबुद्धायाम् । नी
खावोना इति भाषा । वृद्धदार्ढ्ये ।

अजापाल । पुं । अजाजीवे । अजां पाल
यति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ।

अजाप्रिया । स्त्री । वदव्याम् ।

अजि । पु । तेजसि । अजति वीर्यते
वा । अजगतिक्षेपणयोः । खनिकष्यजी
त्यादिनाऽप्रत्ययः ।

अजीतः । पुं । विष्णौ । तीर्थकृज्जैनभे
दे । भाविबुद्धे । चि । अजिर्जिते ।
नजीयतेऽस्य । जिज्जभिभवे । क्त । न
जितः ।

अजितसम्भतः । पुं । मनोजे । बुद्धभेदे ।

अजिह्वा

अजितातुसम्भवोयस्य । चि । आभ्या
मन्यस्मिन् ॥

अजिनम् । न । चर्मणि । चि । अवदुके
॥ अजति वीयतेवा । अजगतौ । अ
जेरजचेति इनच् ॥

अजिनपचा । स्त्री । चर्मचव्याम । ज
तुकायाम् । अजिनमिवपचमस्या ।
अजिनपची । स्त्री । जतुकायाम् ॥

अजिनयोनिः । पुं । हरिणे । अजिन
स्ययोनिः ॥ कदलीकन्दलीचीनश्चमू
हप्रियकावपि । समूहश्चेतिहरिणा
अमीअजिनयोनयः ॥

अजिरम् । न । प्राकारादधिःक्रीडा
स्थाने । प्राङ्गणे । बाते । विषये ।
रूपादौ ॥ दर्दुरे । तनौ । अजन्त्य
चानेनवा । अजगतौ । अजिरशि
शिरेतिसाधु ॥ नजीर्यति । जृष्णयो
हानौ । अजिरशिशिरेतिकिरच्क्व
वर्णलोपश्चनिपात्यतद्व्युक्तदशपा
दीवृतेः ॥

अजिरा । स्त्री । चण्ड्याम् ॥

अजिह्वाः । चि । सरले । ऋजौ । भि
न्नेजिह्वात् ॥

अजिह्वगः । पुं । शरे । जिह्वास्याभा
वः । अजिह्वमृजुगच्छति । गम्ल
गतौ । अन्येष्वपीतिङः । चि । अव
क्रमे ॥

अज्जुका

अजिह्वः । पुं । भेके । भिचौ । यथा ।
इदमिष्टमिदनेति योश्चपिनसज्ज
ते । हितसत्यमितवक्तितमजिह्व
प्रचक्षते ॥ चि । जिह्वाशून्ये ॥ नवि
क्षतेजिह्वायस्य ॥

अजीकवः । पुं । अजगवे । पिनाके ।
अजीकर्त्त । पुं । शुनः श्रेफस्यपितरि ।
ऋषिविशेषे ॥

अजीर्यम् । न । अपाके । पललाशये ।
रोगभेदे । नजीर्यम् ॥ अनात्मवन्त'
पशुवद्भुञ्जतेये ऽप्रमाणातः । रोगा
नीकस्यतेमूलमजीर्यं प्राप्नुवन्तिहि
॥ अनात्मवन्तःअबुद्धिमन्तः । चि । जी
र्याभावविशिष्टे ॥

अजीर्यन् । चि । वयोहानिमप्राप्नुवति ।
अजीवः । चि । मृते ॥ अवसन्ने । अनेका
न्तवादिनां द्वितीयेपदार्थे । सचपु
ङ्गलाकाशधर्माधर्मास्तिकायैश्चतुर्वि
धः ॥

अजीर्वाणः । स्त्री । शपोत्यजीवना
भावे । जीवनाभावे ॥ शामे ॥ अजी
वनिस्तवभूयात् ॥

अजैकपात् । पुं । रुद्रविशेषे । पूर्वासां
प्रोष्ठपदनादैवते ॥

अजैकपादः । पुं । रुद्रविशेषे ॥

अज्जुका । स्त्री । नाव्योक्त्यागणिकाया
म् ॥ अर्जति । अर्जअर्जने । समि

अज्ञान

कसइतिवाहुलकादुकनरस्यजः ।
अज्जकटा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् । वितु-
नके लक्ष्म्यामलक्यम् । अत् आश्चर्य
कारीभट्टसघातोऽस्या ॥ अत्तिक्किप् ।
भट्टति । भट्टसघाते । अच । टाप् ।
अज्ञासौकटाचवा ॥

अज्जमल, पुं । अज्जस्ये । कौकिले । अगा-
राइतिभाषायाम् इतिचिकाण्डशेषः
॥ न । फलके । चर्मणि । ठाल इति
भाषायाम् । इतिहेमचन्द्रः ॥

अज्ञः । चि । जडे । श्रुतितात्पर्यान-
भिज्ञे ॥ अनधीतशास्त्रत्वेनात्मज्ञान-
शून्ये अविवेकिनि ॥ मूर्खे ॥ नजाना-
ति । ज्ञाअवबोधने । इगुपधच्चाप्री-
किर, कः ॥

अज्ञातः । चि । अज्ञानेनाद्यते । अविदि-
ते । 'नज्ञात' ॥ यथा । अज्ञातकुलशी-
स्यवामोदेयानकर्हचित् । मार्जार-
स्यहिदोषेणहतोद्वोजरज्जवद, ते हि-
तोपदेशः ॥

अज्ञानम् । न । अविद्यायाम् ॥ ज्ञानवि-
रुद्धमज्ञानम् । ज्ञाननिवर्त्यत्वात् । य-
था । एक श्चुर्नद्वितीयोस्तिश्चुरज्ञा-
नतुल्यपुरुषस्यराजन । येनाविष्ट कु-
रतेकार्यतेचधोराणिकर्माणिसुदार-
णानीति ॥ विपरीतदर्शने । यत्प्रसादा-
दविद्यादिसिध्यती वदिवानिश्चम् ।

अज्ञान

तमप्यपहृतेऽविद्यानाज्ञानस्यास्तिदु-
ष्कारम् ॥ प्रपञ्चोपादाने । अविवेके ।
आवरणविद्येऽप्यशक्तिमति । अनाद्यनि-
र्वाचे । अन्वते । अनर्थव्रातमूले । आ-
त्माश्रयविषये ॥ यथा । यस्याज्ञानभ्रम-
स्तस्याभ्रान्तः सम्यक् च वेत्तिस' । जडन-
विद्यादेवत्त्वान्नातोऽज्ञानजडाश्रयमि-
ति ॥ अविद्यामायादिशब्दवाच्येतम-
सि ॥ अमानिच्चादिविपरीतयन्मानि-
च्चादिविशतिसंख्याकतस्मिन् ॥ कर्त्त-
व्याकर्त्तव्यादिविषयविवेकाभाते ॥ ल-
क्षणान्तु । सदसज्ज्ञाननिर्वचनीय चि-
गुणात्मकज्ञानविरोधि अहमज्ञोमो-
हित इत्यनुभवात् भावत्वेनव्यपदेश-
रूपयत्किञ्चिदितिषदन्ति ॥ तच्च ।
मूलकारणत्वात् सत्त्वरजस्तमोगुणा-
नां साम्यावस्थारूपत्वाच्च मूलप्रकृ-
तिप्रलयावस्था अथतम् अथाकृतम्
महामुषुप्ति' कूटवन्निर्विकारेणतिष्ठ-
तीति कूटस्थमज्ञानविनामचरती-
त्यचरमिति व्यपदिश्यते ॥ अविज्ञा-
तज्ञानमिति न्यायस्त्वचम् । ५ ।
। ई० । भावेत्त' । चकारश्चपरिषदा-
विज्ञातस्येत्तादनुकर्षणार्थः । तथा-
च । परिषदाविज्ञातस्य वादिनाचि-
रभिहितस्याप्यविज्ञानमित्यर्थः । इ-
दञ्च किञ्चदसि बुद्धतत्त्वनेतादा

अञ्चलः

विष्करणेन चार्तुं शक्यते इत्यर्थः । त
मन्त्रादिपञ्चसु ॥ तम १ । रे २ । हः ३ ।
महामोह ४ । तामिस्र ५ । अ
न्यतामिस्रम् ६ । इति । एकाले
ब्रह्मा प्रथमम् पञ्चप्रकारं ज्ञानं स
सर्ज इति श्रीभागवतम् ।

अज्ञानकार्यम् । न । स्थूलरूपप्रपञ्च
द्वये । अज्ञानस्य कार्यम् ।

अज्ञानजम् । चि । अज्ञानेपदाने ।
अज्ञानादावरणशक्तिरूपादुद्भूते । अ
ज्ञानाज्जातम् । जनी० । उः ।

अज्ञानप्रभवः । पुं । अज्ञानात् स्वस्व
रूपास्तुरणात् प्रभवतीति व्युत्पत्त्या
समस्तप्रपञ्चे ॥ चि । अज्ञानादुत्पन्ने ॥

अज्ञानशक्ति । स्त्री । आवरणशक्तिविच्छे
पशक्तयोः । अज्ञानस्य शक्तिः ।

अज्ञानसम्भूतः । चि । अविवेकादुत्पन्ने ।
अज्ञानात्सम्भूतः ।

अज्ञानसम्बोधः । पुं । अज्ञाननिमित्त
विपर्यये । अज्ञानेन सम्बोधः ॥

अज्ञानी । चि । अविदुषि । अज्ञान
विशिष्टे । आतत्त्वबोधमज्ञानीवध्य-
तेनन्तजन्मभिः ।

अज्ञेयः । चि । ज्ञानाविषये ।

अञ्चतिः । पुं । मारुते । अञ्चतिः ।

अञ्चु । अञ्चेः कोवेत्यतिः ।

अञ्चलः । पुं । वस्त्रान्ते । आचर इति

अञ्जनी

आचल इति च भाषा प्रसिद्धे ।

अञ्चितम् । चि । पूजिते । शोभने ।
अञ्च्यते स्म । अञ्चुपूजायाम् । क्तः ।
अञ्चे पूजायामितीट । नाञ्चे पूजा
यामिति नलोपाभावः ।

अञ्जनम् । न । कज्जले ॥ अक्तौ ॥
सौवीरे ॥ रसाञ्जने । मसौ । पुं ।
दिङ्मतङ्गजे । अञ्जनवर्णे प्रतीचि
दिग्गजे ॥ उपाधौ । ज्येष्ठ्याम् । अ
ज्ञाने । आवरणे ॥ अञ्च्यते नयनम-
नेन । अञ्ज्यत्तप्रादौ । करणे ल्युट् ।
दिवान्तुमयोक्तव्यं नेचयोस्तीक्ष्णम-
ञ्जनम् । विरेकदुर्बलादृष्टिरादित्य
प्राप्यसीदति ।

अञ्जनकेशी । स्त्री । हृदयविलासिनीना
मगन्धद्रव्ये ॥ अञ्जनमिव केशाभस्याः ॥

अञ्जना । स्त्री । वायुपत्न्याम् । हनु
मन्मातरि ।

अञ्जनाधिका । स्त्री । अञ्जनिकायाम् ॥
अञ्जनावती । स्त्री । सुप्रतीकाख्यदिग्ग
जभार्यायाम् । अञ्जनवर्णात्त्वात् अञ्ज
नमस्यस्याः । मतौवच्च इति दीर्घः ॥

अञ्जनिका । स्त्री । ज्येष्ठीविशेषे । अ
ञ्जनहारी इति भाषाप्रसिद्धे । हा-
लिन्याम् । क्षुद्रमूषिकायाम् ।

अञ्जनी । स्त्री । लेप्यनार्थम् चन्द-
नादिलेपनयोग्यायाम् । कटुकावृ-

अञ्जीर

चे । कालाञ्जनीष्टचे ।

अञ्जलि. । पुं । वृत्तसम्पुटे । मिश्रितप्रवृत्त्यो. । कुडवपरिमाणे ॥ अञ्ज्यतेऽनेन । अञ्जूयन्त्यादौ । ऋतन्यञ्जीत्यञ्जेरलिच् ।

अञ्जलिकारिका । स्त्री । लज्जालुके । समझायाम् । पुत्तलिकायाम् ॥ चि । साञ्जलौ । अञ्जले. कारका ॥

अञ्जलिनी । स्त्री । लज्जालुके ॥

अञ्जसः । चि । प्राञ्जले । अवक्रे ।

अञ्जसा । । साञ्चत् ॥ तच्चे । शीघ्रे ॥

आञ्जवे । अनायासे ॥ अञ्जनम् । अञ्जूयन्त्यादौ । कृत्त्यल्युटोवहुलमिति भावेपचाद्यच् । अञ्जस्यति सायतिवा । षो अन्तकर्मणि षैच्चेवेवा ।

पचाद्यच् क्तिष्वा ।

अञ्जसाकृतम् । चि । आञ्जवेनकृते । अञ्जसउपसङ्ख्यानादऽलुक ।

अञ्जि. । पुं । प्रेषणिके । प्रेरके ।

अञ्जिष्ट' । पुं । भास्करे । अनक्ति । अञ्जूयन्तिप्रचणकान्तिगतिषु । ऋतन्यञ्जीत्यादिनाञ्जेरिष्टच् ।

अञ्जीरम । न । स्यातेवृक्षभेदे । अस्थगुणाः । शीतलत्वम् । स्वादुत्वम् । गुरुत्वम् । वायुपित्तरक्तक्रिमिशूलहृत्पीडाकफमुखवैरस्यनाशित्वम् । अग्निकारित्वञ्चेतिराजनिर्घसृटराजवल्लभौ ॥ लज्ज

अट्टः

अञ्जीरमस्यादल्पगुणम् ।

अट्ट. । । आश्चर्ये ।

अट्टनम् । न । भ्रमणे । अट्टगती । भावेत्यु. ।

अट्टनि. । स्त्री । चापाग्रभागे । अट्टतिगुणोऽ. । अट्टगती । बाहुलकादनि । अट्टनी । स्त्री । चापाग्रभागे । धनुष्कोष्याम् । कृदिकारादितिवाडीष् ।

अट्टरुष. । पुं । वासके । अट्टान्गच्छतो रुषति । रुषद्विसायाम् । मूलविभुजादिच्चारक्. ।

अट्टरूष । पुं । वासके ॥ अट्टै रूषयति । रूषमिश्रणे । इगुपधेतिक. ॥

अट्टवि । स्त्री । वने । अट्टन्त्यच । अट्टगती । पद्यटिभ्यामवि ।

अट्टवी । स्त्री । अरण्ये ॥ अट्टन्त्यच । अट्टगती । पद्यटिभ्यामवि । कृदिकारादितिवाडीष् ।

अट्टा । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ इति रत्नकोषोनीलकण्ठश्च । अट्टनम् । अट्ट० । मिदादिपाठादड् ।

अट्टाव्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ अट्टनम् । अट्ट० । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽट्टाव्यानामुपसख्यानमित्यटते शयकिञ्चशब्दस्यद्वित्वम् पूर्वभागेयकारनिवृत्तिर्दीर्घश्चनिपात्यते ॥

अट्ट. । पुं । हर्म्यपृष्ठोपरिनिकेते । चौ

अट्टालि

मे । अत्यर्थे ॥ हट्टे । गृहान्तरे ॥
वतुष्के । प्राकाराग्रस्थितरणगृहे ॥
न । ओदने ॥ अच्यते । अट्टातिक्क
मणे । कर्मणिघञ् । अट्टयतिवा । अ
च् । शुष्के ॥

अट्टट्ट । । उच्चैरर्थे ॥ अत्युच्चे ॥

अट्टनम् । न । चक्रफलास्त्रे ॥ इतिचिका
खण्डशेषः ॥

अट्टहास । पुं । महाहासे । अत्यर्थहा
से । हसिते ॥ अट्टश्चासौहासश्च ॥
शिवे ॥ सिद्धसानविशेषे ॥ अट्टहासेम
हानन्दादेवोवर्त्तते ॥ अट्टहासेमहा
नन्दोमहानन्दामहेश्वरीत्यागमः ॥

अट्टहासकः । पुं । कुन्दपुष्पवृक्षे ॥

अट्टहासी । पुं । शिवे ॥ अट्टहासोऽस्या
स्ति । इनिः ॥

अट्टालः । पुं । सौधोच्चगृहे । प्राकारा
दुपरितने उन्नतस्थाने ॥ यथा । भ
ज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुर
मिति श्रीभागवतम् ॥

अट्टालकः । पुं । सौधोच्चगृहे । उपरि
तनगृहे । क्षौमे । अट्टे । अट्टा इति
भाषायाम् ॥

अट्टालिका । स्त्री । सौधोच्चगृहे । अट्टारी
इतिभाषाप्रसिद्धे । नृपागारे ॥ इति
जटाधरः ॥

अट्टालिकाकारः । पुं । शूद्रागर्भचिचका

अणिष्टः

रौरसजातजातिविशेषे । राजइतिभा
षा । यथा । कुलटायाश्चशूद्रायांचिच
कारस्यवीर्यतः । वभूवाट्टालिकाकार
पतितोजारदोषत इतिब्रह्मवैवर्त्तपु
राणम् ॥

अट्टिका । स्त्री । शाकादिवट्टमुष्टौ । अ
ट्टो इतिभाषा ॥

अट्ट्या । स्त्री । भ्रमणे । पर्यटने ॥ तौर्य
चिकवृथा । व्याचकामजोदशकोगण इ
तिमनुः ॥

अडहुः । पुं । लकुचद्रुमे ॥

अणकः । चि । कुक्षिते । गर्ध्ने ॥ अणति ।
अणशब्दे । पचाद्यच् । कुक्ष्यायांकम् ॥

अणव्यम । न । ब्रीहिभित्तत्वे । अण
वीने ॥ अणूनांभवनत्वेचम् । विभा
षातिलमाषोमाभङ्गाणुभ इतियत ॥

अणिः । स्त्री । पुं । अक्षाग्रकीलके । र
द्यचक्राग्रस्थितकीले ॥ अश्रौ । सूक्ष्मा
द्यग्रे ॥ सीम्नि ॥ अणति । अणशब्दे ।
सर्वधातुभ्यइन ॥

अणिमा । पुं । ऐश्वर्यविशेषे ॥ सचक्रष्ट
विभूतिष्वेका । यतः अणुर्भवतिशिला
मपिप्रविशति । यत्प्रभावात् देवाः सि
द्धाश्चसूक्ष्मीभूयालचिताः सर्वचविच
रन्ति ॥ अणोर्भाक् । इमनिच् । टेरि
ति टिलोपः । इष्टमेयत्तु ॥

अणिष्टः । चि । अणुतमे ॥

अण्डम्

अणीयान् । पि । अतिसूक्ष्मे । अण्डले ।
सूक्ष्मतरं । कनीयसि । अयमनयो
रतिशयेनाणुः । अजादीगुणवचना
देवेतीयसुन् ।

अणु । पुं । चीणादितिख्याते ब्रह्मविशे
षे । लेशे । परमाणौ । पुरुषे । आ
त्मनि । सौक्ष्म्यातिशयशालित्वादणुः
। पृथिव्याद्याकाशान्तानां भूतानां पूर्वं
पुं मपेक्ष्योत्तरोत्तरस्य सौक्ष्म्याति
शयान्मूलकारणस्य सर्वातिशयिसौ
क्ष्मप्रवचनया अणुरिवाणुरिति सौक्ष्म्य
गुणयोगाद्गीर्णनामात्मनोऽणुरिति ।
पि । सूक्ष्मे । अणति अण्यतेवा । अण
शब्दे । अणश्चेत्यु । धान्ये निदिन्युर्वा ।
अणुकः । पि । निपुणे । अल्पे । सू
क्ष्मे । अणुप्रकार । स्थूलादिभ्यः प्र
कारवचनेकम् । यावादिषु अणुनिपु
ण इति स्वार्थेकनवा ।

अणुभा । स्त्री । विद्युति ।
अणुमाचिक । पुं । पुर्यष्टकयुक्ते जीवे ।
अणवोमाषाः पुर्यष्टकरूपायस्यसोऽ
णुमाचिक ।

अणुरेवती । स्त्री । दन्तीवृक्षे ।
अण्डम् । न । मुष्के । पेशीकोशे । प
द्यादिप्रादुर्भावककोशे । अण्डादिति
भाषामसिद्धे । नातिस्निग्धानिष्ठया
णिस्वादुपाकरसानिष्वातमान्यति

अतनु

शुक्राणि गुरुण्यण्डानि पश्चिणाम् ।
वीर्ये । अमन्यस्मात् अमगत्यादिषु ।
अमन्ताहुः । अमन्तिसप्रयोगान्त्य
नेनेतिवा ।

अण्डक । पुं । मुष्के । अण्डकोशे । इ
ति हेमचन्द्रः ।

अण्डकोटरपुष्पी । स्त्री । नीखरास्त्रा
याम् । नीखवुन्हेति ख्यातायाम् ।

अण्डकोषः । पुं । वृषणे । मुष्के । अण्ड
यो.कोषः कुटमलः ।

अण्डजः । पुं । सरटे । अघौ । खगे ।
भक्षे । अण्डजाः पक्षिणः सर्पानकाम
त्याश्च कच्छपाः । यानि चैव प्रकाराणि
स्यलजान्यौदकानि चेतिसन्तुः । अ
ण्डादौ सम्भवतिततो जायतेस्य ।
जनीमादुर्भावे । पञ्चम्यामजातावि
तिडः । पि । अण्डजातमाषे । अण्डे
जातः । सप्तम्यां जनेर्डः ।

अण्डजा । स्त्री । मृगनाभौ । इति विश्व
मेदिनीहेमचन्द्राः ।

अण्डालुः । पुं । मत्स्ये । इति शब्दच
न्द्रिका ।

अण्डीरः । पुं । पुरुषे । शक्ते ।

अतटः । पुं । प्रपाते । शैलोश्चदेशे ।
नतठमच ।

अतनुणः । पुं । अलङ्कारविशेषे । यथा
। तद्रूपाननुहारश्चेदस्य तत्स्यादस

अतद्वा

गुणः। ददितुतदीयवर्णसम्भवन्त्याम
पियोग्यतायामिदं नूतनगुणं नगृह्णी
यात् तदाभवेदतद्गुणोनाम । उदाह
रणम् । धवलोऽसि जहवि सुन्दर त
हवितु ए मन्त्र रजिअ हिअअम् । रा
अभरिएवि हिअए सुहअ णिहिउतो
णरत्तोसि ॥ ❖ ॥ अस्यसंस्कृतन्तु ।
धवलोसि यद्यपिसुन्दर तथापित्वया
ममरञ्जित हृदयम् । रागभरितेपि
हृदये सुभगनिहितो नरत्तोसीति ।
धवलो निर्मलः श्वेतश्च रागोलौहि
त्यमनुरागश्च । धवलपदस्य वृषभ
परस्वमपिकेचिदाहुः । अशोतराह
अप्रस्तुतेन नायकेन निवेदनीयवृत्ता
न्त्याप्रकृतस्य हृदयस्य गुणाननुहरणा
दतद्गुणोऽलङ्कारः ॥ ❖ ॥ अचातिरक्ते
नापि मनसासयुक्तो नरत्ततामुपगत
इत्यतद्गुणः । किञ्च । तदिच्छप्रकृत
मस्येति च प्रकृतमत्र निर्दिश्यते ते
नयद् प्रकृतस्वरूपं प्रकृतेन कुतोपि
निमित्तान्नानुविधीयते सोऽतद्गुणद
त्त्वपि प्रतिपत्तव्यम् । यथा । गाङ्गम
म्बुसितमम्बुयामुन कज्जलाभमुभय
चमज्जतः । राजहसतवसैव शुभ्रता
चीयते न च नचाप चीयते ।

अतद्वावृत्तिः । स्त्री । प्रपञ्चनिरसने ।
तच्छब्देन ब्रह्मोच्यते अतच्छब्देन तद

द्वयः

तिरिक्तमज्ञानादि । नतत अतत् ।
तस्यातदः प्रपञ्चस्य व्यावृत्तिः निरस
नमिच्छयथात् ।

अतन्द्रितः । चि । अनलसे ॥ नतन्द्रि
तः ।

अतर्कितः । चि । अविचारिते ।

अतर्क्यः । पुं । स्वबुध्यभ्यूहेन केवलेन त
र्क्यतर्कितुमशक्ये परमात्मनि ॥ स्व
बुध्यभ्यूहेन केवलेन तर्क्यतर्क्यमाये
ऽणुपरिमाणे केनचित्स्थापिते आत्म
नि । ततोऽणुतरमन्योऽभ्यूहति । ततो
प्यन्योऽणुतममिति । नहितर्कस्य नि
ष्ठा कश्चिद्विद्यते । चि । तर्कितुमशक्ये
अतलम् । न । पातालभेदे । चि । उ
परि ।

अतलस्पर्शम् । चि । अतिगम्भीरे । अगा
धे इत्यमरः ॥ तलस्याधोभागस्य
स्पर्शः । नास्ति तलस्य स्पर्शोऽत्र ॥

अतलस्पृक् । चि । अगाधे ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

अतलादिः । पुं । अधोऽधोविद्यमाने
ष्वतलवितलसु तलरसातलतलातल
महातलपातालनामकेषु सप्तसु ॥
अतलमादिर्यस्य वितलादिसमूहस्य
सोयमतलादिः ॥

अतः । । । हेतौ । कारणे ॥ अपदेशे
॥ निर्देशे ॥ एतस्मात् । तसिल् ।

अतिक

एतद्दोन् ।

अतसः । पुं । वायौ ॥ चौमे ॥ प्रहरणे ॥

आत्मनि ॥ अतति । अतसातत्यगम
ने । अत्यविचमितमिनमीत्यादिना
ऽसच् ॥

अतसी । स्त्री । चुमायाम् । प्रसिद्धा
न्ये ॥ यथा । अतसीमधुरातितास्त्रि
ग्धापाकेकटुगुरु । उष्णाट्कशुक्रवा
तम्लीकफपित्तविनाशिनीति भावप्र
काशः ॥ गौरादिः ॥

अतसीतैलम् । न । अतसीह्वहे ॥ स्नेहे
तैलच् । अतसीतैलमाग्नेय स्निग्धो
ष्णकफपित्तकृत् । कटुपाकमचक्षुष्य
बल्यवातहरगुरु ॥ मलकुद्रसतः स्वा
दुग्राहिल्लग्दोषहृद्बन्धम् । वस्तौ
पाने । तथाभ्यगेनस्येकार्णस्यपूरणे ।
अनुपानविधौवापि प्रयोज्यवातशा
न्तये ॥

अतस्त । चि । असयतेद्रिये ॥

अति । ा । प्रशसायाम् । प्रकर्षे ॥ लङ्
ने ॥ अतिशये । नितान्ते । असम्प्रति
क्षेपे ॥ रुत्तौ ॥ पूजायाम् ॥ अतति ।
अतसातत्यगमने । इन्प्रत्ययः ॥

अतिकटुः । चि । निम्बादौ । अतिशये
नकटुः ॥

अतिकथः । चि । अग्रद्वेषे । नष्टधर्मे ॥
नष्टे ॥ अतिक्रान्ता कथायस्य ॥

अतिग

अतिकथा । स्त्री । अपार्थभाषणे ॥

अतिकन्दः । पुं । हस्तिकन्दवृक्षे ॥

अतिकृतिः । स्त्री । पञ्चविंशत्यक्षरायां
टत्तौ ॥

अतिकृच्छ्रम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा ।
एकैकग्रासमश्रीयात् व्यहृषित्रीणि
पूर्ववत् । व्यहृषोपवसेदन्यमतिकृ
च्छ्रचरन द्विजः ॥ इतिस्मृतिः प्रायस्त्रि
त्तविवेके ॥

अतिक्रमः । पुं । अतिपाते । क्रमोल्लङ्घ
ने ॥ अतिक्रमणम् । क्रमुपादविक्षेपे
। दज । नोदात्तोपदेशेतिन वृद्धिः ॥
अभिक्रमे ॥ अहितान् प्रत्यभीतस्य
रणेयानमतिक्रमइत्यमरः ॥

अतिक्रमणम् । पुं । उचितादधिकस्यानु
ष्ठाने ॥ निष्पन्नेपिवस्तुनिक्रियामवृ
त्तौ ॥ यथा । अतिसिक्तमेव भवता ।
अचातिरतिक्रमणेचेतिकर्मप्रवचनी
यसन्नयाषत्त्वाभावः ॥

अतिक्रमणीयः । चि । अतिक्रमणार्हे ॥
यथा । महात्मानातिक्रमणीयोधि
जानतेति ॥

अतिक्रान्तः । चि । अतीते ॥ कृताति
क्रमे ॥

अतिगण्डः । पुं । षष्ठ्योगे ॥ अचजातस्य
फल्यथा । कलिप्रियोवेदविनिन्दकस्य
धूर्त्तः कृतमोगलरोगयुक्तः । सरेऽमदे

अतिचा

ह'पुरुषोतिदीर्घ' प्रकाण्डगण्डस्त्विति
गण्डजन्मेति । पि । वृद्धगण्डे ।

अतिगन्धः । पुं । भूतृणे । चम्पके ।
मुत्तरवृत्ते । गन्धके । इतिराजनिर्घ
ण्टः ।

अतिगन्धाक्षुः । पुं । पुषदाचीक्षताया
मितिराजनिर्घण्टः ।

अतिगम्भीरः । पि । दुष्प्रवेशे । महास
मुद्रवत्प्रवेष्टुमशक्ये ।

अतिगर्वितः । पि । अहकारातिशयश
नि । समुद्रद्वे । अतिशयेनगर्वितः ।

अतिगुहा । स्त्री । घृन्निपण्याम् । पि ।
गुहातिक्रामके ॥

अतिगुह्याष्टकम् । न । श्रीशैलादिषु ।
यथा । श्रीशैलजल्पकेदारभैरवाम्ना
तकेश्वराः । हरिश्चन्द्रमहाकालम
ध्याः सातिपदाश्चाविति भृगेन्द्रस
हिता ।

अतिचरः । पि । श्रीघने ।

अतिचरा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् । चा
रण्याम् । पद्मचारिण्योषधौ । अति
चरति । चरगतिभक्षणायोः । पचा
द्यच् ।

अतिचारः । पुं । श्रीघ्नगमने । अतिक्रम्य
गमनम् । कुजादिपञ्चग्रहणाराशि
भोगकालासर्माप्तौ राश्यन्तरगमन
म् । तत्रपूर्वराशिगमनेवक्रातिचारः ॥

अतिति

परराशिगमनेअतिचारः । एतौगुरौ
श्चेदकालोभवति । गुरुस्तुयादिपुनः
पूर्वराशिनायातिरुदामहातिचारः ।
तेनलुप्तसप्तरोभवतिग्रहणास्वभो
ज्यमानराशा वपिवक्रातिचारौभेव
तः । तचनाकालः । इतिस्मृतिश्रौ
तिषे उक्तम् ।

अतिच्छत्रः । पुं । छत्रायाम् । स्थूलतृण
विशेषे । रक्तवर्णकोकिणाक्षके ताल
मखाना इतिभाषामसिद्धे । पाण्ड्ये । ज
लजलतृणभेदे । अतिक्रान्तच्छत्रम् ।

अतिच्छत्रकः । पुं । भूतृणे ।

अतिच्छत्रा । स्त्री । शतपुष्पायाम् । श
लुपा इति भौरी इति च नौडभाषाम
सिद्ध शताक्षायाम् । सौफ इति भा
षा । छत्रमतिक्रान्ता अत्यादय इतिस
मासः ।

अतिजगतो । स्त्री । त्रयोदशाक्षरायां
वृत्तौ ।

अतिजवः । पि । अतिवेगाद्ये । जङ्घा
ले । अतिशयितोजवोवेगोयस्य ।

अतिजागरः । पुं । नीलकौम्बे । नील
वक्त्रे ॥

अतिङ्गीनम् । न । पक्षिणः प्रचण्डगमने
दीर्घपतनेवा ।

अतितितीर्षत् । पि । अतितर्तुमिच्छ
ति ।

अतिदि

अतितीक्ष्ण । चि । मरीचादौ । पुं ।

शोभाञ्जने ।

अतितोत्रा । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ।

अतिथि । पुं । कुशपुत्रे ॥ चि । आगन्तु

के । अदृष्टपूर्वगृहमागते ॥ कोपे ॥ ति

थिभिन्ने ॥ अतति । अतसातत्यगम

ने । अतन्यस्त्रीत्यतेरितिन् । नवि

द्यतेद्वितीयातिथिरस्येतिवा ॥ यथा ।

एकराचन्तुनिवसन्नतिथिर्ब्राह्मणः स्मृ

तः । अनित्य हि स्थितोयस्मात्तस्मा

दतिथिरुच्यते । नैकग्रामीणमतिथि

विप्रसाङ्गतिकतया । उपस्थितगृहेव

द्यात् मार्यायत्रामयोपिवा इतिमनुः ॥

अध्वनीनेऽतिथिर्चेयइतिचस्मृतिः ।

सर्वास्ववस्थास्वतिथिर्नोपेक्ष्योऽपिगृह

स्थितैः । अतिथी । स्त्री । ॥

अतिथिपूजनम् । न । न्वदन्ते ॥ इतिहे

मचन्द्रः ॥

अतिथिसपर्या । स्त्री । अतिथिसेवायाम् ।

पञ्चमहायज्ञेषु न्वयज्ञे । अतिथीना

मदृष्टपूर्वाणां गृहमागतानांसपर्यया

म् । सपरपूजायाम् । कङ्कादिभ्योयक्

। अप्रत्ययात् । सपर्यापूजा ।

अतिदिष्ट । चि । अतिदेशविशिष्टे । यथा ।

नसमानगोचांभार्याविन्देतइत्यनेनशू

द्रस्याप्रिसगोचाकथननिषिध्यते इति

चेत् अत्रोपदिष्टातिदिष्टगोचस्यैवनि

अतिपा

षेधो नत्वतिदिष्टातिदिष्टशूद्रगोचा

देरित्युदाहृतत्वम् ।

अतिदीप्य । पुं । रत्तचिचकवृत्ते ॥ इति

राजनिर्घण्टः ।

अतिदेशः । पुं । अन्यचश्रुतस्य अन्यचा

न्वये । यथा । अन्यचैवप्रतीतायाकृत

स्त्रायाधर्मसन्ततेः । अन्यचकार्यतः प्रा

प्तिरतिदेशोभिधीयतेइति ॥ मकृता

क्लर्मण्येयस्मात्तत्समानेषु कर्मसु । ध

र्मप्रवेशेयेनस्यात् सोतिदेशइतिस्मृ

त । इतिचदर्शितोऽतिदेश पूर्वाचार्ये ॥

अतिधन्वा । पुं । ऋष्यन्तरे । भौनके ।

अतिधृति । स्त्री । जनविश्रत्यचरायां

वृत्तौ ॥

अतिनु । चि । अतीतनौके ॥ नावम

तिमान्त अत्यादयइतितत्पुरुष । ह

स्वोनपुंसकइतिह्रस्व । अतिनौ । पु

मान् स्त्री वा ।

अतिपतनम् । न । अत्यये । अतिक्र

मणे ।

अतिपत्ति । स्त्री । अतिपाते ।

अतिपत्रः । पुं । हस्तिकन्दवृत्ते । शक

वृत्ते । इतिराजनिर्घण्टः ॥

अतिपन्थाः । पुं । सत्यये । अतिःपूजाया

म् । कुगतीतिसमाप्तः । नपूजनात् ॥

अतिपातः । पुं । अतिक्रमे । पर्यये ॥

अतिक्रम्यपतनम् । पत्ल्लगतौ ।

अतिभी

घञ् ।

अतिपातकम् । न । नवविधपापमध्ये
गुह्यतरपातके । तत्त्रिविधम् । पुंसे
मातृदुहितृस्नुषागमनजन्यम् । स्त्रि
यास्तु पुत्रपितृस्वशुरगमनजन्यमि
ति प्रायश्चित्तविवेकः ।

अतिपातकी । पुं । स्त्री । पापविशेषे ।
यथा । मातरभगिनीवापितयादुहि
रंशिवे । गन्तारोपानतोयेचमहागु
हनिघातकाः । कुलधर्मसमाश्रित्य
पुनस्त्यक्तकुलक्रियाः । विन्वासघाति
नेलोत्काअतिपातकिनः स्मृताः । इ
ति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

अतिपातितः । पि । अतिक्रान्ते ।

अतिप्रैखवता । स्त्री । मुकुमारतरता
वाम् ।

अतिप्रसक्तिः । स्त्री । अत्यन्तसेवने ।

अतिप्रसङ्गः । पुं । अतिप्रसक्तो । अन्य
स्योद्देशेन अन्यदोयस्यापि सद्धानुष्ठा
ने ।

अतिवखा । स्त्री । कङ्कतिकायाम् । पीत
वाण्यालके । विशाविशेषे । पश्यवखा
म् । पि । वलिनि । अतिशयितवख
यस्यायस्मिन्वा ।

अतिभरः । पुं । अतिविस्तारे ।

अतिभीः । पुं । वज्रज्वालायाम् । पि ।
अतिभयान्विते ।

अतिमै

अतिभूमिः । स्त्री । अतिशये । आधिक्ये

॥ अमर्यादायाम् ॥ अतिक्रान्ताभू
मिः । विपदिनदूषितातिभूमिरिति
माघः ।

अतिमङ्गल्यः । पुं । विल्ले । पि । मङ्गला
द्ये । अतिशयमङ्गलजनके ।

अतिमर्यादम् । न । अतिशये । निर्भये ।
पि । तद्युक्ते । अतिशयिते ।

अतिमाषम् । न । अतिमर्यादे । अति
शये । भाषास्तोकां तामतिक्रान्तम् ।
गोखियोरिति ह्रस्वः । अस्य क्रियावि
शेषणस्त्रैज्यवता । द्रव्यत्राचित्वेपि लि
ङ्गता ।

अतिमानिता । स्त्री । आत्मनि पूज्यत्वा
तिशयभावनायाम् ।

अतिमुक्तः । पि । निस्सङ्गे । निष्कले ।

अतिशयेन मुक्तः । पुं । वासत्याम् ।
अतिक्रान्तो मुक्तां शौक्यात् । गो
खियोरिति ह्रस्वः । यदा । मुक्तान्
विरक्तान् । तिनिशे । अतिशयितो
मुक्तो विस्तारो ऽस्य ।

अतिमुक्तकः । पुं । अतिमुक्तार्थे । तिनि
शे । तिन्दुकदृष्टे । पुष्पवृक्षविशेषे ।
अमरानन्दायाम् । अतिशयितो मु
क्तो विस्तारो ऽस्य ।

अतिमैषः । पुं । नवमतारायाम् । पि ।
परममिषे ।

अतिव

अतिमोदा । स्त्री । नवमस्तिकायाम् ॥

अतियातः । चि । अतिवम्यगते ॥

अतिरथः । पुं । योद्धृविशेषे । यथा ।

अमितान् योधयेद्य स्तुसम्प्रोक्तोतिर
यशुस इति ॥

अतिरसा । स्त्री । मूर्खलतायाम् ॥ रा
स्त्रायाम् । क्लीतनके ॥

अतिराच । पुं । यागविशेषे ॥ अतिक्रा
न्तोराचम् । अइ सर्वकदेशेत्यच् ॥

अतिरिक्तः । चि । अतिशयिते । श्रेष्ठे ॥
भिन्ने । अधिके । अतिरिच्यतेस्म ।
रिचिर्विरेचने । क्त ॥

अतिरुट् । न । क्रोधाधिक्ये ॥

अतिरुचः । चि स्नेहशून्ये ॥ पुं । कङ्कु
कोद्रवादौ । अतिक्रान्तिरुचम् । अ
प्यादय इतिसमास ॥

अतिरेक । पुं । पृथग्भावे । अतिशये ॥

अतिरोगः । पुं । क्षयव्याधौ ॥

अतिरोमशः । पुं । वनच्छागे । चि । रो
मातिशयाच्चे ॥

अतिरोमशा । स्त्री । नीलवुन्हायाम् ॥

अतिवक्ता । चि । वावदूके । वाचोयुक्ति
पटौ ॥ अतिवक्ति । साधुकारणितृ
नतृज्वा ॥

अतिवर्णाश्रमी । पुं । पञ्चमाश्रमिणि ॥

सब्रह्मतसहितायां मुक्तिखण्डे पञ्चमा
ध्याये परमेस्वरेण वर्णितः । यथा ।

अतिव

ब्रह्मचारीगृहस्थश्च वानप्रस्थोद्यभि

क्षुकः । अतिवर्णाश्रमीतेपि क्रमाच्छ्र

ष्टाविचक्षणा । अतिवर्णाश्रमीप्रोक्तो

गुरुः सर्वाधिकारिणाम् । न कस्यापि

भवेच्छिष्यो यथाह पुरुषोत्तम । अति

वर्णाश्रमीसाक्षाद्गुरुणां गुरुगुरुच्यते

। तत्समो नाधिकश्चास्मिन् लोके स्थे

वनसशयः । यः शरीरेन्द्रियादिभ्यो वि

भिन्नसर्वसंक्षिणम् । पारमार्थिकवि

ज्ञानसुखात्मानस्वयमभुम् ॥ परतत्त्व

विजानाति सोतिवर्णाश्रमी भवेत् ॥

यो वेदान्तमहावाक्यश्रवणेनैव केशव ।

आत्मानमौश्वरवेद सोतिवर्णाश्रमी

भवेत् ॥ यो वस्थापय निर्मुक्तमवस्था

साक्षिणसदा । महादेव विजानाति

सोतिः ॥ वर्णाश्रमादयो देहे माय

यापरिकल्पिता । नात्मनो बोधरूप

स्य समते सन्ति सर्वदा । इतियो वेदवे

दान्तै सोतिः ॥ आदिच्छसन्निधौ

लोकश्चेष्टते स्वयमेव तु । तथामे सन्नि

धावेव समस्तचेष्टते जगत् ॥ इतयो

वेदः ॥ सुवर्णेहारकेयूरकटकस्वस्ति

कादयः । कल्पिता मायया तद्वज्जगन्म

य्येव सर्वदा । इतियो वेदः ॥ शुक्तिकायां

यथा तारकल्पितमायया तथा । मह

दादिजगन्मायामयमय्येव कल्पितम् ॥

इतियो ॥ चाण्डालदेहे पञ्चादिभ्य

अतिव

रीरेब्रह्मविग्रहे । अन्येषु तारतम्येन
स्थितेषु पुरुषोत्तम । अमवत्सर्वदा
व्याप्त सर्वसम्बन्धवर्जित । एकरूपो
महादेव । स्थित सोऽह परामृत । इति
यो० । विमष्टदिग्भ्रमस्यापियथापूर्वा
विभातिदिक् । तथा विज्ञानविध्वस्त
जगन्मेभाति तच्चि । इतियो० । य
था स्वप्नप्रपञ्चोऽयमयिमाया विजृम्भित ।
तथा जाग्रत्प्रपञ्चोऽयमयिमाया विजृ
म्भित । इतियो० । यस्य वर्णाश्रमा
चारोर्गलित स्वात्मदर्शनात् । सर्वार्णा
नाश्रमान्सर्वानतीत्य स्वात्मनि स्थितः
॥ यस्य ज्ञात्वा स्वाश्रमान्सर्वान् स्वात्म
न्येव स्थित पुमान् । सोऽतिवर्णाश्रमी
प्रोक्तः सर्ववेदार्थवेदिभिः । न देहेने
न्द्रियं प्राणो न मनो । बुद्धिश्च कृती । न
चित्तनैव सामायान च व्योमादिक जग
त् ॥ न कर्त्तान्त्वभोक्ता च न च भोजयि
ता तथा । केवलचित्सदा नन्दब्रह्मै
वात्मा यथार्थतः । जलस्य च लनादेव
चञ्चलत्वे यथारवेः । तथा हकारसंसा
रादेव ससार आत्मनः । तस्मादन्यग
ता वर्णाश्रमा अपि केशव । आत्म
न्यारोपिता एव भ्रान्त्या तेऽनात्मवेदि
ना । न विधिर्न निषेधश्च न वर्ज्या वर्ज्य
कल्पना । आत्मविज्ञानिनां नास्ति
तथा चान्यज्जनार्दन । आत्मविज्ञानि

अतिवि

नानिष्ठामीदृशी मन्वजेक्षण । माय
यामोहितामर्त्या नैव जानन्ति सर्वदा
। न मांसचक्षुषानिष्ठा ब्रह्मविज्ञानिना
मियम् । द्रष्टुं शक्या स्वतः सिद्धा विदुषा
सैव केशव । यच्च सुप्ता जनानि च्यप्रबु
द्धस्तच्च सयमी । प्रबुद्धाय च ते विद्वान्
सुषुप्तस्तच्च केशव । एवमात्मानमद्व
न्द्वनिराकारनिरञ्जनम् । निच्य शुद्ध
निराभाससच्चिन्मात्र परामृतम् । यो वि
जानाति वेदान्तैः स्वानुभूत्या च निश्चि
तम् । सोऽतिवर्णाश्रमी प्रोक्तः स एव गु
रुत्तम । इति ॥

अतिवर्तुलः । पुं । वांटुलाकडा इति
गौडभाषाप्रसिद्धकलाय विशेषे ।

अतिवादः । पुं । पादुष्यवादे । अप्रियव
चसि । अतिक्रम्य उक्तिरतिवादः ।
घञ् ।

अभिवादी । चि । सर्वानतीत्यवदितु
शीले ॥

अतिवर्हितः । चि । गमिते ।

अतविकटः । पुं । दुष्टहस्तिनि । चि ।

अतिकराले ॥ अतिशयेन विकटः ॥

अतिविदाही । चि । सन्तापके राजि
कादौ ॥ अतिशयेन विदाही ॥

अतिविषा । स्त्री । अतीसाख्ये । पर्याया

स्तु । अतिविषाशुक्तकन्दाच्चेया विश्वा

च भङ्गुरा । श्यामकन्दाप्रतिविषाशु

अतिथ्या

ङ्गीचोपविषाविषेति । अपिच । वि
षात्त्वतिविषाविषाशृङ्गी प्रतिविषार
णा । शुक्लकन्दाचोप विषाभङ्गुराग्रय
वल्गुभा । विषासोष्णाक्षटुस्तिक्तापाच
नोदीपनीहरेत् । कफपित्तातिसारा
मविषकासवमिक्नुमीनितिभावप्रका
शः । चिविधातिविषाचेयाशुक्लाकृष्णा
तथाक्षणा । रसवीर्यविपाकेषुनिर्विषेव
गुणाधिकेतिराजनिर्घण्ट । चि । वि
षातिक्रामके । विषमतिक्रान्ता ।

अतिवेत्तम् । न । अतिशये । चि ।
अतिशयिते । अतिक्रान्तवेत्तामर्यादा
म् । अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वितीयये
तिसमासः । अस्यक्रियाविशेषणत्वे
क्लोवत्त्वम् । द्रव्यविशेषणत्वेतुषिचि
कृत्त्वम् ।

अतिव्यथा । स्त्री । पीडायाम् । अति
शययातनायाम् ।

अतिव्याप्तिः । स्त्री । अतिशयव्यापने ।
अलक्ष्यलक्षणगमने । यथा । साध्याभा
ववद्वृत्तिस्त्वमिति व्याप्तिरलक्षणे धूम
वानवज्जेरित्यधूमाभावाधिकरूपज्ञ
ददृत्तिस्त्वभावमादाय अतिव्याप्तिरि
तितार्किकाः । स्वाव्यवहितप्राक्च
णावच्छेदेन रविभुज्यमानराशिय
रविसंयोगविशिष्टस्वाप्तिमक्षणकत्वं
मखमासत्त्वम् । भानुलङ्घिते अति

अतिश

व्याप्तिवारणाय औत्पातिकभिन्नत्वे
न विशेषणीयम् । मुख्यफलजनक
व्यापारजनकत्वे सति मुख्यफलाजन
कत्वमङ्गत्वम् घटादावतिव्याप्तिवार
णाय सत्त्वन्तम् इतितिथ्यादितत्त्व
टीका ।

अतिशक्तिता । स्त्री । विक्रमे । वीरसा
मर्थे । अतिशयिताशक्तिर्यस्य । त
स्यभावः । तल् ।

अतिशक्तिभाक् । चि । अतिशयशक्ति
विशिष्टे ।

अतिशय । पुं । उत्कर्षे । अत्यर्थे । अ
तिशेते । अतिपूर्वात्शीङ्गपश्चाद्यच्
। यद्वा । अतिशयनम् । भावे एरच् ।
अस्यद्रव्यवचनत्वेपिपुल्लिङ्गतैव । घ
ञजवन्ताः पुंसीतिवचनात् । सतत
क्रियान्तरेणाव्यवधानम् । अतिशय
स्तुपौनःपुन्यमितिभेदः ।

अतिशयितः । चि । अतिक्रान्ते ।

अतिशयोक्तिः । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे ।
अस्यलक्षणादयो यथा । निगीर्याध्य
वसानन्तुप्रकृतस्यपरेणयत् । प्रस्तुत
स्ययदन्यत्त्वयद्यर्थोक्तौचकल्पनम् । का
र्यकारणयोर्यश्च पौर्वापर्यविपर्यय ।
विज्ञेयातिशयोक्तिरिति । उपमाने
नान्तर्निगीर्यास्यो पमेयस्ययद्व्यवसा
नसैका । यथा । कमलमनमसि क

अतिश

मले च कुवलये तानिकनकलतिका
याम । साचसुकुमारसुभगेत्युच्यता
परपराकेयम् ॥ अचमुखादिकमला
दिरूपतयाध्यवसितम् ॥ यच्चतदेवा
न्यत्वेनाध्यवसीयतेसापरा । यथा ।
असालुहत्तणअ अस्माविअकाइ व
त्तणच्छाआ । सामासामसुपआवइ
णी रेहधिअ गहोइ ॥ “अस्यसकृत
यथा । लउहशब्दः सौकुमार्ये ॥ अन्यत्
सौकुमार्यमन्याकापिचवर्त्तनच्छाया
श्यामसामान्यप्रजापत्ते रेखैव न भव
तीति ॥ वर्त्तते जीवतीति वर्त्तनश
रीरतस्य छाया कान्तिः श्यामा षोडश
वर्षं किञ्ची सामान्यतः सर्वसाधार
णरेखैवेति निर्माणपरिपाटी रेखामा
त्रेणैपि नास्तीति भावः । इयमन्यत्त्वव
र्त्तनरूपातिशयोक्तिः ॥ यद्यर्थस्य यदि
शब्देन चेच्छब्देनैवातौ यत्कल्पनमर्था
दसम्भाविने र्थस्य सादृतीया । यथा ।
राकायामकलङ्गं चेदमृतांशोर्भवेद्द-
पु । तस्यामुखतदा साम्यपराभवम
वाप्तयात् ॥ कारणस्य शीघ्रकारितां
वक्तु र्भार्यस्य पूर्वमुक्तौ चतुर्थी । यथा ।
हृदयमधिष्ठितमादौ मालत्याः कुसुम
चापवाणेन । चरमं रमणीवल्लभलो
चनविषयं त्वया भजतेति ।

अतिशर्करी । स्त्री । पञ्चदशाक्षरा

अतिस्थू

यांवृत्तौ ।

अतिशायनम् । न । आधिक्ये । प्रकर्षे ॥
अतिपूर्वाच्छेतेत्युट् । अतिशयनमे
व । अतिशयनेतमविष्णुनाविति निर्दे
शादीर्घः ॥

अतिशीतम् । ण । अतीतानिशीतानि-
इतिविग्रहे अथयविभक्तीत्यादिनाञ्च
त्ययेऽव्ययीभावः ॥ चि । शीतातिशय
विशिष्टे ॥

अतिशेषः । चि । अतिशिष्टे । अवशिष्टे ॥
अतिशोभनः । चि । अतिशयशोभायुक्ते ॥
॥ श्रेष्ठे ॥ अतिशयेन शोभनः ॥

अतिसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ।
दाने ॥

अतिसर्जनम् । न । विलम्बे । दाने ॥ व
धे ॥ सृजविसर्गे । ल्युट् ॥

अतिसहः । चि । अतिसहिष्णुः ॥ अत्य
न्तसहते । षष्ठमर्षणे । पञ्चाद्यच् ॥

अतिसारः । पुं । उदरामये । बहुद्रवम
लनिःसरणरोगे ॥

अतिसारकी । चि । अतिसारान्विते ।
सातिसारे ॥ अतिसारोऽस्यास्ति । वा
तातीसारभ्यां कुक्चेतीनि ॥

अतिसृष्टः । चि । दत्ते । नियुक्ते ॥

अतिसौरभः । पुं । सहकारे ॥ अतिश
यितसौरभमस्य ॥

अतिस्थूलः । चि । अत्यन्तपीने । अस्य

अतीत

लक्षणम् । मेदोमांसातिवृद्धत्वा-
ञ्चलस्निग्धरस्तनः । अयथोपचयो
त्साहो नरोऽतिस्थूल उच्यते । अयथो
पचयोत्साहः । नयथा उचितः उपच-
योमांसोपचयः, उत्साहोवलम्बयस्य
सः ॥

अतिस्फिरः । चि । स्फोष्ठे । अतिशयित
स्फूर्त्तिशालिनि ॥

अतिहसितम् । न । अतिशयहास्ये ॥

अतिहासः । पुं । हास्यभेदे । सशब्दहा-
से ॥ अतिहसनम् । हसेहसने । भा-
वेघञ् ॥

अतिहिमम् । । हिमस्यान्त्यर्थे ॥

अतीतः । चि । वर्त्तमानध्वसप्रतियोगि-
नि । अतिक्रम्यगते । भूतकाले । गते
। भूते ॥ यथा । जनस्यन्यूनसप्तान्दे
नातीताशीतिवत्सरः । इति वैद्यकप-
रिभाषा ॥ मान्प्रभेदे ॥ इतिसङ्गी-
तशास्त्रम् ॥ अतिपूर्वादिशोगन्त्यर्थं
कर्मकेतिकर्त्तरिक्तः ॥

अतीतकालः । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।
वाधिते ॥ यथा । कालात्त्ययापदिष्ट
कालातीतः । इतिन्यायसूत्रम् १ ।

४८ । अतीतकालस्यसमानार्थकत्वा-
त् कालातीतशब्देनोक्तम् । कालस्य
साधनकालस्य अत्ययेअभावे अपदि-
ष्टः प्रयुक्तोहेतुः । एतेनसाध्याभाव

अतीसा

प्रमालक्षणाथ इति सूचितम् । सा-
ध्याभावनिर्णये साधनासम्भवादयमे-
ववाधितसाध्यक इतिगीयते । यथा ।
वह्निरनुष्णः कृतकत्वादित्यमदौ ॥

अतीतद्वैतम् । न । प्रत्यगात्मतत्त्वे ॥
चि । द्वैताभाववति ॥ अतीतद्वैत-
यस्यादिति ॥

अतीतद्वैतभानम् । न । प्रत्यगात्मन-
साक्षात्कारे ॥ अतीतद्वैतस्यात्मनो-
भानसाक्षात्कारः ॥

अतीन्द्रः । पुं । विष्णौ । ज्ञानेश्वर्यादि-
भिस्वभावसिद्धैरिन्द्रमतीत्यस्थितः ॥
इन्द्रमतीत अत्यादयः क्रान्ताद्यर्थे द्वि-
तीययेतिसमासः ॥

अतीन्द्रियम् । चि । इन्द्रियाग्राह्यवस्तुनि
। अप्रत्यक्षे ॥ इन्द्रियमतिक्रान्तम् ॥
मनसि ॥ इन्द्रियमतीत्यवर्त्तमान-
त्वात् ॥

अतीन्द्रियग्राह्यः । चि । मनोग्राह्ये । प-
रमात्मनि ॥ यथा । नैवासौचक्षुषा
ग्राह्योनचशिष्टैरपीन्द्रियैः । मनसा
तुप्रसन्नेनगृह्यते सूक्ष्मादर्शिभिरिति
व्यासः ॥

अतीर्थम् । चि । दुस्तरे ॥

अतीवः । । अतिशये ॥ अतिच इवच ॥

अतीसारः । पुं । उदरामये ॥ अतिसर-
ति । स्तृगतौ । व्याधिमत्त्यवलेषुचेति

अन्त्यः

वार्त्तिकद्वयम् । अन्तर्भावितस्यार्थो
नसरति । इधिरादिकमतिशयेनसा
रयतीत्यर्थः । उपसर्गस्यधीति
दीर्घः ।

अतीसारकी । णि । अतीसाररोगयुक्ते
। अतीसारोऽस्यस्य । वातातीसारा
भ्यांकुक्चेतीनि ।

अतीसारभेषजम् । न । लोभे । अती
सारस्यभेषजम् ।

अतुलः । पुं । तिखट्ये । इतिशब्दश्च
न्द्रिका । णि । तुलोऽज्झिते । निरुप
मे । अपरिमिते । तुलाउपमानम
स्यनविद्यते । शेषादिभाषेतिषिक
स्यान्नकप । उपसर्जनस्त्वः ।

अत्क । णि । पथिके । इत्युयादिको
षः । अतति । अतसातत्यगमने ।
इत्भीकापाशत्यतिमर्चिष्य कन् ।

अत्ता । स्त्री । ज्येष्ठभगिन्याम् । मात
रि । प्राकृतभाषयान्श्रुताम् ।

अत्ति । स्त्री । नाभ्योक्त्या ज्येष्ठभगिन्या
म । मातरि ।

अत्तिका । स्त्री । नाभ्योक्त्या ज्येष्ठभगि
न्याम् । मातरि । अत्तामाता । सेव
। सत्तायांकन ॥

अत्तुः । पुं । भानौ । सूर्ये ।

अत्यः । पुं । तुरङ्गे । अश्वे ॥ वैदिकोय
शब्दः ॥

अत्यन्ता

अत्यथ्यच्च । णि । इन्द्रियाऽगोचरे । अ
तीन्द्रिये । अक्षेष्ु अथ्यच्चम । विभ
क्त्यर्थे व्ययीभावः । अतिक्रान्तोऽथ्य
च्चम् ।

अत्यन्तम् । न । अतिशये । यथा । अत्य
न्तकठिनौ तथापिहृदया नन्दायव
चोद्वावितिनरहरिकविः । णि । त
द्युक्ते । सर्वान्अन्तान्परिच्छेदानति
क्रान्ते । निरतिशये । नितान्ते । अव
सानमतिक्रान्ते ।

अत्यन्तकठिनम् । न । उलूखलेवसवत्
क्षुब्धेचन्दनादिसर्वद्रव्ये । णि । अति
शयकाठिन्यविशिष्टे ।

अत्यन्तकोपनः । णि । चण्डे । अत्यन्त
कुप्यति । कुपक्रोधे । क्रुधमण्डार्थेभ्य
श्चेतिद्युच् ।

अत्यन्तगामी । णि । अत्यन्तिके । अति
शयगमनशीले । इतिहेमचन्द्रः ।

अत्यन्तसंयोग । पुं । साकल्येनसम्ब
न्धे । निरन्तरसन्निकर्षे । अन्तमवसा
नमतिक्रान्तोऽत्यन्तः । सत्तासौसयो
गश्च ।

अत्यन्तसुकुमारः । पुं । कङ्कुमीवृक्षे ।
इतिराज निर्घण्टः । णि । अतिको
मले ।

अत्यन्ताभाव । पुं । चैकालिक ससर्गाव
च्छिन्नप्रतियोगिताके अभावविशेषे

अत्यर्थ

यथाभूतलेघटोनास्तीति ।

अत्यन्ताभावसम्पत्ति । स्त्री । स्वरूपे
शाप्यमतीतौ ।

अत्यन्तिकः । पुं । अत्यन्तगामिनि । अ-
तिशयभ्रमणकारिणि ॥ इतिहेम-
चन्द्रः ॥

अत्यन्तीनः । चि । अतिशयितगतिशी-
ले । अत्यन्तगामिनि । अन्तस्याऽत्य-
यः । अत्ययेऽव्ययीभावः । अत्यन्त-
गामी । अवारपारात्यन्तानुकामगा-
मीतिखः ।

अत्यन्तम् । न । घृक्षात् । तंतडीकइति
भाषाप्रसिद्धेक्षुक्षुफलविशेषे ।

अत्यन्तपरी । स्त्री । वल्लिखरणे । अ-
त्यन्तानिपरीनियस्याः । पाककरणे
त्यादिनाडीषु ।

अत्यन्ता । स्त्री । अत्यन्तपरीयाम् । वन-
बीजपूरे । मधुटावा इतिगौड भा-
षाप्रसिद्धे ।

अत्ययः । पुं । अतिक्रमे । दण्डे । अभा-
वे । विनाशे । दोषे । कृच्छ्रे । अतिग-
मने । कार्यस्यावश्यभावे । अत्यय-
नम् । अनेनवा । दृग्गतौ दृगतौवा-
। एरच् ।

अत्यर्थम् । न । अतिशये । चि । अति-
शययुक्ते ॥ अर्थानिष्टतिर्विषयोवा त-
मतिक्रान्तमत्यर्थम् । अस्यक्रियावि-

अत्याश्र

शेषणत्वे क्लीबत्वम् । द्रव्यवाच्यत्वे वा-
च्यलिङ्गत्वम् ॥ इत्यमरः ॥

अत्यल्पम् । चि । अल्पीयसि । इत्यमर-
अतिशयेनाल्पम् । ।

अत्यष्टिः । स्त्री । सप्तदशाक्षरायांवृत्तौ
॥ सप्तदशसंख्यायाम् ।

अत्याकारः । पुं । न्यकारे । तिरस्कारे
॥ चि । महादेहे ।

अत्यागी । पुं । कर्मफलत्यागित्वेपिक-
र्मानुष्ठायिनि । अग्ने । गौणसन्ध्या-
सिनि ।

अत्याधानम् । न । अतिक्रमे । उपक्षे-
पे । उपरिस्थापने ॥

अत्यायमः । न । अतिगमने ॥
अत्यालः । पुं । रक्तचिचकवृक्षे ॥

अत्याशा । स्त्री । असम्भावनीयवाञ्छा-
याम् । अत्यन्तस्पृहायाम् । यथा । अ-
त्याशाभिरुपागताध्वगगणानधन्वाव-
नौतापितान् नोयत्तर्पयितुं चमोस्मि
ममतद्दुःखैर्मनोदूयते ॥ इत्युद्भटः ॥

अत्याश्रमः । पुं । परमहंसे । ब्रह्मचर्या-
दीनहससन्ध्यासान्तानाश्रमधर्मवत-
आश्रमानतिक्रम्यवर्त्तमानेयः स अ-
त्याश्रमशब्देनोच्यते ॥

अत्याश्रमी । पुं । उत्तमाश्रमिणि । पू-
र्वाश्रमचयमतीत्यसर्वकर्मात्यक्तास्थि-
तेपरमहसपरिव्राजके ॥

अत्ति

अत्त्यासः । पुं । व्यतिक्रमे ॥

अत्त्याहितम् । न । महाभीतौ ॥ जीवा

नपेक्षिकर्मणि ॥ अतीवाधीयतेस्म

मनसि । दुधाजः क्तः । दधातेर्हि ॥

अतीवासमन्तादहितवा ॥

अव्युक्तिः । स्त्री । असम्भवोक्तौ । आरोपि

तस्य कथने ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा ।

अन्युक्तिरङ्गतातथ्यशैथिल्यैर्दार्यादिव

शानम् । त्वयि दातरिराजेन्द्रयाचकाः

कल्पशायिन इति चन्द्रालोकः ॥

अन्युक्ता । स्त्री । स्त्री छन्दसि ॥ गौस्त्री ॥

गोपस्त्रीभिः । कृष्णोरेमे ॥

अन्युक्कितः । चि । अतिप्रवृद्धे ॥ अन्यु

क्कितस्य दमनमुचितञ्च श्रुतौ श्रुत

म् ॥ १ ॥

अन्यूहः । पुं । दान्यूहे । कालकसृके ॥

अतिशयवितर्के ॥ चि । बहुतर्कवति ॥

अन्यूहा । स्त्री । नीलिकायाम् । नील-

सिन्दुवारे ॥ इति मेदिनी ॥

अच । ॥ अधिकरणे । अस्मिन् ॥ एत

स्मिन् । सप्तम्यास्त्रल् । एतदोऽन् ॥

अचभवान् । चि । श्लाघ्ये । पूज्ये ॥ इति

हेमचन्द्र ॥ इतराभ्योऽपि दृश्यन्त इति

प्रथमार्थे प्राक् दीव्यतीत्यस्त्रल् । सुप्

सुपेति समासः ॥

अत्तिः । पुं । मुनिविशेषे । अनुसूयापतौ

॥ अत्ति अद्यतेवा । अदभक्षणो । अदे

अथर्व

स्त्रिनिश्चेति चकाराचिप् । अचिः । अ

ची । अचय ॥

अचिजातः । पुं । विधौ । चन्द्रे । द्विजे ॥

अचिद्वज्र । पुं । चन्द्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अची । पुं । मुन्यन्तरे ॥ अत्ति । अद० ।

अदेस्त्रिनिश्चेति चिनिः । अची । अचि

यौ । अचिणः ॥

अचिनेचजः । पुं । चन्द्रमसि ॥ इति जटा

धरः ॥

अचिनेचप्रसूतः । पुं । शशिनि ॥ इति

हलायुधः ॥

अचिनेचभूः । पुं । सोमे । शशधरे ॥ इ

ति चिकाण्डशेषः ॥

अथ । ॥ सशये । अधिकारे । अथ

स्नानविधिः ॥ मङ्गले । अथ परस्मैपदा

नि ॥ विकल्पे ॥ अनन्तरे । स्नातोऽ

यमुद्धत्ते ॥ अन्वादेशे ॥ प्रतिज्ञायाम् ।

गोदोभवानथेति व्रूमः ॥ प्रश्ने । अथ

शक्तोऽसिभोक्तुम् । कात्स्न्ये ॥ आरम्भे ।

अथ शब्दानुशासनम् । समुच्चये । भी

मोऽथार्जुन ॥ अर्थयते । अर्थयाज्ञा

याम् । अन्येभ्योऽपोतिडः । पृषोदरा

दित्वाद्रलोपः ॥

अथकिम् । ॥ स्वीकारे ॥

अथर्वणः । पुं । शिवे ॥ इति चिकाण्ड

शेषः ॥

अथर्वणिः । पुं । अथर्वज्ञब्राह्मणे ॥ पु

अदभ

रोधसि । इतिमेदिनी । ईश्वरे ।
 अथर्वा । पुं । ब्राह्मणे ॥ अथर्वणा प्रो
 क्ते ग्रन्थे भर्मे आम्नाये वा अथर्वा ।
 अथर्वणोवेतिवार्तिकादणोवाल्मुक् ।
 पक्षेआथर्वण ॥ न । वेदे ।
 अथर्ववित् । पुं । अथर्ववेदाभिज्ञेवसि
 ष्ठादौ ॥
 अथर्ववेद । पुं । मायेणाभिचाराद्यर्थे
 ऋग्वेदांशे । छान्दोग्याद्युपनिषत्प्र
 सिद्धेचतुर्थवेदेपञ्चाशच्छाखात्मके ॥
 अथर्वाधिपति । पुं । वुधे । शशिले ॥
 अथवा । ॥ पक्षान्तरे ।
 अथो । ॥ अथार्थेषु । अधिकारभेदे ।
 अप्यर्थे ॥ अर्थयते । अर्थभाज्यायाम् ।
 बाहुलकाड्डोः । पृषोदरादिच्चाट्र
 लोपः ॥
 अद् । ॥ आश्चर्य्ये ॥ अत्ति । अदभच्च
 णे । क्लिप ॥
 अदल्क । चि । दन्तरहिते ॥ भक्षयित
 रि । इतिछान्दोग्योपनिषत् ॥
 अदत्ता । स्त्री । अपरिणीतायाम् ॥ इ
 तिसृति ॥
 अदत्तादायी । चि । चैरे ॥
 अदनम् । न । भक्षणे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 अदनीय । चि । भक्ष्ये ॥
 अदभम् । चि । बहुले । अनल्पे । दभ्वा
 दन्यत । नञसमासः ॥

अदिती

अदभचक्षुः । न । ज्ञानचक्षुषि । चि ।
 तदति ॥
 अदर्शनम् । चि । अतीन्द्रिये ॥ न । वि
 नाशे ॥ लोपे ॥ दर्शनस्याभावः ॥
 अदल' । पुं । हिज्जले ॥ चि । दलव
 र्ज्जिते । दलरहिते ॥
 अदला । स्त्री । धृतकुमार्याम् ॥
 असौ । चि । परस्मिन् । परच ॥ पुरो
 वर्त्तिनोनिर्देशे ॥ असौपुमान् । असौ
 स्त्री । अदः कुलम् ॥
 अदाता । चि । कृपणे । दानशक्तिरहिते
 ॥ यथा । अदातापुरुषस्यागीस्वधनं
 त्यज्यगच्छतीति ॥
 अदान्तः । चि । तपःक्लेशसहिष्णौ ।
 अकृतवाद्येन्द्रियनिग्रहे ॥
 अदाद्यः । पुं । परमात्मनि ॥ चि । द
 हनानर्ह वस्तुनि ॥
 अदिति । स्त्री । भुवि ॥ देवमातरि ।
 पार्वत्याम् ॥ पुनर्वसुनक्षत्रे ॥ चि ।
 अखण्डे ॥ दितिभिन्ना अदितिः ॥ न
 ओदाओडितिरिति शाकटायनोक्ते
 ङिति प्रत्ययान्तोवा । अदनाददि
 तिर्वा ॥
 अदितिनन्दन । पुं । देवे ॥ अदितेर्न
 न्दनइतिविग्रहः । कृद्योगाचषष्ठीसमस्य
 तइतिसमासः ॥
 अदिती । स्त्री । अदिच्याम् । कृदिका

अदेव

रादित्तिनदृश्यदितिशब्दान्डीष् ।
 अदीनः । चि । उदारे ॥ नदीनः ॥
 अदीनात्मा । चि । अतिव्यसनपरम्पराया
 मप्यनुभितान्त करणे ॥ अदीनआ
 त्मायस्य ॥
 अदृढ' । चि । अस्थिरे ।
 अदृक् । चि । अन्धे ॥ अस्ते ॥ नदृगस्य ।
 अदृश्यम् । न । द्रष्टृरूपे । अधिष्ठानचि
 द्रूपे । चि । इन्द्रियागम्ये ॥ यथा ।
 कन्याद्रेरतिकोमला चिभुवनव्याप्ता
 प्यदृश्याजनैरिति । नदृश्यः ।
 अदृष्टम् । न । भाग्ये । प्रागजन्मकर्मणि
 । महीभुजां वज्रितोयादिजेभ्ये ।
 आदिमा हुताग्नेजलं व्याधिर्दुर्भिन्न
 मरणातया । अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूष
 काः शलभादयो गृह्यन्ते । भयहेतुत्वा
 ज्ञयम् अदृष्टहेतुकत्वाददृष्टम् । चि
 । अवीक्षिते ॥ यथा । अदृष्टे दर्शने
 त्कण्ठादृष्टे बिच्छेदभीरुतेति ।
 अदृष्टपूर्वः । चि । पूर्वमदृष्टे । पूर्वदृष्टो
 दृष्टपूर्व' । सङ्क्षुपेति समास' । ततो
 नञ्समासः ॥
 अदृष्टभेदः । पुं । गुणपरिणामे ॥
 अदृष्टिः । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ । क्रूरदृ
 ष्टौ । विरुद्धादृष्टिरदृष्टिः ।
 अदृष्टिका । स्त्री । सरोषवक्रदृष्टौ ।
 अदेवमातृकः । पुं । नदीमातृकदेशे ॥

अद्यत

अद्भः । पुं । पुरोडाशे ॥ अत्ति अद्यतेवा ।
 अदभक्षणे । गनगम्यद्योरिति गन् ।
 अद्वा । । तत्त्वे ॥ सच्चात । स्फुटे ॥ अव
 धारणे ॥ अतिशये ॥ अतसन्ततगम
 न धयति दधातिवा । विच ॥
 अद्भुतम् । न । उत्पातभेदे । विस्मये ।
 चेतसो विस्मयाख्यविकारे । पुं । शृङ्गा
 रादिनवरसान्तर्गतसभेदे । अतश्चा
 कस्मिंकार्येऽव्ययम् । तस्य भवनम् ।
 अदिभुवोदुतच ॥
 अद्भुतस्वनः । पुं । महादेवे । इति चि
 काण्डशेषः ॥
 अद्भनिः । पुं । पावके । अश्वे ॥ अत्ति ।
 अद' । अदेर्मुट्चेत्यनि ।
 अद्भरः । चि । बहुभोक्तारि । भक्षके
 । अत्ति । अदभक्षणे । सूचस्यदः क
 रश्च ॥
 अद्य । । इदानीम् । वर्त्तमानदिने ।
 अस्मिन्नहनि । सद्यः परत्परार्थेष्वम
 इति इदमेऽश्रुभावोद्यश्च निपात्यते ॥
 अद्यतनः । पुं । कालप्रभेदे । अतीता
 याराचे रन्त्ययामेन आगामिन्यारा
 चेराद्ययामेन च सहिते दिवसे ॥ अती
 तराचे रन्त्ययामद्वयेन आगामिराचे
 राद्ययामद्वयेन च सहिते दिवसे ॥ चि ।
 अद्यभवे । सायञ्चिरमित्यादिना च्यु
 च्युलौतुट्च ।

अद्रिजि

अद्यत्वे । १ । इदानीमित्यर्थे ।

अद्यश्वीना । स्त्री । आसन्नप्रसवायाम् ॥
अद्यश्वोवाविजायते । अद्यश्वीनावष्ट
व्य इतिखप्रत्ययान्तः साधुः ॥ अवष्ट
व्य माचेवानिपातनम् ॥ चि । आसन्न
मृत्युके ॥

अद्रिः । पुं । पर्वते ॥ शाखिनि ॥ सूर्ये ॥
मानभेदे ॥ अत्ति अद्यतेवा । अद
भक्षणे । अदिशदोतिक्किन् । स-
सांके ॥

अद्रिकर्णी । स्त्री । अपराजितायाम् ॥
अद्रिकीला । स्त्री । भूमौ । अद्रयः की
लायस्याम् ॥

अद्रिकूटः । पुं । देव्याः स्थानविशेषे ।
यथा । अद्रिकूटेमहायोगी रुद्राणो
परमेश्वरीति ॥

अद्रिजम् । न । शैलजे । शिलाजतु
नि ॥ चि । अद्रिसम्भवे । अद्रौजातम्
। जमी । सप्तम्याजनेर्ङः ॥ अद्रेर्वा
जातम् । पञ्चम्यामितिङोवा ॥

अद्रिजतु । न । शिलाजतुनि । शैलनि
र्यासे ॥ अद्रेर्जत्स्विव । षष्ठीतत्पुरुषः ॥
अद्रिजा । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अद्रेर्जाता ।
जनी । पञ्चम्यामजातावितिङ् ॥
सैहलीवृत्ते ॥

अद्रिजित् । पुं । वासवे ॥ अद्रीनजयति
। जि० । सत्सूक्ष्मेतिक्किप् । तुक् ॥

अद्रेष्ठा

अद्रितनया । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ अद्रेः
तनया ॥

अद्रिभिद् । पुं । मघवति । इन्द्रे ॥ अद्रीन्
गोचान्भिनत्ति । भिदेः किप् तुक् ॥
अद्रिभूः । पुं । आखुकर्णिलतायाम् ॥
अद्रिराजः । पुं । हिमाद्रौ ॥ अद्रीणांरा
जा । टच् ॥

अद्रिसारः । पुं । लोहे ॥ अद्रे सार ॥
अद्रीशः । पुं । हिमाद्रौ ॥ शिवे ॥ अद्री
णामीशः ॥

अद्रेहः । पुं । द्रौहाभावे ॥ नद्रेहः ॥
चि । तद्वति । अद्रेहोऽस्यास्ति । अ
र्थआद्यच् ॥

अद्वयम् । चि । स्वगतभेदशून्ये । अद्विती
ये ॥ पु । बुद्धे ॥

अद्वयकारणम् । न । जगतोऽभिन्ननि
मित्तोपादानेब्रह्मणि ॥

अद्वयवादी । पु । बुद्धे ॥ वैदान्तिके ॥
अद्वयमद्वैतवदन्त्यवश्यम् । आवश्यक्ते
णिनि ॥ चि । अद्वयवर्त्तार ॥

अद्वितीयः । चि । केवले । एकस्मिन् ॥
न । विजातीयभेदरहिते आत्मतत्त्वे
॥ नविद्यतेद्वितीयोऽस्य ॥

अद्वेष्टा । चि । द्वेषाभावविशिष्टे ॥ सर्वा
शिभूतान्यात्मत्वेनपश्यन्नात्मनोदुःख-
हेतावपिप्रतिकूलबुध्यभावाद्योनद्वे-
ष्टितस्मिन् ॥

अद्वैत

अद्वैत । चि । सजातीयविजातीयद्विती
यशून्ये पूर्णेपरमात्मनि ॥ भेदविकल्प
रहिते ॥ यथा । द्वैताप्रतीतौनाऽनर्थ
किन्त्वानन्दो महानिति । अचलौकि
कदृष्टान्तःस्त्रीवाक्येनेरित श्रुतौ ॥ चि
यावियुक्तस्तेदपश्यन्कामेनपीड्यते ।
आलिङ्गितस्तथैकत्वप्राप्यानन्देन तृप्य
ति ॥ चित्तानुरागसिद्ध्यर्थं प्रिययेति वि
शेषणम् । दुष्टायां सत्यपि स्त्री च्चेतौ
नैवानुरज्यति ॥ चेचागमादिकवाह्य
गृहकृत्यंतथान्तरम् । आलिङ्गितमु
खाविष्टेन वेत्ति हयस्यस्यै । एतेन
नतद्वानिवृद्धौ श्विन्तोपरित्यजन् । अप्रा
प्यचित्तविशेषमप्युक्त्या भन्दसागरे ॥
एवमुत्तमौ सुषुप्तौ धान्ति निधनं तत्प
ना । नवविर्जागरं नान्तः । एतच्च द्वैत
मीक्षते ॥ आनुकूल्यमातिकूल्ये द्वैता
दर्शनतो न हि । ततः कामभयाभावा
दात्मानन्दे निमज्जतीति ॥

अद्वैतवादी । पुं । बुद्धे । चि । विवेकि
नि । ब्रह्मात्मैक्यवादिनि । अद्वैतमत
यथा । ब्रह्मैव सत्यम् प्रत्यक्षात्प्रमा
णै सिद्धम् । विश्वन्तु ब्रह्मण्यारोपित
म् । यथारज्जु रज्जुस्वरूपाज्ञानात्स
र्ववत् प्रतिभाति तथा ब्रह्मस्वरूपाज्ञा
नात् विश्वं वस्तुवत् प्रतिभाति । प्रकृ
तिर्जीवश्चापि पर्यवसाने ब्रह्मैव ब्रह्मा

अधमा

न्यतसद्वस्तुनास्तीति ॥

अध क्रिया । स्त्री । अपमाने ॥ अध. कर
णम् । कुञ्ज शच ॥

अध चित्तम् । चि । न्यश्चिते । अधस्त्य
क्तवस्तुनि ॥

अध पुष्पी । स्त्री । अवाकपुष्पिकायाम्
हेठाहुली इति गौडभाषा ॥ गोजि
ह्वायाम् । अध पुष्पाण्यस्याः । गौरा
दित्त्वानङीष् ॥

अधनः । चि । भार्यादिचिषु ॥ यथा । चय
एवाऽधनाराजन् भार्यादासस्तथा श्रुतः
। यत्ते समधिगच्छन्ति यस्य ते तस्य तद्व
नमिति मात्स्ये ३१ अध्यायः ॥

प्रथमः । चि । कुत्सिते । न्यूने ॥ पुं । उ
पपत्तिभेदे । अवत्यस्मादात्मानम् ।
अवरक्षणादौ । अवद्यावमाधमार्वरे
फाः कुत्सिते इत्यमप्रत्ययो निपातः ।
तच्चैवकारस्य पक्षेधकारः । यद्वा । न ध
म्यते धमतिवा । धमध्वाने सौचः । ध
ज्पचाद्यन्वा । यद्वा । अधोभवः । अ
बोधसेर्लोपश्चेति स्वामी ॥

अधमर्णः । चि । ऋणिनि । ऋणकारि
णि । अधमदुःखमदमृणयस्य ॥ अध
मः ऋणे इति ऋणमाधमर्ण्येति निपात
नात्सप्तम्यन्तोत्तरपदेन वा समासः ॥

अधमर्णिकः । चि । अधमर्णे ॥

अधमा । स्त्री । नायिकाभेदे ॥

अधरे

अधमाङ्गम । न । चरणे । पादे ॥

अधर । पुं । ओष्ठे । उत्तराधरोष्ठमा-
चे ॥ अधरलक्षणं यथा । पाटलोवर्तु-
ल स्निग्धोरेखाभूषितमध्यभू । सी-
मन्तिनीनामधरोराक्षाच्चैवप्रियाभ-
वेत् ॥ श्याम स्थूलोधरोष्ठ स्याद्वै धव्य-
कलहप्रद । मसृणोमत्तकाशिन्या-
श्चोत्तरोष्ठ सुभोगद ॥ इतिसामुद्र-
कम् ॥ पुं । न । स्मरागारे । रतिम-
न्दिरे ॥ चि । हीने ॥ तले । अनूर्द्ध्वे ॥
नधरति । धृजधारणे । पचाद्यच्च ॥
यद्वा । धरादुच्चातकठिनाद्वाऽन्य ॥ न
ध्रियते । धृङ् अनवस्थाने । पुंसीति-
धोवा । नञ्समास ॥ धरासम्बन्धर-
हिते ॥ हीनवादिनि ॥

अधरत । ॥ अधोभागे ॥ अधरस्तात् ।
तसिल् ॥

अधरमधु । न । अधरामृते । वक्त्रासवे ॥
अधरस्तात् । ॥ अधोभागे । अधरत ॥
अधरा । स्त्री । अधोदिशि ॥ नीचाया-
म् ॥

अधरात् । ॥ अधोभागे ॥ उत्तराधरद-
क्षिणादातिरितिस्वार्थेऽति । वस-
त्यागतोरभणीयवा ॥

अधरीकृत । चि । तिरस्कृते ॥

अधरीण । चि । धिकृते । तिरस्कृते ॥

अधरेण ॥ ॥ अधो दिशिदेशे कालेच ॥

अधश्श

एनवन्यतरस्यामदूरेऽपंचम्या इतिस्वा-
र्थे एनप् । वसति रमणीयवा ॥

अधरेद्यु । ॥ परस्मिन्नहनि ॥ अधर-
स्मिन्नहनि । सद्य' परुदित्यादिनाऽध-
रशब्दात् एदुसप्रत्ययेनिपात्यते ॥

अधर्म । पुं । ब्रह्मवधादिनिषिद्धकर्मज-
न्ये पापे ॥ वेदेनिषिद्धे । नानावि-
धदुःखसाधने । धर्मविरोधिनि ॥ ध-
र्मविरुद्धोऽधर्म ॥ न । परब्रह्मणि ॥
धर्मरहितत्वात् ॥ चि । ब्रह्मविद्धि ॥
अधर्मज्ञ' । चि । धर्मविचारनिष्ठारहिते ।
तत्रासारत्त्वप्रत्ययवति ॥

अधर्माभिच । पुं । कलियुगे ॥ अधर्मो-
भिचयस्य ॥ चि । अधर्मप्रिये । मि-
थ्यावादिनि ॥

अधर्मास्तिकाय । पु । धर्माप्रतिबन्ध-
कृति ॥

अधश्चर । पुं । चैरे ॥ चि । अधोगा-
मिनि ॥

अधश्शय्या । स्त्री । अखट्वाशयने ॥
अधश्शल्य । पुं । अपामार्गे । जगादिति
ख्याते ॥

अधश्शाख । पुं । ससाराश्वत्यवृक्षे ॥ अ-
धइति अर्वाचीना कायोपाधयोहि-
रण्यगर्भाद्यामृच्छन्ते ते नानादिक्म-
सूतत्वात् शाखाइवशाखाअस्येतिथ्यु-
त्पत्त्यामायामय ससाराश्वत्यवृक्षोऽध

अधिक

शाखशब्देनोच्यते ॥

अधः । १ । पाताले । नीचैरर्थे । तले ।
अधोभागे । स्तरालये । अधरस्मि
न् अधरस्याम् अधरस्मात् अधरस्याः
अधरः अधरावा । वसत्यागतोरम
णीयवा । पूर्वाधरावराणामित्यसिर
धादेशश्च ।

अधस्तात् । १ । कामगेहे । योनौ । अ
नुद्धार्ये । अधोभागे । अधरस्मिन्
अधरस्याम् अधरस्मात् अधरस्याः
अधरः अधरावा दिक् । दिक्छब्दे
भ्यः सप्तमीपञ्चमीत्यादिना अस्ताति
प्रत्ययस्तद्योगेनास्तातिचेत्यधरस्या
धादेशः ।

अधस्ताद्गमनम् । न । अधर्मेण सुतला
दिषु गमने । अधोगमने ।
अधार्मिके । चि । पापिनि । अधर्मेण
व्यवहर्त्तरि । शास्त्रप्रतिषिद्धागम्याग
मनाद्यनुप्रातस्मिन्नुपे । नाधार्मि
के वसेद्ग्रामेन शूद्रबहुले भृशमिति
मनु ।

अधार्ष्ट्यम् । न । असामर्थ्ये ।

अधि । १ । अधिकारे । ईश्वरे । अधि-
कृत्यार्थे । आधिक्ये । उपरि । अधि
कार्ये । यथा अधिमास । अधिको
मास इत्यर्थः ।

अधिकम् । न । अर्थालङ्कारभेदे । य-

अधिक

था । महतोऽर्थन्महीयांसावाश्रिता
अययो क्रमात् । आश्रिताश्रयिणी
स्यातां तनुल्लेप्यधिकन्तुतत् । आश्रि
तमाधेयम् । आश्रयस्तदाधारः । त
योर्महत्तोरपि विषये तदपेक्षया तनू
अप्याश्रयाश्रयिणी प्रस्तुतवस्तुप्रकर्ष
विवक्षया यथाक्रमयदधिकतरतां
जतस्तदिद्विविधमधिकनाम् । क्रमे
णोदाहरणम् । अहो विशालभूपाल
भुवनचितयोदरम् । मातिमातुमश
क्यापियशोराशिर्यदचते । युगान्त
कालप्रतिसहतात्मनोजगन्तियस्यांस
विकाशमासत । तनौममुस्तचनकै
टभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसम्भवा मु-
द इति । फले । अंधारूढम् । अ
धिकमिति अंधारूढशब्दात्कन उत्त
रपदलोपश्च । * । हेतूदाहरणाधि
कमधिकम् । न्या ५ । ५६ । हेतूदाह
रणेत्युपलक्षणम् । दूषणाद्यधिकमपि
बोध्यम् । तथाच । कृतकर्तव्यापुनरु
क्ताभिधानमिति फलितम् । अनुवाद
स्तु नकृतकर्तव्यसाभिप्रायत्वात् । प्र
तिज्ञाधिक्यञ्च पुनरुक्तम् । धूमादालो
कात् महानसवच्चरवदित्यादिक
न्तु विनासमयवन्धदार्ढ्यादिभ्रमादुक्त
मधिकम् । यथा । महानसमहानस
वदितितुनाधिकङ्किन्तु पुनरुक्तम् ।

अधिक

चि । उत्कृष्टे । अतिरिक्ते । समधिके ॥

अधिकरणम् । न । आधारकारके ।
यत्रभवतितस्मिन् । कर्तृकर्मद्वाराक्रि
याश्रयइत्यर्थः ॥ एकन्यायोपपादने ॥
मीमांसाग्रन्थे ॥ अधिक्रियते वेदवि
चारोऽस्मिन्ननेनवेत्यधिकरणवेदवि
चारग्रन्थात्मिकामीमांसेत्यर्थः ॥ य
थाहुः । विषयोविशयश्चैवपूर्वपक्ष
स्तथोत्तरम् । निर्णयश्चेतिपञ्चाङ्गशा
स्त्रेऽधिकरणस्मृतमिति । एवक्रमेणवि
वेचनमत्राधिक्रियतइत्यधिकरणम् ॥
अधिपूर्वात्कृजोत्पुट् ।

अधिकरणविचालः । पुं । द्रव्यस्यसंस्थान्त
रापादने ॥ यथा । एकराशिपञ्चधा
कुरु । अनेकराशिमेकधाकुरु । सए
वाधिकरणविचालोयदेकमनेकक्रिय
ते यदप्यनेकमेकक्रियते सोऽप्यधिक
रणविचालइतिभाष्यम् ॥

अधिकरणसिद्धान्तः । पुं । सिद्धान्तविशे
षे । यथा । यत्सिद्धावन्यप्रकरणसिद्धिः
सोऽधिकरणसिद्धान्तः । १ । ३० यस्या
र्थस्यसिद्धौजायमानायामेव अन्यस्य
प्रकरणस्य सिद्धिर्भवति सोऽधिकरण
सिद्धान्तइत्यर्थः ॥

अधिकर्तृत्वेम् । न । अधिकरणेयद्भव
तितस्मिन् ॥

अधिकर्तुः । चि । महासम्पद्युक्ते । सम्

अधिका

हे । इत्यमरः । अधिकाऋद्विरस्य ॥

अधिकर्म्मिकः । पुं । हृष्टाध्यक्षे । हाट
का चौधरी इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

अधिकाङ्गम् । न । कञ्चुकादिनिबन्धने
। सारसने । कञ्चुकादिदार्ढ्यार्थंशूरै
र्मध्यकायेनिबद्धेपट्टिकादौ ॥ चि । ए
कविशत्यङ्गुलादौ ॥ अधिकमङ्गात् ॥

अधिकारः । पुं । विधिपुरुषसम्बन्धे ॥
प्रक्रियायाम् । राज्ञांछत्रधारणादिव्या
पारे ॥ अधिआधिक्यस्यकरणम् । कृ
जोभावेघञ् ॥ अधिकृतदेशादौ ॥
यथा । निजाधिकारोयम् । अयञ्चप
राधिकारः । प्रकरणे ॥ यथा । नैमि
त्तिकोयप्रायश्चित्ताधिकारः ॥ क्रिया
जन्यफलभागित्वरूपे प्रतिकर्मणिभि
न्ने । स्वामित्वे ॥ यथा । सर्वेस्युरधि
कारिण इतिस्मृतिः ॥ प्रभुयोजने ॥
व्याकरणमतेपूर्वसूत्रस्थितपदस्यपर
सूत्रेषूपस्थितौ । अनुवृत्तौ ॥ सचिवि
धेयथा । सिद्धावलोकितारख्यश्मण्डू
कप्रतिरेवच । गङ्गास्त्रोतइतिस्थातअ
धिकारास्त्रयेमता इति ॥

अधिकारविधिः । पुं । कर्मजन्यफलस्वाम्य
बोधकेविधौ ॥ कर्मजन्यफलस्वाम्य
चकर्मजन्यफलभोक्तृत्वम् । सचयजे
तस्वर्गकाम इत्यादिरूपः । स्वर्गमुद्दि
श्ययागविधिघताऽनेनस्वर्गकामस्यया

अधिका

गजन्यफलभोक्तृत्वप्रतिपाद्यते । य
स्याहिताग्नेरग्निर्गृहान्दहेत् सोऽग्न
येक्षामवतेऽष्टाकपालं निर्वपेदित्या-
दिनाऽग्निदाहादौ निमित्ते कर्मविद-
धतानिमित्तवतः कर्मजन्यपापक्षय-
रूपफलस्वाम्यप्रतिपाद्यते । एवमहरहः
सन्ध्यामुपासीतेत्यादिना शुचिविहि-
तकालजीविनः सन्ध्योपासनजन्यप्रत्य-
वायपरिहाररूपफलस्वाम्यबोध्यते ।
तच्चफलस्वाम्यतस्यैव योऽधिकारविशि-
ष्टः । अधिकारश्च स एव यद्विधिवाक्ये
षु पुरुषविशेषणत्वेन श्रूयते । यथा का-
म्ये कर्मणि फलकामना । नैमित्तिके
निमित्तनिश्चयः । नित्ये सन्ध्योपास-
नादौ शुचिविहितकालजीवित्वम् ।
अतएव राजाराजसूयेन स्वाराज्यका-
मो यजेतेत्यनेन विधिवाक्येन स्वारा-
ज्यमुद्दिश्य राजसूयं विदधतापि न स्वा-
राज्यकाममावस्य तत्फलभोक्तृत्वं प्र-
तिपाद्यते । किन्तु राजसूतः स्वाराज्य-
कामस्यैव राज्यत्वस्याप्यधिकारिविशे-
षणत्वेन श्रवणात् । विशेषः शास्त्रे ।
अधिकारी । पुं । प्रमातरि । यथा । वि-
धिवदधीतवेदवेदाङ्गत्वेनापाततोधि-
गताखिलवेदार्थोऽस्मिन् जन्मनि जन्मा-
न्तरे वा काम्यनिधिदुवर्जनपुरस्सरं नि-
त्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनानु-

अधिग

ष्ठानेनानर्गताखिलकल्मषतयानिता
न्तनिर्मलस्वान्तः साधनचतुष्टयसम्प-
न्नः प्रमाता वेदान्ताधिकारीति लक्ष-
णलक्षिते पुरुषे । चि । अधिकारवि-
शिष्टे । प्रभौ ॥ अधिकारोऽस्ति अस्त्य ।
अतद्वनिठनावितीनिः ॥

अधिकार्थवचनम् । न । स्तुतिनिन्दाफ-
लकेऽधारोपितार्थवचने ।

अधिकृतः । चि । अध्यक्षे । आयथ्याऽवे-
क्षके । व्यापारिते । कृताधिकारद-
क्ष्ये । अधिअधिकउपरिवाक्रियतेऽस्य
क्तः ।

अधिक्रमः । पुं । आक्रमणे । अधिक्रम-
णम् । क्रमुपादविच्छेपे । घञ् । अधि-
क्रम्यते वा कर्मणि घञ् । नोदासेति
वृद्धभाषः ।

अधिचिन्तः । चि । स्थापिते । प्रणिहिते
। कुत्सिते । भर्त्सिते । प्रसिचिते ।
कृताक्षेपे ॥ अधिचिप्यतेऽस्य । क्षिप-
प्रेरणे क्त ॥

अधिच्छेपः । पुं । तिरस्कारे ।

अधिगतः । चि । प्राप्ते ॥ यथा । अधि-
गतपरमार्थः । पण्डितादिति । अधि-
गम्यतेऽस्य । गम्ल ० । क्तः ॥

अधिगमः । पुं । साक्षात्कारे । प्राप्तौ ।
स्वीकरणे ॥ अधिगमनम् । गम्ल ० ।
घञ् ।

अधिमां

अधित्यका । स्त्री । शैलस्योर्ध्वभूमौ ।

अद्वेयध्याहृदाभूमिः । उपाधिभ्यांत्य
कन्नासन्नाहृदयोरितित्यकन् । त्य
कन्श्चनिषेधइतिनेत्वम् ।

अधिदैवतम् । न । पुरुषे । पुरुषोहिर
ण्यगर्भः दैवतान्यादित्यादीन्यधिकृ
त्यचक्षुरादिकरणान्यनुगृह्णातीति
तथोच्यते । देवताविषयदर्शने । दे
वताया अधियततदधिदैवतम् ।

अधिनाय । पुं । गन्धे ।

अधिपः । नि । प्रभौ । रात्रि । अधि
पाति । पारक्षणे । आतश्चोपसर्गइ
तिकः ।

अधिपति । पुं । प्रभौ । रात्रि । अधि
प्रायपालयितरि ॥ अधि पाति । पार
क्षणे । पातेर्डतिः ।

अधिभू । पुं । प्रभौ । अधिभवति । भू
सत्तायाम् । भुव' सत्तान्तरयोरिति
क्विप् ।

अधिभूतम् । न । चरेभावे । चरतीति
चरोविनाशी । भावोयत्किञ्चिज्जनि
मद्वस्तुभूत प्राणिजातमधिकृत्यभव
तीतितथोच्यतइतिस्वामी ।

अधिमांसक । पु । दन्तरोगविशेषे ।
यथा । हानव्यपश्चिमेदन्ते महान्शो
थोमहारुजः । लालास्रावीकफकृतो
विज्ञेय सोधिमांसक' ॥ ११ ॥

अधिर

अधिमासः । पुं । असङ्क्रान्तिमासे ।

रविसङ्क्रान्तिरहितेचान्द्रमासे । म
लमासे ॥ यथा । असक्रान्तमासोऽधि
मास' स्फुटस्यादिति । अपिच । द्वा
विशद्विगंतैर्मासैर्दिने षोडशभिस्त-
था । घटिकानांचतुष्केणपततिह्यधि
मासक इति ॥ एतच्चसम्भवार्थंनतु
नियमार्थम् ॥ अधिअधिकोमास ।

अधियज्ञ । पु । विष्णौ । अधियज्ञो ह
मेवाचदेहेइतिवचनात् सर्वयज्ञा
धिप्राता सर्वयज्ञफलदायक' सर्वय
ज्ञाभिमानिनीविष्णुवाख्यादेवता ।
यज्ञोहिविष्णु सचअधियज्ञः । अह
वासुदेवएव न मद्भिन्नः कश्चित् ।
अतएव परब्रह्मण सकाशातअत्यन्ता
भेदेनैवात्माप्रतिपत्त्यइति । सचाच
नुष्यदेहे यत्तरूपेण वर्तते । बुद्ध्या
दिव्यतिरिक्तो विष्णुरूपत्वात् मनुष्य
देहे च यत्तावस्थानम् यत्तस्यमनु
ष्यदेहनिर्वर्त्यत्वादित्यर्थः ॥

अधियोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥ य
था । बुधर्गीघ्यतिभागंवानांमध्ये द्वौ
ग्रहौचेत्केन्द्रे अथवापञ्चमनवमेस्था
ने स्थानभेदेन स्थानैक्येन वा स्थि-
तौ स्यातां तदाऽधियोगोभवति तदा
यातुर्जयोभवेत् ।

अधिरथ । पुं । कर्णस्यपितरि ॥

अधिश्रय

अधिराट् । पुं । सत्ताजि ॥ अधिअधि

क राजते । राजृ । क्तिप् ।

अधिराज्यभाक् । पुं । अधिराजि ।

अधिरूढम् । न । अङ्कुरे । तालवीजाङ्क

रास्थिमज्जादौ । चि । आक्रान्ते ।

अधिरूढिः । स्त्री । आरोहणे ।

अधिरोहिणी । स्त्री । वशकाष्ठादिरचि

तेसोपाने । नि. श्रेय्याम् । अधिरू

ह्यतेऽनया । रुहप्रादुर्भावे । करणे

ल्युट् ॥

अधिवचनम् । न । नामनि । सत्तायाम्

॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अधिवास । पुं । गन्धमाल्याद्यैः सस्कारे

॥ निवासे ॥ अधिवसनम् । वस । घ

ञ ।

अधिवासनम् । न । पूजार्थे गन्धमाल्या

दिभिः सस्कारे । गन्धमाल्यादिभिर

ङ्गसस्कारे ॥ अधिकवास्यते । वासउ

पसेवायाम् । चुरादिः । ल्युट् ।

अधिवासितः । चि । सञ्जातगन्धे । कृ

ताधिवासे ।

अधिविन्ना । स्त्री । अनेकभार्यसम्प्रागू

हायांश्चियाम् । कृतसापत्निकायाम् ।

अधूहायाम् । अधिउपरिविन्नलामो

स्याः । यद्वा । अधिकाविन्नालब्धाय

स्याः ।

अधिश्रयणम् । न । चुल्याद्युपरिस्था

अधिती

पने ।

अधिश्रयणी । स्त्री । चुल्याम् । अश्रान्ते

॥ इत्यमरः । अधिश्रीयतेऽच । श्री

जपाके । अधिकरणेल्युट् । डीप् ।

अधिष्ठाता । चि । अध्यक्षे । प्रवृत्तिनि

वृत्तिकारणे । योयस्यप्रवर्तकोनिवर्त

कश्चसतस्साधिष्ठातेतिव्यवहारः ।

अधिष्ठानम् । न । पुरे । चक्रे ॥ प्रभावे

॥ अध्यासने ॥ स्थाने । कल्पनाधार

भूते । इच्छादेषमुखदुःखचेतनाद्य

भित्तोरश्रये । कूटस्थचैतन्ये । अ

ज्ञातेवद्वाणि ॥ अधितिष्ठन्तिभूतान्यु

पादानकारणत्वेनेतिव्याख्यानात् ।

शरीरे । जीवरूपेणप्रविश्यसदैवा

धितिष्ठत्यस्मिन्निति व्याख्यानात् । अ

ध्यस्तस्यस्वरूपे ॥ अधिष्ठीयतेऽनेना

स्मिन्वा । ष्टा । भावकरणादौल्युट् ॥

अधिष्ठानावशेषोहिनाशः कल्पितव-

स्तुनइतिन्यायः ।

अधिष्ठितः । चि । आहिते ॥ आश्रिते ॥

अधीतः । चि । पठिते । कृताध्ययने ॥

अधिनते । प्राप्ते ॥ अधिपूर्वादिषो

गधर्थाकर्मकेतित्वात् ।

अधीतिः । स्त्री । अध्ययने । पठने ।

अधीती । चि । अध्ययनविशिष्टे । अ

धीतवति । अधीतमनेन । इच्छादि

भ्यश्चेतिकर्त्तरीनिः ॥

अधीश्व

अधीनः । चि । आयस्ते । इनमधिगतः ।
अत्यादयइतिसमासः । अधिउपरि
इनेऽस्येतिवा ।

अधीयानः । चि । पठमाने । वेदाध्यय
नवति । यथा । अधीयानः पण्डित
अन्यमानोयोविद्ययाहन्ति यशः परे
षाम् । तस्यान्तवन्तस्तुभवन्तिलोका
नचास्यतद्गुणफलदातीति महा-
भारतम् ।

अधीरः । चि । कातरे । चञ्चले । न
धीरोधैर्ययस्य ।

अधीरा । स्त्री । विद्युति ॥ मानिनीभे
दे ॥ यथा । ज्ञातेऽन्यासङ्गिनिपतौ
खण्डितेर्ष्याकषायिता । अधीराशु
विमुञ्चन्तीविज्ञेयाचाचनायिकेतिद
शरूपके ।

अधीश । चि । प्रभौ । ईश्वरे । यथा ।
अधीशेनावितंविश्वं नाशयान्तिन्न-
श्वः । ततपातृन्पातिविश्वेशस्तस्मा
ल्लोकहितोभवेदिति । निनश्वो
नाशयितुमिच्छवः । नश्यतिरंचान्त
भांवितव्यर्थः । कामे ॥

अधीश्वरः । पुं । बुद्धे । पुं । स्त्री । प्रणता
खिलसामन्तावनिपाले । सर्वसन्निहि
तवृषवशकारिणि ॥ अधिकईश्वरः ।
राजातुप्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्व
रः । स्त्रियामधीश्वरी ।

अधोक्ष

अधीष्टः । पुं । सत्कारपूर्वकेव्यापारे ।
चि । सत्कृत्यव्यापारिते ।

अधुना । ॥ । सप्रतीत्यर्थे । अस्मिन्का
ले । अधुनेतिनिपातितः इदमेऽश
भावोधुनाचप्रत्ययः ॥

अधुनातनम । चि । इदानीतने । वर्त
मानकालवृत्तौ । अधुनाभवः । साय
चिरमितिषुप्रत्ययः । स्त्रियाङीप् ।
अधुनातनी

अधृष्टः । चि । खज्जावति । शालीने ।
नधृष्टः ॥

अधृष्यः । चि । प्रगल्भे । अधर्षणीये ।
अनभिभवनीये । नधृष्यः ॥

अधृष्या । स्त्री । नदीप्रभेदे ॥ नधृष्या ॥
अधोशुकम् । न । परिधेयवस्त्रे । अन्त
रीये । अध अधोभागस्यअंशुकम् ॥

अधोक्षः । चि । जितेन्द्रिये ।

अधोक्षजः । पुं । विष्णौ । अधः अक्षजं
ज्ञान यस्मादितिब्युत्पत्तेः ॥ अधः कृ
तमक्षजमैन्द्रियकञ्ज्ञानयेन । अधोः
क्षाणांजितेन्द्रियाणांजायते प्रत्यक्षो
भवतिवा ॥ अक्षमिन्द्रिये अधइन्द्रिय
पादौ ताभ्यांजातः । अन्येभ्योपिदृश्य
तइतिङ् ॥ अधोनचीयते जातुयस्मा
त्तस्मादधोक्षजइत्युद्योगपूर्वाक्तिः ।

यद्वा ॥ अधःशब्देनपृथिवीवाचिना-
अण्डस्याधरकपालमुच्यते शुवाचके

अधोमु

नाक्षत्रशब्देनचोपरितनकपालमुच्यते । ताभ्यांशब्दाभ्यांतन्मध्यंलक्ष्यते । त
थाचाधोचक्षोर गडस्याधरकपालो-
त्तरकपालयोर्मध्येवैराजरूपेणजाय
तेइत्यधोचक्षजः । सप्तम्यांजनेर्दृष्टिर्द
प्रत्ययइत्यभिप्रेत्यनिर्वचनान्तरमा-
हभाष्यकारः । द्यौरन्तरीक्षपृथिवी-
चाधस्तयोर्यस्मादजायतमध्येवैराज
रूपेणेतिवा अधोचक्ष ॥

अधोगतिः । स्त्री । नरके ।

अधोघण्टा । स्त्री । अपामार्गे । इति
रत्नमाहा ।

अधोजिह्विका । स्त्री । तालुमूलस्यचु
द्रजिह्वायाम् ।

अधोदृष्टिः । वि । निजविनयव्यापनाय
सततमधएवनिरीक्षणकर्त्तारि । वि-
नीते । अधो दृष्टिर्यस्यसः ।

अधोभुवनम् । न । पाताले । वलिसम
नि । इत्यमरः ॥ अधश्चतुर्भुवनम् ॥

अधोमर्म । न । गुदे । गुह्यहारे ।
इतिहेमचन्द्रः ।

अधोमुखः । वि । अवाडमुखे । न
क्षत्रविशेषेषु ॥ यथा । मूलाक्षेपाकु
त्तिकाक्षविशाखाभरणी तथा । म
घापूर्वाचयचैव अधोमुखगण स्मृत
इति ।

अधोमुखा । स्त्री । गोजिह्वायाम् ।

अधोशब्दा

अधोलोक । पुं । पाताले । अधश्चासौ
लोकश्च ॥

अधोवायु । पुं । अपानवायौ । पर्दे ॥

अध्यक्ष । पुं । चीरिकावृक्षे । वि । अ
धिकृते । राज्ञोहस्त्यश्वरथपदात्त्यर्था
दिस्थानेषुकर्मावेक्षितरिपुरुषे । आ
यव्यादिनिरीक्षके । अधिगतोक्ष-
व्यवहारम् । प्रादयइतिसमासः ॥ इ
न्द्रियजन्यज्ञाने । प्रत्यक्षे । नियन्तरि
॥ अधिगतोऽक्षम् । अधिगतोऽक्षेण
वा । अक्षेषु व्यवहारेषु आयव्यवधि
न्तासु योगक्षेमप्रापणरूपव्यवहारे-
षुवा अधिकृतोऽध्यक्षः । अधिकृता
न्यक्षाण्यस्यवा । अध्यक्षोतिवा । अ
क्षुव्याप्तौ । पचाद्यच् । अध्यक्षतिवा
॥ अध्यक्षयति प्रत्यक्षयतीति अध्यक्ष
शब्दात्तत्करोतितदाचष्टइतिगिज
न्तात् पचाद्यच्वा ।

अध्यग्निः । न । अध्यग्निधने ॥ । अग्नि
मध्ये ॥

अध्यग्निधनम् । न । विवाहकालेऽग्निस
न्निधौपिषादिभिर्दत्तेधने । यथा ।
विवाहकालेयत् स्त्रीभ्योदीयतेह्यग्नि
सन्निधौ । तदध्यग्निकृतसद्भिः स्त्री
धनपरिकीर्तितमिति ।

अध्यगडा । स्त्री । शूकशिव्याम् । भूम्या
मलक्याम् । अधिकमण्डवीजम-

अध्यव

स्या ।

अध्यधीन । वि । अत्यन्तपरतन्त्रे । ग
भंदासे ॥

अध्ययनम् । न । पठने । विधिवद्गुरुमु
खादध्यात्मादिविद्यानामक्षरस्वरूप-
ग्रहणे । गुरुच्चारणानूच्चारणे ॥ अधी
यते । इड अध्ययने नित्यमधिपूर्व
। बहुलवचनात्कर्मणिल्युट् ॥ प्राड
मुखत्वादिनियमसहितस्यपुरुषस्य
चृगादेरभ्यासे । अध्ययनलक्षणाप
र्यभासिद्धिस्तारमुच्यते । यस्यशिष्या
चार्यसम्बन्धेनसांख्यशास्त्रग्रन्थतोऽर्थ-
तश्चाधीत्यज्ञानमुत्पद्यतेतस्य सा ध्य
यनहेतुकासिद्धिः अध्ययनम् । किड
धाध्ययनेनाबट्टवन्धक्रेणच । पठि
त्यतदेवाशुभोचयेद्भववन्धनात् । इ
त्युपदेशोमुमुक्षुषु ।

अध्यर्द्धम् । वि । सार्द्धम् । अधिकमर्द्धय-
स्य । अध्याह्णमर्द्धयस्मिन्वा । प्रादि
भ्योधातुजस्येतिसाम् ।

अध्यवसायः । पुं । निश्चये । इदमित्य
मेवेतिविषयपरिच्छेदे । उक्ताहे ।
अध्यवसानम् । षीन्तकर्मणि घञ् ।
आतोयुक् । अध्यवसायश्चवृद्धिस्थापा
रोज्ञानम् । उपात्तविषयणामिन्द्रि
याणां ह्यसौ सत्यावुद्धे । रजस्तमोभि
भवेसतिय सत्त्वसमुद्भेकः सोध्यवसा

अध्यात्म

य इतिवृत्तिरितिचाख्यायते । बुद्धौ ।
क्रियाक्रियावतोरभेदविवक्षया सर्वे
व्यवहर्त्ता आलोच्य मत्त्वा अहमचा
धिकृतइत्यभिमत्य कर्त्तव्यमेतन्मये
त्यध्यवस्यति ततश्च प्रवर्त्तते इति
लोकसिद्धम् । तच्चकर्त्तव्यमिति योय
निश्चयश्चित्तिसन्निधावापन्नचैतन्याद्या
बुद्धे सोध्यवसायोबुद्धेरसाधारणव्या
पारः ॥

अध्यशनम् । न । अजीर्णोपरिभोजने
। यथा । अजीर्णोभुज्यतेयत्तुतदध्य
शनमुच्यतेइति । अधिकमशनमध्य
शनम् ।

अध्यस्तः । वि । कृताध्यासे ॥

अध्यात्मम् । । आत्मतत्त्वे । स्वभावे
ध्यात्ममुच्यते । अस्यार्थः । स्वोमात्र
स्वरूपप्रत्यक्चैतन्यम् । आत्मान
कार्यकारणसघातं देहमधि कृत्यमो
कृतयावर्त्तमानमध्यात्ममुच्यतेइतिम
धस्त्वनः । परस्यब्रह्मणः प्रतिदेहप्रत्य
गात्मभावः स्वभावइति स्वोभावं स्व
भावोध्यात्ममुच्यतेआत्मानदेहमधि
कृत्यप्रत्यगात्मतयाप्रवृत्त परमार्थब्र-
ह्मावसानवस्तु स्वभावोध्यात्ममुच्यतेअ
ध्यात्मशब्देनाभिधीयतेइतिभाष्यका
राः । स्वस्यैवब्रह्मणस्त्वांशतयाजीवक
पेणभवनस्वभावः स एवात्मानं देहमधि

अध्याप

कृत्यभोक्तृत्वेनवर्त्तमानोऽध्यात्मशब्दे
 नोच्यतइत्यर्थइतिश्रीधरस्वामिनः ।
 आत्मविषयदर्शने । करणग्रामे । आ
 त्मनिइतिविभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव । अन
 श्वेष्टिच । नस्तद्रितइतिटेलोप ।
 आत्मनोऽधि आत्मविषयमध्यात्मम् ।
 अध्यात्मज्ञानम् । न । आत्मानमधिकृत्य
 प्रवृत्ते आत्मानात्मविवेकज्ञाने ।
 अध्यात्मनिष्ठाः । चि । परमात्मस्वरूपालो
 कमतपरे ॥ अध्यात्मे आत्मज्ञानेनि
 त्यः ष विष्णिन् ।
 अध्यात्मयोगः । पुं । विषयेभ्यः प्रतिसंह
 त्यचेतस आत्मनिसमाधाने ।
 अध्यात्मविद्या । स्त्री । आत्मतत्त्वविद्या
 याम् ।
 अध्यापकः । चि । अध्यापयतरि । उपा
 ध्यात्ते । अध्यापाति । इड् । अध्ययने
 खलु ।
 अध्यापनम् । न । विप्रस्यासाधारणम् ।
 विशेषे । ब्रह्मयज्ञे : पाठने । विद्याप्र
 दाने ॥ अध्यापनं ब्राह्मणस्यवृत्तिर्न
 ब्राह्मणवत्तत्पुत्रिप्रतिशिक्षाइतिकै
 यट् । अतोब्राह्मणेनावश्यशब्दाच्चे
 याः । नचान्तरेणव्याकरणलघुनोपाये
 न शब्दाशक्याविद्यातुमितिभाष्यम् ।
 अध्यापक्तिः । चि । पाठगुरौ । अध्याप
 नकर्त्तरि । उपाध्याये ।

अध्यावा

अध्यापित । चि । पाठिते ।
 अध्याय । पुं । अध्ययने ॥ प्रकरणे । पुं
 राणपरिच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्गः प
 रिच्छेदोद्घाताध्यायाङ्गसङ्गहा ।
 उच्छ्वास परिवर्त्तश्चपटलः काण्डमे
 वच ॥ स्थानप्रकरणश्चैवपर्वोक्तासा
 न्हिकानिच ॥ पुराणादौपरिच्छेदा
 अनेकेपरिकीर्त्तिताइति ॥ चि । ध्या
 नशून्ये ॥ अधीयतेऽसौ । इड् । नि
 त्यमधिपूर्व । इडश्चतिघञ् । यद्वा
 । अधीयतेऽस्मिन् । अध्यायन्यायेति
 घञन्तोनिपात्यते ॥
 अध्याहूढम् । चि । समाहूढे । कृता
 नेहणे ॥ अभ्यधिके ॥ अध्याहूपूर्वा
 द्रुहेर्गत्यर्थाकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरि
 कर्मणिवाक्ताः । ढत्त्वधत्त्वटुत्त्वढलोप
 दीर्घाः ।
 अध्यारोपः । पुं । असर्पभूतायारज्जौ
 सर्पारोपवत् वस्तुन्यवस्वारोपे । स
 च्चिदानन्दानन्तादयब्रह्मण्यज्ञानादि
 सकलजडसमूहस्यारोपणे ।
 अध्यावाहनिकम् । न । पितृगृहात्भ
 र्तृगृहंनीयमानयास्त्रियालब्धेने ।
 यथा । यत्पुनर्लभतेनारीनीयमाना
 हिपैतृकात् । अध्यावाहनिकनामत
 तस्त्रीधनमुदाहृतमितिकात्यायनः ।
 पैतृकादित्येकशेषात्पितृमातृकुला

अधूढः

तयत्तमतेधनमितितदर्थः ।

अध्याशनम् । न । भुक्तस्योपरिभूयोभोज
ने ॥ यथा । राजन्ध्याशन त्याज्यव्या
ज्यतुविषमाशनम् । त्यजेद्विरुद्धमाहा
र तत्सर्वेदोषकारकमिति ॥

अध्यासः । पुं । स्मृतिरूपेपरचपूर्वदृष्टा
वभासे । यच्चयदध्यासस्तद्विरेकाग्रहण
निबन्धने भ्रमे । यच्चयदध्यासस्तस्यैव
विपरीतधर्मत्वकल्पनायाम् । अन्यत्रा
न्यधर्मावभासे । वस्तुन्यन्यबुद्धौ । अवि
द्यायाम् । आसनम् । आसउपवेशने ।
घञ् । अधिउपरिआसः ॥

अध्यासितः । चि । निषेविते । अधिष्ठिते ।
अध्याहरणम् । न । उहने । तर्कणे ॥

अध्याङ् पूर्वाद्वारतेर्ल्युट् ।

अध्याहारः । पुं । तर्क । उह्ने । आकां
क्षासमापकपदानुसन्धाने । अध्याहर
णम् । अध्याङ् पूर्वाद्वृजोभावेघञ् ।
अपूर्वात्प्रेचणे ॥

अध्युषितः । चि । उषिते । वसाइति
भाषा ॥

अध्युष्टः । चि । सार्द्धचिसंख्यायाम् ।

अध्युष्टः । पुं । उष्ट्रयुक्तरथे ॥ उष्ट्रवाह्य
प्रेङ्गायाम् ॥ इतिहारावली ॥

अधूढः । पुं । ईश्वरे । चि । अधिकवृ
द्ध्यान्वे । समृद्धे । उपरिभावेनस्थिते ॥
यथा । ऋज्वधूढसीमेति ।

अध्वा

अधूढा । स्त्री । कृतसापत्निकायाम् ।

कृताऽनेकविवाहस्यप्रागूढयोषिति ।

अधिउपरिऊढमुचहनमस्या ।

अध्येषणम् । न । गुर्वादेराराध्यस्यप्रवर्त्त
नायाम् । प्रार्थनायाम् । समानस्या
धिकस्यवाक्छ्विगाचार्यादेः प्रवर्त्त-
नायाम् ॥

अध्येषणा । स्त्री । याचने ॥ निकृष्टस्यो
त्कृष्टप्रतिप्रवर्त्तनायाम् । गुर्वादेः प्रा
र्थनयाक्वचिदर्थेनियोजनेइतिस्वामी
। सनौ । गुर्वाद्याराधने । अध्येषणम्
। इषेरनिच्छार्थस्येतियुच् ॥

अध्येष्यमाणः । चि । अध्ययनकरिष्य
माणे ॥

अध्रुवः । चि । अनित्ये ॥ अस्थिरे । फ
लजनकतानियमशून्ये ॥ नध्रुवः ।

अध्वगः । पुं । पथिके ॥ सूर्ये ॥ उष्ट्रे
खेसरे । खच्चरइतिभाषा प्रसिद्धे । अ
ध्वानगच्छतीतिविग्रहे अन्तात्त्यन्ता
ध्वदूरेत्यदिनागमेडः प्रत्ययः ॥

अध्वगभोग्यः । पुं । आस्रातकवृक्षे ।

अध्वगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ टाप् ।

इति चिकाण्डशेषः ।

अध्वजा । स्त्री । स्वर्गुत्तीवृक्षे । हेमपु
ष्प्याम् ॥

अध्वा । पुं । मार्गे । गन्तव्यत्वेनलोक
प्रसिद्धेक्रोशयोजनादौनियतपरिमा

अध्वान्त

ये ॥ सस्थाने । अवस्तन्वे । काले ।
अतिवल्गम् । अद्भचणे । अदेर्दुचेति
कनिष् धश्चान्तादेशः ।

अध्वनीनः । चि । पथिके । अध्वानम
लगच्छति । अध्वनोयत्खावितिख ।
आत्माध्वानौखे इतिटिलोपोन ।

अध्वन्यः । चि । पथिके । अध्वानमल
गच्छति । अध्वनोयत्खावितियत् ।
येचाभावकर्मणोरितिटिलोपोन ॥

अध्वर । पुं । क्रतौ । सावधाने । वसु
भेदे । नध्वरति । ध्रुवौटिल्ये । अ
च ॥ अध्वानरातिवा । आतोनुपे
तिकः ॥

अध्वरथः । पुं । परिघातिके । अध्वग
मनापयुक्तरथे । इतिहेमचन्द्रः । दूते
। अध्वनेरथः । अध्वारथोऽस्यवा ।

अध्वर्युः ॥ पुं । यजुवदत्तिलि । अध्व
रमिच्छति । सुपशतक्यच् । कव्य
ध्वरपुत्रनुस्यर्चिलोपः । क्यच्छन्वसी
त्युः । नध्वरति । ध्रुवौटिल्यौ । वि
च् । अध्वरयाति । यौतिवा भिवतद्र्वा
दित्वाङ्ङुर्वा ।

अध्वर्युः । स्त्री । अध्वर्युशाखाध्याम ॥
अध्वर्युशाखाध्यामशोङ्गवायाम् । ये
पथत्वाङ्ङुर्न ।

अध्वर्युः । पुं । अपासार्गे ।

अध्वान्तशापवः । पुं । स्योनाकद्रौ ।

अनघ.

अनः । पुं । प्राणे । अनिति । अनप्रा
णने । अच् ॥

अनशुमत्फला । स्त्री । कदल्याम् । इति
जटाधरः ॥

अनक्षम् । चि । अक्षशून्ये । अन्धे । अ
क्षिविहीने ।

अनक्षरम् । न । दुर्वचने । गुणाक्षेपक
दोषोत्पवाक्ये । अवाक्षे । निन्दावच
ने । दुर्वचसि । गाली इतिभाषार्यौ
म् । नप्रशस्तान्यक्षराण्यस्मिन् । अ
क्षराणामप्राशस्त्यार्थद्वारकम् ॥

अनक्षि । न । मन्दाक्षिण ॥ चि । तद्वति ॥
अनगार' । पुं । ऋषौ । मुनौ ॥ चि । अ-
गारशून्ये ॥

अनगिः । पुं । श्रोतस्सार्त्तकर्महीने ।
यथा । अनगिब्राह्मणाः कलाविति ।
अग्निसंस्काररहितेपरिब्राजके । अच
शीनकः । सर्वसङ्गनिवृत्तस्यध्यानयोग
रतस्यच । नतस्यदहनकार्यं नैवपिण्डो
दकक्रिया । निदध्यात्प्रणवेनैवविले
भिचोः कलेवरम् । प्रोचणखनन
श्चैवसर्वतेनैवकारयेदिति ॥

अनगिका । स्त्री । दृष्टरजस्त्रायांकन्या
याम् ॥

अनघः । चि । निर्मले ॥ अपापे । मनो
मे । इत्ये । अदुःखे । अव्यसने ॥ अ
घनविद्यतेयस्य ॥

अनङ्गा

अनङ्गम् । न । आकाशे ॥ मनसि । पुं ।

मदने । नास्ति अङ्गमस्य । नाङ्गज्ञानमस्मादिति वा ॥ दशास्यावस्था भवन्ति । ता यथा । दृङ्मनस्यङ्गसंख्या जागर'कृततारति । शीत्यागोन्मादमूर्च्छाश्च दृष्ट्यनङ्गदशादशेति । वि । अङ्गरहिते ॥

अनङ्गकम् । न । मनसि ।

अनङ्गशेखरः । पुं । दण्डकटस्तभेदे ॥

यथा । प्रतापतापतापितप्रतीपभूपते शरनिशानिशाकरप्रभालसद्यशोधन स्वदानवारिधारयादरिद्रतानलज्वलद्विजालितापहारकस्वभावशोभन । भुजङ्गमङ्गलोदितः प्रसङ्गसङ्गतेः सभान्तरे निवेदितो विधायकः कवि श्रियः क्रमाङ्गघौगुरौयथेच्छयानिवेशिते भवेदनङ्गशेखरः सुधांसुशेखरप्रिय इति ॥

अनङ्गासुहृत् । पुं । शिवे । इति हेमचन्द्रः ॥

अनङ्गः । वि । कलुषे । भिन्नोऽच्छात् ।

नृषु तत्पुरुषः । नलोपो नञः । तस्मात्सुडचि ॥

अनञ्जनम् । न । श्योनि । तत्त्वे । पुं ।

नारायणे । वि । अञ्जनशून्ये । नास्ति अञ्जनमस्मिन् ॥

अनङ्गजिह्वा । स्त्री । गोजिह्वावृत्ते ।

अनङ्गान् । पुं । षण्डे । वृषभे । अनः

अनथा

शकटवद्वति । वहप्रापणे । अनसि वहेः क्विप् अनसोऽश्चेति क्विप् अनसोऽन्तादेशश्च । यजादिच्चात सम्प्रसारणम् ॥

अनङ्गुही । स्त्री । सौरभेय्याम् । गौरादित्त्वान्ङीष् ॥

अनङ्गाही । स्त्री । सौरभेय्याम् । आमनङ्गुहः स्त्रियां वावक्तव्य इति अनङ्गह्यामि गौरादित्त्वान्ङीष् ॥

अनतिरेकः । पुं । अभेदे ।

अनद्यः । पुं । गौरसर्पये । इति राजनिर्घण्टः ॥

अनध्यक्षः । वि । अध्यक्षभिन्ने । अमत्यक्षे ॥

अनध्यायः । पुं । अनध्ययने ॥ सच द्विविधो नित्यो नैमित्तिकश्चेति । तथा हि । चातुर्मास्यद्वितीयासु मन्वादिषु ग्रहादिषु । अष्टकासु च सङ्क्रान्तौ शयने वा धने हरे । अनभ्यायं प्रकुर्वीत तथा सोपपदासु च । नैमित्तिकास्तु । निर्धातभूकम्पोत्कादिपतनादिसर्पाङ्गतेषु । अग्न्युत्पाते । ज्वालावृष्टौ । सन्ध्यागर्जने । चौरैरुपद्रुते ग्रामे । सङ्ग्रामे । सोमस्वर्यग्रहे । दिग्दाहे । विद्युत्सन्निपाते । इत्यादिषु नैमित्तिकानध्यायः । छिद्राद्येतानि विप्राणां येऽनध्यायाः प्रकीर्त्तिताः । छिद्रेभ्यः सर्वातिब्रह्म

अनन्त

ब्राह्मणेन यद्वर्जितम् । तत्कालेतस्य
रक्षांसिश्चिद्यं ब्रह्मयशोवल्लभम् । सर्व
आदायगच्छन्ति वर्जयन्तीभितफल
मिति ॥

अननुगतम् । न । आत्मतत्त्वे । चि । अनु
गतभिन्ने ।

अननुभाषणम् । न । विज्ञातस्यपरिषदा
चिरभिहितस्याप्यप्रत्युच्चारणमननु-
भाषणम् । पश्य ०५।५९ ॥

अनन्तः । पुं । केशवे ॥ यथा । गन्धर्वा
शरसः सिद्धाः किन्नरोरगचारणाः ।
नान्तगुणानांगच्छन्ति तेनाऽनन्तोयम
व्ययइतिविष्णुपुराणम् ॥ अन्तःसीमा
इयत्तानविद्यतेयस्य ॥ शेषे । नागजा
तिराजे । बलदेवे ॥ सिन्दुवारवृक्षे ।
अनन्तजिति । चि । अनवधौ ॥ अप
रिच्छिन्ने । अविनाशिनि । व्यापित्वा
जित्यत्त्वा सर्वात्मत्वात्देशकालवस्तु
परिच्छेदशून्ये परमेश्वरे ॥ अवि-
द्यमानोऽन्तः कार्योयस्य । अखण्डे ।
न । सुरवर्त्मनि । अभ्रके । नास्त्य
न्तोयस्य ॥

अनन्तकरः । चि । असमाप्तिकरे । अ
नन्तकरोति । दिवाविभेतिटः ।

अनन्तजित् । पुं । बुद्धगणभेदे । जि
नानांचतुर्विंशत्यन्तर्गतचतुर्दशजि-
ने । अनन्ते । अनन्तंजयतिजेष्यति

अनन्त

वा । जिजये । कृप् । तुक् ॥ विष्णौ ॥
अनन्तान्यसख्यातानिभूतानि युद्धक्री
डादिषुसर्वचाचिन्त्यशक्तितयाजयती
ति ।

अनन्ततीर्थकृत । पुं । अनन्तजिति । बु
द्धगणभेदे । इतिहेमचन्द्रः ।

अनन्तमात्रः । चि । एतावत्त्वमस्येतिपरि
च्छेत्तुमशक्ये । मात्रापरिच्छित्तिः सा
अनन्तायस्य ॥

अनन्तमूर्त्तिः । पुं । सर्वात्मनि । परमात्म
नि । अखण्डैकरसे ॥ अनन्तादेशतः
कालतोवस्तुतःस्वरूपतस्तावत् परि
च्छेदरहितामूर्त्तिः स्वभावोयस्य ॥

अनन्तमूलः । पुं । करालाख्यौघधौ । सु
गन्धायाम् । स्थूलग्रन्थौ । वचाप्रभेदे ॥

अनन्तरम् । न । पराचीनकाले । प
श्चादर्थे । चि । निदेकरसेपरमात्म
नि । नयस्यअन्तरंभिन्नजातीयकिञ्चि
द्विद्यतेस' । छिद्रशून्ये । सन्निहिते ।
अव्यवहिते । ससत्ते । अन्तरछिद्रत-
च्छून्यम् ॥

अनन्तरितम् । चि । अव्यवहिते ॥

अनन्तरूपः । पुं । भगवति । विश्वरूपे ॥
चि । अनन्तरूपविशिष्टे ॥ अनन्तानि
रूपाण्यस्य ॥

अनन्तलोकः । पुं । स्वर्गलोके । अन
न्तश्चासौलोकश्च ॥

अनन्यः १४

अनन्तविजयः । पुं । युधिष्ठिरस्यराज्ञः श
 ह्वे । अनन्तोविजयोयस्मिन् ।

अनन्तवीर्यः । पुं । अर्हद्गणभेदे । भावि
 कलो जिना न चतुर्विंशत्यन्तर्गतेष्वे
 विशेतीर्थकरजिने । चि । वदुवीर्ये ।
 अनन्तप्रभावे । अनन्तानिवीर्याण्य
 स्मिन् । अनन्तवीर्ययस्यवा ।

अनन्तव्रतम् । न । भाद्रशुक्लचतुर्दशीक
 र्तव्येऽनन्तदेवस्यव्रते ।

अनन्तशीर्षा । स्त्री । वासुकेः पत्न्याम् ।

अनन्ता । स्त्री । विशल्यायाम् । शक्तिप्र
 भेदे । शारिवायाम् । दुरालभायाम्
 ॥ दूर्ध्वयोः ॥ कणायाम् ॥ पथ्यायाम् ॥
 पार्वत्याम् ॥ आमलक्याम् ॥ विश्वभ
 रायाम् ॥ गुडूच्याम् ॥ अग्निमन्यवृक्षे
 ॥ यवासे । वृद्धशक्त्यन्तरे । तारायाम्
 ॥ नास्त्यन्तोऽस्याः । अनन्तः शेषोस्ति
 धारकोऽस्या अर्थआद्यच् ।

अनन्तात्मा । पुं । नारायणे ॥ देशतः का
 लतोवस्तुतश्चापरिच्छिन्नस्वरूपत्वा
 त् अनन्तः आत्मा अस्य ।

अनन्तिका । स्त्री । माघोर्जमाघवेषाणां
 पूर्णमासीषु ।

अनन्तेशः । पुं । हरे ।

अनन्दः । चि । अनानन्दे । असुखे । औ
 पनिषदोयम् ।

अनन्यः । चि । सर्वभोगनिस्पृहे । सर्वाङ्गे

अनन्य

तदर्शिनि । अहमेवभगवान् वासु-
 देवः सर्वात्मानमद्व्यतिरिक्तकिञ्चि
 दस्तीतिज्ञानवतिब्रह्मात्मैक्यनिष्ठे ।
 अपृथग्दर्शिनि ॥ नविद्यतेऽन्योविष
 योयस्य यस्मिन् वा । अन्योभेददृष्टि
 विषयेनविद्यतेयस्यवा । नविद्यते
 स्वेष्टविनाऽन्यदालम्बनयस्येतिवा ।
 अद्वितीये । एकाकिनि ।

अनन्यगतिकः । चि । एकाग्रये । गत्य
 न्तररहिते । यथा । अनन्यगतिकेज
 नेऽभिगतपातकेचातकेयथाश्चितथा
 कुरुप्रियतथापिनान्यभजे इत्युद्भटः ।

अनन्यचेता । चि । तदेकचित्ते । नअ-
 न्यचेताः ॥

अनन्यज । पुं । कामे । नास्त्यन्यद्य-
 स्मात् अनन्योविष्णुः । ततोजातः । म
 नसोऽन्यस्मान्नजायते इतिवा । चि ।
 अनन्यभवे ।

अनन्यभवः । चि । अन्यस्यासाध्ये । अ-
 न्यस्यनभवतीति तथा । पञ्चाद्वजन्तो
 स्तरपदेननञ् समासः ।

अनन्यभावः । चि । एकान्तभक्ते । नवि-
 द्यतेअन्यस्मिन् भावो यस्य ।

अनन्यवृत्तिः । चि । एकाग्रे । एकताने ।
 इत्यमरः । नअन्यावृत्तिरस्य ।

अनन्यक् । चि । अननुगते । अनुअञ्च
 तीत्यन्वक् । नअन्यक् अनन्यक् ।

अनप

अनन्वय । पुं । अर्थालङ्कारविशेषे ॥ य-
था । उपमानोपमेयत्वे एकस्यैवैक
वाक्यगे । अनन्वय ॥ उपमानान्तर
सम्बन्धाभावोऽनन्वयः । यथा । नके-
बलं भाति नितान्तकान्तिर्नितम्बिनी
सैव नितम्बिनीव । यावद्विलासायुध
लास्यवासास्ते तद्विलासावतद्विला-
साः ॥ अत्र एवकारोभिन्नक्रमः । सानि-
तम्बिन्येवकेवलनितम्बिनीवनितान्त-
कान्तिर्भातीति न यावत्अपि चित्त्य-
र्थः । ते अनुभवैकगोचरास्तस्याविला-
सास्तद्विलासावतमान्तीति वचनवि-
परिणामेनान्वयः । कीदृशाः । विला-
सायुधस्य कामस्य लासोन्वत्यन्तस्य वा-
सानिवासभूताः । नितम्बिनीसैव नित-
म्बिनीव तन्मात्रनितम्बिनीसदृशीति
वार्थः । तेन स्फुटतया व्यक्तीक्यलाभः ।
एवञ्च तत्रैव तदुपमानाऽन्वेतीत्यनन्व-
योऽलङ्कारः । तत्फलञ्च निरुपमत्वं
बोधः । इति कोट्यप्रकाशोदाहरण-
स्यार्थः ॥

अनपदेशः । पु । असाधके ।

अनपरम् । त्रि । पश्चाद्भाविकार्यसम्ब-
न्धविधुरे प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ अप-
रं कार्यं नयिष्यते यस्य ततश्चकार्यमिति
यावत् ॥ इतरशून्ये ।

अनपवर्गवीर्यः । त्रि । अच्छीणप्रभावे ।

अनयः

अनपायी । त्रि । अपायविधुरे । अन-
श्वरे ॥ निश्चले ।

अनपेक्षः । त्रि । निरपेक्षे । सर्वेषामो-
पेक्षकरणेषु यदृच्छोपनीतेष्वपि बि-
स्पृहे ॥ अपेक्षावर्जिते । हेये ॥

अनभिन्नः । त्रि । अविदुषि । मूर्खे ॥ न
अभिन्नः ॥ यथा । धिक्त्वाच्चूततरोप-
रापरपरिज्ञानाऽनभिन्नोभवानिति ॥

अनभियुक्तः । त्रि । अनादृते ॥ अस-
म्यते ॥

अनभिलाषः । पुं । अरुचौ ॥ अनिच्छा-
याम् ।

अनभिव्यक्तिः । स्त्री । अनुद्भूतरूपवत्त्वे-
न अव्याकृते ।

अनभिष्वङ्गः । त्रि । पुत्रादौ प्रीतिहीने
॥ अन्यस्मिन् सुखिनिदुःखिनिवाऽह-
मेव सुखीदुःखी चेति अनन्यभावनया
प्रीत्यतिशयोऽभिष्वङ्गस्तद्रहिते ॥

अनभ्युदितम् । त्रि । अनभिप्रकाशिते ॥

अनमः । पुं । दिजे । ब्राह्मणे ॥ इति-
त्रिकाण्डशेषः ।

अनमितम्पचे । त्रि । कृपणे ॥ नमित-
म्पचोऽमितम्पचः । तद्विन्नोऽनमि-
तम्पचः ॥

अनम्बरः । पुं । बौद्धविशेषे ॥ इतिसिद्धा-
न्तशिरोमणौ गौलाध्यायः ॥

अनयः । पुं । अशुभदैवे । विपदि ॥ अ-

अनल.

सने । अनीतौ । द्यूतविदांप्रसव्यग
तौ । तेषामप्रदक्षिणगमने । ननय
नम् अनेनवा । खीजप्रापणे । एरच्
। विरोधेनञ् । अयात्शुभावहवि-
धेरन्य' ॥

अनर्गलम् । त्रि । प्रतिबन्धकरहिते । नि
रावाधे ॥ नविद्यते अर्गलंयस्मिन् ॥

अनर्थः । त्रि । अमूल्ये ॥

अनर्थ' । पुं । हरौ ॥ नविद्यतेअर्थः प्रयो
जनमस्य आप्तकामत्वात् । त्रि । अ
र्थिनःप्रतिकूले ॥ यथा । अर्थमनर्थ
भावयनिर्त्यनास्तितत.मुखलेशः स
त्यम् । पुत्रादपिधनभाजाभीतिः
सर्ववैषाविदितानीतिरितिमोहमु-
हुर' । नअर्थः । अर्थरहिते ।

अनर्थकम् । न । प्रलापे । समुदायार्थ
रहितसार्थवाक्ये । अवद्ववाक्ये । त्रि ।
त्यर्थे ॥ नअर्थोयस्य । अर्थान्नअद्वत्युर.
प्रभृतिषुपाठान्नित्यंकप्समासान्तः ॥

अनर्थमूलम् । न । आत्माज्ञाने ॥ यथा ।
आत्माज्ञानमनर्थानामूललोकेपिने-
तरत् । स्वपराक्रममज्ञात्वायुध्यन्मि
यतएवहीति ॥

अनर्थोत्तरम् । न । अभेदे ॥ एकार्थे ।
अनर्थी । त्रि । निस्पृहे ॥

अनलः । पुं । बन्धौ ॥ नविद्यते अलं प-
र्याप्तिर्यस्येत्थनलः ॥ वसुभेदे ॥ नला

अनव

भावे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥ त्रिषु ॥ चि
त्रके ॥ रक्तचित्रके ॥ भस्मातके । पित्ते
॥ अनित्यनेन । अनप्राणने । वृषा-
दिस्वात्कलच् ॥ ५० वत्सरो ॥ यथा ।
दुर्भिर्क्षजायतेघोरंधान्यौषधिप्रपीड
नम् । अनलेचसमाख्यातंमात्रकार्या
विचारणेति ॥ भगवतिवासुदेवे ॥ अल
नम् अलः ॥ अलेर्भूषणाद्यर्थोद्भावेध
ञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । घञर्थेको
वा । अलः पर्याप्तिः शक्तिसम्पदापरि
च्छित्तिरियत्तासानविद्यतेस्येत्थ
नल' ॥

अनलदः । पुं । जले ॥ अनलं सन्तापंघ-
तिखण्डयति इतिविग्रहः ।

अनलनामा । पुं । चित्रके ॥

अनलप्रभा । स्त्री । ज्योतिष्मतीलता-
याम् ॥

अनलप्रिया । स्त्री । अग्राय्याम् । अन-
लस्यप्रिया ॥

अनलिः । पुं । मुनिद्रुमे । वकटके ।
इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अनल्य' । त्रि । बहुषु ॥

अनवः । त्रि । प्राचीने । ननवः ॥

अनवधानम् । न । अज्ञानोद्योगे । अज्ञा
दे । त्रि । तद्विभिष्टे । नअज्ञधान
मस्य ॥

अनवधानता । स्त्री । अज्ञादि । अविमृष्ट

अनव

कृत्ये ॥ नअवधानमस्य । तस्यभावः । त
ल ॥ यथा । कर्त्तव्याकरणं यत्रसमर्थस्य
क्वचिद्भवेत् । उच्यतेद्वितयंतत्रप्रमादे
ऽनवधानतेतिशब्दरत्नावली ॥

अनवनः । वि । अरक्षणे । हन्तरि । अ
वतेः कर्त्तरित्युट् । नअवनरक्षणांय
स्यात् ॥

अनवमः । वि । समाने । सदृशे ॥ नअ
वमः ॥ नवमादन्यस्मिन् । ननवमः ॥

अनवरः । वि । प्रधाने । श्रेष्ठे । अकनि
ष्ठे ॥ नअवरः ॥

अनवरतम् । न । अविरते । निरन्तरे ॥
उत्कृष्टे ॥ नास्ति अवरतंयत्र । क्रिया
विशेषणत्वेऽत्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशे
षणेतुत्रिलिङ्गत्वम् ॥

अनवराद्धः । वि । मुख्ये । अवरस्मिन्ने
भवः । अर्द्धाद्यत् । परावराधमोत्तम
पूर्वाच्च । नअवराद्धः । नभितिस
मासः ॥

अनवल्लोभनम् । न । सीमन्तोन्नयनान
न्तरं चतुर्थेमासिकर्त्तव्येसंस्कारविशे
षे ॥ चतुर्थेऽनवल्लोभनमित्याश्वला
यनः ॥

अनवसरः । वि । निरवकाशे । पुं । अ
वसरस्याभावे ॥

अनवस्कारम् । वि । निश्शोध्यो । निर्णि
क्ते । अपनीतमले ॥ नवस्कारोव ॥

अनः

अनवस्थः । वि । अवस्थितिरहिते । न
अवस्थाप्रतिष्ठायस्यसः ॥

अनवस्था । स्त्री । तर्कविशेषे ॥ तस्यल
क्षणं यथा । उपपाद्योपपादकयो
रविश्रान्तिरितिमीमांसकाः ॥ अव्य
वस्थितपरम्परारोपाधीनानिष्टप्रसङ्गे
॥ यथा । यदिघटत्वघटजन्यत्वव्याप्यं
स्यात् कपालसमवेतत्वव्याप्यंनस्यात्
॥ स्थित्यभावे ॥

अनवस्थानम् । न । अव्यवस्थाने । पुं ।
वायौ । पवने । वि । चञ्चले ॥ नअ
वस्थानंयस्य ॥

अनवस्थितः । वि । अव्यवस्थिते ॥
अनवस्थितत्वम् । न । लब्धायामपिसमा
धिभूमौप्रयत्नशैथिल्याच्चित्तस्यतथाप्र
तिष्ठितत्वे ॥

अनवस्थितिः । स्त्री । चापले । मात्सर्य
द्वेषरागादेश्चापलन्त्वनवस्थितिः ॥
नअवस्थितिः ॥

अनशनम् । न । उपवासे ॥ कामानश
ने । वि । तद्वति ॥ नअशनं भक्षणं-
यस्मिन् यस्यावातत् ॥

अनश्नन् । वि । अभुञ्जाने ॥

अनश्वरः । वि । शाश्वते ॥ ननश्वरः ॥

अनः । न । शकटे ॥ मातरि । ओदने ॥

प्राणिजन्मनि । अनितिचीत्करोति ॥

अनप्राणने । अमुन् ॥

अनाग

अनसूया । स्त्री । अचे.पत्न्याम् । कर्ह
समुने कन्यायाम् । त्रि । असूयाशून्ये
। अम्यालक्षणं यथा । न गुणान्गु शि-
नोहन्तिस्तौतिमन्दगुणानपि । नान्य
दोषेषुरमतेसानसूयाप्रकीर्तितेति
वृहस्पतिः ।

अनसूयुः । त्रि । अनिन्दके । सन्तःप्रण-
यिवाक्यानिगृह्णन्तिह्यनसूयवद्वतिभ
ट्टपादाः ।

अनहंवादी । त्रि । गर्वाक्तिरहिते ॥ यः
कर्त्ताहमिति वदनशीलो न भवति-
सः ।

अनहङ्कारः । त्रि । अहङ्कारविधुरे ॥

अनहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वाभावे । अशोचे
। इति त्रिकाण्डशेषः ।

अनाकारः । त्रि । निराकृतौ । निरा-
कारे ।

अनाकुलम् । त्रि । अव्यग्रमनसि । एका-
ग्रमनसि । स्थिरे । एकाग्रे । असङ्की-
र्णं ॥ न आकुलम् ।

अनाक्रान्तः । त्रि । अपराजिते । न आ-
क्रान्तः ।

अनाक्रान्ता । स्त्री । कण्टकार्याम् । न
आक्रान्ता ।

अनागतः । त्रि । वर्त्तमानप्रागभावप्रति-
येगिनिकाले । भविष्यति ॥ अना-
याते । अमपस्थिते । अज्ञाते । यथा

अनादिः

। अनागतादिलिङ्गेन न स्यादनुमिति
स्तदेतिकारिकावली । न आगतः ।
अनागतार्त्तवा । स्त्री । अरजस्कस्थियाम्
। नमिकायाम् ॥ अनागतमार्त्तवर्-
जोऽस्याः ॥

अनाचारः । पुं । कदाचारे । श्रुतिस्मृति
विरुद्धकर्मकरणे । सर्वदेशेष्वनाचारः
पथिताम्बूलचर्वणम् । त्रि । तद्विशि-
ष्टे ॥

अनातपः । पुं । छायायाम् । रौद्राभा-
वे ।

अनात्मा । पुं । शरीरादौ । यथा । अ-
प्राप्तः प्राप्यते यो यमस्य तत्तत्त्वज्यतेत-
था । जानीयात्तमनात्मानं बुद्धान्तव-
पुरादिकमिति ।

अनात्म्यः । त्रि । रागादिदोषरहिते ।
आत्मनिमनसिभवम् रागादि । तद्व-
हितः ।

अनाथः । त्रि । स्वतचे । प्रभुहीने । न
विद्यते नाथो यस्य ।

अनादरः । पुं । परिभवे । तिरस्कृतौ ।
न आदरः ।

अनादिः । पुं । परमेश्वरे ॥ चतुर्वक्षो ब्रह्म
णि । त्रि । आदिरहिते । न विद्यते
आदिः कारणं यस्य सः । यथा । जीवई-
शो विशुद्धाचित्तेषां भेदः परस्परम् ।
अविद्यातद्वितोर्योगः षड्वक्त्राकमना

अनामा

दयः ॥ इति वेदान्तरहस्यम् ।

अनादित्वम् । न । उत्पत्तिमत्त्वे सति
सहेतुत्वे सति केनाप्यविदितमूलका-
रणत्वे ॥ भावेत्त्वः ॥

अनादिनिधनः । चि । आद्यन्तशून्ये ष-
ड्भावविकारवर्जिते परमेश्वरे । आ-
दिर्जन्मनिधनं विनाशः । आदिश्च नि-
धनञ्च आदिनिधने जन्मविनाशौ त-
द्वयं न विद्यते यस्य सः ॥

अनादृतम् । चि । अवज्ञाते । कृतति-
रस्कारे ॥ न आदृतम् ॥

अनापन्नः । चि । अप्राप्ते । न आपन्नः ॥

अनामकम् । न । अर्थारोगे ॥ पुं । म-
लमासे ॥ अप्रशस्तं नामाऽस्य ॥

अनामयम् । ण । न । आरोग्ये ॥ अवि-
द्यातत्कार्यात्मकरोगरहिते मोक्षा-
ख्ये पुरुषार्थे ॥ आत्मरूपे । अस्ति जा-
यते वर्द्धते इत्यादि षड्भावविकारशू-
न्यमात्मरूपमतेषां विकाराणां देहे-
पाधिनिष्ठत्वात् आत्मनश्च देहाभा-
वात् तद्विकाररहितमनामयमात्मैवे-
त्यर्थः । आमयस्याऽभावः । अर्थाभा-
वेऽव्ययीभावः ॥ चि । तद्विशिष्टे ।
अनामयमस्त्यस्य । अच् ॥

अनामयावी । चि । व्याधिविवर्जिते ।
हीनमावी । न आमयावी ।

अनामका । स्त्री । उपकनिष्ठाङ्गुली । न

अनार

नामग्रहणयोग्यमस्याः । वक्ष्यणोऽन-
याशिरश्चेदनात् । अतएवास्यां पवि-
त्रीक्रियते । डाप् ॥

अनामिका । स्त्री । अनामायाम् । अ-
नामैव । स्वार्थकः । प्रत्ययस्याद्विती-
त्वम् ॥

अनायत्तः । चि । अनधीने । अवशीभू-
ते ॥ यथा । एतावज्जन्मसाफल्यं यद-
नायत्तवृत्तितेति ॥

अनायस्तः । चि । आयासहीने ॥

अनायासः । पुं । अक्लेशे । यत्नाभावे ॥
अस्य लक्षणान्तु । शरीरं पीड्यते येन
सुशुभेनापि कर्मणा । अत्यन्तं तन्न
कुर्वीत अनायासः स उच्यते इत्येकाद-
शीतत्त्वम् ॥ यथा । अनायासेन मर-
णं विना दैन्येन जीवनम् । अनाराधि-
तमो विन्द चरणस्य कथं भवेदिति ।

अनायासकृतम् । चि । विनायत्नकृते ॥

न । फाण्डे ॥ अनायासेन कृतम् ॥

अनारतम् । न । सन्तते ॥ चि । तद्युक्ते
॥ आङ्पूर्वैरभिर्विरामे । अविद्यमा-
नमारतं यस्मिन् ॥ क्रियाविशेषणत्वे
क्लीबत्वम् । द्रव्यविशेषणेतु चिलिङ्ग-
त्वम् ॥

अनारम्भणम् । चि । निराकम्भे ॥

अनारम्भः । पुं । अननुष्ठाने । न आर-
म्भः ॥

अनावृ

अनार्जवः । पुं । रोगे । ऋजुत्वाभावे ।

त्रि । तद्वति ॥

अनार्त्तवम् । न । पौषादिमासचतुष्टये वर्षाभवेजले । यथा । अनार्त्तवप्रमुंचन्तिवारिवारिधरास्तुयत् । तस्मिन् दोषायसर्वेषां देहिनांपरिकीर्त्तितमिति । ऋतौभवम् आर्त्तवम् । न आर्त्तवम् ॥

अनार्थः । चि । दुर्जने । दुःशीले । न आर्थः ॥

अनार्थकम् । न । अगुरुकाष्ठे ॥ इतिराजनिर्घट्टः ॥

अनार्थजम् । न । जोङ्गके ॥ इतिहेमचन्द्रः । चि । नीचजाते ।

अनार्थजुष्टम् । त्रि । मुमुक्षुभिरसेविते । अनार्थजुष्टम् ॥

अनार्थतित्तः । पुं । भूनिम्बे । चिरातित्तो । अनार्थप्रियश्चासौतित्तश्च शाकपार्थिवादिः ॥

अनाविद्धः । चि । अनभिभूते । न आविद्धः ॥

अनाविलः । त्रि । निर्मले ॥ न आविलः ॥

अनावृतः । त्रि । प्रथमे ॥ आवरणवर्जिते ॥

अनावृष्टिः । स्त्री । वर्षणाभावे । इतिविशेषे ॥

अनाह

अनाशकम् । न । कामानशने । नतुभोजननिवृत्तिरनाशकम् भोजननिवृत्तौम्रियतएवेति तपसानाशकेनेत्यवच्यमाध्यम् ॥

अनाशकायनम् । न । उपवासपरायणत्वे ॥

अनाशी । पुं । अपरिच्छिन्ने । आत्मनि ॥

अनाश्रितः । चि । अनपेक्ष्यमाणे । फलाभिसन्धिरहिते । न आश्रितः । आश्रयप्राप्तिरहिते ॥

अनाश्वान् । चि । अशनमकुर्वाणे । उपेयिषाननाश्वाननूचानश्चेतिनञ्पूर्वादश्नातेः कसुरिटोभावश्चनिपात्यते । धृतजपधृतेरनाशुषइतिभारविः ॥

अनासिकः । चि । नासिकारहिते । विख्ये ॥

अनास्था । स्त्री । अनादरे ॥ आस्थाभावे ॥

अनाहतम् । न । षट्चक्रान्तर्गतहृदयस्थेद्वादशदले चतुर्थचक्रे ॥ यथा । शब्दब्रह्ममयशब्दानाहततत्तद्दृश्यते । अनाहताखततत्पद्मं मुनिभिः परिकीर्त्तितम् । आनन्दसदनंतत्पुरुषाधिष्ठितं परमिति देवीभागवतम् ॥ अनाहतो नाम ताडनं विना जायमानः शब्दः ।

अनिभृ

सोनाहतः शब्दोयस्मिस्तच्छब्दानाह
तम् । वाहिताग्न्यादित्वात्साधु ॥ पु
रुषाधिष्ठितम् रुद्राधिष्ठितम् । अनाह
तशब्दोमध्यमावाणीरूपोऽप्येयः ॥ चि
च्छेदोभोगः चालनञ्चहननम् तद्रहि
तेष्वस्ते । नूतनवस्ते । आघातरहिते ।
अगुणिताङ्गे । आहन्यतेस्सक्तः । न
आहतवा ॥

अनिकेतः । चि । नियतनिवासरहिते
॥ नास्तिनिकेतोऽस्य ॥

अनिक्षुः । पुं । इक्षुतुल्यायाम् । खाक्-
डेति आनाखुइतिच गौडख्याते । न-
इक्षु । सादृश्येवनञ्च ॥

अनिगीर्णः । चि । अनुक्ते । विषस्यानि
गीर्णस्येतिसाहित्यदर्पणम् ॥

अनिङ्गनम् । चि । अचले । निर्वातप्र-
दीपकल्पे ॥

अनिन्त्यः । चि । अधुवे । विनाशिनः ।
बाधयोग्ये । व्यक्ते । कालाद्यवच्छिन्ने ।
नस्थास्यतीतिलोकागमयैर्व्यवहार-
योग्ये ॥ अनिन्त्यः ॥ यथा । धर्मानि
न्त्यः सुखदुःखेत्वनिन्त्येजीवोनिन्त्योहे
तुरस्याप्यनिन्त्यः ॥ इतिभारतेभार-
तसावित्री ॥

अनिद्रः । पुं । लयावस्थया स्पर्शशून्ये पर-
मात्मनि ॥ चि । निद्राशून्ये ॥

अनिभृतः । चि । चपले । अविनीते ॥

अतिरु

ननिभृतः ॥

अनिमिषः । पुं । स्त्री । सुरे ॥ मत्स्ये । पुं
। विष्णौ । अलुप्तदृष्टित्वात् । काले
॥ ननिमिषति । मिषश्लेषणे । इगु
पधेतिकः । नञ्समासः ॥

अनिमिषचेवम् । न । नैमिषारण्ये ॥

अनिमिषाचार्यः । पुं । गुरौ । वृहस्प
तौ ॥ अनिमिषाणां देवानामाचार्यः ॥

अनिमेषः । पुं । देवे ॥ अविद्यमानोनि
मेषोऽस्य ॥ मत्स्ये ॥

अनियतः । चि । अनैकान्तिके । अनि
त्ये । अस्थायिनि । ननियतः ॥

अनियन्त्रितः । चि । उच्छृङ्खले । उ
दामे ॥

अनिरुक्तः । चि । वाचामगोचरे ॥

अनिरुद्धः । पुं । कामपुत्रे । मनसोऽधि
ष्ठातरि । उषापतौ । न । सन्दाने
। पञ्चादिवन्धनरज्जौ । चि । अग्र
तिरुद्धे । चरे । अनिरुद्धोऽनिरुद्धः ।
युद्धेकेनापिनिरुद्धः ॥

अनिरुद्धपथम् । न । व्योम्नि । चि । अ
वारितपथे ॥ अनिरुद्धः रोधशून्यः
पन्थायस्मिन् यत्नवा ॥

अनिरुद्धभामिनी । स्त्री । स्वैरिण्याम् ।
वाणकन्यायाम् । उषायाम् ॥ अनि-
रुद्धाचासौभामिनी । अनिरुद्धस्यभा-
मिनीवा ॥

अनिलः

अनिरोधः । पुं । अप्रतिबन्धे ।

अनिर्देश्यः । त्रि । निर्देश्यमशक्ये ॥ वच-
नागोचरेपरमेश्वरे ॥ स्वसवेद्यत्वात्
परस्मैद्वन्द्वद्विनिर्देश्यमशक्यत्वात्
॥ अनिर्देश्यः । निर्विशेषेसञ्चित्पुत्रमा-
त्रलक्षणवस्तुनिधर्माणासभावादिद-
तदित्यादिसाधारणशब्दैर्द्रव्यं शुक्तः
पाचकइत्यादिविशेषशब्दैश्चननिर्देश्यं
शक्यतइत्यनिर्देश्यः परमेश्वरः । अ-
न्यापिजातिगुणक्रियासत्ताभिर्निर्देश्य-
मशक्यइत्यर्थः ।

अनिर्माल्या । स्त्री । लङ्कापिकायाम् ॥
त्रि । निर्माल्यशून्ये ।

अनिर्वचनीयः । त्रि । निर्वचनायोग्ये ।
वाक्यागम्ये ।

अनिर्विण्णः । षि । विषादरहिते ॥ ननि-
र्विण्णः । नविद्यते निर्वेदोऽस्यवा । अ-
विरक्ते ।

अनिर्विण्णचेता । त्रि । अविरक्तचित्ते ।
इष्टजन्मनिजन्मान्तरेवा अस्मिन् वर्षे
वर्षान्तरेवा अद्यश्वोवासेत्यतिक्रान्ते
येति धैर्ययुक्ते । अनिर्विण्णं चेतोयस्य ।

अनिलः । पुं । वाते । अनन्त्यनेन । अ-
नप्रायने । सखिकल्यनिमहिमहिम
खिडशण्डिपिखिडतुखिडकुकिभूभ्यइत्य-
च ॥ गणदेवताभेदे । वाताः पञ्चाश-
दूनकाः । इत्यति प्रेरणां करोति इ-

अनीकः ।

तिरुः । तद्रहितः । वसुभेदे । स्वा-

तिनक्षत्रे । त्रि । इलाशून्ये ।

अनिलग्नकः । पुं । विभीतकवृक्षे ॥ इति
राजनिर्घण्टः ।

अनिलवन्धुः । पुं । कृत्तिकायाम् ॥
वन्धौ ।

अनिलयनः । त्रि । अनाधारे ॥

अनिलसखः । पुं । वन्धौ । अनिलस्य
सखा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ॥

अनिलान्तकः । पुं । इक्षुदीवृक्षे ।

अनिलामयः । पुं । वातरोगे ।

अनिशम् । न । सदा । सना । अविरते ।
निशा व्यापारराहित्यमुपचारात् ।

नास्तिनिशाऽस्मिन् । क्रियाविशेषण-
त्वेऽस्यक्तीवत्त्वम् द्रव्यविशेषणेतुत्रिलि-
ङ्गत्वम् ॥ रात्रिर्वर्जिते ।

अनिशम् । । सातत्ये ।

अनिष्टम् । न । प्रतिकूलवेदनीये नार-
कतिर्यगादिलक्षणे पापफले ॥ अप-
कारे । नष्टमिति विग्रहः । त्रि । अ-
नभिलषिते ॥ यथा । इष्टनाशादनि-
ष्टाप्ते कदाप्यख्यारसोभवेदितिसाहि-
त्यदर्पणः ।

अनिष्टा । स्त्री । नागवल्गायाम् ॥

अनिष्टष्टः । त्रि । अनियुक्ते ।

अनीकः । पुं । न । रणे । सैन्ये । सेना-
मात्रे । अनित्यनेन । अनप्रायने ।

अनीश

अनिह्विभिर्भाकिञ्चेतिर्इकन् । अनन
म् । अनगतौ प्राणनेवा । अनीकाद
यश्चेतिसाधुः । अनयनंवा । गीञ्-
प्रापणे । बाहुलकात्कक् । नञ्स
मासः ॥

अनीकस्थः । पुं । रणगते ॥ हस्तिशि
चाविचक्षणे ॥ रक्षिर्वर्गे । राजरक्षि
णि । चिह्ने । वीरमर्दलवाद्ये । जय
ढक्केतिप्रसिद्धवाद्ये ॥ त्रि । सैन्यस्थे ।
अनीकेतिप्रति । ष्टा । सुपीतिकः ॥

अनीकाधिकृतः । त्रि । सेनापतौ ॥

अनीकिनी । स्त्री । सेनायाम् । तिष्ठेषुच
मूषु । इभाः २१८७ । रथाः २१८७ ।

अन्वाः ६५६१ । पदातयः १०८३५ ।

एतत्परिमाणविशिष्टसेनाभेदे । स
मस्तसंख्यया २१८७० सप्तत्यधिकाष्ट
शताधिकसहस्राधिकायुतद्वये ॥ अ
चौहिणीदशमांशेयं संख्या । अनी-
कोरयोस्तिप्रयोजनत्वेनयस्याः । इ-

निः । डीप् । त्रि । अनीकिनि ।

अनीचिदर्शी । पुं । वुद्धभेदे ॥

अनीशः । पुं । विष्णौ । नविद्यते ईशो
नियन्ता स्वामीवास्य । ईश्वरभिन्ने ।
प्रवृत्तिनिवृत्त्योरस्वतन्त्रे । यथा । अ
ज्ञोजन्तुर्गनीशोयमात्मनः सुखः दुःख
योः । ईश्वरमेरितोगच्छेत्स्वर्गवान्
भोजेवविशिष्टमृत्तिः ।

अनुक

अनीशा । स्त्री । दीनभावे ॥

अनीश्वरः । त्रि । नास्तिशुभाशुभयो-
कर्मणो, फलदातेश्वरइतिवादिनि ।
अनीहः । त्रि । फलाशारहिते । निश्चे
ष्टे । नास्तिईहायस्यसः ॥

अनु । ॥ । हीने । सहाय्ये ॥ पश्चादर्थे
। सादृश्ये ॥ लक्षणे ॥ इत्यंभूताख्या
ने । भागे ॥ वीक्षायाम् ॥ अनुक्रमे ।
आयामे । समीपे ॥ अनिति । अन
प्राणने । बाहुलकादुः ॥

अनुकः । त्रि । कामिनि । कामयितरि-
॥ अनुकामयते । अनुकामिकेति-
साधुः ॥

अनुकम् । ॥ । वितर्के ॥

अनुकम्पा । स्त्री । दयायाम् ॥ आन्ध्रं
स्ये । अनुकम्पनम् । कपिकिञ्चिञ्चल
ने । गुरोश्चेत्यः ॥

अनुकम्प्यः । त्रि । कृपायोग्ये । अनुक
म्पितुंयोग्यः । श्यत् ॥

अनुकरणम् । न । अनुकृतौ । सदृशी
करणे ॥ तद्विविधम् । शब्दानुकरणा
म् अर्थानुकरणञ्च । यच्चार्यरहितस्य
केवलशब्दस्यसदृशकरणम् तच्छब्दा
नुकरणम् । यच्चार्यविशिष्टस्यसदृशक
रणम् तदर्थानुकरणम् । इतिवैया-
करणाः ॥

अनुकर्षः । पुं । रथाधःस्थदाक्षिणि ॥ र

अनुकू

यस्याधस्तनभागे यद्धारणकाष्ठ-
तिष्ठति यतोऽधश्चक्रमुपरिपट्टकर्म यत्र
चक्रंतदनुकर्षशब्दवाच्यमित्यर्थः । इ-
ति भरतः । अवकर्षणे । अनुकृष्यते ।
कृषविलेखने । घञ् ।

अनुकर्षणम् । न । आकर्षणे । अवकर्ष-
णे ।

अनुकल्पः । पुं । मुख्यकल्पाद्धमे गौण-
कल्पे । प्रतिनिधौ । गौणविधौ । अ-
नुहीनः कल्पः । मादिसमासः । यथा
ब्रीहिभिर्यजेतेतिमुख्योविधिः । ब्रीह्य
भावेनीवारैर्यजेतेतिगौणोविधिः ॥
स शक्तेन नानुष्ठातव्यः । यथा । प्रभुः प्र-
थमकल्पस्येवानुकल्पेनवर्त्तते । नसा-
म्परायिकंतस्यदुर्गतेर्विद्यतेफलम् ॥
इतिमनुः ।

अनुकामीनः । त्रि । कामङ्गामिनि । यद्ये-
ष्टगमनशीले ॥ कामस्यसदृशम् । य-
थार्थव्ययीभावः । अनुकामंगामीत्य-
र्थः । अवारपारात्त्वन्तानुकामगामी-
तिखः ।

अनुकारः । पुं । सुसदृशक्रियायाम् ।
अनुहारे । अनुकरणम् । सदृशरूप-
वैशभाषाद्याविष्करणम् । अनुकृ० ।
घञ् । उपमायाम् । अनुकूलकरणे ।

अनुकूलः । पुं । पतिप्रभेदे । अस्यल-
क्षणं यथा । सर्वदापराङ्मनापराङ्मु-

अनुक्रो

खत्वे सतिसर्वदास्वजायानुकूलत्वमि-
ति । त्रि । तत्तदिच्छाचरणशीले ।
अनुरक्ते । सहाये । सहकारिणि ॥
अनुकूलादिति विग्रहः ।

अनुकूलता । स्त्री । दाक्षिण्ये । भावे
तत् ।

अनुकूला । स्त्री । स्यादनुकूलाभतनग-
गाश्चेदितिलक्षणाक्षितायादृत्तौ ॥
यथा । वल्लववेशामुररिपुमृत्तिर्गोप-
सृगाचीकृतरतिपूर्तिः । वाञ्छति
सिद्धौ प्रणतिपरस्य स्यादनुकूलाजग-
तिनकस्येति ॥ दन्तीदृचे ।

अनुकृतिः । स्त्री । अनुकरणे । अनुक-
रणम् । कृञ् । क्तिन् ।

अनुक्रमः । पुं । यथाक्रमे । परिपाठ्या-
म् । अनुक्रमणम् । क्रमुपादविच्छेपे ।
घञ् । नोदात्तोपदेशेतिनवृद्धिः ॥
अनुक्रमणिकायाम् ।

अनुक्रमणिका । स्त्री । भूमिकायाम् ।
ग्रन्थादेर्मुखवन्धे । पुराणादेरुक्तविव-
रणस्यसंचेपेणपुनःकथने ॥

अनुक्रमणी । स्त्री । ग्रन्थादेर्मुखवन्धे ।
भूमिकायाम् ॥

अनुक्रान्तः । त्रि । अनुक्रमेणोक्ते ।

अनुक्रियमाणः । त्रि । विडम्बमाने ।

अनुक्रोशः । पुं । दयायाम् । यथा । गु-
णाधिकान्मुदंलिखेदनुक्रोशंगुणाध-

अनुगि

मात् । मैत्रीसमानादन्विच्छेदता
पै.परिभूयते इति । अनुक्रोशन्त्यने-
न । क्रुशआह्वानेरोदनेच । हलश्च
तिघञ् ॥

अनुगः । वि । अनुगते । अन्वच्छे । अ-
नुगच्छति । गन्तृगतौ । अन्येभ्योपी-
तिङः ॥

अनुगतः । वि । सेवके । अनुगे । पश्चा-
द्भासे । नियते ॥ अनुगम्यतेस्स । ग-
न्तृ० । त् ॥

अनुगमः । पुं । उपसर्पणे । यथा । कृ-
तेतुदीयतेगत्वाचेतायामाहुतायवै
। द्वापरेयाचमानायकलौत्स्वनुगमा-
न्विते । इतिस्मृतिः । पश्चाद्गमने ।
न्यायमते येनरूपेण तावत्पदार्थग्र-
हः तदेवरूपंतावत्पदार्थानुगमक-
म् तस्यक्रियायाम् ।

अनुगमनम् । न । पश्चाद्गमने ॥ सह-
गमने ॥

अनुगवीनः । पुं । गोपाले । गोःपश्चा-
त् इतिअनुगु । पश्चादर्थेऽप्ययीभावः
। गोः पश्चात् पर्याप्तंगच्छतीत्यर्थे
अनुग्वलंगामीतिखः ।

अनुगामी । वि । कामज्ञामिनि । पश्चा-
द्ज्ञामिनि ॥ स्त्री । अनुगामिनी ।

अनुगिरम् । । गिरेःसमीपम् । सामी-
प्येऽप्ययीभावः । गिरेश्चसेनकस्येति

अनुजि

समासान्तष्टच् ॥

अनुग्रहः । पुं । प्रसन्नतायाम् । फलद-
ने । इष्टसम्पादनेच्छायाम् । अभ्युप-
पत्तौ । अनिष्टनिवारणपूर्वकेष्टसाध-
ने । यथा । विहृषोन्मत्तनि.स्वाना-
मकुत्सापूर्वकंहियत् । पूरणंदानमा-
नाभ्यामनुग्रहउदाहृतइति । तारका-
भु ॥ अनुग्रहणम् । ग्रहउपादने । ग्र-
हवृद्धित्यप् ।

अनुग्राहकः । वि । समर्थके । अनुगृ-
ह्णातीतिग्रहेर्बुल् ॥

अनुचरः । वि । सहाये । दासे । सेव-
के ॥ अनुचरति । चरगतौ । चरेष्टः ॥

अनुचिन्तनम् । न । अनुध्याने ।

अनुच्छिष्टम् । वि । पवित्रे । नउच्छिष्ट-
म् ।

अनुजः । पुं । कनीयसि । कनिष्ठेष्टोद-
रे । अनुपश्चाज्जातः । उपसर्गेषसं-
ज्ञायामितिङः । वि । पश्चाज्जाते ।
। न । प्रपौण्डरीकनामनिसुगन्धि-
द्रव्ये ।

अनुजन्मा । पुं । कनीयसि ॥ अनुपश्चा-
ज्जन्मयस्यस ।

अनुजा । स्त्री । त्रायमाणायाम् । कनि-
ष्ठ्यायांभगिन्याम् ।

अनुजाता । स्त्री । कनिष्ठ्यायांभगिन्याम् ।
अनुजिघृक्षा । स्त्री । अनुग्रहीतुमिच्छा

अनुत्त

याम् । ग्रहेः सन्नन्तादप्रत्ययेटाप् ॥

अनुजीवी । चि । सेवके ॥ अनुजीवि
तुंशील. सुपीतिणिनि. ॥

अनुज्ञा । स्त्री । अनुमतौ ॥ यथा । ना
ग्न्योर्नवाङ्गण्योर्नगुरुशिष्ययोर-
न्तराव्यपेयात्, अनुज्ञयातुव्यपेयात्
इतितिष्यादितत्त्वम् ॥ समस्य सम-
प्रत्ययत्कर्षनिकर्षोदासीन्येन प्रवर्त्त-
नायाम् ॥ अनुज्ञायते इति अनुपूर्वा
ज्जानातेरातश्चोपसर्ग इत्यङ् ॥

अनुज्ञातः । चि । अनुमते ॥

अनुज्येष्ठम् । । ज्येष्ठानुक्रमेणेत्थर्थे ॥
ज्येष्ठस्य अनुपूर्व्येण । अव्ययविभक्ती
त्यव्ययीभाव ॥

अनुतर्षः । पुं । सुरापानपात्रे ॥ तृष्णा
गाम् ॥ अभिलाषे ॥ शीधुपाने । स
रक्के ॥ अनुतर्षणम् । अितृषापिपा
सायाम् । घञ् ॥ मद्ये ॥ अनुतृष्य
त्य नेन इति ॥

अनुतर्षणम् । न । अनुतर्षे ॥ अनुतर्ष
णम् अनेनवा । अितृषा० । भावेक
रणेवाख्युट् ॥

अनुतापः । पुं । पश्चात्तापे ॥ अनुतप
नम् । तपसन्तापे । घञ् ॥

अनुत्तमः । चि । वरे । मुख्ये ॥ ईश्वरे ।
नउत्तमोऽस्मात् । अधमे ॥ नउ
त्तमः ॥

अनुद्रु

अनुत्तमाम् । न । सांख्यानान्तुष्टिविशे
षे ॥ शब्दादिभोगाभ्यासात् प्रवृद्धन्त
कामाः तेचविषयाप्राप्तौ कामिनं
दुन्वन्तीति भोगदोषभावयतोविष
योपरमेयातुष्टि. साचतुर्थीअनुत्त
माम् उच्यते ॥

अनुत्तरः । चि । श्रेष्ठे । निरुत्तरे । प्र-
तिजल्पविवर्जिते ॥ बुध्ने ॥ दक्षिण
स्यादिशि ॥ अधमे ॥ स्थिरे ॥ अनति
शये ॥ उत्तरस्याभाव. उत्तरविरुद्धो
वा ॥ नउत्तरोयस्माद्वा ॥

अनुदर्शनम् । न । पुन. पुनरालोचने
॥ अनुवार वारं दर्शनम् ॥

अनुदात्तः । पुं । स्वरभेदे ॥ नीचैरनु
दात्त इतितत्स्वरूपम् ॥ नउदात्तः ॥

अनुदितः । पुं । उदयात् पूर्वमरुणकि-
रणवतिप्रविरलतारके कालविशेषे
॥ चि । अनुक्ते ॥ अनुत्थिते ॥ नउ
दितः ॥

अनुद्घातः । चि । प्रतिबन्धनिवृत्तौ ।
प्रतिघातरहिते ॥

अनुद्दिष्टः । चि । उद्देशहीने ॥

अनुद्रुतः । चि । अनुगामिनि । अनुग
ते ॥ न । तालविशेषे ॥ सतुद्रुता
र्द्धा मात्राचतुर्थभागोवा । यथा । अ
र्द्धमाचंद्रुतं त्रैयं द्रुतार्द्धा अप्यनुद्रुतमि-
ति शब्दरत्नावली ॥

अनुप

अनुदिग्ममनाः । १५ । स्वस्थचित्ते ।

नउद्दिग्ममनोयस्यसः ।

अनुद्देगकरः । ३ । कस्यचिदप्यदुःख
करे । यथा । अनुद्देगकरोराजेति ।अनुधार्वनम् । न । पश्चाद्वावने । अनु
सन्धाने । यथा । तस्मिन् कुरङ्गशा
वाक्षिमुहुश्चित्तनिवारय । नतन्मन
स्तबोधीनं दृष्टातचानुधावनम् । इ
त्थं द्रष्टुः ।

अनुधा । स्त्री । अनुधाते ॥

अनुध्यानम् । न । अनुचिन्तने । अनुग्र
हे ॥ आसक्तौ ।

अनुधेयः । ३ । अनुग्राह्ये ।

अनुज्ञयः । ७ । विनये । प्रणिपाते ।

सन्त्वने । प्रार्थने । अनुनयनम् ।

शीञ् । एरञ् ॥

अनुनासिकः । पुं । मुखसहितनासिक
योच्चार्यमाणे वर्णविशेषे । चि । ना
सिकामनुगते ।

अनुनेयः । चि । अनुनयार्हे ।

अनुन्नः । चि । अविद्धे । ननुन्नः ।

अनुपकारी । स्त्री । प्रत्युपकाराजनके ॥

नउपकारी ।

अनुपथः । चि । अनुवर्तिनि । भृत्ये ॥

अनुपश्चात्पन्थावस्य । ऋक्पूरब्धः
पथामानन्देइत्यर्थः ॥

अनुपदम् । १ । न । अनुगे । पश्चाद्गमः ॥

अनुप

ने । पदस्यपश्चात् । पश्चादर्थेऽव्ययी
भावः ।अनुपदी । चि । अन्वेष्टरि ॥ अनुपद
मन्वेष्टा । अनुपद्यन्वेष्टेति साधु । अनु
पदीगवाम् । गोपदात् पश्चादन्वेष
णश्चगवामेव । तेनहिरगयाद्वावन्वे
ष्येनभवतीति हरदत्तः । हलायुध
स्तुसामान्ये नान्वेषणकर्तरीत्याह ।
खोजी इतिभाषायाम् ।अनुपदीना । स्त्री । पद्मध्याम् । पादा
यामवत्पादादुकायाम् । पदस्यानु ।
यस्यचायामइत्यव्ययीभावः । अनुप
दं पादायासुप्रमाणा वद्धा । अनुपद
सर्वेतिखः ।अनुपपत्तिः । स्त्री । अभावे । नउपप
त्तिः ॥ असङ्गतौ ।अनुपमः । चि । उत्तमे ॥ नास्तिउपमा
यस्य ॥अनुपमा । स्त्री । कुमुदाख्यदिग्गजक
रिण्यामित्यमरः । सुप्रतीकाख्यदि
ग्गजकरिण्यामित्येदिनिः । अष्ट
त्वान्वाख्युपमाऽस्यः ।अनुपरतः । चि । अविरते । सन्तते ।
नउपरतः ।अनुपलब्धिः । स्त्री । प्राप्यभावे । ज्ञा
नाभावे । तत्कारणं यथा । अतिदूरा
त् सामीप्यादिन्द्रियघातान्मनोऽन

अनुप

वस्थानात् । सौक्ष्म्याद्यवधानादभि-
भवात्समानाभिहाराच्च । ७ । उदा-
हरणानि यथा । उत्पतन् वियति
पतन्नी अतिदूरतया सन्नपिनप्रत्य-
क्षेणोपलभ्यते । लोचनस्यमञ्जनम-
तिसामीप्यान्नदृश्यते । वाद्येन्द्रिय-
घातोऽन्धत्ववधिरत्त्वादित्सस्मात् रू-
पाद्येनोपलभ्यन्ते । अङ्गिकामाद्यु-
पहतमना, स्त्रीतालोकमध्यवर्त्तिन-
मिन्द्रियसन्निकृष्टमप्यर्थमनेनवस्था-
नान्नपश्यति । इन्द्रियसन्निकृष्टं प-
रमाख्यादिप्रणिहितमना अपिसौ-
क्ष्म्यान्नपश्यति । कुल्यादिव्यवहितं-
राजदारादिव्यवधानान्नपश्यति । अ-
ह्निषौरीभिर्भाभिरभिभूतंग्रहनक्ष-
त्रमण्डलंनपश्यति । तोयदमुक्तज-
लविदून्जलाशये समानाभिहारा-
न्नपश्यति । चकारोऽनुक्तसमुच्चयार्थः
। तेनानुङ्गवोपिसङ्गृहीतः । तद्यथा
। क्षीराद्यवस्थायां दध्नाद्यनुङ्गवान्न
दृश्यते ।

अनुपशयः । त्रि । असाक्ष्ये ।

अनुपसंहारी । पुं । हेत्वाभासविशेषे ॥
सच्च अन्वयव्यतिरेकदृष्टान्तरहितो-
नुपसंहारी । यथा । सर्वमनित्यं म-
मेयत्वादिति । अत्रसर्वस्यापिपक्षत्वा-
त् दृष्टान्तोनास्ति । नउपसंहारी ॥

अनुप

अनुपस्कृतम् । त्रि । अविकृते । अवि-
गर्हिते ।अनुपहितः । त्रि । समष्ट्यज्ञानतदुप-
हितेश्वरयोराश्रये स्वमहिमप्रतिष्ठि-
ते अक्षरशब्दवाचे चिन्मात्रे ॥अनुपाकृतः । पुं । मन्त्रैः पशोः स्पर्शन-
मुपाकरणं तद्रहितेपशौ ॥अनुपातः । पुं । वैरागिकगणिते ॥
पश्चात्पतने ॥ पूर्वाङ्गपातानुसारेणा-
पराङ्गपाते ॥अनुपातकम् । न । पञ्चविंशत्प्रकारभि-
न्नेमहापातकसदृशपापविशेषे ॥अनुपात्ययः । पुं । क्रममाप्तस्यानतिपा-
ते । पर्याये ॥अनुपानम् । न । भेषजाङ्गे पेयविशेषे ।
भेषजेनसह तत्पश्चाद्वा यत्पीयते
तस्मिन् । यथा । अनुपानविशेषेणक-
रोतिविविधानुगुणानिति वैद्यकम्
। समीपस्थोदके । अनुगतंपानम् ॥

अनुपुष्पः । पुं । शरे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

अनुपूर्वशः । १ । क्रमेणेत्यर्थे ॥

अनुपेतः । त्रि । मामुपनयस्वेत्युपनय-
नार्थमनुपसन्ने । अननुगते । एका-
किनि ॥अनुप्रविष्टः । त्रि । विषयविकारविज्ञानै-
प्रच्छन्ने ॥

अनुप्रभूतः । त्रि । अनुव्याप्ते ॥

अनुव

अनुप्रासः । पुं । शब्दालङ्कारभेदे । स
यथा । वर्णसाम्यमनुप्रासः । स्वरवैसा
दृश्येपि व्यञ्जनसदृशत्वं वर्णसाम्यम् ।
रसाद्यनुगतः प्रकृष्टेन्यासोऽनुप्रासः
॥ उदाहरणं यथा । आदायवकुल
गन्धान्धीकुर्वन् पदेपदे भ्रमरान् ।
अयमेतिमन्दमन्दं कावेरीवारिपाव
न, पवनव्रति ॥ छेकवृत्तिगतोद्दिधा ।
छेकाः विदग्धाः । वृत्तिर्नियतवर्णगता
रसविषयो व्यापारः । गतइति छेकानु
प्रासो वृत्त्यनुप्रासश्चेति तद्भेदौ ।

अनुप्लवः । चि । सहाये । अनुगे । अ
नुपश्चात्प्लवते । पुङ्गवतौ । पचाद्य
च् ।

अनुबन्धः । पुं । बन्धे । दोषोत्थादे ।
इच्छातोऽपराधकरणे ॥ यथा । अनु
बन्धमवस्थां च दृष्ट्वा दण्डं निपातयेदि
ति । वातादिदोषाणामनुबन्धः ।
उच्चरितप्रध्वंसिनि । विनश्वरे । प्र-
कृतिप्रत्यययोगमादेशानां यः कार्यार्थ
मासज्यने न च प्रयोगसमवायी सो
ऽनुबन्धोऽव्ययते । मुख्यानुयायिनिशि-
ष्टौ । मुख्यपिञ्जादिकमनुयातियः शि-
शुस्तस्मिन् । प्रकृतस्यानुवर्त्तने । प्र-
कृतस्य प्रारब्धस्य अनुवर्त्तने । सम्बन्धे ।
पञ्चाङ्गाव्यशुभपरिणामे ॥ अधिकारि
विषयसम्बन्धप्रयोजनेषु । लेशे ।

अनुभ

फलसाधने । अनुबध्यते । बन्धवन्धने
। घञ् ।

अनुबन्धी । चि । सहचारिणि । अवि
च्छेदेन व्यापके ॥ अनुवध्नातीति ।

अनुबन्धी । स्त्री । हिक्कायाम् । वृष्णा
याम् ।

अनुबोधः । पुं । प्रबोधने । गतगन्धस्य
पुनःप्रयत्नेनोद्बोधने । यथा । कस्तू-
रिकादिनामद्यादेः ॥ पञ्चाद्बोधे ॥
अनुबोधनम् । बुधस्त्वगमने । भावे-
घञ् ।

अनुब्राह्मणी । चि । अनुब्राह्मणाध्ययन
कर्त्तरि ॥ ब्राह्मणसदृशोऽन्योऽनुब्रा-
ह्मणम् । तदधीते । अनुब्राह्मणा
दिनिः ।

अनुभवः । पुं । स्मृतिभिन्नज्ञाने । सद्भि-
विधः यथार्थोऽयथार्थश्चेति । तद्वति
तत्प्रकारकानुभवो यथार्थानुभवः ।
सैव प्रमेत्युच्यते । तदभाववति तत्
प्रकारकस्यायथार्थानुभवः । उपलब्धौ ।
उपलब्धौ । साक्षात्कारे । साक्षात्
स्वरूपबोधे ॥ अस्यमाहात्म्यन्तु । य-
स्यानुभवपर्यन्ता दृष्टिस्तत्त्वे प्रवर्त्तते
। तद्दृष्टिगोचराः सर्वमुच्यन्ते सर्वकि-
त्त्वैरिति । प्रत्यक्षादौ ॥ अनुभ-
वनम् । भू० । ऋदोरप् ॥

अनुभविता । चि । चेतने ।

अनुम

अनुभावः । पुं । कोषदण्डजतेजसि । प्रभावे । निश्चये ॥ सतामतिनिश्चये । सतामभिप्रायस्यनिश्चये । भावबोधके रोमांचादौ । कटाक्ष भुजाक्षेप प्रभृतिषु । यथा । भावंमनोगतसाक्षात्स्वहेतुं व्यञ्जयन्ति । तेऽनुभावा इति स्थाताभूविक्षेपस्मितादय इति रसार्णवमुधाकरः । भवनं भावः । अस्त्रीभुवइति धञ् । अनुगतोभावोऽनुभावः । प्रादयोगतादर्थ्यइतिसमासः । सामर्थ्ये । अनुभावयति । भुवः पञ्चाद्यञ् ।

अनुभाव्यः । त्रि । अनुभवविषये ।

अनुभूतः । त्रि । परिचिते । यथा । जयति श्रीगुरुदेवोयत्प्रसादादिदं जगत् । अनुभूतं मया सम्यग्दृष्टं न सौ रम्यत्वपीति ।

अनुभूतिः । स्त्री । ज्ञानभेदे । अनुभवे । यथा । अनुभूतिं विना मूढो वृथा ब्रह्मणि मोहते । प्रतिविम्बितशाखाग्रफलास्वादनमोदवदिति । प्रत्यक्षानुमिष्युपमिति शब्दभेदात्साचतुर्विधमर्थति ॥

अनुमतः । त्रि । कृतोक्ताहे । अनुज्ञाते ॥

अनुमतकर्माकारी । त्रि । आज्ञया कार्यकर्त्तरि । लिखितपञ्चाद्यनुसारेण कर्मकर्त्तरि ।

अनुम

अनुमतिः । स्त्री । कलोनेन्दुपूर्णमायाम् । अद्वायास्तनयायाम् । उदयकाले प्रतिपद्योगात्कलाहीने चन्द्रे सत्यनुमतिशब्दाच्चापूर्णमाभवति । अनुज्ञायाम् । राजादेः सम्मतौ । तां विनायागादिक्रियाया अनिष्पत्तेः । सम्मतिपूर्वकाज्ञायाम् ॥ अनुमन्यते-क्तिच् ।

अनुमन्ता । त्रि । यदनुमतिं विना कर्तुं न शक्यते तस्मिन् । अनुमतिदातरि । कार्यकारणप्रवृत्तिषु स्वयमप्रवृत्तोऽपि परमात्मा प्रवृत्तवृत्तसन्निधिसत्ताभावेण तदनुकूलत्वात्स्वव्यापारेषु प्रवृत्तान्देहेन्द्रियादीन्निवारयति-कदाचिदपि तत्साक्षिभूतः पुरुषः साक्षी अनुमन्ता ॥

अनुसरणम् । न । अनुसंस्थायाम् । पञ्चान्तरणे । भर्त्तरि मृते तत्पादुकादिकमुरसि निधाय ज्वलन्निवारोहणपूर्वकं ब्राह्मणीभिर्ब्रह्मिण्यां मरणे । यथा । देशान्तरमृते पत्न्यौ साध्वी तत्पादुकाद्वयम् । निधायोरसिसंशुद्धाप्रविशेज्जातवेदसमिति ब्रह्मपुराणम् ॥ पृथक्चित्समाहृत्य न विप्रा गन्तुमर्हतीति स्मृतिः । तव स्वरूपारमणी जगत्याच्छन्नविग्रहा । मोहाद्भर्त्तुं शिवतारोहाद्भवेन्नरकगामिनी-

अनुभो

तिसहस्ररुणानुमरणयोः सामान्यतो
निषेधकमगमवचनम् ॥ सहस्ररुणे ॥
अनुमा । स्त्री । अनुमितौ । अनुमाने ॥
अनुमानम् । न । कल्पने ॥ साख्यस्मृति
परिकल्पिते प्रधाने ॥ स्मृतौ ॥ अनु
मोयत्वेऽतिर्ययेति व्युत्पत्त्या स्मृतेर
पि प्रामाण्यम् प्रतिस्मपेक्षत्वात् ॥ अ
नुमितिकरणे ॥ लिङ्गलिङ्गिपूर्वके ।
पूर्ववत् शेषवत् सामान्यतो दृष्टचेति
त्रिविधे अनुमितिसाधने ॥ अत्रोक्त-
भाष्यकारैः । सत्सु च वेदान्तवाक्येषु ज
गतो जन्मादिकारणवादिषु तदर्थ
वृत्त्यर्थानुमानमपि वेदान्तवाक्या
विरोधिभूयन् न निवार्यत इति ॥

अनुमानोक्तिः । स्त्री । तर्के । अनुमाने
स्य उक्तिः ॥

अनुमितिः । स्त्री । अनुभवविशेषे । प
रामर्शजन्यज्ञाने । व्याप्तिविशिष्टप-
क्षधर्मज्ञानजन्यज्ञाने ॥ यथा ।
धूमदशनादङ्गिमान् पर्वत इत्याकार-
ज्ञानमनुमितिः । अस्याव्यापारकार-
णपरामर्शः । अस्याः करणव्याप्तिज्ञा-
नम् ॥ अनुमानम् । इमिजप्रक्षेपणे
। क्तिन् ॥

अनुमेयः । णि । अनुमातुं योग्ये ।

अनुमोदः । पुं । एवमस्तु इत्यन्तकारे अ
नुमोदने ॥

अनुर

अनुमोदनम् । न । अनुमोदे ॥
अनुमोदितः । त्रि । अनुच्चाते । कृत
नुमोदने । अनुमते ॥ यथा । भवता
यद्यवसिततन्मेसाध्वनुमोदितमिति
श्रीभागवतम् ॥

अनुयाजः । पुं । यज्ञाङ्गे ॥ पञ्चानुयाजाः ।
यजेर्घञि प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्ग इति
कुत्वाभावो निपातसिद्धः ॥

अनुयायी । त्रि । सदृशे ॥ पश्चाद्भा-
मिनि ॥

अनुयुक्तः । पुं । भृतकाध्येतरि । इति-
महाभारतम् ॥

अनुयोक्ता । पुं । भृतकाध्यापके ॥ इति
महाभारतम् ॥

अनुयोगः । पुं । प्रश्ने । अनुयोजनम् ।
युजेर्घञ् ॥

अनुयोगकृत् । पुं । आचार्ये ॥ इति हे-
मचन्द्रः ॥

अनुयोजनम् । न । प्रश्ने ॥ इति हेम-
चन्द्रः ॥

अनुरक्तः । त्रि । अनुरागवति ॥ यथा ।
अनुरक्तोगुणान्ब्रूते विरक्तो दूषणानि
चेति । अनुकूले ॥

अनुरञ्जनम् । न । अनुरागे । हर्षजन-
ने ॥

अनुरतः । णि । अनुरागविशिष्टे । प्री-
ते । अनुरक्ते । अनुपूर्वात् । रमेः क-

अनुवा

क्षितिः॥

अनुरतिः । स्त्री । अनुरागे ॥

अनुरहसम् । न । एकान्ते । रहोऽनु ।

अनुगतंरहः । अनुगतं रहोस्मिन्वा

। अन्ववतसाद्रहसइत्यच् ॥

अनुरागः । पुं । अन्योन्यप्रीतो । स्नेहे

। अनुगतोरागः ।

अनुरागी । वि । अनुरक्ते । अनुरागे

ऽस्यास्तिअस्मिन्वा । मतुवर्थेइनिः ।

अनुराधा । गी । सप्तदशेनचचे । अ

वजातरुफलंयथा । सत्कीर्त्तिकान्ति

श्चसदोऽरुजःस्याज्जेतारिपूणाश्चकला

प्रवीणः । स्यात्तन्मवेयस्यकिलानुरा

धासम्पत्प्रमादौधिविधौ भवेतामि

तिकोष्ठीप्रदीपः । राधामनुगता ।

अनुरुद्धः । वि । निवद्धे ॥

अनुरुपम् । वि । सदृशे । योग्ये ।

अनुरुपम् । । । सदृशे । प्रतिरूपे । रु

पस्ययोग्यम् । यद्यर्थेयेग्यतायामव्य

यं विभक्तीत्यव्ययीभावः । अव्ययीभा

वश्चेत्यव्ययत्वम् ।

अनुरोधः । पु । अनुवृत्तिः । अनुवर्त्तने

। आराध्यादेरिष्टसम्पादने । अनुरो

धनम् । अधिर्आवरणे । घञ् ।

अनलब्धः । वि । अनुवित्ते ।

अनलपः । पुं । मुहुर्भाषणे । वारंवारं

भाषणे । अनुलपनम् । लपयत्कार्यावा

अनुवा

चि । भावे घञ् ॥

अनुलिप्तः । वि । रुञ्जिते ॥ कृतानुलेप

ने ।

अनुलेपः । पुं । चन्दनादौ । अनुलेपन

म् । लिपेर्घञ् ॥

अनुलेपनम् । न । चन्दनादौ ॥ गात्रेग

न्धद्रव्यादिलेपने । अनुलिप्यते । लि

पउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

अनुलोमः । पुं । यथाक्रमे । अचम्पत्यन्व

वेत्यच् ॥

अनुलोमजः । वि । अनुलोमजाते । अ

प्रतिलोमजे ॥ यथा । ब्राह्मणात् च

त्रियागर्भजातः । चत्रियात् वैश्यायां

जातइत्यादिच्चेयम् ॥

अनुवत्सरः । पुं । स्ववत्सरे ।

अनुवर्त्तनम् । न । अनुरोधे । आराध्या

द्वीष्टसम्पादने ॥ अनुगम्यवर्त्तनमा-

राधनम् । अनुवृत्तौ ।

अनुवर्त्तितः । वि । सेविते ।

अनुवर्त्ती । वि । अनुकूले ॥

अनुवाकः । पुं । शक्ते । अप्रसीतः ऋग्

जाते । ऋग्यजुःसमूहे । अनुवृत्त्यते

। वचपरिभाषणे । घञ् । चजोरि

ति कुत्त्वम् ॥

अनुवाक्या । स्त्री । पृशास्तृपाव्यार्थादे

वतान्नान्यामृचि । अनुवृत्त्यते । व

चेर्वाहलोर्यत् । चजोरितिकुत्त्वम्

अनुवि

। शब्दसत्त्वत्वात् वचोशब्दसंज्ञाया-
मिति न प्रतीतिषेधः ।

अनुवातः । पुं । वायुविशेषे । यः शिष्य
देशानुबुद्धेश्चागच्छति वायुः सोऽनु
वात इत्युच्यते ।

अनुवादः । पुं । प्राप्त्यपुनः कथने ।
ज्ञातार्थस्य प्रतिपादने । सङ्ख्योपन्या-
से । प्रमाणान्तरावगतस्यार्थस्य शब्दे-
नोक्तिरनुवादः । ज्ञातस्य कथने । य-
था । अग्निर्हिमस्य भेषजमिच्छादिः ।
हिमविरोधित्वस्याग्नौ प्रप्यच्चावगत-
त्वात् । अनुवदनम् । वद अभिवादन
स्तुत्योः । घञ् । कुत्सितेर्धे । विधि
विहितस्यानुवचनमनुवादः । च्या०
२ । ६५ ॥

अनुवासः । पुं । सौरभ्ये ।

अनुवासनम् । न । स्नेहने । धूपने ।
वैद्यकोक्तस्नेहवस्तौ । यथा । द्विधा व-
स्तिः परिच्छेद्यानिरुहश्चानुवासनम्
। कर्षायाश्चैर्निरुहः स्यात्स्नेहाश्चैर-
नुवासनमिति । वासच्छेदे च ।
अनुपूर्वात् भावेऽल्युट् ।

अनुवृत्तिः । वि । अनुबुद्धे ।

अनुविद्वाः । वि । खचिते ।

अनुविषमम् । वि । अनुगते ।

अनुविहितः । वि । अनुवर्त्तनि ॥ कर्त्त-
रितः ॥

अनुश

अनुवृत्तः । वि । प्रविष्टे । व्याप्ते । पा-
खिते । अनुवृत्तिविशिष्टे ।

अनुवृत्तिः । स्त्री । प्रवाहरूपेणानुगतौ ।

अनुरोधे । आनुकूल्ये । सेवायाम् ।

अन्वये । अनुवर्त्ततेत्याप्नोति । वृत्तु-

वर्त्तने । क्तिच् । अनुवर्त्तनं वाक्तिन् ।

अनुवेश्यः । वि । तदन्तर्गृहवासिनि ।

अनुव्रजनम् । न । अनुव्रज्यायाम् । गृहा-

गतानां शिष्टानां गमनसमये कियद्दू-

रपर्यन्तं पश्चाद्गमनरूपे शिष्टाचारे ।

यथा । आयान्तमग्रतो गच्छेत् गच्छ-

न्तमनुव्रजेदिति निगमकल्पद्रुमत-

न्तम् ।

अनुव्रज्या । स्त्री । गच्छेतोऽनुगमने । अ-

नुव्रजने । अनुव्रजनम् । अनुव्रज्या-

। क्यप् ।

अनुशयः । पुं । द्वेषे । पश्चात्तापे ॥ अ-

नुबन्धे । दीर्घद्वेषे । शास्त्रोक्ते कर्मणि

। अनुशयनम् अनेन वा । शीङ्स्वप्ने

। एङ् पुंसीति घोषा ।

अनुशयी । वि । चन्द्रस्थलस्खलितेऽवरो-

धतिग्रीष्मादिदेहसंक्षिष्टे वेदविहित

कर्मानुष्ठातरि कर्मणि । जीवे । अ-

नुदण्डवत्प्रणामैश्वर्यमूलेशेते इति

तथा ।

अनुशयी । स्त्री । क्षुद्ररोगान्तर्गतपा-

दरोगविशेषे । तल्लक्षणादिर्यथा ।

अनुशी

गम्भीरामल्यशोथाचसवर्णामुपरि-
स्थिताम् । पादस्थानुशयीतान्तुविद्या
इन्ताः प्रपाकिनीम् । हरेदनुशयीवै
कृत्त्रिययाश्लेषविद्रुघेरितिभावप्रका-
शः ।

अनुशरः । पुं । राक्षसे । अनुशृणाति ।

शहिसायाम् । अनुपूर्वः । ऋदोरप् ।

अनुशायी । पुं । जीवे ।

अनुशासनम् । न । अनुशिष्टौ । आशा

याम् । उपदेशे ॥ वियोगवचने । अनु-

शिष्टान्ते व्याख्यायते लक्षणादियेन ।

शासुअनुशिष्टौ अनुपूर्वः । ऋट् न क्तु

त्पादने । यथा । शब्दानामनुशासन-

म् । अनुशिक्तेजसाधुशब्देभ्यः प्राव-

भञ्यवोध्यन्तेयेनेतिकेरुणोऽलुट् ।

अनुशासितः । वि । अनुशिष्टे । अनुशि-

क्षिते ।

अनुशासिता । वि । निश्चन्तरि । यश्चासि-

तरि ।

अनुशिष्टः । वि । आपिते । शिक्षिते ।

आज्ञप्ते ॥

अनुशिष्टिः । स्त्री । कर्त्तव्याकर्त्तव्ययो-

र्विविध्यज्ञापने । अनुशासने । अनुशा-

सनम् । शासु० । स्त्रियांक्तिन् नाकादि-

भ्यः । शास इदङ् हलोः ।

अनुशीलनम् । न । आलोचने ॥ मुहुः

सेवने । पुनःपुनरभ्यासे ।

अनुष्टि

अनुशोचनम् । न । शोकै । शुचशोके

अनुपूर्वः । ल्युट् ।

अनुश्रवः । पुं । वेदे । गुरुमुखादनुश्रूय

तएव न केनचित्क्रियते अनुपूर्वाच्छृ-

णोते ऋदोरविध्यप् ।

अनुषक् । । अनुमाने ।

अनुषक्तः । वि । अनुविषम्से । अनुगते ।

अनुसज्यतेऽस्य । षञ्ज० । क्तः ॥

अनुषङ्गः । पुं । कथनायाम् । इतिहत्या

युधः । एकत्रान्वि तार्थानामपरचान्व

ये । आसक्तौ । न्याये । उपनयस्य प्र

म्यदस्यनिगमने । यथा । बन्धिव्याप्य

मर्वाश्चायमतस्यादन्दिमानिति । अ-

नुषज्यतेऽप । षञ्जसङ्गे । हलश्चेति सञ्

। अन्योद्देशे प्रवृत्तावन्यस्यापिसिद्धौ ।

अनुषङ्गि । वि । व्यापके ।

अनुष्टुप् । स्त्री । सरस्वस्थाम् । अष्टाश्व

रायावृत्तौ । यथा । पञ्चमेलोऽगु

षष्ठ्यसप्तमस्तुसमेलगुः । पादेऽपि विष-

मेगश्चेत् श्लोकोऽनुष्टुप् चकीर्त्तितः ।

कचित्पादेतुविषमेपञ्चमाक्षस्तथो

पिक्ताः । तेकापिसर्वेगाः श्लोकेकचि-

त्केवलपञ्चम इति । अनुस्तुभाति ।

स्तुम्भु० । क्तिप् ।

अनुष्ठानम् । न । क्रियारम्भे । करणे ।

अनुष्ठायतेयत् । प्र० । ल्युट् ।

अनुष्ठितः । वि । कृते ॥

अनुस्वा

अनुष्णः । पि । अलसे । मन्दे । शीतले ॥
 उष्णोदचः उष्णादन्यः । न । उत्पले ॥
 अनुष्णवह्निका । स्त्री । नीलदूर्वायाम् ॥
 अनुसंस्था । स्त्री । अनुमरणे ॥
 अनुसञ्चरन् । त्रि । गमनागमनेकुर्वति ॥
 अनुसन्ततम् । त्रि । अनुस्यूते । अनुगते ॥
 अनुसन्धानम् । न । अन्वेषणे ॥ अनुस
 न्धीयते । डुधाञ् । ल्युट् ॥
 अनुसमुद्रम् । । समुद्रस्यसमीपे ॥ समु
 द्रंसमया । अनुर्यत्समयेत्यव्ययीभा-
 वः ॥
 अनुसरणम् । न । अनुवृत्तौ ॥ अनुपू
 र्धात् सत्तेर्ल्युट् ॥
 अनुसर्गः । पुं । प्रतिसर्गः । ब्रह्मादीनाम
 नन्तरोत्पत्तिरूपे ॥
 अनुसवम् । न । विकाले ॥
 अनुसन्नम् । । सर्वदार्थ्ये ॥
 अनुसार्हः । पुं । पूर्वोक्तुल्ये ॥ अनुसरणे
 । अनुभावे ॥ अनुसर्तः । क्तम् ॥
 अनुसारी । पि । अनुसृत्यकर्त्तव्यमात्रे ॥
 अनुसूतः । पि । उपासिते ॥
 अनुस्यूतिः । स्त्री । ध्याने ॥ अनुस्मरण
 म् । स्यू० । क्तिन् ॥
 अनुस्यूतम् । पि । अनुसन्तते ॥ अनुसी
 व्यतेत्य । पिबु० । क्तः । ओरि ल्युट् ॥
 अनुस्वारः । पुं । अं इति अचः परेवि
 नैः ॥ स्वरति । स्वशब्दोपतापयोः ।

अनूढः

अच् । ततः प्रज्ञाद्यण् । स्वरणम् भावे
 घञ्वा ॥ अनुगतः स्वारः । स्वरमनु
 भवतिवा ॥
 अनुहारः । पुं । अनुकारे । सदृशकरणे
 । सदृशरूपवेशभाषाद्याविष्करणे ॥
 अनुहरणम् । हञ्हरणे । घञ् । उ
 पमायाम् ॥
 अनूकः । पुं । गतजन्मनि ॥ न । कुले
 ॥ शीले ॥ अनूचति । उचसमवाये
 । इगुपधेतिकः । न्यङ्कोदिः । विपुरु
 षानूकमित्यत्रतु त्रीन्पुरुषाननुका
 यति । कैशब्दे । आतश्चेतिकः । अन्ये
 षामपीतिदीर्घः ॥
 अनूचानः । पुं । साङ्गवेदविचक्षणो ॥ अ
 नुवचनसमर्थः । यथा । अनूचानः प
 ण्डितमन्त्रव्यक्तानोयोविद्ययाहन्तिय-
 शः परेषाम् । तस्यान्तवन्तस्तुभयन्ति
 लोकात्तन्वात्यस्तद्गुणफलं ददातीति
 महाभारतम् ॥ पि । सविनये । वि-
 नीते ॥ अन्वयोचत् । वेदस्यानुवचनं
 कृतवान्वा । उपेयिवानितिसाधुः ॥
 अनूचानमानो । पि । अनूचानमन्ये
 ॥ अनुचानमात्मानं मन्यते इत्येवशी
 लः । आत्ममानेखश्चेतिषच्चेतिभिः ॥
 अनूच्चः । पि । वामने ॥ नीचे ॥
 अनूढः । त्रि । अधिवाहिते ॥ नञ्ठः ।
 नञ्समासः । नलोपोनञः । तास्या

। अनूपः

वृद्धिः ।

अनूद्यम् । चि । अवत्तव्येगुर्वादिनामनि
। यथा । आत्मनाम गुरोर्नाम नामा
। तत्कृपणस्यच । अयेस्त्रामो नगृह्णी-
याज्ज्येष्ठापत्यकलत्रयोरिति । वदः
सुपिक्यप्चेति वदेर्भावेक्यप् ।

अनूनः । चि । पूर्णः । नजनः । अनिश्वि
ते । अनास्तिनूनं यस्य ।

अनूनकः । चि । पूर्णः । जनयति । जन
परिहाये । अच् । स्वार्थेकन् । नज
नकः ।

अनूपः । पुं । सैरिभे । महिषे । चि ।
जलप्राये । अम्प्रायदेशे ॥ अस्यल-
क्षेणं यथा । वद्धस्त्वं वृक्षस्य वातस्ते-
षामयान्वितः । देशोऽनूप इतिख्या-
तः शास्त्रेषु च मनीषिभिरिति । अपि
च । नदीपल्लवस्यै लक्ष्यफुल्लोत्पल
कुलैर्युतः । इंससारसकारणवक्रवा
कादिसेवितः । सरोवराश्च महिषरु
रोहि कुलाकुलः । प्रभूतद्रुममुखाब्धौ
नानाशयफलान्वितः । अनेकशालि
केदारकदलीकुविभूषितः । अनूपदे
शोऽज्ञातव्यो वातस्तेषामयार्तिमानि-
तिभावप्रकाशः । अनुगता आपोऽच
। प्रादिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तर
पदलोपश्चेति बहुव्रीहिः । ऋक्पूरि
त्यः । ऊदनेर्देशे ।

अनृत

अनूपजम् । न । आर्द्रके ॥ इतिराजनि
र्घणः । चि । अनूपोत्पन्नमात्रे ॥

अनूबन्धः । पुं । अनुबन्धे । अनुबध्यते ।
बन्धबन्धने । घञ् । उपसर्गस्य घञी-
तिदीर्घः ॥

अनूरः । पुं । अरुणे । सूर्यसारथौ । अ
विद्यामानावूरुयस्य ।

अनूरसारथिः । पुं । सूर्ये । अनूरः सा
रथिर्यस्य ॥

अनृचः । पुं । माणवके । अविद्यमाना
ऋचोऽस्य । ऋक्पूरित्यप्रत्ययः

अनृजुः । चि । शठे । वक्राशये । नृजु
जु ।

अनृगी । चि । ऋणमुक्ते । यथा । एक
मप्यचरं यस्तु गुरुश्रिये निवेदयेत् ।
पृथिव्यानास्ति तद्द्रव्यं यदृच्छासेऽनृ-
गी भवेदिति तिथ्यादितत्त्वम् ।

अनृतम् । न । कृषौ । असत्ये । अय-
यादृष्टकथने । अयथार्थभाषणे ॥ त
तकथने दोषः । समूलोवा एष परिशु
ष्यति योऽनृतमभिवदतीति श्रुतेः ।
अवध्यहिंसानुबन्धयथार्थभाषणे ॥ न
ऋतम् । अनृतम् । विवाहादिपञ्चके
ष्वनृतभाषणे पापाभावो यथा । वि
वाहकाले रतिसंप्रयोगे प्राणात्यये-
सर्वधनापहारे । विमस्य चार्थे ह्यनृतं
वदेत पञ्चानृतान्याहुरपातकानी-

अनेका

तिकर्णपर्वणि जिष्णुं प्रति श्रीकृष्णो
तिः ।

अनेकः । चि । एकभिन्ने । बहुषु ॥ न ।
व्यक्ते ॥ प्रतिपुरुषं बुद्ध्यादीनां भेदा-
त् ॥ पृथिव्यादिकमपि शरीरघटादि
भेदेनाऽनेकमेव । न एकः ।

अनेकजः । पुं । पक्षिणि ॥ विष्णौ ॥ ध-
र्मगुप्तयेऽसकृज्जायमानत्वात् । त्रि ।
बहुजाते ।

अनेकता । स्त्री । परस्परं भिन्नतायाम्
। न एकता ।

अनेकधा । । अनेकप्रकारे ।

अनेकप । पुं । स्त्री । इस्तिनि । अने-
केन करेण मुखेन च पिवति । पापाने
। सुपीतिकः ।

अनेकरूपम् । त्रि । विचित्रे । अनेकानि
रूपाणि यस्मिन् ॥

अनेकसंयुक्तम् । न । लिङ्गशरीरे । अने-
कैर्देवमनुष्यादिनानास्त्वृक्षशरीरैः सं-
युक्तम् । अनेकाभिः श्रोत्रादिकुप्यन्त-
सप्तदशकलाभिः संयुक्ता ॥ त्रि । व-
हुभिः सम्बद्धे ।

अनेकान्तः । त्रि । अनियते । अनतिश-
ये ।

अनेकान्तवादी । त्रि । आर्हते । सप्तप-
दार्थस्यैव नि नास्तिक्यभेदे । यथा
। इह सप्तपदार्थाः स्युर्जीवाजीवास्त्ववा

अनेक

स्वयः । संवरो निर्ज्वरश्चैव बन्धमोक्षा-
वुभावपि । स्याद्वादलाभिकताश्चित्ते स-
र्वे नैकान्तिकत्वेति ।

अनेकाश्रितगुणः । पुं । बहुनिष्ठगुणे ॥
सयथा । संयोगः विभागः द्विपृथक्-
त्वादिः एकत्वान्यसङ्ख्येति सिद्धान्तमु-
क्तावली ।

अनेजत् । त्रि । चलनरहिते । सदैक-
रूपे । एजतीत्येजत् । एजृकम्पने ।
चलनं स्थिरत्वप्रच्युतिः । नञ्समा-
सः ।

अनेकमूकः । चि । शठे । मूकवधिरे ।
वाक्श्रुतिवर्जिते । नाख्येऽमूको
ऽस्मात् । एडमूकसदृशोऽनेकमूक-
तिवा । सादृश्यस्य नञर्थत्वात् । अन्ये ।

अनेनाः । त्रि । निर्दोषे ।

अनेहा । पुं । काले । समये । न हन्यते ।
न भिन्न एव चेत्त्यसिद्धेऽवादे भ्रमश्च ।
अदुश्नसिन्धुनङ् ।

अनैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभावविशेषे स-
व्यभिचारे । साधारणा साधारणानुप-
संहारिभेदादनैकान्तिकस्त्रिविधः । ऐ-
कान्तिकोऽव्यभिचारी । न ऐकान्ति-
कः । चि । ऐकान्तिकादितरस्मिन् ।

अनैक्यम् । चि । एकताशून्ये । अनेकता-
याम् । एकस्य भाव एकेक्यम् । न ऐक्य-
म् ।

अन्तम्

नपुण्यम् । न । अनिपुणतायाम् ।
अशैश्वर्यम् । न । अनीश्वरतायाम् ।
असामर्थ्यम् ॥

अनाकहः । पुं । कुठे । दृचे । अनस'श
कटस्याकंगतिहन्ति । अन्येष्वपीतिह
न्तेर्ङः ॥

अनौचिती । स्त्री । लोकमव्योदातिक्र
मे ॥ न औचिती ।

अनौपम्यम् । वि । आत्मरूपे । यदित
त्तदृशोद्वितीयः पदार्थोजगत्यास्या-
त् तदा तदुपमानेनस आत्मोपमेयः
स्यात् नर्तुतदस्ति तस्मादनौपम्यमा
त्मरूपम् ।

अन्तम् । न । स्वरूपे ॥ यथा । वनान्त
भू' । पुं । नाशे ॥ पुं । न । अवसाने
चरमे । वि । अन्तिके ॥ प्रदेशे ॥ य
था । सम्यहेर्म्यतस्त न किवसतयेश्वर्यं
नमीतादिकं किंवाप्राणसमासमाग
मसुखनैवाधिकप्रीतये । किन्तुप्रान्तप
ततपतङ्गपवनव्यालोलदोपाङ्कुरच्छा
याचक्ष्णलर्माकल्यसकलं सन्तोवना
न्तंगताइति । परिग्रहापेक्षयासमाप्तौ
॥ अतिमनोहरे । रुचिरे । अवयवे ॥
निर्णये । इयत्तायाम् । सीमायाम् ।
यथा । खवणजलान्तानहः स्त्रीभेदा
न्तश्च मैथुनम् । पैशुन्यजनवार्त्तान्त
वित्तदु खत्रयान्तकम् । राज्ञश्चीर्ष

अन्तःक

ह्यशापान्ताहलात् ब्रह्मवर्चधम् । आ
चारोघोषवासान्तः कुलस्यान्तस्त्रिय-
श्रृङ्गाः ॥ सर्वेक्षयान्तानिचयाः पतना
न्ताःसमुद्भवाः । संयोगाविप्रयोगा
न्तामरणान्तश्च जीवितमितिगारुडे-
११५ अध्यायः । अमति । अमगत्या
दौ । हसिमृश्रितितन् । अन्ततिवा
अतिवन्धने । पचाद्यच् । अन्तनम् ।
घञ्वा ।

अन्तः करणम् । न । मनोबुध्यङ्कारचे
तस्यु । यथा । मनोबुद्धिरङ्कारश्चि-
संकरणमान्तरम् । संशयो निश्चयो
गर्वःस्मरणं विषयाअमी इति । अस्या
त्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तुतैः । अन्त क
रणमेकस्यादिति । तैःपञ्चभूतस्थस
त्वांशैर्मिलितैरन्तःकरण भवतीत्य-
र्थः । आभ्यन्तरवृत्तिस्त्वादन्तःकरण-
म् । अन्तःअभ्यन्तरे करणम् ।

अन्तःकरणरेवता । स्त्री । चन्द्राद्युतच
तुर्मुखशङ्करेषु । यथासंख्यचतुर्णां च-
तुर्षु ।

अन्तःकरणविषय' । पुं । सङ्कल्पविकल्प
निश्चयाङ्कार्यं चैत्याख्येषु । यथासं
ख्यचतुर्णां चत्वारो विषयाप्तेयाः । अ-
न्तःकरणवृत्तिस्त्वेनाप्येषां व्यवहारः ॥

अन्तःकरणवृत्तिः । स्त्री । मनोवृत्तौ ।
साचत्रिविधा । यथाहुः । शान्ताघो

अन्तःप्र

रास्तथामूढामनसोवृत्तयस्त्रिधा ।
 वैराग्यचान्तिरौदार्यमिच्छाद्याः श-
 न्तवृत्तयः ॥ तृष्णाक्षेहोरागलोभा-
 विच्छाद्याघोरवृत्तयः । सम्मोहोभय
 मिच्छाद्याः कथितामूढवृत्तय इति ॥ वृ-
 त्तिभेदादन्तःकरणं चतुर्विधं भवति
 ॥ वृत्तिभेदो यथा । यदा तु सङ्कल्प-
 विकल्पकृत्यन्तदोभवेत्तन्मन इत्यभि-
 स्थम् । स्याद्दुःखसन्नध्वयदाप्रवेत्तिमु-
 निश्चितसंशयहीनरूपम् । अनुसन्धो-
 नरूपतश्चित्तञ्च परिकीर्तितम् । अ-
 हङ्कृत्यात्मवृत्त्या तु तदहङ्कारतागत-
 मिति । सङ्कल्पविकल्पकृत्यन्तदन्तः
 करणं करोति तदा तदन्तःकरणं मनः
 संचर्तुं भवति । एवमग्रेषूच्यम् ॥

अन्तःकुटिलः । पुं । शङ्खे ॥ त्रि । वक्रान्तः
 करणे ॥

अन्तःपदवी । स्त्री । सुषुम्णायाञ्च ॥

अन्तःपुरम् । न । भूभुजास्थगारे । शु-
 द्धान्ते ॥ अन्तरभ्यन्तरे पुरं गृहम् । ता-
 तस्थ्यार्द्राजदारेषु ॥

अन्तःपुराध्यक्षः । पुं । शुद्धान्ताधिकृते ॥
 तल्लक्षणमाह युक्तिकल्पतरुः । यथा ।
 बृहद्-कुलोक्तः शक्तः पितृपैतामहः
 शक्तिः । स्यान्नामन्तः पुराध्यक्षो विनी-
 तसंस्थयथात इति ॥

अन्तःप्रज्ञः । पुं । तैजसे ॥ इन्द्रियाण्येव

अन्तर्ग

यामनसोन्तःस्थत्वात् तदासनारूपा
 प्रज्ञायस्यसः ॥

अन्तःसत्त्वा । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥ अन्त-
 अभ्यन्तरे सत्त्वयस्याः सा । भस्मातक्या
 म् ॥

अन्तःसुखः । त्रि । बाह्यविषयजनितसु-
 खशून्ये । स्वरूपसुखे ॥ अन्तः अभ्यन्त-
 रे सुखयस्यसः ॥

अन्तःस्वेदः । पुं । स्त्री । गजे ॥ अन्तः अ-
 भ्यन्तरे स्वेदो यस्य सः ॥

अन्तःकः । पुं । नाशकारिणि । यमे ॥
 अन्तं करोति अन्तयति । तत्करोती-
 ति गत्यन्तोत् खलु ॥ भरणायाम् ॥

अन्तःकरः । त्रि । नाशकरे ॥ अन्तकरो-
 ति । दिवाविभेतिटः ॥

अन्तःकर्म । न । नाशने ॥ राघवस्य शरै-
 र्घोरैर्घोरं रावणमाहवे । अत्र राघवे-
 तिसम्बुद्धकर्म ॥ स्येति षोऽन्तकर्म
 णीत्यस्य लोपमध्यमैकवचनम् ॥

अन्तःकालः । पुं । मरणसमये । समस्त-
 करणग्रामवैयर्थ्यवति ॥ अन्तश्चासौ-
 कालश्च ॥

अन्तर्गः । त्रि । अन्तर्गामिनि । पारगे ॥
 अन्तर्गच्छतीति विग्रहे अन्तःस्थान्ते-
 त्यादिनागमे ङं प्रत्ययः ॥

अन्तर्गतः । चि । अवसानं प्राप्ते ॥ अन्ते-
 गतः ॥

अन्तर

अन्ततः । । । सभावनायाम् । अवयवे ।
 पञ्चम्यर्थे । शासने । इति हेमचन्द्रः ।
 अन्त इत्यर्थे आद्यादित्वात्तसिः ।
 अन्तपाशः । पुं । बाह्यरक्षके ।
 अन्तः । । । मध्ये । प्रान्ते । अभ्युपगमे ।
 । चित्ते । अमति । अमगत्यादिषु ।
 अमेस्तुटेचेत्यरन् । तस्थतुडागमः ।
 रेफादकारउच्चारणार्थः ।
 अन्तरम् । न । अवकाशे । यथा अन्त
 रंदेहि । अवधौ । यथा मासान्तरेदे
 यम् । परिधानांशुके । यथा अन्तरे
 धाटकाः परिधानीया इत्यर्थः । अन्त
 र्हे । यथा पर्वतान्तरंगताः स्थितः । मे
 ने । परस्परवैलक्षण्ये । विशेषे । यथा
 । अन्तरज्ञो भव सदा धनस्य च जमस्य
 च । विशेषज्ञ इत्यर्थः । तादर्थ्ये । ओद
 नान्तरस्तण्डुलः । ओदनार्थ इत्यर्थः ।
 छिद्रे । यथा । अन्तरं खब्ध्वाअरेः प्रह
 रेत् । आत्मीये । अथ सोभ्यन्तरोमम
 । विनार्थे । यथा । अन्तरेण पुरुषका
 रनकिञ्चित्स्थितिः । वहिरर्थे । यथा ।
 अन्तरेचाण्डालगृहः । । बाह्य इत्यर्थः
 । अवसरे । यथा । अन्तरज्ञो हि सेव
 कः । मध्ये । यथा । आवयोरन्तरे जा
 ताः पर्वताः सरितोद्गमाः । आत्मनि ।
 यथा । प्रमान्तरं वेद । अन्तरात्मानं
 जानातीत्यर्थः । सदृशे । यथा । हकार

अन्तरा

स्यवकारोन्तरतमः । अन्तराति ।
 रादाने । आतोनुपेतिकः ।
 अन्तरङ्गः । वि । आत्मीये । अन्तः अङ्गा
 नियस्य ।
 अन्तरङ्गः । वि । नीचानीचादिविशे
 षाभिन्ने ।
 अन्तरप्रभवः । वि । सङ्कीर्णजातौ । अनु
 लोम प्रतिलोमजाते ।
 अन्तरा । । । निकटार्थे । मध्यार्थे । वि
 नार्थे । अन्तरेति । इयागतौ । डाम
 न्ययः ।
 अन्तरात्मा । पुं । अन्तःकरणे । अन्तः अ
 भ्यन्तरे आत्मा । सर्वान्तरे परमात्म
 नि ब्रह्मलोकशब्दवाच्ये । यथा । न
 कर्मणा कनीयस्ता दृष्टिर्कानान्तरात्म
 नः । इति बाहुमिवोक्त्य वेदान्तैर्धौ
 षणाकृतेति ।
 अन्तरापत्त्या । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्त
 रे अपत्यं यस्याः ।
 अन्तरायः । पुं । विघ्ने । अन्तरायश्च दंशि
 तो योगसूत्रेण योगे । व्याधिस्थानसं
 शयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शना
 लब्धभूमिकत्वाऽनवस्थितत्वानीति-
 । चित्तविच्छेपे । अन्तर्मध्ये अन्तरस्य
 व्यवधानस्वभा अयनम् अयगतौ । इ
 गतौवा । घञऽच्वा । यागे ।
 अन्तरारामः । वि । त्यक्तसर्वपरिग्रहत्वे

अन्तरी

नवाद्यासुखसाधनशून्ये । अन्तःआरा
मोयस्य ।

अन्तरालम् । न । मध्ये । अभ्यन्तरे ।

अन्तरंखाति । आतोनुपेतिक । अ
न्येषामपीतिदीर्घः । । आङ्प्रश्नेषो

वा । मूलविभुजादित्वात्कः ।

अन्तरालकम् । न । अभ्यन्तरे ।

अन्तरिक्षम् । न । अन्तरे । पतत्रिमेष

संचार प्रदेशे । भूलोकसूर्यमध्यव

र्त्तिनि । आवापृथिव्योरन्तरीक्षते ।

ईक्षदर्शने । कर्मणिघञ् । वेदेकाद-

संज्ञस्त्वम् । अन्तर्ज्वायिनश्चत्रा

यस्य पृषोदरादित्वादित्वा ।

अन्तरिक्षचित् । पुं । वायौ । अन्तरिक्षे

चयतिवसति । चि० । क्तिप् । तुक् ।

अन्तरितम् । त्रि । तिरस्कृते । व्यवहिते ।

व्यवकलिताङ्गे । यस्यवाकी इतिभाषा ।

अन्तरिन्द्रियम् । न । अन्तःकरणे । अन्तः

अभ्यन्तरे इन्द्रियम् ।

अन्तरीक्षम् । न । नभसि । पतत्रिमेष

संचारप्रदेशे । आवापृथिव्योरन्तरी-

क्ष्यते । ईक्षदर्शनाकनयोः । कर्मणि

घञ् । अन्तरीक्षतेजगदस्मिन्निति-

अधिरण्युत्पत्तिस्तुनेचिता । ल्युटा

घञोवाधप्रसङ्गात् । अभ्रकधातौ ।

अन्तरीक्षजलम् । न । आकाशजले ।

दिव्योदके ।

अन्तर्द

अन्तरीपः । पुं । न । द्वीपे । अन्तर्गता-

आपोत्र । ऋक्पूरिष्यः समासान्तः ।

द्यन्तरुपसर्गेभ्य इत्थपरिदादेशः ।

अन्तरीयम् । न । अधोऽंशुके । परिधान

वस्त्रे । अन्तरेभवम् । गहादिच्चाच्छ

। नाभौधृतश्चयद्वस्त्रमाच्छादयतिजा

नुनी । अन्तरीयं प्रशस्तनदच्छिन्नमुभ

यो स्तयोः ।

अन्तरे । । मध्ये । अन्तरेति । इण्गतौ

। विच् ।

अन्तरेण । । विनार्ये । मध्यार्ये । अ-

न्तरेति । इणोणः ।

अन्तर्गडुः । त्रि । निरयके । रसौली

इति भाषायाम् ।

अन्तर्गतम् । त्रि । मध्यप्राप्ते । विष्मृ-

ते । अन्तर्गम्यतेस्य अन्तर्गच्छतिस्म

वा । गम्लृगतौक्तः ।

अन्तर्गृहम् । न । गृहमध्ये ।

अन्तर्गङ्गा । पुं । वाहीकश्यामविशेषे । ह

न० । अन्तर्घनोदेशइतिहन्तोर्घनादे

शोऽप प्रत्ययश्चनिपातनात् ।

अन्तर्जठरम् । न । कोष्ठे । कुचिमध्ये ।

अन्तर्जलम् । न । अन्तर्जलसाधोऽघमर्ष

णजपादौ ।

अन्तर्ज्योतिः । न । अन्तरात्मनि ।

अन्तर्दधनम् । न । मद्यवीजे । कियेव ।

इतिशब्दचन्द्रिका ।

अन्तर्या

अन्तर्दाहः । पुं । कोष्ठसन्तापे । शरीरा

भ्यन्तरज्वालायाम् ।

अन्तर्द्वी । स्त्री । अन्तर्द्वाने । व्यवधायाम् ।

अन्तर्द्वानम् । डुधाञ् । अन्तःशब्द

स्याङ्किविधायत्तत्वेषूपसर्गत्वादात-

स्योपसर्गइत्यङ् ।

अन्तर्द्वानम् । न । अन्तर्द्वौ । तिरोधाने

। शरीरत्यागे ।

अन्तर्द्विः । पुं । पिधाने । व्यवधाने ।

अन्तर्द्वानम् । अन्तःशब्दस्याङ्किवि

धायत्तत्वेषूपसर्गत्वादुपसर्गेघोः किरि

तिकिप्रत्ययः ।

अन्तर्द्वारम् । न । गृहाभ्यन्तर्गूढद्वारे । प्र

च्छन्ने ॥ अन्तःस्थितद्वारम् । शाकपा

थिवादिः । खड्गकीतिस्थाते ॥ यथा ।

प्रच्छन्नमन्तर्द्वारश्चपक्षद्वारंतदुच्यत

इतिशबरस्वामी ।

अन्तर्भूतः । त्रि । मध्यस्थिते । अन्त

र्गते ॥

अन्तर्मनाः । त्रि । व्याकुलचेतसि । दुः

खितमनसि । दुर्मनसि । विमनसि ॥

अन्तर्मनोऽस्य ।

अन्तर्यामी । पुं । वायौ । यथा । अन्तःप्र

विश्यभूतानियोविभर्त्यात्मकेतुभिः ।

अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातुनोयइ

शेष्कुटमिति । केतुभिः प्राणादिवृ

त्तिभिः । ईश्वरे । प्रत्यक्षे । अन्त

अन्तव

रनुप्रविश्यसर्वेषांभूतानांनियन्तरि ।

सूचादप्यान्तरंतत्त्वमन्तर्याम्याख्यमु

च्यते । त्रि । अन्तर्ज्ञे । मनोगतज्ञे ।

अन्तर्वैशिकः । पुं । अन्तःपुराधिकृते ।

कुञ्जवामनादिजने ॥ अन्तरभ्यन्तरो

वंशोगृहम् । अन्तर्वंशेनियुक्तः । तत्र

नियुक्तइतिठक् । संचापूर्वकत्वान्नवृ

द्धिः ॥ यद्वा अन्तर्वंशोऽस्यास्ति अतइ

तिठनावितिठन ।

अन्तर्वृत्ती । स्त्री । गर्भिण्याम् । अन्तरस्य

स्त्रीगर्भइतिविग्रहे अन्तःशब्दस्याधि

करणप्रधानत्वेन प्रथमासमर्थत्वाभा

वा दस्तिनासामानाधिकरण्याऽतस्म

वादमाप्तोमतुप् अन्तर्वत्पतिवृत्तानुं

गित्यनेननिपात्यते नुगागमश्चवि

धीयते ततश्चक्षुमेभ्य इन्निष्ठीप ।

अन्तर्वमिः । पुं । अजीर्णे अपाके ॥ इ

तित्रिकाण्डशेषः ।

अन्तर्वीण्यः । त्रि । शास्त्रज्ञे । अन्तर्वीण्य

स्य । समासान्तविधेरनित्यत्वान्नच्युत

श्चेतिनकप् । गोस्त्रियोरितिह्रस्वः ।

यद्वा । अन्तर्वीण्ययति । वणशब्दे । स्वा

र्थविजन्तोदचइः ।

अन्तर्विगाहः । पुं । प्रवेशे ।

अन्तर्विगाहनम् । न । प्रवेशने ।

अन्तर्वेदी । स्त्री । नीवृदन्तरे । शशस्य

ल्याम् । हरिद्वारादारभ्य प्रयागपर्य

अन्धका

र्थिकाः प्रकृतितोषिद्वचनान्यति-
वर्त्तन्तेपीति पुंस्त्वम् । यद्वाविनयादि
च्चाट्ठक् । इसुसुक्तान्तात्कः । केणेति
ह्रस्वः । इकोह्रस्वोऽयोगालवस्येतिवा
। यद्वा । अन्दूशब्दात् संचायांकन् ।
केणइतिह्रस्वः ।

अन्दूः । स्त्री । निगडे । स्त्रीपादभूषणे ।
अन्द्यतेऽनेन । अदिवन्धने । अन्दूट्
नभितिकूः ।

अन्ध । पुं । न । तिमिरे । अदर्शनात्म
काक्षाने । वि । अट्ठशि । चक्षुर्हीने ।
पुं । भिक्षौ । यथा । तिष्ठतो ब्रजतो
वापियस्यचक्षुर्नदूरगम् । चतुर्युक्तांभु
वंमुक्तापरिव्राटसोऽन्धउच्यतेइति ॥
राशिविशेषे । यथा । मेघोवृषोऽग्ने
न्द्रश्चदिवान्धाः परिकीर्त्तिताः । न्ययु
क्कर्कटकन्याश्वराषावन्धाः प्रकीर्त्तिताः
इति । अन्धयति । अन्धट्ठप्पुपधा-
ते । पचाद्यच् ।

अन्धकः । पुं । दैत्यविशेषे । देशभेदे ॥
नृपान्तरे । मुनिविशेषे । यादवप्र
भेदेषु । हिरण्याक्षसुते ।

अन्धकरिपुः । पुं । शिवे ॥ अन्धक
स्यदैत्यस्वरिपुः ॥ श्लेषकाव्यादावन्ध
कारनाशकत्वात् । सूर्ये । चन्द्रमसि ।
अमौच ।

अन्धकवर्त्तः । पुं । पर्वतान्तरे ॥

अन्धता

अन्धकान्तकः । पुं । शिवे ॥ अन्धकस्य
अन्तकः ।

अन्धकारः । पुं । न । तेजस्यामान्यभा
वे । ध्याते ॥ महाप्रभात्त्वावच्छिन्ना
भावोऽन्धकारइतिसामान्यलक्षणा
यांजगदीशः । भयदृष्टित्वेजोवरोध
कारित्वं तित्तत्त्वं सर्वव्याधिकरत्नञ्चे
त्यस्यगुणाइतिराजवल्लभः । मिथ्या
प्रत्ययलक्षणे स्वविषयावरणे तदुपा
दानाक्षाने । अन्धट्ठप्पुपधाते । च
रादिः । अन्धनम् । धन । अन्धकरो
ति कर्मण्यण् ।

अन्धकारिः । पुं । हरे । शिवे । अन्धक
स्यअरिः ।

अन्धकासुहृत् । पुं । ईश्वरे । शिवे । अ
न्धकाखन हरति । क्तिप् ।

अन्धकूपः । पुं । कर्करान्धुके । सान्धका
रकूपे । मोहे । नरकविशेषे ॥ अंध
शसौ कूपश्च ॥

अन्धतमसम् । न । गाढान्धकारे । अ
न्धयति । अन्धट्ठप्पुपधाते चुरादिः
। अच् । अंधन्ततमसम् । अवसमन्धेभ्य
स्तमसइत्यच् ॥

अन्धतामिस्रः । पुं । अभिनिवेशे । स
चाष्टादशविधः । तथाहि । देवाः
खल्वणिमादिकमष्टविधमैश्वर्यमासा
द्यदशशब्दादीन् भुञ्जानाः शब्दादयो

अन्ध

भोग्यास्तदुपायाश्चाणिमादयोऽस्मा
कमसुरादिर्मापघातिषतेतिविभ्यति
तदिदंभयमभिनिवेशेन्यतामिस्त्रो-
ष्टादशविषयत्वादष्टादशधेतिसां-
ख्या ॥ न । निविडान्धकारमये नरक
विशेषे ॥ पञ्चप्रकाराज्ञानान्तर्गता
ज्ञानविशेषे । सचविशेषोयथा । देह
नाशे अहमेवमृतोस्मीतिवुद्धिः ॥

अन्धमूषिका । स्त्री । देवताडे ।

अन्धवर्त्मा । पु । बायो सप्तमेस्कन्धे ।
यथा । मरुदिन्द्रःसरभसःसामञ्जोमा
नुषीतिपाः । देवीविशेन्यवर्त्माचस्क
न्ध' सप्तमआधुवादिति ७ ।

अन्ध । न । ओदने । अद्यते । अदभ
क्षणे । अदेनुम् धौचेत्यसुन् । अन्ध
यतिवा अन्धदृष्युपघाते । असुन ।
अन्धातमसम् । न । अत्यन्धे । महा
न्धकारे । अन्धच्च तत्तमश्च । अव
समन्धे भ्यस्तमस इत्यच् । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ॥

अन्धाहि । पुं । कुंचियाइतिगौडप्रसि
द्धे मीनभेदे ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

अन्धिका । स्त्री । द्यूतभेदे । रजन्या
म् । सर्षप्याम् । सिद्धाख्यौषधौ ।
स्त्रीविशेषे । चक्षुषोरोग विशेषे ॥

अन्धु । पुं । कूपे ॥ अम्यते । अमग
च्यादौ । अर्जिदृशिकम्यमीति कु

अन्नको

धुंक्च । यद्वा । अन्धयति । अन्धदृ-
ष्युपघाते । मृगव्यादिस्त्रात्कुः ॥

अन्धुलः । पुं । शिरीषद्रौ ।

अन्ध । पुं । वैदेहेन कारावरस्यस्त्रिया
मुत्पादिते अन्धजविशेषे । देशविशे
षे ॥ यथा । जगन्नाथादूर्ध्वभागमर्वाक्
श्रीधमरात्मिकात् । तावदन्ध्रामि
धेदेशः प्रोक्तःश्रीशक्तिसङ्गमे ।

अन्नम् । न । भक्ते । ओदने । स्विन्नतण्डु
ले । यथा । सस्यंचेन्नगतमाहुःसतुषं
धान्यमुच्यते । आमवितुषमित्युक्त
स्विन्नमन्नमुदाहृतमिति वसिष्ठः ।
ब्रीहियवादौ ॥ भक्ष्यभोज्यलेद्यौ
प्यभेदाच्चतुर्विधमन्नंभवति ॥ पृथि-
व्याम् । उपकरणे । औपचारिकम
र्थंगृहीत्वा दृष्टश्चोपकरणेऽन्नशब्दः
। यथा स्त्रियोन्नम् पशवोन्नम् विशो
न्नं रात्रामित्यादौ । चि । भुक्ते ।
अन्निति । अन्यन्तेनेनवा । अनप्राणनै ।
कृवृजृसिद्रुपन्यनिस्वपिभ्योनिदितिन
न् ॥ यद्वा । अद्यतेस्म । अदभक्षणे ।
क्तः । अन्नास्य इतिनिपातनाह्वहु
लंतणीतिवा न जग्धिः ॥ यद्वा । अत
ति । अतः । धापृवस्यज्यतिभ्योनिद
तिन ॥

अन्नकोष्ठकः । पुं । तण्डुलादिरक्ष
स्थाने ॥ गोलाइतिकाश्यायस्यप्रसि

039163

अन्नम

दिः । इतिहेमचन्द्रः ।

अन्नगन्धिः । पुं । अतिसारे । उदराम
यरेगे । इतित्रिकाण्डशेषः । अन्न
स्यगन्ध इव गन्धोऽस्य । उपमानाच्चे
तीत्त्वम् ।

अन्नदः । वि । अन्नदातरि ॥

अन्नदा । स्त्री । अन्नपूर्णायां देव्याम् ।
अन्नदाता । पुं । प्रभौ । अन्नस्यदातरि ।
अन्नमूर्णा । स्त्री । स्वनाम्नाऽतिप्रसिद्धा
यां देव्याम् ।

अन्नपूर्णास्थानम् । न । काश्याम्प्रसिद्धे
सिद्धिस्थाने ।

अन्नप्राशनम् । न । अन्नाशने । यथावि
धिवालकस्य प्रथमान्नभोजने । षष्ठे
अष्टमे वा मासि वालकस्य पञ्चमे स
प्तमे वामासि वालिकायाः प्रथमान्न
भक्षणरूपसंस्कार इतिस्मार्त्ताः । अन्न
स्यप्राशनम् यस्मिन्तत् ।

अन्नमयः । पुं । सूक्ष्मशरीरे । प्रथमकोशे
। यथा । प्रितुभुक्तान्नजादीर्याज्जातो
न्नेनैववर्द्धते । देहः सोऽन्नमयोनात्मा
प्राक्कोर्द्धतदभावत इति ॥ अन्नस्यवि
कारः मयट् । यद्वा । प्रकृतमन्नम् । अन्नं
प्रकृतमुच्यतेऽस्मिन् वा । तत्प्रकृतव
चनेमयट् । सूक्ष्मसमष्ट्याम् । पञ्ची
कृतपञ्चमहाभूततत्कार्यात्मके विरा
ड्मूर्त्तिः ।

अन्यत

अन्नविकारः । पुं । रेतसि । शुक्ले । इति
राजनिर्घण्टः ।

अन्नादः । वि । अन्नस्यभोक्तारि ॥ अन्न
मत्तीतिविग्रहेकर्मण्यण् । दीप्ता
मौ । आमयावित्त्वरहिते । पु ।
विष्णौ ।

अन्नाशनम् । न । अन्नप्राशने ॥

अन्यः । वि । असदृशे । इतरस्मिन् ।
भिन्ने । अत्यन्तविलक्षणो । सदृशे ।
अनिति । अनप्राशने । अघ्न्यादि
त्वाद्यः ॥

अन्यत् । । अन्यार्थः ।

अन्यतमः । वि । भिन्नतमे । बहूनां
मध्येनिर्द्धारितै कस्मिन् । न्यायमते
अनेकभेदावच्छिन्नप्रतियोगिताक-
भेदे । अथ्युत्पन्नोयम् ।

अन्यतरः । वि । निर्दुर्ये । द्वयोर्मध्ये
निर्द्धारितैकस्मिन् । निर्दुर्येऽन्तेतर
च् ॥ न्यायमते द्वयावच्छिन्नप्रतियो
गिताकभेदे । भिन्नार्थके ॥ अन्यएव ।
अल्पाच्तरमिति वत्त्वार्थेतरप् ॥ अ
न्यतरान्यतमशब्दाव्युत्पन्नौ स्वभा
वाद्बिबहुविषयेनिर्द्धारणे वर्त्तते इ-
तिकैयटः । किंयत्तद्भ्योऽन्यत्रडत
राभावादिति विवरणम् ।

अन्यतरेद्युः । । अन्यतरदिवसे । अ
न्यतरस्मिन्नहनि । सद्यः परदिन्या

अन्यथा

दिनान्यतरशब्दादेयुसप्रत्ययेनि-
पातितः ।

अन्यतः । १ । अन्यत्रार्थे । अन्यस्यात् ।
तस्मिन् ॥

अन्यतस्त्यजायी । त्रि । सपत्न्ययशीले ।
अन्यत्र । १ । व्यतिरेके । अन्यस्मिन् ।
त्रल् । विनार्थे । यथा । अन्यत्रनिध-
नात्पत्युः पत्नीकेशान्नवापयेत् इति
। स्थानान्तरे ।

अन्यथा । १ । वितथे । अपरार्थे । दुष्टे ।
अन्येनप्रकारेण । प्रकारवचनेनाल् ।

अन्यथासिद्धिः । स्त्री । कार्याव्यवहित
पूर्ववर्त्तिस्त्वसतिकार्यानुत्पादकत्वे ।
सापञ्चविधा । यथा यत्कार्यम्पुति
कारणस्यपूर्ववर्त्तिता येनरूपेण गृ-
ह्यते तत्कार्यम्पुति तद्रूप मन्यथा
सिद्धम् । यथा घटं प्रति दण्डत्वम् ॥
१ ॥ यस्यस्यातन्व्येण अन्वयव्यतिरे-
कौ नस्तः किंतु कारणमादायान्वय-
व्यतिरेकौ तदन्यथासिद्धम् । यथा
घटं प्रतिदण्डरूपम् ॥ २ ॥ अन्यम्पु-
तिपूर्ववर्त्तितां गृहीत्वैवयस्य यत्का-
र्यमिति पूर्ववर्त्तिस्त्व गृह्यते तस्य त-
त्कार्यमिति अन्यथासिद्धत्वम् । यथा-
घटादिकं प्रतिआकाशस्य ॥ ३ ॥ यत्
कार्यजनकं प्रति पूर्ववर्त्तिस्त्वगृहीत्वै-
व यस्य यत् कार्यं प्रति पूर्ववर्त्तिस्त्व

अन्यथा

गृह्यते तस्य तत्कार्यमिति अन्यथा
सिद्धत्वम् । यथा कुलालपितुर्घटम्पु-
ति ॥ ४ ॥ अवश्यकृतनियत पूर्ववर्त्ति-
नस्य कारणत्वसम्भवे तद्विन्नमन्यथा
सिद्धम् । यथा घटम्पुति रासभादि-
रितिसिद्धान्तमुक्तावली ॥ ५ ॥ यस्य
कारणत्वकल्पनाविनायन्यप्रकारेण-
कार्यसिद्धिर्भवेत् सोऽन्यथा सिद्धः तदु-
र्मान्यथासिद्धिः ।

अन्यथा । १ । कालान्तरे । अन्यस्मिन्का-
ले । सर्वकान्यकियत्तदः कालेदा ।

अन्यपूर्वा । स्त्री । पौनर्भवायां कन्याया
म् । एकस्मैवागादिनादत्तायांपुनर-
न्येनविवाहितायां कुमार्याम् । सा-
सप्तधा । यथा । सप्तपौनर्भवा कन्या
वर्जनीयाः कुलाधमाः । वाचादत्ता
मनोदत्ता कृतकौतुकमङ्गला । उ-
दकस्पर्शिता याच याचपाणिगृहीति-
का । अग्निपरिगतायातुपुनर्भृप्रस-
वाचया । इत्येताः कश्यपेनोक्ता दह-
न्तिकुलमग्निवत् । इत्युदाहृतत्वम् ॥
अलभृत् । पुं । काके । इति हेमचन्द्रः ।
त्रि । परेषामोषके । अन्यविभर्त्ति ।
दुभृजः । क्विप् ॥

अन्यभृतः । पुं । कोकिले । अन्येनभृतः
॥ इतिहलायुध ॥

अन्यवर्द्धितः । त्रि । अन्येन प्रति पाणिते

अन्याद्यु.

। अन्यपुष्टे । पुं । कोकिले । अन्येन
वर्द्धितः ।

अन्यवादी । वि । अन्यथावादिनि । अ
स्थिरवादिनि । व्यवहारेपञ्चविधही
नजनान्तर्गतहीनविशेषोयम् । यथा
। अन्यवादीक्रियादेधीनोपस्थायीनि
रुत्तरः । आहूतप्रपञ्चायीचहीनः प
ञ्चविधः स्मृतप्रतिनारदः ।

अन्यशाखकः । पुं । शाखारण्डे । स्वशा
खामुत्सृज्यान्यशाखोक्तकर्मकारिणि-
। अन्याशाखा यस्यसः । कप् ।

अन्यादृक् । वि । अन्योपमे । अन्यप्रका
रे । अन्यद्वदृश्यते । दृशिर्प्रेक्षणे ।
त्यदादिषु दृशप्रतिक्लिन् । आसर्वना
कः ।

अन्यादृशः । वि । अन्योपमे । अन्यप्रका
रे । अन्यद्वपश्यति दृश्यतेवा । दृशि
र्० । त्यदादिष्विति कञ् । आत्त्वम् ।
अन्यायः । पुं । अविचारे । परस्वह-
रणादौ । न्यायभित्ते । अनौचित्ये ।
यथा । अन्यायेनापियद्भुक्तं पि
त्रापुर्वतरैस्त्रिभिः । नतच्छक्यमणक
र्तुं कर्मोत्त्रिपुष्पागतमिति नारदः
। नन्यायः ।

अन्याथम् । वि । अयोग्ये । यथा । दृ
ष्टार्थसत्त्वेअदृष्टकल्पनायाअन्याथ्यज्ञ
मिति । नन्याथम् ।

अन्याथ

अन्येद्युः । । दिवसान्तरे । अन्यस्मिन्
हनि । सद्यःपरुदित्यन्यशब्दादे द्युस्
प्रत्ययोन्योपात्तितः ।

अन्येद्युष्कः । पुं । विषमञ्जरविशेषे ॥
यथा । अन्येद्युष्कस्त्वहोरात्रादेकका
लं प्रवर्त्ततइति । एककालं दोषामे
वया एककालमपि द्वितीयं प्रथम
काले ह्येव दोषस्थितेः ।

अन्योदर्थः । पुं । स्त्री । वैमात्रेये ॥

अन्योन्यम् । वि । परस्परार्थे । अर्था
लङ्कारविशेषे ॥ यथा । क्रिययातुपर-
स्परं वस्तुनेर्जमने ऽन्योन्यम् । अर्थ
योरेकक्रियामुखेनपरस्परं कारय-
त्वेसत्यन्योन्यं नामालङ्कारः । उदाह-
रणम् । हंसाणं सरेर्हिं सिरीसारिस्त्र
इअहसरायं हंसेहिम । अयोस्त्रांवि
अ एए अप्पायं वावरगवअन्ति । अस्थ
संस्तुतंयथा । हंसानांसरोभिःश्रीःसा
रीक्रियते अथसरसांहसैः । अन्योन्य
मेवएतेआत्मानंकेवलंगुरुकुर्वन्तीति
॥ श्रीः शोभा सारीकरणं श्रेष्ठतासु
म्पादनम् । अत्रसरोहंसयोः परस्परं
शोभासारीकरणरूपोपकारजनक
त्वादन्योन्यं नामालङ्कारः ॥ अचोभये
षामपि परस्परजनकता मिथः श्री
सारतासम्पादनद्वारेण । कर्मव्यति-
हारे सर्वनाम्नोद्भेभवतइतिद्विच्यम् ॥

अन्योन्या

असमासवद्भावेपूर्वपदस्यस्य सुप'सुर्व-

क्तव्यः ।

अन्योन्यदृश्यः । वि । इतरेतरग्राह्ये ।

अन्योन्याध्यासः । पुं । अन्योन्यस्मिन्नन्यो

न्यात्मकतामन्योन्यधर्मांश्चेत्याचार्यै

निरूपितेतादात्म्याध्यासे । यथा । ज

लव्योन्माघटाकाशोयथासर्वस्तिरोहि

तः । तथाजीवेनकूटस्थः सोन्योन्या

ध्यासउच्यत इति ।

अन्योन्याभावः । पुं । तादात्म्यावच्छिन्न

प्रतियोगिताके । यथाघटः पटोन

भवतीति ।

अन्योन्याश्रयः । वि । अन्योन्यापेक्षे । स्व

ग्रहसापेक्षग्रहसापेक्षग्राहके इतिता

र्किकाः । तर्कविशेषे ॥ सचात्माश्र

यवत्तेषां । तस्यलक्षणम् । स्वापेक्षापे

क्षिच्चनिबन्धनोऽनिष्टप्रसंगोन्योन्या-

श्रयः । अपेक्षाच घसौ उत्पत्तौ स्थि-

तौचग्राह्या । तत्राद्या यथा । घटोयं

यद्येतद्घटज्ञानजन्यज्ञानविषयः स्या

त् तदैतद्घटभिन्नः स्यात् ॥ द्वितीया

यथा । घटोयं यद्येतद् घटजन्यजन्यः

स्यात् तदैतद् घटजन्यभिन्नः स्यात् ॥

तृतीया यथा । घटोयं यद्येतद्घट

वृत्तिवृत्तिः स्यात् तथात्वेनोपलभ्येत

इतिजगद्दोषः । परस्परज्ञानसापेक्ष

ज्ञानाश्रयोऽन्योन्याश्रयइतिस्मात्तर्काः

अन्वय

। अन्योन्यस्यआश्रयः ।

अन्वचम् । वि । अनुगामिनि । अनु

पदे । अनुगतमक्षमिन्द्रियम् । प्रत्य

क्षे ॥

अन्वचम् । । अक्षणोः समीपे । अनु

र्यत्समयेत्यव्ययीभावः । प्रतिपरसम

नुभ्योऽक्षणादिति समासान्तष्टच् ।

अन्वक् । वि । अनुगे । अन्वक्षे । अन्व-

श्चति । अश्वगतौ । किन् ।

अन्वयः । पुं । सन्ततौ । कुले ॥ पदा

नांपरस्परेण सम्बन्धे ॥ यथा । विशे

षणंपुरस्कृत्य विशेष्यं तदनन्तरम् ।

कर्तृकर्मक्रियायुक्तमेतदन्वयलक्षण-

मिति । अनुगमे । अनुवृत्तौ । का

र्येकारणानुवृत्तौ । तत्सत्तानियत

सत्ताकत्वे ॥ द्रव्यस्वामिनां सम्बन्धे ॥

अन्वियते । इगतौ । इगङ्गतौवा ।

एरच् ।

अन्वयव्यतिरेकि । वि । अन्वयेन व्यति

रेकेणचव्याप्तिमतिहेतौ । यथा व

न्धै साधेधूमवत्त्वम् यत्रधूमस्तत्रा

ग्निरित्यन्वयव्याप्तिः । यच्चवह्निर्ना

स्ति तच्चधूमेनास्तीतिव्यतिरेकव्या

प्तिः । यथा महानसहृदादौ । अ

न्वयव्यतिरेकौस्तोऽस्मिन् । इनिः ।

अन्वयव्याप्तिः । स्त्री । यत्रधूमस्तत्राग्नि

रित्येवंरूपायां व्याप्तौ । यथा महान

अन्वादे

से । अन्वयेनव्याप्तिः ।

अन्ववसर्गः । पुं । कामचारानुज्ञायाम् ।

अन्ववसर्जनम् । सृजेर्घञ् ।

अन्ववायः । पुं । वंशे । कुले । अन्ववाय-
ते । अयगतौ । घञ् ।

अन्वष्टका । स्त्री । साग्नीनामावश्यकेष्टा
दुक्कालविशेषे । अष्टकापश्चात्तिथौ
। सातुगौणचान्द्रपौषमाघफाल्गुना
श्विनमासानां कृष्णानवमी । तस्यां
साग्नीनामाष्टकश्राद्धमिति श्राद्धवि-
वेकः ॥

अन्वहम् । । । मत्त्यहमित्यर्थे ।

अन्वाजे । । । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ।
सप्तमीप्रतिरूपकोयंनिपातः ।

अन्वाजेकृत्त्य । । । दुर्बलस्यवलमाधा
अन्वाजेकृत्त्वा । । । येत्यर्थे । उपाजे
ऽन्वाजे इतिगतिसंज्ञा । कुगतीतिस
मासः ।

अन्वाचयः । पुं । चार्थविशेषे । मुख्यसि
द्वावप्रधाननिष्पत्तौ । यथा भिन्नाम
टगाच्चानयेति । एकस्यप्राधान्याद-
नुरोधेनेतरदन्वाचीयते । चीञ् ।
कर्मण्येरेच् ।

अन्वादेशः । पुं । क्विञ्चित्कार्यविधातु
मुपात्तस्य कार्यान्तरविधातुं पुनरुपा
दानमन्वादेशइतिवक्ष्यते कथिता
मुक्तयनमात्रे । यथा । अनेनव्याकर

अन्वास

शमधीतम् एनंछन्दोऽध्यापयेति ।

अनयोः पविचंकुलम् एनयोः प्रभूतं
स्वमिति ।

अन्वाधिः । पुं । एकस्मिन् यदर्पितंवस्तु
तेन पुरुषान्तरे अमुस्मिन् स्वामिनि
त्वं दास्यसीति यन्निश्चितं तस्मिन्
। इतिविवादारणवसेतुः । कार्येषु य-
चनेन अमुस्मिन् पुरुषत्वं दद्यादितिप
रिभाष्य यत्समर्पितं तस्मिन् ॥ यथा ।
अर्थमार्गणकार्येषु अन्यस्मिन् वचना
न्मम । दद्यात्स्वमितियोदत्तः स इहा
न्वाधिरुच्यते । इति कात्यायनः । पु
नर्वंधके । पश्चान्मानसीव्यथायाम् ।

अन्वाधेयम् । न । स्त्रीधनविशेषे । यथा
। विवाहात्परतोयत्तु लब्धंभर्तुं कुला
तस्त्रिया । अन्वाधेयंतदुक्तंतु लब्धंवन्धु
कुलालंयेति कात्यायनः । अन्यच्च ।
ऊर्ध्वंलब्धंतुयत्किञ्चित्संस्कारात्प्री
तित स्त्रिया । भर्तुः पित्रोः सकाशाद्वा
अन्वाधेयंतुतद्गुरुरिति । बन्धुपदेन
मातापित्रोरुपादानम् ।

अन्वायत्तः । त्रि । अनुगते ।

अन्वारूढः । त्रि । अधिष्ठिते । अन्वारू-
पूर्वात् रुहेर्गन्त्यर्थेतिक्तः । ढत्वधत्त्व
ष्टुत्वढलोपदीर्घाः ।

अन्वासनम् । न । शुश्रूषणे । उपास्तौ ।
स्नेहवस्तौ ॥ अनुशोचने । शिल्पादि

अन्वेष

गृहे । अनु असु० । ल्युट् ॥

अन्वाहार्यम् । न । मासिके । दर्शश्चा
हे । पितृयज्ञपिण्डानामनुपश्चात् आ
ह्रियते । ह्रम्हरणे । ऋहलोर्ग्यत् ।
यथा । पितृयज्ञन्तुनिर्वर्त्यविप्रश्चेन्दु
क्षयेऽग्निमान् । पिण्डान्वाहार्यकश्चा
हङ्कुर्यान्मासानुमासिकम् । पितृणां
मासिकंश्चाहुमन्वाहार्यंविदुर्वुधाः । त
न्नामिषेणकर्त्तव्यंमशस्तेनप्रयत्नतः ।
इतिमनु० । इष्टेर्दक्षिणायाम् ॥ अ-
न्वाहरणीये ॥

अन्वाहार्यपचनः । पुं । दक्षिणायौ ॥
अन्वाहितम् । त्रि । यदेकस्यहस्तेनिहि
तद्रथं तेनापिपश्चादन्यस्यहस्तेस्वामि
नेदेहीति निहितम् तस्मिन् द्रव्ये ।

अन्विच्छा । स्त्री । अन्वेषणे ।

अन्वितम् । त्रि । मिलिते । युक्ते ॥ अनु
गते । कृतान्वयेपदादौ ॥

अन्विष्टम् । त्रि । अन्वेषिते ॥ अन्विष्यते
स्म । इषइच्छायाम् । क्तः ।

अन्विष्यन् । त्रि । विचिन्वति ।

अन्वीक्षितम् । त्रि । विचारिते ।

अन्वीतम् । त्रि । अन्विते ॥ अनुगते ।
अनुपूर्वादिण्गतावितिधातो कर्मणि
क्तः । पृषोदरादिः । ईङ् गताविच्य

आदाक्तः ।

अन्वेषणम् । न । अनुसन्धाने । गवेषि

अपक

ते । इषेरनिच्छार्थस्येतियुच् ।

अन्वेषणा । स्त्री । अनुमार्गणे । गवेष
णायाम् । तर्कादिनायथाबोधितध
र्मादन्वेषणे । टाप् ॥

अन्वेषितम् । त्रि । गवेषिते ॥ अन्वेष्य
तेस्म । एषृगतौ । इषिर्ग्यन्तोवा । क्तः ॥

अन्वेष्यः । त्रि । ज्ञातव्ये । एषितव्ये ।

अन्वेषा । त्रि । अनुपदिनि । अन्वेषण
कर्त्तरि । पैरखगावनेहारा इति
भाषा ।

आपः । स्त्री । भू० । जले ॥ शब्दस्पर्श-
रूपतन्मात्रसङ्गिताद्रसतन्मात्रादुत्प-
न्नाः शीतस्पर्शवत्योह्यापः । आमुष
न्ति । आपृथ्याप्तौ । आमोतेह स्व
श्चेतिक्विप् ह्रस्वत्त्वञ्च ।

अप । । अपकृष्टार्थे ॥ वर्जनार्थः । वि-
योगे ॥ विपर्यये ॥ विकृतौ । चौर्ये
॥ निर्देशे । हर्षे । अपोविद्योगेविकृ-
तौ विपरीते निदर्शने । आनन्दे वर्ज
ने चौर्ये वारणेसम्यगीरितः ॥ वियो
गे । अपयाति । विकृतौ । अपाकृत
वान् । विपरीते । अपशब्दः । निद
र्शने । अपदिशति । आनन्दे । अप
हसति । वर्जने । अपविगर्त्तादृष्टौ
देवः । चौर्ये । अपहरति ।

अपकर्म । न । दुष्क्रियायाम् । अपोप
सर्गेण कर्मण्यब्दस्य कर्मधारयः ।

अपक्रि

अपकर्षः । पुं । विद्यमानधर्मापचये ॥

अपकृष्यते । कृषविलेखने । घञ् ॥

अपकारः । पुं । द्वेषे । अनिष्टे । अप
करणम् । कृञ् । घञ् ॥

अपकारकः । त्रि । अनिष्टकारिणि ॥

अपकरोति । कृ० । श्वल् ॥

अपकारगीः । स्त्री । भर्त्सने । अपकारा
धीगीर्वाक् ॥

अपकारी । त्रि । धूर्ते । शठे । अपका
रके । यथा । अपकारिणिचेत् क्रो
धः क्रोधः क्रोधेकथंनते । धर्मार्थका
ममोक्षाणा चतुर्णां परिपन्थिनीति ॥

अपकुशः । पुं । दन्त रोगविशेषे । यथा ।
वेष्टेषु दाहः पाकश्च ताभ्यां दन्ताश्चल-
न्ति च । अभ्याहताः मस्त्रवन्ति शोणित-
तदन्तवेदना । आध्मायन्ते सुतेर-
क्ते मुखं पूति च जायते । यस्मिन् सोपकु-
शो नाम पित्तरक्तकृतो गदहति ॥ ७ ॥

अपकृतः । त्रि । अपकारिणि । न । अ
पकारे । मित्रस्य चैवापकृते द्विविधो
विग्रहः स्मृत इत्यत्र मित्रस्यापकारे इ-
त्यर्थदर्शनात् ॥

अपकृष्टः । त्रि । अधमे । हीने । अप
कृष्यते स्म । कृषविलेखने । क्तः ॥

अपक्रमः । पुं । पलायने ॥ अपक्रमण
म् । क्रमुपाद्विचये । घञ् । अक्रमे ॥

अपक्रिया । स्त्री । द्रोहे ॥ अपकरणम् ॥

अपचा

कृञः शचेति श् ॥

अपक्रोशः । पुं । निन्दने । जुगुप्सने ॥

अपक्रोशनम् । कृश० । घञ् ॥

अपक्रम् । त्रि । अपरिणते । आमे । न
पक्रम् ॥

अपक्षेपणम् । न । अधोदेशसंयोगहेतौ
कर्मविशेषे ॥ अपपूर्वात् क्षिपेत्स्युट् ॥

अपगतः । त्रि । मृते । पलायिते । दूरी
भूते । गते । अपगच्छति स्म । ग-
तृ० । गत्यर्थे तित् ॥

अपगमः । पुं । अपगमने । गमेरप् ॥

अपगा । स्त्री । नद्याम् । त्रि । अपगा
भिनि । अपगच्छति । गम्लृगत्तौ ।
अन्येभ्यो पीतिङ् । टाप् ॥

अपघनः । त्रि । घनशून्ये ॥ पु । हस्त
पादादङ्गेषु । अवयवे । अपहन्यते ।
अपघनेऽङ्गमिति करणे ऽपघनादे-
शश्च ॥

अपघातः । पुं । अपहनने ॥ अपहनन-
म् । हन्तेर्घञ् । हस्यघः । नस्यतः ॥

अपचयः । पुं । व्यये । हानौ । अपचारे ॥
अपचयनम् । चिञ्चयने । एरच् ॥

अपचायितम् । त्रि । अर्चिते । अपचा-
य्यते स्म । चायुपूजानिशामनयोः ।
क्तः ॥

अपचारः । पुं । अहिताचरणे । यथा ।
योनिप्रदोषाच्च भवन्ति शिश्ने पञ्चोप-

अपटी

दंशाविविधापचारैरिति । वर्णधर्मव्य

तिकरे । दोषे । अविनये ।

अपचारिणी । स्त्री । व्यभिचारिण्याम् ॥

अपचारोऽस्तिअस्याः । इति ।

अपचारी । त्रि । अपचारवति ॥

अपचितम् । चि । अर्चिते । हीने । व्य

यिते । अपचाय्यतेस्स । चायृपूजानि

शामनयोः कः । चायतेश्चिररितिचि

भावः ॥

अपचितिः । स्त्री । पूजायाम् । व्यये ।

निष्कृतौ । हानौ । अपचीयते अप

चाय्यतेस्सवा अपचायनंवा । चायृ-

पूजादौ । क्तिन् । चायते क्तिनिचिभा

वावाच्यः ।

अपची । स्त्री । गण्डमालाया अवस्था

विशेषे । यथा । तेग्रंथय' केचिद्वा

सपाका स्ववन्तिनश्यन्तिभवन्तिचा

न्ये । कालानुबन्धं चिरमादधातिसै

वापचीतिप्रवदन्तिकेचिदिति । ते

ग्रन्थय, गण्डमालायाएवगण्डाः ॥

अपजयः । पुं । भङ्गे । पराजये ॥ अपज

यनम् । जिजये । एरच् ॥

अपटान्तरम् । चि । आसक्ते । अव्यवहिते ।

संसक्ते ॥ पटेनतिरस्करिण्या अन्तरम्

। नपटान्तरमच ।

अपटी । स्त्री । काण्डपटे । वस्त्रप्रावरणे ।

कनात इतिभाषा । इतिहेमचन्द्रः ॥

अपत्र

त्रि । पटशून्ये ॥

अपटुः । चि । अचतुरे । कार्याक्षमे । प

टोरन्यः । रोगिणि । आमयाविनि ॥

अपतर्पणम् । न । रोगादौभोजनाभा

वे । लङ्घने । इतिहेमचन्द्रः । अप

पूर्वात् तृपेत्स्युट् ।

अपतानकम् । न । वायुरोगविशेषे । प्र

ताने । यथा । दृष्टिसंस्तभ्यसंज्ञाचङ्

त्वाकण्डेनकूजति । हृदिमुक्तेनरःस्वा

स्थंयाति मे।हंवृतेपुन । वायुनादा

कणं ग्राहुरेके तदपतानकमिति ।

अपत्यम् । न । सन्ताने । दुहितरि ॥ पुत्रे

। नपतन्तिपितरोऽनेन । पत्न्यग

तौ । बाहुलकायत् । अघ्न्यादिर्वा ।

यन्निमित्तंयस्यापतनंतत्तस्यापत्यमि

तिफलितोर्यः । तथाचपौत्रादिरपि

पितामहादीनामपतनेहेतुरिति ते

षामपत्यंभवति ।

अपत्यदा । स्त्री । क्षुपविशेषे । गर्भदा

व्याम् ।

अपत्यपथः । पुं । भगे । योनौ ॥

अपत्यशत्रुः । पु । कुलीरे । कर्कटे ।

अपत्रः । पुं । करीरे । नविद्यन्ते पत्रा

णियस्य । त्रि । पत्रहीने ॥

अपत्रपः । त्रि । निर्बल्ये ॥ अपगता त्र

पायस्यसः ॥

अपत्रपा । स्त्री । परतोह्रियाम् । पित्रा

अपदा

पुरतोजातलज्जायाम् ॥ द्वी
माने । इतिरत्नकोशः ॥

अपचपिणुः । त्रि । लज्जाव्ये । लज्जा
शीले । स्वभावतः सत्रपे । अपचपते
। अखंक्वञि तीष्णुच् ॥

अपथम् । न । । अमार्गे । पथोऽभा
वः । नञितितत्पुरुषः । पथोविभाषे
तिपाचिकोऽप्रत्ययः ॥ अपथानिगा
हते मूढः । अपथंनपुंसकम् । तत्पु
रुषइत्येव । अपथोदेशः । अपथान
दी । अपथे पदमर्पयन्तिहि श्रुतव
न्तोपिरजोनिमीलिता । योनौ ॥

अपन्थाः । पुं । अपथे । मार्गाभावे ।
पथोऽभावः नञितितत्पुरुषः । अप
थंनपुंसकमिति कृतसमासान्तस्थनि
र्देशान्नक्लीवत्वम् ॥

अपथ्यम् । त्रि । रोग्यभोज्ये । अहिते ।
नपथ्यम् ॥

अपदस्थः । त्रि । स्वकर्मच्युते ॥

अपदानम् । न । वृत्तेकर्मणि । अव
दाने ॥ दत्तिः प्रवर्त्तनं साप्रशस्ता
विद्यते यच्च तत्र । यच्च कर्मणि दत्तिः
सर्वैः प्रशस्यते तस्मिन्नित्यर्थः । दैप्
शोधने । भावे ल्युट् । निन्द्यदाने ।
अपकृष्टदानम् ॥

अपदान्तरम् । त्रि । अनन्तरे । अव्यव
हिते ॥ नपदान्तरमत्र ॥

अपने

अपदिशम् । न । । दिक्कोणे । दिशो
र्मध्ये । विदिशि । दिशोर्मध्यम् । अ
व्ययमिति योगविभागात्समासः ।
दिशश्चब्दस्यशरदादिषु पाठादृच् ।
अव्ययीभावश्चेतिस्त्रिभाषाक्लीवत्त्वा
व्ययत्वयोर्विधानम् । तेननाव्ययीभा
वादतोमत्वपंचम्या इत्यादिप्रवृत्तिः
॥ अपेतिमध्यवाची आवन्तेन समा
सेतु टञ्नापेक्षितः ॥

अपदिष्टः । त्रि । प्रयुक्ते । यथाकाला
त्ययापदिष्टः । अपदिश्यते । दि
शश्चित्सर्जने । क्त ॥

अपदेशः । पुं । शरव्ये । लक्ष्ये । निमि
त्ते ॥ व्याजे ॥ स्थाने । अपदेशनम्-
अपदिशते वा । दिशश्चित्सर्जने ।
घञ् ॥

अपध्वंसजः । पुं । वर्णसङ्करे । यथा ।
शूद्राणांतु सधर्माणः सर्वेऽपध्वंसजाः
स्मृता इतिमनुः ॥

अपध्वस्तः । त्रि । परित्यक्ते । निन्दिते ।
अवचूर्णिते । अपध्वंसतेष्व । ध्वसुअ
धःस्वंसने गतौच । क्तः ॥

अपनयनम् । न । अधःप्रापणे । दूरीक
रणे । खण्डने ॥

अपनीतः । त्रि । विनीते । हृते ॥

अपनुतिः । स्त्री । अपनोदे । खण्डने ॥

अपनेयः । त्रि । अपनोद्ये । निरस्ये ॥

अपम

अपनोद. । पुं । अपनोदने ।
 अपनोदनम् । न । दूरी करणे ।
 अपपात्रितः । त्रि । उत्कटदोषैर्घातिभि
 र्भिन्नोदकीकृते । यथा । अपपात्रि
 तस्य रिक्थपिण्डोदकानि निवर्त्तन्त
 इति शङ्खापस्तम्बौ ।
 अपभ्रंशः । पुं । अपशब्दे । अशास्त्रशब्दे ।
 असंस्कृतशब्दे । ग्राम्यभाषायाम् । य
 था इदण्डी । आभीरादिगिरःकाव्ये
 ष्वपभ्रंशइति स्मृतः । शास्त्रेषु संस्कृता
 दन्यदपभ्रंशतयोदितमिति । संस्कृ
 तादपभ्रश्यति । भ्रशुअध.पतने । प
 चाद्यच्च । पतने । यथा । अन्यारूढि
 भवति महतामप्यप भ्रंशनिष्ठेत्यभि
 ज्ञानशकुन्तला ।
 अपमः । पुं । क्रान्तौ । सूर्यगमनार्थति
 र्यंगोलरेखायाम् ।
 अपमानम् । न । अनादरे । अस्य पर्याया
 यथा । स्यादवज्ञापरीहार परिहारः
 पराभावः । अपमानपरिभवस्तिर-
 स्कारस्तिरस्क्रिया । अवहेलाचहेला
 स्यादवहेलनहेलने । चेपोनिकार
 धिक्कारौ पर्यायाः स्युर्नादर इति शब्द
 रत्नावली । यथा । वेदस्य ब्राह्मणाना
 च्च अपमानादधोगतिरिति ।

अपमिच्छकम् । न । ऋणे ।

अपमृत्तु. । पु । विनारोगेण मरणे ।

अपर

पश्चिमत्यस्य गदंष्ट्रिशृङ्गिनखिपतना-
 शनवज्राग्निविषवन्धजलप्रवेशाश्च
 तादिजन्यमरणे इतिकेचित् । अपवृ
 ष्टो मृच्छुः ।

अपमृषितम् । न । अविस्पृष्टवाक्ये ।

अपयानम् । न । पलायने । यामापये अ
 पपूर्वः । ल्युट् ।

अपरम् । न । गजपश्चार्द्धे ॥ त्रि । इतर
 स्मिन् । अर्वाचीने । निकृष्टे । द्रव्या
 दिसामान्ये । कार्ये । सन्निकृष्टे । परं
 नभवतीत्यपरम् । पु । पाद पश्चिमे ।
 अपर'पश्चिम'पाद' इति गजप्रकरणे
 वैजयन्ती ।

अपरक्तः । त्रि । अननुकूले । विरक्ते ।

अपरताल' । पु । गिरिविशेषे ॥

अपरति । स्त्री । निवृत्तौ ॥ अपरमेर्भा
 वे क्तिन् ।

अपरत्र । । पश्चादर्थे ॥

अपरत्त्वम् । न । अपरव्यवहारकारणे ॥
 तद्विविधम् । दिक्कृतं कालकृतञ्चेति
 । समीपस्थे दिक्कृतम् कनिष्ठे काल
 कृतमिति । अपरस्य भावः ।

अपरपक्ष. । पुं । कृष्णपक्षे ।

अपरराचः । पुं । रात्रिशेषे । उच्चन्द्रे । अ
 परंराचेः । पूर्वापराधरेति समासे
 अहः सर्वैकदेशेत्यच् ।

अपरबद्धम् । न । वैतालीयसंज्ञकेवृत्ते ॥

अपरा

अपरवैराग्यम् । न । वैराग्यविशेषे ।
यतमानसंज्ञाव्यतिरेकसंज्ञैकेन्द्रिय-
संज्ञावशीकारसंज्ञाभेदाच्चतुर्विधे स
म्यज्ञातस्यान्तरङ्गे । असेम्यज्ञातस्य
वहिरङ्गे ।

अपरस्परः । चि । क्रियायाः क्रियावतां च
सातत्ये । अपरस्परश्चेतिद्वन्द्वः । अप-
रस्पराः क्रियासातत्येति सुखिन्पा-
त्यते क्रियासातत्ये । अपरस्परं गच्छ-
न्ति । सततमविच्छेदेन गच्छन्तीत्य-
र्थः । निर्दिष्टकर्मसातत्ये सुधीभिर-
परस्परम् । क्रियावतां सातत्येतुल्य-
ज्ञेयम् । अपरस्पराः सार्थाः स्त्रियश्च
गच्छन्ति अपरस्पराणि कुलानि ।

अपर । स्त्री । जरायौ । पश्चिमदिशि ।
अपरागः । पुं । अभीतौ । द्वेषे ।

अपराङ्गम् । न । गुणीभूतव्यङ्ग्यभेदे ।
इतिकाव्यप्रकाशः ।

अपराजितः । पुं । ईशे । विश्वी । ऋ-
षिभेदे । अपराजितः । गेहधूपे ।
चि । अजिते ।

अपराजिता । स्त्री । उमायाम् । जया-
याम् । जाहीतिप्रसिद्धायाम् । जय-
न्याम् । अशनपण्याम् । शेफाल्याम् ।
शमीभेदे । शंखिन्याम् । हपुषाम्
भेदे । स्वल्पफलायाम् । गिरिकण्या-
म् । विष्णुक्रान्तायाम् । श्वेतनीलपु-

अपरा

अभेदाद्विधे अपराजिते । अपरा-
जिते कटूमेधे शीतेकंठ्ये सुदृष्टिदे
। कुष्ठशूलत्रिदोषाम शोथव्रणविषाप-
हे । कषायेकटुपाकेषतिक्तेष्वमृति-
बुद्धिदे । ऐशान्यादिशि । अपराजि-
ता ॥ ब्रह्मलोके हिरण्यगर्भपुर्याम् ।
ब्रह्मचर्यसाधनबद्धभ्योऽन्यैर्न जीयते इ-
ति । जी० । क्तः ।

अपरादुः । चि । अपराधिनि । अपरा-
ध्यति । राध० । क्तः ।

अपरादुष्टलक्षः । त्रि । लक्ष्याप्राप्तशरे ।
अपरादुः पृषत्कोवायोऽस्य । अपरादु-
ष्टलक्षोसौ लक्ष्याद्यश्च्युतसायकः ।

अपराधः । पुं । आगति । दण्डयोग्यक-
र्मणि । अपराधनम् । राधसंसिद्धौ
घञ् ॥ चि । राधाभाववति ।

अपराधी । त्रि । कृतापराधे । भेददर्शि-
नि । अचोक्तविद्यारण्यगुरुभिः । विप्रश्च-
वत्स्वर्लोकदेवभूतादिकं जगत् ।
स्वस्माद्भेदेन पश्यन्तं क्लेशयेदपराधि-
नम् । यदस्ति तन्न जानाति यन्नेहास्ति
तदीक्षते । इत्येवमपरधोऽस्य विद्यते
भेददर्शिन इति । ध्यान्यासन्तमात्मा-
नमन्यथा प्रतिपद्यते । किं तेन न कृतं
पापं चैरेणात्मापहारिणेति ।

अपरान्तः । चि । पाश्चात्ये ॥ अपरान्ता-
स्तु पाश्चात्या इति यादवः । समुद्रमध्य-

अपरा

देशवर्त्तिजने । यथा । अवकाशं कि
लोदन्वान् रामायाभ्यर्थितोद्देह ।
अपरान्तमहीपालव्याजेनरघवेकर
मिति ।

अपराप्रकृतिः । स्त्री । भूमिरापोनलो
वायुः खंमनोबुद्धिरेवच । अहंकार इ
तीयंमैभिन्नाप्रकृतिरष्टधा । अपरेय
मितिभगवद्गीता । खेवलक्षणायाम्
। अपरायांशुती । अपराचासौप्रकृ
तिश्च ।

अपराभुक्तिः । स्त्री । पातालादिकला
म्लाध्ववर्त्तिविचित्रैश्वर्यसम्पन्नतत्सद्गु
णनवासिस्त्वमात्रे ।

अपराभुक्तिः । स्त्री । मंत्रमन्त्रेश्वरत्वे ।
अपराचासौभुक्तिश्च ।

अपराविद्या । स्त्री । ऋग्मेदादिविद्या
याम् । ऋग्यजु सामाथर्वाख्यावेदा
अङ्गानिचद्विज । शिखाकल्पोव्याक
रणनिरुक्तंज्योतिषांगतिः । छन्दोभि
धानंभीमासाधर्मशास्त्रपुराणकम् ।
न्यायोवैश्वकगान्धर्वधनुर्वेदार्थशास्त्र
कम् । अपरेयं पराविद्यायया ब्रह्मा
वगम्यते । अपराचासौविद्याश्च ।

अपराशक्तिः । स्त्री । अपराप्रकृतौ ।
अपराचासौशक्तिश्च ।

अपराह्णः । पुं । दिनान्ताग्रे । तस्यभे
दा । विधाविभक्तस्यदिनस्यशेषभागः ।

अपरि

। विधाविभक्तस्यदिनस्यतृतीयभागः ।
सतुविशदशदिनमानेविंशतिदण्डा
त्परंदशदण्डयावत् । पञ्चधाविभ
क्तस्यदिनस्यचतुर्थभागः । सत्त्वष्टाद
शदण्डात्परंषट्दण्डयावदितिश्रुति
स्मृतिप्रसिद्धाः । अह्नअपरमपराह्णः ।
पूर्वापरेत्येकदेशिसमासः । टच् । अ
ह्नोह्नयतेभ्यश्च्यङ्गादेशः । अह्नोद-
न्तादितिगच्छम् ।

अपराह्णतनः । वि । अपराह्ण भवेवस्तु
नि । आपराह्णिके । अपराह्णः सोढो
ऽस्य । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्यामि
तिव्युत्पन्नौतुट्च ।

अपराह्णतनः । वि । अपराह्णोद्भवेव
स्तुनि । आपराह्णिके । अपराह्णेभ
वः । व्युत्पन्नौतुट्च । घकास्तनेष्वि
ति सप्तम्याञ्चलुक् ।

अपरिकलितः । वि । अज्ञाते । अदृष्टे
। नपरिकलितः ।

अपरिग्रहः । पुं । असङ्गहे । अस्वोच्चा
रे । नपरिग्रहः । परिग्रजि । नवि
द्यतेकन्याकौपीनाङ्गवस्त्रादिव्यतिरि
क्तपरिग्रहोयस्य । वि । परिग्रहहीने ।
अपरिच्छदः । वि । दरिद्रे । नविद्यते
परिच्छेदोयस्यसः ।

अपरिच्छिन्नम् । वि । परिच्छेदरहिते ।
असीमनि ।

अपला

अपरिज्ञानम् । न । तत्त्वाविवेके । मू

ठतायाम् ॥

अपरिज्ञानः । पुं । रक्ताज्ञानवृत्ते । वि ।

ज्ञानिरहिते ।

अपरिसङ्ख्यानम् । न । आनन्दे । नप

रिसंख्यानम् ॥

अपरिहृत्यः । वि । परिहर्तुमशक्ये

। अत्याज्ये ।

अपरोक्षः । । अपरदिने । अपरे अह

नि । सद्यः पक्षदिच्यपरशब्दादेशुस् ।

अपरोक्षम् । वि । त्यजे । अप्रसंभाव

नादिनिरासेतुविचारविपाकासेनैव

प्रमाणेन जनितं ज्ञानं प्रतिबन्धाभा

वात् फलजनयदपरोक्षमिच्छ्यते ।

अक्षामिन्द्रियाणां परोऽतीतो न भव

तीत्यपरोक्षम् । नपरोक्षं वा ।

अपर्णा । स्त्री । पार्वत्याम् । नपर्णान्य

स्याः । तपसिपर्णानामप्यन्यत्मात् ।

वि । पर्णशून्ये ।

अपर्णिकः । वि । निस्तेजसि ।

अपर्याप्तम् । वि । असमर्थे । पर्याप्ति

शून्ये ।

अपर्वदण्डः । पुं । रामशरदृण्डे ॥ इति

राजनिर्घण्टः ॥

अपलम् । न । कीलके । वि । मांस

हीने ॥

अपलापः । पुं । प्रेमणि । अपल्लवे । स

अपव

तोष्यसत्त्वेन कथने । धार्यमाणेन न

धारयामीत्याद्युक्तौ । अपलपनम् ।

घञ् ।

अपलाधिका । स्त्री । तृष्णायाम् ॥ इ

तिहेमचन्द्रः ।

अपवरकः । पुं । वासौकसि । गर्भगृहे

। अपत्रियते घृणोति वा । वृज् ० ।

कृष्णादिभ्यः संज्ञायावुन् । फलसंज्ञा

खट्वेन इति प्रसिद्धे । आवरके । य

था । दीपोऽपवरकस्यान्तर्वर्त्तते त

त्प्रभावहरिति ध्यानदीपे विद्यार-

ण्यगुरवः ।

अपवर्गः । पुं । त्यागे । मोक्षे । कार्या

वसानसाफल्ये । फलप्राप्तिपूर्विकायां

क्रियापरिसमाप्तौ । कर्मफले । तद

न्यन्तविमोक्षोपवर्गः । न्या ० १ । २२

। तस्य दुःखस्य अत्यन्तविमोक्षः स्वस

म्मानाधिकरणदुःखासमानकालीनो

ध्वंसः । तस्य च जन्मापायादेव सम्भ

व इत्याशयेन दुःखेन जन्मनात्यन्त-

विमुक्तिरपवर्ग इति भाष्यम् । दुःखे-

न दुःखानुसङ्गेष्वेत्यर्थः । अपवर्जनम्

पवर्गः । घृजीवर्जने । भावे घञ् । दुः

खाभावे । नाशे । पूर्णतायामिति च

रणिः ।

अपवर्गगुरुः । पुं । सदाशिवे । हरौ ।

मोक्षमार्गप्रदर्शके ।

अपवि	अपष्ट
अपवर्जनम् । न । दाने । निर्वाणे । मोक्षे । परिच्छागे ॥ वृजीवर्जने अ पपूर्वः । भावेऽल्युट् ।	अपविषा । स्त्री । निर्विषीकृते । राजनिर्घण्टः ।
अपवर्जितः । वि । परिहृते । त्यक्ते ।	अपवृत्तिः । स्त्री । अपवारणे ।
अपवर्त्तनम् । न । परिवर्त्ते । वक्त्रीभावे ॥	अपवृत्तः । वि । पराङ्मुखीभूते
अपवर्त्तितः । वि । सञ्चलिते ।	अपशब्दः । पुं । असंस्कृतशब्दे ।
अपवादः । पुं । निन्दायाम् । आज्ञाया मन्त्रविस्मये । प्रणये । नाथके । अ पमद्भि नामरज्जुविवर्त्तस्य सर्पस्य- रज्जोमोत्रत्ववत् वस्तुविवर्त्तस्यावस्तु- नेः ईर्ष्यानादेः प्रपञ्चस्यवस्तुमात्रत्व- मिद्विन्नकार्यस्यकारणमात्रसत्तावशे षण्यकारणस्वरूपव्यतिरेकेण का यस्यास्तितावधारणं वाऽपवाद इत्य- र्थः ॥ अपवदनम् । वदन्निवादन स्तुत्याः । भावे धञ् । अपोद्यते । वदव्यक्तार्थावाचि । घञ्वा ।	शे । अपभ्रष्टः शब्दोपशब्दः । येनापशब्दो नवक्तव्यः । यथा धान्याप्यकारः । तेऽसुराहेल खय इति कुर्वन्तः पराबभूवुस्तद- ङ्गणेन नन्वेच्छितवैनापभाषित च्छोहवाणपयदपशब्दः ॥ च्छेच्छा मेत्यधेयं व्याकरणमिति । स्त्री वाइत्यस्यपर्यायोनापभाषितव कृत्यार्थ इतितवै प्रत्ययइतिकै- यथैवहिशब्दज्ञानेधर्मः एवमप ज्ञानेप्यधर्मः । इति महाभाष्य एवञ्च अपशब्दज्ञानमधर्मसा धर्महेतुशब्दज्ञानविरोधित्वात् द्विद्विरोधि तत्तद्विरोधिफलक यासैषिकद्रव्यसेवास्यभवतः इ मानम् । सैषिकद्रव्यसेवयासै व्याधिसम्भवस्तद्विपरीतसेवया ग्यमित्यर्थः ।
अपवारणम् । न । अन्तर्द्धा । दृग्अच्छा- ने । चुरादिगुणान्तादस्माद्भावेऽल्युट् ।	अपशुकः । पुं । आत्मनि । अपगत यस्मात् ॥
अपवारितम् । चि । अन्तर्हिते । आवृ- त्ते ॥	अपशोकः । पुं । अशोकपादपे ।
अपवित्रः । वि । अशुद्धे । नपवित्रः ।	अपष्टम् । न । अङ्गुशाग्रे । इति हेम
अपविद्रुम् । चि । प्रतिचिसे । प्रत्याख्या- ते ॥ ध्वस्ते । त्यक्ते । पुं । पुत्रविशेषे यथा । मातापितृभ्यामुत्पृष्टं तयो- न्यतरेणैवा । यंपूवंपरिगृह्णीयादप विद्रुः सञ्चयते इति मनुः ॥	

अपस

अपष्टु । । । निरवद्ये ॥ शोभनार्थे । वि
परीते ।

अपष्टुः । पुं । काले । वि । वामे । प्रति
कूले । विरुद्धार्थे । अपतिष्ठति । प्राग
तिनिवृत्तौ । अपदुःसुषुभ्यःस्य इति
कुः सुषामादिः ।

अपष्टुलम् । वि । निन्दिते । विपरीते ।

अपठ । न । यज्ञकार्ये । अपनशब्दार्थे ॥

आप्नोति । आप्लु० । आपःकर्माख्या
यांश्चस्वानुद्वेत्त्यमुन् पाचिकोनु-
दभावः ।

अपसदः । पुं । अधमे । नीचे । अपकृष्ट
मपकृष्टेवासीदति । षट्स्थविशरणा
दौ । पञ्चाद्यच् ।

अपसरः । पुं । अपसरणे । सत्सरप् ।

अपसरणम् । न । स्थानात्स्थानान्तरग
मने ।

अपसर्जनम् । न । परिवर्जने । दाने ।

आप्नाते । अपसृज्यते । खज० ल्युट् ।

मोक्षे । मारणे ।

अपसर्पः । वि । चरे । अपसर्पति । खलु

गतौ । पञ्चाद्यच् ॥ अं । अहिभेदे ॥

अपक्रमे ।

अपसर्पणम् । च । पृष्ठतो गमने ।

अपसर्पणम् । वि । प्रतीये । प्रदेशिन्य

ङुप्रयोर्मध्ये । यथा । प्रदेशिन्यङुप्रयो

रन्तरा अपसर्पति अपसर्प्यन्ते तेनपि

अपसो

तृभ्योनिदधाति इति आदृतत्वे भट्टे

भाष्यधृतगृह्यम् ।

अपसथम् । वि । शरीरदक्षिणे । शरी

रस्यदक्षिणेभागे । प्रतिकूले । विरु

द्धार्थे । न । पितृतीर्थे । अपसलवि

अपगतम् अपक्रान्त्वा सव्यात् ।

अपसारणम् । न । अपनयने ।

अपसारितः । वि । उत्सारिते ॥

अपसिद्धान्तः । पुं । स्वीकृतसिद्धान्तात्

प्रच्यवे । तल्लक्षणमाह । सिद्धान्तम्

भ्युपेत्यानियमात्कथाप्रसङ्गे ऽपसि-

द्धान्तः । ५ । ईई सिद्धान्तं स्वशास्त्रका

राभ्युपगतमर्थं स्वीकृत्याऽनियमा

त्तन्नियमप्रच्यवात् कथाप्रसङ्ग इति ।

तथाच कथायां स्वीकृतसिद्धान्तप्रच्य

वोऽपसिद्धान्तः । तथाच सांख्यमतेनाहं

वदिष्यामीत्यभ्युपेत्यारब्धायां कथा

याम् आविर्भावस्याविर्भावाभ्युपगमे

नवस्येति दूषणोद्धारयाविर्भावस्यास

तउत्पत्तिर्यद्यभ्युपेतितद ऽपसिद्धान-

न्तः । यत्वेकदेशिमतेन कथामाहभते

तस्य शास्त्रकाराभ्युपगमविरोधेऽप

सिद्धान्त इति विबोधयितुमभ्युपेत्ये

त्युक्तम् । सौगतास्वपसिद्धान्तदूषणं

नमन्यन्ते इत्यन्यदेतत् ॥ अपकृष्टः

सिद्धान्तः ॥

अपसोपानः । पुं । वस्तिनखे ।

अपस्मा

अपस्कर' । पुं । रथाङ्गे । चक्रभिन्ने रथा
रक्षके । अपकीर्यतेऽस्य स्वस्वस्थाने
क्षिप्यते । कृविच्छेपे । ऋदोरप् अप
स्कारोरथाङ्गमितिसाधु । ॥

अपस्त्रात' । चि । मृतस्त्राते । मृतमु
द्दिश्यस्त्रातेजने । अपकृष्टस्त्रात' ।
प्रादयोगताद्यर्थेऽतिसमासः । संस्त्रा
रार्थं स्त्रापिते मृते ॥ इति स्वामी ॥

अपस्त्रानम् । न । मरणनिमित्तस्त्राने ।
मृतस्त्राने । अपकृष्टस्त्रानम् ॥

अपस्मार' । पु । रोगभेदे । भूतविक्रिया
याम् । मिरगीतिख्याते । तस्य सामा
न्यरूपम् । तमः प्रवेशः संस्मोदोषो
द्रेकहतस्मृतिः । अपस्मार इति चेत्यो
गदोघोरतरोहिसः ॥ अस्योषधं यथा
। य खादेत् क्षीरभक्ताग्नीमाक्षिकेण
अक्षारजः । अपस्मारं महाघोरं क्षिरो
त्यंजनवेद्ध्युवमिति । वचाधुरवच ।
अपिच । वैष्णवीटमेघौ विधिवदानी
थरविवासरं । कण्ठभुजैवासन्धार्य
ज्वरदुग्धमपस्मृतिमिति । अयं कीटो
नदीतीरे सिकतामध्ये तिष्ठति । इति
भावप्रकाशः ।

अपस्मारी । चि । अपस्माररोगिणि ॥
तल्लक्षणम् । कुट्टैर्धातुभिराहते ऽय
मनसि प्राणी मनः सन्दग्धन् दन्तान् खा
दति फेनमुज्जिरति देः पादैश्चिपन्मू

अपह

ढधीः । पश्यन् रूपमसत् चित्तैः नि
पतति व्यर्थं करोति क्रियां विभ्यत्
सस्वयमेव शाम्यति गते वेगे च पस्मार
रुक् । इति ।

अपहत' । चि । अपनीते ॥ नष्टे ॥ अ
पहन्यतेऽस्य । हन० । क्तः ।

अपहतपाप्मा । पुं । वेदान्तवेद्यभात्म-
नि । अपहत पाप्माधर्माऽधर्माख्यो य-
स्यसः ।

अपहतिः । स्त्री । विनाशे । उच्छेदे ।

अपहन्ता । चि । विनाशयितरि ॥

अपहर्त्ता । चि । अपहारिणि । यथा ।
आषढामपहर्त्तारं दातारं सर्वसम्प-
दाम् । लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो
भूयोनमाम्यहमिति ।

अपहस्तितः । चि । निरस्ते ।

अपहार' । पु । अपचये । 'हानौ ॥ अ
पहरणे । चौर्ये ॥ सङ्गोपने । धनस्वा-
म्यनुपयोगिभ्यवे । इति दायभागः ।
अपहरणम् । हृज् हरणे । घञ् ॥

अपहारकः । चि । अपहारिणि । अप
हरणकर्त्तरि ॥ अपहरति । हृजो
ग्लुल् ।

अपहारी । चि । अपहरणशीले । अप
हर्त्तरि ।

अपहास' । पुं । अकारणहास्ये ।

अपहत' । चि । अपनीते ।

अपङ्ग

अपङ्गवः । पुं । स्त्रेहे । अपलापे । इति
मेदिनी हेमचन्द्रः । अपङ्गवनम् । ऋ
ङ् अपनयने । ऋदोरप् ।

अपङ्गुतिः । स्त्री । अपलापे । अर्थालं-
कारे ॥ मङ्गलं यन्निप्रिधान्यत् साध्य
तेसास्त्वपङ्गुतिः । उपमेयमसत्त्वं कृ-
त्त्वोपमानं सत्तयायत्स्थाप्यतेसा-
स्त्वपङ्गुतिः । उदाहरणम् । अवाप्तः
प्रागल्भ्यं परिणतश्चः शैलतनये
कलङ्को नैवार्यं विलसति शशाङ्कस्य वपु-
षि । अमुष्येयं मन्ये विगलदस्य तस्य न्दि-
विशिरे रतिश्रान्ता श्रुते रजनिरम-
नी गण्डमुरसि ॥ इत्यंवा । वतसखि-
कियदेतत् पश्य वैरं स्मरस्य प्रियवि-
रहकृशेऽस्मिन् रागिलोकेतया हि ।
उपवनसहकारोद्भासिभृङ्गच्छलेन प्र-
तिविशिखमनेनोद्द्वितं कालकूटम्
। अत्र हि न सभृङ्गाणिसहकाराणि
अपितु सकालकूटाः शरा इति प्रती-
तिः ॥ एवंवा । अमुष्मिन्नावगच्छत
सरसि नूनं स्रगदृशः स्मरः शर्वपुष्टः पृ-
थुजघनभागे निपतितः । यदङ्गाङ्गा-
राणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे शि-
खाधूमस्येयं परिणमति रोमावलि व-
पुः । अत्र न रोमावलिधूमशिखेयमि-
ति प्रतिपत्तिः ॥ एवमियं भङ्ग्यन्त
रैरप्युह्या । अपङ्गवनम् । ऋङ् ।

अपाङ्ग

तिन् ।

अपाङ्गायः । पुं । समुद्रे । अकूपारे । इ-
ति राजनिर्घण्टः ॥

अपाङ्कः । पुं । अजीर्णतायाम् । वि ।
पाकाभावविशिष्टे ।

अपाङ्करणम् । न । निराकरणे । अपा-
ङ्पूर्वात् कृञो ल्युट् ।

अपाङ्कशकम् । न । आर्द्रके । इति रा-
जनिर्घण्टः ॥

अपाङ्कतम् । वि । अपोहिते । त्यक्ते ।
अपाङ्कारि । ङुक् ञ० । क्तः ।

अपाङ्कतिः । स्त्री । विकारे । अपाङ्करणे ॥
अपाङ्कम् । वि । प्रत्यये । इति त्रिका-
ण्डशेषः ॥

अपाङ्क्यः । पि । पङ्क्तिभोजना नर्हे सि-
द्धिः स है कपङ्क्या भोजना योग्ये ॥ ते च ।
ये स्तेनपतितक्रीवायेचनास्तिकवृत्त-
यः इत्यादिवचनैर्मनुनेका बोध्याः ।

अपाङ्गः । पुं । नेचान्ते । तिलके । वि ।
अङ्गहीने । अपगतोऽङ्गात् । निराद-
य इति समासः ॥ अपकृष्टोऽङ्गाद्वा । अ-
पकृष्टान्यङ्गान्यस्माद्वा । अपाङ्गति ।
अगितौ । पचाद्यञ्वा ।

अपाङ्गकः । पुं । अपामार्गे । नेचान्ते ।
वि । अङ्गहीने ।

अपाङ्गदर्शनम् । न । कटाक्षे । अपाङ्गेन
नेचान्तेन दर्शनम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

अपाची

अपाग । वि । दक्षिणदिग्भवेवस्तुनि ।
अपाचीने ।

अपाची । स्त्री । दक्षिणदिशि ॥ अङ्गो
मध्ये अंचतिसूर्यम् । अपेत्यव्ययं
धार्य अपदिशमिति वत् । अंचुगति
पूजनयोः । अस्त्रिगादिनाकिन् ।
उगितश्चेति ङीप् ।

अपाचीनम् ॥ वि । विपर्यस्ते । अपाग
र्थे । दक्षिणदिग्भवस्तुनि । अपागे
व । विभाषाच्चेरदिक् स्त्रियामिति
ख । तस्य ईनादेशः ॥

अपाच्यम् । वि । दक्षिणदिग्भवे । पा
कानर्हे । सुप्रागपागित्यादिनाशेषि
कोयत् । न पाच्यम् ।

अपाटवम् । न । रोगे । अपटुत्वे ॥ न
विद्यते पाटवं यस्मिन् ।

अपाचम् । न । योग्यताहीने । निन्दि
ते । विद्यातपोहीने । नटविटादौ ।
कुपाचे । नपात्रम् । अपाचे पातयेह
त्तं सुवर्णं नरकार्णवे । इति मलमा
सतत्त्वम् ॥

अपाचीकरणम् । न । नवविधपापमध्ये
पापविशेषे । तद्वत्तुर्विधं भवति यथा
। निन्दितधनादानम् १ । वाणिज्य
म् २ । शूद्रसेवनम् ३ । असत्यभाष
णम् ४ । इति । यथाहमनुः । निन्दि
तेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवनम् ।

अपान.

अपात्रीकरणं श्रेयमसत्यस्य च भाषण
मिति ।

अपादानम् । न । विशेषेऽवधिभूते । पं
चमीकारके । यस्माद्वस्तु नोवस्त्वन्तर
स्य चलनं भवति तस्मिन् । विशेषहेतु
क्रियानाश्रयत्वे सति विशेषाश्रय इत्य
र्थः । तत्रैकादशार्थे पंचमी स्यात् ।
यथा । यतोऽपायः । यथा वृक्षात्प
र्णं पतति १ । यतो भीः । यथा
घ्रादिभेति २ । यतो जुगुप्सा । यथा
पापात् जुगुप्सते धीर ३ । यतः परा
जय । यथा सिंहात् पराजयते हस्ती
४ । यतः प्रमादः । यथा धर्मात् प्र-
मादतिनीचः ५ । यत आदानम् ।
यथा भूपात् धनमादत्ते विमः ६ । य
तो भूः । यथा पितुः पुत्रो जायते ७ ।
यत स्वाणम् । यथा व्याघ्रात् गारुड-
तिगोपः ८ । यतो विरामः । यथा
पापादिरमतिविमः ९ । यतोऽन्तर्हिः
। यथा गुरोरन्तर्हृत्ते शिष्यः १० । य-
तो वारणम् । यथा यवेभ्यो गार् वारय
ति ११ । इति मुग्धवोधटीका ।

अपानः । पुं । मुदस्यवायौ । नामेरध
स्ताङ्गमनवति मन्त्रापनयनव्यापारे
ण पात्रादिस्थानवर्तिनिवायौ ॥ य
था । अधोनयत्यपानस्तु आहारश्च
नृणामधः । मूत्रशुक्रवह्नीवायुरपान

अपामा

स्नेतकौत्तितः । कृकाटिकावृष्टपाश्व
पायूपस्थवृत्तिर्वायुः ॥ न । गुदे ।
अपसरणेनानित्यनेन । हलश्चेति
वञ्ज ।

अपान्तरतमाः । पुं । वेदाचार्यपुरा
शार्धविशेषे । यः कलिद्वापरयोः स
न्धौ विष्णुनियोगात् कृष्णद्वैपायनः
सम्बभूवेति स्मृतौ प्रसिद्धम् ॥

अपाकपातः । पुं । एतन्नामधेयेदेवे ।

अपापः । वि । पापशून्ये । निष्पापे ॥

अपापविदुः । वि । धर्माधर्मवर्जिते ॥ न
पापविदुः ॥

अपामार्गः । पुं । प्रत्यक्पण्यम् । अप
मार्जन्यनेन अपमृज्यते ऽनेनया
ध्यादिरिति वा । मृजूष् । हलश्चे
ति वञ्ज । निष्पायामनिट्त्वात्कुत्त्व
म् । उपसर्गस्य घञीति दीघः । अप
कृष्टभ्रासमन्तान्मार्गोऽस्येति वा । अ
पामार्गः सरस्तीक्ष्णो दीपनस्तित्तकः
कटुः । पाचनेनानावनच्छर्दिकफमे
देनानिष्पापकः । निहन्ति दद्रुसिध्मार्गः
कंडूशूलोदरापचीः । अपामार्गोऽह
योवातविष्टंभीकफकृद्भिः । रुच्यः
पूर्वगुणैर्न्यूनः कथितोगुणवेदिभिः ।
अपामार्गफलं स्वादुरसे पाके च दुर्ज
रम् । विष्टंभिवातलं रुच्यं रक्तपित्त
प्रसादनमिति भावप्रकाशः ।

अपार्थ

अपाम्पतिः । पुं । समुद्रे । वरुणे ॥ अ
पापतिः । तत्पुरुषे कृतिबहुलमि
त्यलुक् ।

अपाम्पित्तम् । न । अमौ । अपांपित्त
मिव दाहकत्वात् । अलुक् ।

अपायः । पुं । विश्लेषे । अप्यये । ना
शे । अपगमे ॥

अपारः । वि । उत्तरावधिवर्जिते ॥ अ
पारः संसाराकूपारः । अनन्तमहि
मनि । न विद्यते पार उत्तरावधिर्य
स्य । न । अवारे । नद्यादेरर्वाचि
पारे ॥

अपार्थः । वि । अर्थशून्ये ।

अपार्थकम् । न । इमं लक्षयति गोतमः ।

पौर्वापर्यायोगादप्रतिसम्बद्धार्थमपा
र्थकम् ॥ ५ ॥ ५३ ॥ पौर्वापर्यकार्यका
रणभावस्तस्यायोगादसम्भवात्शब्द
बोधजनकाकाक्षाज्ञानाद्यभावादि-
ति फलितार्थः । अप्रतिसंबद्धो ऽसम्ब
द्धोर्थः प्रयोजनं शब्दबोधरूपं यच्च ।
यद्यपि दशदाडिमानि षड्रूपाः
कुण्डमजाजिनमित्यादाववान्तरवा
क्यादर्थबोधसत्त्वाद्वाप्तिरतिव्याप्ति
श्चनिरर्थके । तथाप्यभिमतवाक्या
र्थबोधानुकूलाकांक्षादिशून्यबोधजन
कमदत्तं तत् । अविज्ञातार्थं तु स्वस्य
बोधो भवत्येवेति नातिव्याप्तिः । उदा

अपिन

हरणन्तु । अयोग्यानासन्नानाकांक्ष
वाक्यम् ॥ ५३ ॥ अनर्थके ॥ व्यर्थे ॥
अपावृत । वि । पिहिते ॥ अमतिवद्धे ।
स्वतन्त्रे ॥ उद्घाटिते ॥ अपगतमा
वृतमावरणमस्य ॥

अपावृत्तम् । वि । लुठिते । परावृत्ते ।
अपाश्रयः । पुं । चन्द्रातपे । प्रांगनावरणे
॥ वि । आश्रयशून्ये ॥ अधीने ॥
अपासनम् । न । मारणे ॥ असुचेपे ।
भावेल्युट् ॥

अपास्तः । वि । निरस्ते ॥ अवधीरिते ॥
अपि । । । सम्भावनायाम् ॥ प्रश्ने ॥ शङ्का
याम् । गर्हायाम् । समुच्चये ॥ युक्तप
दार्थे ॥ क्रियाकार क्रियायाम् । का
मकारक्रियासु ॥ अनुज्ञायाम् । अव
धारणे ॥ पुनरर्थे ॥ नपियति । पिग
तौ । क्तिप् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वा
न्नतुक ॥

अपिगीर्णम् । वि । ईलिते । स्तुते । व
र्णिते । गीर्णे ॥ अपिगीर्यतेस्स । ग
निगरणे ॥ क्तः । निष्ठातस्यनः ।
अपितु । । । किन्त्वर्थे । यद्यर्थे । यद्यपि ॥
अपिधानम् । न । आच्छादने ॥ अपिपू
र्वकाटडुधाजोल्युट् ॥ वि । पिधानर
हिते ॥

अपिनद्धः । वि । परिहिते वस्त्रादौ ।
पिनद्धे ॥ अपिनद्धतेस्स । णद्धवन्धने

अपूप्य

। क्तः ॥

अपिहितः । वि । छादिते ॥ अपिधीयते
स्स । डुधाञ् ॥ क्तः । दधातेर्हि ॥

अपीक्षम् । वि । अतिमुन्दरे ॥

अपीतिः । स्त्री । प्रलये ॥ अयवे । ए
कीभावे ॥

अपीनसम् । न । पीनसरोगे ॥ इतिरभ
सः ॥ वि । तद्रहिते ॥

अपुच्छा । स्त्री । शिंशपावृत्ते ॥ वि । पु
च्छहीने ॥

अपुनरावृत्तिः । स्त्री । मुक्तौ । कैवल्ये ॥

अपुनर्भवः । पुं । मुक्तौ ॥ वि । मुक्ते ॥

पुनर्जन्माभावे ॥ यथाहचरकः । हे
तौलिङ्गे प्रश्ननेरोगाणामपुनर्भवे ।
ज्ञानंचतुर्विधं यस्य सराजार्हो भिषक्-
तमइति ॥ नपुनर्भवो यस्य सः ॥

अपुष्पफलदः । पुं । पनसोदुम्बरादिव-
नस्पतौ ॥

अपूपः । पुं । पिष्टके ॥ गोधूमे ॥ नपूय
ते । पूयीविशरणे ॥ बाहुलकात्पः ।
वखिलोपः ॥ यद्वा । पवनं पूः । पूञ्

पवने । संपदादिक्रिप् । अपुवंपाति
पिवतिवा । पा० । आतोऽनुपेतिकः ॥

अपूपीयम् । वि । अपूपार्थकपिष्ठादौ
॥ अपूपेभ्योहितम् । विभाषाहविर
पूपादिभ्यइतिङ्कः ॥

अपूप्यम् । वि । अपूपीये । गोधूमचूर्णे ॥

अपूर्व

अपूर्वेभ्योहितम् । यत् ॥

अपूरणी । स्त्री । शालाक्षितरौ ।

अपूर्वः । त्रि । अदृष्टपूर्व । अविदिते ।

आश्चर्ये । यथा । अपूर्वेयंहरेर्माया

त्रिगुणारज्जुरुपिणी । ययामुक्तो न च

खतिवद्बोधावतिधावति । पुं । पूर्वभा

विकारणसंस्पर्शशून्ये अकार्ये परमा

त्मनि । न विद्यते पूर्वकारणं यस्यसः

। न । यागान्तरस्थापारे ॥ धात्वर्थ

तिरिक्तेकालान्तरभाविकस्यफलस्यसा

धने । अत्रपक्षद्वयमीमांसकानाम् ।

तदानीमेवसूक्ष्मत्वेनोत्पन्नफलमेवा

ऽपूर्वम् । कालान्तरफलोत्पादिकाक

र्मशक्तिर्वेति । तदुक्तम् । यागादेव

फलंतद्विशक्तिद्वारेण सिध्यति । सू

क्ष्मांशतयात्मकंवापिफलमेवोपजायते

। इति ।

अपूर्वता । स्त्री । अपूर्वत्वे । भावेतत् ।

अपूर्वत्वम् । न । अपूर्वतायाम् । षड्वि

धक्षिणेषुदृतीयेलिङ्गे । प्रकरणप्रति

पाद्यस्य प्रमाणान्तरेणाविषयत्वम-

पूर्वत्वम् । यथाछान्दोग्येषूपेप्रपाठ

केअद्वितीयवस्तुनोमानान्तरेणावि-

षयीकरणम् ॥ भावेत्वः ॥

अपूर्वप्रवेशः । पुं । प्रथमप्रवेशे । नवंगृहं

निर्मायतत्रप्रथमप्रवेशे ।

अपूर्वविधिः । पुं । प्रमाणान्तरेणाऽप्राप्त

अपोढः

स्य प्रापके विधौ । यथा प्रजेतस्वर्ग

कामइत्यादिः । स्वर्गार्थकयागस्य प्र

माणान्तरेणाप्राप्तस्थानेन विधानात्

॥ अपूर्वश्चासौविधिश्च ।

अपेक्षणीयः । त्रि । अपेक्षायोग्ये । अ

पेक्षितव्ये ॥

अपेक्षा । स्त्री । आकांक्षायाम् । कार्य

निमित्तयोरन्योन्याभिसम्बन्धे । अ

पेक्षणम् । ईक्ष° । गुरोश्चक्षुर्लक्ष्यः ।

टाप् ।

अपेक्षाबुद्धिः । स्त्री । अनेकैकस्त्वविषयक

बुद्धौ । नानैकस्त्वावगाहिवुद्धौ । अय

मेकः अयमेक इत्याकारबुद्धौ । इति

कारिकावली ।

अपेक्षितः । चि । ईप्सिते ।

अपेतः । त्रि । रहिते । अपहृत्ते । अप

इतः ॥

अपेतकृत्यः । त्रि । कृत्यशून्ये । कृतकृत्ये ।

अपेतराक्षसी । स्त्री । तुलस्थाम् । वृ

न्दादृक्षे । इतिराजनिर्घण्टः ।

अपेताखिलचापलः । त्रि । नियतेन्द्रिये ॥

अपोगण्डः । त्रि । बलिभे । अतिभीरौ

। विकलाङ्गे । शिशौ ॥ पवते पुना

तिवा । पूडः पूजोवा विच् । पोगण्ड

एकदेशोऽस्य । नपोगण्डः ।

अपोढः । चि । निरस्ते ॥ बाधिते । य

था । ज्ञातुर्मेयः परोक्षात्मासौविद्या

अप्यति

कल्पितः स्मृतः । अपोढेविद्ययात
स्मिन् रज्जांसर्पइवादयः । इत्युपदेश
साहस्र्यां १४ प्रकरणे १७ पद्यम् ॥
अपोढकम्पा । चि । त्यक्तव्यापारे ।
अपोदका । स्त्री । उपोदिकायाम् ।
शाकान्तरे । अपगतमुदकमस्याः ।
अपोनपात् । पुं । एतन्नामधेयेदेवता
विशेषे ।
अपोहः । पुं । तर्कनिराकरणे । वितर्का
भावे । शुश्रूषाद्यष्टधाधीगुणान्तर्गत
षष्ठगुणे । त्यागे । अतद्यावृत्तौ ।
अपगतऊहः । अपोहनम् । ऊह० ।
घञ् ।
अपोहनम् । न । कामक्रोधशोकादिव्या
कुलचेतसां स्मृतिज्ञानयोरपाये ।
अपोहे ।
अपोहितम् । चि । अवाकृते ।
अप्तः । न । दत्तकार्ये ।
अप्तुः । पुं । शरीरे । अभिलषितार्थे ।
अंगे । आप्नोति । आप्नूयास्तौ । आ
प्नोतेर्ह्रस्वश्चेतिः ।
अप्तः । न । अम्बुनि । आप्नोति । आप्नू०
। आपःकर्माख्यायाह्रस्वोनुट् चवेत्य
सुन् । वैदिकोयमितिकश्चित् ।
अप्यतिः । पुं । वरुणे । अम्बुधौ । अपां
पतिः ।

अप्रति

॥ अपांपित्तमिवदाहकत्वात् ॥
अप्ययः । पुं । परब्रह्मणि । अपियन्ति
लीयन्तेजगन्त्यस्मिन् । अपपूर्वादि
शोऽधिकरणेऽचप्रत्ययः । अपाये ।
अपीतौ । लये । अप्येत्यस्मिन् । इय
इगतौवा । एरच् ।
अप्रकाण्डः । पुं । भिक्षिष्टकादौ । म्भ्वे
। गुल्मे । नप्रकाण्डोऽस्य ।
अप्रकाशः । पुं । सत्यप्युपदेशादौवा
धकारणेसर्वथाबोधायोग्ये । प्रकाशा
भावे । जनान्तिके । गोपने ॥ ३ प्र
काशाभाववति । नप्रकाशः ।
अप्रखरः । त्रि । अतीक्ष्णे । प्राखर्यरहि
ते ।
अप्रगुणम् । त्रि । व्याकुले । अप्रकृष्टगुणे
॥ भिन्नः प्रगुणात् ॥
अप्रणयः । पुं । अप्रीतौ । प्रणयनमपण
यः । नप्रणयः ॥
अप्रतर्क्यः । चि । मनोऽगोचरे । अनु
मानाविषयेऽप्युच्यैकसमधिगम्ये पर
मेऽन्वरे ।
अप्रतिकरः । त्रि । निश्चस्ते । विश्वास
पात्रे । इतिजटाधरः ।
अप्रतिघः । चि । अप्रतिबद्धे ॥ नप्रतिघः ॥
अप्रतिपक्ष । त्रि । अप्रतियोगिनि । वि
पक्षशून्ये । नास्तिप्रतिपक्षोयस्यसः ॥
अप्रतिपत्तिः । स्त्री । प्रकृताज्ञाने ॥

अप्रति । वि । उद्दामे । नप्रतिबद्धः ।
अप्रतिभः । वि । अधृष्टे । लज्जिते । अ
प्रत्युत्पन्नमतौ । अप्रगल्भे । नास्ति
प्रतिभा नवनवोन्मेष शालिनीप्रज्ञा
यस्यसः ।

अप्रतिभा । स्त्री । निग्रहस्थानविशेषे ।
यथा । उत्तरस्याप्रतिपत्तिरप्रतिभे-
तिगोतमः । ५ । ६१ । उत्तरार्धे प
रोक्तं बुद्धापियचोत्तरसमये उत्तरं न
प्रतिपद्यते तथाऽप्रतिभानिग्रहस्था-
नम् ।

अप्रतिमः । वि । असदृशे । नविद्यते प्र
तिमाउपमायस्यसः ।

अप्रतिरथम् । न । यात्रायाम् । मङ्ग
ले । सामवेदे । इतिचिकाण्डशेषो
भूरिप्रयोगश्चेति शब्दकल्पद्रुमेराधा
कान्तः । पुं । भटे । हरौ । नविद्यते
प्रतिरथः प्रतिपक्षोऽस्य । तुल्ययोर्दृ
रहिते इतिपुराणम् ।

अप्रतिरूपकथा । स्त्री । अप्रतिवचना
यांवाचि । सङ्गणिकायाम् । इतिचि
काण्डशेषः ।

अप्रतिष्ठः । वि । अप्रतिष्ठिते । प्रतिष्ठा
रहिते । नास्तिप्रतिष्ठायस्यसः ।

अप्रतिष्ठानम् । न । अस्थैर्ये ।

अप्रतिष्ठितः । वि । अप्रतिष्ठे । प्रतिष्ठार
हिते । नप्रतिष्ठितः ।

अप्रमे

अप्रतिसम्बद्धः । वि । असम्बद्धे ।

अप्रतिहतः । वि । विघ्नैरनभिभूते ।

अप्रत्यक्षम् । न । प्रत्यक्षभिन्ने । प्रत्यक्षा
भावे । वि । प्रत्यक्षशून्ये । अतीन्द्रि
ये ॥ भिन्नप्रत्यक्षात् ।

अप्रत्ययः । पुं । अविधीयमाने । अवि
श्रामे । प्रतीयते विधीयते इतिप्र
त्ययः । न प्रत्ययः । नास्तिप्रत्ययो
यस्यवा ।

अप्रधानम् । न । अप्राप्ये । अंगभूते ।
गौणे । प्रधानादन्यत् । वाच्यलि
ङ्गोप्ययम् ।

अप्रधृष्यः । वि । अचाल्ये । नप्रधृष्यः ।

अप्रमत्तः । वि । प्रमादवर्जिते । सावधा
ने । नप्रमत्तः । नप्रमादयति वा ।
मदी० । क्तः ।

अप्रमेयः । वि । अचिंत्यपभावे । इदमि
त्यमितिपरिच्छेत्तुमशक्ये । स्वप्रका-
शचैतन्यरूपे । फलाव्याप्ये । अनवग
म्यमानप्रमेये । तथाहि । परमेश्वरो
हि शब्दादिरहितत्वा अप्रत्यक्षः । ना
प्यनुमानविषयो व्याप्तिर्लिङ्गाद्यभा-
वात् । नाप्युपमानसिद्धो निर्विभाग-
त्वेनसादृश्याभावात् । नाप्यर्थोपत्ति
ग्राह्यः तद्विनानुपपद्यमानस्या सम
वात । नाप्यभावगोचरो भावरूपत्वा
दभावसाधिकत्वाच्च । नापिशब्दप्र

अप्रस्तु

माणवेद्यः प्रमाणाजन्यातिशयाभा-
वात् । यद्येवंशास्त्रयोनित्वंकथं मुच्य-
ते । प्रमाणादिसाक्षित्वेन प्रकाशस्व-
रूपस्य प्रमाणाविषयत्वे अद्यस्तात-
द्रूपनिवर्तकत्वेन शास्त्रप्रमाणकत्वम्
इत्यमप्रमेयोभवतीत्यर्थः । प्रमातुं ये-
ग्यः प्रमेयः । न प्रमेयः अप्रमेयः ।

अप्रलम्बम् । न । अविस्मये । शीघ्रे ।
त्रि । तद्वति ।

अप्रशस्तम् । त्रि । अश्रेष्ठे । अविहिते ।
यथा । अप्रशस्तं निश्चितानं राक्षार-
न्यचदर्शनं नादिति पराशरः ।

अप्रसङ्गः । पुं । अव्यतिकरे ।

अप्रसन्नम् । त्रि । अनच्छे । अतुष्टे ।

अप्रस्तुतः । त्रि । अनुपस्थिते । प्रकरणा-
प्राप्ते ॥ न प्रस्तुतः ।

अप्रस्तुतप्रशंसा । स्त्री । अर्थालंकारवि-
शेषे । अप्राकरणिकस्यार्थस्याभिधा-
नेन प्राकरणिकस्याक्षेपे ॥ यथा । अ-
प्रस्तुतप्रशंसा सायाचैव प्रस्तुताश्र-
या । साच । कार्यनिमित्ते सामान्ये
विशेषे प्रस्तुते सति । तदन्यस्य वचस्तु-
ल्ये तुल्यस्येति च पञ्चधा ॥ तदन्यस्य का-
रणादेः । क्रमेणोदाहरणम् ॥ याताः
किन्नमिबन्ति सुन्दरिपुन श्विन्तात्वं
या मत्कृते नोकार्यानि तरां कृशा-
सि कथयत्येवं सवाघे मयि । लज्जाम

अप्रस्तु

न्यरतारकेण निपततपीतान्मुखा च
क्षुषा दृष्ट्वा मां हसितेन भाविमरयो-
त्सा हस्तया सूचितः । अचप्रस्थानात्
किमिति निवृत्तो सोतिका र्ये पृष्ठे कार-
णमभिहितम् ॥ १ ॥ राजन् राज-
सुता नपाठयति मां देव्योपितूष्णीं
स्थिताः । कुञ्जे भोजयमां कुमारस-
चिवैर्नाद्यापि किं भुज्यते । इत्यनाथ-
शुकस्तवारिभवेनेमुक्तो ध्वगैः पञ्जरा-
श्वित्रस्थानवलोक्य शून्यवलभावे कै-
क माभाषते ॥ अचप्रस्थानोद्यतं भ-
वन्तं ज्ञात्वा सहसैव त्वदरयः पलाय्य-
गता इति कारणे प्रस्तुते कार्यं मुक्तम् ॥
२ ॥ एतत्तस्य मुखात् कियत्कमलि-
नीपचेक्यं वारिणो यन्मुक्तामणि रि-
त्यमंस्तसज्जडः शृण्वन् घटस्मादपि ।
अङ्गुल्यग्रलघुक्रिया प्रविलयि न्यादी-
यमानेशनैः कुत्रोड्डीय गतो ममे-
त्यनुदिनं निद्रातिनार्त्तं शुचा । अ-
त्रास्थाने जडानां ममत्वं संभावना-
भवतीति सामान्ये प्रस्तुते विशेष क-
थितः ॥ ३ ॥ सुहृद्वधूवाप्य जलप्रमा-
ज्जनं करोति वैरप्रतिधातनेनयः । स-
एव पूज्यः सपुमान् सनीतिमान् सु-
जीवनं तस्य सभाजनं श्रियः ॥ अत्र
कृष्णनिहत्य नरकासुरवधूनां यदि
दुःखं प्रशमयसि तत्त्वमेव साध्य इति-

अप्रस्तु

विशेषे प्रकृते सामान्यमुदितम् । ४
 । तुल्ये प्रस्तुते तुल्याभिधानेवयः प्र-
 काराः । श्लेषः समासेक्तिः सादृश्य-
 मार्चं वा । तुल्यात्तुल्यस्य द्वाच्चेपेहे-
 तुः । क्रमेणोदाहरणम् । पुंस्त्वाद-
 पिप्रविचलेद्यदि यद्यधोपि यायाद्य-
 दिप्रणयनेन महानपि स्यात् । अभ्यु-
 हरेत्तदपि विश्वमितीदृशीयं केनापि
 दिक्प्रकटिता पुरुषोत्तमेन । येना-
 स्यभ्युदितेन चन्द्रगमितः क्लान्तिरवौ
 तपतेयुज्येत प्रतिकर्तुमेव न पुनस्तस्यै-
 व पादग्रहः । शोणे नैतदनुष्ठितं यदि-
 ततः किंलज्जसेनामनागस्वेवंजडधा-
 मतात् भवतोयद्योनि विस्फूर्जसे ।
 आदायवारि पारितः सरितांमुखेभ्यः
 किन्तावदर्जितमनेन दुरण्यवेन ।
 चारीकृतच वडवादहनेहुतश्चपा-
 तालकुचिकुहरेविनिवेशितश्च ॥ इ-
 यञ्च काचिद्वाच्चे प्रतीयमानार्थान-
 धारोपेणैव भवति । यथा । अग्रे-
 रन्तः स्थगितभुवनाभोगपातालकु-
 चैः पीतोपाया इहृदिवहवोर्लघने-
 पिचमन्ते । आहोरितः कथमपि भ-
 वेदेषदैवात्तदानीं कोनामस्यादव-
 टकुहरालोकने प्यस्यकल्पः । काचि-
 दधारेपिण्यैव यथा । कस्त्वभोः कथ-
 यामिदैववतकंमांविद्वि शाखोटकं-

अप्राप्त

वैराग्यादिवच्यं साधुविदितं कस्मा-
 दिदं कथ्यते । वामेनात्रवटस्तमध्वग-
 जनः सर्वात्मनासेवते नच्छायापि प-
 रोपकारकरणी मार्गस्थितस्यापि मे-
 । कचित्त्वशेषाधारोपेण । यथा । सो-
 पूर्वोरसनाविपर्ययविधिस्तत्कार्यो-
 श्चापसं दृष्टिः सा मदविस्मृतस्वपर-
 दिक्किंभूयसेत्तेनवा । सर्वविस्मृतवा-
 नसिभ्रमरहेयद्वारणोद्याप्यसा वन्तः
 शून्यकरो निषेव्यत इतिभ्रातः कए-
 षग्रहः । अत्ररसनाविपर्यासः शून्यक-
 रत्त्वश्चभ्रमरस्यासेवने नहेतुः कार्य-
 चापलन्तुहेतुः । मदः प्रत्युतसेवनेनि-
 मित्तम् । इतिकाव्यप्रकाशः ।
 अग्रहतम् । वि । अनाहते । इलाद्यः
 कृष्टभूमौ । खिले । नम्रहन्यतेस्य ।
 हनहिंसागन्धोः । कर्मशितः ।
 अप्राकृतः । वि । अलोके । सामान्ये ॥
 अप्राप्यम् । वि । अग्रधाने । प्राग्वाङ्मि-
 त्तम् ॥
 अप्राचीनम् । वि । नव्ये ॥ प्राचीतरदि-
 ग्भवे ॥ नप्राचीनम् ।
 अप्राप्तः । वि । अलब्धे । नप्राप्तः ।
 अप्राप्तकालम् । न । सभाक्षोभव्यामो-
 हादिनाव्यन्यस्ताऽभिधाने ॥ यथा-
 हगोतमः । अवयवविपर्यासवचनम-
 प्राप्तकालमिति । ५ । ५४ । अवय-

अप्राप्त

वस्य कथैकदेशस्य विषयासेवैपरी
त्यम् । तथाच समयबन्धविषयीभूत
कथाक्रमविपरीतक्रमेणाभिधानं प
र्यवसन्नम् । तत्रायंक्रमः । वादिना
साधनमुक्त्वा सामान्यतो हेत्वाभासा
उद्वरणीया इत्येकः पादः । प्रतिवा
दिनश्च तत्रोपासम्भो द्वितीयः पादः ।
प्रतिवादिनः स्वपक्षसाधनं तत्र हे
त्वाभासादुरणश्चेति तृतीयः पादः ।
जयपराजयव्यवस्थाचतुर्थः पादः । ए
वप्रतिज्ञाहेत्वादीनांक्रमः । तत्रस
भाषोभयामोहादिनाथस्य स्ताभि
धानमप्राप्तकालमिति । त्रि । अल
व्यसमये । अप्राप्तः कालोयस्य ।

अप्राप्तव्यवहारः । त्रि । व्यवहारानभि
क्षे । अप्राप्तवयस्त्रे । यथा । अप्राप्त
व्यवहाराणां धनं व्ययविवर्जितम् ।
न्यसेयुर्वन्धुभिषेषु प्रोषितानांतथैव-
च ॥ इतिदायतत्त्वे कात्यायनः । कि
ञ्च । गर्भस्थैः सट्टशोच्येयञ्छमात् व
त्तराच्छिशुः । बालआषोडशाद्वर्षा
तपौगण्डोपनिगद्यते । परतो व्य
वहारश्चः स्वतन्त्र पितरावृते । इति
व्यवहारतत्त्वेनारदः ।

अप्राप्तिः । स्त्री । अलाभे । द्वादशभ
वने ।

अप्राप्ताधिकः । त्रि । प्रमाणाभित्ते ।

अप्सर

प्रमाण सिद्धे ।

अप्राप्ताधिकम् । न । प्रमाणाभावे ॥
अप्रियम् । त्रि । अहिते । अनिष्टवस्तु
नि । नप्रियम् ।
अप्रिया । स्त्री । मज्जरसमेमत्ये । शृङ्गी
मत्ये ।

अप्रीतिः । स्त्री । दुःखे ॥

अप्रीत्यात्मकः । पुं । रजोगुणे ।

अप्सराः । स्त्री । उर्वश्यादिस्वर्वेश्या
याम् । अङ्गः सरति । सरतेरपपूर्वा
त् अप्सराश्च्यसिः । स्त्रियांवहुष्व
प्सरसः स्यादेकत्वेऽप्सरा अप्रीति श-
ब्दार्णवः । एकाप्सरः प्रार्थितयोर्विवा
द इतिरघुः ॥

अप्सरसः । स्त्री । भून्ति । उर्वश्यादि
स्वर्वेश्यायाम् । यथा । उर्वशीमेन
कारंभाष्टताची मुञ्चिकस्थली । सु
केशीमञ्जुघोषाचमहारङ्गवतीति-
ताइति ॥ अङ्गः सरन्ति । सृगतौ । सर
तेरपपूर्वादप्सराश्च्यसिः । भूनीति
प्रायोवादः । अनचिचेति सूत्रे अप्
रा इतिभाष्यप्रयोगात् ॥ वङ्गिपूरा
योगणभेदनामाध्यायेद्वादशाप्सरसः
प्रेक्ताः यथा । उर्वशीमेनकारम्भानि
अकेशीद्वलम्बुषा । विश्वाचीचष्टता
चीचपञ्चचूडातिलोत्तमा । भानुम
त्यवलावर्चाद्वादशाप्सरसः शुभा-

अजः । पुं । न । शब्दे ॥ पुं । निचुले ॥
धन्वतरौ ॥ हिमकिरणे ॥ न । पद्मे
॥ संख्यानतरे । दशवर्षे । शतकोट
संख्यायाम् । १००००००००००० । न
कान्तरे । अज्ञोजातः । पञ्चम्यामजा

अब्दः

तावितिडः । असुजायते । जनीमा
दुर्भावे । सप्तम्यामितिडोवा ।

अज्ज कर्णिका । स्त्री । संवर्त्तिकायाम् ।

अज्जजः । पुं । ब्रह्मणि ॥ योगान्तरे ।

यथा । स्वराशौस्वांशगे सौम्ये लय
स्थेवाभृगोः सुते । जीवेवाऽज्जजयो
गेयं यातुः श्चुविनाशकृदिति ।

अज्जभोगः । पुं । वराटके । पद्मकन्दे ॥

अज्जयोनिः । पुं । धातरि । ब्रह्मणि ।

अज्जंयोनिश्चत्तिस्थानमस्य । विष्णो
र्नाभिकमलजत्वात् ।

अज्जवाहनः । पुं । शिवे । इतित्रिका

खण्डशेषः । स्त्री । लक्ष्म्याम् ।

अज्जः । न । रूपे । आमोति । आहू० ।

रूपेजुट्चेत्यसुन् ह्रस्वत्त्वं च धातोः प्र
त्ययस्यजुट्च । अज्जसी अज्जासि ।

अज्जहस्तः । पुं । दिवाकरे ।

अज्जनी । स्त्री । नलित्याम् । पद्मसमू

हे ॥ पद्मलतायाम् । अज्जानिसन्त्य
स्याम् । पुष्करादिभ्योदेशद्विनीनि ।

अज्जिनीपतिः । पुं । सूर्ये ।

अब्दः । पुं । संवत्सरे ॥ सचस्रावनः सौरस्य

न्द्रोनाच्चोवाहस्यस्यश्चैतिपञ्चविध
॥ वारिवाहे । मुस्तके ॥ शैलभेदे ।

आप्यते । आहू० आसी । अब्दादयश्चे

तिदन् ह्रस्वत्त्वं । अवतिवा । अव०

। पूर्ववत्साधुः ॥ अयोददाति । डुदा

अभ्यग्नः

ज० । आतोनुपेतिकोवा ।

अब्दपर्ययः । पुं । समाप्ते वर्षे द्वितीय
वर्षस्यप्रवृत्तौ ॥

अब्दसारः । पुं । कपूरप्रभेदे ॥

अब्दुर्गम् । न । जलदुर्गे । अगाधोद
केनसर्वतः परिहृतेरात्रोवाप्तपुरे ।

अब्धिः । पुं । समुद्रे । आर्षोधीयन्ते ।

च । कर्मण्यधिकरणे चेति धाजः

किः । चतुर्थाङ्के । सरसि ।

अब्धिकफः । पुं । सिन्धुफेने । हिण्डी
रे । इत्यमरः । अब्धे. कफद्रव ।

अब्धिजः । पुं । विधौ । अब्धेर्जातः । ज
नी० । ड० ।

अब्धिदीपा । स्त्री । पृथिव्याम् । इतित्रि
काखण्डशेषः ।

अब्धिनगरी । स्त्री । कृष्णपुरि । द्वारा
वक्ष्याम् । अब्धौ नगरी ।

अब्धिनवनीतम् । न । शशिनि । अब्धे
र्नवनीतमिव ।

अब्धिफेनः । पुं । समुद्रफेने ।

अब्धिमण्डूकी । स्त्री । श्रुतौ । मुक्ता
स्फोटे । सीपी श्रुतिभाषा ॥ इतिहे

मुचन्द्रः ।

अब्धिग्रयनः । पुं । नारायणे । अब्धिः
ग्रयन मस्य ।

अभ्यग्नः । पुं । बाडवानने । इतिहेम
चन्द्रः ।

अभक्ष्यः

अभ्युत्थम् । चि । समुद्रभवे ।

अभक्षः । पुं । सर्पे ॥ इतिविकाण्डशेषः

॥ चि । जलाहारिणि ।

अभ्रमातङ्गः । पुं । ऐरावते । अभ्रमा
तङ्गे ।

अभ्रिः । स्त्री । तीक्ष्णाग्रेलोहदण्डे ।

अभ्रि कार्णायसीदद्यात् सर्वं हत्वा
दिजोत्तम इतिमनुः । अभ्रति । अ
भ्रगत्याम् । इन् ।अब्रह्मचर्यकम् । न । जैष्ठ्ये ॥ इति-
विकाण्डशेषः ।अब्रह्मययम् । न । नाव्योक्त्या अवध्योक्तौ
। बधनाहंतीतिवचसि । ब्रह्मणिसाधुः
। तत्रसाधुरितियत् । ततो नञ्समा-
सः ॥ ब्रह्मययाभावे । चि । तद्वति ।अब्राह्मणः । पुं । अब्राह्मणपदवाच्येषु षट्
सु ॥ तेचोक्ताः शातातपेन यथा । अ
ब्राह्मणास्तु षट्प्रोक्ता ऋषिणातत्त्व-
वेदिना । आद्यो राजभृतस्तेषां द्विती-
यः क्रयविक्रयी । तृतीयो बहुयाज्यः
स्याद्भृत्यो ग्रामयाजक । पञ्चमस्तु
भृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च । अना
दित्यातुयः पूर्वा सादित्या चैव पश्चि
साम् । नोपासीतदिजसंध्यांसषष्ठो
ऽब्राह्मणस्मृतः इति ।अभक्ष्यः । चि । भक्षणायोग्ये ग्राम्यकुक्कु
टादौ । यथा । अभक्ष्योग्राम्यकुक्कु

अभक्ष्यः

टः अभक्ष्योग्राम्य कुकर इति महाभा
ष्यम् । एवञ्च ग्राम्यकुक्कुटादौ विशेष
निषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकतया आ
रण्यादिभक्ष्ये दोषाभाव इति विव
रणम् ।

अभद्रः । चि । दुःखरूपे ।

अभयम् । न । वीरणांघ्रौ । उग्ररी ॥

गर्भवासादि दुःखाभावे । मोक्षे ॥

अशेषभयनिवृत्तिसाधने आत्मदर्श

ने । चि । भयशून्ये । सर्वपरिग्रहशू

न्ये एकाकिनि । शास्त्रीपदिष्टेऽर्थे स

न्नेहं विनाऽनुष्ठाननिष्ठे । पुं । यात्राया

गान्तरे । यथा । उच्चमूलत्रिकोणेषु

वर्त्तते गुह्यमार्गवौ । अभयाभिधयो

गोयंभयंकरविनाशन इति । अन्यच्च ।

यच्चैकादशगश्चन्द्रो भानुर्वाप्रवल्गुः शु

भः । अभयोनामयोगोयसरिभूतवि

नाशक इति । नभयमस्मात् । आ

त्मनि ॥ आत्मातिरिक्तस्य कस्यचिद-

भावात् ।

अभयडिण्डिमः । पुं । युद्धवाद्यविशेषे

। रणतूर्ये । सङ्ग्रामपटङ्गे ।

अभया । स्त्री । हरीतक्याम् । पञ्चरेखा

भयाप्रोक्तेति खचणखचितायाम् ॥

नेत्ररोगे प्रशस्तेयम् । नभयमस्याः ॥

अभवः । पुं । मोक्षे ।

अभयः । चि । अविनीते । निर्भाग्ये ।

अभिख्या

नभयः ।

अभावः । पुं । मरणे । असत्त्वे । द्रव्या-

दिषट्कभिन्ने । स चतुर्विधोयथा ।

प्रागभावः प्रध्वंसाभावः अन्त्यन्ताभा-

व अन्योन्याभावश्चेतितर्कसङ्ग्रहः । स

सर्गाभावोऽन्योन्या भावश्चेतिद्विवि-

धोऽभाव इतिर्भाषापरिच्छेदः ॥ नाशे

। त्रि । प्रेमशून्ये । भावहीने ॥ भाव

स्थायिभावादिरित्यालङ्कारिका ।

अभावसम्पत्तिः । स्त्री । ज्ञातृत्वेययोर्मि

ष्यात्त्ववृद्धौ ।

अभाषणम् । न । मौने ॥ नभाषणम् ।

भाषव्यक्तायांवाचि । भावेल्युट् ॥

अभि । । इत्थंभूतकथने । अभिमुखे

। अभिलाषे । वीक्षायां । लक्षणे ॥

अभिक । त्रि । कामुके । अभिकामय

ते । अनुकाभिकेति साधुः ।

अभिक्रमः । पुं । अभीतयोधादे र्युद्धेश

चुसम्मुखगमने । आरोहणः । इति

हेमचन्द्रः । अभिक्रमणम् । क्रमु० ।

घञ् । नोदात्तेतिवृद्धाभावः । अभि

क्रम्यतेकर्मणाप्रारभ्यतेइतिव्युत्पत्त्या

कर्मारब्धफले । प्रारंभे ।

अभिकृतः । त्रि । अभिसमर्थिते । अभि

प्रकाशिते ।

अभिख्या । स्त्री । अभिधाने । शोभाया

म् । यशसि । अभिख्यानम् । ख्याप्र

अभिघा

कथने चक्षिडादेशोवा । आतश्चोप

सर्ग इत्युट् ।

अभिगतः । चि । सेविते ।

अभिगन्तव्यः । त्रि । अभित समासाद्ये ।

यथाहरामंप्रतिवसिष्ठः । सन्त सदाभि

गन्तव्यायद्यप्युपदिशन्तिन । याहिस्वै

रकथास्तेषामुपदेशाभवन्तिता । इ-

ति ।

अभिगीतम् । न । शोभनगीते ।

अभिगृहीतपाणि । त्रि । संयोजितह

स्ते ।

अभिग्रहः । पुं । अभिग्रहणे । अभिघो

गे । आभिमुख्येनोद्यमे । गौरवे ।

अभिग्रहणम् । ग्रहउपादाने । ग्रह

वृद्धित्यप् ।

अभिग्रहणम् । न । चौर्ये । अभिहारे ।

आभिमुख्येनग्रहणे ॥ अभिग्रहेर्लुपुट् ॥

अभिघातः । पुं । प्रहारे । अभिहननम् ।

हन० । घञ् । हनस्तोचिस्सलोः । हो

हन्तेरितिकृत्वम् । क्रियाविशिष्टद्रव्य

स्य द्रव्यान्तरेण संयोगविशेषो भिघा

तः । यथोद्यमितनिपतितमुसलस्यो

लूखलेन संयोग इतिव्याख्यातारः ॥

सम्बन्धे ।

अभिघातिः । पुं । शचौ । अभिघातेः

क्तिच् बाहुलकात्तिर्वा ।

अभिघाती । पुं । रिपौ ॥ अभिहन्तुंशी

अभिजा

लः । सुपीतिणिनिः ।

अभिघारः । पुं । अभितः सेचने । घृते ॥

इतिराजनिर्घण्टः ।

अभिचरः । पुं । दासे । इतिहेमचन्द्रः ।

अभिचारः । पुं । हिंसाकर्मणि । अथर्ववे

देात्मन्त्रयन्त्रादिनिष्पादितेमारणो

च्चाटनादिहिंसात्मकेकर्मणि इतिभर

तः । मारणादिफलकेतान्त्रिकप्रयो

गविशेषे । सषड्विधः । मारणमोहन

स्तंभनविद्वेषणोच्चाटनवशीकरणभे

दादितितन्त्रशास्त्रम् । उपपातकवि

शेषोयम् । नाशोऽभिचारतोनास्ति

धर्मागुणानां नसंशयः । अतश्च । ब्रा

ह्मणधार्मिकभूषणवितामास्तिकंनर

म् । वदान्यंसदयनिच्यमभिचारे न

योजयेत् । अभिचरणम् । चरेर्घञ् ।

अभिजनः । पुं । कुले । ख्यातौ । जन्म

भूम्याम् । कुलध्वजे । अभिजायते

ऽस्मिन् । जनीप्रादुर्भावे । हलश्चेति

घञ् । जनिवधोश्चेति वृद्धिर्न । णि

लोपस्यस्थानिवत्त्वाद्वा । अभिजन्यते

। कर्मणिघञ्वा । अभितोऽभिमुखो

वाजनोजन्माच । अभिजनोनाम यच

पूर्वेरुषितमिति भाष्यम् ।

अभिजनवान् । त्रि । कुलीने । अभिज

नोऽस्मास्ति । मतुप् । वत्त्वम् ।

अभिजातः । त्रि । कुलीने । न्याये ॥

अभिजि

पण्डिते । यथा । नन्वेच्छितव्यंयच्चा

दै । स्त्रीषुनाप्रकृतंवदेत् । सङ्कीर्णं

नाभिजातेषुनाप्रबुद्धेषुसंस्कृतमिति

। अभिजायतेस्व । जनीप्रादुर्भावे ।

गत्यर्थेतिक्तः ।

अभिजातकोविदः । पुं । जातककर्मके

विदे । जातकज्ञे ।

अभिजित् । न । नचत्रविशेषे । उत्तरा

षाढायाश्चतुर्थ्यांशस्य अवणादिचतु

र्दंडस्यचसंज्ञा ऽभिजिदिति । अत्र

जातस्यफलं यथा । अतिसुखलितका

न्तिः सम्मतःसज्जनानाननु भवतिवि

नीतश्चाङ्कीर्त्तिःसुवेशः । द्विजवः

सुरभक्तो व्यक्तवाङ्मानवस्यादभि

जितयदिस्मृतिर्भूपतिः स्वस्ववंशे ।

इतिकोष्ठोप्रदीपः । यात्रामुहूर्त्तांत

रे । यथा । मध्यम्योमप्रयातेस्फुरद-

नखनिभेकेशरे चार्कविम्बेच्छायासा

ध्वीचकान्ता प्रचलतिपुरुषे यत्रत

त्पादलया । तावत्सौरेर्नदृष्टिःकुज

कृतमशुभं नैवऋच्चंनयोगः सन्माना

रोग्यसम्पत् क्षितिमथयुवतींतचग-

न्तालभेत । अभिमुखीभूयजयतिप्र

तिपदाननेन । जि० । क्षिप् । कुत

पकालइतिप्रसिद्धेदिवसस्याष्टमेमुहू-

र्त्ते । यथा । अपराह्णेतु सम्प्राप्तेअभि

जिद्रौहिणोदये । ददत्रदीयतेजन्तो

अभिधा

स्तद्वचयमुदाहृतमिति मत्स्यपुराण-
म् ।

अभिज्ञः । वि । निपुणे । अभिज्ञा नाति ।

ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग इतिकः ।

अभिज्ञा । स्त्री । आद्ये ज्ञाने । स्मृतौ ।

अभिज्ञायते । ज्ञा० । आतश्चोपसर्ग
इत्यड् ॥ टाप् ॥

अभिज्ञानम् । न । चिह्ने । ज्ञानभेदे ॥

अभिज्ञायतेऽनेनेतितया । ज्ञा० ।
ल्युट् ।

अभिज्ञापकः । वि । बोधके ।

अभिज्ञीनम् । न । पक्षिण अभिमुख्ये
नपुन पुन पतने ।

अभितस्तः । वि । पीडिते ॥ अभितस्त-
स्तः ।

अभितः । १ । शीघ्रे । साकल्ये । सम्भू-
खे ॥ उभयतः । अन्तिके । सर्वतः ॥

पर्यऽभिभ्यां चेत्त्यभिश्चोपसर्गसिद्धः ॥

अभिद्रवणम् । न । वेगेन गमने ।

अभिद्रोहः । पुं । आक्रोशे ।

अभिधर्षणम् । न । रजःपिशाचभूतादे-
रभिसङ्गे । सर्वतोभावेन धर्षणे ॥

अभिधा । स्त्री । भट्टमतभावनायाम् ।
आह्वये । वाचके । न्यायमतेन शब्द-

शक्तौ । मीमांसकमतेन विधिसमवे-
त्तविधिव्यापारीभूतपदार्थे । अभिधा-

नम् । डुधाञ् । आतश्चेत्यड् ।

अभिन

अभिधानम् । न । संज्ञायाम् । कथने ॥

अभिधीयते अनेन वा । डुधाञ् धारण-

पोषणयोः । कर्मणि करणे वा ल्युट् ।

शब्दकोषे ॥ यथा । कृततद्वितसमा-

साना मभिधानं नियामकम् । इति

बोपदेवः ।

अभिधायकः । वि । वाचके ।

अभिधेयम् । न । संज्ञायाम् । वि । वा-

च्ये । शब्दप्रतिपाद्ये । अभिधातुं शक्य-

म् । डुधाञ् । अचोयत् । ईदृशति ।

गुणः ॥

अभिधा । स्त्री । ग्रहणेच्छायाम् । पर-

स्वविषये स्मृहायाम् । परस्वविषये

चौर्यादिना लिप्सायामिति मुकुटः ।

परस्वविषयविषयिणीयायामिच्छा-

यामितिरामाश्रमः । विषयप्रार्थना-

ऽभिध्येति स्वामी । जिघृक्षामात्रमै-

भिध्येति कश्चित् । स्वस्य बहुत्वसं-
कल्पे । अभिधानम् । ध्येयाध्याने । आ-

तश्चोपसर्ग इत्यड् । टाप् ।

अभिनदु । वि । वदुः । बंधा इति भाषा ॥

अभितो नदुः ॥

अभिनन्दः । पुं । सुखलवे । अन्नस्य हि

सुखहेतुर्यः स्वकलषादिः स शुभो वि-

षयः तद्गुणकथनादिप्रवर्तिकाधीवृ-

त्तिर्भ्रान्तिरूपमभिनन्दं सचतामसः

॥ अभितो नन्दः आनन्दः ।

अभिनि

अभिनन्दनः । पुं । वृद्धभेदे । चतुर्थस्ती
र्यकरजिनोयम् ॥ न । स्तवने ॥ त्रि ।
सर्वतो भावेनानन्दजनके ॥ अभितो
नन्दनः ॥

अभिनयः । पुं । विवक्षितार्थप्रतिपत्त्य
र्थं मसाधारणेशरीरव्यापारे । व्य
ञ्जके । अन्तर्गतभावस्य व्यञ्जके ऽङ्गचे
ष्टाविशेषे ॥ अभिनयश्चतुर्धा । वाचि
काङ्गिका ऽऽहार्यसात्त्विकभेदात् । वि
शेषो दशरूपकादि ध्वनुसंधेयः । अ
भिनयत्थर्थम् । पचाद्यच् ॥

अभिनयः । पुं । स्तोत्रे ॥ त्रि । नूतने ।
अभिनूयते । गुस्तुतौ । ऋदोरप् ॥

अभिनवतामरसम् । न । तामरसाख्ये
जगतीछन्दोभेदे । अभिनवतामरसं
नजजाय इति लक्षणाक्षिते ॥

अभिनवोद्भिद् । पु । अङ्कुरे । उद्भिन्
त्तिभुवम् । भिदिर विदारणे । सत्पू
दिषेतिक्किप् । अभिनवस्थासावुद्भिच्च ॥

अभिनहनम् । न । धन्यने । मुसक इ
ति भाषा ।

अभिनिरुक्तः । पुं । स्वर्यास्तकाले निद्राङ्ग
ते ब्राह्मणादौ ॥ अभिसर्वतःसायंत
नेनकर्मणा निश्चयेनमुक्तः ॥ अभिस
र्वसायन्तर्नकर्मनिश्चयेनमुक्तयेनवा ॥

अभिनिर्याणम् । न । विजिगीषो, प्र
स्थितौ । गमने । अभिनिरपवात या

अभिप

तेल्युट् ॥

अभिनिविष्ट । त्रि । अभिनिवेशविशि
दुराग्रहग्रस्ते ॥

अभिनिवेशः । पु । अन्यतामिच्छे । पञ्च
क्षेत्रे ॥ सचआयुरभावेप्येतैः शरीरे-
न्द्रियादिभि रनित्यै रपिवियोगोमा
भूदित्याविद्वदङ्गनावालस्वाभाविक
सर्वप्राणिसाधारणोभरणचासरूपो-
विपर्ययविशेष ॥ मनोयोगे ॥ आग्र-
हे ॥ अभितोनिवेशः ॥

अभिनिष्टानः । पुं । अक्षरमात्रे । विस-
र्जनीये । विसर्गे ॥ अभिनिस्तननम्
। स्तन० । भावे घञ् । अभिनिस'स्त
नःशब्दसंज्ञायामितिमूर्धन्यः ॥

अभिनिष्पत्तिः । स्त्री । सिद्धौ । उत्पत्तौ ॥

अभिनिस्तानः । पुं । अभिनिष्टाने ॥ प
चेमूर्धन्याभावः ॥

अभिनीतः । त्रि । न्याये ॥ क्रोधने । अ
मर्षिणि ॥ संस्कृते । अभिनीयतेस्य
। शीञ् प्रापणे । क्तः ॥

अभिनीतिः । स्त्री । अभिनये ॥

अभिनेता । त्रि । नाटकप्रसिद्धे अभिन
यकर्त्तरि । स्वांगी स्वांगवाला इति
भाषा प्रसिद्धे ॥

अभिपन्नः । त्रि । अपराद्धे । अभिग्रस्ते ॥

आपन्नते ॥ स्वीकृते । आभिमुख्येन
प्राप्ते ॥ अभिद्रुते । अभिपद्यतेस्य ॥

अभिम

पदगतौ । गत्यर्थेतिक्तः । कर्मणि
बो॥

अभिमतारी । पुं । वेदप्रसिद्धे चचिब
विशेषे । काचसेनौ ॥

अभिमाय' । पुं । आशये । मानससम्मा
० तौ । अभिप्रयणम् । प्रीञ्त्तर्पणे ।
घञ् ॥

अभिमेतः । चि । सम्मते । अभिप्रायवि
षयीभूते । अभीष्टे । अभितः प्रेति
सम्प्रतिम् । षष् ० । क्त. ॥

अभिर्भवः । पुं । अनादरे । जये । गर्व
नाशे । भावे घञ् ॥

प्रभिभूतः । चि । गर्वाप्ते । पराभूते ।
आत्तर्ग्वे । इतिकर्त्तव्यतामूढे । ज्ञा
नरहिते । व्याकुले ॥ अभिभूयतेस्म
। अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ॥

अभिभूतिः । स्त्री । निकारे । अवज्ञा
याम् ॥

अभिमतः । चि । सम्मते । आदृते । अ
भीष्टे ॥

अभिमन्त्रणम् । न । निमन्त्रणे । आ
ह्वाने । आकारणे । आङ् मत्रि०
ल्युट् ॥

अभिमन्युः । पुं । अचिरोगे । अधिमन्ये
। सचतुर्विध । यथा । हन्याद्दृष्टिश्चै
षिकः सप्तराचाधिमन्योरक्तजः प
ञ्चराचात् । षड्रा त्रैवातिकः संनि

अभिमा

हन्यान्मिथ्याचारात् पैत्तिकः सद्य
एवेतिमाधवः ॥

अभिमन्युः । पुं । अर्जुनात्कुभद्रावामु
त्पन्ने ॥

अभिमन्युसुतः । पुं । परीक्षिते । औ
त्तरेये ॥

अभिमरः । पुं । युद्धे । वधे । स्ववलसा
धने । इतिमेदिनीकरः । संकेतस्थ
लनिर्गमे । स्ववलसाध्वसे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥ प्राणनिरपेक्षोयोद्रथ्य
हेतोर्थाडंहस्तिनंवा बोधयति सो
ऽभिमरइत्येके ॥

अभिमर्द्द' । पुं । मद्ये । युद्धे । मद्ययुद्ध
योरिति हेमचन्द्र' । पीडने । अ
भिमर्द्दनम् । मृदचोदे । घञ् ॥

अभिमर्शः । पुं । घाते ॥

अभिमर्शितः । चि । स्पृष्टे ॥

अभिमानः । पुं । अहङ्कारवृत्तौ । धनस्व
जनादिनिमित्ते महदवधारणहेतौ
गर्वविशेषे । आत्मन्यत्थन्तपूज्यत्वा-
तिशयाधारोपे । अर्थादिदर्पे । आ
दिना कुलपशुगुणादिग्रहः । ज्ञाने ।
प्रणये ॥ हिंसायाम् ॥ अभिसर्वतो
मानः ॥ अभिमननम् । मनज्ञाने ।
घञ् । मीञ् हिंसायांवा । मीनाती
त्यात्वम् ॥

अभिमानितम् । न । सुरते । चि । अभि

अभियो

मानयुक्ते । अभिमानः सञ्जातोऽस्य ।
तारकादिस्वादितम् ।

अभिमानि । पि । मानिनि । सर्वतो
मानास्पदे । अभिमानोऽस्यास्ति ।
इनिः । अभितोमानीवा ।

अभिमुखः । वि । सम्मुखे । अभिगतो
मुखम् । अस्यादयः क्रान्तासुर्वेदितो
ववेतिसमासः ।

अभिमुखः । पि । संखेटे ॥

अभियातः । वि । स्वयंप्राप्ते ।

अभियुक्तः । वि । परैरुद्धे ॥ तत्परे । आ
निनि । अभियोगविषयीभूते । आ
सामीतिस्थाते । प्रतिवादिनि ।
यथा । अभियुक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्या
दपञ्चवम् । मिथ्यातत्तुविजानीया दु
त्तरव्यवहारत इतिनारदः । अभि
तोयुक्तः ॥

अभियोक्ता । पु । अर्थिनि । विवादस्य
कर्त्तरि । परियादीति इतरजनेषु
स्थाते । यथा । अभियोक्ताऽप्रगल्भ
त्वात् वक्तुं नोत्सहतेयदि । तदाकाङ्क्षः
प्रदातव्यः कार्यशक्त्यनु रूपतः । इति
नारदः ॥

अभियोगः । पुं । अन्यकृतस्यस्वघर्षण
स्य राज्ञेवेदने । अन्येनविरोधे स्वार्थ
सम्बन्धितयाराजसमीपे कथने । ना
स्तिश इतिइतरजनेषुस्थाते । सचदि

अभिला

विधः । यथाह नारदः । अभियोग
स्तुविज्ञेयः शङ्कातत्त्वाभियोगतः । श
ङ्काऽसतांतु संसर्गात् तत्त्वहेताभि
दर्शनादिति । अभिग्रहे । आग्रहे ।
अभिगम्याक्रमणे । शपथे । आहवे ।
अभियोजनम् । युजिर्योगे । य
ञ् । उद्योगे ॥

अभिरक्षा । स्त्री । सर्वतस्त्राणे ।

अभिरतः । पि । रते ।

अभिराहुः । पि । आराधिते ।

अभिरामः । वि । सुन्दरे । मनोप्ते ।
प्रिये । अभिरामन्तेऽस्मिन् । रम० ।
अधिकरणे घञ् ॥

अभिरामकथा । स्त्री । श्राव्यवाचि ।

अभिरूपः । पुं । हरे । विष्णौ । इन्दौ ।
कामे ॥ पि । वुधे । पण्डिते ॥ मञ्जु
ले । सुन्दरे । मनोहरे ॥ अभिलक्ष्यं
रूपमस्य ॥ सदृशे ॥ ममाहमेवाभि
रूप इति लक्ष्यम् ॥

अभिलषितः । पि । अभीप्सिते ।

अभिलापः । पुं । सङ्कल्पाङ्गवाक्ये ॥ य-
था । काम्याभिलापसहितः कुशति
लजलप्यागरूपः सङ्कल्पः शस्त्रार्थइ
तिप्रक्रमाधिकरणम् । अभिलष्यतेऽ
नेनेतिव्युत्पत्त्यावाक्करणेअभिपूर्वा
त्तुपेर्घञ् ॥ शब्दे । इतिचिकाण्ड-
शेषः ।

अभिवा

अभिलाषः । पुं । छेदने । लवने ॥ अभिलवनम् । लूञ् छेदने । निरभ्योः । मूल्वोरिति घञ् ।

अभिलाषः । पुं । लोभे । मनोरथे ॥ अभिलषनम् । लषकान्तौ । घञ् ॥ भोग्यवस्तुनि । अभिलष्यते । कर्मणि घञ् ॥ सङ्गमेच्छायाम् ॥

अभिलाषी । वि । इच्छावति । अभिलषयुक्ते ।

अभिलाषुक । वि । लुब्धे । अभिलष्यति । लषकान्तौ । लषपतपदेत्युक्ञ् ।

अभिलासः । पुं । अभिलाषार्थे । अभिलसनम् । लसस्ते षण्क्रीडनयोः । घञ् ॥

अभिवादः । पुं । प्रणामे ॥ अभिवदनम् । वदेर्घञ् ।

अभिवादकः । वि । प्रणामयुक्ते । वन्दारौ । वन्दनशीले । अभिवादयति ।

वदिअभिवादनस्तुत्योः । ग्लुञ् । अभिवादनम् । न । पादग्रहणे । नामोच्चारणपूर्वकसंस्कृतप्रयोगेण नमस्कृतौ । वाचनतौ ॥ अभिमुखीकरणाथं वादनंवदनम् । वदवाक्संदे

श्रयोः चुरादिः । ल्युट् । अभिमुखे नवाद्यते आशीकार्यतेऽनेनवा । ग्लुक्ताददेः करणे ल्युट् । अभिवादनविधिमाहमनुः । अभिवादात् परंवि

अभिथ

प्रोज्यायांसमभिवादयन् । असौनामाहमस्मीनिस्वनापरिकीर्तयेत्-

॥ नामधेयस्ययेकेचिदभिवादनजानते । तान् प्राप्नोहमिति ब्रूयात्स्त्रियः सर्वास्तथैवच । भोः शब्दं कीर्तयेदन्ते स्वस्य नाम्नोभिवादाने । नाम्नां स्वरूपभावोहिभोभावकृषिभिः स्मृतइति ॥ तथाच अभिवादये शुभशर्माहमस्मिभोः इत्यभिवादनवाक्यम् ॥ तन्निषेधेयथा । समिद्वार्युदकुम्भपुष्पान्नहस्तोनाभिवादयेच्चच्चाप्येवंयुक्तमिति वैयाधायनः ॥ जपयज्ञजलस्थञ्चसमित्पुष्पकुशानलान् । दन्तकाष्ठञ्चमश्चवहन्तनाभिवादयेदिति लघुहारीतः ॥ अन्यत्रापि । समित्पुष्पकुशान्यम्बुसृन्दन्नाक्षतपाणिकः । जपंहेमञ्चकुर्वाणोनाभिवाद्योद्विजोभवेदिति ।

अभिवादः । वि । अभिवादनार्थे । अभिविधिः । पुं । तेनसहेत्यर्थे ॥ व्याप्तौ । अभिविनीतः । वि । सर्वतःशिक्षिते । अभिविमानम् । न । अभिमुखेनविश्वंमिमीते जानातीतियोगाद्वैश्वानरात्मनि ॥

अभिथक्तः । वि । सर्वतःप्रत्यक्षे ॥ अभिथक्तिः । स्त्री । प्रत्यक्षे ॥ उङ्गते ॥ अभितोथक्तिः ॥

अभिष

अभिव्याप्तिः । स्त्री । साकल्येन योगे ।
सम्पूर्णने । सर्वतोव्याप्तौ ॥ अभिव्या
नपम । आपृव्याप्तौ । क्लिन्नावादिभ्य
इति क्तिन् ॥

अभिषत्तनम् । न । अभिकथने ।

अभिषपनम् । न । अभिश्रापे ।

अभिषत्तः । त्रि । शपयस्ते । प्राप्ताभि
श्रापे ।

अभिषत्तः । पुं । त्वये । अभितःशस्तः
प्रशस्तः । त्रि । मृषापवादशस्ते । पर
स्त्रियां परपुरुषेवा मैथुनं प्रतिमिथ्या
दूषिते । शपयस्ते । आचारिते ।
अनिर्णीतेपितस्मिन्महापातकादौ
जाताभिशापे । अभिषस्यतेस्म । श
सुहिंसायाम् । क्तः । यस्यविभाषेति
नेट् । धृषिषसीइतिवा ।

अभिषत्तिः । स्त्री । लोकापवादे ॥ प्रा
र्यनायाम् । याचजायाम् ॥ अभिशं
सनम् । शंसुस्तुतौ याचनेच । स्त्रियां
क्तिन् ॥

अभिशापः । पुं । मिथ्याभिषंसने । स्व
र्णस्तेयंत्वया कृतमिच्छादिमिथ्यादू-
षणाभिधायकेवाक्ये । ब्राह्मणगुरु इ
दुसिद्धानामनिष्टाभिषंसने ॥ अभिष
पनम् । शपआक्रोशे । घञ् ।

अभिषङ्गः । पुं । पराभवे । आक्रोशे ।
शपथे । सर्वतोभावेनसङ्गे । भूताद्या

अभिषे

वेशे । अभिषञ्जनम् । षञ्जसङ्गे । घ
ञ् । उपसर्गादितिषः ।

अभिषवः । पुं । अवभृथस्नाने ॥ यच्चे ।
स्नपने । पीडने । मद्यसन्धाने । सु
राकरणे । सुरोत्पादनप्रकारे । सव
ने । सुत्थायाम् ॥ अभिषूयते अभिष
वणंवा । षुञ् अभिषवे । ऋदोरप् ।
उपसर्गादितिषः । न । काञ्चि के ॥
इतिहलायुधः ॥

अभिषवणम् । न । स्नाने । षुञ् । ल्युट् ।
अभिषद्या । । प्रसद्धार्ये । अभिषोढ
वा । षडमर्षणे । क्ता । ल्यप् ।

अभिषिक्तः । त्रि । अभिषेचिते ।

अभिषिषेणयिषुः । त्रि । सेनयाऽभियातु
मिच्छति । सन्ध्यापपाशेत्यादिना ने
नाशब्दास्त्रिचि सनि सनाशंसेत्युः ।
स्यादिष्वितिधात्वभ्याससकारयोः ष
त्वम् ।

अभिषुतम् । न । काञ्चिके । अभिषूयते
स्म । षुञ् अभिषवे । क्तः । उपसर्गादि
तिषत्वम् ।

अभिषेकः । पुं । शान्तिस्नाने । स्नाने ।
बद्राभिषेकादौ । पूर्णाभिषेकशक्ता
भिषे करानाभिषेकादिपदवाच्ये अ
धिकारप्राप्त्यर्थस्नाने ॥ माजने । अ
भिषेचनम् । षिच् । घञ् । जजे । अ
भिषिच्यतेऽनेन घञ् ।

अभिस

अभिषेचनम् । न । अभिषेके । विच० ।

ल्युट् ।

अभिषेचनम् । न । राज्ञोऽरिसङ्मुखग-
तौ । युद्धयात्रायाम् । यत्सेनयाभिग-
मनमरौ तदभिषेचनम् । सेनयाऽ-
भियानम् । सन्ध्यापेतिसेनाशब्दास्मि-
न् । ल्युट् । उपसर्गात्सुनेतीतिष-
त्वम् ।

अभिष्टुतम् । वि । स्तुते । वर्णिते । ईडि-
ते । अभिष्टूयतेस्म । टुञ् स्तुतौ । क्त० ।

अभिष्टब्धः । पुं । अतिवृद्धौ । आस्तावे-
 । अभिष्टब्धविशेषे । अभिष्टब्धनम् ।
स्यंदू० घञ् ।

अभिष्टम्भिरमयम् । न । शाखानगरे ।
प्रधाननगरसन्निहितनगरे । इतिज-
टाधरः ।

अभिष्टम्भः । पुं । उत्कटरागे । अन्यस्मि-
न् नहंवृद्धौ । अभिष्टम्भनम् । षञ्ज० ।
घञ् ।

अभिसंरब्धः । वि । कुपिते ।

अभिसंवृत्तिः । स्त्री । व्यवहारे ।

अभिसन्तापः । पुं । युद्धे । अभिशपे ।

अभितः सन्तापोऽत्र ।

अभिसन्धः । पुं । सत्यत्वाभिमाने ।

अभिसन्धानम् । न । वञ्चने । प्रतारणे ।

अभिसन्धिः । पुं । अभिसन्धाने । उद्देशे ।

अभिसम्पातः । पुं । युद्धे । अभिसम्प-

अभिहि

तनम् । पतद्गता । घञ् ॥

अभिसरः । वि । अनुचरे । सहाये ।

अभितः । सरति । स्तृगता । पचाद्य-
ञ् ।

अभिसर्जनम् । न । दाने । वधे ॥ अभि-
पूर्वात् स्तृजेर्भावे ल्युट् ॥

अभिसारः । पुं । वले । युद्धे । सहाये-
 । साधने । स्त्रीपुंसयोरन्यतरस्याऽन्य-
तरार्थं सङ्केतस्थानगमने ॥ अभिस-
रणम् । स्तृ० । घञ् ।

अभिसारिका । स्त्री । नायिकाविशेषे-
 । सङ्केतस्थलेस्वयङ्गमनकल्याणम् । एवं-
प्रियगमनकारयित्याम् । कान्तार्थि-
नीतुयायातिसङ्केतंसाभिसारिके त्व-
मरः । भरतश्च । हित्वा लज्जाभये-
स्त्रिष्टामदनेमदनेनच । अभिसारय-
ते कान्तंसाभवेदभिसारिकेति । अभि-
सरति । स्तृगता । खुल् ।

अभिसारिणी । स्त्री । अभिसारिकायाम् ।

अभिसृष्टः । वि । दत्ते ।

अभिहतः । वि । विद्धे । ताडिते ।

अभिहारः । पुं । अभियोगे । अभिग्र-
म्याक्रमणे । अभिग्रहणे । अभिमु-
ख्येन ग्रहणे । चौर्ये । कवचादिधार-
णे । सवहने ॥ मद्यपे । अभिहरण-
म् । हृज् हरणे । घञ् ।

अभिहितम् । वि । कथिते । प्रोक्ते ॥ अ-

अभीष्ट

भिधोयतेऽस्म । उधाञ्धारणपोषण
योः । क्तः । दधातेर्हिः ।

अभोकः । चि । कामुके । क्रूरे । निर्भ
ये । पुं । कवौ । अभिकामयते । अ
नुकाभिके तिसाधुः । स्वामिनि ।

अभीक्ष्णम् । । निच्ये । शश्वदर्थे ॥ भृ
शे । पौनःपुन्ये । अभिक्षणौति । क्षण
तेजने । बाहुलकादमुः । अन्येषाम
पीतिदीर्घः ॥ यद्वा । अभिक्षयनम् ।
क्ष्णुतेजने । डम् । पृषोदरादिच्चाद
भेदीर्घः ॥ ग्रीघे । प्रकर्षे ।

अभीक्ष्णम् । न । भृशे । पौनः पुन्ये ।
निच्ये । सर्वदार्थे । चि । भृशयुक्तकि
यायाम् । निच्ययुक्तक्रियायाम् ॥

अभीतः । चि । अभिव्याप्ते अभिपूर्वात्
इणः क्तः । अभितइतोवा ॥ निर्भये ।
नभीतः ।

अभीक्षितम् । चि । वाञ्छिते । अभीष्टे
॥ अभ्याप्तुमिष्यतेऽस्म । आपृथासौ
सनन्तः । आपृप्पृधामीत् । क्तः ।
अभीरः । पुं । अभीरे । गोपे । अभि
ईश्यति । ईरगतौकम्पनेष । पचा
द्यच् ।

अभीष्टः । चि । निर्भये ॥ स्त्री । शतम्
ल्याम् । नभीष्टः । स्थिरपवत्वात् ।

अभीष्टपत्नी । स्त्री । शतमूल्याम् । अ
भीष्टुणि पत्रायस्याः । पाककर्षौति

अभूता

ऊीष् ।

अभीष्टुः । पुं । प्रग्रहे । किरणे । रश्मौ ।
अभीषङ्गः । पुं । आक्रोशने । शापे । अ
ञ्जसङ्गे । घञ् । उपसर्गस्य घञीति
दीर्घः ॥

अभीष्टुः । पुं । किरणे । अश्वास्थरज्जौ ।
प्रग्रहे । कामे । अनुरागे । चि ।
इच्छति । ईषतेहिनस्ति ईष्यतेवा ।
ईषगतिहिंसादर्शनेषु । ईषेः किर
ण्युः । आदेरिकारादेशश्च । अभिश
तईषुः । प्रादयोगतेति समासः

अभीष्टः । चि । ईप्सिते । प्रिये । अभि
तइष्यतेऽस्म । इषुइच्छायाम् । क्तः ॥
अभीष्टा । स्त्री । रेणुकाभिभगन्धवस्तु
नि ।

अभुक्तः । चि । उपवासिनि । यथा अभु
क्तस्य दिवानिद्रापाषाणमपि जीर्यती
ति । अकृतभोजनेवस्तुनि ।

अभुक्तमूलः । पुं । न । ज्येष्ठान्त्यघटी च
तुष्टयसहितमूलाद्यघटी चतुष्टये ॥
ज्येष्ठान्त्यैकघटोसाहित मूलाद्यघटि
काद्ये ॥ ज्येष्ठान्त्यघटिकाद्वैसहित
मूलादिघटिकाद्वै ॥ ज्येष्ठान्त्यपञ्चघ
टिकासहितमूलाद्यवसुनाडिकासु ॥

अभूतः । चि । अविद्यमाने ॥

अभूताभिनिवेशः । पुं । असतिअस्तित्व
निश्चये ॥

अभ्यङ्गः

अभेदः । पुं । ऐक्ये । अवियोगे । नभे
दः । यथा । रत्नयोर्बलयोस्तद्वज्र
ययोर्बलयोरपि । शसयोर्मनयोश्चा
न्ते सविसर्गाविसर्गयोः । सविन्दुका
विन्दकयोः स्यादभेदेन कल्पनमिति
। यथा वा । गुणगुणिनोऽक्रियाक्रिया
वतोश्चाभेदः ।

अभेद्यम् । न । क्षीरके । त्रि । अभेद
जीये ।

अभोगः । त्रि । भोगग्रन्थे । भोगानर्ह
नस्तिभोगायस्य ।

अभोजनम् । ने । भोजनाभावे । उप
हासे । यथा । अजीर्णे भोजनं येषां
जीर्णे येषामभोजनम् । रात्रां भो
जनं येषां तेषां नश्यन्ति धातव इति वै
श्वकम् । अपिच । वेदोदतानां नि
श्यानां कर्मणां समतिक्रमे । स्नातक
व्रतलोपेष प्रायश्चित्तमभोजनमि
ति मन्त्रमासतत्त्वम् ।

अभ्यक्तः । वि । कृततैलाभ्यङ्गे । अभि
तोऽक्तः ।

अभ्यग्रस । वि । आसक्ते । समीपे । अ
भिमुखमग्रसस्य ।

अभ्यङ्गः । पुं । तैलमर्दने । स्नेहने ।
यथा । तैलमर्दयद्ग्रेषु न च स्याद्बहु
तर्पणम् । सामार्ष्टिः शुष्कगम्यं गोमं
स्तकादौ प्रकीर्तितः । अभ्यङ्गमाच

अभ्यमि

रेन्नित्यं सजराश्रमवातहा । शिर
अवणपादेषु तं विशेषेण शीलयेद्दि
श्यायुर्वेदः । पादगते वेशिरे चक्षु
षि सम्बद्धेस्तः अतश्चक्षुर्हि तार्थिना-
पादाभ्यङ्गः करणीयः । कफग्रस्तकृ
तभेदवमनाजीर्णभिर्नाभ्यङ्ग कर-
णीयः । अपिच । मूर्ध्निर्दत्त यदा तैलं
भवेत्सर्वाङ्गसङ्गतम् । स्त्रोतोभिस्त
र्पयेद्वाहू अभ्यङ्गस्तत्र चेरित इति ।
तैलादिना शिरस्यहितदेहमर्दने ॥

अभ्यञ्जनम् । न । तैले । अभ्यङ्गे । म
लापहस्ताने । अभितः अभ्यञ्जनम् ।

अभ्यधिकः । त्रि । सर्वोत्कृष्टे ।
अभ्यनुज्ञा । स्त्री । अनुमतौ । अभितः
अनुज्ञा ।

अभ्यनुज्ञातः । त्रि । आभिमुख्येन ज्ञाते ।
अभ्यनूक्तम् । वि । प्रकाशिते ।

अभ्यन्तरम् । न । अन्तराले । मध्यमा
चे । अभिगतमन्तरम् ।

अभ्यमितः । त्रि । रोगिणि । अभ्यस्य
तेष्व । अमरोगे । कः । चुरादीनां
शिक्षो वैकल्पिकत्वात् शिञ्जभाते इद
म् । अभ्यसति स्म वा । अमगत्या दौ ।
गप्यर्थे तित्त । इष्यमस्वरेति वेष्ट ॥

अभ्यमिषीष् । त्रि । अभ्यमिष्य । अ-
भ्यमिषमखंगामी । अभ्यमिष्येच्छ
चेति खः ।

अभ्यव

अभ्यमित्रीयः । त्रि । अभ्यमित्ये । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छेतिष्ठः । अभिवाभिमुखंसुष्ठुगच्छतीत्यर्थः ॥

अभ्यमित्यः । चि । स्वशक्ति शचोरभिमुखगच्छदीरे । अभ्यमित्रीये । अभिपस्याभिमुखम् । लक्षणेनाभिप्रतीत्यव्ययीभावः । अभ्यमित्रमलंगामी । अभ्यमित्राच्छेतिथत् ॥

अभ्यर्णम् । चि । समीपे ॥ अभ्यर्णतेस्य अभ्यर्णतिस्मेतिवा । अर्दगतौ । कर्मशिकर्त्तरिवाक्तः । अभ्यर्णविद्वयइतीडभावः । रदाभ्यामिति नस्तस्य चणत्वम् ॥

अभ्यर्हितः । त्रि । पीडिते । अभिपूर्वादर्दः क्तः । इट् ।

अभ्यर्णणीयः । त्रि । पूज्ये ।

अभ्यर्हितः । त्रि । उचिते ॥ श्रेष्ठे ।

अभ्यवकर्षणम् । न । शल्यादेः ससुत्याटमे । निहारे । शल्यादेर्युक्त्यानिःसौरणे । अभ्यवकृषेर्लुट् ।

अभ्यवकृन्ः । पुं । द्विपेराक्रमणे । निःशक्तीकरणाय शत्रुभिर्दीयमानेप्रहारे । अभ्यासादने । प्रपति ॥

अभ्यवकृन्मन् । न । रिपेराक्रमणे । अभ्यासादने । प्रहारादिना शत्रोर्निःशक्तीकरणे । वलादाक्रमणे इतिस्वा

अभ्याग

र्मा । शत्रोः सम्मुखगमने । ल्युट् । गतिशोषणयोः । ल्युट् ।

अभ्यवहारः । पुं । भक्षणे । सचभक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यभेदेन पञ्चविधः ।

अभ्यवहृतम् । त्रि । भुक्ते ॥ अभ्यवह्रियतेस्म । क्तः ।

अभ्यसनम् । न । अभ्यासे । पौनः पुन्येनचिन्तने करणे च ॥

अभ्यसूयकः । चि । गुर्वादीनां वैदिकमार्गस्थानां काशगङ्गादिगुणेषु प्रतारणादिदोषारोपके । अभितोऽसूयकः ।

अभ्यसूया । स्त्री । गुणेषु दोषारोपे ॥

अभ्यसूयनम् । असूयन् असूयायाम् । कृणुद्वादित्वाद्यकिप्रत्ययादित्यः ।

अभ्याकाङ्क्षितम् । न । अक्षीकाभियोगे । मिथ्यादावा इतिस्थाते । अभ्याख्याने । चि । ईक्षिते । अभितः आकाङ्क्षितम् ।

अभ्याख्यानम् । न । मिथ्याभियोगे । शतमे धारयसीत्यादिमिथ्योक्तावने । मिथ्यावादे । अभ्याङ्पूर्वाश्चिडोभावेत्युट् ।

अभ्यागतः । पुं । अतिथौ । दृष्टपूर्वेगृह्यगते । त्रि । सम्मुखगते ॥ अभित आगतः । आभिमुख्येन आगतोवा ॥

अभ्यास

अभ्यागमः । पुं । विरोधे । समरे । अ
न्तिके । अभिघाते । अभ्युत्थने । भो
गे । स्वीकारे । फलसम्बन्धे । अभ्या
गमनम् । गन्तृगतौ । ग्रहवृद्धित्वम् ॥
अभ्यागारिकः । त्रि । कुटुम्बस्थापृते । पु
नदारादिपौषणव्यग्रे । अभ्यागारेनि
युक्तः । अगारान्तादृन् । अभिअधिक
आगारिकोवा ।

अभ्याघातः । पुं । चौर्याद्यनर्थो पदेशे ।

अभ्याप्तः । त्रि । अभिव्याप्ते । व्याप्यर्थ
स्याततैः कर्मरि कर्मणिषा निष्ठा ।

अभ्यादानम् । न । आरम्भे । आभिमु
ख्येनादानम् ।

अभ्यान्तः । त्रि । रोगिणि अभ्यस्यते
अन्तः । अमरोगे । तः । चुरादीनांश्चि
चोवैकल्यकत्वात् शिचपच्चे ॥ अम
तिस्मवा । अमगत्वाद्दौ । गत्यर्थेति
तः । अथमत्वरेतिवेट् । रडभावे अ
नुनासिकस्येतिदीर्घः ।

अभ्यामर्दः । पुं । रणे । समरे । अभ्या
मर्दनम् । मृदयोदे । घञ् ।

अभ्याशः । पुं । अवश्यमेव । अन्तिके ।
अभ्यश्यते । अभ्युत्थासौ । घञ् ।

अभ्यासः । पुं । अभ्यसने । आहृतौ ।
आकर्षणं विचारोजपः शिष्येभ्योदा

नमावृत्तिश्चेति प्रश्नविधोऽभ्यासो
भवति ॥ खुरत्याम् । शराभ्यासे । मु

अभ्युत्थ

नःप्रबोगे । संस्कारवाहुल्ये । दृढत
रसंस्कारे । षड्विधलिङ्गेषु द्वितीये
लिङ्गे । यथाहु । प्रकरणप्रतिपाद्यस्य
तन्मध्ये पौनःपुन्येनप्रतिपादनमभ्या
सः । यथाह्वांद्वाग्येषुप्रपाठके अ
द्वितीयस्त्वस्तुनेमध्ये तत्त्वमसीति
नवकृत्वः प्रतिपादनमिति । विज
तीयप्रत्ययानन्तरिते सजातीयम्
प्रत्ययवाहे । अतिपरिचये । त्रि ।
अन्तिके । अभ्यासीदति । अन्येभ्यो
पीतडः ॥

अभ्यासयोगः । पुं । एकस्मिन् प्रतिमा
द्यालम्बने सर्वतः समाहृत्य चेतसः
पुन पुनः स्थापनमभ्यासस्तत्पूर्वके
माघौ ।

अभ्यासादनम् । न । रिपोरस्त्वाच्चैर्निः
शक्तीकरणे । अभ्यवस्तान्दने । ऋपोःस
म्मुखगमने । षड्विधशरादौ । चुरा
दिः । ख्युट् ॥

अभ्याहारः । पु । अभिग्रहणे । चौर्ये ॥
आभिमुख्येनाहरणम् । कृष्णहरणे
घञ् ।

अभ्याहितः । त्रि । उपचिते । इन्धनैक
पचितेऽग्नौ पुं ।

अभ्युत्तः । त्रि । प्रकाशिते
अभ्युत्थानम् । न । गौरवेत्यमत्युत्तम

ने । गौरवंदृष्ट्वा आसनादेवत्याने ।

अभ्युप

उद्यमे । उद्भवे ॥ आभिमुख्येन उद्या-
नम् ॥

अभ्युत्पत्तनम् । न । आभिमुख्येनोत्प-
त्तने ॥

अभ्युदयः । पुं । पराक्रमे ॥ वृद्धिश्चाद्ये ॥
अभीष्टानां कार्याणामभिमुख्येनोद-
यः प्रादुर्भावो येनेति विग्रहः । सर्वतो
भावेन धनजनादीनां वृद्धौ । यथा ।
राज्यभ्युदयोस्तु वल्लनकवे हस्तोक्ति-
मास्तेतव स्तोकः कस्य कवेरमुष्य कृ-
तिनस्तत्पद्यतां पद्यते । किन्त्वासा-
मरविन्दसुन्दरदृशां द्राक्चामरान्दो-
लनादुद्बल्लज्जुजवल्लिकङ्कणभणत्कारः
क्षणं वार्यताम् ॥ अस्य पूर्वाहुं वल्लन-
कविकर्णाटराजयोर्वाक्यं शेषार्धं का-
लिदासस्य ॥

अभ्युदितः । जि । सूर्योदयकाले निद्रा-
ङ्गते । सुप्ते यस्य सूर्य उदितस्तस्मिन्
॥ अभिसर्वतः उदिति शयेन इतं गतं
प्रातस्तनं कर्मासीत् । उदिते । प्र-
काशिते ॥

अभ्युद्यतम् । जि । अथाचितोपनीते ऽ-
न्नादौ । आभिमुख्येन स्थापिते ॥

अभ्युपगतः । जि । स्वीकृते । अभ्युपग-
म्यते स्म । गच्छु गतौ । क्तः । अभ्युदिते ॥

अभ्युपगमः । पुं । स्वीकारे । अङ्गीकारे
॥ समीपागमने । अन्तिकसमागमे ॥

अभ्युषः

अभ्युषेत्युपसर्गद्वयपूर्वाङ्गमे प्रोक्तवृद्ध-
निश्चिगमश्चेत्यप् ॥

अभ्युपगमसिद्धान्तः । पुं । न्यायाश्रयसि-
द्धान्तविशेषे ॥ यथा । अपरीक्षिता-
भ्युपगमात्तद्विशेषपरीक्षणमभ्युपग-
मसिद्धान्तः । १५ । ३१ । अपरीक्षि-
तस्य साक्षादसूचितस्य विशेषपरी-
क्षणं विशेषधर्मकथनम् । अभ्युपगमा-
दिति सापेक्षत्वे पञ्चमो अभ्युपगम-
सापेक्षमित्यर्थः । विशेषपरीक्षायाः
वते सूचकृतोऽभ्युपगतमिदमिति ।
तथाच साक्षादसूचिताभ्युपगमो ऽ-
भ्युपगमसिद्धान्तः । यथा मनस इन्द्रि-
यत्वमिति ॥

अभ्युपपत्तिः । स्त्री । अनुग्रहे । हित-
म्पादनाहितनिवारणमवृत्तौ ॥ अ-
भ्युपपदनम् । पद्गता । क्तिन ।

अभ्युपायः । पुं । स्वीकारे ॥ इति हेमच-
न्द्रः ॥ उपाये । यथा । तत्स्वीकृतव्य-
तिकरे कइहाभ्युपायइतिकाव्यप्रका-
शः ॥

अभ्युपायनम् । न । उपढौकनद्रव्ये । उ-
पायने ॥ यथा । तावानय समं गोपै-
र्नन्दाद्यैः सास्युपायजै रितिविष्णुभा-
गवतम् ॥

अभ्युपेतः । पुं । उपगते । स्वीकृते ॥ ।
अभ्युषः । पुं । ईषत्पक्षे । भर्जिते ॥

अभ्युक्त

हरितयवादैः । पैलैः । अभ्युपेति ।
। उषदाहे । इगुपधेतिकः । अभ्यु-
प्यतेवा । घञ् ।

अभ्युषः । पुं । आपक्ते । अभ्युषे । अभ्यु-
पति अभ्युप्यतेवा । उप्रव्यायाम् ।
इगुपधेतिको घञ्वा ।

अभ्युहितः । त्रि । आते । अभितः उ-
हितः ।

अभ्योषः । पुं । अभ्युषे । पैलौ । अभ्यो-
पति । उषदाहे । पचावच् । गुणः ।
अभ्रम् । न । मेघे । आपोविभर्त्ति । दु-
भृज् । मूलविभुजादिस्त्वात् । य-
द्वा । नभश्च्यन्त्यापोऽस्मात् । भंशुअधः
पतने । अन्येभ्योपीतिङः । अभ्रकधा-
तौ । काश्चने । गगने । नविभर्त्ति
किञ्चित् । मूलविभुजादिस्त्वात् ।
यद्वा । आपोभंश्च्यन्त्यास्मात् । अन्येभ्यो-
पीतिङः । यद्वा । अभ्रतिस्त्रैर्यङ्गच्छ-
ति । अभ्रवभ्रमभ्रचरगत्यर्थाः । अ-
च् । यद्वा नभ्राजते । भ्राजृदीप्तौ । अ-
न्येभ्योपीतिङः ।

अभ्रक्षिहः । पुं । वायौ । त्रि । मेघस्य
र्शिनि । उच्चतरे । अभ्रखेदि । छि-
हन्नास्वादने । वहाभ्रेखिह इत्यभ्रो
पपदाक्षिह्नेः कर्त्तरिखञ् प्रत्ययः ।
अर्द्धिषदितिमुमागमः ।

अभ्रकम् । न । धातुभेदे । अभ्रे । गिरि-

अभ्युक्त

वज्रमन्त्रे । अस्योत्पत्त्यादिकं यथा ।

पुरावधायघृषस्य वज्रिणा वज्रमुद्धृत-
म् । विष्कुचिङ्गास्ततस्तस्य गगने परि-
सर्पिताः । तेनिपेतुर्घनध्वाना च्छिं-
खरेषु महीभृताम् । तेभ्य एव सप्त-
त्यक्तं क्षत्रिषु चाऽभ्रकम् । तद्वज्रं
वज्रजातत्वादभ्रमभ्रवोद्भवात् । ग-
गनात् स्त्रक्षितं यस्माद्गगनं च ततोम-
तम् । विप्रचक्षियविट्शूद्रभेदात्तस्या-
श्चतुर्विधम् । क्रमेणैव सितं रक्तं प्रीतुं कृ-
ष्यां च वर्यतः । प्रशस्यते सितं तारे रक्तं
तत्तुरसायने । पीतं हेमनिकृष्याञ्च
गदेषु द्रुतयेपि च । पिनाकं ददुर्नागं
वज्रं चेति चतुर्विधम् । मुञ्चत्यग्नौ वि-
निःक्षिप्तं पिनाकं दक्षसम्पदम् । अ-
ज्ञानाद्ब्रह्मणा तस्य महाकुपुप्रदायक-
म् । ददुर्नागं च निनिः क्षिप्तकुर्वते द-
दुर्ध्वनिम् । गोखकान् वहुशक्नु-
न्नासस्यान्मृत्युप्रदायकः । नागश्च
नागव इङ्गौ फूत्कारं परिमुञ्चति ।
तद्ब्रक्षितमवश्यन्तु विदधाति भगन्दे-
रम् । वज्रन्तु वज्रवत्तिष्ठे क्षत्राग्नी-
विकृतिं व्रजेत् । सर्वाभेषु करवज्रं
व्याधिवाहुं क्यमत्युद्धृतम् । अभ्रमुत्त-
रग्रे लोह्य बहुसत्त्वं गुणाधिकम् । द-
क्षिणाद्रिभवं स्वल्पसत्त्वमल्पगुणप्रदम् ।
अथमारिताभ्रस्य गुणाः । अभ्रं क-

अभ्रक

षायंमधुरं सुशीतमा युष्करंधातुविष-
र्जनं च । हन्याच्चिदाघं व्रणमेहकुष्ठप्ली-
हादरग्रंथिविषकृमींश्च ॥ रोगान्-
हन्तिदृढयतिवपुर्वीर्यदृढिविधत्ते ता-
कण्ठ्याश्चरमयतिशतं योषितां निच्य-
मेव । दोर्घायुष्कान् जनयति सुतान्-
विक्रतैः सिद्धतुल्यान् मृत्त्योर्भीतिह-
रतिसततं सेव्यमानं मृताभ्रमिति ॥
अथापोधिताभ्रस्य दोषाः । पीडां वि-
धत्ते विविधानराणां कुष्ठं च यंपाण्डुग-
न्धं च शोथम् । हृत्पार्श्वं पीडां च करो-
त्यसह्यामशुद्रमभ्रं गुक्त्वङ्गिहृत्यात्-
॥ अस्य शोधनविधिर्यथा । कृष्णाभ्र-
कंधमेदङ्गौ ततः क्षीरे विनिः क्षिपे-
त् । भिन्नपत्रंतु तत्कृत्वा तण्डुलीयान्-
येद्रवैः । भावयेदष्टयामंतदेवमभ्रं
विशुध्यति ॥ मारयन्तु । कृत्वा धान्या-
भ्रकंतश्च शोधयिच्छायमर्दयेत् । अर्क-
क्षीरैर्दिनं खल्ले च क्राकारं च कारयेत् ।
वेष्टयेदर्कपत्रैश्च सम्यग्गजपुटे पचेत् ।
पुनर्मर्दं पुनः पाच्यं सप्तवारान् पुनः
पुनः ॥ ततो वटजटाकायैस्तद्वदेयं पुट-
त्रयम् । म्रियते नात्र सन्देहः प्रयोज्यं स-
र्वकर्मसु । तुल्यं घृतं मृताभ्रे खलोहपा-
त्रे विपाचयेत् । दृते जीर्णे तद्भ्रन्तु स-
र्वयोगेषु योजयेदिति भावमकाश ॥

अभ्रति अभ्रयते वा । अभ्र० । कुम्भ ।

अभ्रमु

अभ्रस्याकृतिर्वा । इवे प्रतिकृताविति
कन् ॥

अभ्रङ्गुषः । पुं । समीरणे । अभ्रंकषति
हिनस्तीति विग्रहे सर्वकूलाभ्रेत्यादि
नाकषेः खच्प्रत्ययः । मुमागमः ।
अभ्रपिशाचः । पुं । राक्षसौ । इति चिवा-
ण्डशेषः ॥

अभ्रपुष्पम् । न । जले ॥ अभ्रस्य पुष्पमि-
व । पुं । वेतसे । अभ्रमिव अभ्रसज-
येवा पुष्पमस्य ॥

अभ्रमांसी । स्त्री । आकाशमांसीलता-
माम् ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

अभ्रमातङ्गः । पुं । ऐरावणे । अभ्रमेव
स्तदात्मको मातङ्गः । शाकपार्थिवा-
दिः । अभ्रे आकाशे मेघे वा विद्यमा-
नो मातङ्ग इति वा ॥

अभ्रमुः । स्त्री । ऐरावतपत्न्याम् । अभ्रे खे-
माति मन्दरगामिनीत्वात् । बाहु-
ल्लादौ । अभ्रे आकाशएवमाति ।
मामाने । मितद्वादिस्त्वाङ्ङुर्वा । न
भ्राम्यति । भृतृचरीत्यु । मन्दरगामि-
नोत्थय इति वा ॥

अभ्रमुप्रियः । पुं । अभ्रमातङ्गे । अभ्र-
मोः प्रियः ॥

अभ्रमुवल्लभः । पुं । ऐरावणे । अभ्रमो-
र्वल्लभः ॥

अभ्ररोहम् । न । वैदूर्यमणौ । इति

अमङ्ग

राजनिर्घण्ट ।

अभ्रखिप्ती । खी । अल्पैरभ्रैर्लिप्तायांदि
वि । अल्पैरभ्रैर्लिप्ता ता दल्पाख्या-
यामितिङीष् ।

अभ्रवाटिकः । पुं । आघ्रातके ॥ इतिरा
जनिर्घण्टः ॥

अभ्रवकाशकः । पुं । तापसान्तरे । यो
वातातपवर्षेषु केवलमाकाशे असंवृ-
तप्रदेशे तपश्चरति सोभ्रवकाशकः ।

अभ्रिः । स्त्री । काष्ठकुडाले । नौमले
त्सारके । पोतादेर्मलापनयनार्थं
काष्ठघटितकुडाले । अभ्रति । अभ्र
गतौ । सर्वधातुभ्यश्चिदिति इन् ।

अभ्रियक् । वि । मेघभवे । अभ्रेभवम्
। स्फुट्राभ्राद्घः । छांदसर्त्तु प्रायिक
म् ॥ स्त्रियामभ्रिया ।

अभी । स्त्री । काष्ठकुडाले ॥ अभ्रति ।
अभ्रगतौ । सर्वधातुभ्यश्चिदिति इन् । क
दिकारादितिङीष् ।

अभ्रेयः । पुं । न्यार्थे । उचिते । भ्रेषणम् भ्रे-
षुः । भ्रेषृचक्षुने । घञ् । भ्रेषादन्यः ॥
अभ्रोत्यम् । न । कुलिशे । वि । अभ्र
भूवे ।

अभ्रैः । अल्पैः । शीघ्रतायाम् । इति
धाडिः ।

अमः । पुं । रोगे ॥ वि । अपक्वफलादौ ।

अमङ्गलः । पुं । एरण्डवृक्षे ॥ वि । मङ्ग

अमरः

लहीने । अशुभसूचके ।

अमण्डः । वि । मण्डहीने ।

अमतः । पुं । मृत्यौ । काले । रोगे ।

वि । असंमते । अविज्ञाते । अतकि

ते । अमति । अमगत्यादिषु । भृमृ

दृशियजीत्यादिनाऽतच् ।

अमतिः । पुं । काले । दण्डे । चन्द्रे ।

वि । दुष्टे । अमति । अमगत्यादिषु

। अमेरतिः ।

अमत्रम् । न । भाजने । भाण्डे । अम

ति अन्नमत्र । अमगत्यादिषु । अमि

नक्षियजिवधिपतिभ्योऽचन् ।

अमदनः । पुं । शिवे ।

अमनाः । वि । स्नेहशून्ये ।

अमनस्कः । वि । अप्रगृहीतमनस्के ।

पुं । योगग्रन्थविशेषे ।

अमनिः । स्त्री । वर्त्मनि । गतौ ॥ अमति

। अमगत्यादिषु । अर्त्तिस्त्वृ इत्या

दिनाऽनिः ।

अमन्दः । वि । धृष्टे ॥ मन्दभिन्ने ॥

अममः । पुं । भाविजिनविशेषे ॥ वि ।

ममताहीने ॥

अमरः । पुं । सुरे ॥ अष्टशाब्दिकान्त-

र्गतवैयाकरणविशेषे । येननामलि

ङ्गानुशासुनंकृतम् ॥ विक्रमादित्य

सभास्थनवरत्नान्नर्गतरत्ने ॥ अयत्रा

दुश्चिकित्सित् ॥ स्नुहीवृक्षे । पारदे

अमरा

अस्थिसंहारे । वि । मरणवर्जिते ।
नम्रियते इति अमरः । मृङ्गप्राणत्या
गे तुदादि । पचाद्यच् ।

अमरजः । पुं । खदिरवृक्षभेदे । काष्ठ
स्त्वन्धे । पञ्चतरौ ।

अमरदाहः । पुं । देवदाहवृक्षे ।

अमरद्विजः । पुं । देवले । देवाजीवे ।
पुजारीति प्रसिद्धे । अमराणां द्विजः ।

अमरपुष्पकः । पुं । काशे । इक्षुगन्ध्याया
म् । इति रत्नमाणा ।

अमरपुष्पी । स्त्री । अवाक्पुष्प्याम् ।
अधःपुष्प्याम् ।

अमरप्रभुः । पुं । विष्णोः । अमराणां
प्रभुः ।

अमररत्नम् । पुं । स्फटिके । इति राज-
निर्घण्टः ।

अमरवल्ली । स्त्री । आकाशवल्लीयाम् ।

अमरा । स्त्री । गुह्यायाम् । अमरावत्या
म् । दूर्वायाम् । स्त्रूयायाम् । जरा
यौ । इन्द्रवारुण्याम् । वटीवृक्षे ।
महानीत्याम् । घृतकुमार्याम् । ना
भिनालायाम् । नम्रियते । मृङ्गप्रा
णत्यागे । पचाद्यच् । टाप् ।

अमराद्रिः । पुं । सुमेरौ । अमराणां
मद्रिः ।

अमराशयः । पुं । स्वर्गे । अमराणामा
शयः ।

अमल

अमरायती । स्त्री । इन्द्रपुष्प्याम् । यथा ।

मानारत्नप्रभाजालमण्डलासङ्कृताह
रे । सिद्धसाध्यमहज्जुष्टासकभूरम
रायतीति । अमराः सन्त्यस्याम् । म
तुप् । मतौवह्मचो नजिरादीनामि
ति दीर्घः ।

अमरेशः । पुं । अमरकयटकतीर्थस्येदेवे
। अमरेशोऽमरकयटक इत्यागमोक्तेः
। अपिच । अमरेशमहापीठे कुशतु
ङ्गारसंज्ञकः । तच्च दुर्गादयं नाम च
शिङ्काचमहेश्वरीति ।

अमर्त्यः । पुं । त्रिदशे । नम्रियते । अ
मर्त्यः । नमर्त्यः इति नञ् समासोवा ।
अमर्त्यनदी । स्त्री । गङ्गायाम् । अम
र्त्यानां नदी ।

अमर्त्यभुवनम् । न । स्वर्गे । अमर्त्यानां
भुवनम् ।

अमर्षः । पुं । कोपे । क्रुधि । परोक्षर्षा
सहनरूपेण च वृत्तिविशेषे । कृता
पराधेऽसमर्षस्य धेवे । मर्षणम् ।
मृषतितिक्षायाम् । भावे घञ् । नञ्
समासः ।

अमर्षणः । वि । क्रोधने । नमर्षण्युलः
युच् । असहने ।

अमलम् । न । अभ्रके । वि । निर्मले ।
रजसमोमलरहिते । अमलः । अ
मलता । वृक्षादिस्वात्कलच् । नम

अमात्रः

लमस्येतिवा ।

अमला । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ भूम्यामल-
क्ष्याम् ॥ सातलावृक्षे । नाभिनाला-
याम् । टाप् ॥

अमलात्मा । पुं । निवृत्तरागादिमले ॥
अमसः । पुं । काले । निर्बोधे । रोगे ।
अमहात्मा । पुं । क्षुद्रहृदये ॥ नमहा-
त्मा ॥

अमा । । सहार्थे ॥ निकटे ॥ नमाति
मा माने । क्तिप् ॥

अमा । स्त्री । दर्शे ॥ अमावास्यायाम् ॥
नामैकदेशेनामग्रहणात् ॥ चंद्रलोक-
स्थसूर्यदीधितौ ॥

अमांसः । त्रि । दुर्वले ॥ अल्पमांसयुक्ते
॥ मासरहिते ॥ नमांसमस्य । अल्पा-
र्थेनञ् ॥

अमांसाशी । त्रि । निरामिषाग्निनि ॥
यथा । नभक्षयेत् वृथामांसममांसा-
शी भवत्यपीतिशान्तौ मोक्षधर्मे
भीषः ॥

अमाच्यः । पुं । मन्त्रिणि ॥ यथा । शान्तो
विनीतः कुशलः सत्कुलीनः शुभान्वि-
तः । शास्त्रार्थतत्त्वगोऽमाच्यो भवेद्भू-
मिभुजामिहेतियुक्तिकल्पतरुः । त्रि ।
सहभवे ॥ अमासश्च समीपेवाभवः ।
अव्ययात्त्यप् ॥

अमात्रः । त्रि । कार्यकारणभावशून्येतु-

अमितः

रीत्येपरमात्मनि ॥ मात्रापरिच्छि-

न्तिः सान्विद्यतेयस्यस । निर्धने ॥

अमाननम् । न । अनादरे ॥ नमानन-
म् ॥

अमानस्यम् । न । पीडायाम् । त्रि । पी-
डायुक्ते ॥ मानसाय हितम् मानसे-
साधुवा । उगवादिच्छात तत्रसाध्वि-
ति वायत् ॥ नमानस्यममानस्यम् ॥

अमामसी । स्त्री । दर्शे ॥ कृष्णपक्षान्त-
तिथौ ॥

अमामासी । स्त्री । अमावास्याम् ॥

अमावसी । स्त्री । अमामस्याम् ॥

अमावस्या । स्त्री । अमायाम् ॥ अमास-
हवसतोऽस्याम् चन्द्रार्कावित्थमोपप-
दाद्वये रमावस्यदन्यतरस्यामित्यधि-
करणे यद्यत् पाचिकोऽस्वश्चनिपात-
सिद्धः ॥ सूर्याचन्द्रमसोर्य' परः सन्न-
कर्षः सामावस्येतिगोभिलः । परः स-
न्निकर्षश्चउपर्यधोभावा पञ्चसमस्तत्र
न्यायेनैकरावश्यवच्छेदेन सहावस्या
नरूपोबोधः ॥

अमावासी । स्त्री । दर्शे ॥ इतिशब्दर-
त्नावली ॥

अमावास्या । स्त्री । दर्शे ॥ अमासहव-
सतोऽस्यांचन्द्रार्का । अमावस्यदन्यत-
रस्यामितिण्यत् । शित्त्वाद्बुद्धिः ॥

अमितः । त्रि । अपरिच्छिन्ने ॥ अपरि-

अमृद

च्छेदे ।

अमितौजा । वि । अतिवीर्यशालिनि ।
अमितमपरिच्छेदमोजः सामर्थ्यं
यस्य ।

अमित्रः । पुं । रिपौ ॥ अमति गच्छति
। अमगतौ रोगेवा । अमेर्दिषतिचि
दिति इवः ॥

अमी । वि । रोगिणि । अमोरोगस्त-
द्धान् । इनि' ॥

अमीवम् । न । क्रौर्ये ॥ पापे ॥ दुःखे ।
अमीवहन्नितिलक्ष्यम् ।

अमुक्तम् । न । कुरिकाविशेषे । हाथकु-
रीति यस्यभाषा ॥ वि । मुक्तिरहिते
। अत्यक्ते ।

अमुतः । । अमुष्मादिशब्दार्थे । तसिल् ।

अमुत्र । । भवान्तरे । परलोके । अमु-
ष्मिन् । अदस' सप्तम्यास्त्रल् ।

अमुर्हि । । अमुष्मिन्कार्त्तौ ।

अमृष्यपुत्र' । पुं । स्त्री । प्रख्यातवंशजे ।
कुलीने ।

अमूढ । वि । वेदान्तप्रमाणसञ्ज्ञात स-
म्यक्ज्ञाननिवारितात्माज्ञाने ।

अमूढशः । वि । श्वं प्रधारे । एतद्रूपे ।

अमूर्त्तः । वि । निरवयवे । वाय्व-
न्तरीक्ष्ययोः । यथा । सन्निवेशोनेच

दृश्यो यस्यतन्मूर्त्तमुच्यते । चित्त्यम्ब
अत्रयमूर्त्तममूर्त्तं त्वितरद्वयमिति वे-

अमृत

दविदः । न्यायमतेनाकाशका दि-
गात्मसु । एषांसामान्यगुणाः । सङ्-
ख्यापरिमितिपृथक्कसयोगविभागाः ।
तत्राकाशस्यविशेषगुणः शब्दः । काल
दिशोर्विशेषगुणोनास्ति । आत्मनोवि-
शेषगुणास्तु । बुद्धिसुखदुःखेच्छाद्वेषय-
त्नभावनाख्यसंस्काराधर्माधर्मौचेति ।

अमूर्त्तविद् । चि । शून्यवादिनि ॥ अमू-
र्त्तः सर्वाकारशून्यो निस्त्वभाव' पर-
मार्थः । इति शून्यवादिनां कल्पनैव ।
यतः परमार्थो निस्त्वभावश्चेति व्या-
घातः ।

अमूलः । वि । मूलहीने ।

अमूलकम् । वि । मूलरहिते ॥ प्रमाण
शून्ये । नास्तिमूलंयस्य । कप् ॥

अमूला । स्त्री । अमिश्रिता दृष्टे । ओ-
षधिविशेषजातौ मूलान्नमृद्विति-
टाप् ।

अमृणालम् । न । नलदे । वीरणमूले
॥ मृणालमिव । सादृश्येऽचनज ।

अमृतम् । न । यज्ञशेषे । होमावशि-
ष्टाज्यपुरोडाशादौ । अमृतमिव-
अमृतसाधनत्वात् । पीयूषे । सखि-
ले । दृष्टे । अयाचितागतवस्तुनि ।
अमृतस्यादयाचितमितिमनु' । मे-

क्षे । अविद्यमानं मृतमरणमव-
अत्रे ॥ नम्रियंतेऽनेम । तनिमृड्भ्यां

अमृत

किञ्चेतितन् । राजनिर्घण्टे स्वमृत
शब्देनविषसामान्यं वत्सनाभः पार
दश्चोक्तः ॥ काष्णने ॥ स्वादुनि । आ
नन्दे । रसायने ॥ स्वस्मिन् । हृद्ये ।
गोरसे ॥ देवानां सर्वप्राणिनाञ्च जी
वने । पदेपदे स्वादुनि । सुरायाम्
। आभूतसम्प्रवस्थाने । योगविशेषे ।
मयथो । बुधमन्दगतानन्दाकुजेभद्रा
जयागुरौ । भृगौरिक्तामृतमोक्तं पूर्णा
चरविचन्द्रयोरिति । पञ्चमात्रिकस्य
द्वितीयपर्याये । पुं । धन्वन्तरौ । देवे
॥ मरणादिदेहेन्द्रियमनोधर्मवर्जिते
आत्मनि । वाराहीकन्दे । वनमुद्गे
। पि । अविनाशिनि । अमरणधर्मि
णि । देवतात्मभावे ।

अमृतगतिः । स्त्री । छन्दोविशेषे । यथा
। यदिदशमंगुर्विहितं विशिखमितं
मुकविहितम् । अमृतगतिः फणिक
थिता दलयतिकान्वपविहितेति ।
अमृतजटा । स्त्री । जटासांस्थाम् ।
अमृततरङ्गिणी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ।
अमृततिलका । स्त्री । वर्णवृत्ते । यथा
। नगणपयोधरश्चिरा कुसुमविरा
जितमुकरा । वसुलघुदीर्घयुगलका
भवतिसखेऽमृततिलकेति । स्वरि-
तगतिश्चनजनैः ।

अमृतत्वम् । न । अमरणभावे । स्वात्म

अमृत

न्यवस्थाने । मोक्षे ।

अमृतदीधितिः । पुं । इन्दौ ॥
अमृतनालिका । स्त्री । कर्पूरनालिक
प्रभेदेपक्वान्निविशेषे ।
अमृतफलम् । न । नासपातीति यवने
घुमषिद्धे रुचिफले । यथा । अमृत
फलं लघुदृष्यं सुस्वादुचीनहरेद्दोषान्
। देशेषु मुग्नलानां बहुलतत्त्वभ्यतेलो
कैरिति । पारे वतद्रौ । पटोले ।
अमृतफला । स्त्री । द्राक्षायाम् । आम
लक्याम् ॥
अमृतयोगः । पुं । पश्यामृते योगविशे
षे ॥ अपिच । हस्तमूलोत्तरापुष्या
रोहिणीरेवतीरवौ । सोमेभद्राश्वि
नीहस्ताफलगुनीविधिविष्णुयुक् । कु
जेहिहृप्रपुष्यामिसार्पपौष्णसमीर-
णाः । बुधेशतभिषामैवकृत्तिकारो
हिणी तथा ॥ गुरौपुष्यानुराधाच
स्वातीचैवपुनर्वसु । भृगौभगाज्य
उ मिचतुरङ्गश्रवणानिच । शनौस्वा
तीरोहिणीचामृतयोगंविदुर्वुधाइति
। पुनश्च । आदिच्छभौमयोर्मन्दा-
भद्राशुक्रशशङ्कयो । जयाच्चेस्याहु
रौरिक्तापूर्णाकं चामृताशुभाइति ॥
अपरश्च । रवौमूला । सोमेश्रवणा ।
भौमेउत्तराभाद्रपदा । बुधेकृत्तिका
। गुरौपुनर्वसु । शुकेपूर्वाफाल्गुनी ।

अमृत

शनौस्वातिनक्षत्रे सदाऽमृतयोगो
भवतीति ॥

अमृतरसा । स्त्री । अंदरसा इति भाषाम्
सिद्धे पक्वान्नमभेदे । यथा । तृतीय
भागखण्डेन मिश्रितं षष्टिपिष्टकम् ।
शुभ्रमीषद्दधियुतं मर्दयेद्दण्डपाणिना
॥ एवं समुदितं कृत्वा स्थापयेद्रजनी-
मितम् । ततोऽन्यस्मिन्नहनितञ्चित्रि-
तं निस्स्रवैस्तिलैः ॥ विधाय पूषकं तेन
तन्त्रिकायां घृते पचेत् । ततोऽमृतर-
सा जाता वातहृद्बलवर्द्धिनी ॥ अरोच-
कहराह्वयामुशीतापित्तकृद्धिमेति ॥
कपिलद्राक्षायाम् ॥

अमृतवल्ली । स्त्री । गुडूच्याम् ।

अमृतसंघावः । पुं । पक्वान्नविशेषे । स
यथा । समिन्नामधुदुधेन मर्दयित्वा
अग्नेर्जनम् । पचेत्ततोऽमृतमेतत्तस्ये
त्पाकं न वेधेत् । ततो मरिचचूर्णं लाख
शङ्खचूर्णं चूषितम् । कुर्यात्कूपरसं
युक्तं संघावममृतोपमम् ॥ संघावममृ-
तं स्वादुपित्तघ्नं मधुरं स्मृतम् । वृष्यं
तद्वरं हृद्यं विषावेणुं रुभाषितमिति ॥

अमृतसंघावा । स्त्री । गुडूच्याम् ॥

अमृतसारजः । पुं । गुडे । तवराजो
द्भवखंडे ॥

अमृतसिद्धियोगः । पुं । योगविशेषे ।
यथा । इक्ष्मास्रगशिरावाजीमैत्र

अमृता

पुष्पे च रेवती । रोहिण्यर्कादिषु च
याऽमृतसिद्धिर्यथाक्रममिति ॥

अमृतसूः । पुं । विधौ । स्त्री । अदितौ
॥ अमृतानां देवानां सूः प्रसूतिः ॥
अमृतसोदरः । पुं । घोटके । इति रा-
जनिर्घण्टः ॥

अमृतस्रवा । स्त्री । रुदन्याम् ॥ उप-
वस्त्रिकायाम् । घनवल्याम् ॥

अमृता । स्त्री । मागध्याम् । पथ्यायाम्
॥ कथितामांसलाऽमृता ते तिलक्षणम्
। विरेचने प्रशस्तं यम् ॥ गुडूच्याम् ॥
नमृतमस्याः ॥ आमलक्याम् । नम्रि-
यंतेऽनया । तनिमृङ्भ्यां किञ्चेति
तन् । सदिरायाम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
म् । ज्योतिष्मत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा-
याम् । अतिविषायाम् । रक्तपिष्ट-
ति । दूर्वायाम् । तुलस्याम् ॥

अमृतान्धाः । पुं । देवे । अमृतमन्धो
अयस्यसः ॥

अमृताफलः । पुं । पटोले ॥ इति द्रव्या-
भिधानम् ॥

अमृतायमानः । त्रि । अमृतरसभरिते
। आनन्दमुधारसपुष्टे ॥

अमृताशः । पुं । विष्णौ । आत्मा मृतर-
समश्नाति इति तथा । अमृतवद्
मृतस्वरूपानन्दसमश्नात्यनुभवति ।
अमृतं । अमृतं गन्धं वा ॥

अमोघ

अमृताशनं पुं । देवे ॥ अमृतमशन
मस्य ।

अमृतासङ्गम् । न । कर्परिकातुल्ये ॥

अमृताहरणं । पुं । गरुडे ॥ अमृतमा
हरणं यस्यसः ।

अमृताक्षम् । न । लघुविल्लफलाकृति
खुरासानदेशजेफलविशेषे । अमृत
फले । नाशपातीतीतरजनभाषा
प्रसिद्धे ।

अमृतोत्पन्नम् । न । खर्परीतुल्ये ।

अमृतोत्पन्ना । स्त्री । मञ्जिकायाम् ।
इतिराजनिर्घण्टः ।

अमृतोद्भवम् । न । खर्परीतुल्ये । तुल्ये ।

अमृतोपमः । वि । प्रीत्यतिशयास्पदे ।
अमृतमुपमायस्य ।

अमृष्यमाणः । वि । असहमाने ।

अमेधाः । वि । मूढे ।

अमेध्यम् । न । पुरोषे । अयत्तार्हे ।

अशुचिमांसादौ । वि । अपविषे ।
नमेध्यमिति विग्रहः ।

अमेयः । वि । अपरिच्छेद्ये । इयानि
तिमातुमशक्ये । नमेयः ।

अमोघः । पुं । नदविशेषे ॥ वि । सफ
ले । अव्यर्थे । परमेश्वरे । सहिपूजि
तः स्तुतः संस्तुतः सर्वफलदं दातिनवृ
थाकरोतीत्यमोघः । नमोघः ।

अमोघदृक् । वि । यथार्थवीर्ये ।

अम्बुः

अमोघा । स्त्री । हरीतक्याम् । विह
ङ्गे । पाटलावृक्षे ॥

अम्बर् । ॥ ॥ } शीघ्रे । साम्प्रतिके ।
अम्बस् । ॥ ॥ }

अम्बकम् । न । लोचने । ताम्रे ॥ अम्ब
कपितेति चम्बकेराभाश्चमः ।

अम्बरम् । न । पतचिमेघसञ्चारप्रदे
शब्दुपरिसिद्धविद्याधरसञ्चारप्रदेशे
। आकाशे । स्वनामख्यातमुगन्धिद्र
व्ये । वस्त्रे । कार्पासे । अम्बधातौ ॥
लग्ना द्दशमे । अम्बते शब्दायते ।
अविशब्दे । भावेघञ् । अम्बः शब्दः
। तंराति । रातेः कः । अम्बरम् ॥ अ
म्बते अम्ब्यतेवा । अविशब्दे । बाहु
लकादरोवा ।

अम्बरलेखि । न । अम्बङ्गुषे ॥

अम्बरीषः । पुं । मान्यातुस्तनये । सू
र्यवंशीयनाभागात्मजेपरमभागवते
॥ नरकभेदे । किशोरे । भास्करे ।
विष्णौ । खण्डपरशौ । आम्नातके
। अनुतापे । न । रणे । आध्रे । भ
र्जने ॥ पचन्तितस्मिन्नम्बरीषम् ।
निपातनात्साधु । अम्ब्यतेऽववा ।
अविशब्दे । अम्बरीषइतिसाधुः । म
ण्डकपाकभाजने ।

अम्बुः । पुं । देशभेदे । विप्रादिवा
हितवैश्यामुते । ब्राह्मणाद्वैश्याकन्या

अम्बालि

यामम्बुप्रोनामजायते । अयंचिकि-
त्तावृत्तिर्वैद्यइतिख्यातः ॥ हस्तिप-
के । कायस्थजातिविशेषे । अम्बेतिष्ठ-
न्नि । प्रागतिनिवृत्ती । सुपीतिकः ।
अम्बाम्बेतिषत्त्वम् ॥

अम्बुप्रकी । स्त्री । पाठायाम् । पटां
डू इतिहिमगिरि प्रसिद्धताया-
न ।

अम्बुप्रा । स्त्री । अम्बुलोण्याम् । चाङ्गे
र्याम् । शठान्बायाम् । पाठायाम् । यू-
यिकायाम् । जृहीतिख्यातपुष्पे ।
नाङ्गाद्यादश्यायामुत्पन्नायाम् । अ-
म्बेव मातेवतिष्ठति । सुपिस्थइति
कः । अम्बाम्बेतिषत्त्वम् । ड्रापोरि-
तिह्रस्व ।

अम्बुप्रिका । स्त्री । अम्बुप्रायाम् । पा-
ठायाम् । बाङ्गाण्याम् । वङ्गानेटो इ-
तिभाषा प्रसिद्धायाम् ।

अम्बुप्री । स्त्री । अम्बुप्रायाम् ।

अम्बा । स्त्री । मातरि ॥ दुर्गायाम् ।

नाट्योक्त्यापिमातरि । पाण्डुराप्नो-

मातुः स्वसायाम् । अम्बुप्रायाम् ।

शठान्बायाम् ।

अम्बुयते शब्दयते । अविशब्दे । गुरोश्च-

हलइत्यः ।

अम्बामख । पुं । नवरात्रोत्सवे ।

अम्बालिका । स्त्री । अम्बार्थे । काशि-

अम्बुज

राजस्यसुतायाम् । पाण्डुराप्नो मात-
रि ।

अम्बासुतः । पुं । गणेशे ।

अम्बिका । स्त्री । पार्वत्याम् । अम्बै वा
म्बिका । जगन्मातृत्वात् । मातरि ।

धृतराष्ट्रजनन्याम् । काशिराजतन-
यायाम् । जैनदेव्यन्तरे । कटुक्याम्
॥ अम्बुप्रायाम् ।

अम्बु । न । जले । चतुर्थभवने । ह्रीवे-
रे । अम्बते । अविशब्दे । वा ह्रस्व-
कादुः ।

अम्बुकण्टकः । पुं । कुम्भीरे । शृङ्गाट-
के ।

अम्बुकिरातः । पुं । कुम्भीरे । इतिचि-
काण्डशेषः ।

अम्बुकीशः । पुं । सहस्रइतिप्रसिद्धे ज-
लजन्तुविशेषे । शिशुमारे । इतिहे-
मचन्द्रः ।

अम्बुकूर्मः । पुं । शिशुमारे । इतिहेम-
चन्द्रः ।

अम्बुकेशरः । पुं । छोलङ्गट्ये । इतिर-
त्नमाला ।

अम्बुचामरम् । न । शैवले । इतिजटा-
धरः ।

अम्बुजः । पुं । हिज्जले । निचुले । न-
। कमले । वज्जे । शखे । अम्बुनिजातः ।

। जनीप्रादुर्भावे । सप्तम्यां जनेर्ङः ।

अम्बुमा

अम्बुजन्म । न । पट्टे । इतिराजनिर्घ
 गटः । चि । जलोद्भवे ।
 अम्बुतालः । पुं । शैवाले ॥ इतित्रिका
 खडशेषः ।
 अम्बुदः । पुं । मेघे ॥ मुस्तायाम् ॥
 अम्बुददाति । डुदा । कः ।
 अम्बुधरः । पुं । मुस्तके । मेघे ।
 अम्बुधिः । पु । पारावारे ॥ अम्बूनिधी
 यन्तेऽत्र । डुधाञ् ॥ कर्मण्यधिकर
 णं चेतिक्किः ॥
 अम्बुधिस्रवा । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।
 अम्बुपः । पुं । चक्रमर्द ॥ वरुणे ॥ शत
 भिषाख्येनक्षत्रे ॥
 अम्बुपतिः । पुं । वरुणे ॥
 अम्बुपत्रा । स्त्री । उच्चटायाम् ॥
 अम्बुपर्णी । स्त्री । धृष्ट्याम् ॥
 अम्बुप्रसादः । पुं । कतकवृक्षे ॥
 अम्बुप्रसादनम् । न । कतके । निर्मलो
 इतिस्थाते फले ॥
 अम्बुप्रायम् । न । अनूपे ॥ अम्बु प्रा
 यंयत्र ॥
 अम्बुभृत् । पुं । समुद्रे ॥ मेघे ॥ मुस्त
 के । अम्बुविभर्त्ति । डुभृञ् धारण
 पोषणयोः । क्तिप्तुकौ ॥
 अम्बुमान् । पु । कच्छे ॥
 अम्बुमाचजः । पुं । शम्बूके । अम्बुमाचे
 जायते जनी० । डः ॥

अम्बुवा

अम्बुरः । पुं । द्वाराधःकाष्ठे । गोवराट्
 इतिगौडभाषा प्रसिद्धे ॥ इतिहेम
 चन्द्रः ।
 अम्बुरुहम् । न । कमले ॥ अम्बुनिरो
 हति । रुहेः कः ॥
 अम्बुरुहा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् ॥
 अम्बुरुहिणी । स्त्री । नलिन्याम् ॥
 अम्बुवाची । स्त्री । रजस्वलायाभूमौ ॥
 यथा । यद्वारे यत्काले मिथुनसङ्क्रम
 णं भूतं तद्वाराभ्यन्तरे तावत्कालाव
 धिविशिष्टादि दण्डाधिकदिनचयम
 म्बुवाची । साचाद्रानक्षत्राद्यपादाव
 च्छेदेनतिष्ठति । तस्यदिनस्यनिषिद्ध
 स्वमुक्तं ज्योतिःशास्त्रे । यथा । मृगशि
 रसिनिष्ठत्तरौद्रपादेम्बुवाचीऋतुम
 तीखलुपृथ्वीवर्जयेत् त्रीण्यहानि ।
 यदिवपतिकृषाणः । ज्ञेयमासाद्यवी
 जं न भवतिफलभागी शस्यचाण्डा
 लपाकः ॥ नस्वाध्यायेवषट्कारो न दे
 वपितृपूजनम् । नापिपाठोवीजवापो
 नवाभूखननादिकमिच्छादि । विशे
 षः परिशिष्टे ॥ तत्रसर्पभयोपशमना
 य दुग्धपेयम् । यथोक्तं ज्योतिषे । र
 जोयुक् क्षाम्बुवाचीचरौद्राद्यपाद-
 गेरवौ । नास्यां पाठोवीजवापोनाहि
 भीर्दुग्धपानतइति ॥ रजोयुक् क्षाम्
 ऋतुमतीपृथ्वीत्यर्थः ॥

अम्भः

अम्बुवासिनी । स्त्री । पाटलौ ॥
 अम्बुवासी । स्त्री । पाटलावचे ॥
 अम्बुवाहः । पुं । अम्बुदे ॥ अम्बुवह
 ति । वह० । कर्मण्यण् ॥ मुस्तके ॥
 अम्बुवेतसः । पुं । जलवेतसे ॥ अम्बु
 निजातो वेतसः । शकपार्थिवादिः ।
 अम्बुशिरीषिका । स्त्री । शिरौषिका
 याम् । जलशिरीषे ॥
 अम्बुसंरोधः । पुं । जलधौ ॥ अम्बुसं
 र्धतेऽनेन ॥
 अम्बुसर्पिणी । स्त्री । जलौकायाम् ॥
 अम्बूकृतम् । वि । सनिष्ठेवे । श्लेषक
 णनिर्गमसहितवचसि ॥ अम्बुशब्द
 उपचारात्तद्वति । अनम्बु अम्बुअका
 रि । च्विः । च्वीचेतिदीर्घः । क्तः ॥
 अम्बुः । पुं । अम्बरसे ॥ इत्युणादिको
 षः । अम्बते । अविशब्दे । मूशक्यन्वि
 भ्यः क्तः ॥
 अम्भः । न । जले ॥ आम्भेति आप्यते
 वा । आपृथाप्तौ । उदकेणुम् भौचे
 तिह्रस्वोभान्तादेशो नुमागमश्च ॥
 अम्भतेवा । अभिशब्दे । असुन् । दे
 वे । मनुष्ये । पितरि । असुरे । ता
 नि हवा यतानि चत्वार्यम्भांसि देवा
 मनुष्याः पितरोऽसुरा इतिश्रुतेः । वा
 ले । ह्रीवेरे । लमाञ्चतुर्थराशौ । नव
 विधतुष्टिषु प्रकृत्त्याख्यातुष्टि राध्या

अम्भोद

त्मिका अम्भोच्यते । यथा कस्यचि
 दुपदेशः विवेकसाक्षात्कारोक्तिमकृ
 तिपरिणामभेदः तच्चप्रकृतिरेवक
 रोति इति कृतं ते ध्यानान्यासेन त
 स्मादेवमेवास्तु वक्ष्येति ये यमुपदिष्ट
 स्य शब्दस्य प्रकृतौ तुष्टिः सा प्रकृत्या
 ख्या अम्भोच्यते ॥

अम्भः सारम् । न । } मुक्तायाम् । इतिरा
 अम्भस्सारम् । न । } जनिर्दण्डः ॥

अम्भः सूः । पुं । } धूमे । इति हेमचन्द्रः ॥
 अम्भः सूः । पुं । }

अम्भोजम् । न । अम्बुजे । पु । चन्द्रम
 सि । वि । जलोद्भवे । अम्भसिच
 तः । जनी० । सप्तम्याजनेर्ङः ॥

अम्भोजखण्डम् । न । अम्भोजानां सम
 ह्ने ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥

अम्भोजन्म । न । कमले ॥

अम्भोजयानिः । पुं । वेधसि । अम्भोजं
 यानिः प्रादुर्भावस्थानमस्य । नारा
 यणनाभिकमलजत्वात् ॥

अम्भोजिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । नलि
 न्याम् ॥ पद्मवतिदेशे । अम्भोजानि
 सन्त्यत्र । पुष्करादित्वादिनिः ॥

अम्भोदः । पुं । जलदे । मुस्तके । अम्भो
 ददाति । दा० । कः ॥

अम्भोधरः । पुं । अम्बुधौ । मेघे । सु
 स्तके । धरति । धृञ्धारणे । अच । अ

अम्लः

अम्लसंधरः ।

अम्लोधिः । पुं । सिन्धौ । समुद्रे ॥ अम्लां
सिन्धीयन्तेऽत्र । धाजः कर्मण्यधिकर
णेचेति किः ॥ जलाशये ॥

अम्लोधिबल्लभः । पुं । प्रवाले । इतिराज
निर्घण्ट ॥

अम्लोनिधिः । पुं । अम्लौ । समुद्रे । अं
भांसि निधीयन्तेऽस्मिन् । कर्मण्यधि
करणेचेति धाजः किः ॥ अम्लसां
निधिर्वा ॥ हरौ ॥ अम्लांसि देवाद
यो निधीयन्तेऽस्मिन्निति । देवमनु
ष्य पित्रसुरादेवादयः ।

अम्लोदहम् । न । अम्लजे । अम्लसिरो
हति । रुद्रप्रादुर्भावे । इगुपधेतिकः ॥
अम्लयम् । त्रि । अम्लमये । आप्ये । जलवि
कारे फेनादौ । अपाविकारः । ए
कान्तेनिच्यमितिमयट् । स्त्रियाम
मयी ।

अम्रः । पुं । आम्रवृक्षे । न । आम्रफले ॥
इतिशब्दः लावली ।

अम्रातः । पुं । आम्रातके ॥

अम्रातकः । पुं । आम्रातके । अम्राडा
इति अन्ते । अम्लजेमतति । अतसा
तच्यगमने कृष्णादिभ्योवुन् । रल
योरैक्यम् ॥

अम्लः । पुं । रसान्तरे । खट्वा इतिभाषा
। तोयाग्निगुणवाहुल्यादम्लइतिमु

अम्लप

श्रुतः । अस्यगुणावयवा । अम्लोष्णोन्ने

वहिः शीतोश्च्यः पित्तकफास्त्रदः । वि
बन्धानाहृष्टिघ्नो दन्ताक्षिभ्रूनि को-
चनइति ॥ अम्लवेतसे । इतिराजनि
र्घण्टः । न । तके ॥ अम्यतेशवद्यते

भोक्तृभिः । अमगत्यादिषु । मूशक्य
न्विभ्यः क्ल इतिवाहुलकादमे. क्लः ॥
त्रि । अम्लरसवति । अर्शआद्यच् ॥

अम्लकः । पुं । लकुचवृक्षे । इतिशब्द
रत्नावली ॥

अम्लकाण्डम् । न । लवणट्टये ॥

अम्लकेशरः । पु । मातुलुङ्गे । अम्ला.
केशरा' अस्य ।

अम्लचूडः । पुं । अम्लद्रव्यविशेषे । शा
कान्ते । चिन्वासारो । इतिराजनि
र्घण्टः ॥

अम्लजम्बीरः । पुं । अम्लनिम्बूके ।

अम्लद्रवः । पुं । बीजपूरादिरसे ।

अम्लनायकः । पुं । अम्लवेतसे ।

अम्लनिशा । स्त्री । शक्याम् ।

अम्लपञ्चफलम् । न । अम्लरसयुक्तपञ्च
प्रकारफले । तद्यथा । कोलस् १ ।

दाडिमम् २ । टक्षाम्लम् ३ । चुक्रिका
४ । अम्लवेतसमिति ५ । मतान्तरे तु ।

जम्बीरम् १ नारङ्गम् २ अम्लवेतस

म ३ तिन्तिडीकम् ४ बीजपूरमि

ति ५ राजनिर्घण्टः

अम्लव

अम्लपत्रः । पुं । अम्लान्तकवृक्षे ॥

अम्लपत्री । स्त्री । चुद्राम्लिकायाम् । प
लाशीलतायाम् ॥

अम्लपनसः । पुं । लिङ्गुचे ॥ अम्लश्वसौ
पनसश्च ॥

अम्लपूरम् । न । वृक्षाम्ले ॥

अम्लफलम् । न । अम्लो इ० प्र० वृक्षाम्ले
। पुं । आम्रवृक्षे ॥

अम्लभेदनः । पुं । अम्लवेतसे ॥

अम्लहरा । स्त्री । मालवदेशजैर्नागव
ल्ली मभेदे ॥

अम्ललोमिका । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥

अम्लवती । स्त्री । चुद्राम्लिकायाम् ।
चाङ्गेर्याम् ॥

अम्लवर्गः । पुं । आम्रादिभ्यो ॥ यथा ।

आम्र आम्रातकोधापी लकुचंचकपि
त्यकम् । नास्ति द्विविधाजम्बूः करम
ई पियारकम् ॥ दार्द्र्यमंपार्वतीद्रा

चादिभ्योदरतूदकम् । बीजपूरंचज
म्बीरनिम्बकम् । काम्लवेतसम् । वृक्षा

म्लहरिमन्थंचाङ्गेरीत्यम्लवर्गकः
। निम्बकैर्द्विमंधात्रीफलमन्त्रं प्रका

उच्यते । प्रदद्यादम्लसात्म्यायकाञ्चि
कैवंपुरातनमिति । ज्वराधिकार-

स्योर्यशोकः ॥

अम्लवल्ली । स्त्री । त्रिपरिक्कानामकन्द
विशेषे ॥

अम्लात

अम्लवाटिका । स्त्री । नागवल्लीभेदे ॥

अम्लवातकः । पुं । आम्रातके ॥

अम्लवास्तूकम् । न । चुक्रे । चूका इति
प्रसिद्धेशाके ॥

अम्लवीजम् । न । वृक्षाम्ले ॥

अम्लवृक्षम् । न । वृक्षाम्ले । इम्लीति
प्रसिद्धश्चे ॥

अम्लवेतसः । पुं । स्वनामख्यातश्चे । स

हस्तवेधनि । चुक्रे । गुणा यथा । अ

म्लवेतसमन्थम्लं भेदनं लघुदीपन-

म् । हृद्रोगशूलगुल्मघ्नमपिप्तलोहित

दूषणम् ॥ रुचं विण्मूषदोषघ्नो ह्ये

दावर्तनाशनम् । हिकानाहाहनि

श्वासकासाजीर्यवमिप्रणात् ॥ कक

वातामयध्वंसिच्छागमांसद्रवत्वकृत्

। चणकाम्लगुणं चेत्यलोहसूचीद्रव-

त्वकृदिति ॥ अम्लश्वसौवेतसश्चन

प्रत्यात् ॥

अम्लशकः । पुं । अम्लचूडे । न । चुक्रे

॥ वृक्षाम्ले ॥

अम्लसारः । पुं । अम्लवेतसे । निम्बूके

॥ हिन्ताले । न । काञ्चिके ॥

अम्लहरिद्रा । स्त्री । शक्याम् ॥ इतिरा

जनिर्घण्टः ॥

अम्ला । स्त्री । चिञ्चायाम् ॥

अम्लाकुशः । पुं । अम्लवेतसे ॥

अम्लातकः । पुं । अम्लादने ॥

अम्लिका

अम्लादनः । पुं । कुरगृके । अम्लाने ।
पीयावांसा इतिप्रसिद्धे । वाणपुष्प
इतिगौडेषु विख्याते । गुणा यथा ।
अम्लादनः कषायोष्णः स्निग्धः स्वा
दुश्चतुक्तकइति ।

अम्लानः । पुं । महासहायाम् । कठस
रय्याइतिख्याते ॥ चि । निर्मले ॥ न
म्लायतिस्म । म्लै० । गन्धार्थाकर्म-
क्रेतुक्तः । संयोगा देरातीधातोर्य
श्वत इतिनिष्ठानत्वम् ॥

अम्लानिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् । पद्मस
मूहे ।

अम्लिका । स्त्री । चिञ्चायाम् । अस्या
गुणास्तु । अम्लिकामा गुर्वातहरी
पित्तकफास्रकृत । पक्वातु दीपनी
रूक्षासरोष्णाकफवातनुत् । अम्लि
कायाः फलंपक्वं मर्दितं बारिणाट्ट
म् । शर्करामरिचोन्मिश्रं लवणैश्च सु-
वासितम् ॥ अम्लिकाफलसम्भूतं पान
कंवातनाशनम् । पित्तश्लेष्मकरं किं
चित्सुख्यं वज्रिवोधकमिति ॥ अम्लो
हारे । चाङ्गेरिकायाम् ॥ पलाशील
तायाम् ॥ श्वेताम्लिकायाम् । अ
म्लोरसोऽस्याअस्ति । अतइनिठना
वितिठन् ।

अम्लिकावटकः । पुं । भोरीवराइति
लोके । विधिर्यथा । अम्लिकांस्वेद

अयथा

यिच्चातुजलेनसहमर्दयेत् । तन्नीरे
कृतसंस्कारे वटकान्मज्जयेज्जनः । अ
म्लिकावटकास्ते तुरुच्यावज्जिमदीप
नाः । वटकस्यगुणैः पूर्वैरेतेपिचसम
न्विताः इतिभावप्रकाशः ।

अम्ली । स्त्री । चाङ्गेय्याम् ।

अम्लीका । स्त्री । तित्तिव्याम् ॥

अम्लोटकः । पुं । अम्लकुचाइ इति
गौडदेशभाषाप्रसिद्धे अम्लकवृक्षे
। इतिरत्नमाला ।

अयः । पुं । शुभावहविधौ । प्राकृतन
शुभकर्मणि । कल्याणमापकेदैवे ।
एत्यनेनसुखम् । इङ्गता । पुंसि
संज्ञायामितिघः ॥ पाशकस्यगमने ।
कस्मिंश्चिद्भागे । सूतकृतां प्रदक्षिण
गमने । अयतेः कर्त्तरि पचाद्यच् ॥

अयः पानम् । न । नरकविशेषे ।

अयः प्रतिमा । स्त्री । सूर्यायाम् । अय
सः प्रतिमा ।

अयः शूलम् । न । तीक्ष्णउपाये ।

अयन्नः । पुं । दैवादियन्नभिन्ने । वि ।
यन्नरहिते ।

अयन्नियः । वि । यन्नानर्हे । पुं । माघे ।

अयन्न' । वि । चेष्टाशून्ये ।

अयथा । । उचितस्यान्यथात्वे । मि
थ्यार्थे ।

अयथार्थानुभवः । पुं । तदभाववतित

अयनां

त्प्रकारकानुभवे ॥ सचसंशयविपर्य-
यतर्कभेदात्त्रिविधः ॥ अयथार्थश्चा-
सावनुभवश्च ॥ नयथार्थानुभवोवा ॥
अयथार्थास्मृतिः ॥ स्त्री । अप्रमाजन्था
यांस्मृतौ ॥ अयथार्था चासौस्मृ-
तिश्च ॥

अयनम् । न । पथि ॥ अयन्ते ईयन्तेवा-
ऽनेन । करणेति ल्युट् युज्वा ॥ भा-
नोरुदग्दक्षिणतो गतौ ॥ यथा । मृ-
गकर्कटसङ्क्रान्तौ । द्वे उदग्दक्षिणाय-
ने इति ॥ अपिच । युमणिसङ्क्रमतो
मृगकर्कशोरयनके भवत इति ॥ अय-
तेऽर्कोऽनेन । अयगतौ । ल्युट् । अ-
तुत्रवे ॥ यथा । सौरर्क्षत्रितयं प्रदिष्टं
मयनमिति ॥ अयते याच्यनेन च
तुत्रयेण सूर्योदक्षिणाशामुत्तराशां-
वेति । समरसमारंभकाले योधानां
युद्धा प्रथमं युद्धभूमौ पूर्वा परादिदि-
ग्बिभागेनावस्थिति स्थानानि यानि
नियम्यन्ते तेषु । मेरुद्वाद्वीतरभाषा
प्रसिद्धेषु ॥ बृहस्पतिप्रवेशमार्गे गतौ ।
आश्रये ॥ स्थाने ॥ गेहे ॥ शास्त्रे ॥
यथा । ज्योतिष्प्रामयनं नेचमिति ॥
अयनांशः । पुं । सूर्यगतिविशेषस्य
भागे ॥ यथाह काशिकादासः । शाक-
शराम्भोधियुगेनितो हतोमानं खत
र्क्षयनांशकाः स्मृता इति ॥

अयान

अयन्ति ॥ त्रि । अनर्गले ॥ नयन्ति ॥
अयवान् । त्रि । भाग्यवति ॥ मतुप् ॥
अयशः । न । अधर्मनिमित्ताया' लो-
कनिन्दाया' प्रसिद्धौ । अकीर्त्या ॥
नयशः ॥

अयः । न । लोहे ॥ एति अयत्तिवा ।
इण्गतौ । असुन् ॥

अयस्कान्तः । पुं । चुम्बकाश्मनि ॥ अयः
कान्तोऽस्य ॥ कान्तीसार इति ख्याते-
कान्तलोहे ॥ सचतुर्विधः । भ्रामक
चुम्बकरोमकस्वेदकभेदात् ॥ एते
रसायने उत्तरोत्तरंगुणिनः । क्रमे-
ण दार्ढ्याद्भ्रकान्तिकार्यनोरोगदायि-
न इति राजनिर्घण्टः ॥

अयस्कारः । पुं । लौहकारे ॥ अयस्क-
रोति । डुकृञ् करणे । कर्मण्युष्णः ॥

अयाचितम् । न । अमृतवृत्तौ ॥ यथा
। ऋतुमुष्णशिशिरप्रोक्तममृतस्यादय-
चितमिति सन्तः ॥ त्रि । याच्यचित्वा-
नालब्धेवस्तुनि । अनर्थिते ॥ पुं । मु-
निभेदे । उपवर्षे ॥ वृत्तविशेषे ॥ न-
याचितम् ॥

अयाज्यः । त्रि । ब्राह्मे ॥ नयाज्यः ॥

अयानम् । न । स्वभावे ॥ इतिहारा-
विली ॥ अगमने ॥

अयानयम् । न । दूतिनां स्थलविशेषे ॥
तेषां गतिविशेषे ॥ अयसहिऽनतं ॥

अयुग्म

नय. ॥

अयानयीनः । पुं । शारे । अक्षोपकर
खे । अयानयंस्थलविशेषनेतव्यः । अ
नुपदसर्वान्नायानयमित्यादिनाम्
। अचेयं द्यूतशास्त्रस्य मर्यादा । चतस्रो
वीथयः प्रत्येकं द्वादशकोष्ठोपेता ।
शारास्तु त्रिंशत् । ते च एकैकेन कितवे
न पंचदशस्ववामपार्श्वस्थ प्रथमकोष्ठ
पर्यंतं प्रदक्षिण प्रसव्यगतिभ्यानेयाः ।
सर्वेष्वयानयीनाः । ससहायस्य शा
रस्य परैर्नाक्रम्यते पदम् । असहाय
स्तु शारेण परकीयेष्ववाध्यते इत्या
दि तच्छास्त्राद्वोधम ।

अयाः । पुं । वक्रौ ॥ एति । इण्० । आ
सि. ॥

अयि । ॥ । प्रप्ते । अनुनये । सम्बोध
ने । अनुरागे । ईयते अय्यते वा ।
इः इन्वा ।

अयुक्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे ।

अयुक्तः । त्रि । अजितचित्ते । सर्वदा वि
षयापेक्षतचित्तत्वन कर्तव्येष्वनवहि
ते । अचिन्तिते ॥ अभिञ्जिते ॥ न
युक्तः ॥

अयुक्तम् । ॥ । अनर्थे ।

अयुग्मः । पुं । विषमे ।

अयुग्मच्छदः । पुं । सप्तपर्णवृक्षे । अयु
ग्माः छदायस्य ।

अयोध

अयुतः । त्रि । असंयुक्ते । अयुक्ते । न ।

दशसहस्रे १०००० । नयुतम् ।

अयुतसिद्धौ । पुं । ययोर्द्वयोर्मध्ये एक
मपराश्रितमेव तिष्ठते तावयुतसि
द्धौ । यथा । अवयवावयविनौ गुण
गुणिनौ क्रियाक्रियावन्तौ जातिव्य
क्ती विशेषनिश्चयद्वये चेति ।

अये । ॥ । क्रोधे । विषादे । सम्भ्रमे ।
स्मरणे । सम्मुद्धौ ।

अयेयः । त्रि । अयातव्ये । यान विनैव
साध्ये । यातुं योग्य । या० । अचोय
त् । ईद्यति । गुणः । नयेयः ।

अयोगः । पुं । विधुरे । कूटे । विस्त्रेपे ।
कठिनोद्यमे । वमनविरेचनादीनां
प्रतिलोमवृत्तौ अल्पप्रवृत्तौ च । तं
दुक्तं वैद्यके । योगः सम्यक्प्रवृत्तिः
स्यादतियोगोतिवर्त्तनम् । अयो
गः प्रातिलोम्येन न चाल्पं वा प्रवर्त्तत
मिति । नयोगः ।

अयोगव । पुं । आयोगवे । शूद्रादेश्य
कन्यायामुत्पन्ने । इति जटाधरः ।

अयोगुडः । पुं । लौहगुलिकायाम् ।
गोली इति भाषा प्रसिद्धायाम् ।

अयोग्रम । न । मुसले । अयोग्रेऽस्य ।

अयोग्रकम् । न । मुसले ॥

अयोधनः । पुं । लौहपुञ्जे । हथौडा इ
त्यादिभाषाप्रसिद्धे लौहमुज्जरे । अ

अरघ

योह्न्यतेऽनेन । हन० । करणेऽयो
विद्रुषित्यप् घनादेशश्च ॥

अयोध्या । स्त्री । सरयूतीरेद्वादशयोज
नोयतायां साकेतपुर्याम् । उत्तर
कोशलायाम् । त्रि । युद्धानर्हे ।

अयोनिजः । पुं । हरौ ॥ योनौयोनि
पदलक्षितायां जनन्यांनजायते ।

जनोप्रादुर्भावे । सप्तम्यांजनेर्ङः ।

स्त्री । सीतायाम् । जानक्याम् ।

अयोमलम् । न । मण्डूरे । लौहकिट्टे ।

अयोमुखः । पुं । असुरविशेषे ।

अरम् । न । शीघ्रे । चक्राङ्गे । चक्रस्य
नाभिनेम्योन्तराक्षस्यकाष्ठे । ऋच्छ

तिङ्गित्तिर्वा । ऋच्छगत्यादैः । ऋ

शतैवा । पचाद्यच् । शीघ्राद्येकिया

विशेषणत्वादसत्वे वर्तमानेयंक्ती-

कः द्रव्यगामोत्तु विलिङ्गः । ब्रह्मलो-

कश्चेत्तमुद्रोपमे ररसि । जिनानां

कालचक्रस्य द्वादशशेः । सतु अवस

र्षिभ्याः प्रहोभगः । जिनानामष्टाद

शतेर्बन्धने । त्रि । शीघ्रगे ।

अरकः । पुं । शैवले । पर्यटे ।

अरध्वधः । पुं । राजदृष्टे । इत्यमरटो
कार्याभरतः ।

अरघट्टः । पुं । महाकूपे ।

अरघट्टकः । पुं । घटोयन्त्रे । पादावर्त्त

। महाकूपे ।

अरग्य

अरजम् । त्रि । निर्मले । नविद्यतेरजो

रेणुर्यस्मिन् । रजोगुणरहिते ।

अरजाः । स्त्री । नमिकायाम् । अना-

गतार्त्तवायाम् । कुमार्थ्याम् । त्रि ।

रजोगुणरहिते ।

अरणम् । न । शरणे ।

अरणिः । पुं । वङ्गिमन्ये । गणिकागिका

दृष्टे । सूर्ये । इतिकाशीखण्डम् ।

पुं । स्त्री । निर्मन्यदाहणि । ऋच्छ

ति । ऋगति प्रापणयोः । अस्ति स्त-

धृधमीत्यनिः ।

अरणिकः । पुं । श्रीपर्णे । अस्तिमन्ये ।

अरणो । स्त्री । अरग्याम् ।

अरणीकेतुः । पुं । अस्तिमन्यदृष्टे ।

अरणीसुतः । पुं । अमौ ।

अरग्यम् । न । वने । स्त्रीजनासङ्कीर्णा

श्रमे । दण्डकारण्यादिनवसु । य

था । दण्डकसैन्यवारण्यजम्बूमागंश्च

पुष्करम् । उत्पलावर्त्तकारण्यं नै

मिषं कुबजाङ्गलम् । हिमवानर्बुदश्चै

वनवारण्यं विमुक्तिदमितिवराहपुरा

णम् । अर्थ्यते स्तरीः । ऋगतैः । अस्ति

निञ्चेत्यन्यः । पुं । कट्फलदृष्टे इति

शब्दचन्द्रिका ।

अरग्यकदली । स्त्री । गिरिकदल्याम् ।

अरग्यकार्पासी । स्त्री । वनकार्पास्याम् ।

। भारद्वाज्याम् । इयं हिमाकृच्छा

अरण्य

वृषाशङ्खचतनाग्निनीति राजनिर्घ-
ण्टः ।

अरण्यकुल्यिका । स्त्री । कुल्यिकायाम् ।
वनकुल्यी इतिभाषा ।

अरण्यकुसुम्भः । पुं । वनकुसुम्भे । अग्निस-
म्भवे । कौसुम्भे । पाकेऋटुः । श्लेष्मनाशी
जठराग्निविवृद्धिकृदित्यस्यगुणाः ।

अरण्यघोखो । स्त्री । पत्रशाकविशेषे ।
वनघोख्याम् ।

अरण्यचटकः । पुं । धूसरे । वनचटके ।

अरण्यजार्द्रका । स्त्री । वनार्द्रकायाम् ।
ऐन्द्रे । वन अद्रक इतिभाषा ।

अरण्यजीरः । पुं । वनजीरे ।

अरण्यधान्यम् । न । नीवारे ।

अरण्यमक्षिका । स्त्री । दंशे । अरण्य-
स्यमक्षिका ।

अरण्यमुक्तः । पुं । मकुष्ठे ।

अरण्यवायसः । पुं । द्रोणकाके ।

अरण्यवासिनी । स्त्री । अत्यम्लपर्याल-
तायाम् ॥

अरण्यवास्तूकः । पुं । कुण्डलरे ॥

अरण्यशालिः । पुं । नीवारे । वनधान्ये ॥

अरण्यशूरणः । पुं । वनशूरणे ॥

अरण्यश्वा । पुं । टके ॥

अरण्यषष्ठी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लषष्ठ्याम्
। यथा । ज्येष्ठेमासिसिते पक्षे षष्ठी

अरण्यसंक्षिता । व्यजनैककरास्त

अरन्ध

स्यामटन्तिविपिनेस्त्रियः । तांविन्ध्यवा-
सिनींस्कान्दषष्ठीमाराधयन्ति च । क-
न्दमूलफलाहाराखभन्ते सन्ततिं शुभा-
म् । कन्दंशूरणादि । तद्वितरन्मूलम्
। इतिराजमार्त्तं गडः ॥

अरण्यानी । स्त्री । महावने । महदरण्य-
मिच्छन्मिच्छये इन्द्रवहणेति सूत्रस्येन
हिमारण्ययोर्महत्त्व इतिवार्त्ति केना-
ऽरण्यशब्दस्यनुगागमस्ततोऽपीषः ।

अरण्यायनम् । न । अरण्यवासे ।

अरतत्रपः । पुं । मुनि । वक्रपुच्छे ॥

अरतिः । पुं । क्रुधि ॥ स्त्री । अनवस्थि-
तचित्तत्वे । क्रोधाभावे । रतिविर-
हे । उद्वेगे । इष्टवियोगान्मनस्याकु-
लीभावे । यथा । स्वाभीष्टवस्तुलाभे
न चेतसोयाऽनवस्थितिः । अरतिः
सेति । पि । रतिहीने । ऋच्छति
। ऋ० । बह्विष्यति भ्यश्चिदित्यतिः
। अर्त्ते श्वेत्त्यतिर्वा ।

अरलिः । पुं । सप्रकोपृतताङ्गुलिकरे ।
विस्तृतकनिष्ठपटुमुष्टिहस्तपरिमा-
यो । कफोणौ । रलिभिन्नः । नजस-
मासः । यदा । ऋतन्यजीत्यर्त्ते ।
कलिच् । बद्धमुष्टिकरोऽरलिः सारः
लिः प्रवृत्ताङ्गुलिः । सहस्तद्वत्त्वर्थः ।

अरन्धनम् । न । वसौडा इतिप्रसिद्धे
पाकाभावे । यथा । कर्काशमद्यात्

अरवि

सिंहाहे सिंहाङ्गं सिंहकन्ययोरि-
त्याचारमार्त्तखड्गः ॥

अरन्ध्रः । त्रि । निविडे ॥

अरपोः । चि । अपापे ॥ नविद्यते रपः
पापंयस्य ॥

अरम् । । अलमर्थे । अलमिष्यथयस्य
बालमूलेत्यादिना पक्षरेफः । अ-
ल्ये ॥

अररम् । त्रि । छदे ॥ कपाटे । इयर्त्ति ।
अर्त्तिकमीत्यरच् । अपिधाने ॥

अररिः । पुं । न । कपाटे । ऋच्छति
। विष् । अर ऋच्छति । सर्वधातुभ्यश्च
तीनिः ॥

अररौ । स्त्री । कपाद्याम् । इयर्त्ति ।
ऋग्तौ । अर्त्तिकमीत्यरन् । गौ
रादिङीष् ॥

अररुः । पुं । अलङ्कारे । शपौ । ऋच्छ
ति अर्थतेषा । ऋगतिमापणयोः ।
अर्त्तेररुः ॥

अररे । । आशुसंबुद्धौ । त्वरान्वितस
म्बोधने । इतिशब्दरत्नावली ॥

अररुः । पुं । श्योनाकवृक्षे । इयर्त्ति ।
ऋग्तौ । अर्त्तेररुः । कपिलकादिः ॥

अरविन्दम् । न । पद्मे । अराकाराणि
दलानितक्तादृश्यादराः तान्विन्दति

लभतइत्यर्थे गवादिषुविन्देः संज्ञाया
मिति कर्मण्यणो बाधकः शः । शेमु

अरालः

चादीनामितिनुम् । अरंशीघ्रंलिप्सा
विन्दतिवा । सारसपक्षिणि । नीले
त्पले । रत्नकमले । ताम्रे ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥

अरविन्दिनी । स्त्री । नलिन्याम् ॥ पद्म
खण्डे । तडागे ॥ अरविन्दानि सन्त्य
त्र । पुष्करादित्वादिनिः । ङीप् ॥

अरसिकः । त्रि । अरसत्ते । अविदग्धे ।
यथा । अरसिकेषु रसस्यनिवेदनं
शिरसि मालिख मालिख मालिखे
त्युद्भटः ॥

अराजकः । त्रि । राजशून्यदेशादौ ॥
यथा । चौरप्रायं जनपदं हीनसत्त्व
मराजकमितिश्रीभागवतम् । अरा
जकेषिलोकेस्मिन् सर्वतोविद्रुते-
यात् । रक्षार्थमस्यसर्वस्यराजानम
सृजत् प्रभुरितिमनुः । ।

अरातिः । पुं । अरौ । नरातिमुखम् ।
रादाने । तिष्ठतिर्वा ॥

अराणः । पुं । सर्जरसे । समददन्तिनि
। त्रि । कुटिले । ऋच्छति । ऋग्तौ
। विष् अर् । अरमाच्छाति । मूलवि
भुजादिस्वात्कः । अराः आखा
तिवा । नरातिदुःखम् । बाहुलका
ल्लघवा ॥

अराला । स्त्री । वैश्यायाम् ॥

अरिः । पुं । शत्रौ । स्वकृतापकारमन-

अरिजा

येद्य स्वभावात् कौर्येणामकर्त्तरि
। अरेर्गुणा यथा । प्राञ्चकुलीनंशूर
चदक्षंदातारमेवच । कृतज्ञघृतिम
न्तंचकष्टमाहुररिवुधा इति । षष्ठ्य
हे । षट्सु । रथाङ्गे । चक्रे । खदिर
प्रमेदे । खदिरपत्रिकायाम् । इयर्त्ति
विरोधम् । ऋगतौ । अच इः ।
अरिवम् । न । कर्णे । केनिपातके ॥
ऋच्छत्यनेन । ऋगतौ । अर्त्ति लूधू
इतिइवः ।

अरिन्दमः । पुं । पराभिभावके । अरिं
दाम्यतीति विग्रहे संचायां भृतृद्विजि
धारिसहितपिदम इत्यनेन दाम्यतेः
खचि पूर्वपदस्याजन्तलक्षणोमुमाग-
मः । अरीन्कामादीन् दमयतीति
वा ।

अरिमर्दः । पुं । कासमर्दः ॥

अरिमेदः । पुं । इरिमेदे । विट्खदिर
॥ अरिरिवमेदः स्नेहोऽस्य । अयंक
षावउष्णस्तितोभूतविनाशनः शोथा
त्त्रिस्तारकासविषवैसर्पनाग्नीचेतिरा
जनिर्घण्टे नरसिंहकौलः ॥

अरिजा । स्त्री । मावाटस्तमेदे । यथा
। छन्दसिषोडशकलेविजाशिनि प्र-
तिपदमन्तेयमकविजाशिनि । अरि
जानामपयोधरधारिणि शेषेनियत
लघुद्वयधारिणि ॥ यथा । किंकीना

अरिष्टः

शपाशधरगर्जसिमानुधगम्यहासभ-
रमर्जसि । हरिचरसंशरसं नहिप
श्यसियन्नामस्वरणादपिनश्यसीति ।
अरिषः । पुं । अपानमांसजैरोगे । धा
राप्रवर्षे ॥

अरिषडघृकम् । न । विवाहाद्युपयोगि
नि गणनाविशेषे ॥ यथा । मकरः क
रिकुलरिपुणा कन्यामेवेषस्तत्र भ
वस्तुलया । कर्किघट्टे दृषधनुषी
वृश्चिकमियुनौषडघृविधाविति ॥

अरिषडुर्गः । पुं । कामक्रोधलोभमोह
मदमात्सर्येषु ॥ षष्ठांशुर्गः । षड्वर्गः ।
अरीणामन्तःशत्रूणांषडुर्गः ॥ यथा ।
दद्यान्नावसरंकिंषित्कासादीनाम-
नागपि । आसुसेराव्यतेः कार्त्तनवेदे
दान्तचिन्तयेत्युपदेशः ॥

अरिष्टः । पुं । लघुने । निम्ने । लङ्गा
निकटवर्त्तिनि पर्वतविशेषे ॥ काके ।
नरिष्टमस्य ॥ कङ्के । केनिलद्रौ ।
रीठाइतिख्याते ॥ अखगुणास्तु । अरि
ष्टकस्त्रिदोषप्रोग्रहजिन्नभपातन इ-
ति । वृषभासुरे । न । अशुमे ।
तक्के । सूतिकागारे ॥ उत्पाते ॥ आ
सवे ॥ यथा । पक्वौषधाम्बुसिन्नयन् स
द्यंतव्यादरिष्टकम् । अरिष्टं मद्यमि
तिलोके । यथा । द्राक्षारिष्टम् दश
मूक्षारिष्टम् । वष्पूक्षारिष्टमिति । अ

अरिष्टः

रिष्टं लघुपाकेन सर्वतश्च गुणाधिकम् । अरिष्टस्य गुणा ज्ञेयावीजद्रव्यगुणैः समाः ॥ मद्ये पुंस्त्रिजोपीतिसुश्रुतटीका । शुभे । नास्ति रिष्टमच न रिष्यते स्म हिंस्त्रे रिति वा । रिषा हिंसायाम् । क्तः । न रिष्टमशुभमस्मादा । अनेकमिति समासः । मरणचिह्ने । यथा । रोगिणो मरणं यस्माद्दृश्यमाविलक्ष्यते । तल्लक्षणमरिष्टस्याद्रिष्टमप्यभिधीयत इति । न रिष्टम् । वि । अविनाशिनि ।

अरिष्टकः । पुं । निम्ने । फेनिले । रीठा इति श्रुते ।

अरिष्टतातिः । वि । क्षेमहारे । शुभहरे ।

अरिष्टदुष्टधीः । वि । विवशे । आसन्नमरणसूचितक्षणेन दूषितबुद्धौ । अरिष्टे दुष्टाधीरस्य ।

अरिष्टनेमिः । पुं । बुद्धगणान्तरे । मुनिविशेषे । जिनानां चतुर्विंशत्यन्तर्गतद्वाविंशतिनीर्यहरे ।

अरिष्टसूदनः । पुं । विष्णौ । अरिष्टसूदके । अरिष्टसंज्ञकमसुरसूदितवान् सूदयति वा । सूदः । मर्यादित्वाद्यः ।

अरिष्टाक्षी । कटकायाम् ।

अरिष्टः । स्त्री । अशुभे । सकलाधि

अरुणा

व्याध्यभावे ।

अरिष्टः । वि । नाशने । अरिरिवतिष्ठति । प्रा० । कः ।

अरुचिः । पुं । अन्नानभिलाषरूपे रोगप्रभेदे । अरोचके । सच सत्यभिलाषेऽभ्यवहारासामर्थ्यरूपो बोध्यः । रुच्यभावे ।

अरुजः । पुं । आरग्वधे ।

अरुणः । पुं । अर्के । अर्कसारथी । अथत्तरागे । कृष्णलोहिते । कृष्णमश्रितरक्ते । सन्धारागे । निःशब्दे । कपिले । दानवान्तरे । कुष्ठभेदे । पुन्नागपादये । गुडे । न । कुङ्कुमे । सिन्दूरे । वि । गुणिनि । ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्ते श्चेत्युनन् । अरुणोऽस्यास्ति । अर्थ आद्यच् ।

अरुणकमलम् । न । रक्तोत्पले ।

अरुणलोचनः । पुं । पागावते ।

अरुणसारथिः । पुं । सूर्ये । अरुणः सूर्यतः सारथिर्यस्य ।

अरुणा । स्त्री । अतिविषायायाम् । श्यामायाम् । मञ्जिष्ठायाम् । विवृतायाम् । प्रबदीपकान्तरे । इन्द्रवारुण्यायाम् । गुञ्जायाम् । मुण्डितिकायाम् । कदम्बपुष्पायाम् । ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्ते श्चेत्युनन् । टाप । अरुणोऽस्यास्ति । अर्थ आद्यच् । टाप ।

अरुन्तु

अरुणात्मजः । पुं । जटायुनामविहगे ।

अरुणस्थानूरोरात्मजः ।

अरुणावरजः । पुं । गरुडे ।

अरुणोदकम् । न । सरोविशेषे । मे
रो. प्राच्यादिशियो विष्कम्भशैलस्तस्य
मूले सरोऽरुणोदकं नाम तच्च हेमाज
मण्डितम् ।अरुणोदयः । पुं । ब्राह्मेमुहूर्त्ते । सूर्यो
दयात् पूर्वमुहूर्त्त इये । यथा । रज
ज्ञीशेषयामस्य शेषार्द्धमरुणोदय इति
। अपिच । चतस्रो घटिकाः प्रातररु
णोदय उच्यते । यतीनां स्नानकालो
यंगङ्गायाम् । सप्तमं स्मृतः इति ॥ सप्त
पञ्चारुणोदय इति देवी भागवतम् ।
अथ सप्तपञ्चाशत् घटिकोत्तरमरुणो
दय इति तदर्थः । अरुणस्योदयोयस्मि
नसः ।अरुणोदयसप्तमी । स्त्री । माकर्त्याम्
। भविष्योक्तविवरणायां तपः शुक्लसप्त
म्याम् ।अरुणोदा । स्त्री । मन्दरगिरिशिखरा
न्निपतन्त्यां सरिति । अरुणोयमासफ
लरसः सयमउदकं यस्याः ।अरुणोपलः । पुं । पद्मरागे । चुन्नीतिलो
के । अरुणोऽरुणवर्णश्चासावुपलः
पाषाणश्च ।

अरुन्तुदः । त्रि । अर्मसृष्टि । अर्मपीड

अरुषः

के । अरुषि मर्माणितुदति । तुद
व्यथने । विध्वरुषोस्तुद इति खश् ।
अरुर्दिषदिति मुमिकृते संयोगान्तस्ये
त्यरुषः सकारस्य लोपः ।अरुन्धती । स्त्री । वशिष्ठपत्न्याम् । अ
चमालायाम् । कर्दममुने कन्या
याम् ।अरुन्धतीजानि । पुं । वशिष्ठे । अरुन्ध
ती जायायस्य सः । जायायानिड् ।
अरुन्धतीनाथः । पुं । वशिष्ठे । अरुन्ध
त्यामाथः स्वामी ।अरुष्कः । पुं । भक्तातके । इति शब्दरत्ना
वली ।अरुष्करः । पुं । भक्तातकपुत्रे । न । भ
क्तातकफले । त्रि । व्रणकृति । अरु
र्वणं करोति । दिवाविभेतिटः । नि
त्यं समासेतूत्तरपदस्येति षः ।अरुः । न । मर्मणि । पुं । रत्नखदिरे ।
अर्के । पुं । न । व्रणे । चते । इय
त्ति । ऋगै । अर्त्तिपृषपियजु
त्युतिः ।अरुहा । स्त्री । भूधाव्याम् । भूमि आ
वला इति ख्यातायाम् ।अरुपः । त्रि । रूपशून्ये । कुम्भित
रूपे ।अरुषः । पुं । रवौ । सर्पविशेषे । ऋ
क्षति अर्थतेवा । ऋगतिप्रापणयोः

अर्कः

। ऋहनिभ्यामूषन् ।

अरे । १ । नीचसम्बोधने । यथा । अरे
यमभटाः शठाः कपटविग्रहेषूद्भटानि
वेदयतवोवचस्तवनचाधिकारोमयि
। अहन्तु शिवसुन्दरीचरणचारुपङ्के
रुचस्वलनमधुसुधासर्वसमपिवंनजा
नीतरेदति । रुषाह्वाने । अपाकु
तौ । असूयायाम् ॥

अरेरे । १ । नीचसम्बोधने ॥ रुषाह्वाने ।
ने । सक्रोधाह्वाने ।

अरोक । वि । निष्प्रभे । छिद्रवर्जिते ।
रोचनम् रोकः । रुचदीप्तौ । घञ्
। नरोकोऽस्य ॥

अरोगः । जि । व्याधिरहिते ॥ पुं । दो
षसाम्ये । रोगाभावः । नरोगोऽ
स्यवा ।

अरोचक । पुं । रोगविशेषे । अरुचि
रोग इतिभाषा ।

अर्कः । पुं । रक्तार्के । अर्कपर्णे ॥ अस्य
गुणायथा । अर्कद्वयं सरंवातकुष्ठक
ण्डूविषत्रयान् । निहन्तिप्रीहगुल्मा
शः श्लेष्मोदरयकृत् किम्बीन् । अर्क इ
यं रक्तार्कः चेतार्कश्च । शुक्लार्कस्तुमण्ड
प्यलघुदीर्घनपाचनम् । अरोचक प्र
सेकार्शकासम्वासनिवारकम् । र
क्तार्कपुष्पं पधुरंसतितं कुष्ठकिमिश्रं क
फनाशनम् । अर्शविषं हन्तिधरक्तपि

अर्कन

त्तंसङ्ग्राहिगुल्मे श्वयथौ हितंतत् ।
चीरमर्कस्तितोष्णस्निग्धसखयण-
लघु । कुष्ठगुल्मोदरहरं श्रेष्ठमेतद्वि
रेचनमिति भावप्रकाशः । स्रष्टिके ।
रवौ । लक्षययारविवारे । ताम्रे ।
दिवस्यतौ । विडौर्जासि । श्रीहरौ ।
ब्रह्मादिभिः पूज्यतमैरर्चनीयत्वात् ।
द्वादशांके ॥ हस्तर्चे ॥ सर्वदर्शिनि ।
अर्च्यते । अर्चपूजायाम् कर्मणिघञ्
। चजोरितिकुत्तम् । यदा । कृदा
धारार्चिकलिभ्यः क इतिक् । अर्क्य
तेवा । अर्कस्तवने । घञ् । अरक इ
तिप्रसिद्धे कायविशेषे । यथा । द्रव्यक
ल्पः पञ्चधास्यात्कल्कं चूर्णं रसस्तथा ।
तैलमर्कः क्रमाज्ज्ञेयं यद्योत्तरगुणं पि
ये इतिरावणः ।

अर्ककान्ता । स्त्री । आदित्यभक्तायाश्च ।

अर्कचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥

अर्कजः । पुं । यमे । शमैश्चरे ॥

अर्कजौ । पुं । अश्विनीसूत्र्योः ॥ नित्यद्वि
वचनान्तोयम् ॥

अर्कतनयः । पुं । कर्णे । राघेये ॥ वै
वस्वतमनौ । सावर्णिमनौ । शनैः ॥
यमे ।

अर्कतनया । स्त्री । यमुनायाम् । तप
त्याम् ।

अर्कनन्दनः । पुं । अर्कतनये । सुग्रीवे ॥

अर्करे

अर्कस्य नन्दनः ।
 अर्कनामा । पुं । रत्तार्कः ।
 अर्कपत्रः । पुं । आदित्यपत्रदृष्टे ।
 अर्कपत्रा । स्त्री । सुनन्दायाम् । अर्कमू-
 लायाम् ॥
 अर्कपर्णाः । पुं । अर्काह्वे । मन्दारे । अ-
 र्काभानि तीक्ष्णानि पर्णान्यस्य ॥
 अर्कपादपः । पुं । निम्बे । इतित्रिकाण्ड-
 शेषः ॥
 अर्कपुष्पिका । स्त्री । सूर्यवज्रायाम् ।
 अर्कपुष्पी । स्त्री । कुटुम्बिनीदृष्टे । अ-
 र्कपुष्पीकृमिक्षेपमेवपित्तविकार-
 जिदितिभावप्रकाशः ॥
 अर्कप्रिया । स्त्री । जवायाम् ।
 अर्कवन्धुः । पुं । गौतमे । बुद्धे ॥ सच इ-
 त्ताकुकुलोद्भवशाक्यवंशीयोबोद्धयः
 । अर्कस्यवन्धुः सूर्यवंशजत्वात् । अ-
 म्युजे ॥ अर्कोवन्धुर्यस्यसः ।
 अर्कवान्धवः । पुं । अम्युजे । अर्कोबाध-
 वोयस्यसः ॥ बुद्धे । बुद्धमिदि । अर्क-
 स्ववान्धवः ।
 अर्कभम् । न । सूर्याक्रान्तनक्षत्रे ।
 अर्कभक्ता । स्त्री । आदित्यभक्तायाम् ।
 हुल्हुल् इति प्रसिद्धे शाके ।
 अर्कमूला । स्त्री । अर्कपत्रायाम् । इशे-
 रमूलेतिगौडेप्रसिद्धायाम् ।
 अर्करेतोजः । पुं । सूर्यात्मजविशेषे ।

अर्गल

रेवन्ते । इतिहेमचन्द्रः ।
 अर्कवस्तुमः । पुं । बन्धूकदृष्टे ॥
 अर्कवेधम् । न । तास्त्रीशपत्रे ॥
 अर्कव्रतम् । न । राशोव्रतविशेषे । य-
 था । अष्टौमासान् यथादित्यस्तोयं
 हरतिरश्मिभिः । तथाहरित्करंराष्ट्रा-
 नित्यमर्कं व्रतंहितदितिमनुः । आ-
 रोग्यसप्तम्यादिस्वर्यव्रते ।
 अर्कसूनुः । पुं । शनौ । यमे ॥ सुग्रीवे-
 । कर्णे । अर्कस्यसूनुः । द्विवचना-
 न्तः आश्विनेयवोः ।
 अर्कसोदरः । पुं । सेरावते । इतिहेम-
 चन्द्रः ॥
 अर्कहिता । स्त्री । अर्कभक्तायाम् ।
 अर्कश्ला । पुं । अरुणोपले । अर्कस्य
 अश्ला । सूर्यकान्तमणौ ॥
 अर्काह्वः । पुं । रत्तार्कः । अर्कपर्णे । अ-
 र्कआह्वायस्य ।
 अर्की । पुं । अर्कवति । शस्त्ररूपमन्त्र-
 वति होतरि ।
 अर्कोपलः । पुं । सूर्यकान्तमणौ ।
 अर्गलम् । न । कपाटद्वयमध्यस्थदण्डे ।
 दुर्गापाठादौपाद्येदेवीस्तोत्रविशेषे
 । यथा । मार्कण्डेयउवाच । ब्रह्मन्
 केनप्रकारेणदुर्गाभावात्प्रमुत्तमम्
 । श्रीघंसिद्धातितत् सर्वकथयस्वमहा-
 प्रभो । ब्रह्मोवाच । अर्गलंकीलक-

अर्घ्यम्

आदौपठित्वाकवचं पठेत् । अपेत्
सप्तशतीपश्चात् कमयषशिवोदित-
इति । त्रि । कल्लोले ॥ अर्घ्यते । अ
र्ज अर्जने । दृषादिस्त्वात्कलच् । न्य
ङ्कादिः ।

अर्गला । स्त्री । आगल इतिभाषाप्रसि
द्धे कपाटवन्धककाष्ठविशेषे । कपाटा
न्तरविक्षमदण्डे । त्रि । कल्लोले ।
टाप् ।

अर्गलिका । स्त्री । अर्गले । आगली इ
तिभाषाप्रसिद्धायाङ्क्षुद्रार्गलायाम् ।
अर्गली । स्त्री । कपाटरोधनार्थतन्मध्य
स्थे क्षुद्रदण्डे ॥ गौरादिस्त्वान्ङीष् ।
अर्ग्वधः । पुं । राजवृक्षे ।

अर्घ' । पुं । मूल्ये । पूजाविधौ । पूजाप
चारभेदे । अर्घ्यतेऽनेन । अर्घपूजा
याम् । हलश्चेति घञ् । न्यङ्कादिः ।
अर्घिर्धात्वन्तरंवा । अयंशब्दः साम
गानां सर्वत्राभिस्त्रापेसयकारेणपुंस
कलिङ्गेनैवप्रयोज्यः । अन्यवेदिनां
निर्गकारः पुल्लिङ्गेन प्रयोज्यः । इति
आहृतत्वेरघुनन्दनः ।

अर्घ' । पुं । ईश्वरे । शिवे । इतिश
ब्दरत्नावली ।

अर्घ्यम् । न । जरत्कारमुनेस्तपोवनत
रुद्धैतमधुनि । उपचारभेदे । मस्त
के दीयमाने अर्घजले । अर्घावेद

अर्चिरा

म । पादार्घाभ्याश्चेतियत् । चि । पू
जार्हे । अर्घस्ययोग्ये । अर्घमर्हति
। दण्डादिभ्यश्चेतियत् । पुं । मूल्ये ॥
पूजाविधौ ।

अर्चकः । त्रि । पूजके । यथा । अर्चक
स्यतपोयोगादर्चनस्यातिशयनात्
आभिरुप्याश्चविष्ण्वानांदेवः सान्निध्य
मच्छतीतितित्थ्यादितत्त्वम् । अर्चति
। अर्च० । खुल् ।

अर्चनम् । न । पूजायाम् । यथा । धन
धान्यकरंनिष्ठं गुरुदेवविजार्चनमि-
ति । अर्चपूजायामस्याङ्गैरादिका
स्यासन्नन्योयुच् । चि । पूजाद्रथे ।
अर्चना । स्त्री । पूजायाम् । टाप् ।

अर्चा । स्त्री । प्रतिमायाम् । यथाहश्र
कृष्णोप्यासादीन् प्रति । किंस्वल्पत
पसांगुणामर्चायां देवचक्षुषाम् । दर्श
नस्यर्शनमन्त्रप्रह्वपादार्चनादिकमि-
ति दशमस्कन्धे ८४ अध्यायः ॥ पूजा
याम् । अर्चनम् अर्च्यतेवा । अर्चपूजा
यामस्याङ्गैवादिक्ताङ्गुरोश्चहलस्य
प्रत्ययः । टाप् ।

अर्चिः । स्त्री । ज्वालायाम् । इवन्तः । अ
र्च० । विजक्तादचर्चर्वा ।

अर्चितम् । त्रि । पूजिते । अर्च्यतेऽस्म० ।
अर्चपूजायाम् । क्तः ।

अर्चिरादिमार्गः । पुं । उत्तरमार्गे ।

अर्जुनः

अर्चिराद्युपलक्षिते देवयानपत्रि ।
अर्चिष्मान् । पुं । वज्रौ । भास्करे । दी
प्ते । अर्चिर्विद्यते ऽस्यास्मिन्वा । म
तुप् ।

अर्चिः । न । स्त्री । मयूखे । वज्रिशिखाया
म् । दीप्तौ । अर्च्यते । अर्चपूजायाम्
। अर्चिशुचिहुत्सुपिच्छादिच्छर्दिभ्य
इतिः । अर्चिः सान्तः ।

अर्च्यः । चि । पूज्ये । कृच्यते । कृचस्तु
तौ । गद्यत् । यजयाचक्षप्रवचर्चश्चे
तिकुल्लनिषेधः ।

अर्चकः । पुं । बाधुर् इतिभाषाप्रसि
द्धे श्वेतपर्णासे । अस्यगुणाः । कटु
रूपाः कफवातामयमेवरोगनाशी र
चिकारी मुखप्रसवकारकश्चेतिरा
जनिर्घण्टः । अर्जयति । अर्जसर्जअर्ज
ने । ऋगतिस्थानार्जनो पार्जनेषुवा
। गद्यन्तः । गद्युत् । चि । उपार्जनस्य
कर्त्तरि ।

अर्जनम् । न । अर्जयितृव्यापारे । स्वा
मित्तहेतुभूतव्यापारे । सङ्गहे ॥
सम्पादने ॥ अर्ज० । ल्युट् ॥

अर्जुनः । पुं । ककुभद्रमे । कौहइति
स्थारे । अस्यगुणा दक्षा । अतमम
रक्तस्तम्भनमूत्रकृच्छरागे पथ्यत्त्वमि
तिराजवल्लभः । कषायत्वमुष्णत्व
शोधनत्वम् । कफपित्तश्रमदृष्ट्या

अर्णव

र्षिनाशित्वं वायुरोगप्रकोपकारित्व
मिति राजनिर्घण्टः । सर्वसम्प्रतिप-
क्षपराक्रमे तृतीयेषाब्जुतनये । का
संवीर्ये । मयूरे । मातुरेकसुते । ध
वले ॥ करवीरे । न । तृणे ॥ नेचगदे
। यथा । एकोयः शशरुधिरोपमस्तु
विन्दुः शुक्रस्थोभवतितदर्जुर्ववदन्ती
ति । चि । धवलवर्णवति ॥ अर्ण्यते ।
अर्ज अर्जने । अर्जेर्गिलुक्चेत्युजन् ।
तृणास्थार्याचिदियिवोनन् ।

अर्जुनधनुः । न । गारुडीवे । अर्जुनस्य
धनुः ।

अर्जुनध्वजः । पुं । वायुपुत्रे । हनूमति ।
अर्जुननामा । पुं । ककुभद्रमे ।

अर्जुनी । स्त्री । गवि । अर्जुनवर्णयोगा
त् । अन्यतोऽडीष् ॥ उषायाम् ॥ वा
हुदानयाम् ॥ कुट्टन्याम् ॥

अर्जुनोपमः । पुं । शाकद्रौ । महापत्रे ।
शेगमइति गौड देश ख्याते ॥ अर्ज
नउपमायस्य ।

अर्णः । पुं । अक्षरे । शाकद्रुमे ॥ अ
र्णः क्तः ॥

अर्णवः । पुं । अम्बुनिधौ ॥ अर्णोऽस्य च
सन्ति । अर्णसोलोपश्चेतिवः सलो
पश्च ।

अर्णवजः । पुं । न । समुद्रफेने ।

अर्णवमन्दिरः । पुं । वरुणे । अर्णवेम

अर्थः

न्दिरमस्य ।

अर्थबोद्धवः । पुं । अग्निजारदृष्टे ।

अर्थः । न । जले । ऋच्छति । ऋग-
तौ । उदकेनृत्वेत्यर्त्तरसुन् तस्य
चनृट् ।

अर्थोदः । पुं । मुस्तके । मेघे ।

अर्थोभवः । पुं । शङ्खे ॥ इतिराजनि
र्घस्यः ।

अर्त्तगलः । पुं । नीलकिण्टग्राम् ।

अर्त्तनम् । न । जुगुप्सायाम् । ऋणीया-
याम् । ऋतिः सौत्रोधातुः । इयडभा-
वेत्युट् ।अर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् ॥ धनुष्कोटौ
। अर्दनम् । अर्द्धहिंसायाम् । क्लिप्ता-
वादिभ्यः । तितुचेतिनेट् ।अर्थः । पुं । विषये ॥ अर्थनायाम् । अर्थ-
नैः गम्यते ऋच्छतिवा । ऋगतौ । उ-पिकुपिगार्त्तिभ्यस्त्रितित्यन् । यद्वा
। अर्थ्यते प्रार्थ्यते सुखरूपत्वात्सर्वैः
। अर्थ्ये उपयाज्यायाम् । अकर्त्तरीतिघ-ञ् । कारणे । वस्तुनि । वाच्ये । श-
ब्दानामभिधेये । यथा । अर्थोवाच्य-श्च लक्ष्यश्च्यङ्ग्यश्चेति त्रिधामतः
। वाच्योर्थोऽभिधवा बोध्यो लक्ष्यो ल-क्षयामतः । व्यङ्ग्यो व्यञ्जनयाता-
स्तु सिद्धः शब्दस्य शक्तय इति साहित्य-

दर्शनीः । अर्थिनोऽनुकूले । निवृत्तौ ।

अर्थम

प्रयोजने । अर्थ्यते । कर्मणि घञ् ।

फले । धने । प्रकारे । द्वितीयभवने ।

अभिलाषे । अर्थनमर्थः । भावे घञ् ।

अर्थक्रमः । पुं । क्रमनिर्णये । यथा ।

यत्र प्रयोजनवशेन क्रमनिर्णयः स अ-

र्थक्रमः । यथा ऽग्निहोत्रं जुहोति य-

वागूं पचतीत्यग्निहोत्रहोमयवागू-

पाकयोः । अत्र हि यवाग्वाहोमा-

र्थवत्त्वेन तत्पाकः प्रयोजनवशेन पूर्व-

मनुष्ठीयते । सचायं पाठक्रमादल्लवा-

न् । यथा पाठं ह्यनुष्ठाने क्रमप्रयोज-

नवाच्चे ऽदृष्टार्थत्वं स्यात् । नहि नो-

मानन्तरं क्रियमाणस्य पाकस्य कि-

ञ्चिद्दृष्टं प्रयोजनमस्ति ।

अर्थदृष्टणम् । न । क्रोधजव्यसनेषु घृष्टे ।

अर्थानामपहरणे । देयानामदाने ।

अर्थना । स्त्री । याज्ञायाम् । अर्थया-

ज्ञायाम् । चुरादिः । गत्यासेति युञ् ।

अर्थपतिः । पुं । रात्रि । कुबेरे । अर्थ-
नांपतिः ॥

अर्थप्रयोगः । पुं । कुसीदे ॥ अर्थस्य प्र-

योगः ॥

अर्थभावना । स्त्री । आर्थीभावनायाम् ।

। स्वर्गयागेन प्रयाजादिभिरुपकृत्य-

साधयेदिति पुरुषवृत्तिरर्थभावना-

च्यते ।

अर्थमर्यादा । स्त्री । सत्त्यांकारणसाम-

अर्थवा

प्राकार्योत्पादे ।

अर्थवान् । वि । धनिनि । अर्थःसन्निहि
नोऽस्त्यस्य । मतुप् । असन्निहितेतु
अर्थीरित्येव । प्रयोजनवति ॥ पुं । पु
रुषे इतिराजनिर्घट्टः ।

अर्थवादः । पुं । विधिगेषे । स्तुतौ ।
काल्पनिकफलश्रुतौ । अङ्गेफल-
श्रुतौ । तल्लक्षणं यथा ॥ अभिधे-
यया गौण्या या वृत्त्या भूतमर्थेव
इन् स्वाध्यायविध्यापादित प्रयोज
नवत्त्वलाभाय विधिसाकांक्ष इति ।
सच षड्विधिकृषु पञ्चमम् । यथा ।
प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तत्रतत्र प्रशंसन
मर्थवादः । यथाहान्दोग्ये षष्ठेप्रपाठ
के उत्ततमादेशमप्राप्ते चेनाश्रुतंश्रु
तं भवति अमतं मत मविज्ञातं वि-
ज्ञातमित्यत्र इतितीयवस्तुप्रशंसनमि
ति । अर्थस्य प्रयोजनस्य वदनं विध्य
र्थप्रशंसापरं वचनम् । अर्थवादोहि
स्तुत्यादिद्वारा विध्यर्थं ग्रीष्मं प्रवृत्तये
प्रशंसतीति ॥ स्तुतिर्निन्दापरकृतिः पु
राकल्प इत्यर्थवाद इति न्याय सू
क्तम् । स्तुतिः सप्रचा द्विधस्य प्रशं
सार्वकं वाक्यम् । यथा । सर्वजिता
वैदेवाः सर्वप्रजयन् सर्वस्य आत्यै
सर्वस्य जित्वै सर्वं मेवैते नामोति
सर्वजयतीत्यादि । अनिष्टबोधनदा

अर्थवा

रा विध्यर्थप्रवर्तकं निन्दा । यथा ।

एषवाव प्रथमोयज्ञानां यज्योतिष्टो
मो ययतेनानिष्टा अन्येन यजते स
गर्त्तं पतत्ययमेवैतज्जीर्यते प्रवामी
यत इत्यादि । पुरुषविशेषनिष्ठमि
थो विरुद्धकथनं परकृतिः । यथा ।
हुत्वावपामेवाग्नेऽभिघारयन्ति अथ
पृषदाज्यं तदुह चरकाध्वयं वृषदा
ज्यमेवाग्नेभिघार यत्त्यमेः प्रायाः पृ
षदाज्यमित्यभिदधतीत्यादि । ये
ति ह्यसमाचरिततयाकीर्त्तनं पुराक
ल्पः । यथा । तस्मादायते पुरात्राह्म
णा वहि प्यवमानसामस्तोम मस्तौ-
षन् यज्ञं प्रतनवामह इत्यादीत्यर्थः
॥ प्राशस्त्यनिन्दान्यतरपरं वाक्यमर्थ-
वाद इति लौगाक्षिभास्करः । यथा ।
विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधा-
रिते । भूतार्थवादस्तद्वानादर्थवाद
स्ति धामत इति । अस्यार्थः । विरोधे वि
श्लेष्यविशेषणयोः सामानाधिकरण्ये
नान्वयविरोधे गुणवादः अङ्गकथनरू
पत्वात् । यथा यजमानः स्वस्तर इति
। अथ स्वस्तरः कुशमुष्टिः तस्य यजमा
नेऽभेदान्वयवाधात यजेमानस्य कुश
मुष्टिधारणरूपार्थवादरूपत्वात् गु-
णवादः । अवधारिते प्रमाणान्तस्सि
द्ध्यर्थो यो वादः । यथा नान्तरीचेऽपि

अर्थव्य

श्चेतव्यः अग्निर्हिमस्तुभेषजमित्या-
दि च । अन्तरीक्षेऽग्निचयनस्यासम्भ-
वेन तदभावस्य अग्नेर्हिमनाशकत्व-
स्य च लौकिकप्रमाणसिद्धत्वादनुवा-
दः । तद्वानौ तयोर्विरोधावधारण-
योगभावे भूतार्थवादः । यथा इन्द्रो
वृत्तहन्नित्यादि । सोऽपिद्विविधः । स्तु-
त्यर्थवादो निन्दार्थवादश्च । यथा ।
सन्ध्यामुपासते येचेत्यादिस्तुत्य-
र्थवादः । स्त्रीतैलमांससम्भोगी पर्व-
स्वेतेषु वै पुमान् । विष्णुमूत्रभोजनं-
नाम प्रयाति नरकं मृतश्चेत्यादिनि-
न्दार्थवाद इति ॥ तत्त्वसम्बोधनी
कतेतुसप्तविधः । यथा । स्तुत्यर्थ-
वादः १ फलार्थवादः २ सिद्ध्यर्थवा-
दः ३ निन्दार्थवादः ४ परकृतिः ५
पुराकल्पः ६ मन्त्रः ७ । एषामुदाहर-
णानि श्रौतानि ग्रन्थगौरवमिवा न-
लिखतानि ॥

अर्थविज्ञानम् । न । शुश्रूषाद्यष्टधीगु-
णान्तर्गतगुणविशेषे । शब्दार्थज्ञाने ।

अर्थविप्रकर्षः । पुं । पूर्वपूर्वमपेक्ष्योत्त-
रोत्तरस्य विलम्बेनार्थोपपादकत्वे ॥

अर्थव्यपञ्चयः । पुं । प्रयोजनसम्बन्धे ।

अर्थव्यवहाराः । वि । धनव्ययप्रकारविधिः ।

सुखत्वे ॥ अर्थव्ययोजानाति । ज्ञा-
नः ॥

अर्थान्त

अर्थशास्त्रम् । न । अथर्ववेदस्योपवेदे
चतुष्पष्टिकलासङ्ग्राहके औशनसा-
दिशास्त्रभेदे । दण्डनीत्याम् । यथा
। दण्डस्पतिप्रभृतिभिः प्रणीतञ्चाथ
शास्त्रकम् । तत्रैवदण्डनीतिः स्यादत्र
चेयोनयानयाविति । अर्थते गम्यते
। ऋगतौ । उषिकृषिगार्त्तिभ्यश्च
नितिथन् । अर्थस्यभूमिधनादेः शा-
स्त्रम् ।

अर्थसमाहर्ता । वि । सम्यग्धनार्जन-
शीले ॥

अर्थसिद्धकः । पुं । सिन्दुवारदृष्टे ।

अर्थगमः । पुं । आये ।

अर्थान्तरम् । न । प्रकृतानाकाङ्क्षिता

र्थे । यथाह्योतमः । प्रकृतादर्थं त-
सम्बद्धार्थमर्थान्तरम् । ५ । ५ । प्रकृता

तत्कृतोपयुक्तात् । ल्यङ्गोपेपञ्चमीते
नप्रकृतोपयुक्तसर्वमुपेक्ष्य असम्बद्धा

र्थभिधानमर्थान्तरम् । प्रकृताना-
काङ्क्षिताभिधानमिति फलितार्थः

यथा । शब्देऽनिश्वः कृतकत्वादित्यु-
क्ता शब्दोगुणः सचाकाशस्थेत्यादौ ।

अर्थान्तरन्यासः । पुं । अर्थालङ्कारभेदे ।

यथा । सामान्योवाविशेषोवा तदन्ये
नसमर्थ्यते । यत्रसोर्ध्वान्तरन्यासः

साधर्म्येणेतरेश्वा ॥ साधर्म्येणवैध-
र्म्येण कासामान्यं विशेषेण यस्तमर्थः

अर्थाप

सैविशेषोवासामान्येनसोऽर्थान्तरन्या
सः । क्रमेणोदाहरणम् । निजदोषा
वृत्तमनसा मतिमुन्दरमेवभाति वि
परीतम् । यथ्यतिपीतोपहतःशशि
शुभं शंखमपिपीतम् । सुसितवसना
शङ्करायां कदाचन कौमुदीमह-
सि सुदृशिस्वैर्यान्यांगतोऽस्तमभूद्वि-
धुः । तदनु भवतःकीर्त्तिः केनाप्यगी
यत येनसा प्रियगृहमगान्मुक्ताशङ्का
कनासिशुभप्रदः । गुणानामेवदौरा
त्म्याहुरिधुर्यो नियुज्यते । असञ्जात
किञ्चलम् सुखंस्वपितिगौर्गलि ।
अहोहिमेवह्वपराद्गमायुषा यदप्रियं
वाच्यमिदंमयेदृशम् । तस्यवधन्याः सु-
हृदः पराभवंजगत्यदृष्ट्वैवद्वियेचयंग-
तारति ।

अर्थापोत्तः । स्त्री । प्रमादविशेषे । जी-
वतश्चैवस्यगृहाभावदर्शनेन वहिर्भा-
वस्यादृष्टस्य कल्पनायाम् । अनुपप-
द्यमानेनार्थेनोपपादककल्पने ॥ य-
था दृष्ट्यामेघज्ञानं वृष्ट्यासह मेघ-
स्य वैयर्थिकरस्यान्वयाप्तिरिति नानु-
भवेनोन्तर्भावः । उक्तेनानुक्तमाचिप-
ति यासा अर्थापत्तिः ॥ अलङ्कारान्त-
रे । एकस्यवस्तुनेभावाद्यवस्तुन्य-
द्वापतेत् । कैमुत्यन्यायतः सास्याद-
र्थापत्तिरलङ्क्रियाः दण्डापूपिकया

अर्हित

र्थान्तरस्थापनमर्थापत्तिरितिस्मृ-
तम् ।

अर्थार्थी । त्रि । इहामुत्रवा यज्ञोगोपक-
रणंतदभीष्टौ । अर्थस्य अर्थी ।
अर्थिकः । पुं । वैतालिके । निद्राणस्य
राजादेः स्तुत्यादिना प्रातर्जागरयि-
तरि ।

अर्थितः । त्रि । वाचिते । अर्थ्यतेस्म
। अर्थः । क्त ।

अर्थी । त्रि । याचके । सेवके । विवा-
दिनि । धनिनि । सहाये । अर्थोऽ
सन्निहितोऽस्यास्ति । अर्थाच्चासन्निहि-
ते इतिइतिः ॥ अर्थयतेवा । अर्थ
याचने । ग्रह्यादित्वास्तिनि । स्त्रि
यामर्थिनी ।

अर्थः । त्रि । पण्डिते ॥ सम्प्रार्थ्ये । न्या-
ये ॥ अर्थशालिनि । न । मित्राज-
तुनि । अर्थसाधुः । तत्त्वज्ञुरिति
वत् ॥ अर्थादनपेतः । धर्मपञ्चार्थेति
वायत् ॥ अर्थ्यते । अर्थउपयगाया
म् । गत्यन्तः । अचोयत् ॥

अर्हनम् । न । गमने । पीडने ॥ आच-
ने ॥ हनने । अर्हर्भावेल्बुट् ।
अर्हना । स्त्री । याज्ञायाम् ॥ अर्हग-
तौयाचनेच । स्वार्थगत्यन्तः । यस्यासे-
तियुच् । टाप् ।

अर्हितम् । त्रि । वाचिते । हिंसिते ।

अर्द्धच

रोगिणि । गते ॥ न । वातव्याधिविशे
षे ॥ तस्य लक्षणम् । वक्त्री भवति वक्त्रा
र्द्धग्रीवाचाप्यपवर्त्तते । शिरश्चलति
वाक्संगो नेत्रादीनां च वैकृतम् । ग्री
वाचिवुकदस्नानां तस्मिन् पार्श्वे च वे
दना । तमदितमिति ग्राह्यार्द्धाधिव्या
धिविशिष्टा इति । यस्मिन् पार्श्वे अ
र्द्धितं तद्विपार्श्वे ग्रीवादीनां वेदने
त्यर्थः । असौषधं यथा । रसो न क
ल्कंति स्तैश्च मिश्रं योश्चाति निश्चा-
र्द्धित रोगयुक्तः । तस्यार्द्धितं नाशमुपै
ति ग्रीवं वृन्धं घनानामिव वायुयोगा-
दिति । विषमज्वरेऽप्येतद्देयम् ॥ अर्ध
तेजः । अर्द्धगतीयाचनेच । तः ॥

अर्द्धः । पुं । भित्ते । खण्डे । न । समां
त्रे । आधा इति भाषा । स्थाने । क
पकाद्धे । अघ्नोत्यनेन । अर्धुद्वौ ।
इत्यर्थेति घञ् । अत्रायं विवेकः । अ
र्द्धशब्दः खण्डमात्रविषयायां पुल्लिङ्ग
एव । जसि अर्द्धे अर्द्धाः । समखण्ड
विषयायां स्त्री एव । यदा अर्द्धशब्दो
धर्मि परस्त्वादिङ्गप्रय एवेति ।

अर्द्धगङ्गा । स्त्री । कावेर्याम् । अर्द्धगङ्
गायाः । अर्द्धनपुंसकमिति समासः ।
अर्द्धगुच्छः । पुं । चतुर्ध्वं गतिरति कदा
रे । गुच्छाद्धे । अर्द्धगुच्छस्य ।

अर्द्धचन्द्रः । पुं । नखचते । गलहस्ते ।

अर्द्धपु

वायुभेदे । चन्द्रार्द्धे । अर्द्धचन्द्राकारे
स्त्रीयां ललाटाभरणविशेषे ॥

अर्द्धचन्द्रा । स्त्री । कृष्णा विवर्त्तति । अर्द्धे
न्द्रोयस्याः । एतद्विदलस्यार्द्धचन्द्राकार
त्वात् ॥

अर्द्धचन्द्रिका । स्त्री । कर्णस्फोटाद्यताया
म् । चित्रपर्याम् ।

अर्द्धचोखकः । पुं । कूपसि । कां कुली
इति प्रसिद्धे वस्त्रे । कुर्त्ती इति च प्रसि
द्धे । इति हारावली ।

अर्द्धजानूवी । स्त्री । कावेर्याम् ।

अर्द्धतिलः । पुं । नेपाखनिम्बे ॥

अर्द्धनारीश्वरः । पुं । शिवे । उमामं
श्वरे । अस्य ध्यानं यथा । नीलपुष्पा ल
हचिरं विहसत् चिनेन पाशादुद्योत्य
कपालकमूलहस्तम् । अर्द्धाश्विने । अ
मनिशं प्रविभक्तभूषणालेन्दुवटमुकुटं
पद्ममामिरूपमिति ॥

अर्द्धनावम् । न । नावोद्धे । नावोद्धम् ।

अर्द्धनपुंसकमिति तत्पुरुषः । अर्द्धाश्वे
ति नावष्टम् ।

अर्द्धपारावतः । पुं । चित्रकण्ठे । तिलि
रिपचिणि ॥

अर्द्धपुलायितम् । न । अश्वस्य मण्डल
गतिविशेषे । यथा । शतार्द्धाईकमादू
नैर्मण्डलायितवत्त्वितैः । उन्मुखस्या
श्वमुखस्य गतिरर्द्धपुलायितमिति ।

अर्द्धा

अर्द्धभक्तः । पुं । काव्यवन्द्यप्रभेदे ।

अर्द्धमाख्यकः । पुं । द्वादशयष्टिकेहारे ।

अर्द्धमात्रा । स्त्री । विन्दुर्द्धचन्द्ररूपिण्या
म ब्रह्मरूपिण्याम् । अर्द्धमात्रापरं
मदम् । यथा । अकारो भगवान् ब्रह्मा
उकारो विष्णुश्च्यते । मकारो भगवा
नर्द्धोऽप्यर्द्धमात्रामहेश्वरो । उत्तरो-
त्तरभावेनाप्युत्तमत्वं स्मृतं बुधैः । अ-
तः सर्वेषु शास्त्रेषु देवी सर्वोत्तमा स्मृता
अर्द्धमात्रा स्थितानि त्वायानुच्चार्या-
विशेषत इति ॥

अर्द्धकामः । पुं । वारवेलायाम् । यामा
र्द्धः । कालवेलायाम् । कुलिकवेला
याम् ।

अर्द्धराजः । पुं । रथान्यूने ।

अर्द्धराजः । पुं । निम्नीये । राव्यर्द्धभा-
जिम् । अर्द्धराजेः । अर्द्धनपुंसकमिति
सम्भ्रंसः । अर्द्धः सर्वकेत्यच् ।

अर्द्धर्द्धः । पुं । न । ऋद्धेर्द्धे ।

अर्द्धलक्ष्मीहरिः । पुं । विष्णोः । तज्ज्ञानं
यथा । उद्यत् प्रद्योतनशतचिन्तित
हेमावदातं पार्श्वद्वन्द्वेजलधिसुतया
विश्वधाव्याचजुष्टम् । नानारत्नोक्त
सितविविधाकल्पमापीतवस्त्रं विष्णु-
वन्देदरकमलकौमोदकीचक्रपाणि-
मिति ।

अर्द्धवीर्यम् । न । कटाक्षे । अपात्र

अर्द्धोद

दर्शने ॥

अर्द्धवैनाशिकः । पुं । वैशेषिके । वैशेषि-
कस्तावत् परिणामभेदेन देहादेरा-
शुतरविनाशित्वाङ्गीकारादात्मन-
स्थायित्वाङ्गीकाराच्चार्द्धवैनाशिकत्वे-
न प्रसिद्धयव ।

अर्द्धशनम् । न । अर्द्धभुक्तौ । अर्द्धाग्ने ।

अर्द्धशफरः । पुं । क्षुद्रमत्स्यविशेषे । दण्ड-
पाले । दाँडिकामाच इति गौडानां
भाषयाख्याते ।

अर्द्धहारः । पुं । चौंसठलडाहार इति लो-
कभाषा प्रसिद्धे अतुष्पष्टियष्टिक-
हारे ।

अर्द्धाशनम् । न । अर्द्धभोजने ।

अर्द्धासनम् । न । सेहदाने । अनिन्द-
ने । इति धरणिः ।

अर्द्धेन्दुः । पुं । अर्द्धचन्द्रे । चन्द्रार्द्धभासे
। गलहस्ते । नखाङ्के । अतिप्रौढस्त्री
योन्यङ्गुलियोजने । अर्द्धचन्द्रवाणे ।
अर्द्धम् इन्दोरिति विग्रहः ॥

अर्द्धादयः । पुं । पर्वविशेषे । सचोक्त
कामधेनुतन्त्रे । यथा । माघेमासि
अमावास्या यदि अर्कयुता भवेत् । न
च चैश्वर्ये देवियतीपातो भवेच्छुद्धा ।
अर्द्धादयः सविज्ञेयः सूर्यपर्वजैः स
म इति । दिवैवयोगः शक्तेः यन्त्रचरा-

त्रीकदाचन । अर्द्धादयेतुसम्भासे स

अर्घ्यदः

वैगङ्गासमंजसम् । शुद्धात्मानोद्विजाः
सर्वभवेयुर्ब्रह्मसन्निभाः । यत्किञ्चि-
त्क्रियतेदानं तद्दानंसेतुसन्निभमि-
तिस्नानपुराणम् ।

अर्घ्योदकम् । न । चण्डातके । ऊर्ध्वार-
हाच्छादनांशुके । उत्तमस्त्रीशाम-
र्घ्योदकपर्वते चोत्तमकाकारे परिधेयव-
स्त्रे । ऊर्ध्वारुद्रम् । अर्घ्यमपुंसकमि-
तिसमासः । अर्घ्यौ काशते । का-
शुदोत्तौ । अन्येभ्योपीतिङः ।

अर्घ्यम् । वि । अर्घ्यभवे । अर्घ्यमवः ।
अर्घ्ययत् ।

अर्पणम् । न । समर्पणे ॥ अर्प्यतेऽनेने-
तिव्युत्पत्त्या जुष्ठादौ । मन्त्रादौ ।
अर्प्यतेऽस्मै इतिव्युत्पत्त्या देवतादि-
रूपे सम्पदाने । अर्प्यतेऽस्मिन्निति
व्युत्पत्त्या अधिकरणे देशकालादौ ।
हविरादौ । अर्प्यतेयत्तत् कर्मणि
ल्युट् ।

अर्पितः । वि । सम्पवेशिते । व्याप्ते ।

अर्पिसः । पुं । हृदये । अग्रमांसे ॥ अ-
र्पयति । ऋगतौ । ऋतन्यजीत्या-
दिना अर्पयतेरिसम् ।

अर्घ्यदः । पुं । न । मांसकीले । रसौली-
तिस्नाते रोगविशेषे ॥ दशकोटिसं-
ख्यायाम् । १००००००००० ॥ पुं । आवृ-
त्तिः प्रसिद्धे महीधरविशेषे । न ।

अर्घ्यमा

वर्तुलफलादौ ।

अर्भः । पुं । बाले । उत्तानग्रये । ऋच्छ-
ति । इयर्त्तिवा । ऋ० । अर्त्तिगृभ्यां
भन् ।

अर्भकः । पुं । बाले । मूर्खे । कुशे ।
सदृशे । अक्षे । अर्भ्यते दृढिमाप्यते
। ऋगतौ प्रापलोच । अर्भकपृथुकपा-
कावयसीतिसाधुः । यद्वा । इयर्त्तिच-
क्षतिदृढिमाप्यतिवा । अर्त्तिगृभ्यांभ-
न् । स्वार्थकः । यद्वा । ऋभोति । ऋ-
धुवृद्धौ । अर्भकपृथुकेतिगुणभेदान्ता-
देशः ॥

अर्भ्यः । पुं । न । नेत्ररोगभेदे । न-
वविधम् । मस्तार्थार्थशुक्लार्थं न-
र्भ्यमांसाभ्यामवर्भ्यभेदात् । अर्भ्य-
वर्भ्यामितत्तच्छब्देद्रष्टव्यानि ॥ ऋ-
च्छति । ऋगतिप्रापययोः । अर्त्तिस्तु-
स्विति भन् ।

अर्भ्यणः । पुं । द्रोणपरिमादे । इन्द्रा-
यकपरिभाषा ।

अर्भ्यः । पुं । स्वामिनि ॥ वैश्ये ॥ वि ।
श्रेष्ठे । अर्भ्यते । ऋगतौ । अर्भ्यः स्वा-
मिवैश्ययोरियिसाधुः ।

अर्घ्यमा । पुं । मूर्खे । अर्कवृक्षे । पितृ-
शाराणि । उत्तरफलान्याम् । इय-
र्त्ति अर्भ्यः । ऋगतौ । अर्भ्यमपूष-
विस्वादिनामर्घ्यपूर्वान् भावः कनि-

अर्वाची

न निपातितः ।

अर्था । स्त्री । वैश्यजातीयायाम् ॥ स्वा
मिन्याम् । अर्थचक्रियाभ्यांवास्वा
इति आनुगागमाभावेटाप् ॥

अर्थाणी । स्त्री । वैश्यजातीयायाम् ।
स्वामिन्याम् । अर्थचक्रियाभ्यांवास्वा
र्थ इतिपच्चे आनुगागमोडीष्च ।

अर्थी । स्त्री । वैश्यप्रियायाम् । अर्थस्य
स्त्री । पुंयोगलज्जयोडीष् ।

अर्वती । स्त्री । कुम्भदास्याम् । वडवाया
म् । घोटक्याम् । तुरग्याम् ।

अर्वा । पुं । तुरङ्गमे । ऋच्छति । ऋग
तौ । अन्येभ्योपीति सामदीत्यादि

अर्वा नावावनिप् । यद्वा । अर्वतिवा । अर्व
गतौ । बाहुलकात् कनिप् । महेन्द्रे
। दृषकर्षपरिमाणे । त्रि । अधमे ।
ऋच्छते । अवद्यावमाधमार्वरैफा' कु
स्त्रितइतिवन्नन्तो निपातः ।

अर्वाकृतनः । त्रि । निर्मूले । अवेदमूले
। स्वेच्छाकृते । अर्वाकभवः । सार्यञ्च
रमित्यादिनाञ्चु ॥

अर्वाक । १ । अवरे । पूर्वकालतः पश्चा
दर्थे । अवरे अश्चति । अस्ताति ।

अश्चेर्लुक् । पृषोदरादि' । अर्वन्तम
श्चति वा । विपर्यस्ते । इतिधरणिः ।

अर्वाचीन' । त्रि । अर्वाचि । पश्चाज्जा
ते । अर्वागेव । विभाषाश्चेरदिक्

अर्शोमः

स्त्रियामितिवः ।

अर्शम् । न । गुदव्याधौ । इतिशब्द
त्नावली ।

अर्शः । न । अर्शे । गुदव्याधिभेदे । दु
र्नामके । गुदकीले । अस्यसामान्यल
क्षणं यथा । दोषास्त्वङ्मांसपेदां-
सिसन्ध्यविविधा कृतोन् । मांसाद्
रानपानादौकुर्वन्त्यर्शंसितान जगु
रिति । अद्यास्यसामान्यतोनिदानंय
था । पृथग्दोषैः समस्तैश्चशोयितात्
सहजानिच । अर्शंसिषट्प्रकाराणि
विद्याद्गुदवलित्रये ॥ सामान्यतो
ऽर्शसंश्लिष्टायायथा । यद्वायोगानु
लोम्याय यदग्निबलवृद्धये । अन्नपा
नौषधंसर्वतत्सेव्यंनिश्चमर्शसैरिति
। ऋच्छति । ऋगतौ । व्याधौ शुट्
चेत्यर्त्तरमुन् ।

अर्शसः । त्रि । गुदव्याधियुक्ते । अर्शोरे'
गयुते । अर्शास्यस्यविद्यन्ते ॥ अर्श
आदिभ्योऽच् ।

अर्शसानः । पुं । अर्शौ । ऋच्छति ।
ऋ० । अर्शेर्गुणः शुट्चेत्यसानच् ।
अर्शसानाय शब्दार्थाहिसिचे इतिवेद
भाष्यम् ।

अर्शी । चि । गुदव्याधियुक्ते । इतिशब्द
रत्नावली ॥

अर्शोमः । पुं । सूरणे । भङ्गातके । अ

अहत्त

शांसि हन्ति । अमनुष्यकर्तृकेषु चे
तिहन्तेष्टकम् ।
अर्शोघ्नी । स्त्री । तालमूल्याम् । मल्लात
क्याम् । टिच्चान्डीप् ।
अर्शोरोगयुतः । त्रि । अर्शसे । मूलव्याधि
मृतम् । अर्शोरोगेणयुतम् ।
अर्शोऽहितः । पुं । अर्शोघ्ने । अर्शसेऽ
हितः ।
अर्हस्तः । पुं । क्षपणे । बुद्धे । त्रि । मा
न्ये । इतिमेदिनीमुद्राङ्किता ।
अर्हः । पुं । पूजाप्रशंसास्तुतिनमस्कारा
दिभिः पूजनीये परमेश्वरे । अर्ह्यते
पूज्यतेषोडशभिरुपचारै रित्यर्हः ।
अर्हः कर्मणिघञ् ॥ शक्रे । त्रि । योग्ये
अर्हति । अर्हपूजायाम् । पचाद्यच् ।
अर्हण । पुं । जिने । न । पूजने ।
उपायने । पुष्पादौ ।
अर्हणा । स्त्री । अर्हायाम् । योग्याया
पूजायाम् । अर्हपूजायां चुरादिः ।
सद्यासन्न्योयुच् । टाप् ।
अर्हणीयः । त्रि । पूज्ये ।
अहन । पुं । जिने ॥ जिनभेदे । अना
दिसिद्धजीवास्तिकाये । क्षपणे ॥ बुद्धे
। कोङ्कवेङ्ककुट्कानाराचिक्वषभदे
वे । त्रि । पूज्ये ॥ अहति । अर्हः । अ
हं प्रशंसायामिति शतप्रत्ययः ।
अर्हत्तमः । त्रि । श्रुताचाराभिजनादि

अलका

भिः पूज्यतमे ।
अर्हन्तः । पुं । सुगते । क्षपणे । अर्हति
। अर्हः । बाहुलकाज्झच् ।
अर्हा । स्त्री । पूजायाम् ॥ अर्हः । गुरो
श्चलद्वन्द्वकारप्रत्ययः । टाप् ।
अर्हितम् । त्रि । अर्चिते । अर्ह्यतेस्म । अ
र्हपूजायाम् कः ।
अलम् । न । दृष्टिकपुच्छकण्टके ॥ ह
रिताले ।
अलकः । पुं । न । चूर्णकुन्तले । अलति
भूषयति मुखम् अल्यतेवा । अलभू
षादौ । कृञादित्वाहुन् ।
अलकनन्दा । स्त्री । कन्यायाम् । ग
याम् । यथा । तथैवालकनन्दापिद
णे नैतिभारतम् । मयातिसागर
त्वासप्तभेदामहामुने इति । तथा सो
तावत् ।
अलकप्रभा । स्त्री । यक्षेशपुर्ण्याम् ।
अलकप्रियः । पुं । पीतसालके । विजय
सारइतिख्याततरौ ।
अलका । स्त्री । कुवेरपुर्ण्याम् ॥ अष्टव
र्षावधिदशवर्षपर्यन्तवयस्कायांकन्या
याम् । अलति भूषयति । अलभूष
णादिषु । कुन्शित्तिसंज्ञयोरपूर्वस्या
पि । क्षिपकादित्वाच्चेत्वम् ।
अलकाधिपः । पुं । धनपतौ । अलका
याअधिपः ।

अलग

अलक्तः । पुं । लाचारसे । अस्यगुणाः ।

। तित्तत्त्वम् उष्णत्त्वम् कफवातरोगत्र
यदोषनाशित्वम् कण्ठरोगश्मनत्त्व
म् रुचिकारित्वञ्चेतिराजनिर्घण्टः ।

लाच्यायाम् । नलज्जतेस्म । ओल
जीओलरजीवीडे । बाहुलकात्तम्
। यदा । नलज्जतेस्म । अभयश्चात्
। तः । यदा । नरतोऽस्मात् । कपि
लकादिस्त्रात्त्वम् ।

अलक्तकः । पुं । लाचारसे । निर्भर्त्सने ।

लाच्यायाम् । यथा । कदाकालेमातः
कथयकलितालक्तकरसंपिवेयविद्या-
र्णीतवचरणनिर्णेजनजलमिति । अ
लक्तमेवालक्तकम् ।

लक्ष्यः । वि । परेतत्त्वे । अननुमेये
। नविद्यतेलक्ष्ययस्मिन् । न । दुर्ल
क्ष्ये । वि । तद्वति ।

अलक्षितः । वि । अज्ञाते ।

अलक्ष्मीः । स्त्री । निर्वृत्तौ । नरकदे
वतेतिगश्चित् । अशोभायाम् । ल
क्ष्म्याः विरुद्धा ।

अलगर्हः । पुं । जलब्याले । नागादप
कृष्टसर्पज्रातौ । लगति । लगेसङ्गे ।
किप् । अर्हयति । अच् । लक्चासा
वर्दश्च । लग्नः सम पीडकइत्यर्थः ।

निर्विषत्वात्तद्विज्ञोऽलगर्हः । यदा
। अलति । अलगत्यादौ गर्दशब्दे

अलङ्का

। अच् । अलङ्कासौगर्दश्चेति ।

अलगर्हः । पुं । जलब्याले । अलंगृह्यति
। गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । पचायच्
। पृषोदरादिः ।

अलङ्करणम् । न । भूषायाम् । लृज्
। ल्युट् ।

अलङ्करिणः । वि । भूषके । सख्यने ।
अलङ्करोति तच्छीलः । अलङ्कजि
तीष्णश्च ।

अलङ्कर्ता । वि । अलङ्करिणौ । अल
ङ्करणीले । अलङ्करोति । ट्ठम् ।

अलङ्कर्णीयः । वि । कार्यार्थे । कर्मच
ने । क्रियाकरणसमर्थे । कर्मत्रेकि
यायै अलंसमर्थः । अषड्चेतिष्ठः ।
प्राप्तापन्नालपूर्वेतिपरवस्तिङ्गनिषेधा
त्प्रापकात् समासः । पर्याद्वेष्टला
नाद्यर्थ इतिवा ।

अलङ्कारः । पुं । हारादौ । कङ्कणाद्या
भरणे । अथालङ्कारधारणदिगमुच्य
ते । रेवत्यन्विधनिष्ठासुहस्तादिष्व-
पिपञ्चसु । गुरुशुक्रबुधस्याङ्गिष्ठा-
लङ्कारधारणम् । अनिष्टेऽङ्गिनिर्दि
ष्टंस्त्रालङ्कारधारणम् । उदाहिराज
सम्माने ब्राह्मणानाञ्चसम्माने । शिर
संमुकुटहारः कुण्डलपद्मदंतथा ।

कङ्कयंवालकश्चैवमेखलाष्टावितिक-
मात् । अधानभूषणान्येषु यथासंस्था

अलव्य

नि निश्चयः । पद्मीरागश्चवज्रश्चविज
योगोविदास्तथा । मुक्तावैदूर्यनी
लानितयामरकतंकमात् । आदि
त्यादिदशाजानां सर्वसम्पत्तिदाम-
ताः । सुवर्णेनापिघटनासर्वेषामुपयु-
ज्यते । प्रधानभूषणे चैवमप्रधाने न
निश्चयः । प्रधानभूषणंप्रायः शिर-
सोह्यमिधीयते । तस्यप्रधानभूषत्वा
दित्याहभृगुनन्दनः ॥ सुखदामणयः
गुह्यादु'खदादोषशालिनः । अतोम
यीनां वक्ष्यामि लक्षणानि यथाक्रम-
मितियुक्तिकल्पतरुः । मखिविशेषल-
क्षणानितत्तच्छब्देद्रष्टव्यानि । काव्या
लङ्कारे । उपमादौ । सध्विविधः ।
शब्दालङ्कारोऽर्थालङ्कारश्च । तल्लक्ष-
णोदाहरणान्मुपमादितत्तच्छब्देव-
लोकनीयानि । चतुष्कलेशेषगुरोः
। उ'संज्ञायाम् । अलंक्रियतेऽनेन ।
लुक्कुजः । घञ् ॥

अलंङ्कृतः । चि । भूषिते । अलंक्रियते-
ल्यः । क्तः ।

अलङ्क्रिया । स्त्री । भूषायाम् अलङ्कार-
साध्यशोभायाम् ॥ अलंकरणम् ।
कृजः शच । टाप् ।

अलङ्भूमः । पुं । भूमसंहतौ ॥

अलव्यः । चि । अप्राप्ते ।

अलङ्भूमिकल्पम् । न । कुतश्चिद्विभि

अलका

ज्ञात् समाधिभूमेरलाभे ॥

अलम् । ॥ भूषणे । पर्याप्तौ । धारणे
। निषेधे ॥ निरर्थके । शक्तौ । अत्य-
र्थे ॥ अवधारणे । अलति अलनं वा
। अलभूषणादौ । बाहुलकादम् ।
अलम्पुरुषीयः । चि । प्रतिमञ्जादौ ।
अलंपुरुषायेत्यर्थे अलङ्कृतेति खः ।
अलम्बुषः । पुं । प्रहस्ते । कर्त्ते । राक्ष-
सान्तरे ।

अलम्बुषा । स्त्री । मुखीत्याम् । स्वर्गे
श्यामेदे । लज्जालुप्रभेदे । गलाया-
म् ॥ अलम्बुषालघुः स्वादुः कृमिपिप-
कफापहेत्यस्यागुणाः । न ।

अलम्बुसाः । पुं भूवि । देशविशेषेषु
अलर्कः । पुं । प्रतापसे । धवलार्थे ।
या । अलर्ककुसुमं दृष्यं लघुदीपन-
पाचनम् । अरोचकप्रसेकार्थं । का-
सश्वासनिवारणमिति ॥ उत्तमजगुनि
। विचित्रकुङ्कुरे । नृपान्तरे । अल-
ति । अलभूषणादौ । क्लिप् । अल-
वासावर्कश्च । यद्वा । अलमर्कते अ-
र्थते वा । अर्कस्तवने अर्चपूजायां
वा । घञ् । शकन्ध्वादिः । जगुवि-
शेषे ।

अलर्ककः । पुं । अलर्कार्थे ॥

अलले । ॥ पिशाचभाषयसंवाधने ॥

अलवाक्यम् । न । अलवाले । अवमा-

अलसः

लाति । लाआदाने । मूलविमुखादि-
त्वात् । नञ्समासः ॥

अलसः । वि । अवश्यकर्तव्येष्वप्रवृत्ति-
शीले । क्रियामन्दे । क्रियाजडे । शी-
तके । यथा । स्त्रीभिः शयनश्च स्त्री-
भिरलस परिभूयते । इतिकामन्द-
के । श्रियं हि सततोत्साही दुर्बलोपि
समश्रुते इति च ॥ पुं । पादरोगे प्रभे-
दे । यथा । क्लिप्ताङ्गुल्यन्तरौपादौ क-
ण्डूदाहकान्वितौ । दुष्टकर्दमसंस्प-
र्शादलसन्तं विभावयेदिति । द्रुमभेदे
॥ नलसति । लसश्लेषश्च । पचाद्यच् ।

अलसकः । पुं । उदररोगविशेषे । अ-
लस्यस्वरूपन्तु । कुशिरानद्युते अल-
स्यं प्रताम्येत् परिकूजति । निबद्धो मा-
रुतश्चैव कुक्षायुपरिधावति । वातव-
र्चो निरोधश्च यस्यालस्यैर्भवेदधि । त-
स्यालसकमाचष्टेदण्डोऽत्रौ च यस्य-
तु । इति ॥

अलसः । स्त्री । ईदृशस्याम् । टाप् ।

अलसीका । स्त्री । शरीरजीदकविशेषे
। उत्तंच चरकेण । आमगंधियक्षुमां-
सत्वगन्तरे प्रयागतमुदकंतदलसीका
शब्दं लभते इति ।

अलसेचना । स्त्री । स्त्रीविशेषे । अल-
से ईदृशयेयस्याः ।

अलातः । पुं । न । अङ्गारे । उहमुके ।

अलिङ्गः

अर्द्धदग्धकाष्ठे ॥ लानम् । लाआदाने
त्त । नलातमस्य ॥

अलावुः । स्त्री । तुम्भ्याम् ।

अलावूः । स्त्री । तुम्भ्याम् । नल्लम्बते ।
लविश्वसंस्तने । नल्लम्बेर्नलोप-
श्चेत्युगित् । अलावूः कथिता तु-
दिधादीर्घाचकर्तुं ला । मिष्टतुम्बीफ-
लं हृद्यं पित्तश्लेष्मापहंगुह । दृष्यं च
चिकरं प्रोक्तं धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । अ-
लावुका फलं दीर्घघृतेपकं सजीरक-
म् । दुग्धसैन्धवचूर्णैर्न संसिक्तं त्वनुशो-
षितम् ॥

अलावुकटम् । न । तुम्बीरजसि । अ-
लावूनारजः । अलावूति लोभो भोज-
नो रजस्युपसंस्थानमिति कटच् ।

अलारम् । न । कपाटे ।

अलिः । पुं । स्त्री । सुरायाम् ॥ पुष्पलि-
हि । कोकिले । काके । दृष्टिके ।
अलति दंष्ट्रे समर्थो भवति । अलभू-
यसादौ । सर्वधातुम्यङ् ।

अलिकम् । न । ललाटे ॥ अलति अ-
ल्यते वा । अलः । बाहुलकादिकन् ।

अलिकुलसङ्कुलः । पुं । कुलकवृक्षे ।

अलिङ्गः । वि । सर्वसंसारधर्मवर्जिते
परमात्मनि । लिङ्गं बुद्ध्याद्यविद्यमान-
मस्येति । सन्निहितमपि न लिङ्ग्यत इ-
ति वा । धर्मध्वजित्वरहिते ॥ अल्यत्

अलिपि

लिङ्गे ।

अलिजिह्वा । स्त्री । अलपरसने । जिह्वो
परिचुद्रजिह्वायाम् ।अलिञ्जरः । पुं । मणिके । माँट इति
ख्याते । अलनम् । अलभूषणादौ ।
इककृष्यादिभ्यः । इन्वा । अलिंसाम
र्थंजरयति जृणातिवा । जृष्वयोहा
नौ जृवयोहानौवा । अण् अच्वा ।
घृषोदरादिः ॥अलिदूर्वा । स्त्री । मालादूर्वायाम् ।
अली । पुं । दृष्टिके ॥ भ्रमरे । अलमर्थो
ऽस्यास्ति । ब्रीह्यादिच्चादिनिः । अ
थयानां भ्रमापेठिलोपः । यद्वा । अ
लोदृष्टिकलांगूलम् । तदिवाख्यस्य ।
अतइनिः ।अलिन्दः । पुं । प्रघाणे । वहिर्द्वारप्रको
ष्ठे । द्वारप्रकोष्ठा वहिर्द्वाराग्रवर्त्तिच
तुष्के ॥ द्वारवहिर्भागे । अल्यतेभृष्य
ते । अलभूषणादौ । बाहुलकात्
किन्द्च् ॥अलिपकः । पुं । पिके ॥ भृङ्गे । कुकुरे ॥
अलिपत्रिका । स्त्री । दृष्टिकासञ्चके
चुपे ।अलिपर्शी । स्त्री । घृष्टिकाल्याम् ।
अलिप्रियम् । न । कोकनदे । रत्नोत्प
ले ॥ अलीनांप्रियम् ।

अलिप्रिया । स्त्री । पाटलावृक्षे ।

अलीक

अलिमकः । पुं । भेके । पिके ॥ अलौ ।
भ्रमरे । पद्मकेशरे । मधुके । इति
मेदिनिकरः ॥अलिमोदा । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ।
अलिम्पकः । पुं । पिके । अलौ । पद्मके
केशरे । मधुके । भेके । इतिहेम
चन्द्रः ॥अलिष् । पुं । सततगगनचारिणि शा
स्त्रमसिद्धे पञ्चविशेषे । तथाचोदा
हरन्तिवेदान्तेषु वार्त्तिककाराः । अ
लिष्ः पञ्चिणःपुत्रोगगनाद्यातिभूत
लम् । स्वबोधाभावतः स्वस्यबोधे ।
न्यम्बरं पुनरिति ॥ तेअलिवल्लभा । स्त्री । पाटलौ । फले त
याम् ।अलिवाहिनी । स्त्री । केवेरइतिकोकन
देशमसिद्धे केविकापुष्पे ।अलीकम् । न । अप्रिये । दिवि । भाले ॥
अलति अल्यतेवा । अलभूषणादौ ।
अलीकादयश्चेतिसाधुः । असन्धे ॥
अतन्त्यनेना ऽधोगतिम् । अतः
अलीकादिः ।अलीकमत्यः । पुं । रिकवज्जइतिख्याते
॥ यद्वा । माषपिष्टिकयालिप्तं नागव
ल्लीदक्षंमहत् । तत्तुसंस्वेदयेद्युक्त्या
स्याख्यामास्तारकोपरि ॥ ततोनि
कास्यतंखण्डांततस्तैलेन भर्जयेत् ।

अल्पम्

अलीकमस्य उत्तोर्यप्रकारः पाकप-
तैः । तं दन्ताकभटिषेण वास्तूकेन
चमययेत् । अलीकमस्यकोरुच्यो
वृष्योवल्थोऽतिपुष्टिदः । वातहृच्छु
क्रदः प्रोक्तः किञ्चित्पित्तं प्रकोपयेदि-
ति ।

अलुब्धः । त्रि । निर्लोभे । लोभहीने ।

अले । । । पिशाचोक्त्यासम्बुद्धौ ।

अलेपकम् । न । निरवद्ये ।

अलेले । । । पिशाचोक्त्यासम्बुद्धौ ।

अलोकः । पुं । अतलादिसप्तसु । नलो
क्यते अस्माभिः । लोका० । घञ् ।

लोकाकाशस्तिकायः । पुं । लोका-
नां वहिर्भूताकाशे ।

लोभः । पुं । लोभाभावे । त्रि । तद्व-
ति । यथा । अलोभीस्यात् प्रजावि-
सेगृह्णीयात् सन्धितंकरम् । रज-
जङ्गीकृतधर्मं पुत्रवत्प्राप्तयेत् प्रजा
इति लोकोर्धः ।

अलोभी । त्रि । लोभरहिते । अलो-
भोऽस्यास्तिसृणि ।

अलोख्यम् । त्रि । इन्द्रियाणां विषयस-
न्निधानेऽप्यविक्रियपुरुषे ।

अलौकिकः । त्रि । लोकातीते । लौ-

किकप्रत्यक्षाविषये । अमानुषिके ।

नलौकिकः ।

अल्पम् । त्रि । किञ्चिदर्थे । ईषत् । समा-

अल्पायु

क । लोके । अस्यते वार्यते । अल-
भूषणादौ । बाहुलकात्पः । सूक्ष्मे ।
स्वल्पे । मन्थे ॥

अल्पकम् । त्रि । अल्पार्थे । कृपणे ।

पुं । यवासे । अल्पमेव स्वार्थेकः ।

अल्पकेशी । स्त्री । भूतकेश्याम् ।

अल्पगन्धम् । न । रक्तकैरवे ।

अल्पतनुः । त्रि । स्वल्पदेहवति । वृश्नी
। खर्वे । दुर्बले । अल्पास्त्रियुक्ते ।

अल्पतनुः शरीरमस्य ।

अल्पप्रज्ञः । त्रि । अल्पमेधसि । अल्पा-
प्रज्ञायस्यसः ।

अल्पप्रमाणकः । पुं । चेष्टाने । चेष्टो । चे-
ष्टातरमूज इति गौडभाषाप्रसिद्धे

फललताविशेषे । त्रि । अल्पमाने ॥
अल्पप्रमाणमस्य ।

अल्पबुद्धिः । त्रि । मन्दे । अल्पाबुद्धिरस्य ॥

अल्पमारिषः । पुं । तण्डुलीये । चंडरा-
ई इति प्रसिद्धशाके । अल्पसासौमा-
रिषश्च ॥

अल्पमेधाः । पुं । मन्दप्रज्ञत्वेन वस्तुवि-
वेकासमर्थे । अल्पप्रज्ञे । अल्पमेधा-

यस्य । निच्यमसिच् प्रजामेधयोः ।

अल्पशमी । स्त्री । शमीरे ।

अल्पसरः । न । वेगन्ते । अल्पचतस्तर-
श्च ॥

अल्पायुः । पुं । क्षाणे । त्रि । मित्वा बुधि-

अवका

। अल्पम् आयुर्यस्य ।

अल्पिका । स्त्री । मुहपण्याम् । अल्प
मात्रायाम् ।अल्पिष्ठः । त्रि । स्वल्पे । अत्यल्पे ॥ अय
मेवामतिशयेनाल्पः । अजादीगुणव
चनादेवेतीष्टुन् ।अल्पीयान् । चि । स्वल्पे । अणीयसि ।
अयमनयोरतिशयेनाल्पः । अजादी
गुणवचनादेवेतीयमुन् ।अल्ला । स्त्री । मातरि । अस्त्रायाम् । अ
र्थवशात्कृतोक्तायां परदेवतायाम् ॥अव । । आसौ । निश्चये । अनादरे
। असाकल्ये ।अवकटः । त्रि । अवाचीने । अवकुटारे
। अवाचीनः । अवात् कुटारश्चेति
चात्कटच् । न । वैरूप्ये ।अवकम्पितः । त्रि । कम्पिते । पुं । वृद्धा
न्तरे ।अवकरः । पुं । सम्भार्जन्यादिच्छिसे धू
ल्यादौ । सङ्करे । अवकीर्यते । कृ
विच्छेपे हिंसायां वा । कृदोरप् ।अवकर्षः । पुं । अनुकर्षे अवकृष्यते ।
कृष्° । घञ् ।अवकलितम् । चि । दृष्टे ॥ इति धरणिः ।
अवकलनम् । न । मिश्रीकरणे । चि

न्तने ।

अवकाशः । पुं । अन्तरे ॥ कर्मरहित

अवक्र

काले । प्रव्यक्ते । यथा । अवकाशेषु
चोच्छेधुनदी तीरेषु चैव हातिम
नुः । अवपूर्वात् काशतेर्घञ् ।अवकीर्णः । त्रि । अवध्वस्ते । विच्छिप्ते
। अव कृ° । क्तः ।अवकीर्णी । त्रि । चतव्रह्मचर्यादिनिय
मे । चतव्रते । स्त्रीसंपर्कात् विभुत
ब्रह्मचर्ये मथमाश्रमिणि यतौ च ।
ब्रह्मचार्यवकीर्णीस्यात् कामतस्तु-
त्स्त्रियं व्रजन्निवृत्तेः । अवकरणम् ।
कृविच्छेपे हिंसायां वा । भावे क्तः । अ
वकीर्णं विच्छिप्तं व्रतं हिंसनं वा अने
न । इष्टादिभ्यश्चेतीनिः ।अवकुटारः । त्रि । अवकटे । अवाचो
। अवात् कुटारश्च ।अवकृष्टः । चि । वक्षिष्कृते । निष्कृ° स
ते । अवकृष्यते स्म । कृषविलेख
ने । क्तः ।अवकेशी । त्रि । कालानुत्पन्नफलद्रु-
मे । वन्धे । अफले वृक्षे । अवसन्नाः
केशायस्य सोवकेशो निष्केशः । शो
स्ति दृष्टान्तत्वेन अस्य । अतश्च निः ।
सयथानिष्केशः एवमयं निष्फलः ।
अवकंशून्यमीष्टे तच्छीलः । सुष्यका
तावितगिनिर्वा ।

अवक्रः । चि । अकुटिले ॥

अवक्रचेताः । पुं । परमात्मनि । अवक्रमा

अवग

दिश्यप्रकाशवन्नित्यमेव अवस्थित
मेकरूपंचेतो विज्ञानमस्येति । त्रि
। अकुटिलचित्ते । अवक्रसरलंचेतो
यस्य ।

अवक्रयः । पुं । मूल्ये । वस्त्रे । राज-
ग्राह्येद्रव्ये । वणिग्भिः शुल्कस्थानेप्र-
तिभाण्डमधिपतयेदेये । एतावत्
कालमुपयोगार्थं भाण्डवस्त्राश्वादि
र्मयादीयते मल्लं च युष्माभिरेताव
द्गुनं देयमित्येवंविधेभाटके । भाडा
इति प्रसिद्धे ॥ अवक्रीयते ऽनेन ।
उक्रोञ्द्रव्यविनिमये । पुंसीतिघः ।
एरजित्यचतुन ल्युटावाधात् ।

५. क्रोदनम् । न । किञ्चिदाद्रंत्वे ।

५. चतुतम् । न । उपरि कृतचतुते ।

५. क्षेपः । पुं । निन्दायाम् ।

अवक्षेपणम् । न । भर्त्सने ।

अवक्षेपणी । स्त्री । वल्गायामिति हेम
चन्द्रः ।

अवगणितम् । त्रि । तिरस्कृतं । परिभू-
ते । अवगण्यतेस्म । गणसंख्याने ।
क्तः ।

अवगण्डः । पु । गण्डस्थत्रणे । वरण्डे ।

अवगच्छति । गन्तृ गतौ । अमन्ताडु ।

अवगतः । त्रि । मत्ते । ज्ञाते । विदिते ।

अवगम्यतेस्म । गन्तृ गतौ । क्तः ।

अवगतिः । स्त्री । ज्ञानमात्रे । ज्ञानसा-

अवगु

मान्ये । अवगम्यतेऽनया । गन्तृ ।
क्तिन् ।

अवगथः । त्रि । प्रातःज्ञाते । अवगीयते
। इड् । निशीथगोपीथा वगथा इ

तिथक् गाडोह्रस्वश्च निपातनात् ।

अवगमः । पु । माने । अवगम्यतेऽनेन ।

फले । अवगम्यते प्राप्यते । गम् ।

अप् ।

अवगाढः । त्रि । निविडे । अन्तः प्रवि-
ष्टे । निमग्ने । अवपूर्वाज्ञाहेः कर्त्तरि
क्तः ॥

अवगाढः । पुं । जलद्रोण्याम् । नौका
जलसेचनकाष्ठपात्रे । इति हलायुधः ॥

अवगाहः । पुं । स्नाने ॥ स्नानगृहे ।

अवगाहनम् । न । अवलोडने ॥ निम-
ज्जने । अवगाहे । गोतामारके न
हाना इति भाषा ।

अवगीतः । त्रि । निर्वादे । जनापवादे ।
मुहुर्दृष्टे । दुष्टे । गर्हिते । ख्यात
गर्हणे । अवगीयतेस्म । गैशब्दे । क्तः

। घुमास्येतीत्वम् । मुहुर्गीते ॥

अवगीर्णः । त्रि । वर्णिते । अवगीर्यते
स्म । गशब्दे । क्तः । अपानान्निर्गते
द्रव्ये ॥

अवगुणः । पुं । दोषे ।

अवगुणनम् । न । योषाशिरः प्रावरण

क्रियायाम् । घूषट कर्त्ता इति भाषा ।

अवग्र

योषाननावरकसरन्ध्रवस्त्रे । स्त्रीमुख-
च्छादनवस्त्रे । आच्छादनसमुद्दिष्ट-
मवगुण्डनमीश्वरि । धूल्यादिमन्त्रणे-
॥ वेष्टने । मुद्राविशेषे ।

अवगुण्डिका । स्त्री । योषाग्रावरणक्रि-
यायाम् । अवगुण्डने । जवनिकाया-
म् ।

अवगुण्डितम् । चि । चूर्णिते ।

अवगृह्यम् । न । प्रातिशाखादिषु पद-
विशेषे । यस्यपदस्यावग्रहः क्रियते त-
त्रेत्यर्थः ॥ अवगृह्यते ग्रहउपादाने ।
विच्छेदोन्नग्रहेरर्थः । पदास्वैरिवाद्या-
पक्षेषुचेतिव्यप । ग्रहिज्येति सम्प्रसा-
रणम् । कुगतीतिसमासः ।

अवगोरणम् । न । ताडनार्थं यष्ट्यादी-
नामुच्यते । मारणेकं लङ्ठुठाना-
इतिभाषा ॥

अवग्रहः । पुं । दृष्टिरोधे । ज्ञानभेदे ॥
प्रतिबन्धे । लज्जाविके । हस्तिनालाटे
। अवगृह्यतेऽङ्गुशेन । ग्रहेरप ॥ वि-
च्छेदे । अन्तरपदसंज्ञांस्त्वयितुं
पदपाठकाले किञ्चित्कालमवसाने ।
अवग्रहणवग्रहः । ग्रहउपादाने ।
अवपूर्वात्ग्रहेर्धोभावे ग्रहदृढनि-
श्चिगमश्चेत्यप । स्वभावे

अवग्रहणम् । न । प्रतिरोधे । तिरस्कु-
तौ । अनादरे ।

अवच्छु

अवग्राहः । पुं । दृष्टिरोधे ॥ अवग्रहणम-
वग्राहः । अवग्रहेवर्षप्रतिबन्धे इति
अवपूर्वात् ग्रहेर्वाघञ् ॥ शप्ते । आ-
क्रोशेऽवन्योर्ग्रहइतिघञ् । अवग्राहस्ते
भूयात् अभिभवइत्यर्थः ।

अवघट्टः । पुं । गर्ते । भूरन्ध्रे ।

अवघातः । पु । अवहनने । तखडुलादि-
कण्डने । अवहननम् । हनहिंसाग-
त्योः । घञ् । हनस्तोचिसल्लोः । हे-
हन्तेरितिक्त्वम् ।

अवचयः । पुं । पुष्पफलादीनांछेदने ॥

अवचूडः । पुं । अवचूले ॥ अधोलम्बि-
कलापे ।

अवचूर्णितम् । चि । पेधिते । अवध्व-
। चित्तमुधादिचूर्णस्यलेखादौ ॥ अव-
ल्लुचूर्णैराचिते । अवचूर्ण्यतेस्य स-
त्यापेतिगुणन्तात् क्तः । यदा । चूर्णमे-
षेषुरादिः

अवचूलः । पुं । अवाग्ध्वजकञ्चुके । ध्व-
जाग्रवहाधो मुखवस्त्रे । भण्डके पट-
का इतिभाषामसिद्धे ।

अवचूलकम् । न । चामरे ।

अवच्छिन्नः । चि । सङ्गचिते ॥ अवच्छे-
दकतानिरूपके । विशिष्टेअवच्छेदा-
श्रये ॥ अवच्छिन्नतेस्य । छिदि-
र० क्तः ।

अवच्छुरितम् । न । अट्टहासे । अवच्छु-

अवटी

रणम् । कुरच्छदने । भावेत्तः ।

अवच्छेदः । पुं । विरामे ॥ सङ्कोचे ॥ वि
शेषणत्वे ॥ एकदेशे । परिच्छेदे ।

अवच्छेदकम् । वि । न्यायमतेन अथा
प्यवृत्त्यधिकरणसम्बन्धैकदेशे ॥ इत
रव्यावर्तके । विशेषणे ॥

अवच्छेदकावच्छेदः । पुं । व्यापक-
त्वे ॥

अवच्छेदम् । वि । अवच्छेदाऽवच्छेद-
कोभयनिरूपणीये ।

अवच्छा । स्त्री । अनादरे ॥ अवज्ञानम् ।
। आतश्चोपसर्ग इत्यङ् । टाप् ।

वज्ञातम् । वि । अवमानिते । अव-
ज्ञायतेत्य । आ अवबोधने । क्तः ।

। नम् । न । तिरस्कारे ।

अवः । पुं । खिले । गर्त्ते । यथा । र-
क्षसार्गतमस्त्वानामेषधर्मः सनातनः
। अवटेयेनिधीयन्ते तेषालोकाः स-
नातना इतिरामायणम् । कूपे । कु
हकजीविनि ॥ अवन्त्यस्मात् अवर-
क्षणादौ । शकादिभ्योऽटम् ।

अवटनिरोधनः । पुं । नरकविशेषे ॥

अवटिः । स्त्री । गर्त्ते । इतिहृत्वायुधः ।

अवटीठः । वि । नतनाम्निके । अवनाटे

। अवनमनं नासिकायाः । नते ना-

सिकायाः सज्ञायां टोटञ्नाटच् भट

चः । अवटीठञ्चनासिकायानतमस्य

अवता

स्याः । अर्श आद्यच् । अवटीटानासि
का सा अस्यस्यपुरुषस्य । अर्श आद्य-
च् ॥

अवटुः । पुं । वृक्षभेदे । गर्त्ते ॥ कूपे ।

पुं । स्त्री । घाटायाम् । ग्रीवापश्चाद्भा
गे । ग्रीवायामुन्नतभागे । अवटल-
ति । टलवैक्ये । अवटीकतेवा । टी
कृगतौ । मितद्रादिच्चात् डुः ॥ यद्वा ।

नवटति । वटवेष्टने वटभाषणेवा ।
वाहुलकादुः ।

अवटोदा । स्त्री । भारतवर्षस्यनद्यन्तरे ।

अवडीनम् । न । पक्षिणामवरोहणे ।
पक्षिणामधोगमने ॥

अवतंसः । पुं । न । कर्णपूरे ॥ शेखरे

। शिरोभूषाभेदे । उत्तसे । अवतं-

सयति अवतंस्यतेऽनेनवा । तसिः

सौचोभूषार्थः । पञ्चाद्यच् ह्रस्वश्चेति-
घञ्वा ।

अवतमसम् । न । क्षीयान्धकारे । अव

डीनं तमः । अवसमन्धेयस्त्वमस इ-

त्यच् ।

अवतरणम् । न । अवतारे ।

अवतारः । पुं । अवतरणे । अवरोहे ।

पुष्करिण्यादौ । देवानांविशेषतो-

विष्णोर्मूर्त्यन्तरेण पूर्णांशवेशरूपे-

णपृथिव्यां प्रादुर्भावे । अवतारास्व

सङ्ख्यातास्तेष्वेते विशेषतःप्रसिद्धाः

अवतो

। मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहो बवा-
मनः । रामो रामश्च रामश्च बुद्धः कल्की
च ते दश ॥ अपि च । प्रकृतिर्विष्णुरु-
पा च पुंरूपश्च महेश्वरः । एवं प्रकृति-
भेदेन भेदास्तु प्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरू-
पकाशिकास्याद्रामरूपा च तारिणी-
। वगला कूर्ममूर्तिः स्यान्मीनो धूमाव-
ती भवेत् ॥ छिन्नमस्तानृसिंहः स्याद-
राहश्चैव भैरवी । सुन्दरी जामदग्न्य-
स्याहमनोभुवनेश्वरी । कमला वैद-
रूपा स्यान्मातङ्गी कल्किरूपिणी । स्व-
यम्भुवती काली कृष्णस्तु भगवानस्व-
यम् । स्वयम्भुवती कृष्णकालीरू-
पो भवेद्भुजः । इति मुण्डमाला । विशेष-
ेषाललितोपाख्याने द्रष्टव्यः । पुनश्च श्री-
भागवते १ स्कन्धे ३ ५ ध्याये स एव प्रथ-
मं देवः कौमारं सर्गमाश्रित इत्यादि
ना द्रष्टव्यः । तीर्थे । नद्यादि तीर्थे ॥
अवतरत्यनेनास्मिन्वा । तृप्पवनसन्त-
रणाधो । अवेतृस्त्रो घञ् ।

अवतारणम् । न । भूतादिग्रहे । वस्त्रा-
चले । अर्चने । अवरोहणे ॥

अवतीर्णः । वि । अवतरणविशिष्टे ।
प्रादुर्भूते । जलादौ कृतावरोहे ।
प्रविष्टे ।

अवतोका । स्त्री । स्ववज्रभायाम् । पति-
तगर्भायां गवि । अवगलितं तोकम-

अवय

पत्यं यस्याः ॥

अवदशः । पुं । दंशने । भर्जितद्रव्यचर्च-
णे । मद्यपानरुचिजनकमद्यगद्रव्ये ।
अवदंश्यते पानरुच्यर्थम् । दंशदशने
। कर्मणि घञ् भावेवा ।

अवदातः । पुं । सिते । गौरे । वि । वि-
शुद्धे । शुक्लगुणविशिष्टे । पीतवर्णव-
ति ॥ मनोचे । अवदायते स्म । दैप्-
शोधने । क्तः ।

अवदानम् । न । खण्डने । पराक्रमे ॥
अतिवृत्ते । शुद्धकर्मणि । यथा । वि-
पश्चरागायन्ती विविधमवदानं बुरि-
पेरिति । उग्रोरे ॥ दोषवखण्ड-
दैप्शोधनेवा । भावेत्युट् ।

अवदारकः । पुं । खनिचे । वि ।
रणकर्त्तरि ।

अवदारणम् । न । खनिचे ॥ अवदार्यते
ऽनेन । दूषिदारणे । गत्यन्तः । ल्युट् ।

अवदाहः । पुं । अवदहने । न । वीरण-
भूले । अवनीयते दाहोऽस्मात् ।

अवदीर्णम् । वि । खण्डिते । द्रुते । द्र-
वीभूते धृतादौ । अवदीर्यते स्म । द-
विदारणे क्तः ।

अवदोहः । पुं । दुग्धे ॥ अवदुह्यते । दु-
ह० । कर्मणि घञ् ।

अवद्यम् । वि । अधमे । पापे । निन्दे ।
नवदति परंगुणम् न उच्यते न उच्यते

अवधू

वा । अवद्यावमाधमार्धरेफाः कुस्ति
तेइतिवदेर्नजिकर्त्तरियत् । अवद्यप
ग्येति तु कर्मणियत् ॥

अवद्योतनम् । न । प्रकाशे । त्रि । त
इति ।

अवद्रङ्गः । पुं । दृष्टे ।

अवधानम् । न । मनोयोगे ॥ अवधुधा
जो ल्युट् ।

अवधारणम् । न । निश्चये । अवधृतौ ।
इयत्तादिपरिच्छेदे । परिमाणनि-
श्चये ।

अवधारितः । चि । निश्चिते । कृतावधा
रणे ॥

अवधार्यः । त्रि । अवधारणीये । निर्धा-
र्यम् ।

अवधिः । पुं । अवधाने । सीन्नि । परस्यां
काष्ठायाम् । काले । विले । अवधान
म् । दुधाञ् । उपसर्गे घोः किः ।

अवधीरितः । चि । अवज्ञाते ।

अवधूतः । त्रि । अभिभूते । निवर्त्तिते ।

यथा । अवधूतभयम् । वायौ । अव-
धुनेति धूञ् । क्तः ॥ अनादृते ।
योगेश्वरे । सन्न्यासाश्रमिणि ॥ तन्नि-
वृत्तिर्यथा । अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाद्भूत
संसारसङ्कटात् । तत्त्वमस्यर्थसिद्ध-
त्वाद्भवधूतोभिधीयत इति । अपि

च । योविलङ्घ्यथाश्रमान् वर्णान् आ-
वधूतम् । त्रि । अवधूतम् ।

अवन

तन्येवस्थितः पुमान् । अतिवर्णाश्र-
मीयोगी अवधूतः सकथ्यतइति । य-
था रविः सर्वरसान् प्रभुङ्क्ते हुताशन-
स्यापिहि सर्वभक्षकः । तथैवयोगी
विषयान् प्रभुङ्क्ते नलिप्यते पुण्यपा-
पैश्चशुद्धइत्यपि । अवध्यो विशेषो
हंसेद्रष्टव्यः ।

अवधूननम् । न । तिरस्करणे ।

अवधूलनम् । न । अवचूर्णने ।

अवधृतः । चि । आकर्णिते । निश्चिते ।

अवधृतिः । पुं । अवधारणे ॥

अवध्यः । चि । मारणायोग्ये । यथा ।

अवध्याश्रित्यं प्राहृत्तिर्यग्योनिगता

स्वपीति । अपिच गान् श्रुत

लोके अवध्याः शत्रुयोधितइति । अव

ध्यवधे पापमुक्तंमनुना । यावानवध्य

स्यवधेतावान् बध्यस्य मोक्षणे । अ

धर्मो नृपतेर्दृष्टो धर्मस्तु विनियच्छत इ

ति । ८ अध्याये २४८ श्लोकः ।

अवध्वंसः । पुं । परित्यागे । निन्दने ।

अवचूर्णने ।

अवध्वस्तः । चि । परित्यक्ते । निन्दिते

। अवचूर्णिते ॥ अवध्वस्यतेस्म । ध्व

सुगतौच । क्तः ।

अवनम् । न । प्रीतौ । रक्षणे । प्रीण

ने । अवरक्षणादौ । ल्युट् ।

अवनतम् । त्रि । अवाग्भूते । आनते ।

अवने

अवनमतिष्ठा । यमप्रज्ञत्वे । गत्य
र्थे तिक्तः । अनुदात्तोपदेशेऽन्यनुना
सिकलोपः ।

अवनतिः । स्त्री । विनये । अनौद्धत्ये ।

अवनदुः । द्वि । मन्थुत्ते ।

अवनाटः । द्वि । नतनासिके । नासि
कायाऽनतम् । नतेनासिकाया इति
नाटश्च । तद्योगात्नासिकाऽवनाटा ।
साभक्ष्यस्य । अर्धआद्यश्च ।

अवनामः । पुं । प्रणामे । अवनमनम् ।
अवनामेधश्च ।

अवनायः । पुं । अधोनयने । निपातने ।

अवनयज्जम् । स्त्रीञ् प्रापणे । अवो
दोर्निञ् ।

अवतिः । स्त्री । भुवि । अवति अव्यते
वा । अवरक्षणादौ । अर्त्तिस्त्वृधर्मा
त्यनिः ।

अवनितः । द्वि । क्षालिते ।

अवनी । स्त्री । स्थिरायाम् । भूमौ । वा
यमाश्रयायाम् । कृदिकप्रादित्तिवा
लीष् ।

अवनीपतिः । पुं । राजनि । अवन्या
पतिः ॥ अवनी पातिवा । पारक्षणे
पातेर्धतिः ॥

अवनेजनम् । न । प्रक्षाजने । हस्तसंस्का
रे । अव शिजिर० । ल्युट् । पिण्ड
प्रदानार्थमास्तृतकुशोपरिजलसे -

अवभा

चने ॥

अवन्तयः । पुं । देशभेदे । मासवेषु ॥

अवति । अवरक्षणादौ । बाहुल्यका
ञ्जिश्च ।

अवन्तिका । स्त्री । उज्जयिन्याम् ॥

अवन्तिसेमम् । न । काञ्जिके । अवन्ति
षु अभिषुतं सेमम् । शाकपार्थि
वादिः ।

अवन्ती । स्त्री । देशभेदे ॥ यथा । ताम्र
पर्णा 'समासाद्यशैलाद्गुग्निखरोक्षत' ।
अवन्तीसंज्ञकोदेशः । काश्चिकातचनि
ष्ठतीति ।

अवपातः । पु । विले । निपाते । च
पतने । अवपतनम् । पठ्ठृ० । १ । सि
गजग्रहणगर्ते । अवपातस्तु हस्त
गर्ते कृन्नेट्यादिनेति यादवः । औ
ची इति भाषा ।

अवपाचितः । चि । भिन्नोदकीकृते अ
पपाचिते ।

अवपाशितः । द्वि । वट्टे ।

अवपुतः । द्वि । अवतीर्थे । सहस्रैवाव
तीर्थे ।

अवबुद्धः । द्वि । अनुभूते ।

अवबोधकः । पुं । परिदीपके ॥ अवबो
धयति । बुध । ग्लुष् ॥

अवभर्जितः । द्वि । दग्धे ॥

अवभासः । पुं । साक्षात्कारे ॥

अवम

अवभासकः । चि । प्रकाशके ।

अवभृथः । पुं । दीक्षान्तयज्ञे । मुख्ययज्ञ
शेषयज्ञविशेषे । प्रधानकर्मसमाप्तौ
क्रियमाणेष्टविशेषे ॥ यज्ञाङ्गभूत
ज्ञानविशेषे ॥ अवधियतेऽनेन । डु
भृजधारणपोषणयोः भृज्भरणयोः ।
अवेभृजइतिक्थ न् ॥

अवभ्रटः । त्रि । नतनासिके ॥ अवमन्तं
नासिकायाः । नतेनासिकायाः संचा
यामितिभ्रटच् । अवभ्रटंच नासिका
यानतमख्यस्याः । अर्शआद्यच् । अ
वभ्रटानासिकाख्यस्य पुरुषस्य । अर्श
आद्यच् ॥

अवमः । त्रि । कुत्सिते । अवत्यस्यादा
पानम् । अवरचणादौ । अवयेति
अवेणावतेरमः प्रत्ययोनिपातितः
॥ अवोभवेवा । अवोधसेर्लोपश्चे
तिमः ॥ न । अवमद्दिने ।

अवमसम् । चि । अवमानिते ॥ अवम
न्यतेस्म । मनश्चाने । क्तः ॥

अवमतिथिः । स्त्री । स्युटिः स्युस्तिङ्गे
वारे एकस्मिन् अवमतिथि रिति ख
चिततिथौ ॥

अवमद्दिनम् । न । अवमे । यथा । ति
थ्यन्तद्वयमेकोऽदिनवारः स्पृश तिथ्यन्त
ङ्गवत्यवमद्दिनम् । अस्मार्थः । । दनेता
वहारद्वयंभवति वारप्रवृत्तिकाज्ञात्

अवरः

पूर्वमेकोवारस्तत्परंचान्यः । तत्रदिन
स्याहोरात्रस्य एकोवारस्तिथ्यन्तद्वयं
तिथित्रयंवायचदिनेस्पृशति तदऽवम
दिनम् । वारप्रवृत्तिकाज्ञात् परंपर
दिनसूर्योदयावधेकवारेण तिथ्यन्त
द्वयस्पर्शे तिथित्रयस्पर्शेवा अवमदि
नंस्यादित्यर्थः ॥

अवमन्ता । त्रि । अवमानस्यकर्त्तरि ॥
अवमन्यते । अवपूर्वान्मनेस्तृच् ।
अवमर्द्दः । पुं । पीडने । अवमर्द्दनम् ।
मृद्वोदे । घञ् ॥

अवमर्शः । पुं । नाटकसन्त्यन्तरे ।
अवमानना । स्त्री । अवचायाम् ॥ अव
मानवम् । मनेर्ग्यन्ताद्युच् ।

अवमानितम् । त्रि । अवचाते । अवमा
न्यतेस्म । मानपूजायाम् । क्तः ॥
अवमूर्द्धशयः । त्रि । अधोमुखशाग्रिनि ॥
अवनतो मूर्द्धायस्यसः । अवमूर्द्धाशेते
शीङ्स्वमे । पार्श्वदिषूपसंख्यानादच् ।
अवमोटनम् । न । परिवर्त्तने ।

अवमोटनी । स्त्री । परिवर्त्तनशीलाया
म् ।

अवयवः । पुं । अङ्गे । प्रतिष्ठाहेतूदाह
रणोपनयनिगमनान्यः अनुमानवय-
वाः । अवयौति । युमिश्रणे । यवाद्य
च् ॥

अवरः । त्रि । अरमे । पश्चाङ्गवे । अधमे ।

अवर

कार्ये । न । गजान्त्यजङ्घादिदेशे ।
 अवराति । रादाने । आतश्चोपसर्ग
 इतिकः । यद्वा । नट्योतित्रियतेवा ।
 टञवरणे । अथ ग्रहद्वित्र्यद्वा ।
 अवरथः । पुं । कनिष्ठभातरि । यवीय
 सि । शूद्रे । अवरस्मिन् काले जा
 तः । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥
 अवरजा । स्त्री । कनिष्ठार्थाभगिन्याम् ।
 अवरतः । । पश्चादर्थे । अवरस्तात् ।
 तसिच् । अवरस्तादर्थे । विभाषाप
 रावराभ्यामिच्छतसुच् । अवरतोव
 सत्त्यागतोरमखीयंवा ॥
 अवरतिः । स्त्री । विरतौ । उपरामे ॥ अ
 वरमखम् । रमकिञ्चयाम् । क्तिन् ।
 अवरप्रोक्तः । वि । प्राकृतबुद्धिनेते । स्त्री
 नमतिनाप्रोक्ते । अवरेणप्रोक्तः ।
 अवरवर्षः । पुं । स्त्री । शूद्रे । वृषले ।
 अवरोऽधमेवर्षोऽस्य । अवरश्चः सौ
 वर्षश्चेतिवा ।
 अवरवर्षकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । अवरव
 र्षश्च ॥
 अवरव्रतः । पुं । अर्के ॥ वि । हीनव्रते ।
 अवरस्तात् । । अवरे । अवस्तादर्थे ॥
 अवरस्मिन् अवरस्याम् अवरस्तात्
 अवरस्याः अवरोऽवरादावसत्त्याग-
 तोरमखीयंवा । दिक्कब्धेभ्यश्च्यस्ता
 तिः तत्त्वन्नियोगेनविभाषावरस्येति

अवरो

अवरस्यपक्षेऽवादेशाभावः ।
 अवरा । स्त्री । भवान्याम् । पार्वत्याम् ।
 अवराक्ष्यम् । वि । अवराङ्गभवे । अवरा
 ङ्गभवम् । परावराधमोत्तमपूर्वाञ्चे-
 तियत् ।
 अवरीयम् । वि । धिक्कृते । अवरीयते
 स्म । रीङ्सुवणे । क्तः ।
 अवरुणः । वि । भमे ।
 अवरुहः । वि । स्त्रगिते । आच्छादिते ।
 अवरुद्धा । स्त्री । अन्तःपुरचारिण्यांभो-
 ग्यावाकर्मकर्याम् ।
 अवरुद्धः । वि । अवतीर्थे ।
 अवरोधः । पुं । तिरोधाने । राजदारे च
 । युद्धान्ते । राजस्त्रीगृहे ॥ अ
 र्धः
 तेऽप । रुधिरावरणे । घञ् ॥
 अवरोधकः । वि । रोधकारके । अ
 धकर्त्तरि । अवरोधयति । अवपूर्वा
 त् रुधेर्युच् ।
 अवरोधनम् । न । राज्ञामन्तःपुरे । अ
 वरुध्यतेऽप । रुधिरावरणे ।
 ल्युट् । अवरोधकारके रोकना इति
 भाषा । यथा । कस्यावरोधनमिति ।
 अवरोधावनम् । न । अन्तःपुरे ।
 अवरोधिकः । पुं । अन्तःपुराध्यक्षे । अ
 रोधेनियुक्तः । तत्त्वन्नियोगेनविभाषा
 संज्ञापूर्वकत्वाद्भूत्वाभावः । अवरोधो
 स्यास्तिवा । ठम् ।

अवस

अवरोपितः । त्रि । उदासिते ।

अवरोप्यमाणः । त्रि । अवतार्यमाणे ।

रुहेर्यन्तात्कर्मखिलः शानच् । रु-

हः पोन्त्यतरस्यामितिपः ।

अवरोहः । पुं । अवतारे । अवतरणे ॥

आरोहे । तरुमूलात्प्रभृतिदृष्ट्याग्रप-

र्यन्तं गतायां गुडूच्यादिप्रतायाम् ।

खतोद्गमे ॥ अधोगतौ । स्वर्गे ॥ अव-

रोहतिजन्मते । रुहबीजजन्मनि ।

पाश्चाद्यच् ॥

अवरोहशास्त्री । पुं । प्रखट्टे ।

अवरोहिका । स्त्री । अश्वगन्धासता-
याम् ॥

रोही । पुं । बटद्रुमे ।

वर्णः । पुं । निन्दायाम् । परिवादे ।

प्रख्यते । वर्णं वर्णने । घञ् । वर्णं ।

प्रशंसा । तद्विरुद्धोऽवर्णः ।

अवस्यम् । पुं । न । देहमध्ये ॥ त्रि ।

स्यमाने । सस्यमे । स्यतेस्य । ल

नेसंगे । लुप्तस्वान्तेतिसाधुः । यद्वा ।

लस्यतेस्य । ओलस्यो ग्रीडने । ग

त्यर्थेतिक्तः । स्त्रोरिति सलोपः । ओ

दितश्चेतिनत्वम् । स्त्रीदितइतिनेट् ।

अवकृष्टमवसर्गं वा लस्यम् । प्रादयो

गतेतिसमासः ।

अवसन्धः । पुं । आधारे । अवसन्धने ।

अवसन्धनम् । न । आश्रये । यद्वा । प्र

अवले

तिकूलतामुपगतेहि विधौविप्रसत्त्व

मेतिबहुसाधनता । अवसन्धनायदि

नभर्त्तुरभूच्च पतिव्यतःकरसहस्रम

पीतिमाघे ८ सर्गः । पुं । हृदयस्य

कफे ।

अवसन्धितम् । चि । अवसन्धिते । आ-

श्रये । संश्रिते । आश्रिते । वस्त्रादि

नारुहे ॥ अधोलम्बायमाने । अवस-

न्धतेऽच । लविः । तोधिकरणे चेति-

क्तः ।

अवसिप्त । त्रि । गर्भेणविवेकहीने ।

अवसिप्तता । स्त्री । अहङ्कारे ।

अवसिप्ता । पुं । अवसन्धभावे । देहस्यरे ।

गादिनिमित्ते जरादिनिमित्तेवाकृ

शीभावे ।

अवसीठ । त्रि । भक्षिते । कृतावलेहे ।

अवसीला । स्त्री । अवसायाम् । अना

यासे ।

अवलुग्ननम् । न । लुग्नने । लोटनारति

भाषा ।

अवलेपः । पुं । गर्भे । लेपने । दूषणे ॥

सङ्गे । अवलेपनम् । लिपउपदेहे ।

घञ् ।

अवलेपनम् । न । सचये । विलेपने ।

मलना । इतिभाषा ।

अवलेहः । पुं । लेहौपधे । अवलिह्य

ते । लिह्येर्घञ् । तल्लक्ष्यं पर्यायाश्च

अवश्य

यथा। क्वाथादेर्यः पाकात् घनत्वं
सारसक्रिया। सोमलेहश्चलेहसंप्राप्त
इत्युच्यते बुधैरिति वैद्यकपरिभा
षा ।

अबलेहनम् । न । लेहने । जिह्वयाआ
स्वादेने । चाटना इतिभाषा ।

अवलोकनम् । न । आलोके । दर्शने ।
अनुसन्धाने । लोकादर्शने । ल्युट् ॥

अवलोकितम् । वि । निरीक्षते । देखा
इतिभाषा । पुं । लोकनाथे । बुद्धवि
शेषे । नपुंसके भावेक्तः । न । प्रेक्ष
क्रियायाम् ।

अबल्लुजः । पु । सोमराज्याम् । चि ।
असाधुजे । अबल्लोरशोभनाज्जातः
। कृष्णवर्णसोमराज्याम् । हाकुच इ
तिगौडभाषा ।

अबवादः । पुं । निन्दायाम् । आप्ताया
म् । बिस्त्रम्भे ॥ अबाऽऽलम्बने । कार्य
मबलम्भवदनमच । बदेर्घञ् ।

अवशः । वि । निःश्रेयससाधनाया ऽप्रय
तमाने । परतन्त्रे । अस्वाधीनशरी
रे ॥ अविव्याकामकर्मादिपरवशे ।
प्रतिकूले । नविद्यतेवश मायत्तत्त्वंय
स्यसः ।

अवशिष्टः । वि । उर्वरिते । परिशिष्टे ।

अवश्यम् । ॥ । निश्चये । अशक्यनिवा
रणे । नित्ये ॥ प्रयत्ने ॥ अवश्यायते ।

अवः

श्यैङ्गतौ । डम्प्रत्ययः ॥ लुम्पेद्व
श्यमःकृत्ये । यथा । अवश्यपाच्यम् ।
अचग्यआवश्यके इतिकृत्वंन ॥ चि ।
अनायत्ते ।

अवश्याः । स्त्री । कुञ्ज्प्रत्ययम् । चि । अना
यत्ते ।

अवश्यायः । पुं । नीहारे । अभिमाने ।
दर्पे । अवश्यायते शैत्यमापद्यते ।
श्यैङ्गतौ । श्याद्यधेतिङ् । आटेः-
युगितियुक् ।

अवश्रयणम् । न । बुद्ध्यादितोऽवतार्य-
स्थापने ।

अवष्टब्धः । वि । अविदूरे । आसन्त्ये
आक्रान्ते । अवलम्बिते । अवष्टम्भ-
स्य । हृभिस्तम्भे स्तम्भुरोधनेवा । ।
। स्तम्भेः अवाच्चेतिषः । अवाच्चा-
नेतिस्त्रुचेषण आबिदूर्यस्तम्भेःषत्त्रवि-
धानादवष्टब्धशब्द आसन्नपर इति-
अवश्यानावष्टब्धे इत्यत्रमनोरमायां
स्थितम् ।

अवष्टम्भः । पुं । स्वर्णे । स्तम्भे । मारम्भे
। सौष्टवे ॥ अवष्टम्भनम् । हृम्भुरोधे
। घञ् ।

अवध्याणम् । न । भक्षणे ।

अवः । ॥ । बाह्ये । बहिरर्धे । अवोगच्छ
ति । अवस्तादर्थे । अवरस्मिन् अ
वरस्याम् अवरस्यात् अवरस्याः अव

अवस

रोऽवरावा वसत्यागतोरमणीयंवा
। पूर्वाधरावराणा मिथ्यसिस्तस्त्रि
योगेनावरस्यावादेशश्च ॥

अवसः । पुं । अर्के । भूपे । अवति । अ
वरक्षणादौ । अत्यविषमीत्यादि-
नाऽसत् ॥

अवसक्तः । वि । लभे ।

अवसविधका । स्त्री । पर्यङ्गदन्धे । पर्य
ङ्गे ॥

अवसखीनम् । न । पश्चिणोऽधःपतने
शोभनवत्तायाम् ।

अवसन्नः । वि । प्राप्तावसादे । विषये ।
अवासदत् । षड् । गत्यर्थेति क्तः ।

अवसन्नता । स्त्री । खेदे । भावे तत् ।

अवसरः । पुं । प्रस्तावे ॥ शिष्यजिज्ञा-
सानिवृत्तावश्यकत्वस्वरूपे सङ्ग-
तिविशेषे । अनन्तरवक्तव्यत्वमवसरः
। यद्योपमानेऽवसरसङ्गतिरितिजग-
दीशतर्कालङ्कारः । वस्तरे । मन्त्रमे-
दे । वर्षणे । अवसरणम् । सृगतौ ।
वाहुल्यकादप् ॥ अधिकरणेपुंसिसंज्ञा-
यामितिघोषा । योग्यकाले ।

अवसरालयः । पुं । अर्द्धरात्रे ।

अवसर्गः । पुं । निरवग्रहे । स्वतन्त्रे ॥ अ
वसर्जनम् । अवसृज्यतेवा । सृज् ।

घञ् ॥

अवसर्पः । पुं । चारे ॥ अवसर्पति । सृप् ।

अवस्त

गतौ । पचाद्यच् ॥

अवसर्पिणी । स्त्री । वैदिकल्पे । सत्तु-
दशकोटिकोटिसागरवर्षेणसमाप्य-
ते ।

अवसादः । पुं । अवसन्नत्वे । विषादे ।
अवसदनम् । षड् । भावे घञ् ।

अवसादनम् । न । नाशे । शैथिल्यापा-
दने ।

अवसानम् । न । समापने । विरामे ।
पर्यन्ते । स्रत्यौ । सोमायाम् । घेन्त
कर्मणि । ल्युट् ॥

अवसायः । पुं । शेषे । समाप्तौ । नि-
श्चये ॥

अवसायकः । पुं । अवसानकरे । स्थिते
गर्ह्यन्तात् ण्वुल् ।

अवसितम् । वि । ऋद्धे । परिपक्वमर्दित
धान्ये । ज्ञाते । गतौ । अवसाने । अव-
सानगते । समाप्ते । सम्बन्धे । पिञ्-
बन्धने इत्येतस्यावपूर्वस्यनिष्ठायांरूप-
म् । अवस्यतिस्म अवसीयतेस्मवा ।
घेअन्तकर्मणि । क्तः । वतिस्यतीती-
त्वम् ।

अवसृष्टम् । वि । निः सृते ।

अवसेकिम् । पुं । वटके । बडाइतिख्या-
ते । इति हेमचन्द्रः ।

अवस्तन् । पुं । शिविरे । विजिगीषूणां
निवेशस्थाने । अवस्तन्दति । स्तन्दि-

अवस्था

र० । पचाद्यच् । अवस्थने ।

अवस्थान्दनम् । न । अवस्थारणे । अवगा
हने ।

अवस्कारः । पुं । विष्ठायां । अपाने । गु
ह्ये । उपस्थे । गोप्ये । अवकीर्यते
क्षिप्यते । हविष्ये । ऋदोरप् । क
क्षादिः । वर्चस्वेऽवस्कार इतिवासा-
धुः ।

अवस्तात् । १ । अवरे । अवोर्ध्वे । अवर
स्मिन् अवरस्याम् अवरस्तात् अवर
स्या । अवरोऽवरावा वस्तुस्थानगतोर-
मणीयंवा । दिक्छन्देभ्य इत्यस्ता-
ति । विभाषावरस्येतिपक्षेऽवादेशः ।

अवस्कारः । पुं । जवनिकायाम् । कनात्
इति चिक इति प्रसिद्धायाम् । आ-
स्तरणे । अवस्तृणात्यऽनेनास्मिन्वा ।
स्तृञ् आर्षादने । अवेतस्त्वोर्ध्वम् ॥

अवस्तु । न । अस्तानादिसकलजडसम्
दायस्वरूपे महाप्रपञ्चे । वस्तुनोऽन्य
स्मिन् । अस्तद्वस्तुनि ॥

अवस्था । स्त्री । दशायाम् । कालकृत-
विशेषे । कालकृतोपधर्मोपधोवैव
नादिविशेषस्तस्मिन् । यथाहुः । कै
मारं पञ्चमाब्दान्तं पौमखण्डदशमाव-
धि । कैशोरमाषष्टदशाद्यौवनंतु-

ततः परमिति । अपिच । आषोड-
शाद्भवेनास्तस्यस्ततश्च्यते । वृ-

अवहा

इत्सुसप्ततेरुर्ध्वं वर्षी यान् नवतेः पर

इति । अवस्थाने ॥ अवतिष्ठति । अव
पूर्वात् स्थाधातोर्भवस्थायामितिच्चा
पकात् साधुः ॥ अवतिष्ठतेऽनयावा ।
आतश्चोपसर्गइत्यड् । टाप् ।

अवस्थाचतुष्टयम् । न । वैद्यकमतेका
लकृतचतुर्विधदशायाम् । यथा ।
आपञ्चदशवर्षं बाल्यम् । आर्षिंशद्वर्षं
कैमारम् । आपञ्चाशद्वर्षं यौवनाम् ।
पञ्चाशतजर्ज्वरं वृद्धत्वमिति ।

अवस्थानम् । न । स्थितौ । वासे । प्र
तिष्ठायां । अवपूर्वात्तिष्ठतेर्लुट् ।
अवस्थितः । वि । प्रतिफलिते ॥ आ
ने । कृतावस्थाने । स्थिते । अवस्थान्य
ष्टागतिनिवृत्तौ । क्तः । वतिस्यरैम
तीत्यम् ।

अवस्थितिः । स्त्री । अवस्थाने ॥

अवस्थान्दनम् । न । नाशे ।

अवस्थंसनम् । न । अधः पतने ।

अवस्थंसितः । वि । क्षिप्तते ।

अवहाः । पुं । त्रायोस्तृतीयेत्यन्धे ॥ य-
था । त्तः सत्योऽधुवोऽधर्माविधर्ताश्च
विधारणः । चरणश्चतृतीयेत्यमाच
न्द्रादकङ्कोगणः ३ इति ॥

अवहनमम् । न । अवहाते ।

अवहस्तः । पुं । हस्तपृष्ठे ।

अवहारः । पुं । चारे ॥ द्यूतयुद्धादिवि

अवहृ

अमे । निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये । ग्रा
हाख्ययादसि । अवहरति । अवपूर्वा
त् हजः श्याह्यधेतिणः । यद्वा । अव
ह्रियन्तेऽस्मिन् । हज्० । अवहाराधा
रेतिघञ् । धर्मान्तरे ।

अवहारकः । पुं । अवहारार्थे । हांगर
इतिस्थातेजलजन्तुविशेषे । नक्रा-
जे ॥ अवहारयव । स्वार्थेकः ।

अवहार्यः । त्रि । समर्पणीये । दण्ड
नीये ।

अवहालिका । स्त्री । प्राचीरे । इति
हारावली ॥

अवहासः । पुं । परिहासे । अवहसन
त् । हसे० घञ् ।

अवहितम् । त्रि । सावधाने । विज्ञाते ।
प्रवेष्टिते ॥ निहिते । अवधीयतेस्म ।
हुधान्धारण्य पोषणयोः । क्तः । द
धातेर्हिः ।

अवहित्यम् । न । स्त्री । आकारगुप्तौ
॥ अवहृः स्थितम् । सुप्रिस्थ इत्यव
त्यइतियोगविभागात्कः । पृषोदरा
दिः । अवहित्यमथोद्यतेति भरतो-
क्तेः क्लीबम् ।

अवहित्या । स्त्री । आकारगोपने । अ
वहृःस्थितिः अवहित्या । सुप्रिस्थ इ
त्यवत्य इतियोगविभागात्कः । पृ
षोदरादिः । टाप् ।

अवाह्य

अवहेलम् । न । स्त्री । अनादरे । अ
वज्ञायाम् । अवहेलनम् । हेतुअना
दरे । घञर्थेकः । डल्योरेकस्वस्मर
याल्लः ।

अवहेलनम् । न । अनादरे । तिर
स्कारे ।

अवहेला । स्त्री । अनादरे ॥

अवहेलितम् । त्रि । कृतावहेले ।

अवाक्पुष्पी । स्त्री । मधुरिकायाम् ।
शतपुष्पायाम् । सौंफ इतिस्थाताया
म् । अवाचिपुष्पाण्यस्याः । गौरादिः
। अधःपुष्पाम् । मङ्गल्यायाम् । हे-
ठाहुलीति गौडप्रसिद्धे तृण्ये ।

अवाक्शाखः । पुं । स्वर्गनरकतिर्य
क्मेतादिशाखाभि श्याखिनिसंसार-
दृष्टे । अर्वाण्शोनिकृष्टाः कार्योपाध
योहिरण्यगर्भादयो महदहङ्कारत
न्माचादयोवा शाखा इव शाखाय
स्यसः ।

अवाक्शिरा । पुं । अधोमुखे । अवा
क्शिरोऽस्य ।

अवाचः । त्रि । परिरक्षके ।

अवाग्र । त्रि । नम्रे । अवनते । अवनत
मग्रमस्य ।

अवाङ्मनसगोचरम् । त्रि । वाङ्मनस-
योरविषये । वाङ्मनसयोगोचरम्
नवाङ्मनसगोचरम् ॥

अवाच्य

अवाङ्मुखः । वि । अधोमुखे ॥ अवा
ङ्मुखंयस्तः ॥

अवाक् । । अधोदेशे । अवाचिदेशे
अवाचोदेशात् अवाङ्देशो वा ।
दिक्छन्देभ्यः सप्तमी पञ्चमी प्रथ
माभ्य इत्यस्तातिः । अच्चेर्लुक् ।

अवाङ् । वि । अधोमुखे । नम्रे ॥ अवाच्य
अधोमुखीभवति । ऋत्विगितिक्कि
न् ।

अवाक् । वि । मूके । नवागस्य ।

अवाची । स्त्री । दक्षिणदिशि । अधो
दिशि । अधोमुख्याम् । अवोमध्या
र्थः । अङ्गोमधोश्चतिसूर्यम् । ऋत्वि
गादिनाक्किन् । उगितश्चेति ऊोप्-
इतिस्वामी ॥ वस्तुतस्तु दक्षिणदिशि
असाधुरेवायम् । अवपूर्वस्यान्तेर
धोमुखीभावेवृत्तेः ।

अवाचीनम् । वि । दक्षिणदिग्भवे । अ
धोमुखे । अवानेव । विभाषाच्चे रि
तिखः ॥

अवाच्यम् । न । दुर्बचने । अनचरे ॥
नवचनार्हम् । स्यत । वचोऽशब्दसं
ज्ञायामितिनकुत्त्वम् । वि । अनिन्दि
ते । अवक्तव्ये ॥ यथा । नैवपश्येन्नशृ
णुयाद्वार्थंजातुकस्यचित् । ब्राह्म-
णानां विशेषेणनैववृथात् कथञ्चन ।
यद्ब्राह्मणस्य कुशलं तदेवसततं वदेत् ।

अवार

तूष्णीमासीत् निन्दायां कुर्वन्मैष
ज्यमात्मन इति महाभातम् ।

अवाच्यदेशः । पुं । वैनौ । भगे ॥ अवा
च्यश्चासौदेशश्च ।

अवाच्यवचनम् । न । दोषविशेषे । यदे
वावाच्यवचनम् वाच्यवचनंहितम् ।

अवान्तरः । वि । प्रधानान्तःपातिनि ।
इयंफलश्रुतिर्नश्रेयःपरमपुरुषार्थ-
साधनपरा भवति । किन्तुबहिर्मुखा
ना मोक्षविवक्षयाऽवान्तरकर्मफलैः
कर्मसुरच्युत्पादनमात्रम् । यथा ।
पिबनिर्म्यं प्रदास्यामि खलु ते खलु
उडुकान् । पिबैवमुक्तः पिबति ति-
म प्यतिवाचक इति ॥

अवाप्तः । वि । प्राप्ते ।

अवाप्तिः । स्त्री । प्राप्तौ ।

अवाप्य । वि । लब्धये ।

अवारम् । न । नद्यादेः पूर्वतीरे । अवा
कृतटे । अवाकतीरमवारम् । अवअ
र्यते । ऋगतौ । कर्मणि घञ् ॥ न-
वारमस्त्येतिवा । अर्धआद्यच् ।

अवारपारः । पुं । समुद्रे ।

अवारपारीणः । वि । पारगे । अवारपा
रंगच्छति अवारपारयोर्भवोवा तत
आगतोवा । राष्ट्रावारपाराद्बन्धवि
तिखः । अवारपारंगामिनि ॥ अवा
रपारात्त्यन्तानुक्तामंगामीतिखः ।

अविक

अवारिका । स्त्री । धन्याके ॥ अवारिका

पिपाठ इति राजनिर्घण्टः ।

अवारितः । त्रि । अकृतवारणे ।

अवारीण । त्रि । अवारगामिनि । अवा

रंगच्छतीत्याद्यर्थेषु । अवारपारादि

गृहीतादिपरीताश्चेति खः । अवारं

गामीवा । अवारपारात्त्यन्तानुकामं

गामीति खः ।

अवावटः । पुं । द्वितीयेन पित्रासवर्णा

यामुत्पादिते । यथा । द्वितीयेन तु

ब'पित्रासवर्णायां प्रजायते । अवावट

इति ख्यातः । शूद्रधर्मसजातित इति

श्रुतिः ।

साः । त्रि । नये । नवासोऽस्य ।

ह्यः । त्रि । आभ्यन्तरे । प्रतीचि ।

नीचोऽन्यस्य बाह्यस्याभावात् । न

विद्यते बाह्यमन्यदस्य ।

अविः । पुं । नाथे ॥ रवौ । मेघे । शैले ॥

मूषिककन्धले । अवति अव्यतेवा ।

अवरक्षणादौ । इन् । स्त्री । स्त्रीय

भिषय्याम । अवति खज्जाया । सर्व-

धातुभ्य इन् ।

अविकः । पुं । अविशब्दार्थे । अविरेव-

। अवेः कइतिकः ।

अविकटः । पुं । मेघसमूहे । अवीनांस

ज्ञातः । सङ्घाते कटच् ।

अविकम्पः । त्रि । अग्रचले । नास्ति वि-

अविज्ञा

श्रिष्टः कम्पोवेपथुर्यसः ॥

अविकम्पितः । त्रि । अचलिते । न वि-

कम्पितः ।

अविकल्पः । त्रि । एकरूपे । न विकल्पो

ऽस्मिन् ।

अविकारी । त्रि । विक्रियाशून्ये कूटस्थे

परमात्मानि ।

अविकृतिः । स्त्री । मूलप्रकृतौ । नास्ति

विकृतिर्यस्याः ।

अविगन्धिका । स्त्री । अजगन्धावृद्धे ।

अविगीतम् । त्रि । अनिन्दिते ।

अविद्यः । पुं । करमर्द्धके । विजयते खः ।

ओविजीभयचलनयोः । गत्यर्थेति-

क्तः । ओदितश्चेति नत्वम् । न विद्यः ।

अविचारः । पुं । अन्याये । विवेकाभावे

। यथा । अविचारसिद्धेर्यवेशविका-

सिनीवमाया असतोपि भावानुपदर्श-

यन्ती परपुरुषं वञ्चयतीति । त्रि । वि-

चार रक्षिते ।

अविचारकः । त्रि । मूढे ।

अविचारितम् । त्रि । अकृतविचारे ।

अविवेचिते ।

अविचाली । त्रि । देशान्तरमासिरक्षि-

ते ॥

अविध्युतः । त्रि । नित्ये ।

अविघ्नः । त्रि । अनभिघ्ने । अग्रवींशे ।

अविज्ञातः । त्रि । अर्थापरिज्ञानाद्-

अविता

निश्चिते । यथा । यद्धीतमविज्ञातं
निगदेनैव शब्दयते । अनया विषय-
बोधो न तत्त्ववृत्तिकर्हि चिदिति । न
तत्त्ववृत्ततीति । निष्कलं भवतीत्यर्थः
। ईश्वरे ॥ यन्न विज्ञायते पुष्पिर्नाम-
भिर्वाक्रियागुणैरिति न शक्तेः ।

अविज्ञातार्थम् । पुं । परिषत्प्रतिवादि
भ्यां चिरभिहितमप्यविज्ञातमविज्ञा-
तार्थम् ॥ ५ । ५२ । चिरभिहितं वा-
दिनेति शेषः ।

अविज्ञानकाम् । पुं । अनिपुणे । अवि-
ज्ञानि । अविज्ञानमस्ति अस्यास्मि-
न्वा । मतुप् ।

अविज्ञेयम् । न । प्रमाणात्तरानवगाह्ये
। औपनिषदे ब्रह्मणि । तद्विद्वत्त-
त्वाद्द्रुपादिहीनत्वात् इदमेवमिति-
विस्पष्टज्ञानार्हं न भवति । न विज्ञेयम्
। वि । प्रमाणात्तरानवगाह्ये । दुर्ज्ञेये ।

अदिहीनम् । न । पक्षिणां माभिमुख-
मित्युक्तेने ॥

अवितम् । वि । रक्षिते । अव्यतेऽस्य ।
अवरक्षणादौ । क्त ।

अवितवम् । न । सत्ये । तत्त्वे । नवित-
वम् । वि । तद्विशिष्टे- ।

अवितर्कम् । वि । अनूहनीये । औ-
तार्थे ।

अविता । वि । पाक्षयितरि ।

अविद्या

अविद्याजः । पुं । न । पारदे । इति रा-
जनिर्घटः ॥

अविदग्धः । वि । अजगत् । निर्गन्धे । अ-
चतुरे ॥

अविदासी । वि । उपपद्यमाने ॥

अविदितः । वि । विदितविपरीते । अ-
व्याकृते । अज्ञाते । विज्ञानावेक्षे ।
अविदितविज्ञाना यद्विज्ञोऽकमदस्तेः ।

अविदुसम् । न । मेघदुग्धे ॥ अवेदुः/स-
म् । अवेदुग्धेऽसोऽदुसमरीसचः ॥

अविदुर्कर्ण्य । स्त्री । पाठायाम् । अविद्वौ-
कर्ण्यौ यथा । पाककर्णेति स्त्रीषु । अ-
विद्वेऽऽदिद्वः पर्यङ्गः कर्ण्योऽस्याम्

अविद्यः । वि । विद्वीरहिते ।

अविद्यमाना । स्त्री । मायायाम् ॥
अभावे । अवर्त्तमाने ॥

अविद्या । स्त्री । अहम्यते । अज्ञाने ।
यथाहुः । अविद्याया अविद्यात्त्वमि-
दमेव तुल्यवत् । अविद्यायाऽऽदिष्टा

त्वमन्यथावस्तु स्यादवेदिति ॥ अविद्या-
सेयं भ्रान्तिर्विराजं वा सर्वव्यापिरी-

धिनी । स्मृतेन विचारंसा तमेव्यद-
द्विबोकरमिति । पुनश्च । दुर्घटत्व

मविद्याया भूषणं न तु दूषणम् । कथ-
चिद्घटमानस्येऽविद्या त्वदुर्घटं भवे-

दिति । अनित्यागुणिदुःखानात्मसु-
मित्यागुणिदुःखानात्मस्येति । अविद्य-
त

अविना

महदहङ्कारपञ्चतन्मात्रेष्व नात्मस्वा
त्मबुद्धौ । अतस्मिंस्तद्बुद्धौ । विपर्य
ये । मिथ्याज्ञाने । अनात्मन्यात्मत्वा
त् । यथाशरीरे मनुष्यो ह मिथ्यादि
। इयञ्च सर्वक्लेशमूलभूता तम इत्युच्य
ते । अनादिभावरूपाज्ञाने । अग्नि
होत्रादिलक्षणे कर्मणि । मलिनसत्त्व
प्रधानायाम् । संवृत्तौ ॥ परमानन्द
स्वरूपात्माज्ञाने । वेदनविद्या । विद
ज्ञाने । संज्ञायां समजनिषदनिपते
ति कथम् । विद्याविरुद्धा अविद्या ॥

अविद्यान । त्रि । अन्ते । न विद्यान ।

वधिः । पुं । शास्त्राविहिते । अविधा
ने । यथा । वसेत्सनरके घोरेदि
शानिपशुरोमभिः । अमितानिदुरा
५ । रोयो हन्त्यविधिना पशूनि त्याज्जि
कतत्त्वेयात्तबलक्य' ।

अविनः । पुं । रात्रि । अध्वर्युः । अव

ति । अवरक्षणादौ । श्याम्याह्वज
विम्वद्वनत् । चि । यष्टरि ॥

अविनतः । चि । उन्नते ।

अविनयः । पुं । विनयाभावे । चि । अ
विनीते ।

अविनाभाव । पुं । व्याप्तौ । व्याप

निष्ठव्यापकनिरूपितधर्मे । यथा ।

वह्निमान् धूमादित्यादौ धूमनिष्ठा

वह्निनिरूपिताव्याप्तिरिति न्यायमी

अविप

मांसयोर्मतम् ॥ तत्पदार्थे तत्पदा
यां भाववद्वृत्तित्वाभावे । यथा । के
यमाकाङ्क्षा न तावदविनाभावः ।
नीलंसरोजमिथ्यादौ तदभावात् ।
विमलं जलं नद्याः कच्छे मद्दिषद् इत्य
त्र जलान्वितनद्या अविनाभावात् क
च्छे साकाङ्क्षतापत्तेश्च । इत्याका
ङ्क्षा चिन्तामणिः । अविनाभावइ
ति । तत्पदार्थेन विनायोभाव' स
त्त्वं तदभाव इत्यर्थः । तत्पदार्थे त
त्पदार्थाभाववद्वृत्तित्वाभावस्तत्पदा
र्थेतत्पदार्थाकाङ्क्षा इति भाव इति-
तट्टीकामाधुरी ।

अविनाशी । चि । अन्त्यविकारवर्जिते ।

निन्ये । सत्ये । अवाधे सर्वप्रकार
परिच्छेदशून्ये । अविक्रिय आत्मनि ।
विनष्टुं शीलमस्येति विनाशी । न वि
नाशी ।

अविनीत । चि । विघाते । समुद्धते । न

व्यनायि । शीञ्ज० । कृ ।

अविनीता । स्त्री । कुलटायाम् । नव्य

नायि । शीञ्जमापणे । कृ । नविनी
ताबा ।

अविन्यः । पुं । गच्छसान्तरे ॥

अविपटः । पुं । मेषविस्तारे । अवीनां

विस्तारः । विस्तारे पटच् ॥ कथ्य

त्वादौ ।

अविर

अविपरिचित् । पुं । विचारजन्यतात्पर्यप
रिज्ञानशून्ये । अविवेकिनि । नविप
रिचित् ।

अविप्रवृष्टः । त्रि । आसक्तः ।

अविप्रियः । पुं । श्यामाकटुषे ।

अविप्रिया । स्त्री । स्नेहाकृत्यायाम् ।

अविभक्तम् । वि । अभिव्ये । एकमेवार्थे

। अद्यावत्ते सर्वदाऽनुस्यूते अधिष्ठा

वतयाधाधाधितयाच सर्वस्मिन्वि

दधाने । नविभक्तम् ।

अविभक्तिः । वि । अनुपलक्षिते ।

अविमरीसम् । न । मेपीदुग्धे । अवे

दुग्धम् । अवेदुग्धेमरीसम्प्रत्ययः ।

अविमुक्तम् । न । काशीक्षेत्रे । अविमु

क्ते अष्टादेवोविशाखाचीशिवापदे-

त्यागमः । यथा । मुनेप्रसवकाक्षेऽ

पितृकुक्षेर्षं कदाचन । विमुक्तंनविवा

भ्यायदविमुक्तंततो विदुरिति । अवि

मुक्तंनमेतावत्सर्वयैवमुमुक्षुभिः ।

किन्तु विज्ञाभविष्यन्तिकाण्यांविदस-

तांसतामिति श्रीदेवीभागवतम् ।

वि । अच्यते । नविमुक्तम् ॥

अविरतम् । न । सन्तते । अनवरते ।

अनुपरते । नास्तिविरतमस्य । वि

याविशेषके वर्धमानंकीवम् । सत्त्व

नामितुविशिष्टम् ।

अविरतिः । स्त्री । चित्तस्यविषयसम्प

अविवे

भेमात्मनिर्गर्हे ।

अविरलः । वि । घने । निविडे ।

अविरुद्धः । त्रि । अनुकूले । अग्रतिष्ठे ।

नविरुद्धः ।

अविरोधः । पुं । विवादाभावे । यथा ।

श्रुतिस्मृतिविरोधेतु श्रुतिरेवगरीय

सी । अविरोधेसदाकार्यस्मार्तवैदि

कवत्सतेति । नविरोधः ।

अविस्मयितम् । त्रि । आशुने । उद्धते

। न । आशुनि । शोथे । विस्मयते

स्व । अविस्मयसंसे । ओष्योपध-

। अकर्मकत्वात् कर्तरितः । अच्य

सासः ।

अविद्या । स्त्री । मेघात्म । मेघा

अविवरः । वि । नीरन्ध्रे ।

अविवाक्यम् । न । दशराजस्यदशसे ।

अविवादः । पुं । विवादाभावे । अविवा

दः ।

अविवेकः । पुं । विषयविरक्त्यभावे ।

सम्भूयकारितायाम् । अविविचिदे

ककार्ये-पर्याप्तमपितुसम्भूय । विष

यासे । व्याकुलस्त्वहेतौमोहे ॥ अ

विमृष्यकारित्वे । सदसविवेचनारा

हित्ये । चि । तद्वति । नविवेकः ॥

अविवेकी । वि । विवेकहीने । अविवे

चके । तस्यादविवेकिभ्यः सुखमाचक्षि

त्यमोनाऽनाधिकारिभ्य इतिस्मृतिवाद

अविशो

स्वगादाधरीटीका । अविशोक्तिवि-
चारे ।

अविवेकि । न । अत्यन्ते । प्रधाने । मङ्ग-
दादौ ॥ यथा प्रधानं स्वतो न विवि-
च्यते एवं मङ्गदादयोऽपि न प्रधानादि-
विच्यन्ते ॥ वालिशे । मूर्खे । गुह्यशा-
स्त्रार्थपदेशरहिते । नविवेकी ।

अविशिष्टम् । वि । समाने । नविशिष्ट-
म् ।

अविशेषः । पुं । तन्मात्रेषु । तानि अस्म-
दादिभिः परस्परव्यावृत्तानि नानुभू-
यन्त इत्यविशेषाः सूक्ष्माश्चोच्यन्ते ।
निरूप्ये । विशेषाभावे । वि । वि-
शेषरहिते । तुल्ये ।

अविश्वम् । न । अनवरते । वि । वि-
श्वमधीने ॥

अविश्वस्तः । वि । प्रत्ययायोग्ये । विश्वा-
स्तान्ते ॥ यथा । नविश्वसेदविश्वस्ते वि-
श्वस्तेनातिविश्वसेत । विश्वासाङ्गयमु-
त्पन्नमूलान्यपि निवृत्ततीति ॥

अविश्वसा । स्त्री । चिरप्रसूतायांगनि ।

अविषः । पुं । अन्नौ । राजनि । अव-
ति । अवरज्यादौ । अविमञ्जोष्टि-
यम् । वि । निर्विषे ।

अविषा । स्त्री । निर्विषावृत्ते ।

अविषी । स्त्री । नक्षत्रम् । ठिष्ठान्नीतिम् ।

अविशोक्तम् । न । अविशरीक्षे । अवे-

अवीरा

दुग्धम् । अवेर्दुग्धेऽसौ दुग्धसमरीस-
चोक्तव्या ॥

अविस्पष्टम् । न । स्तिष्टे । अमकटवच-
ने । नविस्पष्टतेऽस्य । स्पष्टवाचनस्य
शूनयोः । कर्मशक्तः । अविस्पष्टेति
निर्देशादिङ्भावः ।

अवीः । स्त्री । ऋतुमञ्चाम् ॥ अमति-
लज्जायाः । अवरज्यादौ । अविदु-
स्तन्निभ्यर्थः ।

अवीचिः । पुं । नरकभेदे । तरङ्गे ॥ ना-
स्तिवीचिः सुखमव । वि । तरङ्गशू-
न्ये ।

अवीचिमयः । पुं । नरकभेदे । यः सा-
क्षादावनृतं वदति स निरवसन्ने ऽवी-
चिमये ऽधश्चिरानिपास्यते ॥ इति
श्रीभगवतम् ॥

अवीजा । स्त्री । ईषदीजायां द्राक्षाया-
म् । किस्मिन् इति लोके ।

अवीतम् । न । अनुमानप्रभेदे । अति-
रेकमुखेन प्रवर्तमाने निषेधके । त-
न्नावीतं शेषवत् । विशेषेण स्पष्टमितो-
वीतः स न भवतीत्यवीतः ॥

अवीरः । वि । निःसत्त्वे । निर्वीर्ये ।

अवीरा । स्त्री । निष्प्रतिमुतायाम् । वी-

रयति । वीरविक्रान्तौ । अच् । पति-

पुत्रवतीनारी वीराप्रोक्तामनीपि-

भिः । नवीरा । अजातापत्यविधवा

अव्यक्तः

ऽवीरेति स्मृतिः ।

अवृजिनः । चि । यथोक्तकारितयानि-
ध्याये ॥अवेक्षणम् । न । दर्शने । ईक्षदर्शने ।
ल्युट् ।अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ।
अवधाने । अवेक्षणम् । ईक्षदर्शने ।
गुरोश्चक्षुरक्ष्यः । टाप् ।अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अथक्षे ।
आयव्ययादिनिरीक्षके । अवेक्षते ।
ईक्ष् । लृच् ।अवेक्षः । पुं । गोवत्से । चि । अक्षेये ।
अवेक्षः । पुं । अपलापे ॥ चि । वेला
शून्ये ।अवेक्षा । स्त्री । पूगचर्चिते । चवार्
सुपारी इति भाषा ।अवैधम् । चि । विधिविवर्जिते । विध्य
विषये । यथा । अवैधपञ्चमं कुर्वन्
राक्षोदण्डेन शुध्यतीति ॥अवेदम् । चि । अवक्लेदने । उन्दीक्लेद-
ने अवपूर्वे । भावेघञ् । अवेदैधौ
ईत्ति निपातनान्त्रलोपः ।अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका-
रणे । रूपादिहीनतया चक्षुराद्य-
गोचरे योगाभासावसेये भावे ।
कल्पितेषु सर्वकार्येषु सद्रूपेणानुगते ।
हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्वापा-

अव्यक्त

वस्थायाम् । निर्बिकारे । शब्दप्रवृ-

त्तिनिमित्तैर्जातिगुणक्रियासम्बन्धै-
रहिते । व्यक्तः स्पष्टेनेत्यव्यक्तः ॥ यत्रध्वनावकारादबोवर्णाविशेषरूपेण
नव्यव्यन्तसध्वनिरव्यक्तः । मूर्खे ।कन्दर्पे । न । प्रकृतौ । तन्माहि ।
यत् सर्वस्य जगतो धीजभूत मन्त्राकृ-तनामरूपसतत्वम् सर्वकार्यकारण-
शक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता-काशादिनामवाच्यपरमात्मन्योतमो-
तभावेन समान्वितम् वटकशिकिण्या-मिव वटवृक्षशक्तिः । सत्त्वादिरूपेण
निरूप्यमाणे व्यक्तिरस्य नास्त्येवतम् । तदुक्तम् । हेतुमदनिश्च-
व्यापिसक्रियमनेकमाश्रितं चिज्ज्ञम् ।सावयवपरतन्त्रं व्यक्तं विधरीतम् । त-
मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ-त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिके
ब्रह्मणि ॥ चि । अवयवरहिते । अ-व्यक्तमिति विधेयं चिज्ज्ञाद्यमतीन्द्रि-
यम् । सूक्ष्मे । अविज्ञेये । अलुट् ।नव्यज्यते स्म । अव्यव्यक्त्यादौ । क्तः ।
अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे । भूतसू-क्ष्मण्याधिकरणे । नव्यतम इति वा ।
अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृक्षे ।अव्यक्तरागः । पुं । अव्यक्तवर्गे । किञ्चि-
ल्लोहिते । अव्यक्तीरागोवस्य ।

अव्ययि

अव्यक्तलिङ्गः । चि । अदभ्येनश्रुतिष्मृ
त्युक्तप्रकारेणाश्रमवति । नव्यक्तदभ्ये
नगृह्योतंलिङ्गमाश्रमिस्त्वमनेन ।

अव्ययः । चि । अनाकुले । नव्ययः ॥

अव्यङ्गः । चि । अविकले । परिपूर्णः ।

अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् ॥

अव्यञ्जन । पुं । शृङ्गहीनपशौ । चि ।

व्यक्ते । अस्फुटे । अविवक्षमानव्यञ्ज

कंयस्मयस्मिन्वा ।

अव्यञ्जडा । स्त्री । शूकशिम्ब्याम् । कैच

कृतिस्थातायाम् ॥ नविगतमण्ड

स्याः ।

तिकारः । पु । अप्रसङ्गे ।

वः । पुं । सर्पे । चि । निर्व्यये । न

थायस्य । नव्ययते । व्ययभयसञ्च

लनयोः । पचाद्यच् ।

अव्यया । स्त्री । पथ्यायाम् । चारव्या-

म् ॥ ओषधीभेदे । मुण्ड्याम् ॥ नव्य

वायस्याः । नव्ययते । व्यय । पचाद्य

च् । टाप् ॥

अव्ययी । पुं । अश्वे । नव्ययते तच्छी

लः । व्ययः । जिहृक्षिवित्रीण्वमा

व्यवाभ्यमपरिभूम्बभ्यश्चेतोनिः ॥

अव्ययिषः । पुं । अर्धवे । सूर्ये । नव्य

यते । व्ययः । नविध्ययेरितिटिक्क् ।

अव्ययिषी । स्त्री । वरायाम् । राज्ञौ ॥

अव्यय

टिप्पान्डीप् ॥

अव्यभिचारी । चि । केनापिमतिकूले
न हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥

अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं ।

विष्णौ । शिवे ॥ अनाद्यनन्तेदेहादि

सन्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानु

च्छेद्येमायामयेसंसारदृष्टे । चि ।

उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये ।

नित्ये । अविनाशिनि । अपरिच्छि

न्ने । यथा । सदृशंविषुलिङ्गेषु सर्वा

सुचविभक्तिषु । वचनेषुचसर्वेषु यन्त्र

येति तदव्ययमिति ॥ नविद्यतेव्यथोऽ

वयवापचयोगुणा पचयोविनाशोवा

यस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत

इत्यव्ययम् । विपूर्वादिणः । पचाद्यच् ।

नव्ययः ।

अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।

अव्ययीभावः । पु । प्रायः पूर्वपदार्थप्रज्ञा

नेसमासविशेषे ।

अव्यलीकः । पुं । सत्ये ।

अव्यवसायकान् । चि । शिकौ । व्यवसा

यरहिते । इतिचिकाण्डशेषः ।

अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थायाम् ।

अपसिद्धान्ते । अविधौ ।

अव्यवस्थितः । चि । नीतिशास्त्रादिव्य

वस्थानभिप्ते ॥ सिद्धान्तरहिते ।

अव्यवहार्यः । चि । अभिधानाभिधेयक

अव्यक्तः

ऽवीरेतिस्मृतिः ।

अवृजिनः । त्रि । यथोक्तशक्तिरित्यानि-
ध्याये ।अवेक्षणम् । न । दर्शने । ईक्षदर्शने ।
ल्युट् ।

अवेक्षा । स्त्री । अवेक्षणे । प्रतिजागरे ।

अवधाने । अवेक्षणम् । ईक्षदर्शने ।

गुरोश्चक्षुःशब्दः । टाप् ।

अवेक्षिता । न । अवेक्षके । अथ्यचे ।

आयव्ययादिनिरीक्षके । अवेक्षते ।

ईक्ष । लृच् ।

अवेक्षः । पुं । गोवत्से । त्रि । अक्षेये ।

अवेक्षः । पुं । अपलापे ॥ चि । वेक्षा
शून्ये ।अवेक्ष् । स्त्री । पूगचर्विते । चवाई
सुपारी इतिभाषा ।

अवैधम् । चि । विधिविवर्जिते । विध्य

विषये । यथा । अवैधपञ्चमं कुर्वन्

राज्ञोदण्डेनशुध्यतीति ॥

अवोदम् । चि । अवक्लेदने । उन्दीक्लेद

ने अवपूर्वे । भावेघञ् । अवोदैघौ

द्वैतिनिपातनामलोपः ।

अव्यक्तः । पुं । हरौ । स्मरहरे । सर्वका

रणे । रूपादिहीनतया । चक्षुराद्य

गोचरे यौगाभासावसेये भावे ।

कल्पितेषुसर्वकार्येषुसद्रूपेयानुगते ।

हिरण्यगर्भे । सूक्ष्मशरीरे । स्वापा

अव्यक्त

वस्थायाम् । निर्बिकारे । शब्दप्रवृ

त्तिनिमित्तसैर्जातिगुणक्रियासम्बन्धै

रहिते । व्यक्तः स्पष्टेनेत्यव्यक्तः ॥ यत्र

ध्वनावकाराद्बोवर्णाविशेषरूपेण

नव्यज्यन्तेसध्वनिरव्यक्तः । मूर्खे ।

कन्दर्पे ॥ न । प्रकृतौ । तन्माहि ।

यत् सर्वस्यजगतो बीजभूत मव्याकृ

तनामरूपसतत्वम सर्वकार्यकारण

शक्तिसमाहाररूपम् अव्यक्ताव्याकृता

काशादिनामवाच्यं परमात्मन्योतमो

तभावेनतमाश्रितम् षट्कविकार्या

मिव षट्पञ्चशक्तिः । सत्त्वादिरूपेण

निरूप्यमाणे व्यक्तिरस्यनास्तौ

क्तम् । तदुक्तम् । हेतुमदनिश्च

व्यापिसक्रियमनेकमाश्रितं विज्ञप्

सावयवपरतन्त्रं व्यक्तं विपरीतम्

मिति । साङ्ख्योक्तमहदादौ । आ

त्मनि । परमात्मनि । मायोपाधिके

ब्रह्मणि ॥ त्रि । अवयवरहिते । अ

व्यक्तमिति विधेयं विज्ञप्ताद्यमतीन्द्रि-

यम् । सूक्ष्मे । अविज्ञेये । अस्फुटं ॥

नव्यज्यतेस्म । अशून्यव्यक्त्यादौ । क्तः ।

अव्याकृतकार्यभूतसूक्ष्मे । भूतसू

क्ष्मणयाधिकरणे । नव्यक्तम इतिवा ।

अव्यक्तमूलप्रभवः । पुं । संसारवृत्ते ।

अव्यक्तरागः । पुं । अक्षयवर्धे । किञ्चि

ल्लोहिते । अव्यक्तोरागोवस्य ।

अव्ययि

अव्यक्तलिङ्गः । वि । अदक्षेनश्रुतिस्मृ

त्युक्तप्रकारेणाश्रमवति । न व्यक्तदक्षे
न गृहोत्तलिङ्गमाश्रमिष्वमनेन ।

अव्ययः । वि । अनाकुले । नव्ययः ॥

अव्यङ्गः । वि । अविकले । परिपूर्णं ।

अविकलाङ्गे । नव्यङ्गः ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिख्याम् ॥

अव्यञ्जनः । पुं । शृङ्गहीनपशौ । वि ।

व्यक्ते । अस्फुटे । अविवक्षितानव्यञ्ज
कस्यस्यसिन्वा ।

अव्यङ्गा । स्त्री । शूकशिख्याम् । कौच

कृतिस्थातायाम् ॥ नविगतमण्ड
ल्याः ।

विकारः । पुं । अप्रसङ्गे ।

वः । पुं । सर्पे । वि । निर्व्यये । न

यायस्य । नव्ययते । व्ययभयसञ्च

लनयोः । पचाद्यच् ।

अव्यया । स्त्री । पथ्यायाम् । चारव्या-

म् ॥ ओषधीभेदे । मुष्ट्याम् ॥ नव्य

वायस्याः । नव्ययते । व्ययः । पचाद्य

च् । टाप् ॥

अव्ययी । पुं । अक्षे । नव्ययते तच्छी

लः । व्ययः । जिह्विबिम्बिण्वमा

व्यञ्जाभ्यमपरिभूषणभ्यश्चेतोनिः ॥

अव्यङ्गिषः । पुं । अर्कवे । सूर्ये । नव्य

यते । व्ययः । नव्ययथेरिति टिप्पणम् ॥

अव्ययिणी । स्त्री । धरायाम् । रात्रौ ॥

अव्यय

टिप्पणान्डीप् ॥

अव्यभिचारी । वि । केनापिप्रतिकूले
न हेतुनानिवारयितुमशक्ये ॥

अव्ययः । पुं । न । स्वरादिशब्दे । पुं ।

विष्णौ । शिवे ॥ अनाद्यनन्तेदेहादि

सन्तानाश्रये आत्मज्ञानमन्तरेणानु

च्छेद्येमायामयेसंसारदृष्टे । वि ।

उत्पत्तिविनाशादिसर्वक्रियाशून्ये ।

निश्चे । अविनाशिनि । अपरिच्छि

न्ने । यथा । सदृशं विषुलिङ्गेषु सर्वा

सुचविभक्तिषु । वचनेषु च सर्वेषु यन्न

येति तदव्ययमिति । नविद्यतेव्ययोऽ

वयवापचयोगुणा पचयोविनाशोवा

यस्य । यद्वा । नव्येति विकारं नभजत

इत्यव्ययम् । विपूर्वादिणः । पचाद्यच् ।

नव्ययः ।

अव्ययात्मा । पुं । अनश्वरस्वभावे ।

अव्ययीभावः । पुं । प्रायः पूर्वपदार्थप्रधा

नेसमासविशेषे ।

अव्यलीकः । पुं । सत्ये ।

अव्यवसायकृन् । वि । शिकौ । व्यवसा

यरहिते । इतिषिकाण्डशेषः ।

अव्यवस्था । स्त्री । शास्त्रविरुद्धव्यवस्थाया

म् । अपसिद्धान्ते । अविधौ ।

अव्यवस्थितः । वि । नीतिशास्त्रादिव्य

वस्थानभिप्ते ॥ सिद्धान्तरहिते ।

अव्यवहार्यः । वि । अभिधानाभिधेयक

अव्युत्प

पयोर्वाङ्मनसयोरविषये ॥ अव्यवहा
रायोग्ये । नव्यवहार्यः ॥

अव्यवहितम् । त्रि । व्यवधानशून्ये । संस
त्ते । अपदान्तरे । नव्यवधीयतेष्व ।
क्त । दधातेर्हिः ।

अव्याकृतः । पुं । बीजरूपे । अविवेके
। अव्यक्ते । मकृतौ । असम्भूतौ । सा
भासाज्ञाने । अनिर्वाच्ये । नव्याकृ
तः ॥

अव्याकृताकाशः । पुं । अव्यक्ते ।

अव्याजः । पुं । छत्वाभावे । शीघ्रे ।

अव्यापकम् । त्रि । परिच्छिन्ने । नव्या
पकम् ।

अव्यापि । न । व्यक्ते ।

अव्याप्यम् । त्रि । व्याप्तिरहिते । अव्या
पनीये । अनधीने ।

अव्याप्यवृत्तिः । त्रि । किञ्चिदवच्छिन्न
वृत्तौ । स्वसमानाधिकरणाभावप्र
तियोगिनि ॥ दैशिककालिकभेदेन
सद्विविधः । तत्पर्यायः । प्रादेशिकः
। आत्मनोविशेषगुणाः । बुद्धिसुख
दुःखेच्छादेषयत्नधर्माधर्मभावनाख्य-
संस्काराः ८ । आकाशस्यविशेषगुणाः
शब्द १० । सामान्यगुणौ संयोगवि
भागौ १२ । एते सर्वे अव्याप्यवृत्तयः
स्फुरितिन्यायभाषा ।

अव्युत्पन्नः । त्रि । अनभिज्ञे ।

अशक्तिः

अशक्तम् । त्रि । अक्षते ।

अशक्तुमी । स्त्री । पानीयपृष्ठजे । का
ईदृतिरस्याः प्रसिद्धिः ।

अशक्तः । त्रि । असमर्थः । सामर्थ्यहीने
॥ यथा । उपवासेष्वशक्तानां नक्तंभो
जनमिष्यत इति । नशक्तिरस्य । न
अदुःसुभ्यो हस्तिशक्त्योरिति पाठात्प-
क्षेऽक्षः ।

अशक्तिः । स्त्री । करणवैकल्यहेतुः ।
द्विधमे । साक्षाष्टाविंशतिभेदभिन्ना
। यथा । एकादशेन्द्रियवधाः सहबुद्धि
वधैरशक्तिरुद्दिष्टा । सप्तदशधाचबुद्धे
र्विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनामिति ।
दशेन्द्रियवधास्तु । बाधिर्येऽकुष्ठर
त्वंजडताजिघ्रसा तथा । मूकत
यत्पङ्गुत्वैक्योदावर्त्तमत्तताः । वा
संख्यश्रोत्रादीनामिन्द्रियाणां वधाः ।
एतद्वेतुकाबुद्धेरशक्तिः स्वव्यापारेभ
वति । तथाचैकादशहेतुत्वादेकाद
शधाबुद्धेरशक्तिरुच्यते । हेतुहेतुम
तोरभेदविवक्षया सामानाधिकर-
ण्यम् । तदेवमिन्द्रियवधद्वारेण बुद्धे
रशक्तिमुक्त्वास्वरूपतोऽशक्तिमाह ।
सहबुद्धिवधैरिति । कतिबुद्धेः स्वरूप
तोवधाश्च्यत आह । सप्तदशधाचबु
द्धेः । कुतः । विपर्ययात्तुष्टिसिद्धीनाम
। तुष्टयेन वेतितद्विपर्ययास्तन्निरूप

अशनिः

गान्धर्वभवन्ति । एवंसिद्धयोऽष्टाविति
 तद्विपर्ययास्तन्निरूपणादष्टौभवन्ति
 । इति सांख्या. । अपिच । अशक्ति.
 कारकापाये सदर्थप्रभविष्णुता
 कारकाशान्त. करणवृद्धिस्वरणाना
 मपाये विनाशे सति विद्यमानेऽप्यर्थे
 अप्रभवनशीलत्वमशक्तिः । अन्यव
 थिरादेरिव रूपशब्दादाविति । ,
 अशक्यः । चि । असार्थः । अशकनीये ।
 अशयुः । पुं । चन्द्रे । त्रि । शचुरहिते
 । मित्रे ।
 अशनम् । न । ओदने । भक्षणे । अ
 णि० । ल्युट् । ज्वरान्ज्वरज्जितो
 प्रवालघुक्कुर्यादशनदिनात्यये ।
 नाया । स्त्री । बुभुक्षायाम् । च्छुधा
 गम् । अशितुमिच्छा अशनस्येच्छा
 वा अशनायतिवा । सुप्रवृत्तिकृत् ।
 अशनायेति ईत्साभावः । अप्रत्यया
 दित्यः ।
 अशनायितम् । त्रि । क्षुधिते । अशन
 स्येच्छा । अशन येतिसाधुः । अश
 नाया जाता अस्य । तारकादि ।
 अशनिः । स्त्री । पुं । चञ्चलायाम् । वि
 द्युति । पवौ । वृक्षादिविनाशकेमे
 घोत्पन्नज्योतिषि । अश्नाति सङ्घा
 तं करोति । अश्यतेऽनेनेतिवा ।
 अर्त्तिस्वधृधमीत्यादिना अनिः ।

अशस्त्र

अशस्त्रवर्षणे । उल्काविशेषे ।
 अशनिस्त्रिष्ट । स्त्री । विद्युति । अशनेः
 त्विट् ।
 अशब्दः । पुं । न । अवेदमूलके ।
 अशमः । पुं । इदं वात्वेदं करिष्यामीति
 सङ्कल्पप्रवाहानुपरमे ।
 अशय्य । पुं । तापसान्तरे । थ'कदा
 पिनशेते ।
 अशरीरः । पुं । स्वेनरूपेणाकाशकले
 परमात्मनि । त्रि । शरीररहिते ॥ य
 था । प्रत्यग् ज्ञानशिखिध्वस्तेमिष्या
 ज्ञाने सहेतुके । नेतिनेतिस्वरूपत्वा
 दशरीरो भवत्ययमिति ।
 अशर्मा । न । दु खे । चि । पीडायुक्ते
 । शर्ममुखम् तद्विरुद्धम् । नञिस्तिन
 जसमासः ।
 अशाखा । स्त्री । शूलीतृणे ।
 अशान्तः । त्रि । इन्द्रियलौल्यादनुपरते
 । आत्मसाक्षात्कारशून्ये । नशान्तः ।
 अशाश्वतः । चि । अस्थिरे । दृष्टमष्टा
 ये । नशाश्वतः ॥
 अशास्त्रम् । न । वेदादिविरुद्धे । नशा
 स्त्रमस्मिन् ।
 अशास्त्रविहितम् । त्रि । वेदेन प्रत्यक्षा
 दिनावा अविहिते । बुद्ध्यागमवो
 धिते ॥ शास्त्रेण विहितम् । नशास्त्र
 विहितम् ।

अशुचिः

अशुचितः । वि । अनिपुणे । शिखा
रहिते ।

अशितम् । वि । भुक्ते । दृष्टे । अश्रुते
स्व । अशभोजने । क्तः ।

अशिवम् । वि । चैरे । पुं । चरौ । अ
श्रुतितेन । अशभोजने । अशिवदि
अश्वोत्रावितिद्वयप्रत्ययः ।

अशिरः । पुं । वीतिहेत्रे । राक्षसे ॥
भास्करे । वायौ । न । हीरके ।

अशिरा । स्त्री । अशिरराक्षसनार्थम् ।
अशिश्विका । स्त्री । पुत्ररहितायाम् ।
नशिशुर्यस्याः । सस्यशिश्वीतिसाधु ।
। स्वार्थे कन् ।

अशिश्वी । स्त्री । अशिश्विकायाम् । ना
स्त्वः शिशुरस्तीत्यर्थे सस्यशिश्वीति
भाषायामिति निपातनान् डोष् ।

अशीतिः । स्त्री । सङ्ख्याविशेषे ८० ।
सङ्ख्येये । अष्टदशतः परिमाणमस्य ।
पङ्क्तिविंशतिविंशच्चत्वारिंशत्पञ्चा
शत्षष्टिसप्तत्यशीतीत्यादिनानिपा
तनात्प्रकृतेरशीभावस्तिप्रत्ययश्च ।

अशीर्षिकः । वि । अशीर्षवति ॥ व्रीह्या
दिषुशीर्षादभद्रतिपाठादृक् ।

अशीलः । वि । दुःशीले ।

अशुचिः । पुं । विण्मूत्रक्षेमादौ । वि ।

अश्लोकशौचहीने । यथा । व्रताना
मुपवासानाश्वाहादीनाञ्चसङ्गमे ।

अशोक

करोतियः शौरकर्मसोऽशुचिः सर्वक
र्मस्विति ॥ नशुचिः ॥

अशुद्धः । वि । अज्ञानतत्कार्यमलद्युक्ते ।
अपवित्रे । अकृतशोधने । नशुद्धः ।

अशुभम् । न । पापे । अनिष्टकले । य
था । स्वेन्द्रियाणाञ्चसामर्थ्यस्वकर्मा
णिकृतानिच । मुहुर्मुहुश्चबिम्बशे
विरमे दशुभान्मनइति । अमङ्गले ।
वि । तद्युक्ते । नशुभम् ।

अशून्यशयनव्रतम् । न । आवणकृष्णादि
तीयायां कर्त्तव्ये मत्स्यपुराणोक्तेव्रतवि
शेषे ।

अशृतम् । वि । अपक्वे । नशृतम् ॥

अशेषः । वि । निशेषे । सम्पूर्णे । शेषोऽस्य ॥

अशोकः । पुं । कङ्क्रेक्षिपादपे । यत् ।

अशोकश्चरणाघाताज्जायते पुष्पव
त्तरइति । अस्यगुणायथा । अशोकः
शोतलस्तिक्तो ग्राहीवर्णः कषायकः
। दोषापचीटपादाहकुमिशोधवि
षास्त्वजिदिति । नशोकोऽस्मात् । व
कुलद्रुमे ॥ न । पारदे । पुष्पे । अ
शोकस्य पुष्पम् । पुष्पमूलेषु बहुल
मित्यणो विकारावयवार्थस्यलुक् ।
वि । सन्तापवर्जिते । निशोके ।

अशोकरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । क
टुरोहिण्याम् । अशोकद्रवरोहिति । क

अश्लक्ष्ण

संयुक्तमनै इति खिनिः ॥

अशोकघण्टी । स्त्री । चैत्रशुक्लपुण्याम् ॥

अशोका । स्त्री । कटुरोहिण्याम् । बुद्ध
स्य शासनदेवीविशेषे । नशोकोऽस्याः ॥

अशोकारिः । पुं । कदम्बद्रौ ॥

अशोकाष्टमी । स्त्री । चैत्रशुक्लाष्टम्याम् ॥

अशोचः । पुं । अनहङ्कृतौ ॥

अशौच्यः । वि । शोचितुमयोग्ये । निर
पराधे ॥

अशौच्यम् । न । आशौचे । वैदिकक-
र्मनर्हत्त्वप्रयोजके संस्कारविशेषे ।

विहितकर्मविरोध्यदृष्टविशेषे । शुचि
त्वमिवावे । यथा । क्रियाहीनस्य मूर्खस्य

होरेगणपवच । यथेष्टाचरणस्या
होमरेणान्तमशौचकमिति । क्रिया

हीनस्य निश्चयनैमित्तिकक्रियाननुष्ठा
यिन् । मूर्खस्य गायत्रीरहितस्य सार्थ

गायत्रीरहितस्येति रुद्रधरः । महारो
र्गिणः उन्मादादिपापरोगाष्टकान्य

तमरोगवतः । यथेष्टाचरणस्य चूतने
श्याद्यासक्तस्येत्यर्थः । नशौचम् ॥

अश्लक्ष्णदली । स्त्री । काष्ठकदल्याम् ॥

अश्लक्ष्णीटः । पुं । नारकीटे ॥

अश्लक्ष्णकुट्टः । न । तपोविशेषाल्लभ्यसंज्ञेता
पसान्तरे । भक्ष्यार्थं प्रियङ्गवादी

नश्लन्येवकुट्टयति । कुट्टं अच् ॥

अश्लक्ष्णकेतुः । पुं । क्षुद्रपाषाणभेदादृष्टे ॥

अश्लक्ष्ण

अश्लक्ष्णगर्भः । पुं । हरिन्मयी । मरकते ॥

अश्लक्ष्णोर्गर्भः ॥

अश्लक्ष्णगर्भजम् । पुं । पद्मादिति प्रसिद्धे म
रकतमणौ ॥

अश्लक्ष्णः । पुं । पाषाणभेदनदृष्टे । हा
याजोडीति भाषा ॥

अश्लक्ष्णजम् । वि । शिलाजाते ॥ न । शिल
जतुनि । अश्लक्ष्णो जातम् । जनी प्रा

दुर्भावे । पञ्चम्यामजाताविति उः ।
लोहे ॥

अश्लक्ष्णजतुकम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्लक्ष्णजातिः । स्त्री । मरकतादिरत्ने ।
अश्लक्ष्णो जातिः ॥

अश्लक्ष्णदारणः । पुं । टांकी इति प्रसिद्धे ।
टङ्गे । दारयति । दृ० । गयन्ताद्गुः ।

अश्लक्ष्णोदारणः । दारयते ऽनेन वा ।
गयन्ताद्गुट् ॥

अश्लक्ष्णा । पुं । पाषाणे । अनुते । अश्ल
क्ष्णासौ सङ्गाते च । अन्येभ्योऽपीति-

मनिन् ॥ अश्लक्ष्णकिम्बाह्वन्दसीति म
निन्वा । भाषायामपीष्यते ह्वन्दसी

तितुश्च किनैवान्तेति व्याख्यानात् ॥

अश्लक्ष्णन्तम् । न । अश्लक्ष्णे । क्षुद्रायाम् । म
रणे । अनवधौ । क्षेपे ॥ अश्लक्ष्णोऽप्ये

न्तो ऽव । शकम्भ्वादिः ॥

अश्लक्ष्णन्तकः । पुं । न । उद्दाने । क्षुद्रायाम् ।
मल्लिकाच्छदने । दीपाधाराच्छादने ॥

अश्लसा

। पुं । तृणविशेषे । अश्लोठके ॥ दृ
चान्तरे । आवुडेति प्रसिद्धे । इन्दुके ।
कुराख्याम् । अश्लपत्रे । कोविदारस
दृष्टे ।

अश्लपुष्पम् । न । शैलेये । कालानुसा
ये । शिलाजतुनि । अश्लनः पुष्पमिव ।
अश्लभाखम् । न । लौहभाण्डे । हमाम
दस्तेतिख्याते ॥

अश्लभित् । पुं । अश्लभेदे । पाषाणभे-
दे । वि । पाषाणभेदके । अश्लानं
भिनत्ति । भिदिरः । क्विप् तुक् ॥

अश्लभेदः । पुं । पाषाणभेदे । गुणास्तु
अश्लभेदोहिमस्तितः कषायोवस्ति-
शोधनः । भेदतोहन्तिदोषार्शोगुणम
कृच्छ्राश्लहद्रुजः । येनिरोगान् प्रमे
हान्श्लीहशूलशयानिचेति ।

अश्लरः । पुं । पाषाणजाते । प्रस्तर
सम्बन्धिनि ।

अश्लरी । स्त्री । मूत्रकृच्छ्रे । अश्लानंरा
ति । रादाने । आतोनुपेतिकः । गौ
रादिः ।

अश्लरीमः । पुं । वरुणद्रौ ॥ अश्लरीह
न्ति । हनः । हन्ते रऽमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ।

अश्लरीहरः । पुं । देवधान्ये ।

अश्लसारः । पुं । न । लौहे । अश्लनः
सारः ॥

अश्रुतः

अश्लोरः । पुं । न । अश्लरीरोगे ।

अश्लोत्यम् । न । शिलाजतुनि ॥

अश्लयमानः । वि । भुज्यमाने ॥

अश्लम । न । नेत्राश्रुनि । अश्रुते कण्ठम्

अश्रुत्यासौ । अन्यवापीतिरक् ॥

अश्रद्धधानः । वि । अश्रद्धीमे । अपयक्ता

रिणि । असुरसम्पदमाकृते । गुरुचे

दान्तवाक्यार्थे इदमेवंतभवत्येवेति-

विपर्ययरूपानास्तिक्यबुद्धि रश्चङ्गात

वति ।

अश्रान्तम् । न । सन्तते । वि । अश्रीमे ।

अमृतपसिखेदेच । भावेत्तः । अनुना

धिकस्येतिदीर्घः । अविद्यमानंश्च म

मच । क्रियाविशेषणत्वेत्कीवृत्त

द्रव्यविशेषणे तुचिलिङ्गम् ।

अश्रिः । स्त्री । कोव्याम् । खड्गाद्यभरणे

। गृहादे. कोणे । अश्रान्तिअश्रुतेवा ।

अश्रभोजने अश्रुत्यासौवा । वङ्क्या

दिः । आश्रीयतेप्रहारार्थम् । आडि

श्रिहनिभ्यांह्रस्वश्चेतीण सचङित् ।

डित्त्वाट्टिलोपश्चाङोह्रस्वश्च ।

अश्रु । न । नेत्रजले । अश्रुते कण्ठम् ।

अश्रुत्यासौ । अश्रुदयश्चेति इत्यश्रु

यान्तंसाधु । नञ्पूर्वाच्चायतुं । पूर्वा

नञ्श्रूयते इतिविग्रहः ।

अश्रुत । वि । मूर्खे । अकृतश्रुत्वा । अ

नाकर्णिते ।

अश्वक

अश्लीकम् । न । अश्लीके । श्लीमे । रेफ
स्थलकारः ॥

अश्लीलम् । न । ग्राम्यवाचि । भण्डादि
वचने ॥ श्रियंराति । आतोनुपेतिक ।
तद्भिन्नम् । कपिलकादी नामुपसङ्
ख्यानमितिलत्वम् । श्रीशोभातस्या
सिद्धादित्वात्त्वम् । अश्लीलंतदमङ्ग
ल्यजुगुप्साबोडधीकरम् ॥

अश्लेषा । स्त्री । नवमनक्षत्रे । तत्रजात
स्यफलंयथा । वृथाटनस्यादितिदुष्ट-
चेताः कष्टप्रदश्चापिदयाजनानाम् ।
सर्वसद्वर्षोहिशठार्पितार्थं कन्दर्पसन्त
पन्ननामनुष्यइति । चि । श्लेषग्रन्थे ।
रभवः । पुं । केतुग्रहे । अश्लेषाया
पवोयस्य ॥

अश्लेषम् । पुं । केतुग्रहे ।

अश्वः । पुं । तुरगे । अस्यमांसगुणा यथा ।
अश्वमांसंतुलवणं वह्निकृत्तफपित्तल
भावातद्दृढं हृद्यं वल्यं चतुर्ध्वं मधुरं लघु
॥ इति । उगधैमध्यगुः । संज्ञायाम् ॥
पुं । तत्तत् । पुंजातिभेदे । यथा । का
ष्ठुत्तुल्यकपुर्ध्वगेमिथ्याचारश्चनिर्भयः ।
दादंश्च शुभमेदश्च दरिद्रश्च हवाम-
लः कश्चिद्यस्य लक्षणम् ॥ अश्वुते । अ
श्व्यास्तौसंधातेच । अश्वमुषिलटी-
तिङ्गन् ।

अश्वकम्बिका । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ।

अश्वः

अश्वकर्णः । पुं । शालवृक्षे । सखुआइति
ख्याते ॥ अश्वकर्णं वृषपत्रमस्य । अश्व
कर्णः कषायः स्याद्गन्धस्वेदकफकृमी
न् । वृषविद्रधिवा धिर्ययोनिकर्णगदा
नहरेत् ॥

अश्वकर्णक । पुं । शालवृक्षे । जरणद्रुमे ॥
अश्वकिनी । स्त्री । अश्वनीनक्षत्रे ।
अश्वखरजः । पुं । खेसरे । खञ्जर इति
भाषाप्रसिद्धे ॥

अश्वखुरः । पुं । नखीतिख्याते गन्धद्रव्ये ।
अश्वखुरा । स्त्री । अपराजितायाम् ।
अश्वगन्धा । स्त्री । बराहकण्ठ्याम् । अ
सगन्धइतिख्यातौषधौ । अश्वगन्धा
निलश्लेष्मन्निवशोषक्षयापहा । बल्या
रसायनीतिक्ता कषायोष्णतिशुक
ला ।

अश्वगन्धिका स्त्री । । अश्वगन्धायाम् ।
अश्वगन्धैव । स्वार्थकः ॥

अश्वगोयुगम् । न । अश्वयुग्मे ॥ दाव
यौ । द्वित्वेगोयुगच ॥

अश्वगोष्ठम् । न । मन्दुरायाम् ॥ अश्व
नांस्थानम् । गोष्ठजादूश्च आनादि
पुपशुनामभ्य इतिगोष्ठश्चप्रच्ययः ।

अश्वग्रीव । पुं । वृषादेष्ट्यसुरवर्ष ॥

अश्वघ्नः । पुं । करवीरे ॥ अश्वं हन्ति ।

हनः अमनुष्यकर्तृके चेतिटक् ।

गमहनेत्युपधात्तोपः । कुत्त्वम् ॥ चि

अश्वत्थ

। हयघ्ने ।

अश्वतरः । पुं । गन्धर्वविशेषे । नागभेदे ॥ वेगसरे । गदभेनाश्वायामुत्पन्ने । घोटकाद्गदभीजाते । तनुरश्वः । वत्सोच्चाश्वर्षभेभ्यस्तनुत्वइति टरच् ॥ अखेनाश्वायामुत्पन्नोऽश्वः अश्वत्त्वञ्जातिः । तत्तद्वचरितस्योक्तधर्मस्य तनुत्वमन्यपिटृकत्वात् । डीषि । अश्वतरी ।

अश्वत्यः । पुं । पिप्पलद्रो । वृक्षादीनां मध्ये भगवद्भिभूतौ ॥ गर्हभाण्डे । मूले । पार्श्वपिप्पले । अश्वत्यंजलमस्यास्ति । मूले सितत्वात् । अर्शश्चाद्यच । अश्वत्यवत् कामकर्मवातेरिति त्यप्रचलितस्वभावत्वात् आशुविनाशित्वेन श्रोपिस्थास्यतीति विश्वासानर्हत्वाच्च मायामये संसारवृत्ते ॥ शास्त्रमखिवटाद्यपेक्षयान् अश्विरन्ति पृति अश्वइवति पृतिवा । प्रागतिर्न वृत्तो । पृषोदरादिच्चात्पूर्वोत्तरपदान्ताद्योः सकारयोस्तकारौ । सुपि स्थइतिकः । अश्विररूपेयं संसारवृत्तः । न । जले ।

अश्वत्यकम् । न । ऋणविशेषे । अश्वत्यकम् । तद्युक्तः काले । प्यश्व

अश्वत्ये अश्वत्यफलोत्पत्तिकाले देयमश्वम् । कस्याप्यश्वत्ययवमुसाधुन ।

अश्वत्यी

अश्वत्यफला । स्त्री । हवुषायाम् ॥

अश्वत्यभेदः । पुं । स्यालीटणे ॥

अश्वत्यव्रतम् । न । कन्यानां वाङ्मवैधव्यदोषनिवारके व्रतविशेषे ॥ यथा । सुजाताचित्रवस्त्राद्या कन्यापितृगृहाद्विः । करकेणाम्बुपूर्णे नसिन्वे संप्रतिवासरम् । चैत्रे चाश्विनमासे षष्ठतीयासितपक्षतः । यावत्कृष्णतृतीयास्यान्मासमेकं यथाविधि । प्रह्णान् भोजयेन्नित्यं पूजनं वसमाचरेत् । तदा शिषामुयात् कन्यासौभाग्यं च सुखान्वितम् । प्रतिमां पार्वतीशयोर्वैष्णवे भाजने च येत् । चन्दमा न दूर्वाद्यैर्विलपचैर्यथाविधि । रैर्यथाभक्त्या नैवेद्यं प्रतिवासरं एवं व्रतप्रभावेण वा लवैधव्यनिवृत्तः जायते कन्यकानां व्रततः पाणिग्रहणं येति ।

अश्वत्या । स्त्री । पूर्णिमातिथौ ॥ इषयौर्णमास्याम् ।

अश्वत्यासा । पुं । द्रोणाचार्यपुत्रे । कपोलसौ ॥ अश्वत्येकस्यात्मकवस्य ।

पृषोदरादिच्चात् संज्ञात् । यथा । अश्वत्येति पृति । प्रागतिर्न वृत्तो ।

अश्वत्यिका । स्त्री । } वृक्षविशेषः । प

अश्वत्यी । स्त्री । } अश्वत्यिका । पिप्पलिका ।

अश्वयु

अश्वनाह । पुं । अश्वपाले । अश्वान
वति । कर्मयुगम् ।

अश्वपति । पुं । रामायणप्रसिद्धे नृप
तौ । कैकेये-॥

अश्वपालः । पुं । घोटकरक्षके ।

अश्वपुच्छी । स्त्री । माघपण्यार्थम् ।

अश्ववालः । पुं । काशे । अश्वस्यवाले ।

अश्वमहिषिका । स्त्री । अश्वमहिषयोः
स्वाभाविकेवैरे । अश्वमहिषयोर्वैर
म् । इन्द्राद्गन्धर्वैरमैथुनिकयोः ।

अश्वमारः । पुं । करवीरे ।

अश्वमारकः । पुं । करवीरे ॥ अश्वानां
मारकः ।

मुखः । पुं । किन्नरे । अश्वस्येवमुख
मस्य ।

अश्वपुच्छी । स्त्री । किम्पुष्ययोषिति ।
अश्वस्येवमुखंयस्याः ।

अश्वमेधः । पुं । यागभेदे । क्रतुराजि ॥

अश्वमेधीयः । पुं । यवै । अश्वमेधा
श्चे । अश्वमेधायहित । अश्वमेधा
श्च । अश्वलक्ष्यया । गोक्षीरस
मवर्णश्चक्रुन्देन्दुहिमसन्निभम् । पीत
पुच्छं श्यामकर्णं सर्वतो गतिमत्तमम्
श्यामं वापिमहीयालयचेप्सिंस्तुर
गं विदुरिति ॥

अश्वयुग् । पुं । आश्विने । स्त्री । अश्वि
नीनक्षत्रे । अश्वयुनक्तिरूपेणानुकरे ।

अश्वशृ

ति । युजिर्योगे । सत्त्वितिक्रिप् ।

पि । अश्वयुजिजाते । जातार्थप्रत्य
यस्यवालुक् । मत्ते आश्वयुजः ।

अश्वयुजः । पुं । आश्विने । अश्वयुजायु
क्तापौर्यामास्य धिन्नस्ति । संज्ञापूर्व
कत्वाद्बृहद्भावः ॥

अश्वरोधक । पुं । करवीरदृष्टे ।

अश्वलः । पुं । वेदप्रसिद्धे ऋषिभेदे ।

अश्वलक्षणम् । न । घोटकलक्षणम् ।

अश्वलोमा । स्त्री । सर्पविशेषे । हला
हले ॥ अश्वलालेक्ष्यपिपाठः । इति
त्रिकाण्डशेषः ।

अश्ववत्तः । पुं । किन्नरे । अश्वस्येववत्त
मस्य ।

अश्ववारः । पुं । सादिनि । असवारश्च
तिख्याते । अश्वंवारयति । दृष्टम्
। अण् ।

अश्ववारणः । पुं । गवये । गोसदृशे ॥
इति हेमचन्द्रः ।

अश्ववाह । पुं । सादिनि ।

अश्ववित् । पुं । नले । दमयन्तीपतौ ।
पि । अश्वविद्यान्विते ॥

अश्ववैद्यः । पुं । घोटकचिकित्सके । शा
लिहोत्रिणि । सारोत्तरीतिख्याते ।

अश्वशाला । स्त्री । मन्दुरायाम् ।

अश्वशृगालिका । स्त्री । अश्वशृगालवैरे
। अश्वशृगालयोर्वैरम् । इन्द्राद्गन्धर्वै

अश्विनौ

रमैयुनिकयोरितिषुन् ।

अश्वषष्ठवम् । न । अश्वानांषट्के । अ

श्वानांषट्त्वम् । षट्त्वे षष्ठवच् ।

अश्वसेननृपनन्दनं । पुं । सनत्कुमारे ।

इतिहेमचन्द्रः ।

अश्वस्तन । पुं । वृत्तिविशेषे ।

अश्वस्तनिकः । पुं । एकदिननिर्वाहोचि

तान्ने । श्वोभवंश्वस्तनंभक्ततदस्यास्ती

ति मत्त्वर्थीयष्टुन् । नञ् समासः ।

अश्व । स्त्री । वडवायाम् ॥ अजादिषु

पाठाद्वाप् ॥

अश्वान्नः । पुं । देवसर्षपे ।

अश्वामिधानी । स्त्री । अश्ववन्धनरक्त्वा

त् ।

अश्वारिः । पुं । महिषे । अश्वस्यश्वरिः ।

अश्वारुढः । पुं । अश्वारोहे ।

अश्वारुढा । स्त्री । देवीविशेषे ।

अश्वारोहः । पुं । अश्ववारके । सादिनि

। त्रि । अश्ववाहके । अश्वमारोहति

। वृहवीजजन्मनि प्रादुर्भावेच । क-

र्मण्ययम् ।

अश्वारोहा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ।

अश्वारोहकः । पुं । अश्वगन्धायाम् ॥

अश्विजौ । पुं । द्विवचनान्तः । अश्विनी-

कुमारयोः ॥

अश्विनौ । पुं । स्वर्बैद्ययोः । अश्विनीकु-

मारयोः । तौचावियुक्तस्वमवौ । प्र-

अश्वेज्जि

शक्ता । अश्वःसन्तिवयोः । इनिः । य

दा । अश्विन्यांजातौ सन्धिवेले खयो

नक्षत्रेभ्यो बहुलमितिखुकि लुक्त्

द्वितलुकीतिडीमेलुक् । विशिष्टा

श्वयोः । यथा । कपोलयोस्तथापक्षौ

विद्येते वाजिनोर्यदि । तावश्विनावि

तिप्रोक्तौ राज्यवृद्धिकरौपराविति ॥

अश्विनी । स्त्री । अश्वयुजि । प्रशमनश्च

चे । अस्यांजातस्यफलं यथा । रुदै

वदेवाभ्युदितो विनीतः सन्ध्याम्बितः

प्राप्तसमस्तसम्पत् । योषाविभूषात्स

जभूषितोयस्यादश्विनीजन्मनिमान

वस्येतिकोष्ठीमदीपः । अश्वः अश्व

पमस्यस्या । इनिः । द्यौः ।

अश्विनीकुमारौ । पुं । अश्विनीसुतः

अश्वीभूतसंज्ञानामसूर्यपत्न्याः ७ ।

जपुत्रौतौचदेवचिकित्सकौ । नित्य

द्विवचनान्तोयम् ।

अश्विनीपुत्री । पुं । स्वर्बैद्ययोः ।

अश्विनीसुतौ । पुं । नासत्ययेः । स्व

र्बैद्ययोः । वडवारूपिणी संज्ञाऽश्वरु

पयोगादश्विनी । अश्विन्यासुतौ ।

अश्वीयम् । न । आश्वे । वाजिसङ्के । पि ।

अश्वहिते । अश्वानांसमूहः । केशा

श्वार्थायञ्कावन्यतरस्यामितिङ् । अ

श्वेभ्योहितंवा । अपूपादिच्चाच्छः ॥

अश्वेज्जितम् । न । घोटकेज्जिते ।

अष्टक

अश्वे रसम् । न । मुख्याश्वे । अश्वाना-
मुरद्व । अग्राख्यायामुरसद्वतिष्ठत् ।
अश्वप्रम । त्रि । अश्वोये । अश्वेभ्योहित
म् । पक्षेयत् ।

अषड्चीणः । त्रि । तृतीयावेद्यमंचे ।
दाभ्यामेवकृतेमंचे ॥ अविद्यमानानि
षड्चीण्यत्र । अषड्चाशितङ्गदलङ्क
र्मेतिख स्वार्थे । अक्षिशब्देचश्रोत्रे-
न्त्रियेवर्त्तते । बहुव्रीहौसक्यश्लो
रितिषच् ।

अषाढः । पुं । मासभेदे । घालाशदण्डे
। त्रि । अषाढायांजाते । अविष्ठाफ
लुनोत्थगोलुक् । लुक्तद्वितलुकि
स्त्रियाम् फलान्यषाढाभ्यामिच्छन्
टप् । अषाढा ॥

अषाढकः । पुं । अषाढार्थे ।

अषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् । उत्तर
राषाढायाम् । अषाढायामुत्पन्नाया
म् ।

अष्टकम् । न । पाणिनेः सूत्रपाठे ॥ अष्टा
वध्यायाः परिमाणमस्य । सङ्ख्याया
अतिशदन्तायाः कन् । त्रि । अष्टसङ्-
ख्यायाम् । अष्टसङ्ख्याकाध्यायादिप
रिमितेग्रन्थे । अष्टसङ्ख्याविशिष्टे ।
यथा-गङ्गाष्टकं नामाष्टकमिति ।

अष्टकर्मा । पुं । अष्टकर्माणि ॥ अष्टैकर्मा-
अस्य ।

अष्टका

अष्टकर्मा । पुं । अष्टगतिकेनृपे । अ-
ष्टैकर्माण्यस्य । तानिचोक्तान्युग्रनसा
यथा । आदानेचविसर्गेचतथाप्रैष-
निषेधयोः । पञ्चमेचार्थवचनेव्यव-
हारस्यचक्षण्ये । दण्डशुद्धोः सदायु
क्तस्तेनाष्टगतिकेनृपः । अष्टकर्मादि
व्यातिराजाशक्राभिपूजितइतिमनुः
। तत्रादानंकरादीनाम् । विसर्गोभृ-
त्यादिभ्योधनदानम् । प्रैषोऽमात्या
दीनांष्टष्टाष्टानुष्ठानेषु । निषेधोऽष्ट
ष्टाष्टविरुद्धक्रियासु । अर्थवचनं का
र्यसन्देहेराजाश्रयैव तत्रनियमात् ।
व्यवहारेक्षणं प्रजानाम्णादिविम-
तिपत्तौ । दण्डः पराजितानांशास्त्रो
क्तधनग्रहणम् । शुद्धिः पापेकर्मणि जा-
ते तत्रमायश्चित्तसम्पादनमितिक्ल-
ृकभङ्गाः । मेधातिथिस्तु । अकृता
रम्भः । कृतानुष्ठानम् । अनुष्ठित वि-
शेषणम् । कर्मफलसङ्ग्रहः । तथासा
मदानभेददण्डाः । एतदष्टविधं कर्म
त्याह । अथवावशिकपञ्चः । उदक-
सेतुबन्धनम् । दुर्गकरणम् । कृतस्य
संस्कारनिर्णयः । हस्तिबन्धनम् । ख-
निखननम् । सैन्यनिवेशनम् । दा-
हणवनच्छेदनञ्चेत्याह ।

अष्टका । स्त्री । सप्तम्यादिदिनचये । य-
था । अष्टकातुसमाख्यातासप्तम्यादि

अष्टमः

दिनचयम् । शास्त्रं तत्र नाधीयीत तत्र
वर्गविवर्जयेदिति ब्रह्माण्डपुराणम् ।
आह भेदे । पौषादिमासत्रयाणां कृ-
ष्णाष्टम्याम् ॥ यथा । तिस्रोष्टका भव-
न्ति पूषाष्टका मासाष्टका शाकाष्टका-
चेति । तथा पूषस्यानुरूपतया तस्यै-
व तृप्तिश्च मतयामुत्पत्त्यम् । मांस-
शाकयोस्तूपकरणत्वेनान्वयो यथास-
ङ्गमष्टकादये मुख्यद्रव्यभेदादि-
कमेव । अश्वन्तिपितरोऽस्याम् । अश-
भोजने । इष्यश्विभ्यातकन् । अष्टका-
पितृदेवत्वे ॥

अष्टकाङ्गम् । न । नयपीठ्याम् । पा-
शारङ्गत् इति गौडभाषा प्रसिद्धे । इ-
ति त्रिकाण्डशेषः ।

अष्टौ । त्रि । सङ्ख्याविशेषे ८ । सङ्-
ख्येये । अश्रुते । अश्रुत्याप्तौ सङ्घाते
च । सप्यश्रुभ्यां तुट्चेति कनिन् ।

अष्टपात् । पुं । शरभे । खूतायाम् ।

अष्टगाढः । पुं । किन्नरौ । ऊर्णनाभवि-
शेषे । शरभे ।

अष्टपादिका । स्त्री । हापरमाली इति
गौडभाषाप्रसिद्धे खताविशेषे ।

अष्टमः । त्रि । अष्टानाम् पूरणे । तस्य पू-
रणे षट् । नात्तादसङ्ख्यादेर्मट् ।

पञ्चङ्गस्य भागे । मानपञ्चङ्गयोः कन्
खुकौचेति अस्य अनोवाखुक् ।

अष्टमू

अष्टमङ्गलः । पुं । श्वेतोरः खुरमुच्छास्य
पृष्ठकेशतुरङ्गमे । न । द्रव्यान्तरे ॥ त-
द्यथा । मृगराजोष्टधोनाग कलशो
व्यञ्जनंतथा । वैजयन्तीतथाभेरी दी-
प इत्यष्टमङ्गलमिति ॥ अन्यच्च । लो-
केस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुता-
शनः । हिरण्यं सर्पिरादित्य आपोरा-
जा तथाष्टम इति स्मृतिः । अष्टौ मङ्ग-
लानियस्य । अष्टानां मङ्गलानां समा-
हारः ॥ अष्टौ षड्युक्तपक्षघृते । यथा
हभावमिश्रः । यचाकुपुंतया ब्राह्मी-
सिद्धार्थकमथापि च । सारिवा सैन्धव
श्वैव पिप्पली घृतमष्टमम् । सिद्धं
मिदं मेध्यपिवेत् प्रातर्दिनेदिने ।
स्मृतिः कुमारानां पिवतामष्टमम्
मिति ॥

अष्टमानम् । न । कुडवपरिमाणे । शरा-
बाह्वे ।

अष्टमिका । स्त्री । शुक्तिप्रिभागे
स्नेहले । इति वैद्यकपरिभाषा ।

अष्टमो । स्त्री । चीरकाकोल्याम् । ति-
थिविशेषे । अष्टानां पूरणी । ङीप्
॥ अश्वजातस्य फलन्तु । भूपालतः प्रा-
सधनः कृशाङ्गः सुखी कृपालुर्युवति-
प्रियश्च । चतुष्पदाशोधनधान्ययुक्तः
स्यादष्टमीजोमनुजः सुधीर इति ।

अष्टमूर्तिः । पुं । शिवे । अष्टौ मूर्तः

अष्टव

योयस्य । यथा । पृथिवीसखिलंतेजो
वायुराकाशमेवच । सूर्याचन्द्रमसौ
याजिरष्टौशङ्करमूर्त्तयश्चतियादवः ।
चितिमूर्त्तिः सर्वः १ । जलमूर्त्तिर्भव
२ । अग्निमूर्त्तिर्ब्रह्म ३ । वायुमूर्त्तिर्ह
यः ४ । आकाशमूर्त्तिर्भीमः ५ । य
जमानमूर्त्तिः पशुपतिः ६ । चन्द्रमू
र्त्तिर्महादेवः ७ । सूर्यमूर्त्तिरीश
भः ८ । यताशरभमूर्त्तिश्चिवस्याष्ट
पादाः ।

अष्टरत्नं । पुं । मेघनादे ।

आलोहकम् । न । अष्टसङ्ख्यकधातु
शेषे । यथा । सुवर्णम् । रजतम् ।
व्रजम् । वज्रः । सीसम् । कान्तलो
हम् । मुण्डलोहम् । तीक्ष्णलोहमि
ति ॥

अष्टवर्गं । पुं । आदिकादिवर्गेषु ॥ जी
वकादौ । यथा । जीवकर्षभकौमेदे
काकोल्याष्टद्विवृद्धिके । अष्टवर्गोऽष्टभि
र्द्रव्यैः कथितश्चरकादिभिः । अष्टवर्गो
हिमः स्वादुर्वृद्ध्या शुक्ललोहुरः । भ
यसन्धानकृतस्तन्यवलासवलवर्द्धनः ।
वातपित्तास्त्रट्टदाहज्वरमेहक्षयप्र
णुत । रात्रामप्यष्टवर्गस्तु यतोयमति
दुर्लभः । तस्मादस्यप्रतिनिधिं गृह्णीया
त्तद्गुणंभिषक् । मेदाजीवककाको
ली ऋद्धिदन्देपिचासति । वरीविदा

अष्टाङ्ग.

यंश्वगन्धावाराहोश्चक्रमात्क्षिपेत् ।
मेदामहामेदास्थाने शतावरीमूल-
म् । जीवकर्षभयोः स्थानेविदारीमू
लम् । काकोलीचौरकाकोल्याः स्था
ने अश्वगन्धामूलम् । ऋद्धिद्वयोः स्था
नेष्वाराहो कन्दंक्षिपेत् ॥ नीतिवेदि
नां वर्गान्तरे । कृषिर्वैयिकपथोदुर्ग-
सेतुः कुञ्जरवन्धनम् । खन्याकरवला-
दानं सैन्यानां च निवेशनम् । अष्टवर्ग
मिमंसाधु समंष्टोऽपिबद्धयेदिति ।
अष्टानावर्गः ।

अष्टश्रवाः । पुं । ब्रह्मणि । द्रुहिणे ॥

अष्टाकपाल । पुं । हविर्भेदे ॥ यथाष्ट
सुकपालेषु पुरोडाशः पक्वाहूयते-
तस्मिन् यज्ञे ॥ अष्टसुकपालेषु संस्कृ
तः । संस्कृतं भक्ष्याद्व्यगोद्विगोर्लुङ्ग-
नपत्यश्चित्तुक् । अष्टनं कपाले ह
विषीत्यात्वम् ।

अष्टाङ्गः । पुं । योगभेदे । अष्टअङ्गान्य
स्य । तानियथा । यमं नियममासन
शान्तायामौततपरम् । प्रत्याहारं
धारणाचध्यानं सार्द्धं समाधिना । अ
ष्टाङ्गान्याहुरेतानियोगिनां योगसा
धने इति । पाश्चात्के । प्रणतिविशेषे
। यथा । जानुभ्याम्बुतथा पङ्क्त्यापानि
भ्यामुरसाधिया । शिरसावचसाह
ष्ठ्याप्रणामोऽष्टाङ्ग ईरित इति ॥

अष्टम

अष्टाङ्गार्थः । पु । अष्टद्वयघटितपूजोपक
रणविशेषे । यथा । आपःक्षीरं कुशा
ग्राणिदधिसर्पिः सतण्डुलाः । यवाः सि
द्ध्यर्थं काश्चैव अष्टाङ्गार्थः प्रकीर्तितद
तितन्त्रशास्त्रम् । अपिच । आपः क्षी
रं कुशाग्राणि घृतं मधु तथा दधि । र
क्तानि करवीराणि तथारक्तचन्दनम्
॥ अष्टाङ्गस्य अर्थवैभानवेपरिकी-
र्तित ॥ इति काशीखण्डम् ।

अष्टादश । चि । अष्टादशानां पूरणे ।
डट ।

अष्टादश । वि । साष्टदशसङ्ख्यायाम् ।
साष्टदशसङ्ख्येये । अष्टौचदशच अ
ष्टाधिकादशेति वा । द्वाष्टनः सङ्ख्याया
मित्याश्रयम् । अथाष्टादशवाचकाः
शब्दाः ॥ दोषः । विद्या । पुराणम् ।
स्मृतिः । धान्यमिति ।

अष्टादशाङ्ग । पु । अष्टादशद्रव्यात्मके पा
चने ।

अष्टापदः । पु । न । कनके । शरीणां
खेलनाधारपट्टे । शरीणां फलके ।
पु । शरभे । मकटे । मकडी इति
भाषामसिद्धे । कृमौ । कैलाशे । की
लके ॥ पत्नी पत्नी अष्टौ पदान्यस्य ।
अष्टौधातवः पदान्यस्य ॥ अष्टसुधा
तुषुपदं प्रतिष्ठास्येति वा । अष्टनः
संज्ञायामिति दीध । यद्वा । अष्टाना

असः

मऽपदम् ।

अष्टापदी । स्त्री । चन्द्रमल्लाम् । लूता
याम् । अष्टौपादाः अस्याः । सङ्ख्या
सुपूर्वस्येति पादस्यान्तलोपे पादोन्य
तरस्यामिति ङीपिपादपत् ।

अष्टापाद्यम् । न । अष्टभिर्गुणिते । अष्ट
भिरापाद्यते गुण्यते इतितत् ।

अष्टारचक्रवान् । पुं । मञ्जुघोषे । जिन
विशेषे । अष्टारचक्रमस्य समतुप् ।
अष्टिः । स्त्री । बीजे । अस्य ते भूमौ चिष्य
ते । असुः । कर्मशक्तिनः । पृषोदरा
दि । षेडशाचरायां वृत्तौ । षेड-
शाङ्के ।

अष्टिदिनान्तरालः । चि । षोडश
साभ्यन्तरे ।

अष्टीला । स्त्री । नाभेरधोभागेण वाय
पिण्डिकावद्वातव्याधिविशेषे । यथा ।
आध्यापयन् बस्तिगुदं रुद्ध्वा वातश्ले
ष्मताम् । कुर्यात्तीव्रार्त्तिमष्टीलां मूत्र
विरण्मार्गरोधिनीमिति ॥ वर्तुले पा-
षाणखण्डे ।

अष्टीवत् । न । पुं । जानुनि । ऊरुपर्व-
णि । अतिशयितमस्थियस्मिन् । म
तुप् । आसन्दीवदष्टीवदिति निपात
नादस्थिशब्दस्याष्टीभावः । जानूर्वा
सन्धौ ।

असः । पुं । अन्यस्मिन् । सनभवति । न

असङ्ग

असमासः ।

असंवीतः । वि । नमे ।

असंस्कृतः । वि । गर्भाधानादिसंस्कार
विधुरे । अनुपनीते । नसंस्कृतः ।मुसंस्कृतः सुतः श्रेष्ठो नापरो वेदपा-
रगः ।असंस्तुतः । वि । अपरिचिते । नसं-
स्तुतः ।असंहतः । पुं । सेनानां पृथग्वृत्तिमति
व्यूहे । असंलग्ने ।असकृत् । १ । पौनःपुन्ये ॥ अनेकशः ।
नसकृत् ।क्तः । वि । सर्वसम्बन्धशून्ये ॥ फला
रक्षापरहिते कर्तृत्वाभिमानही
ने यथाविधिकर्मकर्त्तरि ॥ नसक्तः ।असः बुद्धिः । वि । अहमेषां ममैते इत्य
भिष्वङ्गरहितबुद्धौ । असक्ता बुद्धिर्यस्य ।असक्तात्मा । वि । अनासक्तचित्ते । वृ
ष्णाशून्यतयाविरक्ते । असक्तः आत्मा
अन्तःकरणयस्य ।असक्तिः । स्त्री । सङ्गाभावे । ममेदमि
त्येतावन्मात्रेण प्रीतिः सक्तिस्तदभावे
। नसक्तिः ।असङ्गसुक । वि । स्थिरमनसः । नसङ्ग
सुकः ।असङ्गुलः । पुं । गजाद्यध्वनि । विसृ
तेपथि । नसङ्गुलः ।

असङ्ग

असङ्क्रान्तमासः । पुं । मलमासे । म
लिखिते ॥असङ्ख्यः । वि । युद्धवर्जिते । परार्द्धाती
तसंख्यायाम् ॥ सामान्यतोगणना-
रहिते ।असङ्ख्यातः । वि । अकृतसङ्ख्ये । अन
गिने इति भाषा ।असङ्ख्येयः । पुं । परमात्मनि । हरौ ॥
यस्मिन्संख्यार्हनां मरूप भेदादि न वि
द्यते । ३ । सङ्ख्यातुमयोग्ये ।असङ्गः । पुं । सङ्गविरोधिनि । पुत्रवित्त
लोकैषणात्यागरूपे वैराग्ये ॥ नि
र्विषये चिदात्मनि ॥ यथा । आत्म
स्यामप्यविद्यातामसङ्गो न स्पृशत्यसौ
। दृष्ट्या तपैवियन्निष्ठावस्पृश्यौ विय
ता यथा । न दृष्ट्या क्लियते व्योमना
तपेनापिशुष्यति । अविद्यया विद्यया
ज्ञानात्मन्येति शयस्तथेति ॥ वि । र
गाभाववति । आशयात् निराशत्वं
मभावयातुभावना । अमनस्त्वमने
यातुतवासङ्गे न जीवतः ॥ नास्ति सङ्गो
यस्य ।असङ्गतः । वि । अनुचिते । नसङ्गतः ।
सङ्गतिरहिते । नासङ्गतं प्रयुञ्जीत ॥असङ्गतिः । स्त्री । अर्थालङ्कारभेदे ।
यथा । भिन्नदेशतयात्यन्तकार्यकार

णभूतयोः । युगपदुर्मयोर्यत्र स्याति ।

असत

सास्यादसङ्गतिः । इहयद्देशंकारणत
देशमेवकार्यमुत्पद्यमानंदृष्टम् । य
था धूमादि । यत्रहेतुफलरूपयोरपि
धर्मयोः केनाप्यतिशयेन नानादेश
तयायुगपद्वभासनंसातयोःस्थभा-
वोत्पन्न परस्परसङ्गतित्यागादसङ्ग-
तिः । उदाहरणम् । जस्ये अ वयो त
स्ये अ वेअणा भय इतं जयो अलिअम्
। दन्तकण्ठं कवोले बहुए वेअणासव
त्तीयम् । अस्यसंस्कृतं यथा । गस्ये
वन्नयस्तस्यैववेदनाभयतितज्जनो ऽ
लीकम् । दन्तक्षतंकपोलेवध्वावेद
नासपत्नीनामिति ।

असत् । पुं । इन्द्रे । इतित्रिकाण्डशेषः ॥
त्रि । निरुपाख्ये । प्रागभावप्रतियोगि
नि । नि.स्वरूपे । यत्सम्बन्धितयाय
नविद्यते तत्तत्रासदित्युच्यते । नि
षेधमुखेन प्रतीयमाने अभावत्वाश्र-
ये । अश्रद्धयाहुतंदस्ततपस्तप्तं कृतं
चयत् । असदित्युच्यतेपार्थ नचतत्
प्रेक्ष्येनो इह । यत्कालतो देशतो व
स्तुतोवा परिच्छिन्नं तदसत् । अवि
द्यमाने । प्रत्यक्षाद्यगोचरत्वादसत्
स्वभावमिववर्त्तमाने कारणात्मनि ॥
असज्जने । दुराचारा दुर्विचेष्टा दु
ष्प्रज्ञाः प्रियसाहसाः । असन्तस्त्विति
विख्याताः सन्तस्त्वा चारणक्षणा ॥

असन

सदत्यंताभावोऽसदितिबौद्धाः ।

असती । स्त्री । व्यभिचारिण्याम् । कु
लटायाम् । सत्याभिन्ना ।
असतीसुतः । पुं । स्त्री । कौलटेरे । अ
सत्यासुतः ।

असत्कृतः । त्रि । परिभूते । प्रियभाषण
पादप्रक्षाखनपूजादिसत्कारशून्ये ।
नसत्कृतः ।

असत्पथः । पुं । मन्दमार्गे । कुपथे । न
सत्पथः ।

असत्कृतम् । त्रि । मिथ्यायाम् । सत्कृतम्
स्त्रियचतस्मिन् ॥

असदध्येता । त्रि । कुपाठिनि । अजं
असदध्ययनशालिनि ॥ नसदध्ये

असद्गृहः । पुं । दुष्टगृहे । नसद्गृहः ।

खट्वौ । बालकांकाहठ इतिभाष ।

असद्योनिः । स्त्री । पश्वादिद्योनौ । त
स्यांहितामसमनिष्टंफलंभुज्यते । न
सद्योनिः ।

असद्रूपः । त्रि । देहादिप्रपञ्चे । असद्वा
ध्यमन्तरूपं स्वरूपंयस्य ।

असनम् । न । क्षेपणे । पुं । जीवकद्रुमे ।
प्रियसालके । विजयसाराख्ये । अज
कर्णे । महासर्ज्जद्रुमे । अस्यते । अ
सुक्षेपणे । ल्युः ।

असनपर्णी । स्त्री । वातकट्ये । शीत
लवातके ।

असमा

असन्नदु । वि । समुद्भूते । पण्डितमन्ये
। दृष्टे । इतिजटाधरः । अकृतसन्नाहे
। नसन्नदुः ॥

असपत्न । वि । शत्रुवर्जिते ॥ नविद्य-
त्पत्नीयस्य ॥

अस्थः । वि । सभायामनर्हस्त्रीवर्ण
नादौ । सभायामनुपयुक्ते । खले ॥

असमः । पुं । बुद्धे । वि । विषमे । अतु-
ल्ये । नास्ति ते समोयस्य ॥

असमञ्जसम् । वि । अयुक्ते ॥ नसमञ्ज-
सम् । पुं । केशिन्यामुत्पन्नेसगरा-
त्मजे ॥

अर्थ । वि । सापेक्षे । अशक्ते । दु-
र्जे । नसमर्थः ॥

अवाधिकारणम् । न । कार्येणकार-
ण-वासहैकस्मिन्नर्थे समवेतत्वे सति
कारणे ॥ यथातन्तुसंयोगः पटस्य त-
न्तुरूपं पटरूपस्य । यथावा । परमा-
णुद्वयसंयोगो ह्यणुकस्य कपालरूपं च
घटरूपस्य । असमवाधिकारणन्तु स-
र्वत्रद्रव्ये गुणः गुणे गुणः कर्मच ॥ अस-
मवाधिच तत्कारणञ्च ॥

असमानयानकर्मा । पुं । सन्धेः प्रभेदे ।
यत्र त्वमत्रयाहि अहमत्रयास्यामीति
साम्प्रतिकोत्तरकालीनफलार्थितयै
वक्रियते सोऽसमानयानकर्मासन्धि-
र्वाध्यः ॥

असम्मा

असमाहितः । वि । अनेकाग्रमनसि ।

विचिस्रचित्ते ॥ नसमाहितः ॥

असमीक्ष्यकारी । वि । जाह्नवे । अवि-
चार्यकर्त्तरि ॥ असमीक्ष्याविचार्यक-
र्त्तुं शीलमस्य । सुपीतिणिनिः ॥

असमेषुः । पुं । अनङ्गे । असमाः इष-
वोयस्य ॥

असम्पृक्तः । वि । असम्बद्धे । नसंपृक्तः ।

असम्प्रज्ञातसमाधिः । पु । निर्विकल्पक
समाधौ । निवृत्तेचेतोव्यापारे य-
परमानन्दसाक्षात्कारः सौषुप्तान-
न्दसाक्षात्कारवत् सोऽसम्प्रज्ञातस-
माधिः ॥

असम्बद्धम् । वि । अवद्धे । अनर्थकवा-
क्ये । नसम्बद्धम् ॥

असम्बद्धप्रलापः । पुं । सत्यस्यापिराज-
देशपौरवात्तादेर्निष्प्रयोजनवर्णने
॥ वि । तद्वति ॥

असम्बाधः । वि । अन्योन्यपीडारहिते ।

असम्भूतिः । स्त्री । प्रकृतौ । चित्तव्या-
यांमायायां परमेश्वरत्वोपाधौ । स-
म्भवनं सम्भूतिः कार्यम् । तस्याः अन्या ॥

असम्भेदः । पु । अविदारणे । अविना-
शे ॥ सम्भेदनम् । भिदिरविदारणे
। घञ् । नसम्भेदः ॥

असम्मतम् । वि । प्रणाय्ये । अनभिप्रेते
॥ नसम्मतम् ॥

असाधुः

असमूहः । वि । स्थितप्रज्ञे । सम्मोहव

र्जिते । भ्रान्तिरहिते । नसमूहः ।

असम्प्रोहः । पुं । प्रत्युत्पन्नेषुबोद्धव्येषु

कर्त्तव्येषुवा अभ्याकुलतयाविवेकेन

प्रवृत्तौ । नसम्प्रोहः । वि । तद्वति ।

असम्यग्व्ययः । पुं । आयतुरीयांशादधि

कथ्ये । व्यसनविषयव्यये ।

असहः । पुं । कुकरोधा इतिविश्रुते

क्षुपे ।

असखम् । न । लौह्ये ॥ असखमन्त्रवि

शेषे ।

असहनः । पुं । स्त्री । शत्रौ ॥ अमर्षये ।

असाधारणम् । वि । तन्मात्रसम्बन्धि

नि ॥ साधारणाद्भिन्ने । विशेषे ।

न्यायमते साध्यव्यापकीभूताभावम

तियोगिनिहेतौ । यथा । वज्रिमान्

जलत्वादिख्यादि ।

असाधारणत्वम् । न । तद्वितरावृत्ति

त्वेसनिसकलतद्वृत्तित्वे ।

असाधारणानैकान्तिकः । पुं । हेत्वाभा

सविशेषे । सर्वसपक्षव्यावृत्ते । यथा

शब्दोनित्यः शब्दत्वादिति । शब्दत्वं

सर्वेभ्योनित्येभ्योव्यावृत्तं शब्दमाचवृ

त्ति ।

असाधुः । वि । खले ॥ सहजादृशत्वं

दुर्नये पररे । अणदिव्यचरुः ।

स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रता परवर्ण्य

असक्ती

हृणेष्वसाधवः ।

असाध्यः । वि । याप्ये । अप्रतिक्रिये । अ

साधनीये । बुद्धिमदसार्थनकिञ्चि-

दितिवात्स्यायनः ॥ नसाध्यः ।

असान्द्रम् । वि । विरले । नसान्द्रम् ।

असाम्प्रतम् । । अयुक्ते । यथा । १७ क

त्तिसर्वमर्यादानान्वयाद्यप्येक्षते ।

अस्यदग्धोदरस्यार्थेकोमकुर्यादसा-

म्प्रतमिति । नसाम्प्रतम् ।

असारः । पुं । एरण्डवृक्षे । न । अगुरु

णि ॥ वि । फलो । निस्सारे । नसारो

ऽव ।

असि । । त्वमित्यर्थे । यथा वेत्य - ।

वाक्यालङ्कारे ।

असिः । पुं । निखिगे । खण्डे ॥ स्त्री ।

दीपभेदे । अस्यते असुक्षेपम् । अ

सतिवा असदीप्तौ । सर्वधातुभ्यश्च

। खनिकष्यज्यसिवसीत्यादिनाङ्गम् ।

असिकम् । न । अधरचिबुकयोर्मध्य

भागे । इतिहेमचन्द्रः ।

असिकारः । पुं । खड्गकारिणि । असिं-

करोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

असिक्रिका । स्त्री । असिकन्याम् । दा

स्याम् ॥ यथा । गतो गणस्तूर्यससि

क्रिकानामिति ॥

असिक्ती । स्त्री । अष्टद्वान् । पुरचरि

। ग्यांप्रेषायाम् । नदीभेदे । सिनोति

असिद्धि.

। पिबन्धने । अजिष्टभिः । य
 दा । सीयतेऽस्य । तः । सित्ता शुक्लके
 शातङ्गिन्ना । छन्दसिक्लमेकइतितस्य
 क्त । नान्तत्त्वान्डीप् । वीरिण्याम् ।
 असिगण्डः । पुं । द्रोपधाने ॥ छोटा
 सिर्हाना इति भाषा ।
 असितः । पुं । श्यामवर्णे । व्यासशिष्ये
 ऋषिः । शनौ ॥ कृष्णपक्षे ।
 न । कासोसे । त्रि० कृष्णवर्णवति
 । श्यामले ॥ सितविरुद्धोऽसितः ।
 असितक्रलः । पुं । मधुनालिकेरे ।
 च । सता । स्त्री । खड्गतायाम् । नील्या
 । असितपलितयोः प्रतिषेधात् व
 । दनुदात्तादितिङीष् । तकारस्थान
 कारादेशश्चन ।
 असिताभ्रशेखरः । पुं । बुद्धभेदे ।
 असितार्चिः । पुं । अनले । असिताञ्च
 चिर्ज्वालाअस्य ।
 असितालुः । पुं । नीलासौ ।
 असितोत्पलम् । न । नीलोत्पले ।
 असिदंष्ट्रः । पुं । मकराखेयादसि ।
 असिद्रुः । पुं । हेत्वाभासविशेषे । सच
 विविधः । आश्रयासिद्रुः स्वरूपासिद्रुः
 व्याप्यत्वासिद्रुश्चेति । त्रि । अपक्वे ।
 अस्विन्ने । सिद्धिरहिते ।
 असिद्धिः । स्त्री । अनिष्पत्तौ । न्यायम
 तेसाविधिधा । पञ्चासिद्धिः १ यथा

असिप

काञ्चनमयपर्वतो बङ्गिमानित्यादि ।
 । स्वरूपासिद्धिः २ यथापर्वत काञ्च
 नमयबङ्गिमानित्यादि । व्याप्यत्वा
 सिद्धिः ३ यथा पर्वतोर्बङ्गमान्ज्वल
 त्वात् इत्यादि ।
 असिधाराव्रतम् । न । असिधाराचक्रम
 रणतुल्ये व्रतविशेषे । यथा । युवायु
 वत्यासाहुं यन्मुग्धाभर्तृवदाचरेत् ।
 अन्तर्निष्ठतसङ्गः स्यादसिधाराव्रतं हि
 तदितियादयः ।
 असिधाव । पुं । शस्त्राणांमार्जके । अ
 सिंघावति । धावु० कर्मण्यण् ।
 असिधावकः । पुं । शस्त्रमार्जके । असिं
 धावति । धावुगतिशुद्धोः । कर्मण्य
 ण् । स्वार्थेकन् । कुन्वा ।
 असिधेनुः । स्त्री । कुरिकायाम् । असे
 धेनुरिव । स्वल्पखड्गे ।
 असिधेनुका । स्त्री । कुरिकायाम् । अ
 सेधेनुकेव ।
 असिपच । पुं । इक्षौ । नरकान्तरे ॥
 खड्गकोषे । गुण्डनामकटुणे । य
 स्यकन्दः कशेरुः । खड्गाकारदलेवृ
 ष्वविशेषे । आसन्नघातुके ।
 असिपचकः । पुं । इक्षौ ।
 असिपत्रवनम् । न । नरकविशेषे । य
 था । यस्त्विहवै निजवेदपथादनाप
 त्रपगतः पाखण्ड्योपगतस्तमसिप

असु

वृषनं प्रवेश्य कश्यामहरन्ति तवासा
 वितस्ततोधावमान उभयतोधारैस्ता
 लवनासिपचैश्चि यमानसर्वाङ्गोहाह
 तोस्मीति परमयावेदनया मूर्च्छि
 त' पदेपदेनिपततिस्वधर्मत्यागीपा-
 खण्डानुगतं फलं भुङ्क्ते । इति ।
 असिपत्रव्रतम् । न । अश्वमेधेक्रियमा
 यो व्रतविशेषे ।
 असिपुच्छः । पुं । शिशुमारः ॥
 असिपुष्पिका । स्त्री । कुरिकायाम् ।
 असेः पुत्रीव । स्वार्थे कन ।
 असिपुत्री । स्त्री । कुरिकायाम् । असेः
 पुत्रीव ॥
 असिमेदः । पुं । विट्खद्विरे ।
 असिहेतिः । चि । खड्गबोद्धुरि । नैखिं
 शिके । असिर्हेतिर्यस्य ।
 असु । न । चित्ते । तापे । असुतवः पुं
 भूनि प्राणादिष्वप्रायुषु । अस्यन्ते
 अस्यन्तिवा । असुक्षेपयो । अस्यन्तेआ
 मिरितिवा । असदीप्तौ । श्रुस्वप्ति
 'हीत्यादिनाउ' । भूनिद्रायुः प्राणा
 दिष्वद्वाच्यआत्मात्मिकएकएव । प्रा
 णापीनायास्तु पञ्चतस्यष्टतयः । एवं
 चैकस्मिन्नपितृ नैखिलीतस्यदार
 ह्मत्वादिक्वहेवचनमेवप्रयोज्यम् प्रा
 णेनमवायुरित्यादौतुष्ट्यर्थः प्राण
 शब्द इतिनैकवचनंविबुध्यते ।

असूया

असूयम् । न । दुःखे ।
 असूतरः । चि । दुस्तरे । सुतरोनभव
 तीत्यसूतरः ।
 असुधारणम् । न । जीवने । असूनं
 धारणम् ।
 असुरः । पु । दैतेये । विरोचनादौ ।
 सुरत्यजि । राहुग्रहे । सूर्ये । अ
 स्यतिचिपतिदेवान् असुरः । असेर
 रक्षित्युरन् । वा । नसुरः असुरः ।
 नजीतितत्पुरुषः । अविद्यमानासु
 रायस्येतिवा ॥ असुपुरमतेवा । अ
 न्येभ्योपोतिडः । सुरेभ्योऽन्यो ।
 असुररिपुः । पुं । विष्णौ । कृष्णे ।
 सुराणारिपुः ।
 असुरा । स्त्री । राक्षी । राक्षी ।
 असुराङ्गम् । न । कांस्येइतिहेर्मचन्द्रः ।
 असुर्यः । चि । असुरेभ्योहिते । गृधा
 दित्वाद्यत् । असुराणांस्वभूतिर्ग
 असूय' । पुं । बाये । असूयन्मुसति ।
 घूमेरखे । ससूद्विषेत्यादिनाक्षिप्
 असूयकः । चि । असूयाशीले । अ
 सूयति । तच्छीलादिः । असुउपता
 ये । निन्दहिंसेतिबुञ् ।
 असूया । स्त्री । परयुक्तेषुदोषावि
 ष्कारे । अर्थदानादिगुणेषुदोषाभिः
 र्त्वादिषुपदोषारोपणम् । असूयनम्
 । असूय' असूयायाम् । कस्यडादि

असृक्

त्वाद्यकिञ्चिन्त्ययादित्य. ॥ रोषे ।

वधूरस्यैवाकुटजं ददर्शति रघु' ।

असृयु । पुं । समत्सरे । असृयति ।

असृञ् उपतापे । मृगयादिच्चात्
साम्भु' ।असृर्चशम् । न । अनादरे । सृर्चश्चा
दरे सरेफः । तस्मात्सृट् । नञ्समा
सः ॥असृर्धर्म्यश्च । वि । सूर्यादर्शनि । गु
प्तिमरेप्रयोगोऽयम् । यदपरिहार्यदर्श
नं सूर्यमपिनपश्यतीति सत्यपिसूर्य
दर्शने प्रयोगोऽभवति । यदातुसूर्य
र्गनाभावमात्रम् सूर्यतरस्य चन्द्रा
र्शनं बाधिवञ्चितं तदाखञ्जनभव
त्तन्न अनभिधानात् । सूर्येनपश्यति ।
दृष्टिर्मेक्षणे । पात्राधोतिपश्यादे
शः ।

असृकरः । पुं । शरीरस्थरसधातौ ।

असृक्पः । पुं । स्त्री । राक्षसे । असृक्
पिवति । पा० । क. ।असृग्दर । पुं । प्रदरे । फलितयोनेर
क्तादिधातुचरणे ॥असृग्धरा । स्त्री । त्वचि ॥ असृजोरक्त
स्थधरा ।असृक् । न । रक्ते । ताम्बूलरसादिबन्ध
धेनसृज्यते सहजत्वात् । नसृजति
वा । सृजविसर्गे । क्षिप् । किन् प्रत्य

असृक्

यस्येति कुत्त्वम् । किन् प्रत्ययोऽयम्

दिति बहुव्रीहिः । सृत्त्वगित्यादि

नाहिसृजेः किन्विहितः ॥ यद्वा ।

असृते । असुक्षेपणे । बाहुलकात्

सृज । कुक्षे । षोडशेयोगे । तच्चजा

तस्यफलं यथा । धनीकुक्ष्य' कुमति

'दुरात्माविदेशगामीरुधिरप्रकोप' ।

महाप्रलोभी पुरुषोवलीयानसृक्-

प्रसृतौ किलयस्य जन्तोरिति ॥

असृष्टान्नम् । वि । अन्नदानहीने । अ
सृष्टमन्नं येनसः ।

असेचनकम् । वि । अत्यन्तप्रियदर्शने ।

यस्यदर्शनान्नवृष्यति किन्तुपुनः पुनः

दिदृक्षतएवतस्मिन् । तदसेचनक

वृत्तेर्नास्त्यन्तो यस्यदर्शनात् । नसिच्य

तेमनेऽत्र । विचक्षण्ये । करणेति

ल्युट् । सच्चायांकन ॥

असौम्यस्वरः । वि । मन्दस्वरे । अस्वरे ।

असौम्योऽरुचः स्वरोऽयस्यसः ।

असृक्लितः । वि । अप्रतिहतैः ।

असृक् । पु । चरमाचले । पश्चिमाच

ले । लग्नात्सप्तमे ॥ वि । क्षिप्ते ॥

अवसिते । अवसानमाप्ते । निस्त्रोच

ने ॥ असृतेऽस्य । असुक्षेपणे । क्तः ॥

यद्वा । असृतिस्म । असदीप्तौ । गत्य

र्थेतिक्तः । न । मृत्यौ । कालधर्मे ॥

असृक् । पुं । निर्वाणे । मोक्षे ।

अस्तु

अस्तु तन्द्रि । वि । अनलसे । अस्तात

न्द्रिराखस्य यस्य ।

अस्तम् । । । विनाशे । अदर्शने । अस
नम् । असुक्ष्मे पणे । तम् प्रत्ययः ।

अस्तमनम् । न । स्वर्याद्यदर्शने । यथा ।
तिरोधानश्च यच्चैतितदेवास्तमनं रवे
। नैवास्तमनमर्कस्य नोदय' सर्वदा-
सत' । इति ।

अस्तमयः । पुं । प्रलये ॥ ग्रहाणां स्वर्य
प्रत्यासत्तौ । यथा । रविणास्तम
यो योगो वियोगस्तूदयो भवेदिति ।

अस्तमित' । वि । दरिद्रे ॥

अस्तसन्धा । स्त्री । अर्द्धार्कास्तमना
न् घटिकाचयसम्भिते काले ।

अस्ताचल । पुं । चरमाद्रौ । पश्चिम
पर्वते ॥ अस्तश्चासावचलश्च ॥

अस्ताद्रि । पुं । चरमाचले ।

अस्ति । । । विद्यमाने । सत्त्वे । यथा ।
अतिथिर्बालकश्चैव राजाभार्यातथै
वच । अस्ति नास्ति न जानन्ति देहि
देहि पुनः पुनरिति । असनम् । अ
सदीप्तौ । । तिचतिर्वा ।

अस्तिमान् । वि । धनिनि ॥

अस्तु । । । अभ्यनुष्ठाने । अङ्गीकारे ।

अस्त्यायाम् ॥ पीडायाम् । प्रतिचे
पे ॥ प्रशंसायाम् । प्रकर्षे ॥ लक्षणे ॥

असम्प्रत्यर्थे । अस्त्यापुर्वकाङ्गीकारे

अस्थान

। असति अस्थतिवा । तुन् ।

अस्तुक्कारः । पुं । अभ्युपगमे । अस्तु करो
ति । कर्मण्यण् । अस्तु इति तिङन्त
प्रतिरूपकमव्ययम् । अस्तोश्चेति वक्त
व्यमिति मुम् ॥

अस्तेयम् । न । अदत्तादानरूपपरस्वह
रणादिराहित्ये ।

अस्थानम् । न । निन्दायाम् । भर्त्सने ।
अस्त्रम् । न । क्षेप्यशरादौ । प्रहरणे ॥
चापे । करवाले । अस्थ ते । असुक्ष्मे प
णे । असतिवा । असदीप्तौ । सर्वधा
तुभ्यष्टुल् ।

अस्त्रकण्टकः । पुं । बाणे ।

अस्त्रगृहम् । न । आयुधागारे ।

अस्त्रचिकित्सकः । पुं । शस्त्रवैद्ये
अस्त्रजित् । पु । कपाटवक्त्रे । कपोतव
क्त्रे ॥

अस्त्रमार्जः । पुं । अस्त्रसंस्कारिणि । श
स्त्रमार्जे । शास्त्राजीवे । अस्तिधावे ।

अस्तसायकः । पुं । नाराचास्त्रे । समुद्र
यलौहमयबाणे ।

अस्त्रागार' । पुं । अस्त्ररक्षणगृहे ।

अस्त्री । वि । धन्विनि । अस्त्रधनुरस्या
स्ति । अतश्च नि ।

अस्थगम् । वि । अतलस्पृशि । अगाधे ।

अस्थायम् । वि । अगाधे ।

अस्थानम् । वि । अतलस्पर्शे । न । म

अस्थिरः

न्दस्थले । अनधिकारिणि । अस्थाने
 हिस्थाप्यमाने च वाचामिति लक्ष्यम्
 अस्थायम् । त्रि । अगाधे ।
 अस्थायी । त्रि । नन्वरे । स्थितिरहिते ॥
 अस्थारम् । न । गभीरे ।
 अस्थावरम् । त्रि । स्थावरेतरद्रव्ये । ज
 ज्जमवस्तुनि ।
 अस्थि । न । कीकसे । वीजे । अस्यते ।
 असुक्ष्मेपणे । असिसञ्जिभ्यां कथिन् ।
 अस्थीनि तरुण नलककपालरुचकव
 लयभेदात् पञ्चविधानि भवन्तीति वै
 द्याः ॥
 शकम् । न । अस्थिनि । स्वार्थे यावा
 त्वात्कन् ।
 शकृत् । पुं । शरीरस्थभेदोद्यतौ ।
 अस्थिजः । पुं । मज्जनि ।
 अस्थितुण्डः । पुं । स्त्री । पक्षिणि ।
 अस्थिधन्वा । पुं । शम्भौ ।
 अस्थिपञ्जरः । पुं । शरीरास्थिसमूहे ।
 करङ्गे ।
 अस्थिभक्षः । पुं । स्त्री । पक्षिभेदे । कु
 कुरे ।
 अस्थिभुक् । पुं । स्त्री । कुकुरे । शुनि ।
 अस्थिमाक्षी । पुं । रुद्रे । अस्त्रांमालासा
 ऽस्ति अस्य । व्रीह्यादिस्त्रादिनिः ॥
 अस्थिरः । त्रि । चञ्चले । सङ्गसुक्ते । न
 स्थिरः ॥

अस्पर्श

अस्थिावग्रहः । पुं । भृङ्गरीटे । भृङ्गिना
 मकशिवद्वारपाले ॥
 अस्थिशृङ्खला । स्त्री । ग्रन्थिमति । अस्थि
 संहारे ।
 अस्थिसंहारः । पुं । हस्तिशुण्ड्याम् । ग्र
 न्थिमति । यथा । अस्थिसंहारकः सो
 तोवातश्चेष्महरोस्थियुक् । उष्णः सर
 कृमिघ्नश्च दुर्नामघ्नो चिरो गजित् ॥
 रुचः । स्वादुर्लघुर्दृष्टः पाचनः पित्त-
 लः स्मृतः । काण्डत्वकविरहितमस्थि
 शृङ्खलायामा धातुं द्विदलमकञ्चुकत
 दर्दुम । सम्पिष्टसुतनुततस्तिनस्य तै
 ले सम्पक्कवटकमतीव वातघारि ।
 अस्थिसंहारिका । स्त्री । ग्रन्थिमति । हा
 डजोडा इति ख्यातौषधौ ।
 अस्थिसंहारी । पुं । अस्थिसंहारके ग्र
 न्थिमति ।
 अस्थिसारः । पुं । मज्जायाम् ।
 अस्थिसेहसञ्चकः । मज्जनि । मज्जा-
 याम् ।
 अस्त्राविरम् । त्रि । शिरावर्जिते । स्थूल
 शरीरवर्जिते । अविद्यमानाः स्त्रावाः
 शिरा यस्मिन् ।
 अस्त्रिग्यदार । न । देवदारुप्रभेदे । दे
 वकाष्ठे ।
 अस्पर्शः । त्रि । स्पर्शाभाववति । सम्बन्ध
 शून्ये ।

अस्मि

अस्पर्शयोगः । पुं । ब्रह्मस्वभावे । स्पर्श
नस्पर्श सम्बन्धोनविद्यतेयस्ययोग-
स्य केनचित्तकदाचिदपिस. ॥ यथा
हुः । अस्पर्शयोगोवैनामसर्वसत्त्व-
सुखोहितः । अविवादोऽविरुद्धश्चदे-
शितस्तनमाय्यहमिति । अद्वैतानु-
भवाऽस्पर्शः । स एव योगो जीवस्य ब्र-
ह्मभावेनयोजनात् । सर्व सम्बन्धाख्य
स्पर्शवर्जितत्वात् अस्पर्श योगः ॥

अस्पष्टम् । वि । अत्यक्ते ॥ नस्पष्टम् ॥

अस्फुटम् । वि । अस्पष्टे ॥ नस्फुटम् ॥

सर्व शब्दोवर्णात्मकएव व्यञ्जकविशे-
षाभावादस्फुटः ॥

अस्फुटवाक् । वि । अत्यक्तवाचि । लोह-
ले ॥ नस्फुटावागस्य ॥

अहम् । वि । अस्मच्छब्दस्यप्रथमैकव-
चने । देहत्रयविशिष्टत्वेनाशुदेजीवे
। कर्त्तासुखीत्यादिब्यवहियमाणे ॥

अहंशब्दप्रत्ययालम्बने । अहंप्रत्यय-
वेद्ये । अहंशब्दप्रत्ययालम्बनत्वेनप्र-
त्यये । सर्वदोषलब्धित्वरूपे प्रत्य-
यात्मनि ॥ अस्ति । असभुवि । युष्य
सिभ्यामदिक् ॥

अस्मि । ॥ अहमित्यर्थे ॥ यथा । दा-
सेकृतागसिभवत्युचितः प्रभूणां पा-
दमहार इति सुन्दरिनाम्नदूवे इति
॥ अस्मीत्यस्यदर्थानुवादेहमर्थेपी

अस्त्रो

तिगणव्याख्यानम् ॥

अस्त्रिता । स्त्री । दृग्दर्शनशक्त्योरे-
त्मतायाम् ॥ बुद्धिपुरुषयोरभेद-
भिमाने ॥ मोहो ॥ सयाष्टविधः । दे-
वाहिअष्टविधमैश्वर्यमासाद्याऽऽमृता-
भिमानिनोऽणिमादिकमात्मीयंशा-
श्वतमभिमन्यन्त इति । सोय मस्मि-
तामोहोऽष्टविधैश्वर्यविषयत्वाद्दष्टवि-
धः ॥

अस्तः । पुं । कोणे । कचे ॥ न । अशु-
णि । शोणिते । अस्यते । अमुचेप-
यो । बाहुलाकाद्रः ॥

अस्तकणः । पुं । शरे ॥ अस्तः कण्ठे र

अस्तखदिरः । पुं । रक्तखदिरवृक्षे

अस्तजम् । न । मांसे ॥

अस्तपः । पु । राक्षसे ॥ अस्तं रक्तपिब-
ति । पा० । आतोनुपेतिकः । ॥ ११
मूलर्त्ते ॥

अस्तपत्रकः । पुं । भिण्डायाम् । भिण्डी-
तिप्रसिद्धशाके ॥

अस्तपा । स्त्री । जलौकायाम् ॥ अस्तं
पिबति । पा० । कः । टाप ॥

अस्तफला । स्त्री । सल्लकीवृक्षे ॥

अस्तविन्दुच्छदा । स्त्री । लच्छाखानाम्
कन्दे ॥

अस्तमाटका । स्त्री । शरीररसे ॥

अस्त्रोधिनी । स्त्री । लज्जालुलता-

अस्वामि

याम् ।

अस्त्रीः । पुं । श्वेततुल्यस्य ।
अस्त्रीः । वि । अस्त्वति । अस्त्वोत्थस्य ।
सुखादित्वादिनिः ।

असु । न । नेत्रजले । अस्यति । असु-
चेपणे । अश्वादिषु दन्त्यमध्यस्यापि
पाठात् साधु ।

अस्वच्छन्दः । वि । अतन्त्रे । अधीने ।
नस्वः छन्दोऽस्य ।

अस्वन्तम । न । अशुभे । चुल्ल्याम् । म-
रणे । अनवधौ । चेपे । अस्तूनाम-
न्तोऽत्र ।

न्तरः । वि । अत्यन्तदुरन्ते ॥

ः । पुं । देवतायाम् । वि । अनि-

विद्यमानः स्वप्नो निद्रा अस्तेति
विग्रहः ।

अस्वरः । वि । असौम्यस्वरे । काका-
दिबद्धस्वरे । अप्रशस्तः स्वरो यस्य ।

अस्वर्ग्यम् । वि । स्वर्गहेतुधर्मविरोधि-
नि । अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टधर्ममप्या-
चरेन्नतु ॥ स्वर्गायहितं न भवतीति ॥

अस्वादुकण्टकः । पु । गोचुरके । अ-
स्वादुः कण्टको यस्य सः ।

अस्वाध्यायः । पुं । विधिपूर्वकवेदाध्यय-
नवर्जिते । निराकृतौ ॥ नस्वाध्यायो
वेदाध्ययनमस्य ।

अस्वामिकम् । वि । स्वामिरहिते वस्तु-

अहङ्कार

नि ॥ यथा । एतच्चाग्रदानं स्वभूमाव-

स्वामिकायाश्च न दद्यात् । अस्वामि

कान्यश्चयमः । अटथः पर्वताः पुण्या

नक्षस्तीर्थानियानि च । सर्वाण्यस्वा-

मिकान्याहुर्न हितेषु परिग्रहः ॥ पु-

ण्या इति विशेषणात् अटथो नैमिषा

द्याः । पर्वता हि माखयादयः । नद्यो

गङ्गाद्याः । तीर्थानि पुरुषोत्तमादि

चेत्राणि । वाराणस्याद्या यतनानि च ।

स्वाम्यभावे हेतुमाह न हितेष्विति ।

इति आदृतत्त्वम् ।

अस्वैरी । पुं । परतन्त्रे । नस्वैरी ।

अह । । प्रशंसायाम् । चेपणे । नि

योगे । विनिग्रहे । आचारातिक्रमे

॥ पूजायाम् ।

अहंयुः । वि । अहङ्कारिणि । अहमस्या

स्ति । अहमिति मान्तमथयम् । अ

हंशुभमोयुः ॥

अहङ्कारः । पुं । अहमितिकरणे । ग

र्वे । अहङ्कारश्च सर्वेषां पापबीजम

मङ्गलम् । ब्रह्माण्डेषु च सर्वेषां गर्वप

र्यन्तमुन्नतिः । सचद्विधः । विशे

षरूपः सामान्यरूपश्चेति । तत्राय

महमेतस्य पुत्रइत्येव व्यक्तमभिमन्य

माने विशेषरूपो व्यक्ताहङ्कारः । अ

स्मीत्येतावन्मात्रमभिमन्यमानः सा

मान्यरूपः संप्रत्यहङ्कारः । सचहि

अहङ्का

रय्यगर्भोमहान् आत्मेति च सर्वानु-
स्यूतत्वादुच्यते । अयमेव पराहन्ता
रूपो बृहदारण्यके यो वेदाहं ब्रह्मा
स्मीति वृत्तिरूप उक्तः । अहमभिमा-
नरूपो यो हङ्कारः स सर्वसाधारणः ।
आरोपितैर्गुणैरात्मनो महत्त्वाऽभि-
माने । अहमेव श्रेष्ठ इति दुरभिमाने
॥ महाकुलप्रसूतो हं महतां शिष्यो
ऽतिविरक्तोऽस्मि नास्ति द्वितीयो म-
त्सम इत्यभिमाने । आत्मस्वाधना-
भावेऽपि मनसि प्रादुर्भूते हं सर्वोत्कृष्ट-
इति गर्वे ॥ महाभूतकारणभूतेऽभि-
मान लक्षणे ॥ अभिमानात्मिकाया-
मन्त करणवृत्तौ ॥ कोनाममानवो-
लोके देवो वादानवोऽपि वा । अहङ्कार-
जयं कृत्वा सर्वदा सुखभाग्यभरेत् ॥ अ-
हङ्कारस्य मनस्यन्तर्भावः । तस्य सङ्क-
ल्पात्मन्त्वाविशेषात् । तथाहि मन-
सो वाद्य आभ्यन्तरस्य यथा योगस-
र्वविषयः । अहङ्कारस्य तु अनात्मो-
परक्त आत्मैवेति अतो विषयभेदेऽपि स्व-
रूपाभेदाद्युक्तोन्तर्भावः ॥ पुराणमते-
सात्त्विकराजसतामसभेदात् सविवि-
धः । तच्च सात्त्विका हङ्कारात् इन्द्रिया-
धिष्ठातारो देवा मनश्च जातम् । रा-
जसाद्दशेन्द्रियाणि जातानि । ताम-
सात्सूक्ष्मपञ्चभूतानि जातानीति ॥

अहम

यथोक्तं विष्णुपुराणे । वैकारिकस्तैज-
सश्च भूतादिश्चैव तामसः । विवि-
धो यमहङ्कारो महत्तत्त्वादजायते-
ति । वैकारिकः सात्त्विकाहङ्कारः ।
तैजसो राजस इन्द्रियादिश्च । भूतादि-
स्तामसः ।

अहङ्कारवान् । त्रि । अहं यौ ॥ अहङ्का-
रोऽस्यास्ति । मतुप् ।

अहङ्कारी । त्रि । अहङ्कारयुक्ते । अभि-
मानिनि ॥

अहङ्कृतः त्रि । अहङ्कारवति ।

अहङ्कृतिः । स्त्री । गर्वे । स्वरूपे ।

अहतम् । न । नूतनां सुके ॥ यथा
षड्वीतं न वश्वेतं सदृशं यन्मधारी
अहतं तं विजानीयात् पावनं सर्व-
स्विति । त्रि । अनाहते । अनुग्रहेते ।
अहः । न । दिवसे । नजहाति । ओहा-
कृत्यागे । नजिजहाते रितिकनिने ।
रोसुपीतिरः ।

अहन्ता । स्त्री । अहम्भावे ।

अहन्धीः । पुं । देहादावनात्मन्यात्म-
बुद्धौ ।

अहम् । । अहङ्कारार्थे । विभक्तिप्रति-
रूपकमव्ययम् ।

अहमहमिका । स्त्री । परस्परहङ्कारि ।

अहमहंशब्दोऽस्त्युच । वीक्षार्यादित्य-
म् । ब्रीह्यादिस्वाट्टन् । अनित्यत्वा-

अहर्दि

दृश्ययानामिति नटिलोपः ॥

अहमुत्तर । पुं । अभिमानाधिक्ययुक्ते ॥

अहमहंभावः अहंकार अभिमानउ
त्तरोऽधिकोयस्य ।

अहम्पूर्विका । स्त्री । अभिमानविशेषे ।

अहम्पूर्वमहम्पूर्वमितिर्योधानां धावन
क्रियायाम् । अहम्पूर्व महम्पूर्वमित्य

हम्पूर्विकास्त्रीयामित्युक्तेः ॥ अहम्पूर्व-

म् । सुसुपेति समासः । स्वार्थे कन् ।

अहम्पूर्वमिच्छति यस्याम् । ठन्वा ।

अहम्यतिः । स्त्री । अज्ञाने । अविद्या

याम् ॥ अहमिति विभक्तिप्रतिरूपक

अस्मद्व्ययमहङ्कारार्थकम् । अहम्य

अस्वप्ननामतिः ।

गणः । पुं । मांसे । अङ्गां गणः ॥

गङ्गाणां मध्यादिज्ञानार्थं श्वेतव-

रं । इकल्पा वधिष्टष्वधिविब्रह्मसिद्धा

न्तोक्तकल्पावधिकस्याद्यब्दावधिवा इ

ष्टकालपर्यन्तं परिगणिते दिनसमू

हे । दिनपिण्डे । बुरुन्दे ।

अहर्जराः । पुं । संवत्सरे । वत्सरोहि अ

होभिः परिवर्त्तमानो लोकान् जरय

तीति अहानिवाऽस्मिन् जीर्यन्त्यन्तर्भ

वन्तीति भाष्यकृता व्याख्यानात् । औ

पनिषदोऽयं प्रयोगः ॥

अहर्दिवम् । न । अहन्यहनि ॥ अहनि

च दिवा च । अचतुरेत्यादिना वीक्षा

अहहा

यादन्तोऽचप्रत्ययश्च ।

अहर्पतिः । पुं । सूर्ये । अहःपतिः । अ

हरादीनां पत्न्यादिषु वारेफः । पक्षे

अहःपतिः ।

अहर्बान्धवः । पुं । दिवाकरे ।

अहर्मणिः । पुं । भास्करे ॥ अहोमणि

रिव । अर्कवृत्ते ॥

अहर्मुखम् । न । प्रत्यूषे । अहोमुखम् ।

रोऽसुपीतिरः ।

अहल्यम् । त्रि । हलानाकृष्टत्वे । दे

शभेदे ।

अहल्या । स्त्री । गौतमर्षिपत्न्याम् ।

इयम्यञ्चकन्यास्वेका । अपरोभेदे ।

अहस्कारः । पुं । भास्करे । अहःकरोति ।

दिवाविभेतिटः । कस्कादिच्चात्सः ।

अहस्यतिः । पुं । यदाक्षयमासो भवति

तदाक्षयमासस्य पूर्वोत्तरावधिमासौ

भवतः तयोः परस्मिन् अधिमासे ।

अहह । । अद्भुते । खेदे । परिक्लेशे ।

प्रकर्षे । सम्बोधने ॥ अहंजहाति

जिहीतेवा । ओहाकृत्यागे ओहाङ्

गतौ । अन्येभ्योपीतिङः । पृषोदरा

दिच्चात्सलोपः । भावेवाप्रत्ययः ।

अहहा । । अहहेत्यस्यार्थेषु । अहंजहा

तिजिहीतेवा । ओहाकृत्यागे ओहाङ्

ङ् गतौ । क्तिप् । पृषोदरादिच्चात्स

लोपः । भावेवाप्रत्ययः ।

अहिग	अहिप
अहाय्यः । पुं । पर्वते । त्रि । हर्तुमशक्ये ॥ ह्रियते । हृज्हरणे । ऋहलोर्ग्य त् । नहाय्यः । अभेद्ये ।	म ऽ॥ प्रभेदे ॥ सर्पाणांसमृद्धे ॥ अहिच्छत्रः । पुं । देशविशेषे । प्रत्यग्रथे ॥ मेषशृङ्गीरुच्छे ॥
अहि । पुं । वृचासुरे ॥ सर्पे । सूर्ये । सीसके । राहौ । पथिके । खले । यथा ॥ विषधरतोप्यतिविषमः ख	अहिच्छत्रा । स्त्री । जदेशप्रसि द्धे पुगीविशेषे ति प्रसिद्धाया शर्करायाम्
लवृत्तिनमृषावदन्तिविद्वांसः । यद हिनकुलद्वेषीस्वकुलद्वेषीपुन पिशुन इति । वप्रे । अश्लेषानक्षत्रे ॥ अष्टमे ।	अहिजित् । पुं । शके ॥ अहिंस र्पमिन्द्रवाऽजैषीत् । जिजये । क्रिप् ॥ अहिजिह्वा । स्त्री । नागजिह्वाख्यलता
षण्माचिकस्य षष्ठे ॥ ऽऽ । प्रभेदे ॥ आ हन्ति । हनहिंसागन्त्यो । आडिअ हनिभ्यांह्रस्वश्चेतीण् । सचडित ।	याम् । अहितः । त्रि । शत्रौ । अपथ्ये । नहित मस्मात् ॥
डित्त्वाट्टिलोपः । आडोह्रस्वश्च ॥	अहितुण्डिकः । पुं । व्यालग्राहिणि ।
अहिंसा । स्त्री । वाङ्मनःक्रयैः परपी- डावर्जने । प्राणिनापीडयानिरु त्तौ । अशास्त्रीयप्राणिपीडनाभावे ।	भिचायसर्पखेलके । संपेलातम । ख्याते ॥ अहेस्तुण्डमुखम् तेन तीतिठक् । संचापूर्वकत्वाद्दृडा ग- वः ॥
यथाहमनु । यावेदविहिताहिंसानि यतास्मिंश्चराचरे । अहिसामेवतां- विद्या हेदादुर्मो हिनिरुभाविति ।	अहिद्विट् । पुं । गरुडे । शके । मयूरे । नकुले ॥ हरौ । अहिंदेष्टि । द्विषः । क्रिप् ॥
हिंसनम हिंसा । नहिंसा ॥	अहिनकुलिका । स्त्री । अहिनकुलयो
अहिंसा । स्त्री । ओषधिभेदे । कुलेखा डा इतिगौडभाषा । कुलिकद्रुमे । हिंसाख्यौषधिप्रभेदे ॥	वैरे ॥ अहिनकुलयोवरम् । इन्द्राद् न वैरजैश्चुनिकयोगितिवुन् ॥
अहिकः । पुं । ध्रुवर्क्षे ॥	अहिनिर्वयनी । स्त्री । सर्पनिर्मोके ।
अहिका । स्त्री । शास्त्रमलितुमे ॥	सर्पत्वचि ॥ अहिर्निर्लीयतेऽस्यां सा
अहिकात्तः । पुं । समीर ॥ अहे । कान्तः ॥	अहिनिर्वयनीति व्याख्याताम् ॥
अहिगणः । पुं । पञ्चमाचिकस्य सप्त-	अहिपतिः । पुं । वासुकिनागे । शेषना

अहिल

गे । अहीनांपतिः

अहिपुत्रक' । पुं । तरालौ । नौकाज
लोत्सारके ॥

अहिपूतनः । पुं । क्षुद्ररोगविशेषे ॥

अहिफेनम् । न । आफूके । अफीमद्वि-
तिविश्रुते ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

अहिब्रध्नः । पुं । रुद्रविशेषे । शिवे ॥

अहिब्रध्नदेवता । स्त्री । उत्तरभाद्रपदा-
याम् । अहिब्रध्नोदेवताअस्याः ॥अहिभयम् । न । राक्षांस्वपक्षप्रभवेभये
॥ अहिरिवगृहस्थत्वात् आरुताका-
रत्वाच्च स्वस्थपक्षएवाहिः । अहेर्म-
'म् । निजोद्यमित्रसमाश्रितश्च-
बन्धतः कार्यसमुद्भवश्च । भृत्या
हीतोविविधोपचारैः पक्षबुधाः स
१-विधंवदन्ति । सर्पभये ॥

अहिभयदा । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ।

अहिभुक् । पुं । गरुडे ॥ बर्हिणि ॥ ना-
कुल्याम् । गन्धनाकुल्याम् । अहिं-
भुक्ते । भुजअभ्यवहारे । क्षिप् ॥

अहिमः । चि । शीतस्पर्शशून्ये ॥

अहिमर्दनी । स्त्री । गन्धनाकुलीनाम-
कन्दे ॥अहिमारः । पुं । } अरिमेदकवृत्ते ।
अहिमेदक' । पुं । }अहिलता । स्त्री । नागवल्याम् । अहि-
लोकस्यपातालखलता । शाकपार्थि

अहोरा

वादिः ॥ गन्धनाकुल्याम् ।

अहीनः । पुं । अहर्गणसाध्यसुत्याकक-
तौ । अङ्गांसमूहः । अङ्ग ख कतौ ।
अहीनयजनमशुचिकरमितिश्रुतिः
॥ अहिस्वामिनि ॥अहीरणिः । पुं । द्विवक्त्राहौ । द्विमुख-
सर्पे । इति चिकाण्डशेषः ॥

अहुतः । पुं । ब्रह्मयज्ञाख्येजपे ॥

अहे । ॥ ॥ छेपे । विद्योगे ।

अहेर' । स्त्री । शतमूल्याम् । नहिने-
ति । हिगतौ । बाहुलकाद्रुः ॥

अहैतुकः । त्रि । फलाभिसन्धानरहिते ॥

अहो । ॥ ॥ धिगर्थे । शोके । कल्या-
र्थे । विषादे । सम्बोधने । प्रशंसा-
याम् । विस्मये । पादपूरणे । अह-
यायाम् । वितर्के । अहानम् । ओ-
हाङ्गतौ । डोप्रत्ययः ॥अहोरात्रः । पुं । दिनरात्रिमात्रात्मके
काले । सूर्योदयद्वयपरिच्छिन्ने चिं-
शन्मुहूर्त्तात्मकेकाले । सच (मानुषा-
होरात्रः) षष्टिघटिकाभिर्भवति ।
यथा । अहोरात्रेविभजतेसूर्योमा-
नुषदैविके । रात्रिः स्वप्नायभूतानां
चेष्टायैकर्मणामह इति ॥ मतान्तरे
तुचतुर्विंशतिहोराभिर्मानुषाहोरा-
त्रोभवति । यथोक्तवज्रिपुराणेगणभे-
दनामाध्याये । चतुर्विंशतिवेलाभि

आ

रहोराचं प्रचक्षते । पश्चिमादर्द्धरा
त्राङ्गिहोराणां विद्यते क्रम इति ॥ (पै
त्राहोराचः) पैत्येरात्यहनीमासः प्र
विभागस्तु पक्षयोः । कर्मचेष्टास्वहः
कृष्णः शुक्लः स्वमायशर्वरी । (दैवा
होराचः) दैवेरात्यहनीवर्षं प्रविभा
गस्तयोः पुनः । अहस्तचोदगयनं रा
त्रिः स्यादक्षिणायनम् । (प्राजापत्या
होराचः) युगसहस्राभ्यां प्राजापत्य
मेकमहोरात्रम् । अहश्चरात्रिस्त
यो, समाहार' । रात्राङ्गाहाः पुंसि
। अह' सर्वैकदेशेऽप्यच् समासान्तः ॥
अहोवत ।। अनुकम्पायाम् । खेदे ।
समौघने । अहोच वतच ।
अहोही ।। चित्रे । अहोच हीच ।
अङ्गाय ।। द्रुते । ऋवनम् । ऋङ् अप
नयने । बाहुलकाद्भावे घञ् । वृद्धिः
। पृषोदरादित्वाद्द्वयः । ततो नञ्
समासः ।

अङ्गीकः । पुं । अपणके ।

अक्षला । स्त्री । भस्मातकटुचे ।

आ

आ° स्मृतौ । स्मृतिस्मरणे यथा । आ

आकर्ष

एवं क्लृप्ततत् । वाक्ये । वाक्यस्थान्य
याश्चेद्योत्ये यथा । आएवंमन्यसे । पू
र्बमैवंमंस्था इदानीं त्वेवंमन्यस इत्य-
र्थः । अनुकम्पायाम् । आदेवदत्तो
दरिद्रः ॥ समुच्चये । देवेभ्यश्चमिह
भ्यश्च आ । आप्नोति । आपृव्याप्तौ ।
क्लिप् । पृषोदरादित्वात् पलोपः ॥
स्वीकारे । अयं प्रगृह्य संज्ञकत्वात्पु
तप्रगृह्याञ्चीतिसन्धिं नयाति ।

आः । पुं । महेश्वरे । पितामहे ।

आकम्पितः । त्रि । कम्पविशिष्टे । प्रेखि
ते । आकंष्यतेऽस्य । कपिचलने ।
गच्छर्थेति ।आकरः । पुं । निवहे । धातुरत्न
तिस्थाने । खनौ । श्रेष्ठे ।

न्यत्र एत्यकुर्वन्ति व्यवहारमस्मिन्वा ।
हुक्कुञ्करणे । आकीर्यन्ते धातवो ऽव
वा । कृविच्चेपे । पुंसिसंज्ञायामिति
घः ।

आकरिकः । चि । आकरेनियुक्ते ॥ तत्र
नियुक्त इति ठक् ।

आकर्णनम् । न । श्रोत्रकर्मणि । श्रवणे ।

आकर्णितः । त्रि । अवधृते । श्रुते ।

आकर्षः । पुं । द्यूते ॥ इन्द्रिये । पाशके

। शारिफलके । धन्वाभ्यासाङ्गे । को

दण्डाभ्यासवस्तुनि । आकर्षणे । नि

कपोपले ॥ आकर्षणं माकृष्यते आ

आकषः

कर्षन्त्यग्निप्रन्वा । कृषविलेखने । घ
ञ् । काष्ठविशेषे । आकृष्यतेऽनेन
खलादिगतं धान्यमित्याकर्षः ॥

आकर्षकः । पुं । अयस्कान्ते । चुम्बके
। त्रि । कर्षके । आकर्षणकर्त्तरि । आ
कर्षेकुशले । आकर्षेकुशलः । आक
र्षादिभ्यः कन् ।

आकर्षणम् । न । आकर्षे । बलादान
ने ॥

। कर्षणी । स्त्री । फलपुष्पाद्याकर्षक
॥ यष्टिकाविशेषे । आकडाइतिभाषा ॥

३' कर्षिकः । पुं । वणिग्विशेषे । आक
कणचरति । आकर्षात् ण्वल् । स्त्री
। आकर्षिकी । डीप् ।

कलनम् । न । आकाङ्क्षायाम् ।
प रेसंख्याने । बन्धने । कलशब्दसं
ख्यानयोः । आङ्पूर्वादस्माद्भ्युट् ।

आकलितः । त्रि । अनुसृते । धृते ॥

आकल्पः । पुं । कल्पने ॥ वेधे । मण्ड
ने । आभरणे । त्रि । कल्पान्ताव-
धिके । आकल्पनम् । कृपूसामर्थ्ये ।

घञ् । कृपोरोलः । आकल्पतेवा ।
आकल्पयन्निवा स्वार्थगद्यन्तः ॥

आकल्पकः । पुं । तमोभोहग्रन्थौ । उ
तकलिकायाम् । मुदि ।

आकषः । पुं । निकषोपले । कसौटी
तिख्याते कषपाषाणे । आङ्पूर्वात्

आकार

कषेरच् ।

आकषकः । त्रि । आकषेकुशले । आ
कषादिभ्यः कन् ।

आकस्मिकम् । त्रि । अकस्माद्भवे ।

आकाङ्क्षा । स्त्री । अभिलाषे । वाक्यार्थ
ज्ञानहेतौ पदस्यपदान्तरव्यतिरेक
प्रयुक्तान्वयाभावे ॥ आकाङ्चारहितं
वाक्यं नप्रमाणम् । यथागौरव्यः पु
रुषो हस्तीति नप्रमाणमाकाङ्क्षावि
रहात् ॥ न्यायमते यत् पदस्य ते यत्प
दान्वयबोधो न भवतितत्पदेतत्पद
वत्तेति । प्रतीतपर्थवसानविरह इ
त्यालङ्कारिकाः ॥

आकायः । पुं । निवासे ।

आकारः । पुं । इज्जिते । अभिप्रायानु-
रूपचेष्टाविष्करणे ॥ आकृतौ । मुखं
प्रसादवैवर्ण्यादि रूपेऽमीत्यप्रीतिस्त्
चकेदेहधर्मे । मूर्त्तौ ॥ आकरणभ-
। घञ् । आकारश्चाद्यमानेऽपि नश
ब्धेविनिगूहितुम् । वलाद्विविचरणो-
क्त्येवभावमन्तर्गतनृणाम् ।

आकारकरभः । पुं । अकर्कराइतिप्रसि
द्धे ।

आकारगुप्तिः । स्त्री । रक्त्याद्युत्तरागा
दिगोपने । अवहित्यायाम् ॥ आका
रस्यशोकादिजनितमुखस्नान्यादेर्गो
पनम् । क्तिन् ॥ रक्त्यादिस्त्वचकोमु-

अकाशः

खरागादिराकारः अङ्गवैकृतमिति
यावत् । गुप्तिर्गोपनम् । आकारस्यभ
यलज्जादिनागुप्तिराकारगुप्तिः ॥

अ कारगोपनम् । न । आकारगुप्तौ ॥
आकारणम् । न । आह्वाने । आकर-
णम् । आङ्पूर्वात् कृञोऽण्यन्ताद्युट् ।
आकारणा । स्त्री । आकारणार्थे । हू-
तौ । आकारणम् । कृञोऽण्यन्ताद्युच्-
। टाप् ।

आकारमौनम् । न । अवचनमात्रे ।
आकालिकम् । वि । क्षणध्वसिनि । आ-
शुविनाशिनि । पूर्वदिवसे मध्याह्ना-
दावुत्पद्यदिनान्तरेतच्चैव नश्वरे । स-
मानकालावाद्यन्तौ यस्य । आकालि-
कडाद्यन्तवचनइति समानकालस्या
कालादेशः इकट्प्रत्ययस्य निपातना-
त् । स्तनयित्रौ । अकालोत्पन्नवस्तु-
नि ॥ कालमर्यादीकृत्येत्याकालम् ।
अकालेभवम् । ठञ् ।

आकालिक-लयः । पुं । कपिलशापेन
काले जगत्प्रत्ययरूपे मलयविशेषे ॥
आकालिका । स्त्री । विद्युति । आका-
लाहंश्चेति ठन् ।

आकालिकी । स्त्री । सौदामिन्याम् । आ-
कालाहंश्चेति चकाराह्वं । डीप् ॥

आकाशः । पुं । न । शब्दतन्मात्रादुत्प-
न्ने । वियति ॥ आकाशगुणास्तु । श

आकाश

ब्दः श्रोत्रेन्द्रियश्चापिच्छिद्राणिचवि-
विक्रता । वियतः कथिता एते गुणा-
गुणविचारिभिरिति ॥ आसमन्ता-
त्काशते इतियोगाद्ब्रह्मणि । असङ्ग
स्वभावे ॥ यथाहः । आसमन्तात्का-
शतेयमित्याकाशत्वमात्मनः । जग-
त्कारणतातस्य सर्ववेदान्तसम्प्रतेति ।
आसमन्तात्काशन्ते सूर्यादयोऽव ।
काशदीप्तौ । हलश्चेति घञ् । रि-
ऽनतिरिक्तमेवाकाशमित्याहुः ॥

आकाशकल्पः । वि । आकाशादीष
उच्चमात्रांशेनन्यनेपरमात्मनि ।
याच्चात्तम् । निरंशत्वादिभुक्त्वा रे ।
याऽनश्वरभावतः । ब्रह्मव्योम्नोऽनि-
स्तिचैतन्यब्रह्मशोधिकमिति ॥

आकाशजननी । स्त्री । प्रगल्भः । अध-
स्थितजनानां वाह्यार्थदर्शनार्थेषु च
द्रच्छिद्रेषु ॥ यद्वारा ऽऽमेयास्त्रगु-
का प्रक्षिप्यन्ते इति राजधर्मः ॥

आकाशनिलयः । पुं । तापसविशेषे ॥
यो ह्याकाश एव वायुधारणावलेन
निलीयते न भूमौ सः ॥

आकाशप्रदीयः । पुं । तुलाया दीयमा-
ने राधादामोदरसम्प्रदानके आ-
काशदीप्ते ॥

आकाशमांसी । स्त्री । निरालम्बाया-
म । खल्वजटामास्याम् । केदारे

आकुल

उत्पत्तिरस्याः ॥१॥

आकाशमूली । स्त्री । पाना इतिगौड
भषाप्रसिद्ध कुम्भिकायाम् ॥ जलव
त्कले ॥

आकाशरक्षी । पुं । प्रगण्डस्थितप्रणि
धौ । दुर्गवह्निः प्राचीरोपरिस्थिते
चरे । इतिराजधर्मः । मत्तर्थाय-
हन् ॥

आशवल्ली । स्त्री । अमरवेल आको
अश्ववेल इतिख्याते खताविशेषे । खव
न्याम ॥

आशवाणी । स्त्री । अशरीरिण्यांवा
। देववाण्याम् ॥

।सलिलम् । न । दिव्योदके ॥

।आशास्तिकायः । पु । अजीवपदार्थे
। २. च लोकाकाशास्तिकायोऽलो-
काकाशास्तिकायश्चेति द्विरूपः ॥

आकिञ्चन्यम् । न । अकिञ्चनिमनि ।

अकिञ्चनतायाम् ॥ भावे व्यञ्ज ।

आकीर्णम् । त्रि । व्यासे । सङ्कीर्णे । ना
नाजातीयसम्मिलिते ॥ आकीर्ण्यते-
स्म । क्वविच्छेपे । क्तः ॥

आकुञ्चनम् । न । न्यायमते पञ्चप्रका
रकर्मान्तर्गतकर्मविशेषे । सङ्कोचे ।

आकुञ्चितः । त्रि । आभुजे ।

आकुलम् । त्रि । व्यस्ते । व्याकुले ॥ कु
भिते । लोले ॥ आकोलति । कुल

आकेक

संस्थाने । इगुपधेतिकः ॥

आकुलाकुलम् । त्रि । आकुलप्रकारे ॥
प्रकारेगुणवचनस्येति द्विर्भावः ॥

आकुलितम् । त्रि । अभिते । आकुलो
कृते । सञ्चालिते ॥

आकूतम् । न । अभिप्राये । आशये ॥
इतिहेमचन्द्रः ॥

आकूतिः । स्त्री । स्वायम्भुवमनोः कन्या
याम् । क्रियायाम् ॥

आकूतिः । स्त्री । रूपे । वपुषि । जातौ ॥

अवयवसंस्थानविशेषे ॥ आकूतिर्जा

तिलिङ्गाख्या । न्यायसूत्रम् । जाति

लिङ्गमित्याख्या यस्याः जातेर्गोत्वा

देर्हि साक्षादिसंस्थानविशेषो लिङ्ग

म् । तस्यच परम्परया द्रव्यवृत्तिस्त्वम् ।

।जातिर्द्रव्यासमवायिकारणतावच्छे

दिकालिङ्गं धर्मोयस्याः सेत्थर्थइति

कश्चित् । द्वाविंशत्यक्षरायांष्टसौ ।

आकरणम् । कृञ् । क्तिन् । आकि

यतेऽयंगौरयमन्व इतिव्यज्यतेऽनेने-

ति आकूतिःसंस्थानम् ॥

आकूतिच्छत्रा । स्त्री । घोषातक्याम् ॥

आकूटम् । त्रि । आकर्षिते । कृताक

र्षणे । आकूयतेस्म । कृषविलेख

ने क्तः ॥

आकेकरा । स्त्री । दृष्टिविशेषे ॥ यथा ।

दृष्टिराकेकराकिञ्चित्स्फुटापाङ्गे म

अक्रीडः

सारिता । मीलितार्द्धपुरालोकेता
राथावर्त्तनोत्तरेति नृत्यविलासो-
क्तेः ॥

आकोकेरः । पुं । मकरराशौ ॥

अकौशलम् । न । अकौशले ॥

आक्रन्दः । पुं । क्रन्दने । आह्वाने ॥ मि
षे । दारुणयुद्धे ॥ भ्रातरि । शब्दे

॥ पार्थिवाद्वात् परस्मिन् राक्षि । दे
शाक्रमणाद्याचरतः पार्थिवाद्यस्य ये

नियामकस्तस्याऽनन्तरोन्वर्पतिरित्य
र्थः । न । दुःखिनारोदनस्थाने । सा

रावदिते । आक्रन्दनम् आक्रन्दते
आक्रन्द्यतेऽस्मिन् आक्रन्दयति वा ।

क्रदिआह्वानेरोदनेच । आङ् । क्रन्द
सातत्ये । घञ् ॥ पचाद्यञ्वा ॥

आक्रन्दिकः । त्रि । दुःखिनारोदनस्था
ने गमनकर्त्तरि । आक्रन्दधावति ।

आक्रन्दाच्चेतिठञ् । स्त्री । डीप् ॥

आक्रमः । पुं । अधिक्रमे ॥ आक्रमण
म् । आङ् पूर्वात्क्रमेर्भावेघञ् ॥

आक्रमणम् । न । आक्रमकरणे । व्या
पने ॥ आङ् क्रमेर्भावेत्युट् ॥

आक्रान्तः । त्रि । कृताक्रमणे । व्याप्ते
॥ अभिभूते ॥ आक्रामद्विस्त्र । क्रमु

पादविक्षेपे । कः ॥

आक्रीडः । पुं । उद्याने । राक्षःक्रीडा
साधनेसाधारणेवने । लीलास्थाने

अचारि

॥ आक्रीडन्त्यत्र । क्रीडुविहारे । ह
लश्चेतिघञ् ॥

आक्रुष्टः । त्रि । निन्दिते । क्रोशतेः क
र्मणिक्तः । ब्रश्चेतिघञ्छेष्टुत्त्वम् ॥

आक्रोशः । पुं । अभिशापे । शापे ॥
विरुद्धानुधाने । आक्रोशनम् । कुश

आह्वाने । भावे घञ् ॥

आक्रोशनम् । न । अभीषङ्गे ॥ आ
क्रोशे । आङ्पूर्वात्क्रुशेत्लुट् ॥

आचक्षूतिकम् । न । अचक्षूतेन नि
त्तेवैरे । निर्दत्तेचक्षूतादिभ्यश्च

ठक् ॥

आचपाटिकः । पुं । अचदर्शके ।
ध्यच्चे ॥

आचपादः । पुं । नैयायिके । न ।
यशास्त्रे ॥

आचारः । पुं । आचारणायाम् ॥
आचारणम् । न । मैथुनार्थाक्रोशे ॥

चरसञ्चलने । प्रयोजकण्यन्ताङ्मुट् ॥
आचारणा । स्त्री । मैथुनप्रस्थाक्रोशे ॥

परस्त्रीनिमित्तपुंस' परपुरुषनिमि
त्तस्त्रियावा दूषणे ॥ यथा कृताऽग

म्यागमनस्त्वं स्थानान्तरंगच्छेति ॥
आचारणम् । चरेः प्रयोजकण्यन्ता

त युच् ॥

अचारित' । त्रि । अभिशस्त । मिथ्याप
वाददृषिते । परस्त्रियां परपुरुषे वा

आक्षेपः

मैथुनं प्रति मिथ्या दृष्टिते । आक्षा-
र्यते स्म । चरेत्यन्तात् ततः । आक्षा-
र सञ्जातो ऽस्येतितारकादिच्छादि-
तज्वा ।

आक्षिप्तः । पुं । आक्षेपगच्छ इति गौड
श्रुत्या प्रसिद्धे आक्षु कटक्षे । रञ्जनद्रौ
। त्रि । अक्षदेविनि । अक्षैर्दीव्यति
अदेवीत् देविष्यति वा तैर्जयति
। तेन दीव्यतीति ठक् । अक्षै-
र्जते ।

आक्षिप्तः । त्रि । क्षिप्ते । आक्षिप्यते-
ति । क्षिपे. तत् ।

वः । पुं । शोभाञ्जने । अक्षीवे ।
मत्ते । आक्षीवति आक्षीवय-
वा । क्षीवृ मदे । पचाद्यच् ।

आक्षेपः । न । अक्षेपक्षे ।

आक्षेपः । पुं । अपवादे । भर्त्सने ।
आकुट्टौ । धनादिन्यासकरणे । का-
व्याथालङ्कृतिप्रभेदे । यथा । निषे-
धोक्तु मिष्टस्ययो विशेषाभिधित्त-
या । वक्ष्यमाणोक्तविषयः स आक्षेपो
द्विधामतः ॥ विवक्षितस्य प्राकरणि-
कत्वा दन्तुपसर्जनीकार्यस्याशक्यवत्
व्यक्त्य मतिप्रसिद्धत्वं वा विशेषं वक्तुं
निषेधो निषेध इव यः स वक्ष्यमाण-
विषय उक्तविषयश्चेति द्विधा आक्षे-
पः । क्रमेणो दाहरणम् । एतद्दि किं

आक्षेप

पि कीदृशं अविकल्पाणि किञ्चिद् भणामि अ-
लमहवा । अविचारिअकज्जार भ-
आरिणी मरउण भणिस्सम् । अस्य सं-
स्तुत्तं यथा । एतद्दि किमपि कस्या-
अपि कृते निष्कृप भणामि अलमय-
वा । अविचारितकार्यारम्भकारिणी
प्रियतां न भणिष्ये । एतत्तव्ययंसा-
नुनयसम्बोधने एतद्दिआगच्छ । एत्तिं
वीतिपाठे इदानीमपीत्यर्थः । अथ
वेतिपूर्वाक्षेपे । अलं न भणिष्यामी-
त्यर्थः । खेदातिशयात् पुनरुक्तिः ।
अलं व्यर्थमिति । अविचारितेति स्व-
भावमनालोच्य अनुरागवर्द्धनपरे-
त्यर्थः । अत्र विरहदुर्दशातिशयोक्त्वा-
व्यमाणावक्तुं मशक्यं तयानिधिदुः-
त्याक्षेपालङ्कारः । ज्योत्स्नाभौतिक
दामचन्दनरसः शीतांशुकान्तद्रवः
कर्पूरं कदलीमृणालवलयान्यम्भोजि-
नी पल्लवाः । अन्तर्मानसमाश्रय-
प्रभवतातस्या स्फुलिङ्गोत्तरथापारा
यभवन्ति हन्तकिमनेनोक्तेन न ब्रूमहे
इति । आक्षेपणम् । क्षिपमेरणं ।
घञ् ।

आक्षेपकः । पुं । निन्दाकरे । व्याधे ।
अनिलव्याधिविशेषे । तस्य कारणल-
क्षणे यथा । यदातु धमनीः सर्वाः कु-
पितोऽभ्येतिमारुतः । तदाक्षिपन्त्या

आखानः

मुहुर्मुहुर्देहं मुहुश्चरः ॥ मुहुर्मुहु-
स्तदा चेष्टादा चेष्टक इति स्मृत इति ॥

आक्षिपति । खलु ॥

आक्षोटः । पुं । शैलपीलौ ॥ अक्षोट ए
व । स्वार्थे अण् ॥

आक्षोडः । पुं । अक्षोटवृक्षे ॥

आखः । पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन ।
खनु अवदारणे । खनेर्ङः ॥

आखण्डलः । पुं । सहस्राक्षे । आखण्ड
वति । खण्डि भेदने । ण्दिभ्यः क
कच् ॥

आखन' । पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन
। खनु० । खनो घचेति घः ॥

आखनिकः । पुं । चैरे । शूकरे । मू-
षिके । देवताडवृक्षे । चि । खनित
रि । आखनति । खनु० । आडि-
पणिपनिपति खनिभ्य इति इकन् ॥

पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन । खने
र्ङङरङ्कङ्कवकावा आइति इकप्र-
च्ययः ॥

आखनिकवकः । पुं । खनित्रे । आखन-
च्यनेन । खनु० । इकवकप्रच्ययः ॥

आखरः । पुं । खनित्रे । आखनच्यनेन ।
खनु० । खनेर्ङङर इतिङर प्रच्ययः ॥

डित्त्वतामर्थाद्भस्यापि टेलोपः ॥

आखानः । पुं । आखने । आखनच्यनेन
। खनु० । खनो घचेति चकाराद्घञ् ॥

आखुपा

आखुः । पुं । मूषिके । शूकरे ॥ चैरे ॥

कृपणे ॥ यथा । विभवे सति नैवास्ति
नददाति जुहोति न । तमाहुराखुं त

स्यान्नं भुक्ता कृच्छ्रेण शुद्धीतीति । देव
ताडवृक्षे । आखनति । खनु० । आ

ङ्परयोः खनिशब्धांङिञ्चेति कुः ।

आखुकर्णपरिष्का । स्त्री । आखुपर्या
म् ॥

आखुकर्णी । स्त्री । मूसाकानी इति भा
षाप्रसिद्धायां भूमिचर्याम् । मूषक
कर्णाम् । पाककर्णेति ङीष् ॥

आखुगः । पुं । गजानने । गणेशे ॥

अखुघातः । पुं । शूद्राद्यधमे । अ

न्ति । हन० । बाहुलकादण्

आखुपरिष्का । स्त्री । लताविशेष

पचित्रायाम् । वृषायाम् । ग्राधे
कः ॥

आखुपर्या । स्त्री । उंदुरकस्त्री इति प्रसि
द्धायां मूषकपर्याम् । वृषायाम् । आ

खुः पर्यामस्याः । तत्कर्णाकारपच

त्वात् । पाककर्णेति ङीष् । आखु

पर्या कटुस्तिक्ता कषाया शीतला ख

घु । विपाके कटुकामूषकफामयक

मिप्रणुत् ॥

आखुपाषाणः । पुं । पाषाणप्रभेदे ॥

आखुपाषाणनामायं लोह सङ्करका

रकः । इति राजनिर्घण्टः ॥

आख्यात

आखुभुक् । पुं । विडाले ॥ आखून् भु-
ङ्क्ते । भुजपाखनाभ्यवहारयोः । कि
प् ॥

आखुरथः । पुं । गणेशे । आखूरथेऽस्य ॥

आखुविषहा । पुं । देवताडहन्ते । देव
हाखी खतायाम् ॥

आखेटः । पुं । मृगयायाम् । आखिन्ध-
न्ते प्राणिनोऽत्र । खिटवासे । इलश्चे
ति घञ् ॥

आखेटकः । पुं । मृगयायाम् । स्वार्थे-
कन् ॥

आग्नीर्षकम् । न । शुडङ्ग इति मौड
। प्रसिद्धे कुट्टिमन्तरे । यथा ।
शीर्षे द्रुमशीर्षे तथाचाखेटशी
रसम् । इति कुट्टिमभेदाः । स्युः शाब्दि-
पैः समुदाहृता इति ।

आखेटिकः । पुं । विश्वकद्रौ । मृगयाकु-
शलकुक्षुरे ॥

आखोटः । पुं । अचोटे । पार्वतीये ।

आख्या । स्त्री । नान्वि । संज्ञायाम् । उ
क्तौ । आख्यानम् । ख्याप्रकथने । आ
तश्चोपसर्गइत्यङ् ॥

आख्यातम् । चि । कथिते । व्याख्याते ।
न । तिङि । क्रियाप्रधानमाख्यातमि
ति वैयाकरणा । भावप्रधानमाख्यात
मिति नैगमाः । आख्यायतेसा । ख्या°
। चच्चिङ् आदेशोवा । क् ॥

आगम

आख्याता । चि । प्रतिपादयितरि । व
। क्तिरि टृच् ॥

आख्यानम् । न । सौपर्यं मैत्रावरुणा
द्युपाख्याने । आङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥

आख्यानकी । स्त्री । आख्यानकीतौजगु-
रुगञ्जो जतावनेजेजगुरुगुरुश्चे
दिति लक्षण लक्षितेवृत्ते ।

आख्यायिका । स्त्री । उपलब्धार्थकथायाम्
। यथा । प्रबन्धकल्पनांस्तोकसत्त्वांमा
त्राः कथाविदुः । परस्परान्श्रयायास्या
त्सामताख्यायिका कचिदिति ॥ ग
द्यपद्यप्रबन्धे । त्रि । कथके । आच
ष्टे । चच्चिङ् ख्याञ् । गनुल् ॥

आगतम् । चि । आयाते । उपस्थिते
॥ प्राप्ते ॥ गम्° । क् ॥

आगतिः । स्त्री । आगमने । तिङन्त ।

आगन्तुः । त्रि । अतिथौ । आगमनशी-
ले । अनियते । आगन्तूनामन्ते सं
निवेशः । आगच्छति । गन्तृगतौ
। सितनिगमीतितुन् ॥

आगन्तुकः । त्रि । अतिथौ । आहार्ये
। अनित्यस्यायिनि । स्वार्थेकन् ॥

आगमम् । न । तन्त्रशास्त्रे । अस्यार्थः ।
आगतं शिवस्त्रे भोगतश्चगिरिजामुखे
। सतं श्रीवासुदेवस्य तस्मादागममु-
च्यते इति । तस्य लक्षणं यथा । स्मृष्टि
सुप्रलयश्चैव देवतानां तथार्चनम् ।

आगंश

साधनञ्चैव सर्वेषांपुरश्चरण मेवच ।
 षट्कर्मसाधनञ्चैव ध्यानयोगस्तु-
 विधः । सप्तभिर्लक्षणैर्युक्तमागमंतद्वि-
 दुर्बुधा इति । अपिच । पु । सिद्धं सिद्धैः
 प्रमायैस्तुहितं चावपरचच । आग-
 मः शास्त्रमाप्तानामाप्तास्तत्त्वार्थवेदि-
 न इति । शास्त्रमाचे । उपदेशपरम्परा-
 याम् । आगतौ । साक्षिपत्रादौ । वे-
 दे । प्रकृतिमन्त्रयानुपधातिनि का-
 र्ये । एकादशभवने । आगमनम् ।
 गच्छुः । ग्रहवृद्धनिश्चिगमश्चेत्यप् ।
 आगमनम् । न । आगतौ । आवना इ-
 तिभाषा ।
 आगमवेदी । पुं । गौडपादाचार्ये । श-
 ङ्कराचार्यस्य परमगुरौ ।
 आगमापायी । त्रि । उत्पत्तिविनाशव-
 ति । आगमापायौ विद्येते अस्य ।
 इति ।
 आगमार्थः । पुं । अद्वैतदर्शने ।
 आगमावर्त्ता । स्त्री । विद्याटी इति गौ-
 डभाषा प्रसिद्धे चपविशेषे । वृष्णि-
 काख्याम् ।
 आगमितम् । त्रि । अधीते । पठिते ।
 अगरा । स्त्री । सुप्रपुरे । यथा । कालपी-
 नन्दिरे, बालपीनस्तनी जारपीता-
 सवालपीतिप्रियम् । नागराजी
 मदीमिदिमदीस्विना मागराभागतः

आग्निमा

साहजल्लालदीतियवनाधिकारप्रसि-
 द्धेयंशब्दः ॥
 आगवीनः । त्रि । गोः प्रत्यर्पणपर्यन्तं क-
 र्मकर्त्तरि । आङ्मर्यादाभिर्विध्यो-
 रित्यव्ययीभावे उपसर्जनह्रस्वे चकृते-
 आगवीन इति खः । गुणावादेशौ ।
 आगः । न । अपराधे । पापे । एति ।
 दृग्गतौ । दृग् आग अपराधे चेत्य-
 सुन् आगादेशश्च ।
 आगस्कृत् । त्रि । अपराधिनि ।
 आगस्थः । पुं । अगस्त्यतनये । अग-
 स्थापत्यम् । ऋष्यम् । बहुल्ये ग-
 स्तयः । न । अगस्तिकुसुमा-
 आगाधम् । न । अगाधे । अतिर-
 आगामी । त्रि । आगन्तुके । प्रवा-
 ॥ भविष्यत्काले । आगमिष्यति । ग-
 न्तुः । आडिणिदितिगमेरिति ।
 आगारम् । न । मन्दिरे । गृहे ॥ अ-
 ग्यते । अगकुटिलायांगतौ । कर्मणि
 भावेवाघञ् । आगमच्छति । ऋग-
 तौ । कर्मण्यण् ।
 आगू । स्त्री । प्रतिष्ठाने । आगमनम् ।
 आगमे क्विपि गमः कावित्यन्त-
 लोपे ऊचगमादीनामित्युकारदि-
 श् । ओः सुपीतियणि अग्नि शशिव ।
 आग्निम् आगः । शेषवधूवत् ॥
 आग्निमारुतम् । न । हविर्विशेषे । अ-

आग्नेया

अग्निमरुतौ देवते अस्य । सास्यदेवते
त्यण् । देवतादन्वे चेत्युभयपदवृद्धिः ।
आग्निष्टोमिकः । पुं । अग्निष्टोमविदि
॥ अग्निष्टोममधीते वेदेवा । क्रतू-
कथादीति ठक् । ग्रन्थे । अग्निष्टोमस्य
व्याख्यानस्तत्रमवोधा । क्रतुयज्ञेभ्यश्चे-
ति ठक् ।

आग्नीध्रः । पुं । प्रियव्रतपुत्रेण्डपतिविशेषे
आग्नीध्रो नाम ऋषिर्जम्बूनाथो म-
हाः कुले । तज्जातन्वपसंजामिः कथ्य-
मारतादयः । न । हेतुर्गृहे । अ-
ग्निमेन्धे । निरन्धो दीप्तौ । क्तिप् ।
पः । अग्नीधः स्थानम् । अग्नी-
धोरयमभ्य । तांस्तस्यात्कृञ्छि-
ष्याग्नीध्र उच्यते । आग्नीध्रमाधार-
कृत्वा ऋच्यजितुङीपि आग्नीध्रीति
वोधम् ।

आग्नेयम् । न । स्वर्णे । रक्ते । महापुरा-
णे । यथा । अग्निनेोक्तं पुराणं यदा
अग्नेयं वेदस्तस्मिन् । भुक्तिमुक्तिप्रद-
पुण्यं पठतांशुखतान्दशामिति । दे-
वविशेषे । अग्निहिते । अग्निदेव-
ताके । स्थालीपाके । अग्निदेवता
अस्य अग्नायै देवता अस्य वा । अग्ने-
र्गति ठक् । मस्याठ इति पुं बद्धभावः ।

आग्नेयास्तुम् । न । अग्निदेवताके अस्तु
विशेषे ।

आघातः

आग्नेयी । स्त्री । अग्निर्कोणे । अग्नि-
योषिति । स्वाहायाम् ॥ अग्निदे-
ताकायामृचि । ङीप् ।

आग्रयणम् । न । नवसस्येष्टयाम् ।

आग्रहः । पुं । अनुग्रहे । आसङ्ग । अ-
क्रमे ॥ ग्रहणे ॥ आग्रहणम् । ग्रह-
पादाने । ग्रहट्टित्यप । आविशे

आग्रहायणः । पुं । मार्गशीर्षे । आ-
हायण्या युक्ता पौर्णमासी अस्ति-
स्मिन् । ज्योत्स्नादिच्छादय ।

आग्रहायणिकः । पुं । मार्गशीर्षे । अ-
ग्रहायण्या मृगशिरसा युक्ता पौर्णमा-
सी अस्मिन् । आग्रहायण्यन्वत्याहुक्-
मतान्तरे वक्षराद्यमासेयम् ।

आग्रहायणी । स्त्री । मार्गपूर्णिमायाम्
मृगशिरोनक्षत्रे । अग्नेहायनमस्य
मतमेदे मार्गशीर्षमारभ्य वर्षप्रवृ-
त्तेः । प्रज्ञादयः । पूर्वपदादिति खल-
म् । गौरादिच्छान्ङीप् । आग्रह-
यणी पौर्णमासी तद्योगान्नक्षत्रम-
पितथा ।

आग्रहारिकः । पुं । अग्रदानिनि ।

आघट्टकः । पुं । रक्तापाभार्म ।

आघाटः । पुं । सीमायाम् । अघामार्गे

आघातः । पुं । वधस्थाने । आघट्टन-

याम् । हनने । चोट इति भाषा ।

आहन्यते अत्र आहननं वा । हन०

आघ्रात

घञ् ॥

आघ्रातनम् । न । बधस्यले । इनने ।
 आघारः । पुं । घृते । वैदिकानां कर्म-
 विशेषे । ऋग्वेदिनां सुवेण चतुराज्यं
 सुचिन्त्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा-
 तूष्णीं ममेवायथ कोणादारभ्यामे-
 रीं यावदविच्छिन्ना घृतधारा दाय-
 ते पुनश्च सुवेण चतुराज्यं सुचि-
 दत्त्वा इन्द्रं ध्यात्वा अमेनेर्ऋतीं दिश-
 मारभ्य ऐशानीं दिशमवधीकृत्य
 सन्तत्या घृतं चार्यते तस्मिन् कर्म-
 णि ॥ यजुर्वेदिनां तु सुवेण मन्त्रोच्चा-
 रणपूर्वकं पूर्वाक्तकमेण घृतधारा दाने
 । इति पशुपतिः । आघरणम् । घृच-
 रणदीप्त्योः । घञ् । सेके ।

आघारणम् । न । सेचने ।

आघूर्णितः । वि । आहते । घूर्णिते ।
 धामिते । घूर्णितनेत्रादौ ।

आघोष्टा । वि । ध्वन्यात्मकशब्दवत्-
 रि ।

आघ्राणम् । न । दृप्तिसामान्ये । गन्ध-
 व्रह्मणे । आघ्रायतेऽस्य । घ्रायन्धोपा-
 दाने । क्तः । नुदविदेति वा नस्त्वम् ।

आघ्रातम् । वि । शिङ्गिते । घ्राणवि-
 षयीकृते । आक्रान्ते । हस्ते । आ-
 घ्रायतेऽस्य । घ्रा० । क्तः । नुदविदे-
 त्वाघ्राद्भीष्मोऽन्यतरस्यामिति पाचि-

आचम

को नस्त्वभावः ।

आङ् । । सीमायाम् । मर्यादायाम् ।
 तेन विनेत्यर्थे । यथा । आसमुद्राक्षि-
 तीशानाम् । अभिव्याप्तौ । तेन सहे-
 त्यर्थे । यथा । आकुमारं यशः । क्रि-
 यायोगे । धातुना योगे सति योर्थो-
 जायते तत्र । यथा । आरोहति । ई-
 षदर्थे । यथा । आपिङ्गलः । अतति-
 । अतसातत्त्वगमने । बाहुलात् । त-
 डाङ्प्रत्ययः ।

आङ्गम् । न । कोमलाङ्गे । वि । अ धि-
 कारीये । अङ्गस्तम्भान्धनि । । स्थे-
 दम् । अण् ।

आङ्गारम् । न । अङ्गारवन्दे ।

णां समूहः । भिक्षादिभ्याम् ।

आङ्गिकः । वि । मार्दङ्गिके । अङ्ग, नघ
 अभावव्यञ्जकभूत्वेपादौ । अङ्गजा-
 ते । अङ्गेन हस्तादिना निर्वृत्तम् ।
 निर्वृत्तेऽस्य द्यूतादिभ्य इति ठक् ।

आङ्गिरस । पुं । वाचस्पतौ । जीवे । अ-
 ङ्गिरसोऽपत्यम् । ऋष्यन्धकेत्यण् ।
 बहुल्ये अत्रिभृग्वित्यणो लुक् । आ-
 ङ्गिरसः आङ्गिरसौ अङ्गिरसः ।

आचक्षाण । वि । ऋवाणे ।

आचमः । पुं । आचमने । जलप्राशने ॥

आचमनम् । न । उपसर्गे ॥ वैधकर्मा-
 रम्भात् पूर्वं दारवयजलपानानन्तरं-

आचम

यथा क्रमाष्टाङ्गस्पर्शरूपशुद्धिजनक-
क्रियायामित्यर्थः । अत्र प्रमाणम् ।
प्रक्षाल्यपाणीपादैश्चित्रिः पिवेदम्बु-
वीक्षितम् । सम्बृत्त्याङ्गुष्ठमूलेन द्विः
प्रमृज्यात् ततोमुखम् । संहृत्यति-
स्थिभिः पूर्वमास्थमेव मुपस्पृशेत् । अ-
ङ्गुष्ठेन प्रदेशिन्या घ्राणं पश्चादनन्तर-
म् ॥ अङ्गुष्ठानामिकाभ्याश्च चक्षुःश्रोत्रे
पुनःपुनः । त्र्यम्बिकनिष्ठाङ्गुष्ठेन हृदयन्तु
तलेन वै । सर्वाभिश्च शिरःपश्चात् वा
ह्रस्वाग्रेण संस्पृशेत् । इति दक्षः । आ-
भृतं पर्वणां कृत्वा गोकर्णाकृतिवत् क-
रम् । सप्तताङ्गुलिना तोयं गृहीत्वा
पाणिना द्विजः । मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां
षेणाचमनं चरेत् । माषमज्जनमा-
नः । स्तुसंगृह्य चित्रिः पिवेदपः । इति भार-
द्वाजः ॥ इच्छिणेनोदकं पीत्वा वामेन
संस्पृशेदुधः । तावन्नशुध्यते तोयं याव-
द्वामेन न स्पृशेदिति देवीभागवतम् ।
अङ्गिस्तु प्रकृतिस्थाभिर्हीनाभिः फेन-
बुद्बुदैः । इत्कण्ठतालुगभिश्च यथा
संख्यं द्विजातयः ॥ शुद्धेरन् स्त्रीचशूद्र-
श्च सकृत्स्पृष्टाभिरन्ततः । इति याज्ञव-
ल्क्यः । स्त्रियास्तैश्चिकीर्षीर्षं शूद्र-
जातेस्तथैव च । सकृदाचमनाच्छु-
द्धिरेतयोरेव चोभयोरिति । चमु-
दने । भावे ल्युट् । अदनं चान्न जल

आचारः

स्यैवेति व्याख्यातारः । आचम्यते अ-
स्मोऽत्र । अधिकरणे बाल्युट् ।
आचमनकः । पुं । निष्ठीवनपात्रे । पत-
द्गृहे । प्रोक्षे ।
आचमनीयम् । न । मुखप्रक्षालनार्थं
जले । यथा । उदकं दीयते यत्पुंसस्य
अंफेनवर्जितम् । आचमनाय देवेभ्य-
स्तदाचमनमुच्यते इति ॥ कालिका-
पुराणम् ।
आचरणम् । न । आचारे । व्यवहारे
। आङ्पूर्वाच्चरतेर्भावे ल्युट् । रथा-
दैः ॥ आचरति गच्छत्यनेनेति कर-
णे ल्युट् ।
आचरितम् । चि । कृताचरणे । व्यवह-
रे ॥ पारिभाषिकस्तद्वया । दारपुत्र-
पशून् इत्याकृत्वा द्वारोपवेशनम् ।
चार्थी दाप्यते र्थस्वतदाचरितमुच्य-
ते । इति ।
आचर्यः । पुं । गन्तव्ये देशे । चरेरा-
चागुरावितियत् ।
आचान्तः । चि । कृताचमने ।
आचामः । पुं । आचमने । भक्तकण्ठे
। मासरे । आचम्यते । चमु० । अक-
र्तरीति घञ् । दृष्टिः । भाषेवाघञ् ।
आचारः । पुं । मन्वाद्युक्तकामाचमना-
दि व्यवहारे । चरिषे । शीले । सर्व-
वास्यग्राधान्नं यथा । सर्वाङ्गमात्मना

आचार्यः

चारःप्रथमं परिकल्पते । आचारप्रभ
बोधर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युत इति महाभा
तम् । आचार. परमे धर्मः श्रुत्युक्तः
स्मार्त एव चेति मनु. । अपिच । आ-
चाराद्विच्युतो विप्रो न वेद फल मश्नुते
। आचारेण तु स युक्तः सम्पूर्ण फलभा
ग भवेत् । एवमाचारतो दृष्टा धर्मस्य
मुनयोगतिम् । सर्वस्य तपसो मूल
माचारं जगृहुः परमिति च ॥ आच
र्यते । चर० घञ् ।

आचारवर्जितः । वि । आचारवहिर्भू
ते । आचरेण वर्जितः । आचार
हीने । लोकवाह्यव्यवहर्त्तरि ॥

आचारहीनः । वि । गुर्वतिथिप्रत्यु
त्यानाद्याचारवर्जिते । आचारेण आ
चाराद्वाहीनः । आचारहीनं न पुन
न्ति वेदाय दायधीताः सङ्घर्षङ्गिरङ्गे ॥

आचारी । वि । आचारवति । श्रुति
स्मृत्युक्ताचारयुक्ते । म० इतिः ।

आचारी । स्त्री । हिलमेचिकायाम् ।

आचार्यः । पुं । मन्त्रव्याख्याकृति । सा

ङ्ग कृतज्ञ वेदाध्यापयितरि । यथाहम-
नुः । उपनीयतु य. शिष्यं वेदमध्या
पयेद्विजः । सकल्पसरहस्यञ्च तमा-
चार्यं प्रचक्षते । इति । मोक्षसाधन
स्योपदेष्टरि श्रीगुरौ ॥ सचोक्तः कु
लार्णवे । स्वयमाचरते शिष्यानाञ्चा

आच्छन्न

रे स्थापयत्यपि । आचिनोति हि-
शास्त्रार्थमाचार्यस्तेन कथ्यते ॥ आ
नायतत्त्व विज्ञानाच्चराचरसमानतः
। यमादिवोगसिद्धत्वादाचार्य इति क
थ्यते । इति ॥ श्रीशङ्कराचार्ये ॥ द्रो
णाचार्ये ॥ आचर्यते । चरेर्गर्थत ॥

आचार्यकम् । न । आचार्यकर्मणि ॥

योपधाङ्गुपोत्तमाङ्गुञ् ।

आचार्यमिश्रः । पुं । गौरवान्विते ॥

आचार्या । स्त्री । स्वयंमन्त्रव्याख्यान
कारिण्याम् । पुंयोगाभावान्नानुगा
गमेडीष्च । टाप् ॥

आचार्यानी । स्त्री । आचार्ययोषिति ॥

आचार्यस्य स्त्रीत्यर्थे इन्द्रवज्रगभव
शर्वेत्यादिना आचार्यशब्दस्याः

गमेडीष्च । आचार्यादगुत्वं चे
ति गत्वाभावः ॥

आचिख्यासा । स्त्री । आख्यातुमिच्छा
याम् ॥

आचितः । पुं । शकटोन्मये । शकटे
भारे । छकडेकाभार इति भाषा ॥

द्युतपले । न । दशभारपरिमा
णे । २५ मण इति भाषा ॥ वि । स

ङ्गृहीते । छन्ने । व्याप्ते ॥ आचीयते

स्म । चिञ् चयने । क्तः ॥ ग्रथिते ।

गुम्फिते ।

आच्छन्नम् । वि । आच्छादिते । आवृ

आजम

ते ।

आच्छादः । पुं । वस्त्रे । इतिहेमचन्द्रः ।
आच्छादनम् । न । पिधाने । वस्त्रे । अ
पहतिमात्रे । छादयति । छदअपवार
णे आङ्पूर्वः । गत्यन्ताष्टुट् । आच्छा
द्यते ऽनेनवा ।

आच्छादितः । वि । आद्यते । कृताच्छा
दने ।

अच्छिन्नः । वि । वलादुत्ते ।

आच्छुकः । पुं । आचगाच्छ इतिगौड
भाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पक्षी
के । रञ्जनद्रौ ।

आच्छुरितम् । न । सशब्दहास्ये ॥ नख
ब्राह्मे । नखाघातविशेषे । आच्छुर
म् । कुरच्छेदने । क्तः ।

आच्छुरितकम् । न । सशब्दहास्ये ॥ प
रस्वामर्षजनकेहास्ये । नखाघातवि
शेषे । आच्छुरणमपरच्छेदनम् । आ
कुरेर्भावेक्तः । स्वार्थेकः ।

आच्छेदनम् । न । मृगयायाम् । आ
च्छिद्यन्तेऽघ । छिदिर् । ल्युट् । पृषो
दरादिः ।

आजम् । न । घृते । णि । अजस्रमांसा
दौ ॥ यथा । तिलजतैलमुपाकमुपा
चितंकासमर्दसुरसेविमर्दितम् । सू
पभूपभवधूपधूपितं वस्त्रिमान्द्यजरणं
रुजापहम् । यादृशाघातबोनृणाम्

आजाने

जानामपितादृशा । अतोधातुविट्
द्वयर्थाजंमांसं प्रशस्यते । इति । अ
जस्येद मित्यर्थे अण् ।

आजकम् । न । कागवृन्दे । अजानास
मूहः । गोवीक्षोप्रेतिवृज् ।

आजकारः । पुं । भरोवृष । शिवस्यट्
पे ।

आजगवम् । न । शिवस्यधनुषि । अ
जगवे । प्रज्ञाद्यण् ।

आजन्मसुरभिपत्रः । पुं । मरुवके ॥

आजमीढ । पुं । युधिष्ठिरपाण्डवे ।
स्वार्थेऽण् ।

आजानम् । न । देवलोके । स्वभावे ।

आजानदेवः । पुं । देवताविशेषे ।

यथा । सृष्टेराजननादादौ देवत्वंये
प्रपेदिरे । आजानदेवास्तेवस्युः पू
र्वेभ्यः सूक्ष्ममूर्त्तयः इति । पूर्वभ्यः पू
र्वपूर्वेभ्यः । अपिच । कल्पादावेषदेव
त्वंगता आजानदेवता इति ।

आजानुवाहुः । णि । जानुपर्यन्तदीर्घ-
वाहुविशिष्टे ॥ यथा । आजानुवाहुः
सुगिराः सुललाटः सुविक्रम इति
रामायणम् ।

आजानेयः । पुं । स्त्री । कुलीनाश्वे । शो
भनाश्वे ॥ यथा । शक्तिभिर्भिक्षहृद-
याः खलन्तस्वपदेपदे । आजानन्ति
यतः संचामाजानेयास्तत स्मृताः ।

आज्ञा

इत्यश्वशास्त्रम् । अजनम् । अजग
ति क्षेपणयोः । घञ् । आज्ञेन क्षेपे
ण अनेयः प्रापणीयः आयत्तो वा ।
आजिः । स्त्री । समभूमौ । सङ्ग्रामे ।
आक्षेपे । क्षणे । मर्यादायाम् । य-
था । आज्ञेः शरणम् । अजन्यस्या-
म् । अज० । अज्यतिम्याश्चेतीण् ।
अजनम् । इणजादिभ्यइतीण् विधा
नसामर्थ्यादजेर्नवी । अन्यथा । व्यादि
भ्यइत्येवावक्ष्यत । बहुलंतणीति वा ।
आजीवः । पुं । जीविकायाम् । आजी-
व्यते अनेन । जीवप्राणधारणे । इल
श्चेति घञ् ।

आजीवी । पुं । एकदण्डिनि ।

आजीव्यम् । न । उपजीव्ये ।

आजु । स्त्री । वेतनं विना कर्मकर्त्तरि ।
रेफान्तः ।

आजू । स्त्री । वेतनं विना कर्मकर्त्तरि ।
विष्टराम् ॥ वेठी देठु इ० हिमश्रे-
ण्यां प्रसिद्धम् । घेगारीत्यन्यत्र ॥ आज-
वति । जुगतौ । क्विप्त्वचिप्रच्छोतिक्वि
प् दीर्घा । हठादभृतिकः क्लेशो वि-
ष्टिराजुश्चकीर्त्यते ।

आज्ञप्तः । वि । आदेशिते । प्राप्ताक्षे ।

आज्ञा । स्त्री । निदेशे । शासने । ल-

भाह्शमस्थाने । आज्ञानम् । ज्ञा-

अवबोधने । आतश्चोपसर्गइत्यड् ।

आज्यपाः

टाप् ॥

आज्ञाकारी । वि । आज्ञानुवर्त्तिनि ।
आज्ञया कर्मकारिणि ।

आज्ञाचक्रम् । न । भुवोर्मध्ये । षट्च-
क्रान्तर्गतषष्ठ्यक्रे । आज्ञासंज्ञक-
चक्रम् । यथा । आज्ञाचक्रंतदूर्ध्वेतु
आत्मनाधिष्ठितं परम् । आज्ञासङ्क्रम-
णंतत्र तेनाच्चेति प्रकीर्त्तितम् । तत्र
निहितचित्तस्य पुरुषस्य सर्वपदार्थान्वा-
क्षात्कारेण एवं भूतमेवं वर्त्तते एवं भ-
विष्यतीति ज्ञानेन आज्ञाया इतः परं
त्वयैवं कर्त्तव्यमिति परमेश्वराज्ञायाः
सङ्क्रमणं भवति तेन हेतुना तदाज्ञा-
चक्रमितिकीर्त्तितं मिथ्यार्थः ।

आज्ञापकः । वि । आज्ञाकर्त्तरि ।

आज्ञापचम् । न । आदेशलिपौ । नि-
देशलिखने । हुकम्नामा इति प्रा-
रस्यभाषा ।

आज्ञापनम् । न । विज्ञापने । जनाव-
ना इति भाषा ।

आज्ञाप्तः । वि । आज्ञाप्तिविशिष्टे । ल-
व्याच्चे ।

आज्यम् । न । घृते । आज्यतेऽनेन ।

अज् व्यक्तिसंज्ञकान्तिगतिषु । आ-

ङ्पूर्वादङ्गः संज्ञायामितिक्यप् । आ-

अनक्त्यनेन वा । श्रीवासे ।

आज्यपाः । पुं । पुण्ड्रस्य तनयेषु वैश्या-

आटिकी

नांपिहृषु । आज्यपिपात । पापाने ।
क्षिप् ।

आज्यभागः । पुं । वैदिकानामाहुति-
विशेषे । तष । ऋग्वेदिनामग्नेरुत्त-
रभागे स्तुवेणाग्निसम्प्रदानक घृताहु-
ति । तदक्षिणभागे सोमसम्प्रदान
काहुतिश्च । यजुर्वेदिनान्तुअग्नेरुत्त-
रदक्षिणयो पश्चिमादिप्राच्यन्तघृत-
गरेति पशुपतिः ।

आज्यस्तोत्रम् । न । सामगानां प्रातः
सवनेगायत्रसाम्नागीयमानेष चतु-
र्धस्तोत्रेषु ।

आञ्जनेयः । पुं । इन्मति । यथा । उ-
ल्लङ्घ्यसिन्धोः सखिलंसलीलंयः शो-
-वर्जिनकात्मजायाः । आदायतेनै-
व रदाहलङ्घनमामितंप्राञ्जलिराञ्ज-
नेयमिति । अञ्जनाया अपत्यम् ।
स्त्रीभ्योऽढक् ।

आञ्जनेयः । पुं । अञ्जनहारी इतिभा-
षाप्रसिद्धे जन्तुविशेषे । इतिशब्द-
माला ।

आटरूपः । पुं । दृषे । वासके । अटरु-
षण्व । स्वार्थेऽण् ॥

आटिः । पुं । शरारिपक्षिणि । आअट-
ति । अटगतौ । इन् ॥

आटिकी । स्त्री । अनुपजातपयोधरा-
दिस्त्रीव्यञ्जनायाम् ॥ गृहान्तराद्यट

आडू

नाहत्त्वादाटिकी ।

आटिक्यः । वि । अटन् प्रवृत्ते ॥

आटीकनम् । न । वत्सानांगमजे ॥ आ-
ईषत् । टीकगतौ । ल्युट् ॥

आटीकरः । पुं । दृषे ॥

आटीकलम् । न । वत्सानांकीडास्थ-
ल्यम् ॥

आटोपः । पुं । दर्पे । संरम्भे ॥ आजा-
हे । उदरेवायुजन्यगुडगुडाशब्दे ।

आडम्बरः । पुं । तूर्यस्वने । पञ्चम्यि ।
संरम्भे । कोपे । गजगर्जिते । युदुप-
टहे ॥ हर्षे । आरम्भे ॥ दर्पे ।

यथा । असारस्यपदार्थस्यमावेष्टाड-
म्बरोमहान् । नहितादृक् अग्निः-
स्वर्णयादृक्कांस्थेमजायते इति । आ-
डम्ब्यते । उविक्षेपे । चु० । घञ् । भा-
वेवा । आडम्बरति रायतिवा । आ-
तोनुपेतिकः । मूलविभुजेतिवाकः ।
आडम्बयतिवा । बाहुलकादरन् ॥

आडिः । स्त्री । शरालिखगे । स्वनाम्ना
ख्याते मत्स्यविशेषे । इति गौडाः ॥

आअडति । अडउदमने । इन् ॥

आडिका । स्त्री । शरारिविहगे ।

आडी । स्त्री । शरालिपक्षिणि । कृदि
कारादितिडीष् ॥

आडू । पुं । उडुमे । भेले । जलप्लवद-
व्ये । डौंगा डौंगी इति भाषाप्रसिद्धे ॥

आढकी

अणति । अणशब्दे । अणोडश्चेत्युः ।
 आढकः । पुं । न । धान्यमानभेदे । स
 वर्तोदशाङ्गुलमाने । प्रस्थचतुष्टये ॥
 चतुःप्रस्थमथाढकमित्युक्तेः ॥ चतुः
 पुष्कलमिते धान्यमानपात्रे । पुष्कला
 नितुचत्वारिआढक परिकीर्तित-
 इतिवचनात् । द्रोणचतुर्थोभागइति
 लीलालती ॥ अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चि
 रिच्यादिवचनम् षट्पञ्चाशदधिक
 द्विप्रतमुष्टिर्भवति । व्यवहारे षोड
 शसेरोविशतिसेरोषा । वैश्वकमते
 षट्शरावपरिमाणम् । तत्पर्यायः ।
 पाच- कंतम् भाजनमितिपरिभा
 षा ॥ अपचयविवक्षायामाढकिके
 न्यपिस्यादितिसारसुन्दरी ॥

आढकिकः । त्रि । आढकपरिमितत्री
 द्यादिवापयोग्येच्छे । आढकस्यवा
 पः । तस्य वापइतिठञ् । आढकंपच
 ति । समवत्त्यवहरतिपचतीतिठञ्
 । टिट्ठेतिडोप् आढकिकी ।

आढकी । त्री । शमीधान्यविशेषे । तु
 त्र्याम । आहर इतिभाषा । अस्या
 गुणा यथा । आढकीतुवरारुक्षामधु
 राक्षीतलाक्षधु । ग्राहिणी वातजन
 नीवर्णोपित्तकफास्त्रजिदिति । चि

। परिमाणात्तरे । आसमन्तात्ढौ
 कते ढौक्यतेवा । ढौकृगतौ । अच

आणिः

यन्वा । पृषोदरादिः । आढकमस्ति
 अस्याःपरिच्छेदकत्वेन । अर्शआद्य
 ज्वा । गौरादित्वान्डीष ।

आढकीनः । त्रि । आढकिके । आढकं
 समवति अवहरति पचतिवा । आढ
 काचितपात्रात् खान्यतरस्या मिति-
 खः ।

आण्यः । त्रि । युक्ते । विशिष्टे ॥ यथा गु
 णाण्यो धनाण्यइति । सम्पन्ने । हु
 धने । आध्यायति । ध्ये० । आतइति
 कः । पृषोदरादिः । यद्वा । आढौक
 ते जनायम् । ढौकृगतौ । बाहुल
 कात् व्यः । गृहंशरीरं मानुष्यगुणा
 न्यो ह्याण्युच्यते ।

आण्यचरः । त्रि । पूर्वमाण्ये । आ- भू
 तपूर्व । भूतपूर्वचरट् । डोर् । आ
 न्यचरी ।

आणकः । त्रि । अधमे । अणकएव ।
 स्वार्थेअण् ।

आणवम् । न । अणिमनि । अणुत्वे ।
 अणोर्भावः । इगन्ताच्चेत्यण् ।

आणवीनम् । त्रि । अणये । अणुधान्यो
 ङ्गो चिनक्षेचे ॥ अणूनां भवनं क्षे
 चम् । विभाषातिलमाधोमाभङ्गाणु
 म्यइतिङ् ।

आणिः । पुं । स्त्री । अचाग्रकीले । रथ
 चक्राग्रस्थितकीले । अग्र्याम । को

आतता

टौ । सीमनि ।

आण्डम् । वि । अण्डसम्भवे ।

आण्डजः । वि । अण्डजे ॥ स्वार्थे अण् ।

आण्डीरः । वि । आण्डवति । आण्डो
स्थस्य । काण्डाण्डादीरन्नीरचावि
तीरच् ।

आतः । । इतोपीत्यर्थे ।

आतङ्कः । पुं । रोगे । सन्तापे । शङ्का

याम् । मुरज्वध्वनौ ॥ भये । ज्वरे ॥

आतङ्कनम् । तत्किञ्च क्त्वा जीवने । घ

ञ् । हलश्चेतिकरणेवा ॥

आतञ्चनम् । न । प्रतीकापे । गलित

स्य स्वर्णादेर्द्रव्यान्तरेणाव चूर्णने ।

इति स्वामी । निःक्षेपणमिति सुभू

. ॥ । उपद्रव इति रायमुकुटः । द्र

व्यप्रक्षेपणोचित चूर्णमिति सार

सुन्दरी । दुग्धादौ दध्यादिभावार्थ

तत्कादि प्रक्षेपे । जवने । वेगे ॥ प्रा

पणे । आप्यायने । तच्चुगतौ । ल्युट् ।

आततः । वि । विस्तृते । व्याप्ते । आस

मन्तात्तत्तम् । आतन्यतेवा । तनु

विस्तारे । तन्निमृङ्भ्यां किञ्चेतितन् ।

आतन्यतेस्मवा । क्तः । अनुदात्तोप

देशेति नलोपः ॥

आततायी । वि । वधोद्यते । सद्यथा ।

अग्निदेगर्दश्चैव शस्त्रपाणिर्धनाप-

हः । ह्येवदारापहारी च षडेते ह्यात

आतपे

तायिनः ॥ आततायिनमायान्त हन्या

देवाविचारयन् । नाततायिवधे दौ

घोहन्तुर्भवतिकश्चनेति ॥ द्रौहकारि

णि । आततं यथा तथा अयितुशील

मस्य ।

आतपः । पुं । प्रकाशे । द्योते । सूर्या

लोके ॥ अस्यगुणा यथा । आतपः क

टुकोरुचः स्वेदमूर्च्छा तृषावह' । दा

हवैवर्ण्यजननो नेत्ररोग प्रकोपण-

इति । आतपति । तपसन्तापे । अच् ॥

आतपत्रम् । न । छ्वे ॥ आतपात् वा

यते । चैङ्पालने । आतोनुपेतिकः ।

सुपीतियोगविभागाद्वाक ।

आतपवारणम् । न । छ्वे ॥ आतपस्य

वारणम् ।

आतपाभाव' । पुं । छायायाम् ।

आतपोदकम् । न । स्रगृहणाजले ।

आतपेनोष्णोदके ॥ आतपस्य उदक

म् ।

आतरः । पुं । तरपण्ये । नद्यास्तरणा र

देयेकपर्दकादौ । यथा ॥ आतरला

घवहेतोर्मुंरिपुतरणीं तत्रावलम्ब्ये

हम् । अपठं पणमिह कुरुषे नाविक

पुरुषे न विश्वास इति ॥ आतरन्त्यने

न । पुंसिसंज्ञायामिति घ ।

आतर्पणम् । न । प्रीणने । तृप्तौ । मज्जला

लेपने । आङ्पूर्वात् तृपेर्भावे ल्युट् ।

आतुः

आतापी । पुं । असुरविशेषे ।

आतायी । पुं । चित्ते । चील इति प्र०
खगे । आतायते तच्छीलः । तायूस
न्तानपालनयोः । सुप्यजाताविति
णिनि । यद्यप्यववृत्तिकारादिभिरनु
पसर्गे इत्युक्तम् तथापि भाष्ये उपसर्गे
णिनिः स्वीकृतः ।

आतारः । पुं । तरपण्ये । आतरे ।

आतिः । स्त्री । शरारिविहगे । आअत
ति । अत० । अज्यतिभ्यांचेतीया ।
यद्वा । अतनम् । इणजादिभ्यतीया ॥
आतिथेयम् । न । अतिथ्यर्थे । अतिथि
भोजनादौ । णि । अतिथौ साधौ ।
अतिथिसेवके । तत्रसाधुरित्त्वधिका
रे । पथ्यतिथिवसतिस्त्वपतेर्ठञ् । स्त्री
। ङीप् ॥

आतिथ्यः । पुं । अतिथौ । त्रि । अति-
थ्यर्थे वस्तुनिभस्य भोज्यादौ । अति-
थिसेवायाम् ॥ अतिथयेद्दम् । अ-
तिथेर्ध्वः ।

आतिवाहिकः । पुं । अर्चिरादिमार्गे ।
न । शरीरान्तरे । देवतायेन शरीरे
ण विशिष्टजीवं परलोकं नयतितदा
तिवाहिकं शरीरान्तरमिति व्याख्या-
नात् ॥

आतुः । पुं । उडुपे । भेलके । डौंगा डौं
गी इति भाषा ।

आत्मगु

अ त्रि । आमयाविनि । रोगिणि
॥ कातरे । आतुतोर्त्ति । तुरस्वरणे
। आन्दसाप्रपिकचिद्भाषायां प्रयुज्य-
न्ते । इगुपधेतिकः ।

आतृप्यम् । न । आता इति गौडभाषा
प्रसिद्धे फलविशेषे । सरीफा इति भा
षाप्रसिद्धे । अस्य गुणास्तु । तृप्तिजन
कस्वरक्तवर्द्धकस्त्वस्वादुस्त्वशीतलस्त्वव
लमांसकारिस्त्वहृद्यस्त्वदाहरतपित्त-
वायुनाशित्त्वानीति द्रव्यगुणः ।

आतोद्यम् । न । वीणावंश्यादिवाद्ये ।
तच्चतुर्विधं भवति यथा । ततवीणा-
दिकं वाद्यं मानदुंसुरजादिकम् । वं-
श्यादिकन्तुशुषिरं कांस्यतालादिकं-
वनमिति । आसमन्तात् तुच्चं आ-
व्यते । तुदव्ययने । गत्यत् ।

आत्तः । त्रि । गृहीते । ग्रस्ते ।

आत्तगन्धः । त्रि । दूरीभूताहङ्कारे । अ
भिभूते । आत्तः अरिणा गृहीतः ग-
न्धो गर्वायस्यसः । गृहीतगन्धे ।

आत्तगर्वः । त्रि । भयाहङ्कारे । आत्त
गन्धे । आत्तः वैरिणा गृहीतो गर्वा-
यस्य ।

आत्मगुणः । पुं । तार्किकसमयप्रसिद्धे
षु बुद्ध्यादिषु तद्दृशेषु ॥ ते चोक्ताः ।
बुद्ध्यादिषु तर्कं सङ्ख्यादिषु पञ्चकं भा-
वना तथा । धर्माधर्मौ गुणायते

आत्मज

आत्मनःस्युत्तुर्दृशतेषुनवासाधारणगुणाः । पञ्चसाधारणगुणाः । इति । अत्राहुः । काणादजैमिनीवैर्येस्त्रिच्छ । आत्मनोगुणाः । उक्ताब्रह्मात्मनोनैतेकिन्तु लिङ्गात्मनोहिते इति ।

आत्मगुप्ता । स्त्री । कौचइति प्र० लता विशेषे । मर्कट्याम् । शूकशिरस्थ्याम् । आत्मनागुप्ता दुस्पर्शत्वात् । कर्तृकरणे इतिसमासः ॥ त्रि । स्वरचिते । अक्षराक्षरी । चि । कुचिम्बरौ । स्फोदरपूरके । स्वार्थिनि ।

आत्मघाती । त्रि । आत्महन्तरि । अवैधवृद्धिपूर्वकात्महनने । यथा । व्या । दयेत् दृष्टात्मानस्वयंयोऽन्यदकादिभिः । विहितंतस्यनाशौचंनामिर्नाप्युदकादिकमिति कूर्मपुराणम् । आत्मघोषः । पुं । काके । कुक्कुटे । काकाइतिशब्दात् आत्मानं घोषयति । घुषिर्विशब्दे । अण् ।

आत्मचैतन्यम् । न । निश्चिन्तानस्वरूपे ।

आत्मजः । पु । तनये । पुत्रे । आत्मनो देहाज्जातः । पञ्चम्यामजाताविति जनेर्दः ।

आत्मजन्मा । पुं । पुत्रे । सुते । आत्मनोजन्मास्य ।

आत्मा

आत्मजा । स्त्री । कन्यायाम् । दुहितरि । वृद्धौ । आत्मनोजाता । डः । टाप् ।

आत्मतत्त्वम् । न । तत्तद्भासकेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्त्वस्वभावेप्रत्यक्चैतन्ये ॥ आत्मदः । पुं । अविद्यानिर्गमेनजीवस्वरूपाभिष्यञ्जकेश्रीगुरौ । हरौ ॥ आत्मानंददाति । डुदाब्दाने । आतइतिकः ॥

आत्मदर्शः । पु । दर्पणे । आत्मास्वरूपं दृश्यतेऽनेन अत्रवा । पुंसीतघ ॥

आत्मध्यानम् । न । आत्मनश्चिन्तने । ब्रह्मैवास्मीतिसदृच्यानिरालम्बतया स्थितिः । ध्यानशब्देनविख्यातापरमानन्ददायिनी त्याचार्योक्तेः ।

आत्मा । पुं । स्वभावे । यथा । पुण्यात्मा । प्रयत्ने । यथा । महात्मा । शरीरे । यथा । कृष्णात्मा ॥ परव्यावर्त्तने । यथा । मैत्रेणात्मनाकृतम् । मनसि । धृतौ । मनीषायाम् । अर्के । हुताग्ने ॥ वायौ ॥ जीवे । चेषन्ने । त्वंपदार्थे । निश्चोपलब्धिस्वभावे । प्रत्यगात्मनि ॥ यथा । प्रत्यग्रूपः पराग्रूपाद्ब्रह्मवृत्तीनुभवात्मकः । प्रथतेयः स आत्मेति प्राहुः । आत्मविदोबुधाइति ॥ अवस्थात्रयभावाभावसाक्षित्वेन सत्त्वज्ञानादिस्व

आत्मनी

रूपे । निरुपचरितस्वरूपे । ज्ञान
स्मृत्योराश्रये । सर्वजन्तूनां प्रत्यक्चे
तनेस्वसंवेद्ये प्रसिद्धे । मुख्यगौणमि
थ्येतिविविधेषु साक्षिपुत्रादिदेहादि
लक्षणेषु । भूतात्माचेन्द्रियात्माच
प्रधानात्मातथा भवान् । आत्माच
परमात्माचत्वमेकः पञ्चधास्थितः ।
त्यज्यमानेपिनश्यतः प्राप्यमाणेपि
नाप्यते । आगमापायसाक्षीयः स आ
त्मानुभवात्मकः । विशुद्धचिद्रूपे त्व
म्पदलक्ष्ये तुरीये । अहंप्रत्ययवेद्ये
। इच्छावेषप्रयत्नसुखदुःखज्ञानान्या
त्मनोलिङ्गम् । न्यायसूत्रम् । १।१०
। यच्चाप्नोति यदादत्ते यच्चाप्तिविष
यानिह । यच्चास्यसन्ततोभावस्तस्मा
दात्मेतिकीर्तितः । अततिसन्तत
भावेवजाग्रदादिसर्वावस्थास्वनुवर्त्त
ते । अतसातत्त्व्यगमने । सातिथ्यां
मनिन्मनिणावितिमनिष् । भावे
। ब्रह्मणि ॥ यथा । आत्मैवेदंसर्वम् ।
हार्दाकाशे ।

आत्मनीनः । पुं । सुते । श्याले । मा
णधारे । विदूषके । त्रि । आत्मने
द्विती । यथा । अद्यापि नैवात्मनीनं
कृतंकर्मयातंजनः कापिलव्यंनवै श
र्म । किंदारदेहात्मजस्वर्यवृन्देनचे
तारतिविन्दसेचेन् मुकुन्देनेति ॥ प

आत्मभू

थे । आत्मनेहितम् । आत्मन्विश्व
जनभोगोत्तरपदात् खः ।

आत्मपरिज्ञानम् । न । ब्रह्मात्मैक्यसा
क्षात् कारे । आत्मनः परिज्ञानम् ।
आत्मप्रकाशः । पुं । आत्मनः प्रकाशे
। आत्मनस्तत्प्रकाशत्वंयत् पदार्था
वभामनम् । नाग्न्यादिदीप्तिवद्दी
प्तिर्भवत्त्वान्धंयतोनिशि ॥

आत्मवन्धुः । पुं । पितृष्वसुः पुत्रे । मा
तुलपुत्रे । मातृष्वसुः पुत्रे । आत्म
नोवन्धुः ।

आत्मवीरः । पुं । प्राणवति । श्याल
के ॥ विदूषके ।

आत्मभवः । पुं । सुरज्येष्ठे । शिरय्यग
र्भे । विष्णौ ।

आत्मभावः । पुं । मनोवृत्तौ ।

आत्मभूः । पुं । ब्रह्मणि । पितामहे ।
चतुरानने ॥ कामदेवे ॥ विष्णौ ।
शिवे । आत्मनोविष्णोः सकाशात्
आत्मनास्वयमेववाभवति । भू० ।
भुवःसंज्ञान्तरयोरितिक्लिप् ।

आत्ममूली । पुं । दुरालभायाम् ।

आत्मस्मरिः । त्रि । स्वोदरपूरके । आ
त्मोदरमात्रस्य भरणकर्त्तरि । आ
त्मानंविभर्त्तीतिविग्रहे फलेग्रहिरा
त्मस्मरिश्चेतिआत्मनोमुखाग्रमोभू
जइन्मत्त्ययश्चनिपात्यते ॥

आत्मवा

आत्मयाजीः । वि । सर्वेष्वपरमात्मभा
वनापुरस्सरं निश्चयं विहितकर्मयोगे
प्रातरि । आत्मशुद्ध्यर्थं मेवस्वर्गाद्या
सङ्गहिच्चायोदेवान्यजतेसङ्गच्छर्थं ।
आत्मयापनम् । न । काश्चक्षेपे । शरी
ररक्षणे । आत्मनः स्वस्थयापनम् ।
आत्मयोगिनिः । पुं । कामदेवे । परमे
ष्ठिनि ॥ शिवे । विष्णौ । आत्मैव
योगिनिः उपादानकारणमस्य ।

आत्मरक्षा । स्त्री । महेन्द्रबाहणीदृष्टे
। आत्मनोरक्षणे ।

आत्मलामः । पुं । ज्ञाने । आत्मनो
द्युलाभेऽज्ञानमेव तस्यात ज्ञानमे
वात्मनोलामः । नद्यामाद्यनात्म
भवद्प्राप्तिलक्ष्यञ्चात्मलामः ल
ब्धुञ्छब्दयोभदाभावात् । आत्म
लामात्परोलाभोनास्तीति मुनयो
विदुः ।

आत्मलोकः । पुं । स्वस्वरूपे ॥ आत्मै
वलोकः ।

आत्मलोम । न । श्लक्ष्ण्यणि । स्वलोम
मात्रे ।

आत्मवान् । वि । अप्रमत्ते । अप्रमादि
नि । सर्वदासावधाने । ज्ञानिनि ।
स्वेमहिम्निसदामतिष्ठिते ॥ धृतिमति
। मनस्विनि । अत्यर्थमतुषः । आ
त्मवान्सत्त्ववानुत्तरेत्युत्पन्नवाक् ।

आत्महा

आत्मवश्यः । वि । मनोधीने । स्वाधी
ने ॥ आत्मनोवश्यः । आत्माङ्गव्योय
स्यवा ।

आत्मवित् । वि । मुक्त । आत्मभिस्वंग
ब्दादिर्विषयबुद्धिप्रत्ययसङ्गच्छिणं यो
वेदसतथा । कर्मिणि । आर्त्तमानशं
रीरेन्द्रियाद्यतिरिक्तनिश्चयाद्यकरणे
परलोकेदुःखभागिनवैत्ति विजाना
तीति तथा ॥

आत्मशल्या । स्त्री । शतावर्थ्याम् ।

आत्मशुद्धिः । स्त्री । चित्तशुद्धौ । आ
त्मन शुद्धिः ।

आत्मसम्भाषितः । वि । सर्वगुणविशि
ष्टोऽस्मिन्त्यात्मनैव पूज्यताप्रापितो
नकैश्चित् साधुभिस्तत्र । आत्मनास
म्भाषितः ।

आत्मसाक्षी । वि । बुद्धिदृष्टिचे ।

आत्मस्थः । वि । हृदिस्थे ।

आत्महत्या । स्त्री । आत्मघाते । स्व
वधे ।

आत्महा । पुं । देवाजीवे । देवले । वि ।

आत्मघातिनि । उदरभेदिनि । अ
नात्मन्यात्माभिमानिनि । अविदुषि
। आत्मघातस्य प्राशस्त्यविधानाद
र्शनात् संसरणमेवफलं निश्चितम् ॥

आत्मानं हन्तिक्लिप् । आत्माज्ञानं सर्व
पापस्य मूलम् । अविद्यादोषेणविद्य

आत्माश्च

मानस्यात्मनस्तिरस्करणात् विद्यया
नस्यात्मनो यत्कार्यं फलमजरामर-
त्त्वदिसंवेदनादिलक्षणं तद्वत्तस्ये-
वतिरोभूत भवतीति प्राकृतोऽवि-
द्यानात्महेत्युच्यते । येयथासन्तमा-
त्मानमकर्तारं स्वयंप्रभुम् । कर्त्ता
भोक्तेतिमन्यन्तेतएवात्महोनोजनाः ।
यथाहु गार्ग्याः । त्वत्वाकथञ्चि-
न्नरजन्मदुर्लभं तत्रापिपुंस्त्वश्रुतिपा-
रदर्शनम् । यस्वात्ममुक्त्यै नयतेतम्
दधी. सद्यात्महास्वं विनिहन्त्यसद्
ग्रहादिति । नृदेहमाद्यंसुखं सु-
दुर्लभं प्रवसुकल्पगुरुकर्णधारम् । म-
यानुकूलेन नभस्वतेरितं पुमानभ-
वाब्धिं नतरेत् सआत्महेति श्री-
भागवतम् ।

आत्माधीन । पुं । सुते । पुत्रे । प्राण-
धारे ॥ ज्येष्ठे । विदूषके । इतिहे-
मचन्द्रः । वि । स्वायत्ते । आत्मनो-
ऽधीनः ।

आत्माशी । पुं । मत्स्ये । इतित्रिकाण्ड-
शेषः ॥

आत्माश्रय । पुं । दोषविशेषे । स्वापे-
क्षत्त्वमात्माश्रयः । स्वस्यस्वामेक्षत्वे-
ऽनिष्टप्रसङ्गमात्माश्रयः । सत्त्वोत्पत्ति-
स्थितिसत्तिहारोपेक्षा । यथा । यद्य-
यंघटं एतद्घटमन्यः सति सदा एतद्

आचेयी

घटानाधकरणक्षयोत्तरवर्त्ती नस्या-
त् । यद्ययंघटएतद्घटवृत्तिः स्यात् ए-
तद्घटव्याप्योनस्यात् । यद्ययंघट एत-
द्घटज्ञानाभिन्नः स्यात् ज्ञानसामग्री-
जन्यः स्यात् । एतद्घटभिन्नः स्यादि-
तिवासर्वत्रापाद्यम् ॥

आत्मीयः । वि । अन्तरङ्गे । स्वकीये ॥

आत्मोद्भवः । पुं । आत्मजे । पुत्रे ।

आत्मोद्भवा । स्त्री । दुहितरि । पुत्र्या-
म् । माघपण्याम् ।

आत्मोपजीवी । पुं । भारिकादौ । दे-
हकेशोपजीविनि । आत्मनादेहे-
नउपजीवितुं शीलमस्य । सुप्यजाता-
वितिणिनिः ।

आत्त्यन्तिकम् । वि । अतिशयेनज ॥

आत्त्ययिकः । वि । अत्ययः प्रणे. जनम-
स्येत्यर्थे । अत्ययार्थे । विनयादि-
त्वात् स्वार्थे ठक् ॥

आचेयः । पुं । अभिमुनेः पुत्रेषु । तेष-
चयः । दत्तोदुर्वासाश्चन्द्रश्चेति । अचे-
रपत्यम् । इतश्चानिजइतिठक् ॥ श-
रीरस्थरसधातौ । इतिहेमचन्द्रः ।

आचेयिका । स्त्री । ऋतुमत्त्याम् । इति-
ह्रस्वायुधः ।

आचेयी । स्त्री । ऋतुमत्त्याम् । पुष्पव-
त्त्याम् । नदीविशेषे । आचेयीवाऽ-
गम्यत्वात् । अपत्ये ठक् । डीप् ॥

आदानी

आदिता

आथर्वण । पुं । अथर्ववेदसंवाहणे ।	आदास्त्यन्ते । वि । गृहीप्यमाणे ।
पुरोहिते । आथर्वणिकस्यायं धर्मआ	आदि । पुं । प्रथमं । प्रागसत्त्ववस्थ-
न्नायोवा । आथर्वणिकस्येकलोपश्चे-	याम् । नियतपृथङ्गिति कारणे । उत्प-
त्यण् इकोलोपश्च । न । अथर्वणास	त्तै हेतौ । आदिशब्द पदान्तेतुग-
महे ॥ भिक्षादिभ्योण् । शान्तिगृ	णस्यसूचकोमतः । यथा गर्गादि ।
हे ।	सामीप्येयव्यवस्थायां प्रकारेऽवयवेत
आथर्वणिक । पुं । अथर्वार्थध्यानपरे ।	या ॥ आदिशब्दन्तुमेधावीचतुर्वर्थे
अथर्वण मधीते । वसन्तादिभ्यण्क् ।	घुल्लयेत् । आप्रथमं दीयते गृह्यते
गण्डिनायनेति निपातनादिलोपो	। हुदाञ् । उपसर्गे घो कि । यद्वा ।
न भवति ।	अदनम् । अट् । इणजादिभ्यदती
आददानः । वि । उपादानं कुर्वति ।	ण । पर्वकालवृत्तित्वमादित्वम् ।
आदमः । पुं । मुनिविशेषे ॥ अयच्छर-	आदिकर । पुं । प्रथमकर्त्तरि । आ
मलप्रवर्त्तकोद्गापशान्तेवभूव ।	दे कर्त्तरि ॥ आदिकरोति । दिवावि
आदरः । पुं । आगम्ये । सन्माने । स	भेतिट् ।
रादरे । दृविदारणे । आदपूर्व ।	आदिकविः । पुं । ब्रह्मणि । वास्मीकि
कृत्वाण् ।	मुनौ । प्राचेतसे । आदौ कविः ॥
आदर्शः । पुं । टीकायाम् । दर्पणे । प्र	कर्मधारयोवा ॥
तिपुस्तके । आदृश्यते रूपमत्र । दृ	आदिकारणम् । न । पूर्वनिमित्ते । मूल
शिर्ग्रे चर्चये । हलश्चेति घञ् ।	हेतौ । निदाने । आदौ कारणम् ।
आदहः । उपक्रमे ॥ कुत्सने ॥ हिंसा	आदि मुख्यकारणम् ॥
याम् ।	आदिगदाधर । पुं । गयास्थदेवतावि-
आदाता । वि । ग्रहीतरि ।	शेषे ।
आदानम । न । ग्रहणे । स्वीकारे । वा	आदिजिनः । पुं । ऋषभदेवे ।
जित्नामलङ्कारे । रोगलक्षण्ये । आ-	आदितः । आदौ कित्यर्थे ॥ आद्यादि
ङ्पूर्वादाजो ल्युट् ।	भ्यउपसंख्यानात् तसिः
आदानी । स्त्री । ननुर्वा इति प्रसिद्धे	आदितालः । पुं । तालविशेषे । यथा
फलशाके । इति घोषायाम् ।	एकएव लघुर्यत्र आदितालः सकथ्यते

आदित्य

। गुरुस्तत् पुरतोवाच प्रायेणैतन्निद-
शनमिति सङ्गीतदामोदरः ॥

आदितेयः । पुं । देवे । अदित्या अप-
त्यम् । कृदिकारादक्तिन इति ङीष्-
न्तात् स्त्रीभ्यो ढक । तस्य एयादेशः ।

आदित्यः । पुं । सवितरि । सूर्ये ॥ दे-
वे ॥ आदित्याद्वादशप्रोक्ता इति वच-
नात् गणेष्वहुवचनान्तः । यथा । त-
त्र चद्वादशादित्याश्चैत्रादिषु तपन्ति
ये । विष्णुयमविवस्वन्तोऽशुमान् पर्ज-
न्य इत्यपि । वरुणेन्द्रधातुमिवा पूषा
त्वष्टाभग पर इति । विष्णोः । आदि-
त्यमण्डलान्तस्थे हिरण्यग्रेपुरुषे ।
अर्क इत्ये । अदिते रादित्यस्य वा अ-
पत्यमिन्त्यर्थे दित्यदित्येति शब्दः ॥
अदितेरखण्डितायामद्याः अयंपति-
रित्यर्थे वा मत्थयः । पुनर्वसुनक्षत्रे
दिवचनान्तः । न । उपपुराणविशे-
षे ॥

आदित्यपत्रः । पुं । कुपविशेषे । अर्क-
पत्रे ॥

आदित्यपुष्पिका । स्त्री । लोहितार्के ।
आदित्यभक्ता । स्त्री । सुवर्णलायाम् ।
हुल्हुल् इति प्रसिद्धे शब्दे ।

आदित्यभवमम् । न । उदयादौ । आ-

दित्योऽस्मिन् भवति प्रादुर्भवति ।

आदित्यवर्णः । त्रि । सर्वजमतोऽवभा-

आदिष्टी

सके स्वभानेऽन्यप्रकाशानपेक्षे । आ-
दित्यः वर्णोऽस्य ॥

आदित्यसूनुः । पुं । सुग्रीववानरे-
यमे । कर्णे । शनौ ॥ सावर्णिमनौ ।
॥ वैवस्वतमनौ । आदित्यस्य सूनुः ॥

आदिदेवः । पुं । देवदेवे । महादेवे ।
नारायणे । विष्णौ । जगदुपादाना-
दिगुणवति वासुदेवे । विधातुः ।
आदिः कारणम् सच्चदेवस्य ॥

आदिपुरुषः । पुं । ब्रह्मणि । चतुर्वक्त्रे ।

आदिवराहः । पुं । विष्णौ । हरौ ॥

आदिमम् । त्रि । आद्ये । प्रथमभवस्तु-
नि । आदौ भवम् । मथान्मरुत्य-
त्रादेशेति वचनात् मः । यद्वा । अ-
द्यादिपञ्चाङ्गिमच् ।

आदिमतः । त्रि । कार्ये । सकारखे ॥

आदिर्विद्यतेऽस्य । मतुप् ॥

आदिराजः । पुं । पृथुसंज्ञके ऋषे ।

आदौ राजा । टच् ।

आदिशक्तिः । स्त्री । परमात्मशक्तिः ।

आदिष्टम् । त्रि । आदेशिते । उपदिष्टे
। न । आचष्टे ॥ उच्छिष्टे । आदि-
श्यते । दिशः क्तः । आदिष्टमादेशि-
तेषु । आचष्टोच्छिष्टयोः क्लीव-
मिति मेदिनी ।

आदिष्टी । त्रि । आदेशकर्तारि । आ-
दिष्टमनेन । इष्टादित्यश्चेति इतिः

आदेष्टा

॥ पुं । अक्षारिणि । व्रतादेशनम आद । वि । प्रथमे । अदिभने । ३
 आदिष्टं तदस्य स्ति । इनि ।
 आदीनव । पुं । दोषे । परिक्रिष्टे । दु
 रन्ते । आदानम । दीड चये । भावे
 क । स्वादयश्चादित । आदितश्चे-
 तिनत्त्वम् । आदीनस्यवानम् । घञ
 र्थेकइति बाहुलकादाते क ॥
 आदीपनम । न । आलिम्पने । सन्दी
 र्ने ।
 आदृत । वि । कृतादरे । सादरे ।
 अर्चिते । पूजिते । आद्रियतेस्स ।
 दृङ्आदरे । क्त ।
 आदेश । पुं । आचारायाम् । शासने ।
 उपदेशे । शास्त्राचार्योपदेशगम्ये ।
 र्नासच्चारे । ज्योतिष्शास्त्रफले ।
 वयस्यस्थाने वर्णान्तरोत्पत्तौ । प्रकृ
 तिप्रत्ययोपधातिकार्ये । आदेशनम्
 । आदिश्यते येनवा । दिश० घञ् ।
 आदेशी । पुं । दैवज्ञे । गणके । वि ।
 आदेशवति । म० इनि । उपदेशके
 । आदिशतितच्छील ।
 आदेष्टा । पुं । आदेशकर्त्तरि । व्रति
 नि । यजमाने । यागविषये समेष्ट
 सम्पादनाय यज्ञार्थं कर्मकुर्विति ऋ
 त्विजांमेरके । आदिशति ऋत्विजा
 दीन् यागादिस्वेष्टसम्पादनाय मेर
 यति । दिशअतिसर्जने । लृच् ॥

आद्यून

दनीये । न । धान्य । ५ दे ५२
 दिगादिभ्योयत ।
 आद्यकवि । पुं । धातरि । वाल्मीका ।
 आद्यमाषक । पुं । माषकपरिमाणे ।
 पञ्चगुञ्जासु ॥ दृक्पणलेसमधते वि
 ज्ञेयो दौष्यमाषक इत्यपिदर्शना
 त् । केचित् अद्यअस्मिन्कालेइत्या
 हुः । पूर्वतु माषकंसप्तकृष्णलाइति
 । मव्यते । मषडिंसायाम् । हलश्चे
 ति घञ । क । आद्योमुखश्चासौ
 माषकश्च ।
 आद्यबीजम् । न । आदिकारणे । नि
 मित्ते । आद्यमुखबीजम् ।
 आद्या । स्त्री । उमायाम् । दुर्गायाम् ।
 काल्याम् । तारायाम् । त्रिपुरसुन्दर्या
 म् । भुवनेश्वर्याम् । प्रकृतौ ॥ यथा ।
 सत्येतुसुन्दरी आद्या चेतायांभुवने
 श्वरी । द्वापरेतारिणी आद्याकलौ
 काली प्रकीर्त्तिंतेतिमुण्डमास्त्रात-
 न्त्रम् । आदौभवा । दिगीदृत्वाद्य
 त् । टाप् ।
 आद्याकाली । स्त्री । पलाय । प्रकृतौ ॥
 यथा । कालसङ्गसनात्कालीसर्वेषा
 मादिरूपिणी । कालत्वादादिभक्त
 त्वादाद्याकालीति गीयतइति श्री
 महानिर्वाणतन्त्रम् ।

आधारः

आद्यून । वि । आदिहीने । आदरिके ।
 विजिगीषाविवर्जिते ॥ विजिगीषा
 व्यवसायः कश्चित् प्रकर्षो वा आलस्या
 त् तेन विहीनेऽयं केवलमुदराधीन
 इति भरतः ॥ आदेवीत् । आङ् पू
 र्वादीभ्योऽन्तेऽर्कर्मकत्वात् क्तः । दिवो
 विजिगीषायामिति निष्ठातस्य नत्त्वम्
 । यस्य विभाषेति नेट् । ओरिस्थूठ् ।
 आखोपान्तम् । न । पूर्वापरमित्यर्थः ।
 आधमनम् । न । बन्धके । इति ष्युतिः ।
 आधर्मिकः । त्रि । अधर्मशोले । अधर्मा
 चरति । अधर्माच्चेति वार्त्ति का ट्ठञ् ।
 चरतिरिहासेवायाम् । नत्त्वनुष्ठान
 माचे । तेन दैववशात् अधर्मे प्रवृत्तो
 पिसुवृत्तः आधर्मिक इति नोच्यते ।
 आधर्षितः । त्रि । अवमानिते ।
 आधानम् । न । अग्न्याधाने । गर्भाधा
 ने । बीजप्रक्षेपकाले । आधीयते ।
 डुधाञ् । ल्युट् । बन्धके । स्थापित-
 द्रव्ये ।
 आधानिकम् । न । गर्भाधानसंस्कारे ।
 आधानम् प्रयोजनमस्य । प्रयोजन
 मिति ठक् ।
 आधारः । पुं । अधिकरणे । आश्रये ।
 औपक्षेधिको वैषधिकोऽभिध्यापक
 श्वेत्त्याधारस्त्वुधा । यथा । कटे आ
 स्ते स्थाव्यां पचतोऽथौपक्षेधिकस्यो-

आधिक्य

दाहरणम् । मोक्षे इच्छास्तीति वैष-
 यिकस्य । सर्वस्मिन्नात्मास्तीत्यभिध्या
 पकस्योदाहरणम् । अम्बुधारणे । क्षे
 त्रादिसेकार्थं सेतुना बहुनालंजलं
 निबध्य यत्र स्थाप्यते स आधारो बहुक
 न्द्रादिः बाधबन्ध इति ख्यात टाका
 इति चेति भरतः । मस्याद्यर्थं जल
 बन्धनमाधार इति वैकुण्ठः ॥ क्षेत्रा
 दिसेकार्थं जलाधारस्थानमाधार
 इति मधुः । आलवाले । आश्रियन्ते
 अस्मिन्निति आधारः । अध्यायन्या
 येति सूत्रे अवहाराधारे ण्यु पसंख्या
 नादधिकरणेष्वन ।
 आधारशक्तिः । स्त्री । सर्वाधारशक्तिरूपा
 यां परदेवतायाम् ।
 आधार्मिकः । त्रि । अधार्मिके ॥ इति
 चिकीर्णशेषः । नाधार्मिके वसे द्वा
 मे नव्याधिवहुले भृशम् ॥
 आधिः । पुं । मनःपीडायाम् । मन्थ्या
 याम् । अधिष्ठाने ॥ बन्धके । यथा ।
 आधिर्विनश्येद्द्विगुणोऽग्रेनेयदिनमोक्ष्य
 ते इति । व्यसने । यथा । आधिप्रज्ञतो
 यानमुद्योत् सधोरः । आधीयते दु
 खमनेन आधानं वा । डुधाञ् धारण
 प्रोषणयोः । उपसर्गे घोः किः ॥
 आधिक्यम् । न । अतिशयतायाम् ।
 अधिकत्वे । अधिकस्य भावः । व्यञ्

आधिचे

आधिसः । वि । वक्रे ॥ व्यथिते । इत्य
जयपाल ।

आधिदैविकम् । वि । दाहशीताद्युत्पे
दुःखे । अतिवातातिदृष्यादिहेतु
केदुःखे । देवान् अग्निवाय्वादीन्
अधिकृत्यप्रवृत्तम् । अधिदेवंवाभ
वम् । अध्यात्मादेष्टुजिष्यते । अनुश
निकादीनाच्चेत्युभयपददृष्टि । यच्च
। चसविनायकग्रहाद्यावेशनिबन्धन
माधिदैविकदुःखमितिसाङ्ख्याः ।

आधिपत्यम् । न । अधपतिच्चे । प्रभु
च्चे । स्वामिन्ने । अधिपते. कर्मभावे
वा । ब्राह्मणादिस्वात् प्यञ् ।

आधिभोगः । पुं । वन्धकद्रव्यस्यभोगे ।
आधिभौतिकम् । वि । व्याघ्रसर्पादिप्र
युक्तदुःखादौ । भूतानिप्राणिनेधि
कृत्यप्रवृत्तमधिभूतंवाभवम् । अ-
ध्यात्मादेष्टुञ् । अनु० उ० ।

आधिमन्यवः । पुं । ज्वराम्नौ ।

आधिवेदनिकम् । न । स्त्रीधनविशेषे
। पितृमातृपतिभ्रातृदत्तमध्यग्न्यु
पागतम् । आधिवेदनिकश्चैवस्त्रीधनं
परिकीर्तितमिच्छन्नाधिवेदनिकस्य
पृथक्चेन्नोक्तत्वात् तत्स्वरूपमाह ।
द्वितीयस्त्रीविवाहार्थिनापूर्वस्त्रिवैपा
रितोषिकं धनंयदुक्तंतदाधिवेदनिक
मुच्यते । यथा । अधिविन्नस्त्रियैदेय

आध्यानः

माधिवेदनिकं समम् । नदत्तस्त्रीध
नंयस्यैदत्तेत्त्वद्धं प्रकीर्तितम् । इति
याज्ञवल्क्यः ।

आधिस्तेनः । पुं । वन्धकचोरे । यथा ।
नभोक्तव्योवलादाधिर्भुञ्जानोवृद्धिमु
त्सृजेत् । मूल्येनतोषयेच्चैनमाधि
स्तेनोन्यथाभवेदितिमनुः ।

आधुतः । वि । आधूते । आधुयतेस्स
। धुञ्कम्पने । क्तः ॥

आधुनिकः । वि । इदानीन्तने । नथे ।
अधुनाजाते ॥ ठञ् ।

आधूतः । वि । ईषत् कम्पिते । आधू
यतेस्स । धूञ् कम्पने । क्तः । यस्य
विमाषेतिनेट् ।

आधेयम् । वि । आधारिणि । आधार
स्थितवस्तुनि । आधातुंयोग्यम् ।
अचोयत् । ईदति । उत्पाद्ये ॥ य
था पक्कमन्मयपात्रे रक्ततागुणः सव
हिसंयोगादिनानिष्पाद्यते ।

आधोरणः । पुं । निषादिनि । हस्तिप
के ॥ आधोरयति । धोर्ऋगति चा
तुर्थे । ल्यु ।

आध्यातः । पुं । शब्दिते । दग्धे । वि ।
बातरोगविशेषविशिष्टे । यथा । सा
टोपमत्पुश्रजमाध्यातमुदरं भृश-
मिति । जानीयादित्यन्वयः ॥

आध्यानः । पुं । वातव्याधिविशेषे । त

आनक	आनन्द
<p>सम्बहूपम् । साटोपमत्युग्रजमा भूतमुदरभृशम् । आप्थानमिति- जानीयाद्घोर वातनिरोधप्रमिति निदानम् । आनाहे ॥ आधुनी । स्त्री । नन्निजानामग्रन्थ द्वये ॥</p>	<p>तियोधान । आड पूर्वकात् अनप- णनइत्यस्मात् खुल् । आनकदुन्दुभिः । पुं । कृष्णजनके । इ सुदेवे । आनकैर्दुन्दुभिश्चोपलक्षित । वसुदेवजन्मनिदेवैरानकदुन्दुभि वादनात् । पुं । स्त्री । वृहद्वक्त्रा याम् ।</p>
<p>आध्यात्मिकम् । न । शरीरादौ । शो कमेव शरीरादेरगादिनिमित्त दखादौ ॥ इ खविशेषे ॥ आत्मा नन्वसङ्घातमधिकृत्य प्रवृत्तम् । अ ध्यात्मभवं । अध्यात्मादेष्टुञ् ॥ तद्विद्विधम् । शरीररुमानसश्च । त्वशरीराख्याद्युत्तम मानसंका माद्युत्तम् ।</p>	<p>आनतः । वि । नते । अवाये । अ मु खे । विनयनमे । आनमतिस्म । अ मप्रवृत्ते । गत्यर्थेति क । आनतिः । स्त्री । नप्रतायाम् । आनदुम् । न । चर्मवटुमुखवाद्यमात्रे मुरजपटहादौ । वेशभूषादिक ल्लमात्र । वि । सन्दिते । गणिते । वहे । व्यासे । यथा । आनदुःखिनि तैर्दोषैरिति । आनद्यते । गावध्यते । गावन्धने । ह्राथ ॥</p>
<p>आधानम् । न । चिन्तने । उत्कृष्टा- पूर्वकस्मरणे । धैर्यचिन्तायाम् । आध्यापकः । पुं । अध्यापके । स्वार्थेण आध्यव्यवस । न । यजुर्वेदविहिते अध्ययसम्बन्धिनि ॥ अध्ययैरिदम् पञ्चाध्ययपरिषदश्चेत्यञ् । अध्य यैर्कर्मभावोवा । उद्गादादित्वा इञ् ।</p>	<p>आननम् । न । मुखे । आ अनन्धनेन । अनप्राणने । रुट् ॥ आनन्तर्यम् । न । अनन्तरे । चतुर्व र्थादित्वात् स्वार्थे घञ् । आनन्त्यम् । न । अनन्तमित्यर्थे । दे शकालवस्तुपरिच्छेदशून्ये । अनन्त मेव । अनन्तावसथेतिह भेषजाञ् व्य ।</p>
<p>आन । पुं । अनन्तमुखश्चासे । उच्छासे आनक । पुं । पटहे । भैर्याम् । इद हे । ध्वनदम्बुदे । सशब्दभेदे । आ नयति प्राणयति स्वास्तिष्ठान् वरा आनन्द । पुं । सम्प्रदे । हर्षे । सुखे</p>	<p>व्य ।</p>

आनन्द

। मये । छन्दोभेदे । ढगणेऽ । आदि
गुरुविकले । प्राक्पश्चिमोत्तरद्वार
गृहे । आत्मनि । बुद्ध्यादौप्रतिवि
म्बतयाऽ बस्थितस्यप्रियादिशब्दवा-
च्यस्य आनन्दमयस्यकारणभूते ।
ब्रह्मणि । आनन्दनम् । टुण्डिसम्
द्वौ । घञ् । ४८ वन्तरे । निष्पत्तिः ।
सर्वसंस्थानांसर्वशस्त्रसमार्थता । दृष्टंते
१. समंयाति आनन्देनन्दतिप्रजाइति
ततफलम् । वि । आनन्दविशिष्टे ।
सुखिनि । हर्षयुक्ते । आनन्दः स्वरूप
मयः । आनन्दोस्ति अस्य अस्मिन्
वा । अर्गआदिभ्योऽच् ।

आनन्दयुः । पुं । सुखे । आनन्दे ॥ वि ।

खनि । टुण्डि० । द्वितोऽयुच् ।

आनन्द इत्तः । पुं । मेहने ।

आनन्दनम् । न । गमनागमनसमये

सुखादेरगच्छिन्नारोग्यत्वागतादि

प्रज्ञाति आनन्दोत्पादने । सभाज

ने । १. प्रश्न । टुण्डि० । ल्युट् ।

आनन्दपट । पुं । न । नवोढावस्त्रे ।

आनन्दप्रभञ्ज । न । रेतसि । वीर्ये ।

आनन्दात् प्रभवोऽस्य ।

आनन्दभुक् । पुं । प्राप्ते । यथा लोके

मिरायासंस्थितः सुखी आनन्दभुगुच्य

ते तथा सुषुप्तोपि आनन्दभुक् । अ

न्यन्तानायासरूपाहीयं सुषुप्तिरूपा

आनन्दी

स्थितिर्गनेन प्राप्तेनानुभूयते तस्या
दानन्दभुक् प्राप्ते ।

आनन्दमयः । पुं । जीवे । आनन्द प्र

चुरे । प्राप्ते । मनसोविषयविषय्या

कारणान्दनायासदुःखाभावादानन्द

मय आनन्दमाय' प्राप्तोच्यते ।

कारणशरीरे सर्वोपरमत्वात् सुषु-

प्तौस्थूलसूक्ष्मप्रपञ्चलयस्थाने । पञ्च

मकोषे ॥ काचिदन्तर्मुखादृष्टिरान

न्दप्रतिबिम्बभाक् । पुण्यभोगे भोग

शान्तौ निद्रारूपेणवर्तते । कादा

चित्कृत्वतो नात्मा स्या दानन्दमयो

प्ययम् । प्राचुर्येमयट् । वि । आन

न्दप्रधाने । न । ब्रह्मणि ॥

आनन्दसम्प्रवः । पुं । परमानन्दे । आन

न्दसम्प्रवे खोनेनापश्यमुभयंमुने ॥

आनन्दा । स्त्री । विजयायाम् ॥ आरा

मशीतलायाम् ।

आनन्दार्णवः । पुं । परमेश्वरे । यात्रा

योगान्तरे । यथा । स्वाञ्चमूलत्रिको

णस्थः सौम्यः पापविवर्जितः । आनन्दा

र्णवयोगोय धर्मैर्गौवजयावह इति ॥

आनन्दिः । पुं । कौतुके । हर्षे ॥

आनन्दितः । वि । आनन्दयुक्ते । आह्ला

दिते । हृष्टे । आनन्दः सञ्जातोऽस्य

। तारकादिच्छादितच ।

आनन्दी । वि । सुखिनि । हृष्टे । आ

५०४४

आनाय

५ नन्दविशिष्टे ॥ सर्वसम्पदासम्भवे ।

५ नन्नेऽस्यास्ति । इति ।

आनन्दी । स्त्री । आकल्पना इति ।

गौडभाषा प्रसिद्धे वृत्तविशेषे ॥

आनमनस । न । सर्वतोभावेन नमने ।

आनमत् । वि । आवर्जिते ॥

आनय । पु । उपनयने ।

आनयनम् । न । स्थानान्तरात् स्थाना

न्तर्गतीति । लाया इति भाषा ॥

आनर्त्तः । पुं । दारका इति ख्याते देशे ॥

यथा । आनर्त्तान्सउपब्रज्यस्वृद्धान

जनपदान् स्वकान् । दध्नीदरव-

रन्तेषांविषादं शमयन्निवेति । आ-

नर्त्तदेशवासिनिजने । जले । रणे-

॥ वृत्त्यशालायाम् ॥ आनृत्यन्त्यच

। वृत्तीगात्रविशेषे । वनश्चेति घञ् ॥

आनर्त्तपुग्म । न । द्वारावत्पूर्याम् ।

आनर्त्तित । वि । कम्पिते ॥

आनाय्य । वि । अभिभवनीये । आ-

उ पूर्वस्य नमते अभिभवार्थे । प्रो-

गद्व्यधादितियतिप्राप्ते निपातना-

म्यत ॥

आनाय । पु । जालि ॥ नयनम् । गी-

ज् आपणे । अग्नीभुधेनुपसर्ग इ

तिघञ् । आसन्नतान्नायोऽनेन ।

यद् । आनर्त्तित मन्थाननेन । जा-

५ आनर्त्त इति अजस्रेनिपातित ॥

आनुक

आनाय्यः । पुं । दक्षिणामौ । आनी-

यते । गीज् ० । आनाय्योऽनित्ये

इत्याङ् पूर्वाक्षयतेर्ग्यदायादेशश्च

निपात्यतेदक्षिणादिष्विष्ये । दक्षि-

णाग्निर्हिगार्हपत्यादानीयते अनि-

त्यश्च सततमप्रज्वलनात् ॥

आनाह । पु । विष्णुत्रोधकरोगे । वि-

बन्धे । विष्टम्भे । तस्यसम्पत्तिरूपे य

था । आसंशकृद्वा निचितक्रमेण पूयो

विवडंविगुणानिलेन । पूर्वर्त्तमानं न

यथास्वमेनविकार मानाह मुदाह-

रन्तीतिनिदानम् । दैर्घ्ये । अ-

हनम् आनह्यतेऽनेनवा । गहबन्

ने । भावे करणे वा घञ् ॥

आनिलिः । पुं । हनमति । भीः ॥

अनिलस्यापत्यम् । अत इत् ॥

आनिली । स्त्री । स्वातिनक्षत्रे । अनि-

लोदेवता अस्या । अण् । डीप् ॥

आनीतः । वि । आहृते । आनीयतेस्य

। गीज् ० । क्त ॥

आनील । पुं । नीलघोटके । वि । ई-

षन्तीले ॥

आनुकल्पित । पुं । अनुकल्पने । अनु-

कल्पमधीने वेदना । उ । ठक् ॥

आनुकूलिक । वि । अनुकूले । अनुकू-

लं वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोक

कुरुमिति ठक् ॥

आनुश्र

आनुकूल्यम् । न । अनुकूलतायाम् ।

साहाय्ये ॥ भावे कर्मणि वा ष्यञ् ।

आनुपदिकः । त्रि । अनुपदं धावमाने

। अनुपदं धावति । साधोत्तरपदप

द्व्यनुपदं धावतीति । ठक् । अनुप

दमधीते । उ० ठक् ॥

आनुपूर्वम् । न । अनुक्रमे ॥ पूर्वं पूर्वं

पूर्वानुक्रमेणवा । वीक्षाया योग्यता

रां वा ऽव्ययीभावः । अनुपूर्वभावः

वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् चेति ष्यञ् । डी

ष् । हलस्तद्धितस्येतियलोपः । स्त्रियां

वेतिपक्षेक्लीवता ।

आनुपूर्वी । स्त्री । परिपाठ्याम् । मूला

वधिक्रमे ॥ अनुपूर्वं भावः । वर्णदृढा

भ्यः ष्यञ्चेति ष्यञ् । पितृत्वान् डी

ष् । यलोपः ।

आनुमानिकम् । न । प्रकृतौ । प्रधाने

॥ त्रि । युक्तिसिद्धे । लैङ्गज्ञाने ॥ अनु

मानविषयीभूते ॥ अनुमानसम्ब-

न्धीये ।

आनुरक्तिः । स्त्री । अनुरागे ।

आनुलोमिकः । चि । अनुलोमे ॥ अनु

लोमं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमिच्छा

दिना ठक् ।

आनुश्रविकः । पुं । स्वर्गादिसाधनेकर्म

कलापे । शब्दप्रतिपक्षे स्वर्गभोगादौ ।

। गुरुपाठादनुश्रूयते इत्यनुश्रवावे-

आन्तर

दः । तत्र भवत्यर्थे ठक् प्रत्ययः ॥

आनुषक् । ा । आनुपूर्व्याम् ।

आनूपम् । न । भौमपानीयमभेदे ।

यथा । वल्लभ्वर्बहुवृत्तश्वातस्रस्त्राम

यान्वितः । देशो ऽनूपद्वितीयात् आ

नूपं तद्भवंजलम् । आनूपवार्थमिष्य

न्दि स्वादुक्लिग्ध घनंगुरु । वल्लिहृत्

कफकृन्निन्द्यं विकारान्कुरुतेबहूनि

ति । पुं । अनूपदेशस्यजन्तुभावे ।

आन्वत । त्रि । अन्वतस्वभावे । अन्वत

शीलमस्य । अन्वादिभ्योऽण् ।

आन्वशंस्यम् । न । अनुकम्पायाम् । अ

निष्ठुरतायाम् । भावे ष्यञ् ।

आनेयः । पुं । भ्राष्ट्राद्वैश्यकुलाद्वा ओ

नीते दक्षिणामौ । त्रि । आनेतुंश

कोघटादौ । आनीयते । णीञ् ० ।

अचोयत् ।

आन्तरः । त्रि । अभ्यन्तरे ।

आन्तरप्रपञ्चः । पुं । अभ्यन्तरेद्वैतवि

स्तारे । सत्त्वान्नमयादिपञ्चकोषशरी

रादिव्यास्तीक्ष्णादिषड्भावविकार

त्वङ्मांसादिषाट्कौशिकाशनापि-

पासादिषड्भूमिश्चोत्रादिज्ञानेन्द्रिय-

पञ्चकवागादिकर्मेन्द्रियपञ्चकमाणा

दिवायुपञ्चकमनआद्यन्त । करणचतु

ष्टयसङ्ख्याद्यन्त । करणद्वयवस्थात्र

यतद्यापारसदभिमानिविश्वतैजस-

आन्धसि

प्राप्तसमाधिमुच्छाकरणवटकाम -
 मोधाश्चरिषडुर्गसाधनचतुष्टयसा -
 त्तिकादिगुणत्रयसुखदुःखज्ञानाप्ता
 नपञ्चकेशमैत्र्यादिचैतुष्टययमाद्य-
 टाङ्गप्रत्यक्षादि प्रमाणचतुष्टयरो
 ग्युरोग्यादिसमुदायो यथायोग्य-
 विविधनामरूपगुणधर्मशक्त्याश्रयो -
 बोध्यः ।

आन्तरालः । पुं । आत्मनोऽणुत्ववादि
 नि ॥ अणुवदन्यान्तराला 'सूक्ष्मना
 डीप्रचारत' । रोमणः सहस्रभागेन
 तुल्यासु प्रचरत्ययम् ।

आन्तरीक्षम् । न । अन्तरीक्षे । गगने ।
 त्रि । अन्तरीक्षभववस्तुनि ।

आन्तिका । स्त्री । अन्तिकायाम् ।

आन्त्रम् । न । अन्त्रे । अमतिथनेनवा ।
 असंगतौ । अमिचिमीतिक्लः । अनु-
 द्यसिकस्यकिभ्रलोरितिदीर्घः । त्रि
 अस्त्रसम्बन्धिनि ॥

आन्दोलनम् । न । पुनःपुनरालोचना
 याम् । कम्पने । चलने ।

आन्दोषितम् । त्रि । कृतान्दोलने । क
 म्पितेन । चलिसेऽ

आन्धसिक' । त्रि । पाचके । रूपकारि ।
 अन्धोभक्तशिल्पमस्य । शिल्पमिति-
 ठक् ।

आपः । त्रि । अचलव्यरि । अचलव्या ।

आपक

अनासः ।

आन्यभाष्यम् । न । अन्यभावे । अन्यस्य
 भावोन्यभावः । ततोब्राह्मणादिच्चा
 त् स्वार्थे ष्यञ् । अथवा अन्योभावे
 ऽन्यद्वस्तु तस्यभावइति भावेऽप्यञ् ।

आन्वयिकः । त्रि । प्रशस्तकुलजे । सत्
 कुलोद्भवे । कैले । दिव्यभावरतेकु
 लाचारिणि साधके ॥ और्द्धस्त्रोतसि
 कःशैवःकौल आन्वयिकःस्मृत इति
 त्रिकाण्डशेषः । अन्वयेकुलेभवः ।
 ठक् ।

आन्वाहिकम् । त्रि । प्रतिदिनसम्पाद्ये
 पाकादौ ।

आन्वीक्षिकी । स्त्री । तर्कविद्यायाम् ।
 गौतमादिप्रणीते न्यायशास्त्रे सा
 त्तविद्यायाम् । अनुश्रवणोत्त मी-
 क्षणं परीक्षण मन्वीक्षा । सा प्रयोज
 न मस्या । प्रयोजनमिति ठञ् ।

आन्वीपिकः । त्रि । अनुकूले । अन्वीपं
 वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकू
 लमिति ठक् ।

आपः । पुं । अष्टवसुमध्ये वसुविशेषे ।
 न । अपांसमूहे । तस्यसमूहइत्य
 ण् ।

आपकम् । न । अभ्यूषे । भर्जितेहरित
 यवादौ । ईषत् पकम् । आङीपद
 र्थ इति समासः ।

आपद्

५ आपगा । स्त्री । नदीमात्रे । अपांसमूहः । आपम् । तेन गच्छति । गच्छृ० । अन्येभ्योपीतिङः ।

आपण । पुं । हट्टी हाट इति भाषाप्रसिद्धायां क्रयविक्रयशालायाम् । निषद्यायाम् । आसमन्तात्पणायन्तेऽत्र पणः । गोचरसम्पदरेति धान्तः साधुः ।

आपणिकः । पुं । वणिजि । पणयाजीवे । आपणो व्यवहारोऽस्यास्ति । अत इति ठन् ॥ आपणेन व्यवहरति इत्यर्थे वाठक् । यद्वा । आपणायत्ने । पणव्यवहारे । आडिपनिपतिखनिभ्य इति इकन् । आपणस्य धर्म्ये । तस्य धर्म्यमिति ठक् । आपणस्यावक्रये । व्यवक्रय इति ठक् ॥

आपति १. । पुं । श्येने । वाज इति भाषाप्रसिद्धखगे । चि । दैवायत्ते । आपतति । पतलृगत्तौ । आडिपणीति इकन् ।

आपत्तिः । स्त्री । आपदि । प्रापणे । दोषे । आपदनम् अनयावा । पदगत्तौ । स्त्रियांक्तिन् ।

आपत्प्राप्तः । वि । आपन्ने । विपद्गुणे ॥ आपदं प्राप्तः ।

आपद् । स्त्री । विपत्तौ । विपदि । लेशे । मनस्तापं न कुर्वीत आपदं प्राप्य पार्थिवः । समबुद्धिः प्रसन्नात्मा सुखदुः

आपमि

खेतमोभवेदित्युपदेशः ॥ आपदाम् । पङ्क्तारं दातार सर्वसम्पदाम् । लोकाभिरामं श्रीरामभूयोभूयो नमाम्यहम् ॥ आपदनमनयावा । पदे सम्पदादित्वात् क्तिप् । आपत्काशेन स्तिमर्यादा ।

आपदा । स्त्री । विपत्तौ । भागुरिमते हलन्तादपि टाप् ।

आपनम् । न । मरिचे । प्रापणे ॥

आपनिक । पुं । इन्द्रनीलमणौ । किराते । आपनायते । पनव्यवहारे । आडिपणिपनीति इकन् ।

आपनेयः । वि । प्रापणीये । हन्तव्ये ।

आपन्नः । वि । विपद्गुणे । आपत् प्राप्ते ॥ प्राप्ते ॥ यथा । आपन्नः संसृतिघोरां यन्नाम विवशो गृणन् । ततः सद्यो विमुच्येत यदि भेतिस्त्वं भयेमिति भागवतम् । आपद्यतेऽस्य । पदगतौ । क्तः । आगते ।

आपन्नसत्त्वा । स्त्री । गर्भवच्छ्याम् । आपन्नः सत्त्वोजन्तुरनगा स्थावा ।

आपमिच्छकम् । न । विनिमयात् प्राप्ते । परिवर्तनेनाप्ते । बदले कर्केलयीजो वस्तु इति भाषा । अपमानम् । मेङ्गप्रदिहाने । उद्दीचां माडो व्यतीहारे इति क्त्वा । कुगतीतिसमासः । समासेऽनजिति ल्यवादेशः । म

आपात

यत्तेरिदन्यतरस्यामितीक्ष्णम् । अप-
मिच्य निर्वृत्तम् । अपमिच्ययाचि
ताभ्यां कक्कना वित्तिकक् ।

आपराक्षिकम् । चि । अपराक्षेतने । अ-
पराक्षेभवम् । कालाट्टञ् ॥

आपव । पुं । वशिष्टमुनौ ।

आपठ । न । जले । आपोभिर्माज्जनं कृ-
त्तेतिस्मृतिः । आपोतेरसुनिसान्त-
क्तीवम् । आप. कर्माख्यायां ह्रस्वानु-
ट्चवेत्यत्र बाहुलकात् आप. आप-
सी इत्युक्तं कैमुद्याम् । तत्र बाहुल-
का दित्युपलक्षणम् ह्रस्वानुटौ वास्त-
इति व्याख्यानात् । तथाच ब्रुवते क-
तमेपि नपुंसकमाप इतिकोशमुदा-
हृत्य सर्वमापोमयं जगदिति म-
वेगो दुर्धटवृत्तौ समर्थित इति ।

आपस्तम्बः । पुं । कल्पसूत्रकारे । शा-
खान्तने ।

आपस्तम्भिनी । स्त्री । लिङ्गिन्यां लता-
याम् ।

आपाकः । पुं । आवा इति प्रसिद्धकुम्भका-
रस्य सत्पात्रदहनस्थाने । पवने ।

आपातः । पु । पतने । तत्काले । तदा-
त्वे । पातने । मार्गे । आपतन्ति
सम्पदन्ति अस्मिन् । घञ् ।

आपाततः । । अवधारणं विनेत्यर्थे ।
अकस्मादर्थे ।

आपूषि

आपानम् । न् । पानगोष्ठ्याम् । सुग-
पानायसम्भूयोपवेशने । मद्यपानार्थं
सभायाम् । आसम्भूय पिवन्त्यत्र ।
पापाने । लुट् ।

आपानभूमिः । स्त्री । मधुपानस्थाने ।
अपिञ्जरम् । न । स्वर्णे ।

आपीडः । पुं । श्रेखरे । शिखामाल्ये ।
शिरोभूषणे । वहिर्निःसृतदारुणि-
आपीडयति पीडयन्वाहने । पञ्चा-
दच् ।

आपीडितः । चि । आकृष्टे ॥ सम्भ्रा-
तपीडिते ॥

आपीतम् । न । माषिकधातौ ।

आपीनम् । न । ऊधसि । आप्यायते
स्म । आप्यायीदुदौ । गत्यर्थे ।
। प्यायःपी निष्ठायां । सोऽर्तस्युन-
। आङ्पूर्वस्यान्धुधसोः स्यादेवेति पी-

भावः । ओदितश्चेति निष्ठा नक्षत्रम् ।

पुं । अन्धौ । कूपे । इति वोपदेवः ॥
चि । अतिस्थूले । ईषत्स्थूले ।

आपूपिकम् । न । पिष्टकसमूहे । अ-
पूपानांसमूहः । अचित्तवृत्तिधेने ।

पुक् । चि । पिष्टकाजीवे । कान्दवि-
के । भक्ष्यकारे ॥ अपूपापण्यमस्य

। तदस्य पण्यमिति ठक् । यद्वा न अपू-
पभक्षणं शीलमस्य । शीलमिति अ-

पूपभक्षणं हितमस्य । हितं भक्ष्यं इ-

आप्तग	आप्तक
तिवाठक् । अपूपेसाधुर्वा । गुडादि अपृञ् ॥	आप्तजन । पुं । द्विते । द्वितोपदेष्टि । आप्तसौजनश्च ।
आपूय् । पुं । सत्पु । अपूपार्थकपिष्टा दौ । चूर्णके ॥	आप्तवचनम् । न । आप्तश्रुतौ । शब्दे । आप्तवचनम् । कर्मधारयोवा ॥
आपूरितः । वि । अभिव्याप्ते । परिपू र्ण । यथा । आपूरितं महापात्र मिति ।	आप्तवाक्यम् । न । आगमे । आप्तवाक । स्त्री । वेदे । कर्मधारयः ॥ बहुव्रीहियामुनौ ॥ पुं ।
आपूर्तिः । स्त्री । ईषत्पूरणे । सम्यक् पूरणे ।	आप्तश्रुति । स्त्री । आप्तवचने । वेदे । आप्तचासौश्रुतिश्च ।
आपूषम् । न । रङ्गे । राँग इतिभाषा ॥ आपृच्छा । स्त्री । आलापे । आभाषणे । आपृच्छनम् । पृच्छ° । गुरोश्चल इत्यः ।	आप्ता । स्त्री । जटायाम् । इतिहारा- वली ।
आपृष्टः । वि । अनुज्ञाते ।	आप्तिः । स्त्री । सम्बन्धे । योगे । लाभे । सम्प्राप्तौ ॥ व्याप्तौ । आप्यते । आ- पृ° । स्त्रियांतिनावादिभ्यः ।
आप्तः । वि । प्रत्ययिते । विश्वासाधारे । प्राप्ते । लब्धे ॥ सत्ये ॥ रागद्वेषादिव र्जितेयथार्थवत्तरि ॥ द्वितोपदेष्टरि- । युक्ते । भ्रमादिशून्ये । तत्त्वार्थवेदि- नि ॥ पुं । भ्रमप्रमादविप्रलिप्साक रणापाठवरूपदोषचतुष्टयरहितेक्ष यादौ । आप्यतेस्म । आपृष्यासौ । क्तः । स्वस्मिन् । जिने ।	आप्तोक्तिः । स्त्री । राट्टे । सिद्धान्तवाक्ये । प्राप्यम् । न । कुष्ठौषधौ । वि । भ्रमा ये । जलविकारे फेनादौ । कर्मशे षभूते मन्त्रादौ । प्राप्तये । अपा विकार । तस्यविकारइत्यणन्ताच्च- तुर्वर्णादिच्चात्स्वार्थेष्ण् । स्त्री । आप्या ।
आप्तकामः । वि । प्राप्तस्वरूपानन्द वसे । आप्तः कामोयेन ।	आप्यायक । पुं । पुष्टिकरे । आप्यायनम् । न । तर्पणे । वसौ । प्री- यने ॥ परिपूके ।
आप्तगर्वः । वि । प्राप्ताङ्कारे ।	आप्यायितः । वि । वसे । प्रीते ॥ पू- रिते ।
	आपृच्छनम् । न । आनन्दने । पृच्छ

आप्त

जीषायाम् । आङ्पूर्वायमानन्दना
र्थः । ल्युट् ।

आप्रदानम् । न । आदाने ॥

आप्रपदम् । न । पादाग्रपर्यन्ते ॥

आप्रपदीनम् । वि । पादाग्रपर्यन्तलम्ब
माने वस्त्रादौ । पादस्याग्र प्रपदम्
। तन्मर्यादीकृत्य आप्रपदम् । आ
प्रपदंप्राप्नोतीत्यर्थे अनेन खः ॥

आप्रवणम् । न । उत्प्लवने । उदुरणे ॥
वि । ईषद्वनते ॥

आप्लवः । पुं । स्नाने ॥ आप्लवनम् । मृड्
गतौ । घञभावपक्षे ऋदोरप् ।

आप्लवव्रती । पु । स्नातके । समाप्तवेदा
ध्ययनकृतस्नाने ॥ आप्लवते । मृड् ।
अच् । आप्लवश्चासौव्रतीच ॥ आप्लवः
स्नानम् । तत्रव्रतीनित्यस्नायीतिम्
कुटः ॥

आप्लावः । पुं । स्नाने ॥ आप्लवनम् । मृड्
० । विभाषाङ्ङिभ्रुवोरिति वा घञ् ।
आप्लाव्यम् । न । आप्लवे । आप्लवते । मृड्
० । भव्यमेवेतिसाधु ॥

आप्लुतः । वि । स्नाते । कृतस्नाने । पुं ।
स्नातके ॥ आप्लवनम् । मृड् । क्तः ॥
आप्लुतव्रती । पुं । श्रुतेः पाठात् स्नाते ।
स्नातके । आश्रमान्तरमगते समाप्त

वेदव्रते ॥ आप्लवते । मृड् । गन्धर्वा
कर्मकेतिक्तः । सचासौव्रतीच । मुकु

आभर

टस्तु आप्तं स्नानं तत्रव्रती नित्यं
स्नायीत्याह ॥

आप्ता । पुं । वयौ ॥ आमोर्त्तिसर्वम् ।

आप्तृ० । शेषवर्त्तितवन्नन्तः ॥

आफूकम् । न । अहिफेने । आफूकशो
षणं ग्राहिश्चेष्टममवातपित्तलम् । तथा
खसफले झूतवत्कलप्रायमित्यपि ॥

आवह्वः । पु । दृढबन्धे ॥ प्रेमिण ॥
अलङ्कारे । भूषणे । पु । योक्ते । चि
। आप्ते ॥ आवध्यतेस्म । वध० क्तः ॥

अवन्धः । पुं । वन्धने । प्रेमिण । योक्ते ॥
आवध्यतेऽनेन । वन्धवन्धने । हलश्चे
ति घञ् ॥

आवाधा । स्त्री । पीडायाम् । द'खे ॥
भूखण्डे । विकोणक्षेवमथरज्जुः । रे
पेण यत्खण्डद्वय जायते त'स्मिन् ।
वाधृलोडने । आङ्पूर्व गुरोश्चेत्यः ॥

आविलः । वि । अनच्छे । अप्रसन्ने । क
लुषे ॥ आविलति । विलभेदने । इ
गुपधेतिकः ॥

आविलकन्दः । पुं । मालाकन्दे ॥

आवुत्तः । पुं । नाव्योक्त्या भगिनीपतौ
॥ आपनम् आप् । सम्पदादिच्चात्
क्विप् । आपमुत्तनोति । अन्येभ्योपी
तिङः ॥

आभण्डनम् । न । निरुधये ॥

आभरणम् । न । अलङ्कारे । भूषणे ॥

आभिम

आभिरतेऽनेन । भृञ्भरणे । ल्युट् ।
 आभा । स्त्री । उपमायाम् । कान्याम् ।
 शेभायाम् । दीप्तौ । वबूले । आभा
 वल्लपर्यायः कथितः कोविदैरिहे
 ति । भावप्रकाशे वातव्याधौ त्रिकशू
 लचि कक्ता ॥

आभाति । स्त्री । छायायाम् ।
 आभाषणम् । न । आलापे । कथने ।
 भाषव्यक्तायावाचि । आङ्पूर्व ।
 ल्युट् ।
 आभाषितः । त्रि । अभिमुखीकृते ।
 आभासः । पुं । प्रतिविम्बे । दीप्तौ ।
 सदृशे ॥ आभिमुख्येनभासते । भास्व०
 । पचाद्यच् । ईषद्भासनवा ॥

आभ्रः । पुं । चतुष्पष्टिसङ्ख्यकग
 णैवताविशेषे ॥ आभास्वराश्चतुष्
 पष्टिरित्युक्ते ॥ द्वादशसङ्ख्यके गण
 देवताविशेषे ॥ आत्माज्ञातादमेदा
 न्तः शान्तिर्ज्ञानं शमस्तपः । कामः क्रो
 धोमदोमोहोद्वादशाऽऽभास्वरादमे
 । आसमन्ताद्भासनशीलः । भास्वदी
 प्तौ । स्थेयभासपिसकसोवरजितिव
 रच ॥

आभिजात्यम् । न । कैालीन्ये । पाण्डि
 न्ये । अभिजातस्यभावः । व्यञ्ज् ।

आभिमन्यवः । पुं । परीक्षिति नृपे ॥
 अभिमन्योरपत्यम् । अण् ।

आभीर

आभिरः । पुं । गोपे । आममन्तात भि
 यंरति । गदाने । आत इतिक ।
 आभिरूप्यम् । न । अभिरूपत्वे ।
 आभीक्ष्णम् । न । भृशे । अत्यन्ते ।
 अतिशये ॥ नित्ये । त्रि । तद्युक्त
 क्रियायाम् ॥

आभीक्ष्ण्यम् । न । पौनः पुन्ये । भृशा
 र्थे । भावेऽप्यञ् ।

आभीरः । पुं । अहीर इति प्रसिद्धे गोपे
 । ब्राह्मणादम्बुषायामुत्पन्ने । वैश्यमे
 दएव आभीरोगवाद्युपजीवोतिस्वा
 मी । देशविशेषे । यथा । श्रीकोङ्क
 णादधोभागेतापीतः पश्चिमेपरे ।
 आभीरदेशो देवेशिविन्ध्यशैलेष्वव
 स्थित इति शक्तिसङ्गमतन्त्रम् । न ।
 मात्रावृत्तप्रभेदे । यथा । एकादश
 कलधारिः कविकुलमानसहारिः ।
 इदमाभीरमवेहिजगन्मन्तमनुधे-
 हि । यथा । तरलनयनवलितेन म
 दमन्यरचलितेन । सुमुखिहृदय म
 भिलाषि सपदिनकस्यकरोषीति ॥
 आअभिर्इरयति । ईरगतौकम्पनेच ।
 पचाद्यच् ॥

आभीरपक्षिः । स्त्री । गोपग्रामे ॥ गो
 पगृहपङ्क्तौ । आभीराणांपक्षिः ।

आभीरपक्षी । स्त्री । गोपग्रामे । घो
 षे । अहीरवासा इति भाषा । आ

आम.

भीराणांपत्नी ।

आभीरी । स्त्री । महाशूद्रात् । अही
रन्तो इति भाषा । आभीरस्त्री जाती
या वा । पुंयोगादितिजातेरिति च
डीष ।

आभीक्ष्णम् । न । कृच्छ्रे । दुःखे । वि ।
कष्टयुक्तम् । भयानके । आसमन्तात्
भिर्यत्नाति । ला० । क. ।

आभयः । वि । ईषदक्ते । आकुञ्चिते ।

आभेरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ।

आभोगः । पुं । वरुणस्य च्छेपे । परिपूर्ण
तायाम् । यत्ने । आभोजनम् । भु
जु० । भावे अधिकरणे वा घञ् । क
विनाभयुक्त गानसमापककाव्ये । य
था । यच्चैव कविनामस्यात्स आभोग-
इतीरितइतिसङ्गीतदामोदरः ।

आभ्यन्तरः । वि । अभ्यन्तरभवे । तत्रभ
व इत्यर्थः ।

आभ्युदयिकः । वि । अभ्युदयविमिते
आहुदिकर्मणि ।

आभ्रिम् । पुं । काष्ठकुहालेन खनन
कर्त्ता । अभ्र्याखनति । तेनदीप्य
तीतिदिनाठकम् ।

आभम् । न । अङ्गीकारे । जाने । निश्च
यस्मृतौ । प्रतिषधने । आभयति
। अभयगत्यादिषुगुण्यन्तः क्तिप् ।

आभम् । पुं । रोगमात्रे । रोगविशेषे

आमन्त्रि

। मलवैषम्यरोगे । न । षट्पकारा

जीर्णरोगमध्ये रोगविशेषे । आहा
रस्यरसःसारो योनपक्वोऽमिलाघ
वात् । आमसंज्ञां सलभते वद्व्याधि

समाश्रयः । आममन्त्रसंके । त् के
चित्तुमलसञ्चयम् । प्रयत्नादोषदु
ष्टिंवा केचिदामप्रचक्षते । आ० च ।

अविपक्व मसंसतं दुर्गन्धिषुपिच्छि
लम् । सादनंसर्वगात्राणामाभिमि
त्यभिगन्धितम् । तेनामेन सट्टायु

क्तादोषादूष्यास्तदादृशाः । तद्गुणमा
आमयाश्चसामादितिबुधैः स्मृताः ।
वि । अपक्वे । असिद्धे । पाकरहिते ।

आमगन्धिः । न । शवाद्युत्पन्नगन्धयुक्ते ।
विश्वे । अपक्वमांसादिगन्धान्ते ॥

आमण्डः । पुं । शुक्लैरण्डे ।

आमनस्यम् । न । पीडायाम् । व्यथा
याम् । अमनसो भावः । ब्राह्मणा
दिस्वात् घञ् ।

आमन्त्रणम् । न । सम्बोधने । आनन्द
ने ॥ निमन्त्रणे । कामचारानुज्ञाया
म् । यस्याकरणे प्रत्यवायेनस्यात्

। यथा । इह शयीत भावन् । भवि
गुप्तभाषणे । आङ्पूर्वः । ल्युट् ॥

आमन्त्रणा । स्त्री । वृच्छायाम् ।

आमन्त्रितम् । न । सम्बोधनप्रथमा
याम् । वि । निमन्त्रिते ।

आमवा

आमन्दः । पुं । वासुदेवे ॥

आमन्दा । स्त्री । खट्वाभेदे ॥

आमयः । पुं । रोगे । असरोगे । भा

वे घञ् । आमयात्त्यनेन । याप्राप

णे । अन्येभ्योपीतिङ् । यद्वा । आम

यनमनेनवा । मीङ् हिंसायाम् ।

एरच् । घोवा । न । कुष्ठौषधौ ।

आमयावी । त्रि । रोगिणि । मन्दान

लयुक्ते । विकृते । आमयो स्यास्ति

। आमयस्योपसंख्यानं दीर्घश्चेति-

विनि ।

आमर्शनम् । न । स्पर्शे ।

आमर्षः । पुं । कोपे । मर्षणम् । मृष

तितिच्चायाम् घञ् । नञ् समासः ।

। अन्येषामपीतिदीर्घः । निबद्धो

निरामर्षं निर्वीर्यमरिनन्दनमि-

तिप्रयोगः ।

आमलकः । पुं । वासकवृक्षे । न । धा

त्रीफले । क्षुद्रामलके । आमलते ।

मल । कुन्शिल्लिसंज्ञयोः । आ

मलक्या फलम् । फलेलुगिति विका

रावयवप्रत्ययलुक् । चि । धात्री

द्रुमे । तिष्यफलायाम् ।

आमलकी । स्त्री । अमृतायाम् । तिष्य

फलाद्रुमे । आमलते । मलधारणे

। कुन् । जातेरितिङीष् ।

आमवातः । पु । स्वनामख्यातेरोगवि

आमिची

शेषे । तल्लक्षणं यथा । युगपत् कुपि

तावेतौ त्रिकसन्धिप्रवेशकौ । स्तब्ध

चक्रुतौ गात्रमामवात'सञ्च्यते ।

एतौवातकफौ । त्रिकसन्धिप्रवेशकौ

वेदनयेतिवोदृढौ ॥

आमश्चाद्रुमः । न । आमाम्नाविहितश्चा

द्रु । आपद्यनमौतीर्थे च चन्द्रस्य य

ग्रहे तथा । आमश्चाद्रुं द्विजै कार्यं शूद्रे

णतुसदैवहि । अपत्नीक प्रवासी च

भार्यायस्य रजस्वला । आमश्चाद्रुं द्विजै

कार्यं शूद्रेणतुसदैवहीति च ।

आमातीसारः । पु । षट्प्रकारातीसा

रमध्येरोगविशेषे ॥

आमात्यः । पुं । अमात्ये ।

आमानस्यम् । न । पीडायाम् ॥

आमानमः । न । अपक्वतण्डुलाद्यमे ।

आमाशयः । पुं । नाभिस्तनयोर्मध्यभा

गे अपक्वस्थाने ।

आमिचा । स्त्री । वैश्वदेव्याम् । तस्मै प

क्षेत्रपयसि दधियोगे । जातायां दु

ग्धविकृतौ । तत्र घर्ज्भूतः पिण्डश्चा

मिचा जलं वाजिनम् ॥ आमिष्यते ।

मिषुसेचने । त्राहुलकात्सक् । य

द्वा । आमक्षति । मक्षरोषे सञ्चया

ते च । अच् । पृषोदरादिः ॥

आमिचीयम् । न । आमिष्ये । दधि

नि । आमिचायैहितम् । विभाषा

आमिषि

विरूपादिभ्य इति छ ।

आमिष्यम् । न । आमिष्ये । आमि
चायैहितम् । यत् ।

आमिषम् । न । पुं । भोग्यवस्तुनि ॥

सम्भोगे ॥ उक्तोचे ॥ पल्लवे । मांसे

॥ सुन्दराकाररूपादौ । लोभस्त्व

ये । लाभे । कामगुणे । रूपे ।

भोजने । लोभ्यवस्तुनि । विषये ।

आमिषति । मिषस्पृष्टायाम् । मेष

तिवा । मिषु सेचने । इगुपधेतिक ।

यद्वा । अमति । अमगत्यादिषु ।

अमेदीर्घश्चेतिटिषच् ॥ यद्वा । आ

मिष्यते भुज्यते । मिषस्त्रेषणे । घ

ञ् । संज्ञापूर्वकत्वाच्चगुणः । घञर्थे

क' इतितुपरिगणनादयुक्तम् ।

आमिषप्रिय । चि । मांसाभिखाषिणि

॥ पुं । कङ्कपक्षिणि ।

आमिषभ्या । चि । मत्स्यमांसभोजन

शीले । शौक्ले ॥ आमिषमश्नाति ।

अशभोजे । सुपीतिणिनि ।

आमीक्षा । ख । आमिक्षायाम् । आङ्

पूर्वान्निहेदीर्घश्चेति स' ॥

आमुक्त । चि । पिनडे । परिहितवस्त्रा

दौ । परिहितकवचेजने । आमुच्य

तेस्म । मुहृमोचणे । क्त ।

आमुप' । पुं । कण्टकयुक्तवंशविशेषे ।

आमुषिक । चि । स्वर्गसुखाद्यनुभवे ।

आम्नायः

अमुष्मिन् परलोके भव' । ठक् ।

आमुप्यायण । चि । ख्यातवंशोद्भवे ।

सत्कुलजाते । अमुष्यापत्यम् । नडा

दिक्षात्फक् । षष्ठ्या अलुक् ॥

आमूलम् । न । मूलपथ्यन्ते ।

आमोद' । पुं । अतिदूरगामिनिगन्धे ।

गन्धे । हर्षे । निश्वासगन्धे ॥ सुमह

द्गन्धे । आमोदनम् आमोदयतिवा ।

मुदहर्षे । आङ्पूर्व' । भावे छञ् ।

स्वार्थेण्यन्तः । पचाद्यच्चा ।

आमोदनम् । न । आमोदकरणे । ल्यु

ट् ।

आमोदितः । चि । आनन्दिते । सहर्षे

॥ सुगन्धिते । आमोद सञ्जातोऽस्य

। तारकादिच्छादितच् ।

आमोदी । चि । मुखवासने । व पूरा-

दिनानाद्रथरचितमुखवासार्हद्रव्ये

॥ आमोदो ऽस्ति अस्य अस्मिन्वा ।

इतिः ।

आम्नातः । चि । अभ्युक्ते । यथा । अना-

म्नातेष्वमन्त्रत्वमिति ।

आम्नाय । पुं । आगमे । निगमे । वेदे

। सम्प्रदाये । गुरुपरम्परागतसदुप

देशे । उपदेशे । वंशे । कथने । कुल

क्रमे । अभ्यासे । यथा । तस्य सन्दि

दिहे वुडिर्मुहु सीतानिरीक्ष्यच ।

अम्नायानामयोगेनविद्यां प्रशिक्षिता

आमः

मिवेति रामायणम् ॥ आम्नायते अ
भ्यस्यते । आ अभ्यासे । कर्मुणिघञ् ।
ज्याङ्घ्र्येतिष्ठा । आम्नानंवा । भावे
घञ् । आत इति युक् ।

आल्लिकेय । पु । गार्त्तिकेये । स्कन्दे ॥
धृतराष्ट्रे राजनि ॥ अम्बिकाया अप
त्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ।

आम्भसिक । पुं । मत्स्ये । अम्भसावर्त्त
तः । ओजस्सहोम्भसावर्त्तते इति ठक् ।
ठस्येकः ।

आम्र । पु । चूते । रसाले । अथांस्त्र्यपु
ष्पादीनां गुणा । आम्रपुष्पमतीसा
रकफपित्तप्रमेहनुत् । अमृक्दृष्टि
हरशीतं रुचिकृद् ग्रहिवातलम् ।

॥ आम्रशालकषायान्त्वं रुच्यं मारुत
पित्तकृत् । तरुणं तु तदत्यन्तरूचं
दोषत्रयास्तृकृत् ॥ * । आम्रमामल्ल
चाहीन मातपेतीवशेषितम् । अ
न्तत्वादुःकषायस्याङ्गेदनकफवातजि
तः । पक्वन्तु मधुरं दृष्यन्निग्धं शुक्र
बलप्रदम् । गुरुवातहरहृद्यं वर्यं शी
तमपित्तलम् । कषायानुरसं वज्रि
श्लेष्मशुक्रविवर्द्धनम् ॥ * । तलेन वृक्ष
सम्पक्वं गुरुवातहरं परम् । मधुरा
न्लसरकिञ्चित् भवेत् पित्तप्रकोपन
म् । आम्रं कृत्रिमपक्वं यत्तद्भवे
त् पित्तनाशनम् । रसस्यान्लस्यहाने

आमः

स्तुमाधुर्याच्च विशेषतः । चूषिततत
परश्चैव लवीयकरं लघु । शीतलम्
शीघ्रपाकिस्थो दातपित्तहरं सरम् ॥

॥ तद्रसो गालितो बल्योगुरुधीतहर
सरः । अह्वयस्तर्पणोऽतीव हृद्य -
कफवर्द्धनः । तस्य खण्डगुरुपररो
चनं चिरपाकिच । मधुरं वृंहणं बल्यं
शीतलं वातनाशनम् । वातपित्तह
रं रुच्यं हृद्यं बलवर्द्धनम् । दृढ्यं वर्यं
करस्वादुदुग्धाक्तगुरुशीतलम् ॥ * ॥

मन्दानलत्वं विषमज्वरश्चरक्तामय
बहुगुदोदग्गश्च । आम्रातिवोगोन
यनामयश्च करोति तस्या दतितानि
नाद्यात् ॥ एतदन्नामविषयमधुरा
मपरनतु । मधुरस्य परं नेत्रहितत्वा
द्यागुणायतः ॥ * । शुण्ठ्यन्लस्वनुपा
नस्य दास्राणा मतिभक्षणे । जीरक
वाप्रयोक्तव्यं सहसौवर्चलेन च ॥ * ।
आम्रवीजं कषायं स्याच्छर्बतीसार
नाशनम् । ईषदन्लश्चमधुरं तथा हृ
द्यदाहनुत् ॥ * । आम्रस्य पल्लवं रुच्यं
कफपित्तविनाशनम् । पल्लवमचन
वदलम् । अस्य शाकप्रकारस्तु । स्वि
न्ना निष्पीडिता, कामकोकिलाहा
रपल्लवा । दृढसिन्धत्यसंसिद्धा रुच्या
रामठवासिता । सपिषा खण्डयक्ता
स्तेतलिताश्चाप्रपल्लवा । लवङ्गाद्रक

आम्र

सयुक्तामारीचैरुचिकारका ॥ * अ
स्यपल्लवमुकुलानां प्रकारस्तु । आम्र
स्यचैव नवताम्ररुचिप्रवाला खण्डी
कृताखण्डमिश्रितपिण्डिताम् । वा
ल्लोकधूपनजुषोघृतदुग्धसिद्धा सन्दी
पयन्ति पवनस्य सखिहृते । मुकुल
सहकारशाखिनः शृतखण्डीकृतसै
न्धवान्वितः । दधिमथ्यमरीचसंस्कृत
स्मिरयातामरुचिच्छिनत्ति हि ॥ कफ
पित्तहरौ हृद्यौ मुखवैरस्यनाशनौ ।
वह्निःसञ्जनौ रुच्यौ चूतजौ पुष्पपल्ल
वौ ॥ आम्रमामंजलस्विन्नमर्दितं
दृढपाणिना । सिताशीताम्बुसंयुक्तं
कर्पूरमरिचान्वितम् । प्रपानकमि
दं श्रेष्ठमीमसेनेन निर्मितम् । सद्यो रु
चिकरबल्यं शीघ्रमिन्द्रियतर्पणमिति
॥ अस्य ते । अमगत्या दौ । अमित-
स्योर्दीर्घश्चेति रक्दीर्घश्च ॥

आम्रगन्धकः । पुं । समष्टि लायाम् । शा
कविशेषे ।

आम्रपेधी । स्त्री । शुष्काम्रखण्डे ।

आम्ररसाकृतिः । स्त्री । रसालायाः प्र
भेदे । यथा । किञ्चित्कुङ्कुमसंयुक्त
विमस्तुदधिगालितम् । सशर्कर भवे
त् पीतापक्काम्ररससन्निभा । पीता
शिशिरिणीया सालब्धीवर्णवती हि-
सा । सुरच्यामधुरावल्यावातपित्तह

आम्राव

रापरेति ॥

आम्रवणम् । न । चूतवने । इति ।

शरेत्यादिनावननकारस्य

आम्रात । पुं । आम्रडा अम्बाडा इति ।

विश्रुते फलवृक्षविशेषे । कपीतने ।
पीतने । आम्रातमल्लवातमंगुरुष्णं रु
चिकृतपरम् । पक्कन्तुतुवरं स्वादुरस
पाकं हिमस्मृतम् । तर्पणं श्लेष्मलं क्षि
ग्धवृष्यं विष्टम्भिर्दृढणम् । गुरुबल्यं म
रुत्पित्तक्षतदाहक्षयास्त्रजित् ॥ अ
मावट इति ख्याते आम्रातके । रा-
जाग्रे ॥

आम्रातकः । पुं । आम्राते । कपीतने-
वृक्षे । अमौट इति ख्याते आम्रावर्त्ते
॥ पक्कस्य सहकारस्य कटे विस्तरा
रसः । घर्मशुष्कोमुहुर्दत्त आम्रात-
क इति स्मृतम् । आम्रमतति । अत
सातपत्यगमने । कृजादिस्त्राहुन ॥

आम्रातकेश्वरः । पुं । सिद्धस्थानविशेषे
॥ आम्रातकेश्वरे सृज्यासृज्याख्याप
रमेश्वरीत्यागमः । सृज्या आम्रात
केश्वरे इति देवीगीताय ॥

आम्रावर्त्तः । पुं । आम्रातके । अमावट
अमौट इति भाषाप्रसिद्धे । आम्रा
वर्त्तस्तृषाब्जिर्द्वातपित्तहरः सरः ।
रुच्यः सूर्याग्निः पाकाह्वयश्च स हि-
कीर्तितः ॥

आयत

आग्नेडितम् । न । द्विस्त्रिहस्ते ॥ यथा ।

सर्पःसर्प इति । आग्नेयते आधिक्ये

नो च्यतेस्स । ग्रेडुउन्मादे । त्तः ॥

आन्लवेतसः । पुं । अन्लवेतसट्टचे ।

आन्ला । स्त्री । अन्लिकायाम् । तित्ति

डीवृच्चे । श्रीवल्याम् ।

आन्लिका । स्त्री । चिच्चायाम् । अन्लो

ज्ञारे ।

आय । पुं । धनागमे । प्राप्तौ । लाभे

। एकादशभवने ॥ वास्तुविषये ध्व

जाद्यष्टसु ॥ आयाध्वजोधूमहरिश्च

गोखरेभध्वाङ्चकाः इत्युक्ते । ॥ ग्रा

मादिषुस्वामिग्राह्ये भागे । स्वयंगार

रचके ।

शूलिकः । त्रि । तीक्ष्णकर्माणि-

। तोक्षोपायेनयोऽन्विच्छेत्सआ-

यःशूलिकोजनः । अयः शूलेन अर्या

नन्विच्छति । अयः शूलदण्डाजिना-

र्धाठक् ठआवितिठक् ।

आयतः । त्रि । दीर्घे । लम्बा इति भा

षा ॥ आयम्यतेस्स । त्तः । आयतते

वा । यतीप्रयतने । पञ्चाद्यच् । आकृ

ष्टे ॥ अतिप्रसक्ते ।

आयतच्छदा । स्त्री । कदस्थाम् । आय

ताच्छदाः यस्याः सा ॥

आयतनम् । न । आश्रये । विश्रामस्था

ने । यज्ञस्थाने । चैत्ये । देवस्थाने-

आयस्तः

। आयतन्तेऽव । यती० । अधिकरणे

ल्युट् ।

आयतिः । स्त्री । दैर्घ्ये । प्रभावे । को

षदण्डजे तेजसि । उत्तरकाले । आ

गामिकाले । फलदानकाले । प्रापणे

। सङ्गे । संयमे । आयम्यते अनया अ

त्रवा आयमनं वा । यमउपरमे । स्त्रि

यांक्तिन् । आयास्यतिवा । याते र्वा

हुलकाडुतिः ।

आयती । स्त्री । भविष्यत्काले । कृदि

कारादिति डीष् ।

आयत्तः । त्रि । अधीने । वशीभूते ।

आयततेस्स । यती० । अकर्मकत्वा-

त् कर्त्तरि त्तः ॥

आयत्तिः । स्त्री । स्नेहे । वशित्वे । वास

रे । वले । स्थासि । सामर्थ्ये । सीम

नि । आयतनम् । यती० । स्त्रिया ॥

क्तिन् ।

आयमनम् । न । आकर्षणे । यथादृढ

स्यधनुष आयमनमिति । आकृष्य

दीर्घीकरणे ।

आयल्लकम् । न । उक्तागुणायाम् ॥ इति

हेमचन्द्रः ॥

आयसम् । न । लौहे । त्रि । अयसो-

विकारे । अयोनिर्मिते ॥ अण् ।

आयसी । स्त्री । लोहमयकवचे । अङ्ग

रक्षिण्याम् । आशिकायाम् । डीप् ।

आय

आयस्त. । वि. तेजिजे । शरणदिना-
तीक्ष्णीकृते । चित्ते ॥ कश्चित् । कु-
पिते । हते । उत्सुके । प्रयत्नपूर्वाये
॥ यमुप्रयत्ने । कत्तरित् ॥

आयस्थानम् । न । स्वामिग्राह्यभाग-
आय. स यस्मिन्नुत्पद्यते तस्मिन् ।

आयात. । पि. आगते ।

आयानम् । न । स्वभावे । इतिजटा-
धरः ॥

आयाम्. । पुं. दैर्घ्ये । आयम्यते अने-
न वा आयमनं वा । घञ् । यद्वा ।
आयाति । यङ् । अस्तिस्तु सुद्धिति
मन ।

आयामवान् । वि. आयामिनि । आ-
योमोऽस्ति अस्य अस्मिन् वा । बला-
दिभ्योऽस्तुबन्धतरस्यामिति मतुप् ।
आयामी । नि. आयामवति । पचे
इनिः ।

आयासः । पुं. आयामे । अमे । आय-
सनम् । यसु० । घञ् ।

आयी. । वि. आत्माभवति । मतुबर्धे इ-
निः ।

आयु. । पुं. छान्दसः । मनुष्ये । एति ।
इङ् । छान्दसीणइत्युङ् । बहुलव-
चनात् भाषायामपीति व्याख्यानकृ-

त् । जीवितव्याप्यकाले । आयुषि ॥
वायुनाजगदायुनेतिवर्णविवेक । मा

आयुर्वे

वधिष्ठाजटायुंमामितिर्भाट्टः । नटी-
विन्ध्यस्याद्रेरभजतजटायोः प्रथमं भज-
इत्यादिप्रयोगाश्चानुकूलस्तेषाम्
॥ अस्माति । या० । मृगव्यादिर्वा ।

आयुक्त. । वि. व्यापारिते । ईषद्युक्ते ।
कर्माध्यक्षे । नियोगिनि ॥

आयुत । वि. समन्तात्तुक्ते ।

आयुधम् । न । शस्त्रमात्रे ॥ आयुधाना-
त्रयोभेदः । प्रहरणानि पाणिमुक्तानि
यन्त्रमुक्तानि चेति । तत्र । प्रहरणानि
खट्वादीनि । पाणिमुक्तानि चक्रादी-
नि । यन्त्रमुक्तानि अश्वशरास्त्रादीनि
॥ आयुध्यन्ते ऽनेन । युधसम्पन्नारे
घञर्थे कविधानम् ॥

आयुधधर्मिणी । स्त्री । जयन्ती ॥

आयुधागारम् । न । अस्त्रगृहे ॥ अत्र
नियुक्तस्य लक्षणं मुक्तं मात्स्ये १८८ अ-
ध्याये । स्थापनाजातितत्त्वज्ञः सत-
तं प्रतिजागरः । रात्रिः स्वादायुधागा-
रे दक्षकर्म सुचेद्यत इति ।

आयुधिक. । पुं. अस्त्रजीविनि । शस्त्रा-
जीवे । काण्डपृष्ठे । अयुधेन जीवति
। आयुधाच्छचेति चाट्टञ् ।

आयुधीय. । पुं. आयुधिके ॥ आयुधे-
न जीवति । छः ॥

आयुर्द्रव्यम् । न । औषधे ।

आयुर्वेदः । पुं. अष्टादशविद्यान्तर्गतध-

आयुः

न्वन्तरिप्रणीत विज्ञाविशेषे । चिकि
त्साशास्त्रे । रोगोपशमपूर्वकानन्दफ
लके अष्टस्थानसयुते अथर्ववेदस्योपा
ङ्गे । आयुःशरीरेन्द्रियसत्त्वात्मसंयोग
। तदस्मिन् विद्यते । अथवा आयुरने
नविन्दतीत्यायुर्वेदः । ऋग्वेदस्योप-
वेदे । इति शौनकोक्तचरणबूहः ॥

आयुर्वेदी । त्रि । आयुर्वेदश्चे । चिकित्स
के । वैद्ये ।

आयुर्योगः । पुं । औषधे ।

आयुष्मान् । त्रि । चिरजीविनि । दी
र्घा युधि । अतिशयित मायुरस्य ।
मतुप् । तस्यौमत्त्वर्थे ॥ पुं । तृतीय
योगे ॥ तच्चजातस्य फलं यथा । यस्या
। न जन्मकाले धनुष्मान् यानेयानं-
तस्य रेषु कार्यम् । कुर्याद्भूतं क्रीड
नं पुष्पवाद्यादासैर्बासैरन्वितो गर्वि-
तश्चेति ।

आयुष्यम् । त्रि । पथ्ये । आयुषोनिमि
त्ते । आयुषेहिते ॥ यत् ।

आयुः । न । जीवितकाले । परमायु
षि । पथ्याग्निनांशीलवर्तानराणांस
दृत्तिभाजां विजितेन्द्रियाणाम् । ए
वं विधानामिदमायुरत्र चिन्त्यं सदा दृ
ष्टुमुनिप्रवादः । दृते । अष्टमभवने
। एति । इङ्गता । एतेर्णिञ्चेत्युसि ।
। णित्वाद्बृद्धौ कृतायामायादेशः ।

आरक्षः

आयुस्करः । त्रि । परमायुर्जनके ।
आयोग । पुं । गन्धमाल्योपहारे । व्या
घृतौ । व्यापारे । रोधे । आयोजन
म् । युजिर् । घञ् ॥

आयोगवः । पुं । शूद्राश्च श्यायामुत्पन्ने-
जातिविशेषे । काष्ठतक्षणमस्य क-
र्म ।

आयोजनम् । न । आहरणे । द्रव्यासा
दने । यथा । कुत्रचित्तण्डुला-स-
न्तिकवस्थालीकचेन्धनम् । तेषामा
योजनं कुर्वन् मुख्यकर्त्ताभिधीयत
इति ।

आयोधनम् । न । युद्धे । वधे । युधसम्प
हारे । भावे ल्युट् ।

आरः । पुं । मङ्गलग्रहे । शनिग्रहे । पित्त
ले । रेफल इति गौडभाषाप्रसिद्धे म
धुरान्नफले । दक्षविशेषे ॥ न । मुण्ड
लोहे । पित्तले । रीच्याम् ॥ कोणे ।
प्रान्तभागे । ऋगता । भावे घञ् ।

आरकूटः । पुं । न । पित्तले । रीच्या-
म् । यथा । अकाञ्चनेकाञ्चननायि-
काङ्गके किमारकूटाभरणेन न श्रि-
यइति ॥ आरंकूटयते । कूटदाहे । प
चाद्यच् ।

आरक्षः । पुं । हस्तिकुम्भाध स्थले । ग
जकुम्भसन्धौ । हस्तिशीर्षमर्मणि ।
सैन्ये ॥ त्रि । रक्षके ॥ रक्षणीये ।

आरण्य

। स्त्री । रक्षायाम् । आरक्षति । रक्षपालने । पचाद्यच् ।

आरग्वधः । पुं । धनवहेडा सेनाखु गिरमाखव अमलतास इतिभाषाप्रसिद्धे राजदृष्टे । व्याधिघाते । अस्यगुणाः । आरग्वधोगुरुः स्वादुःशीतलः स्तंसनोत्तमः । ज्वरहृद्रोगपित्ताक्षवातोदावर्तशूलनुत् । तत्फलं स्तंसनं रुच्यं कुष्ठपित्तकफापहम् । ज्वरे तु सततं पथ्यं कोष्ठशुद्धिकरं परमिभिः । आरग्वधम् । रगे शङ्कायाम् । सम्पदादिच्चात् क्तिप् । आरगं रोगशङ्कामपिहन्ति । कर्मण्यण् । बहुलं तणीति हस्तेर्वधः अदन्तः । यद्वा । रज्ज्वरागे । सम्पदादिच्चात् क्तिप् । आरजं रोगशङ्कामपिहन्ति ।

आरङ्गः । पुं । अन्ययोनौ देशविशेषे । आरङ्गजः । पुं । आरङ्गदेशोद्भवघोटके । पारसीके । आरङ्गे जातः । जनी । डः ।

आरणिः । पुं । पयसां भ्रमे । आवर्त्ते । कुलहल्लङ्के । इति हारावली ॥

आरण्यः । त्रि । दृष्टिपक्षिभृगादौ । अरण्ये भवः । अरण्यास्तः । गोमये । वागोमयेषु ।

आरण्यकः । पुं । पथि । अर्ध्याये । न्याये । मिहारे । मनुष्ये । इस्तिनि ।

आरना

गजे । अरण्ये भवः । पथ्यध्यायाद्यर्थे अरण्यान्मनुष्यइतिबुध् । गोमये । वा गोमयेषु । न । काखानर्त्तमाध्यन्दिनानाञ्चब्राह्मणविशेषः । अरण्ये नूच्यमानत्वात् तस्य । अरण्ये ध्ययनादेतदारण्यकमुदाहृतम् । आरण्यकुक्कुटः । पुं । वनकृकवाकौ । आरण्यकुक्कुटः सिंधोदं हयः स्नेहलो गुरुः । वातपित्तत्रयवमी विषज्ज्वरनाशनः ।

आरण्यपशुः । पुं । अरण्यजातपशौ । सचसप्तधा । यथा । महिषः । वानरः । ऋचः । सरीसृपः । कृत् । पृषतः । मृगः । इतितिथ्यादितत्त्वे पैठीनसिः ॥

आरण्यमुक्ता । स्त्री । मुक्तपण्यम् ।

आरण्यराशिः । पुं । मेघे । वृषे ॥ सिंहे । मकरप्रथमार्द्धे ॥

आरतिः । स्त्री । उपरमे । निरुत्तौ । आरमणम् । रमक्रीडायाम् । क्तिन् ।

आरथः । पुं । एकाश्वगन्त्र्याम् ।

आरनालम् । न । काञ्जिके । आरुनालन्तुगोधूमै रामैः स्यान्निस्तुषीकृतैः । पक्षैर्वासन्धितैस्तत्तुसौवीरसदृशंगुणैः । आर्च्छति । ऋगतौ । अर्चनलति । गलगन्धे । जैलतीतिथः ।

आरम्भ

आरो नालोऽस्य ।

आरनालकम् । न । काञ्चिके । आरो
नालोऽस्य । शेषादिभाषेतिकम् ।आरवी । स्त्री । आरवनाम्नोऽस्तेच्छवि-
शेषदेशस्यभाषायाम् । अस्यपठनमु-
हूर्त्तःपारसीवद्वोध् ।आरव्यः । वि । कृतारम्भे । न । आरम्भे
आर । पुं । स्तेच्छदेशप्रभेदे ।आर । ण । स्त्री । आरवीभाषा-
याम् ॥

आरभटी । स्त्री । नाव्यवृत्तौ ॥

आरमणम् । न । आरामे ।

आरम्भ । पुं । त्वरायाम् । उद्यमे ।

स्वार्थपरोपकारार्थवाग्वृत्तेचादिस-
दनप्रयत्ने । वधे । दर्पे ॥ प्रस्ता-
वन, गमम् । उपक्रमे । प्रथमकृतौ ।

प्रारम्भे । आरम्भणम् । रभराभस्ये ।

वज् । रभेरश्वलिङ्गोरितिनुम् ।

आरम्भवाद । पुं । तार्किकाणां मीमां-
सकानाञ्चवादे ॥ सयथा । आत्मा

काशानुमुखतः कारणं पूर्वमिष्यते

। कुलाखादिव दण्डन्तुघटवज्जन्मना

शभाक् । पृथिव्यम्नोऽग्निवायूनां कर्म-

संयोजिताणवः । ह्यणुकादिक्रमेणा

ण्डमारभन्तइदंमहदिति ।

आरम्भवादी । पुं । वैशेषिके । त्रि । त

न्मतवादिनि ।

आराती

आरम्भसिद्धि । स्त्री । कार्यसिद्धौ ।

आरम्भी । पुं । आरम्भवादिनि । वैशे-

षिके । समवाय्यसमवायिनिमित्त

कारणेभ्योभिन्नस्यकार्यस्ययोत्पत्ति-

स्तां योवक्तितस्मिन्नित्यर्थ । सचवै

शेषिक ।

आरव । पुं । शब्दमात्रे ॥ आरवणम् ।

रुशब्दे । विभाषाङ्किरूपुवोरितिघ

ञोभावेऽदोरप ॥

आरा । स्त्री । चर्मप्रभेदकास्त्रे । चर्म

प्रभेदिकायाम् । आर्ययर्त्ति ऋच्छ

तिवा । ऋगतौ । अच् । आर्यतेवा

। भिदादावाराशस्थ्यामितिपाठात्

साधुः । प्रतोदे । अर्यन्तेऽनयाऽन्वा-

। आङ्पूर्वार्त्तिः । आङोर्त्तेश्च । उ

पसर्गाद्वितीति वृद्धिः ॥

आराग्रम् । न । अर्द्धचन्द्राद्यस्त्रमुखे ॥

अर्द्धचन्द्रचुरादिधाराग्रंमुखमुच्यते

। आराग्रन्तुमुखन्तेषांपुष्पपत्रादिभेद-

तः । इतिहलायुधः ॥

आरात् । ण । दूरे । समीपे ॥ आरा

ति । रादाने । बाहुलकादातिप्र

त्ययः ।

आराति । पुं । अरौ । शत्रौ ।

आगतीयः । त्रि । दूरस्थे । निकटस्थे ॥

आरात्भवः जातः आगतोवा । वृद्धा

च्छः ॥

आराम

आरात्रिकम् । न । नीराजनायाम् ।
नीराजननिमित्तदीपे । नीराजना
मचे । आदौ चतुष्पादतले च विष्णो
र्द्वौ नाभिदेशे मुखमण्डलैकम् । सर्वे
षु चाङ्गेष्वपि सप्तवारानारात्रिकं भक्त
जनस्तु कुर्यात् ।

आराधनम् । न । पचने । साधने । अ
वाप्तौ । तोषणे ॥ पूजने । असार-
संसारविवर्त्तनेषु मायात तोषप्रसभ
ब्रवीमि । सर्वत्र दैत्याः समतामुपेतस
मत्त्वमाराधनमच्युतस्येति प्रह्लादः ॥
असारोयं संसारस्तत्र विवर्त्तनानि देव
मनुष्यतिर्यगादिजन्मानि तेषु तत्तदु
चित्तैर्भोगैस्तोषमायात किन्तु सर्वत्र
सर्वेषु भूतेषु समतां समदर्शितामुपेत
प्रामुत । तदेवाच्युतस्य आराधनमि-
त्यर्थः । आराध्यतेऽनेन । राधसंसि
द्धौ । भावकरणादौ ल्युट् ॥

आराधना । स्त्री । साधनायाम् । से
वायाम् । परिचर्यायाम् । टाप् ।
आराधनीयः । चि । आराधयितुं योग्ये ॥
आराध्यः । चि । उपास्ये । सेव्ये ।
आरामः । पुं । उपवने । कृत्रिमवने ।
क्रीडार्थवने ॥ आरमन्त्यत्र । रमक्री
डायाम् । इत्यश्चेति घञ् ॥

आरामशीतला । स्त्री । सुगन्धिपत्रिवि
शेषे । आनन्द्याम् । गन्धाद्यायाम् ।

आरूढ.

आगालिकः । त्रि । पाचके । रूपकारे
॥ जिह्मगाभिनि ॥ अरालंकुटिलं
चरति । चरतीति ठक् ।

आराव । पुं । आगवे । निनादे । नि
स्वने । आगवणम् । कश्चदे । विभा
षाडिरुद्रो रिति घञ् ।

आरु । पुं । वृक्षविशेषे । कर्कटे । शू
करे ।

आरुणि । पु । उद्दामके । ॥
अरुणस्यापत्यम् । अत इञ् ।
आरुण्येय । पुं । श्वेतकेतुमुनौ । आ
रुणेरपत्यम् । ठक् ।

आरुरुक्षुः । त्रि । आरोढुमिच्छौ ।

आरुः । पुं । तरोर्भेदे । कर्कटे । दंष्ट्रि
णि । शूकरे । पिङ्गलवर्णे । चि ।
लवर्णवति ॥ ऋच्छति । अर् । वा ।
ऋगतिप्रापणयोः । णित्कसिपद्यर्त्त
रित्युः ।

आरूकम् । न । वीरसेनवृक्षे । आडू इ
ति भाषा । हिमाचलप्रसिद्धौषधी
विशेषे । आड इति गौडभाषा ॥ त
त्पत्रपुष्पादिभेदतश्चतुर्जाति ।

आरूढः । त्रि । कृतारोहणे ॥ उच्चस्थान
गते । आडू पूर्वाद्रुद्गेर्गत्यर्थेति क्त ।
। ठत्त्वधत्त्वट्त्वढलोपदीर्घाः ॥ आरू

ढौ नैष्ठिकंधर्मयस्तु प्रच्यवते पुनः ।
प्रायश्चित्तं न पश्यामियेन शुध्येत्स आ

आरोपि

तथा ।

आरेवतः । पुं । आरग्ध्रे । राजदृष्टे
। न । पारेवतदृष्टफले । आरेवय
ति निस्सारयतिमलम् सारकत्वात्
। रेवृष्वगतौ । णिच् । विच् । अत
ति । अत० अच् । आरेवचासौ अ-
तश्च ।

आरोग्यम् । न । अनामये । लाघवे ।

। गराहित्ये । अरोगस्य भावः । रा
क्षणादित्वात्प्यञ् । रोगाभावसा
ने ।

आ ग्यशास्त्रा । स्त्री । चिकित्साख्ये
। यथा । धर्मार्थकाममोक्षाणामारो
ग्यंसाधनंयतः । अतस्त्वारोग्यदाता
रोभवति सर्वदः ॥ आरोग्यशा
स्त्रादुर्वीतमहौषधपरिच्छदाम् । वि
दग्धवैद्यसंयुक्तांबल्वरससंयुताम् ।
वैद्यस्तु शास्त्रवित् प्राज्ञोदृष्टौषधपरा
क्रमः । औषधीमूलतत्त्वज्ञः समुद्रण
कालवित् । बलवीर्यविपाकज्ञः शा
लिमांसौषधीगणे । त्यागिवहेहिनां
तद्वदनुकूलः प्रियंवदइतिवैद्यकम् ।

आरोपः । पुं । मिथ्यारोपणे । यथार
ज्जैसर्पारोपवत् वस्तुन्यबस्वारोपः
॥ मिथ्याविष्करणे ॥

आरोपणम् । न । न्यासे । संस्थापने ।

आरोपितः । त्रि । कल्पिते । कृतारो

आर्यम्

पये । निहिते । न्यस्ते ।

आरोहः । पुं । अर्बरोहो । वरारोहक
टौ । वरस्त्रियाः श्रोण्याम् । आरोह
णे । गजारोहो । दीर्घत्वे । समुच्
ये ॥ परिमाणविशेषे । नित्यम् । आ
रुह्यते अनेनवा आरोहणम् आरो
हतिवा । रुहेः करणेभावेवा घञ् ।
अच्वा ।

आरोहकः । त्रि । आरोहणकर्त्तरि ॥

आरोहणम् । न । सोपाने । पैडी इति
भाषा । पाषाणादिनिर्मिते सौधाद्यु
परिगमनमार्गे । समारोहो । नीचा
दूर्ध्वगमने । चढना इतिभाषा ।
प्ररोहणे । अङ्कुरादिजनने । आरुह्य
तेऽनेन । अरुह्यादुर्भावे । करणेष्वुट् ।

आर्किः । पुं । अर्कपुत्रे । शनैश्चरे ।

आर्गवधः । पुं । राजदृष्टे । आरग्ध्रे ।

आर्घा । स्त्री । मधुमक्षिका विशेषे ।

यापीतादीर्घतुण्डा षट्पदसन्निभा
भवति ।

आर्यम् । न । मधुप्रभेदे । मधूकवृक्षा

निर्यासंजरत्नाब्जाश्चमोद्भवाः । स्त्रव

न्यार्थ्यं तदाख्यातं श्वेतकं मालवेपुन

। तीक्ष्णतुण्डास्तु या पीतामक्षिकाः

षट्पदोपमाः । आर्घास्तास्तत् कृतं

यत्तदार्थमिच्छ्यपरेजगु । आर्यम्

ध्वति चक्षुष्यं कफपित्तहरं परम ।

आर्त्तव

कषायं कटुकं पाके तित्तञ्चल पुष्टि
कृतम् ।

आर्त्तः । वि । अर्त्तावति । अर्त्तास्ति अस्य
अस्मिन्वा । प्रज्ञाअर्त्ताभ्योऽण इति
पाचिकोऽणः ।

आर्त्तिकः । पुं । ऋचां व्याख्याने । वि ।
ऋक्षुभवे । द्रजृद्धाक्षार्कप्रथमाध्व
रपरश्चरणनामाख्याताङ्कः ।

आर्जवम् । न । अर्कौटिल्ये ॥ आर्जवंहि
कुटिलेषु न नोति । यथा हृदयवत्
हरणे । परप्रतारणाराहित्ये । पर
चित्तानुसारित्वे ॥ अदधानेषु ओट
घुस्वज्ञातार्थासङ्गोपने । विहितप्रति
षिद्धयोरेकहूपप्रवृत्तिनिवृत्तिशालि
त्वं शरीरमाजवम् । ऋजोर्मा
वः । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादित्यम् ।

आर्त्तः । वि । पीडिते । असुखे । जरा
व्याधादिना ऽवशंप्राप्ते । दुःखाभि
भूते ॥ पुत्रवियोगादिदुःखिते ।

आर्त्तगलः । पुं । नीलभिएव्याम् । वा
णायाम् । आर्त्तः क्षीणोगलति । ग
लअदूने । प० अच् ।

आर्त्तभागः । पुं । ऋषिविशेषे । ऋतभा
गस्य गोत्रापत्यम् । विद्वान् ।

आर्त्तवर्मम् । न । रजसि । स्त्रीपुष्पे । पु
ष्पे । वि । ऋतुजे । ऋतुसम्बन्धि
नि । ऋतुः प्राप्तोऽस्य । ऋतोरण

आर्थीभा

॥ ऋतुरेववा । प्रज्ञादिभ्यश्चेत्यण् ।

आर्त्तवी । स्त्री । घोटक्याम् । वाजि-
न्याम् ।

आर्त्तिः । स्त्री । पीडायाम् । रोगे ।
आडक्छतेः त्तिनिउपसर्गादृती-
तिट्ठिः ।

आर्त्तिजीनः । पुं । ब्राह्मणे । यजमाने

। ऋत्तिकर्माहति । ऋत्तिजवा

अर्हति । यत्तर्त्तिग्न्यायखजाति । त

सूत्रेण यत्तर्त्तिग्न्यातत्कर्माहती-

तिचोपसङ्ख्या नमितिवात्ति न-

चखम् । विद्वानयजेत विद्वान् या

जयेदिति द्वयोरपि विदुषोरधिकारा

त् । योवाद्दमापदश्च न्वरशोचरशो

वाचविदधाति स आर्त्तिजीः

ति आर्त्तिजीनाः स्यामेत्यधेयं व्याक

रणमिति भाष्यम् ॥

आर्त्तिज्यम् । न । ऋत्तिक्साध्यकर्मणि

। ऋत्तिजः कर्म । व्यञ् ।

आर्थिकः । वि । अर्थग्राहके । अर्थादा

गते ॥ अर्थगृह्णाति । प्रतिपत्त्यर्थ

ललामच्चेतिठक् ॥

आर्थीभावना । स्त्री । भावनाविशेषे

॥ प्रयोजनेच्छाजनितयागादित्रिये

च्छाविषयव्यापार आर्थीभावना ।

साक्षाख्यातत्वांशेनोच्यते । आख्यात

सामान्यस्य व्यापारवाचित्वात् । सा

आर्द्रक

चांशत्रयमपेक्षते । साध्यंसाधनमि-
तिकर्तव्यताञ्च । किम्भावयेत् केन
भावयेत् कथंभावयेदिति । तत्रसा-
ध्याकाङ्क्षायां स्वर्गादिफलंसाध्यत्वे-
नान्वेति । साधनाकाङ्क्षायांयागा-
दि करणत्वेनान्वेति । इतिकर्त-
व्यताकाङ्क्षाया प्रयाजाद्यङ्गजात-
मितिकर्तव्यतात्वेनान्वेति ॥

आर्द्रुकः । पु । कृषके ॥

आर्द्र । त्रि । सजलवस्तुनि । क्लिप्ते ।
स्तिमिते । भीजागोला इतिभाषा ।
अर्द्यतेस्म । अर्दगता । अर्द्धदीर्घ-
श्चेतिरक ॥ आर्द्रद्रव्यंविधामोक्तं सर-
संनिरसंतथा । सदुग्धंगुप्तरसकंवि-
निरसमुच्यते । वास्तूकंसार्धपंशा-
कंनिर्गुण्ण्योरण्डमार्धकम् । धत्तूरा-
द्यमिदंसर्वमार्द्रसरसमुच्यते । वटान्ध-
त्यकरीराद्यमार्द्रद्रव्यन्तुनिरसम् ।
सदुग्धन्तुविधामोक्तंमृदुतीक्ष्णमिति
क्रमात् । शातलावज्जसीहुण्डसैरि-
ण्याद्यास्तुतीक्ष्णकाः । दुग्धिकार्क-
चीरिण्याद्यामृदुदुग्धा. प्रकीर्ति-
ताः ॥

आर्द्रकम् । न । मूलविशेषे । अपाकशा-
के । शृङ्गवेरे । अदरख इतिभाषा
। आर्द्रिकाभेदिनीगुर्वीतीक्ष्णोष्णा
दीपनीचसा । कटुकामधुरापाके

आर्द्रक

रूक्षावातकफापहा ॥ येगुणाः कथि-
ताःशुण्ठ्यास्तेपिसन्त्यार्द्रकेखिला ।
भोजनाग्रेसदापथ्यंलवणार्द्रक भक्ष्य-
म् । अग्निसन्दीपनंरुच्यं जिह्वाकण्ठ-
विशोधनम् ॥ कुष्ठेपाण्डुमयेकृच्छ्रे-
रक्तपित्तेकफज्वरे । दाहेनिदाघेश-
रदिनैषपूजितमार्द्रकम् ॥ अपिच ।
चक्षुष्यंरोचनंस्वर्थंविकाशिविशदंस-
रम् । स्तम्भाटोपानिलघ्नञ्चलवणार्द्र-
कभक्ष्यम् ॥ गुडार्द्रकवातहरंचक्षु-
ष्यंपित्तनाशनम् । ज्वरघ्नंचातिहृष्य-
ञ्चवर्चोभेदिकफापहम् ॥ मृत्त्वचा-
रहितमङ्कुरत.सत्क्षालितंविमलकै-
र्वहुतोयैः । मिश्रितंलवणनिम्बपयो-
भिर्वीलमार्द्रकमुपैतियोग्यताम् ॥
तैलामुरीरजनिसिन्धुजपङ्कसङ्गिप्र-
स्यन्दमाननवनिम्बुरसप्रसक्तम् । स्वा-
दुस्तरांशिशिरवासरभोजनेषु कस्यै-
तिवर्णनपथंखलुशृङ्गवेरम् ॥ दृष्यो-
ष्णंदीपनंहृद्यंस्फुटंलघुपाचनम् ।
रोचनंतर्पणंदलंचार्द्रकंपरिकीर्त्ति-
तम् ॥ वातपित्तकफेभानांशरीरव-
नचारिणाम् । एकएवनिहन्तास्ति-
लवणार्द्रककेशरी ॥ आर्द्रायाजातम्
। पूर्वाह्णापराह्णार्द्रेतिबुन् ॥ आर्द्रं
यतिजिह्वायांवा । कुन ॥ आर्द्रसंज्ञ-
कंवासंज्ञायामितिकन् । अर्द्यतिक

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

आर्थकः

आर्थिका

फवा । अर्दं । अर्दं दीर्घश्चेतिरक् ।

त्रिकाण्डशेषः ॥

३६० ।

आद्रकवटः । पुं । मुहार्द्रकवटे ।

आर्थिका । स्त्री । श्रेष्ठायां नार्थाम् ।

आद्रतामि स्त्री । पङ्क्तिश्च ॥

उदीचामात इति मच्चेत्त्वभावः ।

आद्रपटवासाः । पुं । तापसविशेषे ।

आर्थगृह्यः । वि । आर्यपञ्चाश्रिते । आ

आद्रपटवासआच्छादनयस्य ।

र्यैर्गृह्यते । पदास्वरिवाद्यापद्येषु च

आद्रमाषा । स्त्री । माषाणीति गौड

तिग्रहेः पद्येक्यप् ।

भाषा मत्तिदु माषपर्याम् ।

आर्थधर्माः । पु । सदाचारे । वि । त

आद्रशकम् । न । आद्रके ।

इति ।

आर्द्रा । स्त्री । षष्ठ्यन्तश्च । तच्चजात

आर्थपुत्रः । पुं । भर्त्तरि । गुरुपुत्रे ।

स्यफलं यथा । चुधाधिको रक्ताशरी

आर्थमिश्रः । वि । गौरवयुक्ते ।

रकान्तिः कलिप्रियः कोपयुतोऽविनी

आर्थहलम् । । बलात्कारे ।

तः । प्रसूतिकाले च भवेत्किलार्द्रान

आर्या । स्त्री । उमायाम् । गौर्याम्

चार्यचेताः शरणागतेपीति । टाप् ।

पार्वत्याम् । मात्रावृत्तप्रभेदे । य

आर्द्रालुब्धकः । पुं । केतुग्रहे ।

था । पादेद्वादशविषमे मात्राश्चा

आर्षादिः । स्त्री । अर्थादरे । टी । स्त्री ।

ष्टादशद्वितीये हि । पञ्चदशचे

आर्यः । पुं । स्वामिनि । बृहे । गुरौ ॥

ये कथितागाथा तथैवार्था । सान

सुहृदि । वि । श्रेष्ठकुलोत्पन्ने । मत्कु

वधा । पथ्या विपुला चपला मुखचप

लोद्भवे ॥ पूज्ये । श्रेष्ठे । सङ्गते । ना

ला जघनचपला च । गीत्युपगीत्यु

न्योक्त्या मान्ये । उक्त्या नित्ये । न्य

र्ज्ञातय आर्यागीतिश्च नवधार्यार्हा

च्छ्वान्ते । कर्त्तव्यमाचरन् काम

आर्यावर्त्तः । पुं । देशविशेषे । पुराणभू

मकर्त्तव्यमनाचरन् । तिष्ठानप्रवृत्ता

मौ । यथा । आसमुद्रात्तुवैपूर्वादा

चारे सतु आर्यइति स्मृत । अर्त्तुं यो

समुद्रात्तु पश्चिमात् । हिमवद्विन्ध्य

ग्यः अर्थ्यतेवा । ऋग्तौ । ऋहलो

योर्मध्य भार्यावर्त्तमनुजगौ ॥ आ

र्यतः ।

र्याः आसमन्तात् वर्त्तन्ते पुनः पुन

आर्थकः । पुं । पितामहे । मातामहे ।

वङ्गवन्त्यश्च । वृत्तुः । हलश्चेति घञ् ।

न । पिण्डपात्रादिपितृकार्ये । इति

आर्थिका । स्त्री । आर्थकायाम् । उदी

चामिति मच्चेत्त्वम् ।

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

आर्हन्ती

आर्षः । वि । ऋषिमणीते । वेदोक्ते ॥

पुं । विवाहविशेषे । वरात् गोदयं गृहीत्वा तेनैवसह कन्यादाने ॥ यत्र स्थायर्त्विजेदैव आर्ष आदाय गोयुगम् । चतुर्दशप्रथमज. पुनात्युत्तरजश्चषट् । इति याज्ञवल्क्य. ॥ ऋषेरिवायम् । अण् । ऋषिणाप्रोक्तम् । तेनप्रोक्तमित्यण् ॥

॥ धर्मः । पुं । मन्त्रविष्णुहारीतयाज्ञवल्क्यादिप्रणीतेधर्मो ॥

आर्षभिः । पुं । चक्रवर्त्तिनि । भरते । ऋषभस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

आर्षभी । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ मध्यममार्गे नक्षत्रविशेषाणांसंज्ञाविशेषे ॥

। । तथादेचापिफल्गुन्यौमघाचैर्वार्षभीमतेति ।

आर्षभ्यः । पुं । षण्डतायोग्येष्टषे । ऋषभस्यप्रकृतिः । ऋषभेऽपानहोर्भ्यः ।

आर्ष्टिषेणः । पुं । मुनिविशेषे ॥ ऋष्टिषेणश्चगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् । अपत्यसामान्ये शिवाद्यण् ॥

आर्हतः । पुं । सप्तपदार्थवादिनिजिनविशेषे । वादवादिनि ।

आर्हन्ती । स्त्री । योग्यतायाम् ॥ अर्हतोभावः । ब्राह्मणादिषु अर्हतेषु न्चेतिनु मागम. घञ्च । ङीष् ।

आलय

यलोपः ।

आर्हन्त्यम् । न । योग्यत्वे । अर्हतोभावः । नुम्ष्यञौ ॥

आलयम् । न । हरिताले । वि । अनलो । आआलयति । अलभूषादौ । अच् । आलातिवा । ला० आतश्चोपेतिक. ॥

आलक्षितः । वि । ज्ञाते । आलगर्हः । पुं । अलगर्ह । स्वार्थेऽङ् ॥

आलभनम् । न । स्पर्शने । आलम्ब. । पुं । अवलम्बे । आश्रये ।

घञ् । आलम्बनम् । न । आश्रये । विभावविशेषे । लविअवस्त्रंसने । आङ्पूर्वाद्

आङ्गुट् ॥

आलम्बितः । वि । धृते । आलम्बी । वि । आलम्बितुंशीले । ल-

वि० । सुपीतिणिनि. ॥ आलम्बः । पुं । वधे । मारणे । स्पर्शे ।

आलभनम् । डुलभम् प्राप्तौ । घञ् । लभेय । उपसर्गात् खलघञोरिति

नुम् ॥ आलम्भ्य । वि । वधाह् ॥ आलयः । पुं । गृहे । आलीयतेऽङ् ।

लील्लेषणे । पुंसीतिघः । आलयम् । । । मोक्षपर्यन्ते । लयंमर्या

दीकृत्य । आलयविज्ञानम् । न । अहङ्कारास्पदे

आलापः

पूर्वापरानुसन्धातरि ।

आलवालम् । न । वृक्षमूलसेकार्थं स्व
लज्जलखाते । आवाले । आसमन्ता
ज्जलस्यलवमालाति । लाआदाने ।
मूलविभुजादित्वात्कः ।

आलसः । वि । अलसे । क्रियामन्दे । आ
लसति । लसश्लेषणे । पचाद्यच् ।

आलस्यम् । न । अलसत्त्वे । सतिसाम
र्थे अवश्यकर्तव्यकरणानुत्साहलक्ष
णे । कौसीद्ये । सत्त्यामप्यौदासीन्य
प्रच्युतौ कफादिना तमसाच कायचि
त्तयोर्गुरुत्वे ॥ व्याधित्वेनाप्रसिद्धम
पियोगविषये प्रवृत्तिविरोधिनि ॥
प्रवृत्त्यसामर्थ्यरजः कार्यविरोधि आ
लस्यम् ॥ वि । अलसयुक्ते । तुन्दपरि
मृजे । मन्दे । आलसएव । स्वार्थे ष्यञ्
। अलसस्य कर्मभावोवा । ब्राह्मणा-
दित्वात् ष्यञ् ॥ आलस्यमस्यास्ति ।
अ० अज्या ।

आलातम् । न । अङ्गारे ॥ स्वार्थे ऽण् ॥

आलानम् । न । करिणी वन्धनस्तम्भे ॥

गजवन्धनरज्जौ । वन्धने । आलीय

तेऽव । लीड् श्लेषणे । अधिकरणेल्यु

ट् । विभाषालीयतेरित्यात्वम् ।

आलापः । पु । आभाषणे । कथोपक

थने । सम्भाषणे । आलपनम् । लपे

र्षञ् ।

आलिङ्गि

आलाप्यः । वि । आलापयोग्ये ।

आलावर्त्तम् । न । वस्तुनिर्मितव्यजने ।

आलावुः । स्त्री ।

आलावूः । स्त्री ।

आलास्यः । पुं । कुम्भीरे । इतिहेमच-

न्द्रः ॥

आलिः । पुं । भ्रमरे ॥ वृश्चिके । स्त्री ।

वयस्यायाम् । सख्याम् । सेतौ । लु

द्रसेतौ । आगन्तुजलवारणार्थं वा-

वृतौ । सस्यार्थजलधारणे । पङ्क्तौ

। आरामस्थपुष्पादिगुल्मपङ्क्त्याम्

। सन्ततौ ॥ वि । विशदाशये । शुद्धा-

न्तकरणे ॥ अनर्थे । अलति दंशेसम-

र्थो भवति । अलेर्वाहुलकदिग् ।

आलयति । अलभूषणे । क् ॥

आ अलत्त्वम् । अलवारणे । सर्वधा

तुभ्यइन् । अल्यतेऽनयावा । अलभू

षादौ । इजजादिभ्यः ॥ आलति ।

आडिइन् ।

आलिङ्गनम् । न । प्रीतिपूर्वकमिथोदे

हसंश्लेषे । उपगूहने । परिरम्भे ॥ का

मशास्त्रे तत्सप्तधा । यथा । आमो

दालिङ्गनम् । मुदितालिङ्गनम् । प्रे

मालिङ्गनम् । आनन्दालिङ्गनम् । रु

च्यालिङ्गनम् । मदनालिङ्गनम् ।

विनोदालिङ्गनमिति ।

आलिङ्गितः । वि । आश्लिष्टे ॥

आलीढ

आलिङ्गी । पुं । मृदङ्गविशेषे । आलिङ्ग्ये ।

आलिङ्ग्यः । पुं । यवाकृतिमृदङ्गे । गोपुच्छाकृतिरालिङ्ग्यः ॥ शब्दार्णवेतु । चतुरङ्गुलहीनोङ्गान्मुखेचैकाङ्गुलेनय । यवाकृतिः सआलिङ्ग्य-आलिङ्ग्यसहिवाच्यते इत्युक्तम् । आलिङ्ग्यते । लिगिगता । ऋह-शोर्ग्यत ।

अलिञ्जरः । पुं । माट कुण्डा गोल जाला इत्यादि भाषामसिद्धे मणिके । जलभाण्डे । अलिञ्जर एव । स्वार्थे अण् ॥

आलिन्दः । पुं । अलिन्दे । स्वार्थे प्र० ।

आलिम्पनम् । न । मङ्गलालेपने । आतर्पणे । मण्डोदके । इतित्रिकाण्ड-शेषः ॥

आली । स्त्री । आलिशब्दार्थे ॥ कृदि कारादिति ङीष् ।

आलीढम् । न । धन्विनः पादन्यासप्रभेदे । दक्षपत्सङ्कोचान्यपादप्रसारणे । दक्षिणजङ्घाप्रसारवामपादसङ्कोचरूपावस्थानेच । लक्षणं यथा । नमितापूर्वजङ्घाच पश्चिमाग्रगुणाभवेत् । असमोमध्यकायश्चस्यादालीढस्य लक्षणमिति । वि । अ

आलुः

शिते । भुक्ते ॥ चते । सेनान्यमालीढमिवासुरास्ते रिति चते लक्षम् । आलेहनम् । लिहेर्नपुंसकेभावे क्तः ।

आलीढकम् । न । तर्गकानां स्थलीषु क्रीडने ।

आलीनकम् । न । रङ्गे । राङ्ग इति-भाषा ।

आलुः । पु । कौकणदेशप्रसिद्धे कन्दविशेषे । कासकन्दे । कासालौ । विशालपत्रे । पेचके ॥ स्त्री । भारी इति भाषामसिद्धे सनाजजलपात्रे । कर्कश्याम् ॥ न । कचालू इत्यादिप्रसिद्धेषु मूलविशेषेषु । अत्रोच्यते । कन्दोवहुविधोलोके आलुशब्देन भग्यते । कञ्जालुचैव घण्टालु पिण्डालु शर्करादिकम् ॥ इङ्गे जैर्यत्समानीतं विस्त्राती पदपूर्वकम् कोषादिषु न दृष्टं तत्भक्षितश्चाविवेकिभिः ॥ निघण्टौ नास्य पर्यायानगुणाः परिकीर्त्तिताः । स्मार्त्ते नैतद्व्यवहृतमभक्ष्यं तद्वितार्थिभिः । सावूदानायथाऽभक्ष्यस्तथैतत्कथितं वृधै । निजधर्ममजानङ्गिर्गृहीतवालिशैर्वृथेति । भेलके । आलाति । ला० । मितङ्गादिच्चात् ङु । इयर्त्ति अर्यतेवा । ऋ० । चोरश्चलइत्यत्र चोरिति छिन्नाकृधातेरपि म

आलूक

शेषात्तु जितिकेचित् ।

आलूकः । पु । नागाधिपे । शेषनागे । कासालौ । न । मूलविशेषे । तदिवरणं यथा । आलूकमप्यालूकं तत्कथितं वीरसेनस्य । काष्ठालूकं शङ्खालूकं हस्त्यालूकानि कथ्यन्ते । पिण्डालूकमध्वालूकरत्नालूकानि कथितानि । काष्ठालूकं काठिन्ययुक्तं कठारं । शङ्खालूकं श्वेततायुक्तं सांख्यं । हस्त्यालूकं दीर्घतयुक्तं महाशरीरम् । पिण्डालूकं वर्तुलं । सुथनी । मध्वालूकं मधुरतायुक्तं रोमाञ्जितदीर्घं सुथनी । रत्नालूकं रत्नारं रत्नखडा इति च । रत्नाङ्गुणाः । आलूकं शीतलसर्वविष्टम्भिर्मधुरं गुरु । सृष्टमूत्रमलं हृत्तुर्जरं रक्तापित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यं स्तन्यविवर्द्धनमिति भावप्रकाशः । एलवालूके । आलूकी । स्त्री । अलूकं घृष्टा इति ख्याते । रत्नालूकप्रभेदे । रत्नालूके देयाद्दीर्घतन्वी च प्रथितालूकी । आलूकी वल्लकृत् त्रिष्टुप्गुर्वीहृत्कफनाशिनी । विष्टम्भकारिणी तैल्लेखितातिरुचिप्रदा ।

आलूः । स्त्री । आलूशब्दार्थे । आलूनाति । लूज् । क्विप् ।

आलूकम् । न । आलूके । वीरसेने ॥

आवप

आलूकं शीतलं सर्वविष्टम्भिर्मधुरं गुरु ।

सृष्टमूत्रमलं हृत्तुर्जरं रक्तपित्तनुत् । कफानिलकरं वल्यं वृष्यं स्तन्यविवर्द्धनम् । एलवालूके ।

आलूतः । चि । छिन्ने ।

आलेख्यम् । न । चिषे ॥ नानार्थे ॥

आलेख्यशेषः । दि । मृते ।

आलेपः । पुं । उपलेपे ।

आलोकः । पुं । द्योते । प्रकाशे । आदनादिति भाषा । दर्शने । देखन इति भाषा । वन्दिभाषणे । स्तुतावितियावत् । आलोकनम् । लोकाद्दर्शने । घञ् ।

आलोकनम् । न । दर्शने । लोकात्लुट् ।

आलोकितः । चि । दर्शिते ॥

आलोचनम् । न । दर्शने । विवेचने ।

आलोचितः । चि । विवेचिते । कृतालोचने । इतिकर्तव्यतया प्रेरिते ॥

आवनेयः । पुं । भौमग्रहं । चि । अवनीसम्भूते ॥

आवन्त्यः । पुं । वाटधानेन । ब्राह्म्याद्वाह्वात्सर्वार्थान्निमित्ते ॥

आवपनम् । न । इत्युत्थापनपाचे । भाण्डे । मोक्षायाम् । येषमक्षिप्य धान्यादिनीयते तस्यामिन्त्यर्थः । ओ

प्यते निक्षिप्यते धान्यमच । टुवप्वी

आवर्जि

जतन्तुसन्ताने । ल्युट् ॥ वपने । सम्य
क्चुरिकर्मणि ॥

आवरकः । पुं । अपवरके । आच्छादके
॥ आत्रियतेऽनेन । वृज् । कृञादि
भ्यःसञ्चायावुन् ॥

आवरणम् । न । ढाल इतिप्रसिद्धफ
लके ॥ आच्छादने । अविद्यादिव
न्धने । अञ्जने ॥

आवरणच्युतिः । स्त्री । बन्धनाशे ॥

आवरणशक्तिः । स्त्री । अज्ञानशक्तौ ।
यथा ऽल्योपिमेधोऽनेकयोजन माय
तमादिस्थमण्डल भवलोकायित्वन
यनपथपिधायकतयाच्छादयतीव त
था ऽज्ञानपरिच्छिन्नमपि आत्मा-
न् परिच्छिन्नम संसारिण भवलो
कायित्वबुद्धिपिधायकतयाच्छादयती
वतादृशं सामर्थ्यम् । अनया आवर
णशक्त्या ऽऽवृतस्यात्मन कर्तृत्वभो
क्तृत्व सुखित्वदुःखित्वादिसंसारस-
म्भावनापि भवति । यथा स्वाज्ञाने
नावृतायारज्जौ सर्पत्वसम्भावना भ
वति । अन्तर्दृश्ययोर्भेदं वहिःस्वप्न
क्षसर्गयोर्भेदं वा स्वात्मावलोकयित्व
बुद्धिमखण्डसञ्चिदानन्दस्वरूपं वा आ
वृणोति । वृज्वरणे । कर्त्तरिल्युट् ।
तदेवशक्तिः ॥

आवर्जितः । वि । आहृते । प्रखिप्ते ॥

आवर्त्त

यथा । हविरावर्जितं होतस्वयावधि
वदग्नियिति । आनमिते ॥

आवर्त्तः । पुं । चक्राकारेवारिभ्रमे ॥

ध्रुवाख्येरोमसंस्थानविशेषे । आव-
र्त्तने । चिन्तने ॥ राजावत्तना-
मोपरत्ने ॥ मेघनायकचतुष्टयान्त
र्गतमेघाधिपविशेषे । आवर्त्तानि
र्जलोमेघः ॥ न । मात्तिकधातौ ।

आवर्त्तनम् । वृत् ० । भावेवज् ॥

आवर्त्तकी । स्त्री । लताविशेषे । भग
तवल्ली इति कोकणेप्रसिद्धायाम् ।
मनोज्ञायाम् । रक्तपुष्प्याम् ॥

आवर्त्तनम् । न । अङ्गोमध्यमागे । ह्यर्थ
स्यपश्चिमदिगवस्थितच्छायायाः पूर्व-
दिग्गमनारम्भसमये । आवर्त्तनात्तु
पूर्वाङ्गोऽपराङ्गस्ततःपरम । दुग्धा
देरालोडने । औटाना इतिभाषा
। धातुद्रव्यस्यद्रवीकरणे । गलावना
इतिभाषा ॥ पुं । जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे । श्रीहरौ । पुनःपुनर्जनन
मरणसृष्टिप्रलयादिरूपसंसारचक्रे
मावर्त्तयति । वृत् ० । बहुलमन्यत्रा
पीतियुच् ॥

आवर्त्तनमणिः । पुं । राजावर्त्तनामो
परत्ने ॥

आवर्त्तनी । स्त्री । ताम्रादिधातुद्रव्यद्रा
वणार्थं सृतपात्रविशेषे । तैजसावर्त्त

आवस

न्याम् । मूषायाम् ।

आवर्त्तितः । त्रि । गुणिते ॥

आवर्त्ती । त्रि । आवर्त्तनशीले । आव

र्त्तवति ॥ प्रशंसायां गिनिः ।

आवर्त्तिनी । स्त्री । अजशृङ्गीवृक्षे ।

आवर्हः । पुं । उत्पाटने । आवर्हणम् ।

हृहउद्यमे । घञ् ॥

आवर्हितः । त्रि । उत्पाटिते । उन्मू

लिते ।

आवर्षिः । स्त्री । वीथ्याम् । श्रेण्याम् ।

हृक्षादिपङ्क्तौ ॥ आवर्लति । वल

सम्बरणे । आडि इन् । परम्परा-

वाम् ।

आवर्लितः । त्रि । चञ्चले ।

आवर्ली । स्त्री । आवर्ली । श्रेण्याम् ।

आवर्ल्यम् । न । दौर्बल्ये । भावेऽप्यञ् ।

आवर्ल्यकम् । न । अवर्ल्यभावे । मने

त्रादिच्चाहुञ् । अवर्ल्ययानां भमात्र

इतिटिलोपः । अवर्ल्यकर्त्तव्ये ।

आवसथ । पुं । गृहे । वेश्मनि । आ

र्याकोषे । आर्याछन्दसि ग्रन्थभेदे ।

व्रतविशेषे । न । गृहे । गेहे । द्व

सिते । वसतिस्थाने । विश्रामस्था

ने ॥ आवसन्त्यश्च एत्थ वसन्तिवचना

वसनिवासे । उपसर्गवसेरित्यर्थः ।

आवसथिकः । पुं । गृहस्थे । त्रि । गृहे

वासिनि । आवसथे वसति । आवस

आवाप

थात्ठल् । स्त्री । डीष् ।

आवसथ्यः । पुं । आवसथसम्बन्धिनिलै

किकेनौ ॥ आवसथयव । अनन्तावस

थेतिहभेषजाज्ज्यः ।

आवसितम् । त्रि । ऋद्धे । निष्पन्नधा

न्ये ॥ आअवसीयतेऽस्य । घोन्तकर्म

णि । क्तः । रक्षार्थमाच्छादितेधान्ये

॥ आवस्यतेऽस्य । वसआच्छादने ।

क्तः । मर्दनानन्तरमपनीतदृशे । ह

लीकरणयोग्ये धान्यराश्यावितिह

यमुकुटः ।

आवहः । पुं । कामदे । वायोः प्रथम

गणे । भूमिवायो ॥ यथा । द्यौश्चुक्ते

ज्योतिरादिस्थौ नन्दोहरिस्तथास्त

था । चिबज्योतिः सत्त्वज्यो । गो

तिष्ठान्स्त्वान्धआवहइति । आभिमुख्ये

नवहतीति । अभिमुखमागच्छन्वा

वायुरावहः ॥ पचाद्यच् ॥

आवहमानः । त्रि । क्रमागतै ।

आवापः । पुं । अलिवालेन पानभेदे

। प्रक्षेपे । भाण्डपवने । आपाके ॥

वलये । शबुचिन्तने । परराष्ट्रचिन्ता

याम् । निजोद्यभूमौ ॥ प्रधानहोमे

। आवपन्तिजलमञ्च । टुवृषवीजतन्तु

सन्ताने । हस्तश्चेति घञ् ।

आवापकः । पुं । वलये । प्रकौटोभरणे

। आउप्यते । टुवप० । कर्मविधौ

आविक

। स्मार्थं संज्ञायां वाकन् ।

आवापनम् । न । सूत्रयन्त्रे । तांस्त इति
भाषा ॥

आवापस्थानम् । न । आहुतिप्रक्षेपप्र
देशे ॥

आवारि । न । हृद्गालये । हृद्गवेषमनि ।
हाटघर इति भाषा । इत्युणादिको
ष ॥

आधारितः । चि । छादिते ।

आवालम् । । । वालमभिधाय्येत्यर्थे-
। आङ्मर्यादाभिविधोरित्यव्ययी
भावः ।

आवालम् । न । आलवाले । वृक्षमूल-
कृतजलाधारे । आवलते ऽशोनेन
संवरणे । हलश्चेति घञ् । आ
ईषत्वासाट्छाः अत्रवा ।

आवास' । पुं । गेहे । वासस्थाने । आ
वसत्यप । वसेर्हलश्चेति घञ् ।

आवाहनम् । न । आह्वाने । यथा ।
विनायकं तथा दुर्गा वायु माकाशमे-
व ॥ आवाहयेद्वा इति भिस्त्वैवा-
न्निङ्कुमारकाविति मत्स्यपुराणम् । नि
मन्त्रणे ।

आवाहनी । स्त्री । पूजायामुद्राविशेषे ।

आविक । पुं । कम्बले । त्रि । मेघस
न्मिनिमांसादौ । मेडीदुग्धे ।
आविकं लवणं स्वादुस्निग्धोष्णं चाग्नि-

आविष्क

रीप्रणुत् । अहर्द्यतर्गणं केश्यंशु
पित्तकफप्रदम् । गुहकासेनिलो-
द्भूते केवले चानिले वरम् ।

आविज्ज । पुं । करमर्द्धे । करोँदा इति
भाषा । आविजतेस्स । आविजीभ
यच्चलनयोः । आङ्पूर्व । गत्यर्थी
कर्मकेति क्तः । ओदितश्चेन्नित्यम्
भीते ।

आविद्धः । त्रि । कुटिली । पराहते । चिं
से । मूर्खे । अभिभूते । विद्धे अ
विद्यतेस्स । व्यधेः क्तः । सूम्प्रसारण-
म् ।

आविट्टकर्णी । स्त्री । पाठायास्
आविधः । पुं । वेधनास्ते । वेधसाधने
सूच्यादौ । भ्रमरसूच्यादौ । वर्मा इ
ति भाषा । आविध्यन्त्यनेन आविध्य
ते येनवा । व्यधः । घञर्थकः

आविध्यः । पु । रावणमन्त्रिद्वये ।

आवि । । । प्राकाशे । प्रादुः । अवते ।
उङ्शब्दे । इर् ।

आविर्भावः । पुं । प्रकाशः । दुर्भावे ।
देवावतरणे । उत्पत्तौ ।

आविर्भूतः । चि । प्रकाशिते । प्रसुभूते
। अवतीर्णः ।

आविष्कारः । पुं । प्रकाशे ।

आविष्कृतः । चि । प्रकटिते । प्रकटीकृ
ते । आविः अकारि । उङ्शब्दः । क्तः

आवृतः

। आविः क्रियतेस्मवा ।

आविष्टः । चि । प्रेतवाहिते । भूतादि-
ग्रस्ते । आवेशयुक्ते । निविष्टे । व्याप्ते ।

आविष्टः । । प्राकाशये । स्फुटत्वे । प्रा-
दुः ॥ अयं निपातः प्रकाशवाची ॥

आवीतः । पुं । व्यतिरेकन्याये । य-
था । यत्कृतकं तदनिर्नित्यमित्यन्व-
यादनित्यत्वमवगम्य यन्नानित्यं न त-
त्कृतकमिति व्यतिरेक इति । विशेषे
ण स्थष्टमितो वीतः स न भवति इत्यवी-
तः । अवीत एव आवीतः ।

आवीरचूर्णम् । न । फाग इति आवीर इ-
ति च भाषाविहिते फलानि ॥ यथा
। चन्दनागुरुकस्तूरीकुङ्कुमद्रवसंयु-
तम् । आवीरचूर्णं रुचिरगुह्यतापर-
मेन्द्रेति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्म
खण्डे ८ अध्यायः ।

आवुकः । पुं । नाव्योक्त्या जनके । अव-
ति । अव० । बाहुलकादुण् । शिखा
दुपधाट्टिः ।

आवृत् । स्त्री । अनुक्रमे । परिपाण्याम्
। आवर्त्तनमत्रवा । वृत्तवर्त्तने ।
सम्पदादिङिप् ।

आवृतः । त्रि । कृतावरणे । आच्छादि-
ते । वेष्टिते । संवीते । आव्रियते
अ । वृज्वरणे । क्तः । ब्राह्मणादुग्र
कन्यायामुत्पन्ने ।

आवेश

आवृत्तिः । स्त्री । आवरणे ।

आवृत्तः । त्रि । व्यावृत्ते । निवृत्ते ॥
यथा । आवृत्तानां गुरुकुलादिप्राणां
पूजको भवेदिति । कृतावरणे । आ-
वर्त्ततेस्म । वृत्तु० । क्तः ।

आवृत्तचक्षुः । चि । कार्यकारणभावा
दुपरतकरणग्रामे ॥ आवृत्तानि वि-
मुखीकृतानि विषयेभ्यश्चक्षुषि कर-
णानियेन चक्षुर्ग्रहणस्योपलक्ष्यार्थ-
त्वात् ॥ निवृत्तचक्षुषि ।

आवृत्ति । स्त्री । अभ्यासे । पुनरुच्चारणे
। आवर्त्तनम् । वृत्तु० । क्तिन् । ध्याने ।
आवेगः । पुं । त्वरायाम् । वेगे । आवे-
जनम् । आविजी० घञ् ।
आवेगी । स्त्री । वृद्धदारकवृत्ते गवे-
गोऽस्त्यस्याः । अर्श आद्यच् । गौर-
दिः ॥

आवेदनम् । न । निवेदने । आङ्पूर्वा
दिदेत्युट् ।

आवेशः । पुं । अहङ्कारविशेषे । आटो-
पे । संरम्भे । अभिनिवेशे । सङ्गे ।
अनुप्रवेशे ॥ ग्रहामये । भूतसञ्चारे ।
भूतादिनारोगे । अपस्माररोगे ।
आवेशनम् । विश० घञ् ।

आवेशनम् । न । शिल्पशालायाम् ।
गृहादन्यस्मिन् कारुणां कर्मस्थाने ॥
भूतावेशे । प्रवेशे ॥ कोपे । परिवेशे ॥

आशक्तः

। सूर्यादिपरिधौ । आविशन्त्यत्र ।

विशप्रवेशने । करणेति ल्युट् युच्वा ।

आवेशिक । वि । अतिथौ । असाधा

रणे । स्वीये । अवेशे अगृहे भव ।

अध्यात्मादिस्वाट्टज् ।

आवेशितः । वि । निवेशिते । स्थापिते

। यथा । नमय्यावेशितधियां कामः

कामायकल्पते । भर्जिता कथिताधा

० । प्रायोबीजायनेशते इति श्रीभा-

गवतेश्रीकृष्णोक्तिः । मयि परमात्म

नीत्यर्थः ।

आवेष्टकः । पुं । प्राचीरादौ । घेर इ

तिभाषा ।

आशंसा । स्त्री । इच्छायाम् । स्पृहाया

। अप्राप्तप्राप्तीच्छायाम् ॥ आशं

स र् । शंसुस्तुतौ । गुरोश्चेत्यः ।

टाप् ।

आशंसितः । वि । वाञ्छिते । आख्या

ते । उक्ते । नपुंसके भावेक्तः ॥

आशंसिता । वि । इच्छावति । आका

ङ्क्षाशीले । आशंसते । आङ् । शा

सुइच्छायाम् । टन् ॥

आशंसुः । वि । इच्छे । इच्छाशीले

। इष्टार्थप्राप्तीच्छौ । आशंसितरि ।

आशंसते । आङ् । शा० । सनाशंसे

त्युः ।

आशक्तः । वि । सम्यक्शक्तिविशिष्टे ।

आशा

आशङ्का । स्त्री । भये । चासे । सङ्कोचे

॥ ईषद्वितर्के ।

आशनः । पुं । असनवृत्ते ।

आशयः । पुं । अभिप्राये । पुनसे । आ

धारे ॥ विभवे । अजीर्णे । चेतसि

॥ वासनाख्ये संस्कारे । आपलविपा

काच्चित्तभूमौशेते इति व्याख्यानात्

। कोष्ठागारे ॥ सक्ताने । आशयवि

ज्ञाने । आशेरते ऽस्मिन् कर्मानुभव

वासना इत्यर्थात् । किम्पज्ञाने ॥ ध

र्माधर्मे । अदृष्टे ॥ श्रयणे ॥ आशय

नम् । श्रीङ्त्वमे । एरच् ॥ इहेशे ॥

यथा । अहमात्मागुडाकेशसर्वभूता

शयस्थितइति ।

आशयाश । पुं । पावके । वङ्गौ । आ

शेरते ऽचेत्याशयः । एरच् । आधारः

। तमश्नाति । कर्मण्यण् ।

आशयिता । वि । भोजयितरि । अशे-

र्यन्तात् टच् ।

आशरः । पुं । अग्नौ । राक्षसे । आश्र

णाति । शृङ्गिंसायाम् । पचाद्यच् ।

आशा । स्त्री । दीर्घाकाङ्क्षायाम् ।

अशक्योपायार्थविषयायां टृष्णाया

म् । अनवगतोपायार्थविषयायां-

वामार्थनायाम् । अप्राप्तवत्त्वाकाङ्

क्षायाम् । अनिर्ज्ञातप्राप्तीष्टार्थमा

र्थनायाम् । आयतार्थाटृष्णायाम् ॥

आशित

यथा । पिशाचमोचनं तीर्थं कतिधा-
नावगाहितम् । तथाप्याशा पिशा-
चीनामाशामिश्रं नमुञ्चतीति । ह-
रिति । दिशि । आसमन्तादश्नुते ।
अशूड्याप्तौ । पचाद्यच् ।

आशापुरसम्भवः । पुं । भूमिजगुगुलौ
। आसापुरीधूप इति भाषा ॥

आशावन्धः । पुं । समाश्रये । मर्कट
जालके । दिग्वन्धे । आशयावन्ध ।
आशायाः बन्धोवा ॥

आशान्तरः । त्रि । दिगन्तरे ।

आशास्यम् । त्रि । आशंसनीये । आ-
शीःसाथे ।

आशितः । त्रि । अशिते । भुक्ते । आ-
शायतेत्यम् । श्रोतनूकरणे । क्तः । आ-
शोरन्यतरस्यामितीत्वम् ।

आशितङ्गवीनम् । त्रि । पुरागोस्तृप्ति
कृतस्थले । पहलैगायजहाँचरी हैं
इति भाषा । त्रिष्वाशितङ्गवीनं तत्त-
गोत्रेभ्यश्चाशिताः पुरा । आशिताः-
भोजिताः गावोयव । अषड्चाशित
ङ्ग्वल्गमितिष्ठः । निपातनात्पूर्वस्य
भुम् ।

आशितम् । पुं । तृप्तौ । न । अन्ना-
दौ । आशिते । भवत्यनेन आशि-
तस्य भवनं वैतिविग्रहे । आशिते भु-
वः करणभावयोरित्याशितशब्दोप-

आशी

पदाङ्गवतेः करणभावयोः खच्प्रत्य-
यः । मुमागमः पूर्णपदस्य । यावता
ऽन्नेनातिथ्यादिर्भोजितो भवतिसण-
वमुच्यते । भावे आशितस्यवम् ॥

आशिता । त्रि । अद्वारे । बहुभोजन
शीले ।

आशिरः । पुं । अग्नौ । सूर्ये । रा-
क्षसे । अश्नुते । अशूड्याप्तौ सङ्घा-
तेच । अश्रातिवा । अशभोजने ।
अश्रेयिर्दितिकिरच ।

आशी । स्त्री । हितस्याशंसने । मस्य
यदपेक्षितं तन्ममतिदमिष्टद्विप्रार्थ-
ने । आशीर्वादे ॥ सर्पतालुगद्वर्ते ।
आशीस्तालुगतादंष्ट्रा तदाविदेन-
जीवति । इति विषविद्या ॥ उ-
ष्णायाम् । अप्राप्तप्रार्थने । ह नामौ-
षधौ । आशास्ते इति विग्रहे । आ-
शुसुहृद्वायाम् । शशुअनुशिष्टौ ।
अस्मात् क्विप्चेति क्विप् । आशासः
कौ उपधायाश्चत्वम् । यदा आशासनं
मनयावा । सम्पदादिः । आशासः क-
विसीत्वम् ।

आशीः । स्त्री । सर्पदंष्ट्रायाम् । सपविषे ॥
हितशंसने ॥ आशीमिवकला मि-
थ्योरितिराजशेखरोक्ता ईकला-
स्तोयम् । आशीराश्वहिदंष्ट्रायामिति
द्विरूपकोशाश्च ।

आशुशु

आशीर्वादः । पुं । आशीर्बचने । मङ्गलप्रार्थनायाम् । आशिषोवाद ।
 आशीविषः । पुं । विषधरे । सर्पे । आशिषि विषमस्य । पृषोदरादिः ।
 आशु । । छिप्रे ।
 आशुः । पुं । न । ब्रीहिप्रभेदे । वर्षाभवाधान्येषट्टिकादौ । पाटले ब्रीहौ ।
 न । द्रुते । शीघ्रे । शीघ्रेक्रियाविशेषणत्वेक्कीवम् । सत्त्वगामित्वे वाच्यलिङ्गम् । अश्रुते । अशूड्याप्तौ ।
 कृवापाजिमिस्वदिसाथशून्यउण् इत्युण् ।
 आशुगः । पुं । वायौ ॥ वाणे । शरे । अर्के । त्रि । शीघ्रगामिनि । आशुः ।
 कृति । अन्यचापीतिगमेर्डः ।
 आशुतोषः । पुं । महादेवे । महेश्वरे । चि । शीघ्रंशन्तुष्टे । आशुशीघ्रतोषस्तुष्टिर्वस्य ।
 आशुपत्नी । स्त्री । गजभक्ष्यायाम् । शक्लकीलतायाम् ।
 आशुब्रीहिः । पुं । आशुधान्ये । पाटले । आशुसंज्ञकोब्रीहिः ॥
 आशुशुचिणिः । पुं । अग्रौ । वायौ । आसमन्तात् शोष्टुमिच्छति । आङ्पूर्वाच्छुष्यतेः सजन्तात् आङिशुषेः सनश्चन्दसीत्यनिः । छान्दसानामपिकचिङ्गावायां प्रयोगः ।

आश्रम

आश्रेकुटी । पुं । पर्वते । इति शब्दमाला ।
 आशौचम् । न । अशुद्धौ । वर्णाश्रमविहितकर्मानुष्ठानसङ्कोचावस्थायाम् ।
 अशौचमेव । स्वार्थे अण् ।
 आश्रय्यम् । न । अपूर्वे । अद्भुते । चिचे । विस्मये ॥ त्रि । अद्भुतवति ॥
 आश्रतिचर्यते अभिनीयते । आश्रयमनित्य इति अभूततद्भावेऽसुट्निपात्यते । यथा । आश्रय्यदिसभुञ्जीत । अद्भुतमित्यर्थः ।
 आश्रमः । पुं । अश्रमनोविकारे । तस्यविकारइत्यण् ।
 आश्रानः । पुं । अरण्ये । सूर्यसारथौ ।
 आश्रमरथः । पुं । ऋषिविशेषे । अश्रमरथस्य गोत्रापत्यम् । गंगादिभ्यो यञ् ॥
 आश्रयानः । त्रि । शोषिते ॥
 आश्रमः । पुं । न । ब्रह्मचारिणि । गृहिणि । वानप्रस्थे । भिक्षौ । यथा । ब्रह्मचारीगृहस्थस्त्वानप्रस्थोयतिस्तथा । एतेगृहस्थप्रभवाश्चत्वारः पृथगाश्रमाः । सर्वेपिकमशस्वेते यथाकालंनिषेविताः । यथोक्तकारिणं विप्रंनयन्ति परमाङ्गतिमिति । अत्रकलौविशेषो यथा । ब्रह्मचर्याश्रमोनास्तिवानप्रस्थोपनिषे । गार्ह-

आश्रम

स्थोभैक्षुवश्चैव आश्रमौ द्वौकलौ
यगे इति ॥ वने ॥ मठे ॥ मुनीनां वा
स्थिताते । आश्रमन्त्यवानेन वा । अ
भुत्पास खेदे च । घञ् । नोदात्तो
यदेशुत्येतिट्ठिर्न । यद्वा । आसम
न्ताङ्गमौ ऽव स्वधर्मसाधनक्लेशात् ॥
परमात्मनि । आश्रमवत् सर्वेषां स
सारारण्ये भ्रमतां विश्रामस्थानं त्वा-
दाश्रमः परमात्मा । अस्यार्थः । आ
श्रमवदाश्रमः यथारण्ये चरतामाश्र-
मश्चायादानां इश्रामस्थानम् एवं
संसारारण्ये भ्रमतां प्राणिनां सुषुप्ते
मोक्षे च विश्रामस्थानं भवति परमे-
श्वर इति ।

आश्रमधर्माः । पुं । आश्रमाणां ब्रह्मचा-
रिप्रभृतीनां शास्त्रविहिते साधने ।
यथा । ब्रह्मचारिणः स्वाध्यायः । गृ-
हस्थस्य दानं दमश्च यज्ञश्च । वानप्रस्थ-
स्य तपः । परिव्राजकस्य अभयसत्त्वसं-
शुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिरिति । य-
स्त्वाश्रमसमाश्रित्य अधिकारः प्रवर्त-
ते । स खल्व्वाश्रमधर्मस्तु भिन्नादण्डा-
दिको यथा । यतीनान्तुश्रमो धर्मो
नियमो वनवासिनाम् । दानमेव गृ-
हस्थानां शुश्रूषा ब्रह्मचारिणामिति
श्रुतिः । महानिर्वाणे तु । पुरैव कथितं
तावत्कलिसम्भवचेष्टितम् । तपः स्वा-

आश्रमाः

ध्यायहीनानां नृणामस्यायुषामपि-
। क्लेशप्रयासाशक्तानां कुतो देहपरिश्र-
मः । ब्रह्मचर्याश्रमेनास्तिवानप्रस्थो-
ऽपि न प्रिये । गार्हस्थो भैक्षुकश्चैव आ-
श्रमौ द्वौकलौ युगे । गृहस्थस्य क्रियाः
सर्वा आगमोक्ता । कलौ शिवे । नान्य-
मार्गैः क्रियासिद्धि कदापि गृहमेधि-
नाम् ॥ भैक्षुके प्याश्रमे देवि वेदात्तं
दण्डधारणम् । कलौ नास्त्येव तं ने-
यतस्तच्छ्रौत संस्कृतिः । शैवसंस्कार-
विधिनावधूताश्रमधारणम् । तदे-
व कथितं भट्टे संन्यासग्रहणं कलौ ।
विप्राणामितरेषाञ्च वर्णानां प्रवले-
कलौ । उभयथाश्रमे देविसर्वेषा-
मधिकारिता । सर्वेषामेव सं-
कर्माणि शैववर्त्मना । विप्राणामितरे-
षाञ्च कर्मलिङ्गं पृथक् पृथक् । इत्यु-
क्ते रागमोक्त एव आश्रमधर्मः कला-
वनुष्ठेयः । स च तस्मादेव तन्त्रोत्तम-
दनुसन्धेयः ।

आश्रमवित् । पुं । दक्षप्रभृतिषु । तैश्चि-
आश्रमाः परमार्था इति समर्थयन्ते ।
तदसत् । वेपथ्याश्रमशब्दार्थत्वे श्रद्धा-
देरपि वसङ्गात् । जातेषु दुर्विवेचन-
त्वात् । तन्मूलस्थीश्रमस्य दर्शयितुम-
शक्यत्वात् । सस्कारस्य च देहसमवा-
यित्वे पारलौकिकत्वायोगात् । अस-

आश्रितः

ज्ञेयात्मनितदसम्भवात् ।

आश्रमिकः । चि । आश्रमयुक्ते ।

आश्रमी । पुं । ब्रह्मचर्याद्याश्रमविशिष्टे । अनाश्रमी न तिष्ठेत दिनमेकमपि द्विजः ।

आश्रयः । पुं । व्यपदेशे । सामीप्ये ।

आधारे । अवलम्बे । यथा । परिजनस्य राजादिः ॥ निकीते । आयतने ।

गृहे । रात्रां सन्त्यादिषड्गुणान्तर्गतगुणविशेषे । अरिणापीक्ष्यमानस्य जिगीषोर्वल्लब्दाश्रयणे । विषये ।

आश्रयणम् । अञ्ज वरच् ।

आश्रयाश्र । पुं । अग्नौ । पावके । चिच

कटचे । त्रि । आश्रयनाश्रके । आ

वसिनि । आश्रयमाधारमश्रान्ति अश्रभोजने । कर्मण्यण् ।

आश्रयासिद्धः । पुं । हेत्वाभासविशेषे ।

यथा । गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दं स्वान् सरोजारविन्दवत् इति । अच

गगनारविन्दमाश्रयः सच नास्त्येव ।

आश्रयः असिद्धोयस्यसः ।

आश्रवः । पुं । अङ्गीकृतौ । क्लेशे । त्रि ।

प्रवृत्तिनिवृत्त्योर्विधातुंशक्ये । वचनस्थिते ॥ आश्रुषोतिकाक्यम् । शु

अवसे । पचाद्यच् । आङ्पूर्वाच् । शृणोतेर्द्देशोऽरब्बा ।

आश्रितः । त्रि । आश्रयप्राप्ते । शरणान्

आश्रय

ते । आधेये । उपविष्टे ॥ न्यायमतेप

रमाणवाकाशादिनिश्चयद्रव्यभिन्नस-

र्वद्रव्याणामाश्रितत्वंसाधर्म्यम् । आ

श्रयति आश्रीयतेत्यवा । अञ्च् ।

गच्छर्थेति कर्मणिवा क्त ।

आश्रुतः । चि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ।

कृतश्रवणे । आकर्णिते । आश्रूयते

स्य । श्रुश्रवणे । क्तः ।

आश्लिष्टः । त्रि । आलिङ्गिते । श्लिषआ

लिङ्गने । गच्छर्थार्कर्मकेति क्तः ।

आश्लेषः । पुं । आलिङ्गने । एकदेशस

न्वन्धे । आश्लेषणम् । श्लिष । घञ् ।

आश्रम् । न । अश्रीये । अश्रवृन्दे । अ

श्रानांसमूहः । हस्याभावे अण् ।

अश्रस्यकर्मभावयोः । प्राणभृज्जाति

त्वात् अञ् । चि । रथादौ । अश्रैश्च

ह्यते । शेष इत्यण् ।

आश्रतराश्रिः । पुं । बुद्धिबलमुनौ । अ

श्रतराश्रस्यापत्यम् । इञ् ।

आश्रय्यम् । न । अश्रय्यद्वयफले । अ

श्रयस्यफलम् । प्रक्षादिभ्योश्च विधे-

र्न लुक् ।

आश्रयुजः । पुं । आश्रिनमासे । अश्र

युजीपौर्णमास्यस्मिन्नस्ति । सास्मि

नपौर्णमासीति अण् ।

आश्रयुजो । स्त्री । आश्रिनपूर्णिमायाम्

। अश्रयुजायुक्तापौर्णमासी । नञ्

आषाढ

वेणुयुक्तकाल इत्यण् । टिट्ठेति-
डीप् ।

आश्वलायनः । पु । ऋषिविशेषे । अ-
श्वलस्यगोत्रापत्यम् । नडादिभ्यः
फक् ।

आश्वस्तः । चि । जातविश्वासे ।

आश्वसः । पु । निर्हतौ । आश्वयिका
परिच्छेदे । आश्वयप्रदाने । आश्व-
सनम् । श्वसप्राणने । घञ् ।

आश्वसकः । चि । आश्वसकारिणि ।

आश्विनः । पुं । शरद प्रथमेमासे । इषे
॥ तत्रजातस्यफलम् । रात्रांप्रियः का-
व्यकलाविदग्धः स्याद्दर्भगर्भाग्रसुती
क्ष्णुद्वि । सुखीवदान्योबहुमान-
शाली भक्तो भवेदाश्विनमासजन्मे-
ति । अश्विन्यायुक्तापौर्णमासी अ-
स्मिन्नस्ति । सास्मिन्पौर्णमासीत्य-
ण् । रवेःकन्याराशिस्थितिकाले ।

आश्विनेयौ । पुं । अश्विनीकुमारवोः ।
स्वर्बैद्ययोः । अश्विन्याः अपत्ये । स्त्री
भ्योठक् । नित्यदिवचनान्तः ।

आश्वीनः । चि । एकाहेनैकाश्वगम्य
मार्गे । अश्वेनैकाहेनातिक्रम्यते ।
अश्वस्यैकाहगम इति खञ् ।

आषाढः । पुं । ग्रीष्मद्वितीयमासे । शु-
चौ । आषाढीपौर्णमासी अस्मिन्
। सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् । तत्र

आश

जातस्यफलम् । अनल्पजल्पी प्रमदा-
भिलाषी प्रमादशीलोगुरुवत्सलश्च
। बहुव्ययो मन्दहुताशनस्या दाषा-
ढमासप्रभवोमनुष्यइति । व्रतिनां
पालाशदण्डे । आषाढीपूर्णिमाप्र-
योजनमस्य । विशाखाषाढादण् म-
न्यदण्डयोरित्यण् । मलयचले ॥
रवेर्मिथुनराशि स्थितिकाले ।

आषाढकः । पुं । आषाढमासे ।

आषाढभवः । पुं । भौमग्रहे । चि ।
आषाढजाते ।

आषाढभूः । पुं । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

आषाढा । स्त्री । पूर्वाषाढायाम् ॥ उ-
त्तराषाढायाम् ॥

आषाढाभूः । पुं । मङ्गलग्रहे ।

आषाढिः । पुं । रतिदेव्यास्थाने ॥

आषाढी । स्त्री । आषाढमासस्यपूर्णि-
मायाम् । आषाढयायुक्ता पौर्णमा-
सी । नक्षत्रेणयुक्तकालइत्यण् । त-
तो डीप् ।

आषाढीयः । चि । आषाढायांजाते ।
अविष्ठाषाढास्यांछण् वक्तव्यः ।

आष्टम् । न । आकाशे । वियति । अ-
श्रुते अश्रूयासी सङ्घातेच । अश्ना-
तिवा । अशभोजने । भ्रातृजगमिन-
मीत्यादिनाष्टनृद्विष्टम् ।

आश । । स्वरणे ॥ अपाकरणे ॥ को-

आसक्तिः

पे॥आःरचस्तिष्ठतिष्ठ । सन्तापे । य
था । विद्यामातर माः प्रदर्श्यन्तपशू-
नभिज्जामहे निखुपाइति । पीडाया
म् । आ शीतम् । क्रोधाविष्कारे ॥ सा
टोपतर्जने । आस्ते । आसउपवेशने
। किप् । आङ्पूर्वादसतेर्वा ।

आस । ॥ । बभूवेत्यर्थे ॥

आसः । पुं । धनुषि । अस्यन्तेशरा अने
॥ असु० । अकर्त्तरिचकारकेसं-
ज्ञायामिति घञ् ।

आसक्तः । वि । आसक्तिविशिष्टे । विष-
यान्तरपरिहारेण सर्वदानिविष्टे । त-
त्परे । प्रसिते । अत्यन्तरते । न ।
नित्ये । अनवरते । आसञ्जि । षञ्
ङ् । कर्मणि क्तः ॥

आसक्तिः । स्त्री । अनुरागे । प्रीतौ ।
आनुरक्तौ । आङ्पूर्वात् षञ्जे क्तिन् ।
आसङ्गम् । न । अनवरते । नित्ये ॥ पुं ।
अभिनिवेशे । परिष्वङ्गे । प्राप्तस्यो-
पस्थितेपि विनाशे संरक्षणाभिलाषे
। कर्तृत्वाभिमाने । भोगाभिलाषे
। वि । तद्युक्ते । स्त्री । तुवर्थ्याम् ।
सौराष्ट्रमदि । आसञ्जनम् । षञ्
घञ् ।

आसङ्गिनी । स्त्री । वातभ्रमे । वाच्या-
याम् ।

आसक्तिः । स्त्री । सङ्गमे । लाभे । स

आसनः

त्रिघौ ॥ पदसन्निधानकारणे । यत्
पदार्थस्य यत्पदार्थेनान्वयोपेक्षित-
स्तथैव व्यवधानेनोपस्थितिकारण-
मिति न्यायमुक्तावली ।

आसन । पुं । जीवकद्रुमे । अस्थितिः ।
असुक्षेपणं । ल्युः । प्रज्ञाद्यण् । न
। विरदस्तन्वदेशे । यच्चमहामात्रो
निवसति । पीठा चौकी इत्यादिभा-
षाप्रसिद्धे पीठे । विष्टरे । विजिगीषो
दुर्गादीनवर्तयत स्थितौ । याचानि
वर्त्तने । अरिविजिगीष्वोः प्रतिवद्गुण-
तथो । कालप्रतीक्षयातूष्णीमवस्थाने
। यथा । परस्वस्यसैन्यानां साम्यज्ञा-
त्वाविचक्षणः । आसनं स्वामिनेब्रूया-
न्मन्त्रीस्वामिहितेरतइति ॥ अष्टाङ्ग-
योगस्यतृतीययोगाङ्गे । पञ्चप्रकार-
करचरणादि सस्थानविशेषे । यथा ।
पद्मासनं स्वस्तिकास्यं भद्रं वज्रासनं त-
था । वीरासनमिति प्रोक्तं क्रमादास-
नपञ्चकमिति ॥ एषालक्षणाणि य-
थास्थानेद्रष्टव्यानि । अन्यच्च । आस-
नानि कुलेशानि यावन्तो जीवज-
न्तवः । चतुरशीति लक्षाणि चैकैक-
समुदाहृतम् । आसनेभ्यः समस्तेभ्य-
साम्प्रतं द्वयमुच्यते । एकंसिद्धासनना-
मद्वितीयकमसासनम् ॥ इति निरु-
त्तरतन्त्रम् । स्थिरमुखमासनमिति

आसवः

पतञ्जलिः ॥ सुखेनैव भवेद्यस्मिन्नज
स्त्रं ह्यस्मिन्ननम् । आसनं तद्विजानी
यान्नंतरत्सुखनाशनमिति पूज्यपा
दः । आस्यतेऽत्र । आस उपवेशने
। कर्णेति ल्युट् । शृङ्गारासनानि
बन्धशब्देद्रष्टव्यानि ।

आसनबन्ध । पु । उपवेशने ।

आसना । स्त्री । स्थितौ । आस्यतेऽस्या

म । आस० ग्यासश्चोयुच् ।

आसनी । स्त्री । विपणौ ॥ स्थितौ ।

आसन्दः । पु । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ।

आसन्दो । स्त्री । क्षुद्रखट्वायाम् । पीठ

कायाम् । सभामध्यवेदिकायाम् ।

आस्यतेऽस्याम् । आस० । अब्दादय
श्चेति साधुः ।

आसन्नः । त्रि । निकटे । उपस्थिते ॥ आ
सीदति स्म । गत्यर्थेति क्तः । आसा
द्यतेस्मेति वा । क्तः ।

आसन्यः । पु । प्राये । त्रि । आस्यभवे ।

आस्येभवः । यत् । पद्वन्नेत्यासन्नादे

शः प्रभृतिग्रहणस्य प्रकारार्थत्वात् ॥

आसवः । पुं । मद्यमात्रे । मद्यविशेषे ।

मैरेवे । श्रीधौ । श्रीधुरिचुरसैः प

कैश्चकौरासवो भवेत् । मैरेयं धात

क्रीपुष्पगुडधानास्त्रसंहितमिति मा

श्वेन भेद इति । आर्षे रासावयेतु ।

शर्करासवमात्रीकाः पुष्पासवफला

आसित

सवाः । वासचूर्णे श्वविधैर्दृष्टास्तैस्तैः

पृथक् पृथगित्युक्तम् । कुङ्कुमभट्टस्तु ।

आस्यते इत्यासवो मद्यानामवस्था-

विशेषः सद्यः कृतसंसाधनः सञ्जातम-

द्यभाव इत्याह ॥ यदपक्वौषधाम्बुध्या

सिद्धं मद्यं स आसवः । आसवस्य गुणा

चेयावीजद्रव्यगुणैः समाः । आस्ये

यते । घृज् अभिषवे । ऋदोरप् ॥

आसवद्रुः । पु । तालवृक्षे ।

आसादनम् । न । सन्निधापने । स्थापने ॥

आसादितः । त्रि । प्राप्ते । लब्धे । आलि

वंशीधरे कामकेलीपरे । किं मया सा

दितं मौनमारोपितम् । आयेजिते

। सन्निधापिते ॥ आसाद्यते स्म ।

घट्ट० । ग्यन्तः । क्तः ।

आसारः । पुं । धारासम्पाते । वेगवृष्टौ

। सुहृदले । प्रसरणे । सैन्यानां सर्व

तोत्थासौ । अन्वागच्छदले । आस

रणम् । आस्रियतेनेन वा । खगती ।

घञ् ।

आसिकः । त्रि । खड्गधारिणि । आसि-

प्रहरणमस्य । प्रहरणमिति ठक् ।

आसिका । स्त्री । आसने । आसद्यवे

शने । धात्वर्थनिर्देशेण लृट् ॥

आसिकः । त्रि । ईषत्सिक्के ॥

आसितम् । न । स्थानविशेषे । आस्यते

ऽस्मिन् । आस० । तोषिकरस्ये चेत्य

आसुर

धिकरणे क्तः ॥

आसीनः । पि । उपविष्टे । वैठा इति भाषा । आसने उपविष्टे । अचले ॥ बुद्धावभिव्यक्तविज्ञानप्रकाशने । आस्ते । आस० लटः शानच् । ईदासः ।

आसीनप्रचलायितम् । न । उपविश्य निद्रावशेन दोलने । ऊँघना इति भाषा ॥

आसुतिः । पुं । अभिषवे । मद्यसन्धाने । मदचुवाना इति भाषा । पुञ्० क्तिन् ।

आसुतीवलः । पुं । कन्यापाले । शूद्रजातिविशेषे ॥ यज्वनि । शौण्डिके । आसुतिरस्यास्ति । रजःकृष्यासुतिपरिषदोवलच् । वले इति दीर्घः ।

सुरः । पुं । असुरे । प्रजापत्ये । ब्राह्मणवृद्धविवाहान्तर्गतविवाहविशेषे । आसुरेद्रविणादानात् इति याज्ञवल्क्यः । आतिथ्योद्रविणदत्त्वा कन्यायै चैव शक्तिः । कन्याप्रदानं स्वाच्छन्द्यादासुरो धर्म उच्यते इति मनुः । अस्य मानुष इत्यपि संज्ञा । शुक्लेन मानुष इति हारीतक्यात् । असुराणामिवायम् । अश् । न । विडलवणे । असुरस्य कर्मभावयोः । वि । असुरसम्बन्धिनि । अण् । सुरनिश्चयः । पु । वेदार्थविरोधिनि निश्चये । आसुरो विपर्यासरूपो वेदार्थविरोधी निश्चयो यस्य ॥

आसुरी

आसुरभावः । पुं । हिंसावृत्तादिस्वभा

वे । आसुराणां मसुरप्रकृतीनां भावः स्वभावः ।

आसुरस्वम् । न । अयज्वनांधने । यागादिशून्यानां वित्ते । अयज्वनान्तयद् वित्तमासुरस्वं तदुच्यते इति मनोः । आसुराणां स्वम् ॥

आसुरिः । पुं । कपिलमुनेः शिष्ये ब्राह्मणे ॥

आसुरी । स्त्री । राजिकायाम् । छेदभेदाद्यात्मिकायां चिकित्सायाम् । असुरस्येयम् । तस्येदमित्यण् । अम्यतिवा । असेवरन । प्रज्ञाद्यण् । टिट्ठेति ङीप् ॥

आसुरीप्रकृतिः । स्त्री । आह्वानम्यनुज्ञातविषयभोगहेतुरागप्रधानायां राजस्यां प्रकृतौ । वैदिकनिषेधात् क्रमेण स्वभावसिद्धरागवेषानुसारि सर्वानर्थहेतुप्रवृत्तिहेतुभूतायां राजस्यां प्रकृतौ । विषयभोगप्राधान्येन रागप्रावल्यादासुरीत्वम् ।

आसुरीसम्पत् । स्त्री । असुररम्यहेतुभूतायां रजस्तमोमय्या सम्पदि । अशुभवासनासन्ततौ ॥ यथा । दम्भोदर्पोभिमानश्चक्रोधः पातुष्यमेव च । अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थसम्पदमासुरीमिति । शरीरारम्भकाले पापकर्मभि

आस्कन्दि

रभित्यक्ता मभित्यज्यजातस्यकुपुरुष
स्यदम्भाद्या अज्ञानान्तादोषाएवभव
न्ति न च्चभयाद्यागुणाद्व्यर्थः ।

असिकः । पुं । आसेचने ॥

आसेक्यः । पुं । नपुंसकविशेषे । तल्ल
क्षण्यथा । पित्रोस्तुस्वल्पवीर्यत्वादा
सेक्यः पुरुषो भवेत् । स शुक्रं प्राप्य
लभते ध्वजाव्रतिसंशयमिति ॥

आसेचनः । त्रि । अट्टसिकृति । असे
चनके । न आसिच्यतेमनोत्र । धि
चक्षरणे । करणेति ल्युट् ।

आसेचनकम् । त्रि । असेचनके । आसे
चने ॥ संप्रायांकन् । तदासेचनकं
दृष्टेर्नास्त्यन्तोयस्यदर्शनात् ।

आसेदिवान् । त्रि । आसने ।

आसेधः । पुं । राजाज्ञया ऽवरोधे ।

आसेवनम् । न । पौनः पुन्ये ॥

आसेवा । स्त्री । स्वारसिक्यां प्रवृत्तौ ।

आस्कन्दनम् । न । तिरस्कारे । रणे ।

संशोषय । स्कन्दिर्गतिशोषणयोः
भावे ल्युट् ।

आस्कन्दितम् । न । अश्वगतिविशेषे ।

उत्तेरिताख्येवेगे ॥ स च सम्यग्गतिः ।

आस्कन्दने । स्कन्देः स्वार्थण्यन्तात्

भावेक्तः । आस्कन्द सञ्जातोऽस्य ।

तारकादिच्चादितज्या ।

आस्कन्दितकम् । न । आस्कन्दिते । अ

आस्तिका

श्वानांपञ्चममतौ । उत्तेरिते । उप
कण्ठे ।

आस्तः । धि । चित्ते ।

आस्तरः । पुं । करिकम्बले । वस्त्राद्या
स्तरणे ।

आस्तरणम् । न । हस्तिपृष्ठस्थितचित्र
कम्बले । प्रवेण्याम् । भूलङ्गतिभा
षा । आस्तीर्यते ऽनेनवा । स्तृञ् आ
च्छादने । कर्मणि करणेण ल्युट् ।

आस्तारकः । पुं । माषेण्डरीप्रभृति
खाद्यद्रव्यसिद्ध्यर्थं स्थालीस्थजलोप-
रिदीवमाने दृणादौ । थर इति-
भाषा ॥

आस्तावः । पुं । यक्षीयदेशविशेषे । या
क्षिकानां संवाददेशे ॥ आगत्य
बन्धस्मिन् । टुञ्स्तुतौ । घञ् ।

आस्तिकः । पुं । मुनिविशेषे । सतुजर
त्कारमुनेः पुषः । तत्पिता गर्भस्थं तं
आत्मा अस्तीत्युक्त्वा गतइत्यस्मा-
दास्तिकः । इति महाभारतम् ॥ आ
स्तीके ॥ त्रि । नास्तिकभिन्ने । वेद
प्रमाणवादिनि । अद्वालौ । अस्तिप
रलोक इत्येवं मतिर्यस्यसः । अस्ति
नास्तिदिष्टमतिरिति अस्तीतिनिपा
तात् यदा वचनसामर्थ्या दस्तीत्या
ख्यातात् ठक् ।

आस्तिकार्थदः । पुं । जनमेजयेरात्रि ॥

आस्पद

आस्तिक्यम् । न । अद्यायाम् । आस्ति
कस्यकर्म भावि वा । पुरो० यक् ।
आस्तीकं । पुं । मनसापुत्रे आस्तिक
मुनौ ।

आस्तीकजननी । स्त्री । मनसादेव्या
म् ।

आस्था । स्त्री । आलम्बनायाम् । स्था
ने । यत्ने । अवेक्षायाम् ॥ आस्था
न्याम् । आतिष्ठन्त्यस्थाम् आस्थानं वा
। ष्टा० । आतश्चोपेक्ष्यङ् । टाप् । ता
त्पर्येषवर्त्तने ।

आस्थानम् । न । सभायाम् ॥ निवास
स्थाने । आतिष्ठन्त्यस्मिन् । ष्टा० अ
धिकश्चे ल्युट् । यत्ने ॥

अस्पान्तिकेतनाजिरम् । न । सभाम्
गडपाक्षमे ।

आस्थानी । स्त्री । सभायाम् । आति
ष्ठन्त्यस्थाम् । ष्टा० । अधिकरणे ल्युट्
। ङीप् ।

आस्थानाधूर्तः । वि । सभाधूर्तः ।

आस्थितः । वि । आरूढे । प्राप्ते ॥ आ
डपूर्वातिष्ठतेर्गन्त्यर्थेतिक्तः । यति
स्यतीतीक्ष्णम् । अङ्गीकृतवति ।

आस्थितिः । स्त्री । आस्थायाम् । तात्
पर्येषवर्त्तने ।

आस्पदम् । न । यदे । स्थाने । प्रतिष्ठा
याम् । यथा । अनुवाद्यमनुक्तात् न

आस्फोटा

विधेयमुदीरयेत् । न ह्यलव्यास्पदं
किञ्चित्कुञ्चित् प्रतितिष्ठतीति* ।
कृत्ये । प्रभुत्वे । दशमगृहे ॥ आ
पद्यते ऽस्मिन् । आत्मनः पदस्थानं-
वा । आस्पदं प्रतिष्ठायामितिनिपा
तनात् सुट् ।

आस्पन्दनम् । न । कम्पने । स्पन्दने ।

आस्फालः । पुं । हस्ति कर्षास्फालने ।
भालम्भलायाम् ।

आस्फालनम् । न । ताडने । आटोपे
। प्रागल्भ्ये ।

आस्फुजित् । पुं । शुक्राचार्ये ।

आस्फोटः । पुं । अर्कद्रुमे । शूरादेर्वा
ह्वादिशब्दे । आस्फोटयति । स्फुटि
र विकसने । अच् ।

आस्फोटकः । पुं । खरोट इति भाषाप्र
सिद्धे शैलपीलौ ।

आस्फोटनम् । न । मुद्रणे ॥ विकाशे
। वाह्वादिशब्दे । स्फुटने । आ स्फुटे
ल्युट् ॥

आस्फोटनी । स्त्री । वेधनिकायाम् ।
मुक्तादिवेधिन्याम् ॥ आस्फुत्यते ऽन
या । स्फुटभेदनेचुरादि* । करणे-
ल्युट् ।

आस्फोटा । स्त्री । नवमह्याम् । वनम
ह्याम् । आस्फोटयति । स्फुटिर* ।
पचाद्यच् ॥

आस्था

आस्फोटितम् । न । करास्फोटे ।

आस्फोतः । पुं । अर्कदृचे ॥ कोविदा-

रे । भूपलाशदृचे ॥ आस्फोटयति ।

स्फुटिर्० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ।

आस्फोतकः । पुं । अर्कपर्णे ।

आस्फोता । स्त्री । अपराजितायाम् ॥ व

नमन्याम् । सारिवायाम् । हापर-

मासीति गौडभाषाप्रसिद्धदृचवि-

शेषे । कुष्ठविषरोगनाशित्वं मस्यगु-

णः ॥ टाप् ।

आस्माक' । त्रि । अस्मत्सम्बन्धिनि । यु

ष्मदस्मादेरितिपक्षेऽण् । तस्मिन्नणि

त्रयुष्माकास्माकौ ।

आस्यम् । न । मुखे । मुखमथ्ये । त्रि ।

मुखमथ्यभवे । आस्यन्दते अन्नादि

ना प्रस्रवति । आस्यन्दतेवा अन्ना

दिना द्रवीक्रियते । स्यन्दप्रस्रवणे ।

अन्येभ्योपीतिङः । यद्वा । अस्यते व

र्णोऽयेन अस्यतेग्रासेऽस्मिन्वा । असु

क्षेपणे । कृत्स्नल्युट इति श्यत् ।

आस्यपचम् । न । पक्ने । आस्यमिवाच्चा

गयस्य ॥

आस्यचाङ्गलः । पुं । शूकरे ।

आस्यलोमः । न । श्लश्रुणि ।

आस्यशुद्धिः । स्त्री । मुखस्यप्रकृतरस

त्वे ।

आस्या । स्त्री । स्थितौ । आसनम् । आ

आहतः

सउपवेशने । ऋहलोऽर्थत् । बाहु

लकात् यग्वा ।

आस्थासवः । पुं । खालायाम् ।

आस्त्रपः । पुं । मूलनक्षत्रे ।

आस्त्रवः । पुं । क्लेशे । अनेकान्तवादि

नां पदार्थान्तरे । चक्षुरादीन्द्रियप

ञ्चकस्य यथास्वं प्रवृत्तौ ॥ वृत्तिः

पञ्चविकल्पा ध्रुवध्रुवा चक्षुरादिव-

र्गस्य । यैषास्त्रवत्यजस्रंयतस्त तो

साविहास्त्रवः प्रोक्त इत्याहुः ।

आस्वादः । पुं । रसे । रसानुभवे ।

आस्वादवान् । त्रि । रसवति । स्वाधु

युक्ते ।

आस्वादितः । त्रि । भुक्ते । लीढे ।

आह । अ । क्षेपे । नियोगे । दृढ आ

वने ॥ उवाचेत्यर्थे ॥ कालमात्रेनि

पातोऽयम् ॥

आहकज्वरः । पुं । नासाज्वरइतिप्रसिद्ध

नासारोगविशेषे । तल्लक्षणं यथा ।

तनुनारक्तशोथेन युक्तोनासापुटान्त

रे । गात्रशूलज्वरकरः श्लेष्मणाद्या

हकज्वरइति ॥

आहत' । त्रि । गुणिते । ताडिते । मि

थ्योक्ते । स्वार्थके । वन्ध्यासुतोसी

त्यादिवचने । चाते ॥ पुं । आनके ।

ढक्कायाम् । न । पुरातनेवस्त्रे । नू

तनेवस्त्रे । स्वार्थकवाक्ये । आधू

आहरः

शिते । आहन्यतेऽस्य । हन० क्तः ॥

आहतलक्षणः । वि । कृतलक्षणे । गुणैः
प्रसिद्धे । आहतमभ्यस्तलक्षणं यस्य ॥

आहरः । पुं । उच्छ्वासे । अन्तर्मुखश्वासे ॥

आहरणम् । न । द्रव्याद्यानयने । अ-
मानीते ।

आहव० । पुं । युद्धे । यज्ञे ॥ आह्वानम्
आहूयते ऽस्मिन्निति वा । ह्वेञ्-स्प-
र्द्धायांशब्देच । आडियुद्ध इत्यप्स-
म्यसारणञ्च ।

आहवनम् । न । यागे । आसमस्तात्
जुहोत्यस्मिन् । ल्युट् ।

आहवनीयः । पुं । यज्ञाग्निविशेषे । हो-
मार्हे । आहुत्यधिकरणे । गार्हप-
थ्याग्नेरुद्धृत्यहोमार्थं योग्निः संसृजि-
यते तस्मिन् । आहूयते प्रीण्यते प्र-
क्षिप्यते वा हविरच । कृत्यल्युट् इत्य-
धिकरणे अनीयर् । यद्वा । आहवन-
मर्हति । तदर्हतीतिङ् ।

आहाः । पुं । अभियोक्तारि । आजिही-
ते । ओहाङ्गता । विच् । विश्वपा-
वत्प्रक्रिया ।

आहारः । पुं । द्रव्यगलापः । करणे । जे-
मने । भोजने । चर्ष्यचोष्यलेह्यपे-
यात्मके दृष्टफले । सात्त्विकराजस-
तामसभेदात्त्रिविधे । आहरणम्
हृञ् । घञ् । यद्वा । आहरन्ति

आहित

रसमस्मात् । अकर्तरिचेति घञ् ॥

आह्रियते इ० व्यु० अन्ने । हारे ।
आहरणे ।

आहारसम्भवः । पुं । शरीरस्थरसधातौ ।

आहार्यम् । चि । आगन्तुके । आहर-
णीये । आरौप्यमाणे । आहर्त्तुं
योग्यः । हृञ् । ऋहलोर्यत् । पुं ।
नाभ्योक्तौ भूषादिना रचिते व्यञ्जक-
विशेषे ।

आहार्यशोभा । स्त्री । कृत्रिमशोभा-
याम् । चित्रभूषादिना कृतद्युतौ ।

आहावः । पुं । निपाने । कूपसमीपे
पञ्चादीनां जलपानाय प्रस्तरादि-
निर्मिते जलाशये । खेत्त इतिभाषा
॥ आह्वाने ॥ युद्धे । विग्रहे । आहूयन्ते
ऽच । ह्वेञ् स्पर्द्धायांशब्देच । निपा-
नमाहाव इति ह्वेञ् । सम्प्रसारण-
मप्रच्ययश्च निपाने निपात्यते ।

आहिकः । पुं । पाणिनिमुनौ ॥ केतुग्रहे ॥

आहिण्डकः । पुं । निषादेन वैदेह्याज-
निते अन्त्यजविशेषे । अस्थिच बन्ध-
नस्थानेषु बाह्यसंरक्षणा दाहिण्डि-
कानामित्यौशनसेवृत्तिरुक्ता । का-
रावराहिण्डकयोः समानमातापि
तृकक्षेपि वृत्तिभेदात् संज्ञाभेदः ।

आहितः । चि । अर्पिते । निहिते ।
न्यस्ते । स्थापिते । संपादिते । कृते ।

आहुल्य

यथा । आहितोजयविपर्ययोपिमे
 स्नाथ्य एव परमेष्ठिनात्वयेति रघु-
 वंशे रामं प्रतिभार्गववाक्यम् । आधी-
 यतेस्म । डुधाञ्० क्तः । दधातेर्हि ।
 आहितलक्षणः । चि । सौन्दर्यादिगुण
 विशिष्टे । गुणैः प्रतीते । प्रख्यातगु-
 णे । आहितानिलक्षणाणि यस्मिन् ॥
 आहिताग्निः । पुं । अग्निहेचिणि । सा
 ग्निके ॥ आहितः अग्निर्येन । बाहि
 ताग्न्यादिः ।
 आहितुण्डकः । चि । व्यालगाहिणि ।
 अहेस्तुण्डं मुखं तेन दीव्यति । तेन
 दीव्यतीति ठक् ॥
 आहुकः । पुं । उग्रसेने ।
 आहुतम् । न । भूतयज्ञे । पञ्चमहा-
 यज्ञान्तर्गतन्ययज्ञे । चि । हुतव-
 स्तुनि । समिधादिहविर्भिराभिमुख्ये
 नहुते ।
 आहुतिः । स्त्री । देवयज्ञे । हेम । देव
 मुद्दिष्यमन्त्रोच्चारणपूर्वकाम्नौ ह-
 विर्निक्षेपे । तत्रविशेषो यथा । अलो
 रुद्धेसस्कुलिङ्गेवामावर्त्ते भयानके
 । आर्द्रकाष्ठैः समुत्पन्ने फुत्कारवति
 पावके । कृष्णार्चिषि सुदुर्गन्धे तथा
 लिहतिमेदिनीम् । आहुतिं जुहु
 याद्यस्तु तस्यनाशोभवेद्भ्रुवमिति ।

आहुल्यम् । न । तरवट इ० काश्मीरा-

आहोस्वि

दिषु प्रसिद्धेषुपविशेषे । काञ्चनपु
 ष्ये । शिन्वीफले ।

आहूतः । चि । कृताह्वाने । ह्वयतेः
 कर्मणिक्तेसम्प्रसारणदीर्घौ ।

आहूतसम्प्रवः । चि । प्रलयकालपर्य
 न्ते । आहूतस्य विश्वस्य सम्प्रवःसखि
 ले सम्यक् प्रवर्तनं यच्च ।

आहूतिः । स्त्री । आह्वाने । आहुपूर्वात्
 ह्वेञ् स्त्रियांक्तिन्निति भावेक्तिन ।
 सम्प्रसारणम् ।

आहृतः । चि । आनीते ।

आहेयम् । चि । अहिसम्बन्धिविषास्थ्या
 दौ ॥ अहौभवम् । इतिकुक्षीत्या
 दिना ठक् । स्त्री । आहेयी ।

आहो । अ । मन्त्रे ॥ विकल्पे । चि ।
 । आहन्ति । हन्तेर्डा मत्तयय ।

आहोपुरुषिका । स्त्री । दर्पोत्यात्मस-
 भावनायाम् । आत्मनि शक्त्याविष्कर
 णे । अहो अहम्पुरुषः । शुसुपेतिस
 मासः । अहोइति अहमिच्छर्थे । मयू
 रय्यंसकादित्वादासमासः । अहोपु
 रुषस्यभावः मनो० वुज । आहोपुरुषि
 कादर्पाद्यास्यात् सम्भावनात्मनीच्य-
 मर ।

आहोस्वित् । अ । विकल्पे । आहो ।
 आहो चम्बितच ।

आहू । पुं । अह्नां समूहे । खण्डिका

इ

दिक्त्वा दञ् । अङ्गष्टखारेवेति नियमा
ट्टिलेप्पेन ।

आङ्गिकः । दिननिर्वर्त्ये । दिनसाध्ये ।

दिनसम्बन्धिनि । न । प्रकरणसमू

हे । ग्रन्थभागे । भोजने । नित्यक्रि

यायाम् । अङ्गानिर्वृत्तम् । तेननि

र्वृत्तमिति दञ् । आङ्गिकश्च सन्धा-

न्तंभवति ।

आश्रादः । पुं । मेघशब्दे । स्तनने ।

आश्रादः । पुं । आनन्दे । हर्षे ।

आश्रादितः । त्रि । आनन्दिते । हृष्टे ।

आश्रयः । पुं । नामनि । आश्रयति-

इत्याश्रयः । आतोनुपसर्ग इति के

प्राप्ते कविषौ सर्वत्रप्रसारणिभ्योऽ

तडः । तैर्यायते प्राप्यते । या० ।

घञर्थकः ॥

आश्रा । स्त्री । नाम्नि । संज्ञायाम् ।

आश्रान्माश्रा । आतश्चोपसर्ग

इत्यड् ॥

आश्रानम् । न । आवाहने । आका

रणे । हूतौ ॥ नामनि । आङ्पूर्वा

त ह्वेओ ल्युट् ।

इः

इक्षुः

अनुकम्पायाम् । खेदे ॥ सम्बोधने ।

जुगुप्सायाम् ॥ विस्मये ॥ प्रत्यक्षस

न्निधावितिकश्चित् ।

इक्षुः । पुं । कामदेवे । मदने । इकारे ।

इक्षुः । पुं । वंशाङ्कुरे ।

इक्षुः । पुं । तृणविशेषे । बहुमूले ।

इक्षुवः । पुं । इक्षुमात्रे । इतिशब्दरत्ना

वली ॥

इक्षुशिका । स्त्री । अनिष्टौ ।

इक्षु । पुं । ईख इतिस्वनामप्रसिद्धेरसा

ले । मधुतृणे । गुडतृणे । असिपत्रे । मृ

त्त्युपुष्पे । अथगुणाः । इक्षुवोरक्तपि

त्तग्रावल्यादृष्याः कफप्रदाः । स्वादु

पाकरसाः क्षिग्धागुरवोमूत्रलाहिमाः ।

॥ अस्यभेदाः । पौण्ड्रकोभीरुकश्चा

पिबंश्चकः शतपोरकः । कान्तारस्ता

पसेक्षुश्चकाण्डेषु सूचिपत्रकः । नै

पालोदीर्घपत्रचनीलपोरोथकोश-

कृत् । इत्येताजातयस्तेषांगुणावो

ध्यायथास्थलम् ॥ वालइक्षुः कफंक्षु

र्यान्मेदोमेहकरश्चसः । युवातुवा

तद्वत्स्वादुरीषक्षीक्ष्णश्चपित्तनुत

। रक्तपित्तहरोवृद्धचतद्वद्वलवीर्य-

कृत् । मूलेतुमधुरोत्थर्थं मध्ये पि-

मधुरः स्मृतः । अग्रेग्रन्थिषुचक्षेयइ

क्षुः पटुरसोजनैः ॥ * ॥ दन्तनिष्ठी

डितस्येक्षोरसः पित्तास्त्रनाशनः ।

इ । अ । भेदे । वृषोक्तौ । अपाकरणे ॥

इक्षुग

शर्करासमवीर्यः स्याद्विदाहीकफ-
प्रदः । मूलाग्रजन्तुग्रन्थ्यादिपीडना
नमलसङ्करात् । किञ्चित्कालंविधृ-
त्याचविकृतिंयाति यान्त्रिकः । त-
स्याद्विदाहीविष्टभीगुरुः स्याद्यान्त्रि-
कोरसः । रसः पथ्युषितोनेष्टोद्य-
न्तोवातापहोगुरुः । कफपित्तकरः
शोषीभेदनश्चातिमूचख । * । प-
कोरसोगुरुः सिग्धः सुतीक्ष्णः कफवा-
तनुत । गुल्मानाहप्रशमनः किञ्चित्
पित्तहरः स्मृतः । * । इक्षोर्विकारा-
स्तृट्दाहमूर्च्छापित्तास्त्रनाशनाः ।
गुरुवोमधुरावल्याः सिग्धावातहराः
सराः । वृष्यामोहहराः शीताघृह-
णाविषहारीण्येति ॥ इष्यते । इषद-
क्षायाम् । इषेः क्तुः । षढोः कः सि-
। आदेशप्रत्यययोः । कषयेगेचः
। अस्यविकाराः । खसीकाफाणित-
गुडखण्डमत्स्यण्डकासिताः । निम्ब-
खालघवोत्रेयाः शोतवीर्यायथोक्तर-
मिति ॥ कोकिलाचटचे ।
इक्षुकाण्डः । पुं । मुञ्जे । काशतृणे ॥
इक्षुकुट्टकः । पुं । गौडिके । इक्षून्कुट्ट-
यति । कुट्टच्छेदने । कुन्शिलिपसं-
ज्ञयोर पूर्वस्यापि ॥

इक्षुगन्धः । पु । काशतृणे । क्षुद्रगो-
क्षरे ।

इक्षुय

इक्षुगन्धा । स्त्री । कोकिलाचे । क्रोष्टृ-
म् । शुक्तविदार्याम् । कृष्णभूमिकू-
ष्माण्डे । काशे ॥ गोक्षुरे । इक्षुग-
न्धद्रवगन्धोऽस्याः । वा इक्षु. गन्धो
ऽस्याः । इक्षुशब्दस्तन्मसदृशे गौर्ध-
इक्षुगन्धिका । स्त्री । भूमिकूष्माण्डे । इ-
क्षुगन्धैव ।
इक्षुज. । पुं । फाणितादिषु । फाणित-
चैवमत्स्यण्डगुडः खण्डकमेव च ।
सितासितोपलाचैते षड्भेदा इक्षुजा-
मताः ।

इक्षुतुल्या । स्त्री । आनाखुइति गौड-
भाषाप्रसिद्धे तृणविशेषे । इक्षुवालि-
कायाम् ।

इक्षुदर्भा । स्त्री । तृणविशेषे
त्रिकायाम् । सुदर्भायाम् ॥

इक्षुनेत्रम् । न । इक्षुमूले ।

इक्षुपत्रः । पुं । जुन्हरीजुवार इति च
प्रसिद्धे धान्ये । यावनाले ।

इक्षुप्रः । पुं । शरतृणे ॥

इक्षुवालिका । स्त्री । तालमखाणाह-
तिप्रसिद्धे चुरके । इक्षुवालिकायाम् ।
काशे ॥

इक्षुमती । स्त्री । सरिद्विशेषे ।

इक्षुमूलम् । न । मोरटके । वंशनेत्रे वृक्षे ॥

इक्षुयन्त्रम् । न । कोल्हू वेल्ना इति-
चप्रसिद्धे इक्षुनिष्पीडनयन्त्रे ॥

इच्छाकुः

इच्छुयेनिः । पुं । पुण्ड्रकेचौ ।

इच्छुर' । पुं । गोच्छुरे । तालमखाया
इतिभाषामसिद्धे कोकिलाच्चे । का
शे ॥ इच्छुम् इच्छुगन्धं राति । रादाने
। आतेननुपेतिकः ।

इच्छुरक' । पुं । कोकिलाचष्टच्चे । स्थूल
शरे । काशटये ।

इच्छुरम्नः । पुं । काशटये ।

इच्छुरसकायः । पुं । गुडे ।

इच्छुरसोद' । पुं । इच्छुसमुद्रे ।

इच्छुवल्ली । स्त्री । } चीरकन्दे । चीर
इच्छुवल्ली । स्त्री । }

विदार्याम् । सिराले इतिहिमगिरि
भाषा ।

इच्छु' टिक । स्त्री । }

इच्छुवाटी । स्त्री । } पुण्ड्रके ।

इच्छुवेष्टनः । पुं । भद्रमुञ्जे ।

इच्छुशरः । पुं । काशे ।

इच्छुशाकटम् । न । इच्छुक्षेपे । इच्छुणा
भवनं चेतम् । भवने चेतेशाकटशा
क्रिनौ ।

इच्छुशाकिनम् । न । इच्छुशाकटे । शा
किनः ।

इच्छुसीरः । पुं । गुडे ।

इच्छाकु' । पुं । वैवस्वतमनुपुषे । सतु
सत्ययुगे अयोध्यायांस्वर्यवंशीयया
दिराजः । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् । इ

इङ्गुदः

चुमाकरोति । मितद्वादिच्चाट् डुः

॥ इच्छुइतिशब्दमकति । अकगतौ ।

वाहुलकादुष्वा ॥

इच्छारिः । पुं । } काशटये ।
इच्छालिकः । पुं । }

इच्छालिका । स्त्री । इच्छुतुल्यायाम् ।

इङ्ग' । पुं । अङ्गुते । आने । अङ्गमे
इङ्गिते । इङ्गनम् । इङ्गितौ । घञ्
। कृतिवा । पचाद्यच् ।

इङ्गना । स्त्री । संज्ञायाम् ॥

इङ्गितम् । न । इङ्गतेभावे । चेष्टाया
म् । अभिप्रायसूचकेवचनस्वरादौ
शरीरव्यापारे । आकारे । अभिप्रा
यानुरूपचेष्टाविक्रमणे । इङ्गनम् ।
इङ्गि० क्तः । इङ्गिताकाराभ्याश्च भा
वज्ञानमिच्छादौ तु गोवलीवर्द्धन्या
येन इङ्गितं चेष्टितम् आकारो मुख
रागादिरिच्छभियुक्ताः ॥ गमने ।

इङ्गितञः । त्रि । भावञे ॥ इङ्गितं जा
नाति । आ० । आतइति कः । नही
ङ्गितञोऽवसरेऽवसीदति ।

इङ्गुद' । पुं । इङ्गुदीष्टच्चे । इङ्गुआ हि
गोटा इतिच० प्रसिद्धे तापसतरौ ॥

इङ्गंथति । दोषवखण्डने । आतौ
नुपेतिकः । पृ० । इङ्गुदः कुष्ठभूतादि
ग्रहव्रणविषकृमीन् । हन्त्युष्णः श्वित्र
शूलघ्नस्तिककः कटुपाकवान् ।

इच्छा

इङ्गुदी । स्त्री । तापसतरौ । तनुपचे । विषकण्टे । तैलफले । हिंणोटा इतिभाषा । इङ्गुदाज्जातेरिति-
ङीष् ।

इङ्गुलः । पुं । } इङ्गुदस्यार्थे ।
इङ्गुली । स्त्री । }

इङ्गेजः । पुं । लण्डजजने । लेण्डजे ॥ यथा । पूर्वाभाये नवव्रतं षडशीतिः । मकीर्तिताः । फिरङ्गभाषय रन्ना स्तेषांसंसाधनात् कलौ । अधिगाम यण्डलानाञ्च सङ्गामे च्चपराजिताः । इङ्गेजा नवषट्पञ्चलेण्डजाश्चाधिभा विन इतिमेवतन्त्रे २३ मकाशः ॥

इच्छकः । पुं । रुचके । टावानेषू इति गौडभाषामसिद्धे । त्रि । इच्छायुक्ते ।

इच्छा । स्त्री । मनोधर्मविशेषे । वाञ्छायाम् । लिप्सायाम् । सुखे तत्साधने चेदमे भूयादिति स्पृहात्माचित्तिट-
त्तिः कामइति रागइतिचोच्यते । न्या यमते अस्या कारणम् । निर्दुःख-
त्वे सुखे चेच्छातजज्ञानादेवजायते । इच्छातुतदुपायेस्यादिष्टोपायत्त-
धीर्यदि । चिकीर्षाकृतिसाध्यत्त्वप्रका-
रेच्छातुयाभवेत् । तद्वेतु कृतिसा-
ध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ॥ अस्याः-

प्रतिबन्धः । बलवद्विष्टहेतुत्वमति-
स्यात् प्रतिबन्धिकेति भाषापरिच्छे

इज्याशी

दः । एषममिच्छा । इच्छेतिस्त्वेण
इषेः शप्रत्ययेनिपातितः ॥

इच्छावती । स्त्री । धनादीच्छायुक्तायां
स्त्रियाम् । कामुकायाम् । इच्छास्त्र-
स्याः । मतुप् ।

इच्छावसुः । पुं । कुवेरे ।

इच्छितः । त्रि । वाञ्छिते ॥ इच्छासं-
जाताऽस्य । ता० इतच् ।

इच्छुः । त्रि । इच्छाविशिष्टे । आकाङ्क्षा-
युक्ते ॥ इच्छाशीले ॥ इच्छतितच्छी-
लः । इषइच्छायाम् । विन्दुरिच्छु-
रितिसाधुः ।

इज्जलः । पुं । हिज्जलवृत्ते । निचुले ।
इति । इण० क्तिप् तुक् । इत् जल-
मस्य ।

इज्यः । पुं । सुरगुरौ । वृहस्पतौ । पु-
ष्यनक्षत्रे । श्रीहरौ । येयजन्तिमस्यै-
पुण्यैर्देवतादीन् बहूनपि । आत्मान-
मात्मनानिच्छं विष्णुमेवयजन्ति ॥
इतिहरिवंश । त्रि । पूज्ये । श्रीगु-
रौ ॥ इज्याऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

इज्या । स्त्री । दाने । अध्वरे ॥ अर्चायां
म् । सङ्गमे । गवि । कुट्टन्याम् ।
यजनम् । यजदेवपूजासङ्गतिकरण-
दानेषु । ब्रजयजोर्भावेक्यप् । वधि-
स्वपीच्यादिनासम्प्रसारणम् । टाप् ॥

इज्याशीलः । पुं । यायजूके । पुनः पुनः

इतः

यन्नकर्त्तरि॥ इज्याशीलमस्य॥ इज्यां
शीलति शीलयतिवा॥ शीलसमाधौ
। शीलिकामिभक्ष्याचारिभ्योश्च इति
यः॥

इच्चाकः॥ पु० । इच्छला मोचाचिङ्डी
इतिगौडभाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे॥
इट्चर॥ पुं० । षण्डे॥ गोपतौ॥ एषण
म्॥ इट्॥ इष० क्लिप्॥ इषाचरति
। पचाद्यच्॥

इडविडा॥ स्त्री० । पुण्ड्रभाषायायाम्॥
इड्डा॥ स्त्री० । इक्ष्वाकोस्तनयायाम्॥
बुधग्रहस्यभाषायायाम्॥ गवि॥ सौर
भेद्याम्॥ वचने॥ भूमौ॥ वसुमत्या
म्॥ स्वर्गे॥ नाडीविशेषे॥ वाममु
क्ताधस्ताधनुर्वक्त्रावामनासापर्यन्तं-
गताया नाडीसेडेऽप्युच्यते॥

इडाचिका॥ स्त्री० । गन्धोल्याम्॥ वर
व्याम्॥ ततैयावरडै भिरडचिम्डी
इत्यादिभाषाप्रसिद्धायाम्॥

इडावत्सरः॥ पुं० । संबत्सरे॥

इडिका॥ स्त्री० । भूमौ॥ इडैव॥ स्वार्थे
कः॥ इत्त्वम्॥

इडिकः॥ पुं० । वनच्छगले॥ इतिहेमच
न्द्रः॥

इडुत्सरः॥ पुं० । संबत्सरे॥

इत्॥ अ० । इत्यमेव॥

इतः॥ त्रि० । गते॥ स्मृते॥ इण्० । गत्य

इतः

र्थे० तित्० । प्राप्ते० । ज्ञाते० । एतेःक
र्त्तरित्०॥

इतरः॥ चि० । अन्यस्मिन्॥ पामरे॥ नी
चे॥ तरणंतर॥ तू० । ऋदोरप्॥ एः
कामस्यतरः॥ इनाकामेन तीर्यते
वातरतिवा॥ पचाद्यच्॥ यद्वा॥ इतंग
मनं करोति॥ तत्करोतीतिणिच्॥
यद्वा॥ इतेनज्ञानेनचीयते॥ प्रातिप
दिकाद्वात्त्वर्थे० इतिणिच्॥ बाहुलका
दरः॥ यद्वा॥ इत्यव्ययमपकर्षे॥ द्वि
वचनेतितरप्॥ द्रव्यप्रकर्षत्त्वान्नाम्॥

इतरविशेषः॥ पुं० । अन्यप्रभेदे॥

इतरेतरम्॥ त्रि० । अन्योन्यस्मिन्॥ पर
स्यरे॥

इतरेतरयोगः॥ पुं० । सङ्कल्पप्राधान्ये चा
र्थविशेषे॥ यथा॥ प्रक्षश्चन्यग्रोधश्च
प्रक्षन्यग्रोधौ॥ धवश्च खदिरश्च पुलाश्च
श्च धवखदिरपुलाशा॥

इतरेतराश्रयः॥ पुं० । इतरेतरयोरश्र-
ये॥

इतरेद्युः॥ अ० । अन्यदिने॥ इतरस्मिन्न
क्षनि॥ सद्यःपरत् परार्थेऽपिर्मइत्या
दिना इतरशब्दादेद्युसू प्रत्ययः॥
इतश्चेतश्च॥ अ० । अवियतदिग्देशे॥

इतस्ततः॥ अ० । अपतये॥

इतः॥ अ० । अपादानार्थे॥ पञ्चम्यर्थे॥ अ
स्मात्॥ पञ्चम्यास्तसिङ् इदमइण्॥

इत्कटः

इति । अ । हेतौ । प्रकाशने । निदर्श
ने । प्रकारे । परवृत्तौ । अनुकर्षे ।
समाप्तौ । प्रकरणे । स्वहृषे । सा
न्निध्यं । विवचानियमे । मते ॥
प्रत्यक्षे । अवधारणे । व्यवस्थायाम् ।
विवक्ष्यमाणे ॥ परामर्शे । माने ।
इत्यमर्शे । एवमर्शे । प्रकर्षे । उक्त
क्रमे । एति अयतिवा । इण् । क्ति
च् ।

इतिकथः । त्रि । अपार्थवाच्चि । अश्रद्धेये ।
जष्टे । इतिइत्यम्कारेणकथायस्य ।
इतिकर्षयता । स्त्री । कल्पो । यद्वृत्तौ ।
इतिह । अ । उपदेशपारम्पर्ये । ऐतिह्ये ॥

इति एवम् इ किल ।

इतिहा । अ । पारम्पर्यप्राप्तोपदेशे ॥
इतिहासः । पुं । पूर्वर्षाकथायाम् ॥ पुरा
वृत्ते । व्यासादिप्रणीते पुरावृत्तप्र-
काशनि भारतादिग्रन्थे । धर्मार्थका
ममोच्चाया मुपदेशसमन्वितम् ।
पूर्ववृत्तकथायुक्तमितिहासंप्रचक्ष-
ते । इतिस्मृतिः । इतिहइतिपारम्प-
र्योपदेशेऽयम् । सञ्जास्तेऽस्मिन्स ।
आसः । इलश्चेति घञ् ।

इतिहासपुराणम् । न । आथर्वणब्राह्म-
णभागे ॥ प्रसिद्धयोरितिहासपुराण-
योः ।

इत्कटः । पुं । ओकडा इति गौडभाषा

इदम्

प्रसिद्धेवृत्तविशेषे । बहुमूले । खर
च्छदे ।

इत्किळा । स्त्री । रोचनायाम् । गन्धद्र-
व्यविशेषे ।

इत्यम् । अ । एवम्प्रकारे । अनेन एतेन
वा प्रकारेणेत्यर्थे इदमस्थमुपच्यय
। एतेतौरयोरितिइदादेशः ॥

इत्यम्भूतः । त्रि । एवम्प्रकारसमे । क-
श्चित् प्रकारंप्राप्ते । इममेतत्वा प्रका-
रमापन्नः । द्वितीयान्तादपिद्यमु ।
तथाच सौत्रीव्यवहारः । सच्योत्यम्भू-
ताख्यानेत्यादिः । एतेन कथम्भूतो
व्याख्यातः ।

इत्या । अ । इत्यमर्शे । अनेन एतेनवा
प्रकारेणेत्यर्थे प्रकारवचने याम् ।

इत्थः । त्रि । गम्ये ॥

इत्था । स्त्री । शिविकायाम् । ईयते ।
नया । इण् । संचायांसमजेतिक्यप् ।

इत्खरः । त्रि । क्रूरकर्मणि । पथिके ।
दुर्विधे । नीचे । पुं । षण्डे । एति
तच्छीलः । इण् । इण् न गजिसर्पि-
भ्यः करप् ।

इत्खरी । स्त्री । अभिसारिकायाम् । अ-
सत्थाम् । एतितच्छीला । इण् । क-
रप् । टिट्ठेतिङीप् ।

इत्त्वा । स्त्री । गन्ध्याम् ।

इदम् । त्रि । पुरोवर्तिनि । दृश्येचराच

इध्मम्

रात्मके जगति । सन्निकर्षे । सन्नि
धानादनन्तरात्तमिदमेविषयः । ए
ति । इण्गता । इणोदमुगितिदश
पादीष्टतिः । इन्दति । इदिपरमै-
श्वर्ये । इन्द. कर्मिनलोपश्चेतिदीचि
त' । पुं । प्रथमैकवचने । अयम् ।
तथैतद्देशकालादौ दृष्टोयमितिकी
र्त्यते । स्त्री । प्रथमैकवचने । इयम् ।

इद्वार्था । स्त्री । दुरालभायाम् ।

इदानीम् । अ । सम्प्रत्यर्थे । वाक्याल
ङ्कारे । अस्मिन्काले । दानीम् ।
इदमदृशम् ।

इदानीन्तनः । वि । आधुनिके । सम्प्र
तिजाते । इदानीम्भवः । सायम्भिर
नित्यादिनाभ्युः ।

इदावत्तरः । पु । संवत्सरादिपञ्चान्तर्ग
तवत्सरविशेषे ।

इदुम् । न । आतपे । दीप्ते । आश्वर्ये
। वि । निर्मले । वर्द्धिते । जिह्वन्धी
दीप्तौ । अतःकइतिवर्त्तमानेकः ।

इदुशासनः । वि । अग्रतिष्ठताप्ते ।

इद्वा । अ । प्राकाश्ये । समिदुमिद्वेशम
होददासि ।

इध्मम् । न । समिधि । अग्निसन्दीपन
काष्ठे । इध्यते अग्निरनेन । जिह्वन्धी
। इषियुधीतिमर्क् । अनदितामिति
नलोपः ।

इन्दुः

इनः । पुं । अर्के । सूर्ये । पत्न्यौ । प्रभौ
। नृपमेदे । यति ईयतेवा । इण् ।
इण्षिञ्जिति नक् ।

इनानी । स्त्री । वटपत्रीवृक्षे ।

इन्दम्बरम् । न । इन्दीवरे । नीलोत्पले ।

इन्दिन्दिरः । पुं । भ्रमरे । षट्पदे ।

इन्दिरा । स्त्री । श्रियाम् । लक्ष्म्याम् ।

इन्दिरामन्दिरम् । न । विष्णो । इति

राजवल्लभः ।

इन्दिरालयम् । न । पद्मे । इन्दिरायाश्चा

लयः । क्लीवस्त्वमभिधानात् ।

इन्दिरावरम् । न । नीलोत्पले । इन्दि

रायावरम् प्रियमिष्टमितियावत् ।

इन्दिवरम् । न । नीलोत्पले । इन्दति-

। इदिपरमैश्वर्ये । इणुपधात् किदि-

ति इन् । इन्दिः लक्ष्मीः तस्याः वर

मिष्टम् ।

इन्दीवरम् । न । कुवलये । नीलाम्भो-

जे । इन्देरिन्नन्तात् कृदिकारादिति

ङीष् । इन्दी लक्ष्मीस्तस्याः वरमि

ष्टम् ।

इन्दीवरिणी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ।

इन्दीवरी । स्त्री । शतमूल्याम् । शता

वर्था । इन्दीवरमस्त्यस्याः । अर्थ-

आद्यच् । गौ । ङीष् ।

इन्दुः । पुं । चन्द्रमसि । कर्पूरे । मृग-

शिरोनक्षत्रे । एकाङ्के । उनत्ति अ-

इन्दुले

सुतरसेनै सर्वाभिमिभुवन्किन्नां करो
ति । उन्दीक्रेदने । उन्देरिच्चादेशश्च
त्युः ।

इन्दुकः । पुं । अश्रमन्तकटचे ॥

इन्दुकमलम् । न । सितोत्पले ।

इन्दुकलिका । स्त्री । केतक्याम् ।

इन्दुकान्तः । पुं । चन्द्रकान्तमणौ । इ
न्दुःकान्तोऽस्य ।

इन्दुकान्ता । स्त्री । रजन्याम् । इन्दुःका
न्तोयस्याः ॥

इन्दुक्षयः । पुं । अमावास्यायाम् ।

इन्दुजनकः । पुं । समुद्रे । इदोः जनकः ।

इन्दुजा । स्त्री । नर्मदायाम् । सोमो
द्गवायाम् ।

इन्दुपुत्रः । पुं । वृधग्रहे । इन्दोः पुत्रः ।

इन्दुपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गला इति
विषलाङ्गलिया इति च गौडभाषा-
प्रसिद्धे कलिकारीटचे । स्वर्गपुष्पा
याम् ।

इन्दुभम् । न । मृगशिरोनक्षत्रे ।

इन्दुभा । स्त्री । कामुद्याम् । ज्योत्स्ना-
याम् ।

इन्दुभृत् । पुं । शिवे । इन्दुर्बिभर्ति । उ
भृज् । क्तिप् ।

इन्दुमती । स्त्री । पूर्णिमायाम् ।

इन्दुरत्नम् । न । मुक्तायाम् ।

इन्दुलेखा । स्त्री । अमृतायाम् । गुड

इन्द्रकु

चाम् । सोमलतायाम् ॥ शशिनः क
लायाम् ॥ यमानिकायाम् । इन्द्रो
र्लेखेव ।

इन्दुलोहकम् । न । रौप्ये ।

इन्दुवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् । गुड
चाम् ॥

इन्दुव्रतम् । न । चान्द्रायणे ।

इन्दूरः । पुं । मूषिके ।

इन्द्रः । पुं । देवराजे । पुरन्दरे । श-ने ।

अन्तरात्मनि । परमेश्वरे । इन्द्रोमा

याभिः पुरुषैर्द्रव्यते इति श्रुतौ परमे
श्वरस्य प्रकरणात् ॥ आदिच्यविशेषे

। कुटजटचे । रात्रौ । भारतवर्षोप
दीप विशेषे । षण्मासस्य चतुर्थे ॥ ५ ॥ ५

प्रभेदे । ज्येष्ठानक्षत्रे । विष्कादि
षु षड्विंशयोगे । तत्रजातस्यफलम्

। प्रतापशीलोवलवान्गुणक्षः श्लेष्मा
धिकः श्रीकमलाम्युपेतः । किलेन्द्र

योगो यदिजन्मकाले महेन्द्रतुल्यः पु
रुषः प्रसन्न इति । इन्द्रति । इदि०

। ऋज्वेन्द्रेत्यादिनारन् ॥

इन्द्रकम् । न । सभागृहे । इतिहेम
चन्द्रः ।

इन्द्रकीलः । पुं । हिमवतोदक्षिणकुला-
न्तपीठसन्निहितेद्रिविशेषे । मन्दर

पर्वते ॥

इन्द्रकुञ्जरः । पुं । ऐरावते ॥ इन्द्रस्यकु

इन्द्रजि

जरः ।

इन्द्रकोषः । पुं । मञ्चके । खड्गायाम् ।
इन्द्रगेष्मपं । तीज इति बीरबहुद्वी
इति च भाषाप्रसिद्धे वर्षाभवरक्तवर्ण
कीटे । शक्रगेष्मे । अग्निके । इन्द्रो
गेष्मेऽस्य ।

इन्द्रचन्दनम् । न । हरिचन्दने ॥
इन्द्रचिर्भिटी । स्त्री । खताविशेषे । यु
ग्मफलायाम् । दीर्घवृन्तायाम् ॥
इन्द्रच्छदः । न । सहस्रगुच्छे हारे ॥

इन्द्रजालम् । न । कुहके । जाले । कु
हृतौ । मन्त्रौषधादिना यथास्थित
स्यस्तनोऽन्यथाप्रत्यायने । माया
कर्मणि । भानुमतीकाखेल इति भा
॥ वृद्धास्तु । एतस्मात्किमि वेन्द्र
जालमपर यन्नर्भवासस्थितं रेतश्चे-
तति हस्तमस्तकपदप्रोद्भूतनानाङ्कुर
म् । पर्यायेण शिशुत्वयौवनजरारवे
पैरनेतैर्वृतं पश्यत्यक्षिशृणोतिजि
घृतितथागच्छत्यथागच्छतीत्या
हुः । इन्द्रेण योगविशेषेण जालम् ।
क्षुद्रोपायविशेषे ॥

इन्द्रजालिकः । पुं । कुहककारिणि ।
शैभिके । भानुमती इति भाषा ।

इन्द्रजित । पुं । रावणात्मजे । मेघना
दे । इन्द्रमजैषीत् । जि० । क्षिप्तु
कौ ।

इन्द्रपु

इन्द्रजिद्विजयी । पुं । लक्ष्मणे ।

इन्द्रतूलम् । न । आकाशे उट्डीयमा
ने सूचे । ग्रीष्महासे । वंशकर्णे ॥

इन्द्रतूलकम् । न । इन्द्रतूले ।

इन्द्रदारु । न । देवदारुणि ॥

इन्द्रदिक् । स्त्री । पूर्वदिशि ॥

इन्द्रद्युम्नः । पुं । ऋषिबिशेषे । भाल्लवे
ये । नृपतिविशेषे ॥

इन्द्रद्रुः । पुं । अर्जुनवृक्षे । कुटजवृक्षे ॥
इन्द्रस्यद्रुः ॥

इन्द्रधनुः । न । वक्त्रीभूते रोहिते । शक्र
धनुषि । रविकिरणा बहुवर्णावाते
नविलोडितानभसि । शक्रायुधसंस्था
नादृश्यन्ते तत्तु इन्द्रधनुः ॥

इन्द्रध्वजः । पुं । राज्ञा वृष्यार्थं क्रियमा
णो उत्सवविशेषे । शक्रध्वजे । यद्यो
क्तं भविष्योत्तरपुराणे । एवंयः कुरुते
यात्रामिन्द्रकेतोर्युधिष्ठिर । पर्जन्य
कामवर्षीस्यात्तस्मिन् राज्येन संशय
इति ॥

इन्द्रनील । पुं । पद्मा इति भाषाप्रसि
द्धे मरकतमयोः । चीरमध्ये क्षिपेन्नी
लं चीरश्चेन्नीलतां व्रजेत् । इन्द्रनी
लमिति ख्यातमिति परीक्षा ॥

इन्द्रपुष्पा । स्त्री । लाङ्गलिकीवृक्षे । वि
षलाङ्गला इति गौडभाषा प्रसिद्धे ॥

इन्द्रपुष्पिका । स्त्री । विषलाङ्गला इति

इन्द्रलु

गौड भाषा प्रसिद्धे कलिकारो वृत्ते ॥

इन्द्रमस्यः । पुं । न । युधिष्ठिरनिर्मितेपुरो
त्तमे । वज्रराजधान्याम् । पार्थनग
रे । दिक्षो इतियवनभाषा ॥इन्द्रमहरणम् । न । पवौ । वज्रे ॥ इन्द्र
स्यप्रहरणम् ।

इन्द्रभम् । न । ज्येष्ठानक्षत्रे ॥

इन्द्रभूतिः । पुं । अहतांगणाधिपभेदे ॥

इन्द्रभेषजम् । न । शुश्रूष्याम् ।

इन्द्रमहकामुकः । पुं । कुकुरे ॥

इन्द्रयवः । पुं । न । इन्द्रजौ इतिभाषा
प्रसिद्धेतित्तवोजविशेषे । कलिङ्गे ।
भद्रयवे । कुटजवोजे । ऐन्द्रयवंचि
दोपमसङ्गाह कटुशीतलम् । ज्व
रातिसाररक्तार्शः कुमिवीसर्पकुष्ठनु
त् । दोपनगुदकोलास्रवातास्रक्षे
ष्मशूलजित । यवाकारबीजत्वात् य
वम् । इन्द्रसंस्यष्टचस्य यवम् ॥इन्द्रलुप्तः । पुं । केशनाशकरोगे ।
केशमे । न । मस्तकोद्भवरोगविशेषे
। खालत्वे । तस्यलक्षणम् । रोम
कूपानुगं रक्तं पित्तेन सह मूर्च्छितम्
। प्रच्यावयति रोमाणिततः स्नेहास
शोणितः । रुग्णद्विरोमकूपास्तुततो
न्येधामसम्भवः । तदिन्द्रलुप्तखालत्वं
रुज्येतिचविभाष्यते ॥ खालत्वरुज्ये
तितस्यपर्यायकथनम् । तथाचभो

इन्द्रवा

जः । तदिन्द्रलुप्तमित्याहुः खल्लीर
ज्याश्चकेचनेति । कार्तिकस्रवाह । इ
न्द्रलुप्तं शश्रुणिभवति खालत्वं शि
रोरुहेष्वेव रुज्यासवेदनेति आगम
स्तवनास्तोति नि । नटीका ॥

इन्द्रलुप्तकम् । न । इन्द्रलुप्तरोगे ॥

इन्द्रलुप्तिकः । त्रि । इन्द्रलुप्तरुज्यान्विते
। निष्केशशिरसि ॥इन्द्रवंशा । स्त्री । वर्णवृत्तविशेषे । वंश
स्थलत्वेर्यदिपूर्वमक्षरं दीर्घं प्रयुक्तं क-
वितावतारकैः । गौडावनीनाथ कु
लप्रकाशक स्यादिन्द्रवंशेत्यभिधान
तस्तदा ।इन्द्रव्रजा । स्त्री । वर्णवृत्तविशेषे । क
र्णाध्वजौ गण्डमृगेन्द्रहारा राजनिय
स्याश्चरणे समस्ते । तामिन्द्रवध्याम-
तिमाप्रकान्तां भोगीन्द्रवक्त्राजमर
न्दधाराम् । यथा । रक्ताम्बुने नोदि
तलम्बमाला शीतांशुचण्डातपकु-
ण्डलाभ्याम् । तारांशुतारावलिह
र्यहारैः स्वीयांश्चिद्यम्भूषयतीवस-
न्धेति ।

इन्द्रवज्राहतपक्षः । पुं पर्वते ॥

इन्द्रवारुणिका । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

इन्द्रवारुणी । स्त्री । राखालससा इति
गौडप्रसिद्धलतायाम् । विशाला-
याम् । पीतपुष्पायाम् । तोसतुंवी

इन्द्रसू

कीजड जोश्वेतवर्ण और अतिकड
बोहोती है इन्द्राण्योतिचभाषा ।
इन्द्रं वारयति । वृज्० । चु० । कृवृदा
रीतिबाहुलकस्यन्तादुनन् ।

इन्द्रवृक्षः । पुं । देवदारुणि ।

इन्द्रवृद्धा । स्त्री । ब्रणरोगविशेषे । तल्लक्ष
णम् । पद्मकर्णिकवन्मध्योषिडकापि
डकाचिताम् । इन्द्रवृद्धान्तुतांविद्या-
दातपित्तोत्थितांभिषगिति ।

इन्द्रव्रतम् । न । राक्षोव्रतविशेषे । यथा ।
वार्षिकौश्वतुरोमासान् यथेन्द्रोऽभि
प्रवर्षति । तथाभिवर्षेत्स्वराष्ट्रकामै-
रिन्द्रव्रतंचरन्निति ।

इन्द्रशत्रुः । पुं । वृत्रासुरे । इन्द्रस्यशत्रुः शा
यिता हन्तेतिषष्ठीसमासेन वृत्रस्ये
न्द्रहन्तृत्वम् । इन्द्रे ॥ इन्द्रःशत्रुर्यस्ये
तिवहुव्रीहिर्दृक्स्थेन्द्रेणवध्यत्वात् ।

इन्द्रसावर्णिः । पुं । चतुर्दशेनै ।

इन्द्रसुतः । पुं । जयन्ते । वालिनामवा
नरराजे । अर्जुनपाण्डवे । अर्जुनवृ
क्षे । इन्द्रस्यसुतः ।

इन्द्रसुरसः । पुं । इन्द्रसुरिसे ।

इन्द्रसुरिसः । पुं । निर्गुण्याम् । सिन्दु-
वारे । म्यौडी इति काशी भाषा ।
सभालू इति भाषा । वन्हाँ इति पर्व
तभाषा ।

इन्द्रसूनुः । पुं । इन्द्रसुतस्यार्थे ।

इन्द्रास

इन्द्रसेनः । पुं । मन्त्रदीपस्थेऽद्विविशेषे ।

इन्द्रा । स्त्री । फणिज्जकेवृक्षे ॥

इन्द्राक्षः । पुं । कृषमौषधौ ।

इन्द्राग्निधूमः । पुं । हिमे ।

इन्द्राणिका । स्त्री । इन्द्रसुरिसे । निर्गु
ण्याम् । इन्द्रस्यजन्या । इन्द्रवरुणे-
तिङीषानुकौ । जन्यजनकलक्षणो
पिपुंयोगस्तत्रगृह्यते । कन् । ह्रस्व
त्वञ्च । यद्वा । इन्द्रमानयति । अने
र्यन्तात् कर्मण्यण् । ड।प् । कन् ।
ह्रस्वः ।

इन्द्राणी । स्त्री । इन्द्रपत्न्याम् । शच्या
म् । इन्द्रस्यस्त्री । इन्द्रवरुणंति डी
षानुकौ । दुर्गायाम् । यथा । ऐश्व
र्यं परमंयस्याःवशेचै वसुरासुरा । इ
दिच परमैश्वर्ये इन्द्राणीतेनसाशिवे
तिदेवी पुराणम् । इन्द्रसुरिसे । स्त्री
णांकरणे । नीलसिन्दुवारे । स्रज्ज्यौ
लायाम् । स्थूलैलायाम् । मातृका
विशेषे ॥

इन्द्रानुजः । पुं । विष्णौ ।

इन्द्रायुधम् । न । इन्द्रधनुषि । शक्रायुधे ।

इन्द्रारिः । पुं । असुरे । इन्द्रस्यअरिः ।

इन्द्रावरजः । पुं । विष्णौ । इन्द्रस्यावरं
जातः । अन्येष्वपीतिङः ।

इन्द्राशनः । पुं । भङ्गायाम् । संविदि ।

इन्द्रासनम् । न । पञ्चमात्रिकस्यप्रथमे

इन्द्रिय

। ११ प्रभेदे ।

इन्द्रियम् । न । विषयिणि । हृषीके ।
 चक्षुरादिषु । सात्त्विकाहङ्कारोपा-
 दानानि इन्द्रियाणि । तानि च बुद्धी-
 न्द्रियकर्मेन्द्रियभेदाद्विविधानि ।
 उभयमपि इन्द्रस्यात्मनो विषयोपल-
 ध्यकरणातया लिङ्गत्वादिन्द्रियमुच्य-
 ते । तत्र श्रोत्रस्त्वक्चक्षूरसनाघ्राणा-
 ख्यानि ज्ञानेन्द्रियाणि भवन्ति । वा-
 क्पाणिपादपायूपस्थानि च कर्मेन्द्रि-
 याणि प्रवर्तन्ति । उभयात्मकमनः ।
 अलिङ्गत्वेकादशानीन्द्रियाणि भव-
 न्ति ॥ भूतप्रकृतिकानीन्द्रियाणीति
 नैयायिकाः । तथाच गौतमप्रणी-
 तं सूत्रम् । घ्राणरसनचक्षुस्त्वक्-
 श्रोत्राणीन्द्रियाणि भूतेभ्यः । १। १२।
 विषयग्रहणकार्यानुभेयकरणमि-
 न्द्रियम् । इन्द्रस्यात्मनो लिङ्गम् इ-
 न्द्रेणदृष्टं ज्ञातं ममचक्षुर्मम श्रोत्र-
 मित्यादिक्रमेण इन्द्रेणदृष्टम् इन्द्रे-
 णजुष्टम् प्रीणितं सेवितं वा इन्द्रेणद-
 त्तं यथायथं विषयेभ्यः । इतिशब्द-
 ह्वने प्रकारे तेन इन्द्रेण दुर्जयम् इ-
 'शाक्यैष इन्द्रियमिन्द्रेलिङ्गेत्यादि-
 निपातनादिन्द्रशब्दात्षच् । रेतसि
 । वीर्ये ।

इन्द्रियकर्मा । न । वाह्यानां श्रोत्रवागा

इन्द्रिय

दीना मान्तरयोश्च मनोबुद्धोः कर्मा-
 सु । तानि च शब्दश्रवणस्पर्शग्रहण-
 रूपदर्शनरसग्रहणगन्धग्रहणानि व-
 चनादानगमनविसर्गानन्दाख्यानि,
 सङ्कल्पाध्यवसायौ च यथासङ्गमभव-
 न्ति ॥

इन्द्रियग्रामः । पुं । इन्द्रियसमूहे ।

इन्द्रियनिग्रहः । पुं । विषयेभ्यश्चक्षुरा-
 दिवारणे । चक्षुश्श्रोत्रादिज्ञाने-
 न्द्रियाणां वाक्पाण्यादिकर्मेन्द्रिया-
 णाञ्च तत्तज्ज्ञेयकोपरोधमाचेषणह-
 ठान्निरोधइत्यर्थः ॥ इन्द्रियाणान्तु
 सर्वेषां यद्येकं चरतीन्द्रियम् । तेना-
 स्य चरतिप्रचादृतेः पात्रादिवोदक-
 म् ।

इन्द्रियबधः । पुं । एकादशविधे इन्द्रिया-
 णाम्बधे । यथा । बाधिर्यं कुष्ठतान्ध-
 त्वं जडताऽजिघत्सा तथा । भूकता
 कौण्डपङ्गुत्वकैव्योदावर्त्तमत्तताः ।
 यथा सङ्गमेकादशाना मेकादशव-
 धाभवन्ति ॥

इन्द्रियवृत्तिः । स्त्री । श्रोत्रादीनां शब्दा-
 दिषु । वागादीनां वचन्यादिषु । म-
 नोबुद्धोः सङ्कल्पाध्यवसाययोः ॥ य-
 थाहुः साङ्ख्याः । शब्दादिषु पञ्चानां
 मालोचनमात्रमिष्यते वृत्तिः । वच-
 नादानविहरणोत्सर्गानन्दाश्च पञ्चा-

इन्द्रिया

नाम् ॥ बुद्ध्याणां सम्बन्धवस्तुमा
त्रदर्शनमालोचनमुक्तम् । यथाहुः ॥
सम्बन्धवस्तुमात्रं प्राग्गृह्यते
विकल्पितम् । तत्सामान्यविशेषा
भ्यां कल्पयन्ति मनीषिण इति । त
था । अस्ति ह्यल्लोचनं ज्ञानं प्रथमं नि
र्विकल्पकम् । बालमूकादिबिज्ञान
सदृशं शुद्धवस्तुजम् ॥ तत्परंपुनर्ब
स्तुधर्मेर्जात्यादिभिर्यथा । बुद्ध्यावसी
यते सापिप्रत्यक्षत्वेन सम्मतेति ।

इन्द्रियत्वापः । पुं । प्रलये ।

इन्द्रियात्मा । पुं । इन्द्रियेषु ।

इन्द्रियादिः । पुं । इन्द्रियाणां कारणे रा
जसाहङ्कारे ॥

इन्द्रियार्थः । पुं । शब्दस्पर्शरूपरसग
न्धाख्ये । विषये । गोचरे । गन्धर
सरूपस्पर्शशब्दाः पृथिव्यादिगुणास्त
दर्थः । इति न्यायसूत्रम् । १ । १४
॥ वै गेषिकाणां द्रव्यगुणकर्मसु अर्थ-
शब्दाभिधेयत्वम् । अतः पञ्चानां गन्धा
दीनामेव कथं तत्त्वमित्याशङ्कानिरा
सायकदर्थोदित्युक्तम् । तेषामिन्द्रि
याणामर्थाविषया उद्दिष्टा अपि त ए
वेत्याशयः । इत्युक्तदर्थत्वं लक्ष्य
मिति मनन्यम् । तच्छब्देन वहिरि
न्द्रियाणि परामृश्यन्ते । तथाच एकै
कवहिरिन्द्रियमात्राद्विशेषगुण-

इभद

त्वं वहिरिन्द्रियद्वयाग्राह्यवहिरिन्द्रि
यग्राह्यगुणत्वं वातदर्थः । पृथिव्यादि
गुणा इति लक्ष्यनिर्देशः । तेके गुणा
इत्याकाङ्क्षायां गन्धेत्यादि । पृथि
व्यादीनां गुणा इति षष्ठीसंज्ञास्ये भा
ष्यसम्मतम् । तेन गुणगुणिनोरभेदे
नेति सूचितम् ॥ इन्द्रियैरर्थ्यते । अ
र्थयाज्जायाम् । कर्मणि घञ् ।

इन्द्रियायतनम् । न । शरीरे ।

इन्द्रियार्थसन्निकर्षः । पुं । प्रत्यक्षज्ञान
हेतौ । सच षड्विधः । संयोगः । सं
युक्तसमवायः । संयुक्तसमवेतसमवा
यः । समवायः । समवेतसमवायः ।
विशेषणविशेष्यभावश्चेति ॥

इन्द्रियेशः । पुं । आत्मनि । जीवे ॥

इन्द्रेज्यः । पुं । बृहस्पतौ । इन्द्रस्येज्यः ॥

इन्धनम् । न । वह्निसन्दीपनार्थद्वयं का
ष्ठयोः । पाकार्ककाष्ठे । एधसि । इ
न्द्रेऽग्निरनेन । अइन्धी० । करणेति
ल्युट् ।

इभः । पुं । गजे । इक्षिनि ॥ उत्तरप
दस्यः श्रेष्ठे । अष्टमे । एति ईयते वा
। इण्० । इणः किदिति भ् ।

इभकणा । स्त्री । गजपिपल्याम् । इभइ
वकणा ॥

इभदन्ता । स्त्री । नागदन्त्याम् । पर्वपु
ष्प्याम् । विषौषधौ ॥

इभनिमीलिका । स्त्री । भङ्ग्याम् ॥

छलंमिषञ्चवैदग्धीभङ्गिश्चेभनिमी
लिकेतिषिकाण्डशेषः ॥

इभपालकः । पुं । हस्तिपके ।

इभभरः । पुं । गजसमूहे ॥ इभानां-
भरः ॥

इभमात्रलः । पुं सिंहे ।

इभया । स्त्री । स्वर्गक्षीरीवृक्षे ॥

इभाख्यः । पुं । नागकेशरष्टके ॥

इभोषणा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ।

इभ्यः । त्रि । आद्ये । धनवति । पुं । रा-
क्षि । हस्तिपके । इभमर्हति । द-
ण्डादिस्त्रात्यत् । यद्वा । एःकामा-
त भ्यसते । भ्यसभये । अन्वेभ्योपी-
तिङ् ॥

इभ्यग्रामः । पुं । हस्तिपकानांसवसथे ।
इभ्या । स्त्री । शङ्खकीवृक्षे ॥ करेण्वाम्
। टाप् ॥

इभ्यिका । स्त्री । इभ्यायाम् । इभ्यैव ।
स्वार्थेकम् । उद्दीक्षामितीहा देशः ।
पञ्चे इभ्यका ॥

इयत । त्रि । इदम्परिमाणविशिष्टे । ए-
तावति । इदम्परिमाणमस्य । कि-
मिदम्भाविषइतिवत्तुप् बस्यचघः ।
इदङ्मिमीरीश्वकी । यस्येतिलोपः ।
प्रत्ययमाचमवशिष्यते । पठन्तिचा-
पवैयाकरणाचार्यपनिषदाश्च । उदि-

इराव

तवतिपरस्मिन्प्रत्ययेशास्त्रयोनौग

तवतिविलयञ्चमाकृतेपिमपञ्चे । स

पदिपदमुदीतं केवलं-प्रत्ययोयत्

तदियदितिमिमीतेकोऽहदापण्डि-

तोपीति । पुं । इयान् । स्त्री । इयती ॥

इयत्ता । स्त्री । सीमायाम् । परिमा-

ये । संख्यायाम् ॥ इयतोभावः । त

ख् ॥

इरम्भदः । पुं । मेघज्योतिषि । वज्राम्भौ

। इराउदकम् तेनमाद्यतिदीप्यते

अविन्यनस्त्रात् इत्यर्थे उग्रम्पश्येरम्भ

देच्यादिनाखश् प्रत्ययोभुमामम-

स्त्रिपातितः । वाडवोपिइरम्भद-

इतिकेचित् ।

इरा । स्त्री । भुवि । वाचि । वाय्यां

। सुरायाम् । इं कामंरति । रा

दाने । आतोनुपेतिकः । अम्बुनि ।

जले । इयगता । एति इयतेवा ।

जङ्जेन्द्राग्रेसिताधुः । निपातनाहुया

भावः । अन्वे ॥

इराचरम् । न । करकायाम् । वर्षोप

ले । त्रि । भूचरे । अम्बुचरे । इरा

यांचरति । चरेष्टः ।

इराजः । पुं । कन्दर्पे ।

इरावती । स्त्री । वटपत्नीवृक्षे । पद्मा

गमेदीविशेषे । परीक्षित्वृपतेर्भाया

याम् ॥

इलावृ

इरिणम । न । ऊषरभूमौ । शून्ये ।
निराश्रये । ऋच्छति । ऋगतिमा
पणयोः । अर्त्तं किदिच्चेतिइनन् ।
इरिमेद । पुं । अरिमेदे । विट्खदिरे
। इरिमेद । कषायेष्णोमुखदन्तग
दास्त्रवित् । हन्तिकण्डुविषश्लेष्मक
मिकुष्ठविषग्रहान् ।

इरवेक्षिका । स्त्री । मस्तकोद्भवग्रण
जन्यपीडाविशेषे । तल्लक्षणम् । पि
डकामुत्तमाङ्गस्याटत्तामुग्ररुजाज्व-
राम् । सर्वात्मिकासर्वलिङ्गाजानी
यादिसिरेक्षिकामिति ।

इरेशः । पुं । विष्णौ । वरुणे । वागीशे
। रात्रि । इरायाः ईशः ।

इर्व । स्त्री । कर्कश्याम् ।

इर्वाशुक्तिका । स्त्री । फूट इतिभाषा
प्रसिद्धे इर्वाशुविशेषे । निर्भिन्नकर्क
श्याम् ॥

इलः । त्रि । प्रेरके ॥ इलति प्रेरणां क
रोति । इलप्रेरणे । इगुपधलक्ष-
णः कः ।

इलविना । स्त्री । पुलक्यभार्यायाम् ।
हविर्भुवि । कुवेरस्यजनन्याम् ।

इला । स्त्री । सौम्यकलचे । वृधयोवि
ति ॥ धरित्व्याम् । गवि । वाचि ।

इलति । इलउत्तच्चेपे । इगुपधेतिकः ॥

इलावृतम् । न । जम्बुद्वीपस्य नववर्षा ।

इल्ललाः

न्तर्गतवर्षविशेषे । तच्चसुमेरुसंवे-
ष्ट्यास्ते । पश्चान्मात्यवतः प्राच्यांग-
न्धमादनश्चैलतः । इलावृतं नीलगिरे
र्याम्यतो निषधादुदक् ।

इल्लिका । स्त्री । अचलाग्राम् । भुवि ।
इल्लैव । स्वार्थेकः ।

इल्ली । स्त्री । ईल्याम् । करवालिकाया
म् । कटारी हाथकुरी इतिभाषा ।
इल्लगतौ चेपेच । इन् । कूदिकारा-
दितिवाडीष ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे । हिल्लशे माच
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ।

इल्लिशः । पुं । इल्लीशे । इल्लिशोमधुरः
क्षिग्धोरोचनो वज्रिवर्द्धनः । पित्तहृत्
कफकृत् किञ्चित्तघुर्दध्योनिस्त्रापहः ।

इल्लीशः । पुं । इल्लिशे ।

इल्लकाः । स्त्री । इल्ललासु । नित्यं बहु
वचनान्तः ।

इल्ललः । पुं । वातापेर्भातरि दैत्य
विशेषे । मत्स्यप्रभेदे । पक्षिविशेषे ।
इल्लति । इल्लस्वमे चेपयेच । सान-
सिवर्णसि पर्यसीत्यादिनावलच ॥ गु
णाभावश्च निपात्यते ।

इल्ललाः । स्त्री । मृगशिरःशिरोदेश-
स्थतारकासु । मृगशिर शिरस्था

नां पञ्चानां स्वल्पतारकाणां यस्तार
कास्तच्छिरोदेशे निवसन्ति ताः इल्ल

इषुः

लाः । इलन्ति । इल० । निपातनाद्
लच् गुणाभावश्च । निवृत्त्यवहुवचना
न्तोयम् ॥

इष । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । साम्ये ।
ईषदर्थे । उत्प्रेक्षायाम् । वाक्याल
ङ्कारे ।

इषः । पुं । आश्विनमासि । इषगतौ । ए
षणम् इट्यात्रा । भावेक्तिप् । साऽस्मि
नस्ति जिगीषूयाम् । अर्थ आद्यच् ॥
इषिका । स्त्री । गजाक्षिगोलके ॥ ईष्य
ते । ईषउञ्छे । ईषगतिहिंसादर्शने
षु । ईषेः किद्वस्वश्चेतीकन् । धातो
र्ह्रस्वश्च । तूष्णिकायाम् ॥ इष्यते । इ
षगत्यादौ । कृजादिभ्योवुन् ।

इषितः । चि । अभिप्रेते । इष्टे ।

इषिरः । पुं । अग्नौ । इष्यति । इषग-
तौ । इच्छतिवा । इषइच्छायाम् ।
इषमदीत्यादिना किरच् ।

इषीका । स्त्री । काशे । मुञ्जामध्यवर्त्ति
तृण्ये । सीक तुली इतिचमाषा । ई
षति । ईषतेवा । ईषउञ्छे । ईषगति
हिंसादर्शनेषु । ईषेः किद्वस्वश्चेतिई
कन् ॥ दर्भशलाकायाम् ।

इषुः । पुं । स्त्री । वाणे । सायके । प-
ञ्चसु । ईष्यतेऽनेन । ईषगत्यादौ ।
ईषते हिंसेतिवा । ईषेः किञ्चेत्युरा
देरित्त्वञ्च ।

इष्टका

इषुधिः । पुं । स्त्री । इषूणांस्थाने । तूणी
रे । इषबोधीयन्तेऽत्र । डुधाञ्० । क
र्मण्यधिकरणेचेतिकिः ॥

इषुपुङ्गा । स्त्री । शरपुङ्खायाम् ।

इषुमाला । स्त्री । शराबल्याम् ।

इषूपलयन्त्रम् । न । शरशिलाक्षेपके
यन्त्रविशेषे ।

इष्टम् । चि । आर्शसिते । पूजिते ॥ प्र
ये । इष्यमाणे । इष्यते । इषइच्छाया
म् । मतिबुद्धीतिक्तः । पुं । ससतन्ता
। यज्ञे ॥ एरण्डवृक्षे । न । संस्कारे ।
क्रतुकर्मणि ॥ क्रतुर्यज्ञः कर्मचदाना
दि तयोः समाहारः तदिष्टशब्दवा-
च्यम् । अतएव मनुः । एकस्मिन्कर्म
हवनं ज्ञेतायां यच्चहूयते । अन्वय
व्यहानमिष्टन्तदभिधीयते इति ।
अग्निहोचंतपः सत्यंवेदानाञ्चार्थ-
पालनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवश्चप्राहु
रिष्टश्चनाकदम् । यजनम् । यजदे-
वपूजादौ । नपुंसके भावेक्तः । अनु
कूलवेदनीयेदेवादिखल्लक्षणेयागादि
फले । ईश्वराराधनादौ । एषणम् ।
इषेःक्तः । परमानन्दरूपत्वेन सर्वेषां
प्रियत्वादिष्टः परमात्मैव ।

इष्टका । स्त्री । गृहादिनिर्माणाथेदग्ध
मृत्खण्डविशेषे । ईटइतिप्रसिद्धे ।
इष्यते । इष० । इष्यसिध्यांतकैर्न

इष्टिः

इष्टकेषीकामाखानामिति निर्देष्टात्
प्रत्ययस्थादिति नेत्वम् ॥

इष्टकापथम् । न । इष्टकाभिर्निर्मितैप-
थि । उशीरे । वीर्यमूले । इष्टका
पथमस्य अधोवायुकरत्वात् । यद्वा ।
इष्टकेष्वदृढः पन्थायस्य । इष्टकाया-
मपि पन्थायस्येति वा ॥

इष्टकामधुक् । वि । अभीष्टभोगप्रदे ।

इष्टानां कामधुक् ।

काव । वि । इष्टकावति । इष्टकाः
सन्त्यस्यास्मिन् वा । अन्येभ्योऽपि दृश्य
तद्विषयमन्त्ययः ।

गन्धः । चि । सुगन्धौ । न । बालुके ।

इष्टश्चासौ गन्धश्च । इष्टेऽगन्धोऽयस्य
सन् वा ।

इष्टा । स्त्री । शमीष्ट्ये ।

इष्टापूर्तम् । न । यच्चखातादिकर्मणि-

॥ यथा । अग्निहोषंतपः सत्यं वेदाना
ञ्चानुपाखनम् । आतिथ्यं वैश्वदेवश्च
इष्टमित्यभिधीयते । वापीकूपतडा
गादिदेवतायतनानि च । अन्नप्रदा
नमारामः पूर्तमित्यभिधीयते ।

इष्टञ्च पूर्तञ्च अनयोः समाहारः ।

इष्टार्थोऽयुक्तः । वि । उत्सुके । उत्साह

युक्ते । इष्टेऽसावर्थश्च तत्रोऽयुक्तः ।

इष्टिः । स्त्री । यागे । दर्शपूर्णमासेष्व्या

म् । अभिलाषे ॥ श्लोकसङ्ग्रहे ॥ य

इष्टत्यः

षयम् । इष० । त्तिन् । इज्यतेऽनये
ति वा । यज० त्तिन् ॥

इष्टिकापथिकम् । न । सामञ्जकदृष्टे
। इतिराजनिर्घसटः ।

इष्टिपथः । पुं । दैत्ये । दनुजे ।

इष्टिमुट् । पुं । दैत्ये । इष्टिंमुष्प्रति ।
मुष्स्तेये । क्तिप् ।

इष्टुः । स्त्री । इच्छाविशेषे ॥

इष्मः । पुं । कामे । वसन्ते । इष्यति ।
इषगतौ । इच्छति वा । इषइच्छाया
म् । इषियुधीति मक् ।

इष्यः । पुं । वसन्तर्त्तौ ॥

इष्वः । वि । उपदेष्टरि । इष्यतेऽसौ ।

इष० । सर्वनिष्ठस्वरिष्वलष्वशिवपद
प्रक्षेप्त्वाऽतन्त्रेऽस्मिन् गुणाभावश्च-
निपात्यते ।

इष्वसनः । पुं । चापे । अस्यति अनेने-
त्यसनः । इषूनामसनः ।

इष्वासः । पुं । धनुषि । चि । इषुक्षेप
के । धन्विनि । इषवो वाणा अस्य-
न्ते अनेन । असु० । इल्लश्चेति घञ् ।

इ३ । अ । दुःखभावनायाम् ॥ सन्तापे ।
कोपे ।

इष्ट । अ । अस्मिन् । अच । अधिकरणे
। व्यवहारभूमौ । अस्मिन् । इद
मेष्टः । इदमष्टम् ।

इष्टत्यः । वि । इष्टमवे । इष्टजातादौ

ईच्छाया

१ अथयान्त्यप् ।

इहामुचार्थफलभोगविरागः । पुं । ए
द्विकपारत्रिकविषयभोगेभ्योनित-
राविरतौ । मुक्तेर्द्वितीयसाधने । ऐ
द्विकानांस्त्रक्चन्दमादिविषयभोगा
नाङ्गमजन्तया अनित्यत्ववत् आ
मुष्मिकाणामप्यमृतादिविषयभोगा
नामनित्यतया तेभ्यो नितराविर-
तौ ।

इहो । अ । त्वङ्गच्छेत्यर्थे । इन्तप्रतिरु
पकम् ।

ईः

—><—

ई । अ । त्रिषादे । दुःखभाषने । अनु
कम्पायाम् । क्रोधे । प्रत्यक्षे । सन्नि
धौ । सम्बोधने ॥

ईः । स्त्री । लक्ष्म्याम् । अस्य स्त्री । डोष् ॥
ईच्छाम् । न । दर्शने । चक्षुषि । दृशि
॥ ईच्छतेऽनेन । ईच्छद् । ल्युट् ।

ईच्छणिकः । पुं । हस्तरेखाद्यवलोकनपू
र्वकशुभाशुभफलकथनेनजीविनि ।
शुभाशुभयोरीच्छामस्त्यस्य ठन् ।

ईच्छणिका । स्त्री । देवतायाम् । लक्ष
णादिना जनानांशुभाशुभनिरूपि
ण्याम् । म० ठन् । ईच्छते । ईच्छ

ईदृक्

दर्शनाङ्गनयोः । खलुर्त्वा ॥

ईच्छणीयः । चि । शोभमाने ॥ ईच्छितु
योग्यः । अनीयर् ॥ अवलोकनीये ।
ईच्छा । स्त्री । दृष्टौ । ईच्छणम् । ईच्छ०
गुरोश्चेत्यः । टाप् ।

ईच्छितः । चि । अवलोकिते । ईच्छ०
नपुंसके भावेक्तः ।

ईजान् । पुं । यजमाने । कर्मिणि ।
जते । ईज० । शानच् ।

ईडा । स्त्री । स्तुतौ । ईडनम् ।
स्तुतौ । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

ईडितः । चि । स्तुते । कृतस्तवे । ई श
तेस्त्य । ईड० । क्तः ।

ईड्यः । चि । स्तुत्ये । वन्द्ये । स्तुत्ये ।
ईडितुंयोग्यः । ग्यत् ॥

ईतिः । स्त्री । डिम्बे । अन्त्ये । उत्पा
ते ॥ प्रवासे । कृषे । षट्प्रकारोपद्र
वविशेषे । यथा । अतिदृष्टिरनादृ
ष्टिः शलभामूषकाः शुकाः । अत्या
सन्नाश्वराजानः षडेता ईतयः स्मृ-
ताः इति । ईयतेऽनया । ईड् गतौ
। क्तिन् ।

ईदृचः । चि । ईदृशे । दृचेचेतिईश् ॥

ईदृक् । चि । ईदृशे । इस्केन्याय इस्
प्रकार इतिभाषा ॥ अयमिवदृश्यते
। इदमिवपश्यतिवा । दृशिरप्ठे ।
त्यदादिषुदृशइतिक्तिन् । इदंकिमे

ईर्या

रीशकी ।

ईदृशः । चि । ईदृशि ॥ अयमिव दृश्य
ते । इदमिव पश्यति वा । दृशेत्यदा
दिधितिकञ् । इदम ईश् ।

ईसा । स्त्री । आसुमिच्छायाम् ॥

ईक्षितं चि । अपेक्षिते ॥ अभिप्रेते
॥ इष्टे । आसुमिष्टम् । आपृव्यासौ
। सन् । क्त । आपृवृधामोत् । अ
त्रलोपेभ्यासस्येत्थभ्यासलोप ।

ईसु । चि । आसुमिच्छौ ।

ईयिवान् । चि । उपगते । इण् । उपे
यिवाननाश्वाननूचानश्चेति खिटः
कमुर्द्धिच्चमभ्यासदीर्घत्वं वसोरिट् च
निपात्यते । सूचे उपदन्त्यविवचि
म् ।

ईरणः । पुं । वायौ । ईरति ईरयति वा
। ईर० । युच् । ल्युर्वा । न । चलने ।
ईरितम् । चि । प्रोक्ते । प्रेरिते ॥ खिसे
। ईर्यतेस्म । ईरण्तौ कम्पनेच ।
क्तः ।

ईरितात्मा । पुं । प्रकटितस्वरूपे ।

ईर्यम् । न । ब्रणे । ईरति सुखम् । ईर
गतिप्रेरणयोः । बाहुलकान्मक् ।

ईर्या । स्त्री । ध्यानमौनादिकस्य भिक्षु
व्रतस्यानुष्ठाने । चर्यायाम् ॥ चर्या
न्वीर्याविदुर्बुधाः । ईर्यते । ईरण्तौ
। अहलोर्ण्यत् ।

ईक्षितः

ईर्यापथ । पुं । ध्यानाद्युपाये । ईर्या

याः पन्याः । ऋक्पूरित्यः ॥

ईर्षा । पुं । स्त्री । कर्कष्याम् ॥ ईरण
म् । ईर० । स० क्तिप् । ईरदृणोति
वारयति वा । वृञ् । बाहुलका
दुण् ।

ईर्षा । स्त्री । अक्षमायाम् ।

ईर्षालु । पुं । अक्षमे । ईर्षायुक्ते ॥

ईर्ष्यकः । पुं । दृष्टियोन्याख्यक्तीवे । दृ
ष्ट्याव्यवायमन्येषां व्यवायेयः प्रवर्तते
। ईर्ष्यकः सतुविज्ञेयोदृष्टियोनिश्च
सम्पृतः ॥

ईर्या । स्त्री । अक्षान्तौ । परोत्कर्षास
हिष्णुत्वे । परोत्कर्षाऽक्षमेर्ष्यास्यादौ
जन्यान्मन्युतोपिच । ईर्ष्यणम् । ई
र्य ईर्यायाम् । गुरोश्चेत्यः ॥

ईर्यालुः । चि । अक्षान्तिशीले । कुह
ने । सेष्ये । ईर्यालाति । ला । मि
तद्वादिच्चाङ्ङुः ।

ईला । स्त्री । धरित्याम् । गवि ॥ वा
चि । सौम्यकलचे ।

ईलिः । स्त्री । ह्रस्वगदाकारेहस्तदण्डे ।
करपाणिकायाम् । कटारी कटार
इत्यादिभाषा । ईर्त्ते ईर्यतेवा ।
ईर० । इन् । कपिलकादिः । ईर्यते
वा । ईड० । डलयोगभेदः ।

ईक्षितः । चि । स्तुते । ईर्यतेस्म ।

ईशानः

उ० । त्तः । डलयेरभेदाक्षः ॥

ईली । स्त्री । ह्रस्वगदाकारे ह्रस्वदण्डे । करपालिकायाम् । कृदिकारादि तिपाच्चिकोडीष् ।

ईट् । पुं । परमेश्वरे ॥ ईष्टे । ईश ऐश्वर्ये । क्तिप् ।

ईशः । पुं । महादेवे । सदाशिवे । ईशानकोणाधिपतौ ॥ सर्वेषामीशितरि । विशुद्धसत्त्वप्रधानमायोपाधिके परमेश्वरे । हिरण्यगर्भे । चि । प्रभौ । स्वामिनि । एकादशसु । ईष्टे । ईश० । इगुपधेतिकः ॥

ईशवलम् । न । पाशुपतानां द्वितीये पाशे । ईष्टे स्वातन्त्र्येण इति ईशः । तदीयं वर्णरोधशक्तिर्द्वितीयः पाशः । तथाचोक्तम् । तासां माहेश्वरीशक्तिः सर्वानुग्रहिका शिवा । धर्मानुवर्त्तनादेव पाशवृत्त्युपचर्यते इति ।

वैशम्पत्या । पु । कुबेरे । ईशः सखास्य ॥ ईशा । स्त्री । पार्वत्याम् । दुर्गायाम् । ईष्टे । ईश० । काम्नाट्टाप ।

ईशानः । पुं । शिवे । महादेवे ॥ एकादशरुद्रान्तर्गत रुद्रविशेषे ॥ शिवाष्टमूर्त्यन्तर्गतमूर्त्यमूर्त्तौ । शमीवृक्षे । न । ज्योतिषि । चि । ईशितरि ।

नियन्तरि । स्वामिनि । ईष्टे तच्छील । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषु

ईश्वरः

चानश् ।

ईशानी । स्त्री । स्कन्दमातरि । दुर्गायाम् । ईशानस्य स्त्री । पुंयोगलक्षणो डीष् ॥ शमीवृक्षे ।

ईशिता । स्त्री । ईशित्वे । अशिमाद्यष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे । प्रभुत्वे ॥ येन स्थावराज्ज्यान्नाकारिणो भवन्ति ॥ ईशोऽस्यास्ति । अत इनिठनाविति इनिः । ईशिनेो भावः । तस्य भावस्त्वतलावितितल ॥

ईशिता । चि । ईश्वरे । अधिपतौ । प्रभौ । नियन्तरि । ईष्टे । ईश० । त्वन तृज्वा ।

ईशित्वम् । न । ईशितायाम् । देवानामष्टैश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ प्रभूतभौतिकानां प्रभवव्यूहव्ययानां मीशिताभवति । ईशिनेो भावः । त्वः ॥

ईश्वरः । पु । शिवे । मन्मथे । विशुद्धसत्त्वप्रधानाज्ञानोपहितचैतन्ये । ईशनादिशक्तियुक्ते जगदधिष्ठातरि । हिरण्यगर्भे । विचित्रशक्तिस्त्वात सर्वसमर्थे सर्वनियन्तरि नारायणे । उक्तश्चाक्षदेवीगीतायाम् । तत्रया प्रकृतिः प्रोक्ता साराजन विविधामता ।

सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्या गुणमिश्रिता । स्वाश्रयं यातु संरक्षत सा मायेति निगद्यते । तस्यां यत्प्रति

ईश्वर

बिम्बस्याद्विम्बभूतस्य चेशितुः । सर्व
श्वरः समाख्यातः स्वाश्रयज्ञानवान्
परः ॥ तस्यां स्वाश्रयाव्यामोहकास्ति-
ग्यां शुद्धसत्त्वप्रधानायां मायायामी-
शितुः परमात्मनोयत् प्रतिबिम्बपत-
ति तत् प्रतिबिम्बमीश्वरः । सचे-
रः स्वाश्रयं व्यापकं ब्रह्मतज्ज्ञान-
वानभवति माययातदाधारब्रह्मणो-
नाबरयात् । सर्वज्ञः सर्वकर्त्ता च स-
र्वानुग्रहकारकः । इति । देहेन्द्रिय-
सङ्घातस्य स्वामिनिजीवे ॥ ईश-
शीले । समर्थे । सर्वान्तर्यामिणि ।
क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरु-
षविशेष ईश्वरः इति पतञ्जलिः । ईश-
वाहमन्त्यर्थे न च मामीशते परः । द-
दामि च सदैश्वर्यमीश्वरस्तेन कीर्त्ति-
तः । प्रभवादिष्णेकादशेऽब्दे । सु-
भिर्ज्ञेयममारोग्यं कार्पासस्य महार्ध-
ता । लेबणं मधुगव्यञ्च ईश्वरे दुर्लभं
प्रिये । वि । आद्ये । स्वामिनि । ई-
शितुं शीलमस्येति । स्वेशभासपि स-
कसेावरच् इति वरच् । ईष्टे । ईश-
वरच् ॥ यद्वा । अश्रुते । अश्रूया-
सौ सङ्घाते च । अश्रुतेराशु कर्म-
णिवरट् चेति वरट् । आदुप्रभाया ई-
श्वरः ।

ईश्वरप्रणिधानम् । न । शौचादिपञ्च-

ईषत्क

नियमेषु पञ्चमे नियमे । ईश्वरस्य मा-
नसैरुपचारैरभ्यर्चने । सर्वकर्मणां-
तस्मिन् परमगुरौ फलनिरपेक्षत-
या अर्पणे ॥ ईश्वरे प्रणिधानम् ।

ईश्वरभावः । पुं । प्रजापालनार्थमीशि-
तव्येषु प्रभुशक्तिप्रकटीकरणे ।

ईश्वररथचरणः । पुं । कालचक्रे । ईश-
वररथस्य चरणः ।

ईश्वरसेतुः । पुं । मर्यादायाम् । वणी-
अमादिधर्मः । ईश्वरस्य सेतुरिव ।

ईश्वरा । स्त्री । उमायाम् । श्रीवाग्या-
दिशक्तिषु । वरजन्तादीश्वरशब्दात्
टाप् । पुंयोगविवक्षाभावान् न
डोप् ।

ईश्वरी । स्त्री । गौर्याम् । दुगायाम्
। श्रीवाग्यादिशक्तिषु । अश्रुते वि-
श्रम् । वरजन्तादीश्वरान् डोप् ।
यद्वा । ईष्टे । ईश- वनिप् । वनेर-
चेति डोब्री ॥ लिङ्गिनीवृत्ते । वन्द्या-
कर्कोटक्याम् । रुद्रजटालतायाम् ।
नाकुलीकन्दे ॥

ईषत् । अ । अलो । किञ्चित् । ईषण-
म् । ईषगत्यादौ । अत्प्रत्ययः ।

ईषत्कार । पुं । अत्यलो । अनुबन्धे ।
गन्धे । लेशे । वि । ईषत्क्रियमाणे

वस्तुनि । ईषत्क्रियते । ईषद्ः सुप्ति-
तिभावे कर्मणिवा अकृच्छार्थेषु ख-

ईषीका

ख् प्रत्ययः ॥

ईषत्पाण्डुः । पुं । धूसरवर्णे ॥

ईषदुष्णम् । न । कवोष्णे । मन्दोष्णे ॥

षि । तद्वति । ईषञ्चतदुष्णञ्च ।

ईषद्दास्यम् । न । मन्दहास्ये । स्मिते ॥

ईषञ्चतद्दास्यञ्च । षि । तद्वति ।

ईषद्रक्तः । पुं । अरुणे । त्रि । तद्वति ।

ईषा । स्त्री । हलयुगयोर्मध्यस्थकाष्ठे ।

लाङ्गलदण्डे ॥ ईषते । ईषगन्त्यादैः ।

। इगुपधेतिकः । करणे गुरोश्चेत्यो

वा ॥

ईषादन्तः । पुं । दीर्घदन्तगजे । उदग्र

दन्ते । ईषेवदन्तावस्य ।

ईषिका । स्त्री । अखिकूटे । गजाखिगे ।

खके । ईषालाङ्गलकीलिका सेव ।

इषेप्रतिकृतावितिकन् । तूष्णिकाया

म् । अखविशेषे । यथा । सेभिम्

न्त्यशरेषीका मीषिकाखेणवीर्य-

वान् । काकंतमभिसन्धायससर्जपु

रुषर्षभः ॥ इतिरामायणम् ॥ ईष्य

ते ईषतिवा । ईषगन्त्यादैः ईषउ-

ञ्छेवा । कृन् ।

ईषिरः । पुं । अयौ । पावके ॥

ईषीका । स्त्री । ईषीकायाम् । तूष्णि-

कायाम् । ईषीकास्यादिषीकापी-

ति द्विरूपकोषः । पर्फरीकादिस्त्वा

त् साधुः ।

उः

ईषः । पुं । कामदेवे । वसन्तर्त्ता । ईष

ति ईषतेवा । ईषउञ्छे'ईषगितिहिं

सादर्शनेषु । इषियुधीत्यत्र ईषीति

दीर्घादि पाठस्याप्युक्तत्त्वान् मेक् ।

ईषा । स्त्री । उदमे । चेष्टायाम् ॥ वा

ञ्छायाम् ॥ ईहचेष्टायाम् । गुरो-

श्चेत्यः । टाप् ।

ईहामृगः । पुं । कृत्रिममृगे । नाटक

रूपकभेदे । कोके । एके । भेडि

या इतिभाषा ॥ ईहा मृगेष्वस्य ।

ईहां मृगयते वा । मृगअन्वेषणे । क

र्मण्यम् ॥ ईहाप्रधानो मृगोवा । शा

कपार्थिबादिः ।

ईहितः । षि । अपेक्षिते । न । उद्योगे ।

चरिते ।

उः

.....

उ । अ । सम्बोधने । रोषोक्तौ । अनुक

म्पायाम् । नियोगे । पदपूरणे ॥

पादपूरणे । विस्मये । अवनम् । उ

ङ् शब्दे । क्तिप् । तुङ् ।

उः । पुं । शम्भौ । चन्द्रमौलौ । शिवे ।

उकारे ।

उद्यम

उकनाहः । पुं । पीतरक्तवर्णं सुरङ्गे ।

उक्तः । वि । कथिते । भाषिते । जल्पिते । अभिविहिते । न । एकाक्षरायां वृत्तौ । श्रीछन्दसि । उच्यतेऽस्य । वचपरिभाषणे । ब्रूजोवचिर्वा । क्तः । सम्प्रसारणम् ।

उक्तिः । स्त्री । व्याहारे । वचने । वचः ।
क्तिन् । सम्प्रसारणम् ।

उक्त्यः । पुं । यच्चविशेषे । न । प्राणे ।
 सामभक्तौ । सामवेदे । ब्रह्मायच्ची
 यात्परैणं यानिसामानिगीयन्ते ता
 न्युक्त्यानि । महाव्रताख्येकतौ प्रधा
 नभूतंशस्त्रमुक्त्यशब्दार्थः । उच्यते ।
 वच० पाठतुदीत्यादिनाथक् ।

उक्त्यशाः । पुं । यजमाने । उक्त्यानि
उक्त्यैर्वा शंसति । शंसुस्तुतौ । मन्त्रे
श्वेतवह्नेः कथशस्पुरोडाशोऽखिन्नित्य
त्र श्वेतवहादीनां डस पदस्येति वक्त-
व्यम् । यत्र पदत्वं भावि तत्र डस् । उ-
क्त्यशाभ्याम् । अन्यत्र खिः । उक्त्यशा-
सौ उक्त्यशास इत्यादि बोध्यम् ।

उक्था । स्त्री । एकाक्षरवृत्ते । साद्वि
धा । श्रीः १ सर्वगुरुः । श्रीस्ते सा
स्ताम् ॥ उः २ सर्वलघुः । उरबतु ।

उक्तेदः । पुं । वान्त्वा ।

॥ उच्चः । त्रि । सिक्ते । धैते ।

उच्चराम् । न । सेचने ।

उद्यः

उच्चतरं । पुं । तृतीयवयः प्राप्तवृष्टे ।

तनुवृक्षा । वक्षोक्षाश्वर्षभेभ्यश्चतं
नुत्त इतिष्ठरच् । ङीषि । उच्चतरी॥

उच्चा । पु । वक्षीवर्द्ध । वृषे । उच्चति
उच्चसेचने । श्वकुच्चन्नितिकनिन ।
ऋमभौषधौ । वि । सेत्तरि ।

उच्चितः । चि । सिक्ते ॥ लिप्ते ॥

उखर्वलः । पुं । तृणविषेण । भूरिपत्रे ।
सुतृणे ।

उखलः । पुं । उखर्बले । तृणोत्तमे ।
 उखा । स्त्री । पिठरे । रन्धनस्याख्याम् ।
 झाँडी भरथिया भाङ्गू इत्यादिभाषा
 । ओखति । उखगतौ । इगुपधेतिक्
 । उखन्यतेवा । खनुन्नवदारणे । अ
 न्येभ्योपीतिङः । टाप् ।

उख्यम् । त्रि । पैठरे । उखायां पक्के मां
सादौ । उखायां संस्कृतम् । शूले
खाद्यत् ॥

उद्यः । पुं । महादेवे । रुद्रे । वायुमूर्ति
 रयम् । अत्रियाच्छूद्राबामूढायामु-
 त्यन्ने । आगुरि इति गौडभाषामसि-
 ह्ये जातिविषये । अत्रियाच्छूद्रकन्या
 यां कुराचारविहारवान् । अत्रशूद्रव-
 पुर्जन्तुरुग्रानामप्रजायते । अत्रुग्रपु-
 क्रसानान्तुविलौकोवधबन्धनमिति-
 मनुः । करणेन समचास्यवृत्तिर्भा-
 र्गवनिर्मिता । शोभाजनद्रुमे । केर

उग्रशे

लदेशे ॥ याष्टीके ॥ न । क्रूरसंज्ञक-
नक्षत्रेषु । पूर्वोत्तरद्वारगृहे ॥ वस्तु-
नामाख्यविषे ॥ त्रि । उत्कटे । दाह-
णकर्मकर्त्तरि । उच्यति क्रुधासम्बन्ध-
ते । उग्रसमवाये । ऋज्वेन्द्रेत्यादि-
नारक् गश्चान्तादेशः ।

उग्रकम्प्या । पुं । हिंसे । उग्रकर्मास्य ॥

उग्रकाण्डः । पुं । कारवेस्त्रे ।

उग्रगन्धः । पुं । चम्पके । कटफले । अ-
र्जकवृक्षे । लघुने ॥ न । हिङ्गुनि ।
चि । उत्कटगन्धयुक्ते । उग्रोगन्धो-
ऽस्य ।

उग्रगन्धा । स्त्री । अजमोदायाम् । व-
चायाम् । छिक्किकौषधौ । अजग-
न्धायाम् । यवान्याम् । उग्रोगन्धोऽ-
स्याः ।

उग्रचण्डा । स्त्री । देवीविशेषे ।

उग्रतारा । स्त्री । देवीविशेषे । उग्राद-
पिभयात् प्राति यस्माद्भक्तान् सदा-
न्विकेनिरुक्तिः ।

उग्रत्वम् । न । उग्रतायाम् । चण्डता-
याम् । उग्रस्य भावः । त्वः ।

उग्रधन्वा । पुं । इन्द्रे । शत्रुबधायोद्यत-
धनुष्के । उग्रधनुर्यस्य । धनुषश्चेति-
नेङ् ।

उग्रनास्तिकः । त्रि । दीर्घनासाविशिष्टे ॥

उग्रशेखरा । स्त्री । भीष्ममार्त्तरि । ग-

उग्रटा

ज्ञायाम् ।

उग्रश्रवा । पुं । रोमहर्षणमुते । हृते ।

उग्रसेनः । पुं । आहुके । कंसवनके ।

उग्रसेनमुतः । पुं । कंसे ॥

उग्रा । स्त्री । कनखलाधिष्ठात्र्याऽमन्वा-
याम् । वचायाम् । यवान्याम् । छि-
क्किकौषधौ । उग्रजातेभार्यायाम् ॥

धन्याके । प्रखरायांनार्याम् ॥ टापः ।
उचितम् । त्रि । न्यस्ते । परिमिते । स-
मञ्जसे । ग्राह्ये । उच्यते । वचपरि-

भाषणे । रुचिचिक्किचिक्किटिभ्यः कि-
तच् । युक्ते ॥ ज्ञाते । विदिते ।

उग्रः । त्रि । उग्रते । तुङ्गे । प्रांशौ ॥

उग्रिनेति । चिञ् । अन्येऽप्योपी-
तिङ् ॥ उग्रैस्त्वम् अस्ति अचवा । अ-
र्श आद्यच् । अव्ययानामिति टिलोप-

नालिकेरे ।

उग्रकैः । अ । अतिशयोक्ते । उग्रैः ।

अव्ययसर्वनामामिति प्राग्वीबेधर्थे
घुटेः प्रागकच् ।

उग्रटा । स्त्री । दम्भे ॥ चर्यायाम् । ल-

शुनप्रभेदे । गुञ्जायाम् । भूम्याम्
लक्ष्याम् । नागरमुस्तायाम् । जटि-

लौषधौ । चूडाखायाम् । मुस्तावि-
शेषे । खेतागुञ्जोऽग्रताप्रोक्तेति भाव-

प्रकाशः । उग्रठति । चटगतौ । अ-
न्तर्भावितशब्दार्थः । अच् ।

उच्चाक

उच्चण्डः । वि । त्वरायुक्ते । अविखम्बिते । प्रचण्डे । उच्चण्डनम् । चडिकोपे । घञ् ।

उच्चतकः । पुं । नारिकेले ।

उच्चतालम् । न । पानगोष्ण्या नृत्ये ॥ इति हेमचन्द्रः ।

उच्चदेशः । पुं । श्रीकृष्णे । गोविन्दे ।

उच्चन्द्रः । पुं । रात्रिशेषे ।

उच्चयः । पुं । नीष्याम् । परिधानवस्त्रग्रन्थौ । इति हेमचन्द्रः ।

उच्चलम् । न । मनसि । चञ्चले । पुं । ध्वजस्योर्द्वूर्ध्वे ।

उच्चललाटा । स्त्री । उन्नतललाटवत्याम् ।

उच्चाजतः । वि । प्रस्थिते ॥

उच्चाटनम् । न । वैरिण एकदेशेऽनवस्थाकरणे ॥ उच्चाटनं स्वदेशादे भ्रंसं नंपरिकीर्तितमिति शारदातन्त्रम् ॥

उच्चारः । पुं । उच्चारणे । विद्यायाम् । उच्चार्यते त्यज्यते । चरगतौ । गत्यन्तः । घञ् ॥

उच्चारणम् । न । कथने । शब्दप्रयोगे ।

उच्चारितः । वि । उदाहृते ॥ प्रकाशिते ॥

उच्चावचः । वि । बहुविधे । नैकभेदे । उत्कृष्टापकृष्टे । उदक्च अयाक्च । मयूरव्यंसकादित्वात्साधुः ।

उच्छ्र

उच्चिकमिषा । स्त्री । उत्क्रान्तमिच्छायाम् । उठवेकी इच्छा इति भाषा ।

उच्चिन्नटः । पुं । तृणगडमत्स्ये । वि । कोपनपुरुषे ।

उच्चूडः । पुं । उच्चूले । अस्योच्चूडात्तच्चूडाख्याबूर्द्धाघो मुखचूडकाविति ध्वजाङ्गेषु हलायुधः ।

उच्चूखः । पुं । ध्वजस्योर्द्वूर्ध्वे । भ्रण्डकीपाघ इति भाषा ॥

उच्चैःश्रवाः । पुं । श्वेतवर्णसमुद्रमन्यनेत्यिते इन्द्रस्य घोटके ।

उच्चैर्घुष्टम् । न । घोषणायाम् । उच्चैर्घुष्यते स्म । घुषिर् विशब्दने । क्तः ।

उच्चैश्श्रवाः । पुं । इन्द्रस्यान्ते । अश्वानां मध्ये भगवतो विभूतौ । अयंसप्तमुखः ।

यथोक्तं भागवते । गृहीतोऽश्वसप्तमुखस्त्वयान्वपवलात्किलेति ।

उच्चैर्महान्श्रवो यशोयस्य । उच्चैःश्रवसीयस्य वा । यद्वा । उच्चैः शृणोति ।

श्रुश्रवणे । असुन् । उच्चैश्श्रवससञ्जन्तुप्रणिपत्य समर्पिता प्रत्यक्षतुष्टुषो

दरादित्वाद्गागमोपोध्यः । आकाशस्यैर्दिवौकसैरिति हरिवंशोक्तिवत् ।

वि । वधिरे ॥

उच्चैः । अ । अत्यर्थे । महति । उन्नते । उच्च्रीयते । चिञ् । उदिचेर्द्वैसिः ।

उच्छ्रमम् । वि । नष्टे ।

उच्छ्रनः

उच्छ्रलत् । वि । उत्पतति ।

उच्छ्रितः । वि । उल्लङ्घिते । शशम्
तगताविच्यस्मात् । कः ॥

उच्छादनम् । न । उक्तादने । उद्वर्त
ने । गन्धद्रव्यद्वाराशरीरनिर्मलीक
रणे ।

उच्छास्त्रम् । वि । शास्त्रप्रतिषिद्धे ।
शास्त्रविरुद्धे । उन्नतं शास्त्रात् ।

उच्छिखः । वि । उन्नतज्वाले ।

उच्छ्रित्तिः । स्त्री । उच्छेदे । उच्छेद
नम् । त्तिन् ।

उच्छ्रिन्नः । वि । नष्टे । उच्छेदिते ।
उच्छ्रित्यतेस्स । छिदिरद्वैधीकरणे ।
क्तः ।

उच्छ्रिलीन्त्रम् । न । छत्राके । छत्रिका
याम् ।

उच्छ्रिष्टः । वि । भुक्तावशेषे । ऊंठ ऊंठ
न ऊंठा इतिभाषा ॥ त्यक्ते ।

उच्छ्रिष्टभोजनम् । वि । देवनैवेद्यवलि
भोजनकर्त्तवि । इति हेमचन्द्रः ।

उच्छ्रिष्टभेदनम् । न । सिक्त्यके । मै
ण सित्या इतिभाषा ।

उच्छ्रीर्षकम् । न । शिरःप्रदेशे । उप
धाने । सिराहना इतिभाषा ।

उच्छ्रूनः । वि । स्फीते । उन्नने । वर्द्धिते
। अवीदाहगन्ति प्राचीनाः । कामि-

न्याः कियदुच्छ्रनमुरः प्रेयानसमीक्ष

उच्छ्रसि

ते । नव्यशालिमि बोत्पन्नमतिदी

नः कृषीवलइति । उत्श्रीषतेस्स ।
दुओश्चिगतिदृष्टोः । क्तः । ओदित-
श्चेतितस्यनः । यजादित्त्वा त्सम्यसा
रणे पूर्वहृषेचहल इतिदीर्घः ॥

उच्छ्रूनता । स्त्री । जृम्भणे । भावेतल् ।

उच्छ्रृङ्खलः । वि । अवाधे । बन्धनर-
हिते । अनियन्तृतवस्तुनि । निरर्ग-
ले । उन्नतंशृङ्खलंनिगडंयस्य ।

उच्छेदः । पुं । विनाशे ।

उच्छेदी । वि । विनाशिनि ॥

उच्छेषयाम् । न । उच्छिष्टे ।

उच्छोषणः । वि । सन्तापकरे ॥

उच्छ्रयः । पुं । द्रुमादीनामुच्चनायाम्
। उत्सेधे । उच्छ्रयणम् । श्रिज से
वायाम् । बाहुलकादेरच् ।

उच्छ्रायः । पुं । उच्छ्रये । उच्छ्रयणम् ।
श्रिज् ० । उद्दिश्ययति यौतीति घञ्
। उक्लृष्टः आयोवा ।

उच्छ्रितः । वि । सज्जाते । समुन्नते ।
उन्नते । प्रवृद्धे । उच्छ्रयति उच्छ्री
यतेस्सवा । श्रिजोगत्यर्थेति कर्मणि
वा क्तः ।

उच्छ्रित्य । अ । सन्तत्येत्यर्थे ॥ निख
न्येत्यर्थे ॥

उच्छ्रितितः । वि । प्रफुल्ले । विकसिते ।
जीविते ॥ स्फुरणे । फरकना इति

उज्जितः

भाषा । उत्सृष्टसिति । स्वसः कः ।
उज्ज्वासः । पुं । अन्तर्मुख्यासे । आहरे
। प्राणने । आख्यायिकापरिच्छेदे ।
औश्यासे । उज्जसनम् । स्वसप्राणने ।
घञ् ।

उज्जयनी । स्त्री । विशालायां पुरि । अ
वन्त्याम् ।

उज्जयन्तः । पुं । रैवतपर्वते ।

उज्जयिनी । स्त्री । महाकालपुर्याम् ।
अवन्तिकायाम् ।

उज्जासनम् । न । वधे । मारणे । जसुहिं
सायाम् । स्वार्थपुण्यन्त । भावे ल्युट् ।

उज्जृम्भः । त्रि । प्रफुल्ले । मस्फुटिते ।
इतिहेमचन्द्रः ॥ उज्जृम्भणम् । जृ-
म्भे । घञ् ॥

उज्जृम्भणम् । न । उज्जृम्भे ॥

उज्जृम्भितः । त्रि । प्रफुल्ले । न । चेष्टा
याम् । उज्जृम्भःसञ्जातोऽस्य । तार-
कादिच्छादितच् ।

उज्ज्वलः । पुं । शृङ्गाररसे । न । स्वर्णे
। त्रि । दीप्ते ॥ विशदे ॥ विकाशिनि ।
उज्ज्वलति प्रकाशते । ज्वलदीप्तौ ।
अच् । नतुज्वलितीतिशः । तत्राऽनु-
पसर्गादिस्थनुवृत्तेः ।

उज्ज्वलः । पुं । त्यागे । विसर्जने ।

उज्जितः । त्रि । उज्जृष्टे । त्यक्ते । व-
र्जिते ।

उडुः

उड् । अ । सतर्के । सम्बोधने । पूरणे ।

उड्कः । पुं । उड्कशिले । ऋते । धान्य
कणोच्चये । कणशम्राहाने ॥ अबाधि
तस्थानेषु पथिवा चेत्तेषुवा अप्रति
हतावकाशेषु यत्रयत्रौषधयो विद्यन्ते
तत्रतत्राङ्गुलीभ्यामेकैककर्णं समुच्च-
यित्वेतिवैधायनस्मृतेर्दर्शनात् एकै
कधान्यगुडकोच्चयनमुड्कः । उड्क
नम् । उड्किते । घञ् ।

उड्कनम् । न । आपणादिपतितृकणो
पादाने । उड्कना इतिभाषा । ल्युट् ।

उड्कशिलम् । न । आक्षयस्यात् चेत्ता
च्छस्यस्यसम्भवे । ऋतवृत्तौ ॥

उड्कश्च शिलश्चेत्येकवद्भावः ।

उड्कशीलः । त्रि । उड्कजीविनि । उ-
डुतशस्यस्यशेषाहरणकर्त्तरि ।

उटः । पुं । दृग्यपर्णादौ ।

उटज् । पुं । न । मुनीनां दृग्यपर्णादिर
चितालये । पर्णशालायाम् । उटा
ज्जायते । जनी । अन्यभाषीतिडः ।

उडु । न । भे । तारकायाम् । जले ।
उ रोषोक्तिपूर्वकं डयते । डीङ् वि०
। मितद्रुदिच्छात् डु प्रत्ययः ।

उडु । स्त्री । नक्षत्रे । ऋचे । अवति
इति उः । डयते डुः । डीङो मित-
द्रुदिच्छात्डुः । उश्चासौडु श्वेतिवि-
ग्रहः । उडुः उडू । उडवः इत्यादि

उत्त

धेनूवत् ।

उडुपः । पुं । न । प्रगे । कोले । भेले ॥

चर्मावनद्धे यानपाचे ॥ पुं । चन्द्रे ॥

उडुनेके त पति । पारक्षणे ।

सुपिस्थइत्यवमुपीति योगविभागा

त कः । उडुनि जले पातीति वा ॥

उडुपतिः । पुं । चन्द्रे । उडूनाम्पतिः ॥

उडुपथः । पुं । आकाशे ॥

उडुराट् । पुं । चन्द्रे । उडुषु नक्षत्रेषु

राजते । राजृ० । क्रिप् ॥

उडूपः । पुं । न । उडुपे । पुं । चमन्द्रसि ।

उडुयनम् । न । नभोगतौ । उडान इ

तिभाषा ॥

उडुमरः । वि । अष्टे । उडुटे । पुं । त

न्त्रदिशेषे ॥

उडुनम् । न । खगानामूर्ध्वगतौ । उ

डुडयनम् । डीड्० । नपुसके भावे

क्तः । स्वादयश्चेदितइत्योदित्त्वान्नि

ष्ठानत्वम् ॥

उडुयमानः । त्रि । उडुयनविशिष्टे ख-

गे । उडन्त उडता इतिभाषा ।

उडुशः । पुं । आगमशास्त्रविशेषे ॥ च

खडीशे । शिवे ॥

उत् । अ । प्रश्ने । वितर्के । संशये ॥ अ

न्यर्थे । भृशे । ऊर्ध्वे । अप्यर्थे ।

उत् । अ । अन्यर्थे । विकल्पे ॥ समुच्च

ये । वितर्के । प्रश्ने । पदपूरणे ॥ अ

उत्कटः

यर्थे । एवार्थे । ऊयते स्म । उड्

शब्दे । क्तः ॥

रनम् । त्रि । सूते । वुना इतिभाषा ॥

ऊयते स्म । वेज्० । क्तः । यजादि-

त्त्वात्सम्पसारणम् ॥

उतथ्यः । पुं । गौतमपितरि मुनिविश्वे-

षे । अङ्गिरसः अद्यायामुत्पन्नेवृहस्प

तेर्ज्येष्ठभ्रातरि ॥

उतथ्यतनयः । पुं । गौतममुनौ ।

उतथ्यानुजः । पुं । देवाचार्ये । दृहस्प

तौ ॥

उतथ्यानुजन्मा । पु । दृहस्पतौ । जीवे ।

उताहो । अ । परिमन्त्रे । विचारे । वि

कल्पे । उतच आहोच अनयोः स-

माहारः ॥

उत्कटः । वि । अन्यमनस्के । उन्मनसि ।

उद्गतमनो ऽस्य । उत्कटमनाइतिउ

द्गतमनस्कदृक्तेरुच्छब्दात् स्वार्थेक-

न् ॥

उत्कटः । पुं । मत्तेभे । रक्तेभौ । शरे ।

न । त्वक्पत्रे । गुडत्वचि । तजाख्यौ-

षधौ । दारचीनी इतिभाषा । अ-

न्यत उत्कटसुगन्धित्वात्स्वार्थे उच्छ

ब्दात् कटच् । वि । तीव्रे । मत्ते ।

विषमे । उद्गतः कटआवरणम् आ

वरकोवाअस्य । यद्वा । उद्गतमदृ-

क्तेरुच्छब्दात्स्वार्थे सम्प्रोदश्चेतिक-

उत्कर्षः.

टक् ।

उत्कर्षकौसनः । चि । विषमासने ।

उत्कर्षटा । स्त्री । सैहलीलतायाम् ॥

उत्कर्षः । पुं । शृङ्गारस्य षोडशवन्धा-
न्तर्गतबन्धविशेषे । आसनइति यस्य
प्रसिद्धिः । तल्लक्षणम् । नारीपादैः
चहस्तेनधारयेज्जलके पुनः । स्तना-
पितकरः कामी बन्धश्चोत्कर्षसञ्च-
नः इति ॥उत्कर्षा । स्त्री । उत्कलिकायाम् । इ-
ष्टलाभे कालक्षेपासहिष्णुतायाम् ॥
उत्कर्षणम् । कठिशोके । गुरोश्चह-
लइत्यर्थः ॥ आकाङ्क्षायाम् ॥उत्कर्षितः । चि । उत्सुके । उत्कर्षा-
यते ॥ उत्कर्षासञ्जातास्य । तारका-
दिभ्यादितच् ॥उत्कर्षिता । स्त्री । स्वीयादिनायिका-
भेदे ॥उत्कर्षता । स्त्री । गजपिप्पल्याम् । उत्क-
र्षायाम् ॥उत्कर्षः । पुं । धान्यादिराशौ । सूप्ते ।
अवकरे । हस्तपादादिविचेषे । उ-
त्कीर्यते । ह्यविशेषे । ऋदोरप् ॥उत्कर्षः । पुं । अतिशये । स्वकालात्
परकालकर्त्तव्ये । इतिस्मृतिः । अवि-
द्यमानधर्मारोपे । उत्कर्षणम् । कृ-
षवि० घञ् । चि । अतिशययुक्ते ।

उत्कारः.

उत्कलः । पुं । औद्गदेशे । उडीसाइति

भा० यथा । जगन्नाथमान्तरदेशस्थीक-
लः परिकीर्तितइति । व्याघ्रे । चि ।
भारवाहके । मोटिया इति भाषा ॥उत्कलिका । स्त्री । उत्कल्लायाम् । इष्ट-
प्राप्तौ कालक्षेपासहिष्णुत्वे । कामा-
दिजातस्मृतौ ॥ कालिकायाम् ॥ हे-
लायाम् । सलिलतरङ्गे ॥ उत्पूर्वा-
त्कले । कृजादिभ्योबुन् । कुन्वा ॥उत्कलिकाप्रायम् । न । गद्यप्रभेदे । यथा
। भवेदुत्कलिकाप्रायसमीसार्यं दृढा-
चरमिति यथा । प्रणिपातप्रबलसमधा-
नाशेषसुरासुरादिदृन्दसौन्दर्यप्रकट-
किरीटकोटिनिविष्टस्रष्टमणिमयूख-
च्छटाच्छुरितचरणनखचक्रविक्रमो-
द्दामवामपादाङ्गुष्ठनखशिखरखण्डि-
तब्रह्माण्डविवरनिस्सरच्छरदम्बतक-
रप्रकरभास्वरसुरवाहिनीप्रबाहप-
विचीकृतपिष्टपत्रितयकैटभारे क्रूर-
तरसंसारसागरनानामकारावर्त्तवि-
र्त्तमानविग्रहं मामनुगृहाणेति ।

उत्कलितः । चि । उन्मनसि । वृद्धिमतिः ।

उत्कलितः । चि । उद्दृष्टे ॥

उत्का । स्त्री । उत्कर्षितायां नायिका-
याम् ।उत्कारः । पुं । धान्यस्योर्ध्वक्षेपणे । नि-
कारे । धान्यस्यगशीकरणे । उत्कर-

उत्क्रोशः

गम् । हविचेपे । हृधान्ये इति घञ् ।
 उत्क्राग । स्त्री । प्रतिवर्षमसूताया-
 ङ्गवि ॥
 उत्क्रासिका । स्त्री । वमनव्याधौ ।
 उत्क्रि । चि । निःचेपकर्त्तरि । उत्क्रि
 रति विक्षिपति । कृ० । इगुपधेतिक० ।
 उत्क्रोर्ण । चि । उत्क्रिखिते । कृतवेधने
 । उत्क्रोर्ण्यतेस्म । कृ० । क्तः । नचम् ।
 उत्क्रुटम् । न । उत्क्रान्तशयने ।
 उत्क्रुणः । पुं । उर्द्ध्वे । मत्क्रुणे ।
 उत्क्रूट । पुं । कृचे ॥ इति हारावली ।
 उत्क्रुतिः । स्त्री । षड्विंशत्यक्षरायां-
 दृत्तौ ।
 उत्क्रुष्टः । चि । प्रशस्ते । उत्क्रमे । अ
 तिप्रशयुक्ते । उत्कर्षविशिष्टे । उत्क्रु
 ष्यतेऽयम् । कृषेः कर्मणिक्तः ।
 उत्क्रोचः । पुं । स्त्री । उपदायाम् । ठौ
 कने ।
 उत्क्रोचकः । चि । कार्यिभ्योर्धङ्गृहीत्वा
 अयुक्तकार्यं कुर्वाणे ।
 उत्क्रमः । पुं । व्यतिक्रमे । व्युत्क्रमे ।
 उत्क्रमणम् । न । उत्क्रान्तौ ।
 उत्क्रान्तः । चि । निर्गते ।
 उत्क्रान्तिः । स्त्री । उत्क्रमणे ।
 उत्क्रोशः । पुं । स्त्री । पक्षिविशेषे । कु
 ररे ॥ उत्क्रोशति । कुशआह्वाने ।
 पञ्चाक्षम् ।

उत्खात

उत्क्षेदः । पुं । वमनोपस्थिताविवेच्य
 र्थे । उत्कलाइ इति यस्यप्रसिद्धिः ।
 उत्क्षेपः । पुं । पीडायाम् । वमनाये ।
 पस्थितौ । उत्कलाइ इति भाषा । य
 था । कफोत्क्षेपः । कफस्य वमनायो
 पस्थितिः । उत्क्षेपः । उत्क्षिप्याकृतं न
 निर्गच्छेत् प्रसेकं षोडशनेरितम् । हृदयं
 पीड्यते चास्य तमुत्क्षेपं विनिर्दिशेदि
 ति ॥ उत्क्षेप इत्येके ॥
 उत्क्षिप्तः । पुं । धत्तूरफले ॥ चि । उ
 र्द्ध्वक्षिप्ते ।
 उत्क्षिप्तिका । स्त्री । कर्णाभरणविशेषे
 । ललाम्याम् । कर्णादौ । कानतड
 का इति भाषा ।
 उत्क्षेपः । पुं । उर्द्ध्वक्षेपणे । उत्क्षेपना
 इति भाषा ॥
 उत्क्षेपकः । चि । उत्क्षेपकर्त्तरि ॥
 उत्क्षेपणम् । न । व्यजने । धान्यमर्दन
 वस्तुनि । षोडशपणे । उदञ्चने ।
 उर्द्ध्वदेशसंयोगहेतौ । उर्द्ध्वक्षेपे । अ
 धःस्थितस्य वस्तुन उर्द्ध्वनयने । उत्
 उर्द्ध्वक्षेपणम् ।
 उत्खला । स्त्री । मुरानामगन्धद्रव्ये । तां
 लपण्यम् ।
 उत्खातः । चि । उन्मूलिते । उखाडा
 इति भाषा ।
 उत्खातकेलिः । स्त्री । वप्रकीडायाम् ।

उत्तमः

यथा । उल्लातकेलिः शृङ्गाद्यैर्बप्रकी
डानिद्यते इति शब्दार्थावः ।

उत्तः । चि । आर्द्रवस्तुनि । क्लिन्ने । भी
जा इति भाषा ॥ उनत्तिस्त् । उ
न्दीक्तेदने । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ।
। नुदविदेति पक्षेनत्वाभावः ।

उत्तंसः । पुं । कर्णपूरे । कर्णभरणे ।
श्रेखरे । शिरोभूषणे । उत्तंसयति
उत्तंस्यतेनेनवा । तसि । सौचोभूषा
र्थः । पचाद्यच् । हलश्चेति घञ्वा ।

उत्तप्तः । त्रि । सन्तप्ते ॥ परिप्लुते । न ।
शुष्कमांसे । उत्तप्यतेस्त् । तप० ।
क्तः ॥ चञ्चले ॥

उत्तप्यः । त्रि । उत्तप्तिते ॥ उत् ऊर्ध्व
धः ॥

उत्तभितम् । चि । उन्नमिते ॥

उत्तमः । चि । उत्कृष्टे । अनुत्तमे ।
बरेण्ये ॥ पुं । प्रियव्रतराजः पुत्रे तृ
तीयमनौ ॥ वैशिकाख्यनायके ॥
अतिशयेन उत्कृष्टः । उत्कृष्टार्थवृत्ते
रुच्छब्दात्तमप् । द्रव्यप्रकर्षार्थत्वा
न्नाम् । यद्वा । उत्ताम्यति । तमु ।
अच् ॥ उत्तम्यतेवा । घञ् । नोदा
त्तेति नष्टदिः ।

उत्तमः श्लोकः । त्रि । पुण्ययशसि । श्री ह
रौ ॥ उन्नच्छतितमोयस्मात्स उत्त
माः । उत्तमाः श्लोकोयशोयस्य ।

उत्तमा

उत्तमफलिनी । स्त्री । दुग्धिकावृक्षे ॥

उत्तमर्गः । पुं । ऋणदे । ऋणस्य दात
रि । धनस्वामिनि । महाजन इति
भाषा ॥ उत्तममृगमस्य । ऋणमाध
मर्ग्ये इति सूत्रे आधमर्ग्यशब्देन व्यव
हारविशेषो लक्ष्यते । तेनोत्तमर्ग्यो
पिसिध्यति । लक्षणायां धारेरुक्त
मर्ग्यइति निर्देशो लिङ्गम् । देवर्षिपि
तृण्ये ॥

उत्तमश्लोकः । त्रि । पुण्ययशसि ॥

उत्तमसङ्ग्रहः । पुं । सम्यक्सङ्ग्रहणो
निर्जने परभार्यया सह केशाकेशिप
रस्परालिङ्गनसहासनादिरूपमिदु-
नीभावे । इति मिताचरा ।

उत्तमसाहसः । पुं । दण्डविशेषे । साशी
तिपणसाहस्ये ॥ साशीतिपणसाहस्यो
दण्डउत्तमसाहसः । इति याज्ञव-
ल्क्योक्तेः । सङ्ख्यपणमिते । यथा ह
मनुः । पणानां द्वे शते सार्द्धे प्रथमः सा
हसः स्मृतः । मध्यमः पञ्चविंशत्यस
हस्रं त्वेव चोत्तम इति ।

उत्तमा । स्त्री । उत्कृष्टार्थं नार्थ्याम् ।
वरारोहायाम् ॥ दुग्धिकौषधौ । स्त्री
यादिनायिकाप्रभेदे । अहितकारि
ण्यपि प्रिये हितकारिण्याम् । टाप् ।

उत्तमाङ्गम् । न । मस्तके ॥ उत्तमञ्च
तदङ्गञ्च । सन्महदितिसमासः ॥

उत्तर

उत्तमाम् । न । नवविधास्तुष्टिषु तुष्टिविशेषे । नानुपहृत्यभूतानि विषयोपभोगोभवतीति हिंसादोषदर्शनाद्विषयोपरमेसति यातुष्टिः सा पञ्चमी उत्तमाम् उच्यते ।

उत्तमारणी । स्त्री । इन्दीवर्याम् ।

उत्तमः । पुं । स्वतः फलतो वा तथाऽनर्थानुबन्धितशङ्कायाः प्रवृत्तिप्रतिबन्धिकाया विगमे ।

उत्तमनम् । न । वर्द्धने । उत्तमनम् । उद्-स्यास्तम्भोः पूर्वस्य ।

उत्तम्वितः । त्रि । विधृते । उत्तम्वितः ।

उत्तरम् । न । प्रतिवाक्ये । वदन् इति भाषाप्रसिद्धे प्रश्नस्य भजने । प्रश्नश्चेद्यधियापृच्छा तस्य भजनमुत्तरम् ॥ उत्तीर्यते निस्तीर्यते प्रकृताभियो गोऽनेन । तस्य स्वरूपम् । पक्षस्य व्यापकं सारमसन्दिग्धमनाकुलम् । अव्याख्यागम्यमित्येवमुत्तरं तद्विदो विदुरिति । तस्य भेदाः । मिथ्यासम्प्रतिपत्तिश्च प्रत्यवस्कन्दनं तथा । माङ्गन्यायश्चोत्तराः प्रोक्ताश्चत्वारः शास्त्रवेदिभिः । इति मारदः । काश्चायनेनापि व्यवहारविषये चतुर्विधमुत्तरमुक्तम् । तत्तन्मिथ्योत्तरञ्चैव प्रत्यवस्कन्दनं तथा । पूर्वन्यायविधिश्चैव

उत्तर

मुत्तरस्याच्चतुर्विधमिति ॥ सिद्धान्तानुक्रमतर्कोपन्यासे । उत्तरणम् । ऋदोरप् । पुं । सदाशिवे । हरौ । संसारसागरादुत्तारयतीति व्युत्पत्तेः । विराटराजमुते । त्रि । ऊर्द्धे । उदीचे ॥ प्रवरे । श्रेष्ठे । अनन्तरे । दिव्ये । वामभागे । उत्तरति । तृप्वनतरणयोः । पचाद्यच् । यद्वा । अतिशयेनोक्तः । तरप् । द्रव्यम् । च्छान्नम् ।

उत्तरकालः । पुं । भविष्यत्काले । गौणकाले ॥ यथा १ एव मागामिया गीयमुख्यकालादधस्तनः । न्यकालादुत्तरो गौणः कालः पूर्वस्य कर्मण इति हरिहरपटुतिः ।

उत्तरकुक्षः । पुं । जम्बुद्वीपस्य नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । रम्यकश्चोत्तरं वर्षं तस्यैवान्तर्हिरण्यम् । उत्तराः कुक्षवश्चैव यथावै भारतंतथा । उत्तरमेरोः ।

उत्तरकोशला । स्त्री । अयोध्यायाम् । रामपुरि । साकेते । अवधपुरी इति भाषा ।

उत्तरक्रिया । स्त्री । अन्तिमक्रियायाम् । सांवत्सरिकश्राद्धादिमित्यक्रियायाम् ॥ यथा । प्रेतेष्वित्युत्तमापन्नेस पिण्डीकरणादनु । क्रियन्ते या, क्रि

उत्तर

याः पित्र्याः प्रोच्यन्ते तादृशोत्तरा इति
विष्णुपुराणम् ।

उत्तरज्जम् । न । द्वारोर्द्वयक्रदाक्षिणि ।
त्रि । उत्तरतत्तरज्ञे ।

उत्तरच्छदः । पुं । शब्दाया उपस्थास्तर
णवस्त्रे । निचोले ।

उत्तरकम् । न । नद्यादिपारगमने । उ
त्तरणा इतिभाषा ।

उत्तरतः । अ । उत्तरादिस्वर्थे । दि-
शिदेशेकालेषवाच्ये । दक्षिणोत्तरा-
भ्यामतस्तुच् स्वार्थे । उत्तरतोषस
त्यागतोरमणीयंवा ।

उत्तरपक्षः । पुं । विचारसिद्धान्ते । स
माधाने । कृतान्ते । समाधौ । सि-
त्तानुकूलतर्कोपन्यासे ॥ उत्तरस्या
पक्षश्च ।

उत्तरपादः । पुं । चतुष्पादव्यवहारान्त
र्गतद्वितीयपादे । उत्तरे ॥

उत्तरपूर्वा । स्त्री । ईशानकोशे । उत्तर
स्याः पूर्वस्याश्चदिशोन्तरालम् । दि
ङ्मानामन्यन्तराल इतिसमासः ।

उत्तरफल्गुनी । स्त्री । द्वादशेनक्षत्रे ।
अस्याः स्वरूपम् । दक्षिणोत्तरमिलित
तारकाद्वयम् ॥ पर्यङ्करूपंतारकाद्वय
श्च । अस्यांजातस्यफलम् । दाता द
यालु स्वजने सुशीले । विशालकी-
र्त्तिः सुमतिः प्रधानः । धीरोन्मरोऽ

उत्तर

न्यन्तमदुस्वभावश्चेदुत्तराफल्गुनि
कामसूतिरिति ।

उत्तरफल्गुनी । स्त्री । अयमदेवायाम्
। उत्तरफल्गुन्याम् ।

उत्तरभाद्रपद । स्त्री । उत्तरभाद्रपदाया
म् ।

उत्तरभाद्रपदा । स्त्री । अहिब्रह्मदेवता
याम् । प्रौष्ठपदायाम् । अस्यारूपम्
। उत्तरेसुमुखि भारमूर्त्तिभृत्युत्तमा
क्रमिलितेदितारके । नीलचामरक
चेन्दुगुप्तोत्तोलोचमाचलकक्षाः वस्त्रा
यिताइति काचिदासः । पर्यङ्करूपम्
ष्टतारात्मकमितिदीपिका । चवजा
तस्यफलम् । धनीकुलीनः कुलपतिः क्रि
यादौभूपालमान्योवसवान्महिजाः ।
सत्कर्मकर्त्तानिज वन्धुभक्तोवर्षुत्त-
राभाद्रपदाप्रवृत्तः इति ।

उत्तरमीमांसा । स्त्री । ब्रह्ममीमांसा
याम् ।

उत्तरवादी । त्रि । उत्तरस्यवक्ता । आ
सामी इतिभाषा ।

उत्तरसाक्षी । त्रि । स्वपक्षसम्बन्धिसा
ध्येपरिभाषतां साक्षिणा सत्यमंशु-
बोतिपर्यिनाशायतेवा सत्यार्थः ।
तथाच न रदः । साक्षिणापि सा
क्ष्यंस्वपक्षपरिभाषताम् । अवस्थाच
क्रावणाद्यापिससाध्युत्तरसंश्लेषकइति

उत्तरा

॥ परसाक्षी इतिगौड भाषा ॥

उत्तरसाधकः । पुं । साधकसहाये । स
हकारिणि ॥उत्तरा । अ । उत्तराहि अर्थे । उत्त
राच्चेति पक्षेआच् ।उत्तरा । स्त्री । उदीच्यान्दिशि । कैवे
र्याम् । उत्तरफाल्गुन्याम् ॥ परी
क्षिन्मातरि । वैराग्याम् । उत् ऊर्द्धं
तरत्यत्र । तृ० । ऋदोरप् ।उत्तरात् । अ । दिशि । देशे ॥ काले
॥ उत्तरात् वसति आगतो रम
णीयंवा । उत्तराधरदक्षिणादातिरि
तिस्वार्थे आतिः ।उत्तराधिकारी । वि । प्रथमाधिकारि
णः पश्चादधिकारिणि । दायादे ।
अंसी इति भाषा ॥उत्तरापथजन्मा । पु । जातिविशेषे ।
यथा । उत्तरापथजन्मान'कीर्त्तयि-
ष्यामितानपि । यैानकाम्बोजगान्धा
राः किरातावर्बदैःसह । एतेपापकृ
तस्तातचरन्तिपृथिवीमिमामिति ।

उत्तरापेशानम् । न । हस्तावसेचने ।

उत्तराभासः । पुं । दुष्टोत्तरे ॥ तथाच
काच्यायन । प्रकृतेनत्वसम्बन्धमत्य
ल्पमतिभूरिच । पक्षैकदेशव्याप्येव
तच्चनैवोत्तरं भवेदिति ।

उत्तरायणम् । न । साधादिषण्मासा

उत्तरी

त्मकेस्वर्यस्योत्तरदिग्गमनकाले ।

देवानामहनि । माघादिमासयग्नै
स्तु ऋतवःषट्क्रमादितः । उत्तरा
यणमाद्यैस्तैस्त्रिभिःस्यादक्षिणायन-
मिष्युते । मकरसङ्क्रान्तौ ।

उत्तराशापतिः । पुं । कुबेरे ॥

उत्तराषाढा । स्त्री । एकविंशतितमे
नक्षत्रे । वैश्वदेवे । अस्यारूपम ।
सूर्याकृतिताराचतुष्टयात्मकमि'त-
कालिदासः । गजदन्तवदष्टताराम
यमितिदीपिकाटीका ॥ तत्रजात
त्यफलम् । दातादयावान्विजयी-
विनीतःसत्कर्मचेताविभवैः समेतः
। कान्तासुतावासमुखोनितान्तवैश्वे
सुवेशःपुरुषोमनीषीति ।उत्तरासङ्गः । पुं । प्रावारे । उत्त यं
शुके । उत्तरेऊर्द्धभागे आसज्यते ।
पञ्चसङ्गे । घञ् ।उत्तराहि । अ । उत्तरादर्थे । अस्ताते
विषये उत्तराच्चेत्याहिप्रत्ययः दूरे
चेदवधिमान् । उत्तराहि वसति र
मणीयंवा ।उत्तरीयम् । न । संथाने । उत्तरासङ्गे
। उपवीतवद्भुतवस्त्रे ॥ उत्तरेऽस्मिन्
देहभागे भवम् । गृहादित्वाच्छ् ।
यथायज्ञोपवीतं हिधार्यतेचद्विजोत्त
मै । तथासन्धार्यतेयन्नादुत्तराच्छ् ।

उत्तापः

दनंशुभमितिस्मृतिः॥ एकश्चेद्वासेभ
वति'तस्योत्तराहुन प्रच्छादयतीति
पारस्कर. ॥ नस्यात्कर्मणिकञ्चुकी ।
उत्तरेण । अ । उत्तरदिग्देशकालेषु ।
एनबन्धतरस्यामदूरेऽपञ्चम्या इति
स्वार्थे एनप् अदूरेचेदवधिमानवधे
वर्त्तते । उत्तरेण वसति रमणीयंवा ।
उत्तरेणुः । अ । आगामिदिने । उत्त
रस्मिन्नहनि इत्यर्थेसद्य परादितिउ
त्तरशब्दादेशुस् प्रत्ययेनिपाति-
तः ।

उत्तलितः । वि । उत्तचित्ते ।

उत्तस्थूः । वि । उत्थिते ॥

उत्तानः । वि । अगभीरे । ऊर्द्धगुखश
ते ॥ उन्नतस्तानोविस्तारोस्मात् ।

उत्तानकः । पुं । उच्चटायाम् ।

उत्तानपत्रकः । पुं । रत्नैरण्डे ।

उत्तानपादः । पुं । स्वायम्भुवमनोःपुत्रे
नृपतिविशेषे ।

उत्तानपादजः । पुं । उत्तानपादस्यपुत्रे ।
ज्योतीरथे । ग्रहाधारे । ध्रुवे ॥

उत्तानशयः । वि । अतिशिशौ । डिम्भे
। स्तनपे ॥ उत्तानःशेते । ग्रीडस्व
मे । पार्श्वदिषूपसंस्थानमिच्छत् ।

उत्तानशया । स्त्री । स्तनन्ययाम् ॥ टा
प् ।

उत्तापः । पुं । उष्णतायाम् । तेजसि ।

उत्तोलि

सन्तापे । उत्तापयति । तपेर्गन्तात्
पचाद्यच् ॥

उत्तारः । वि । वह्निर्निर्गतनेचे । मह
ति । उद्गटे । उदारे ।

उत्तारी । वि । चपले । इतिभूरिप्रयो
गः ।

उत्तालः । वि । उल्लटे । श्रेष्ठे । विकरा
ले । प्रवङ्गमे ॥ त्वरिते । उन्नते ।

उत्तिष्ठोमः । पुं । वषट्कारप्रयोगा
न्ते ॥ याज्यापुरोनुवाक्यान्ते ॥

उत्तिष्ठमानः । वि । वर्द्धमाने ।

उत्तीर्णः । जि । मुक्ते । पारगते ।

उत्तुङ्गः । वि । उच्चैः । उन्नते ।

उत्तुण्डितः । वि । अनिर्गतशल्येव्रणे ।

उत्तुषः । पुं । भृष्टधान्ये । खान्तिके । ला
जाम् । खील इतिभाषा ॥

उत्तेजना । स्त्री । प्रेरणायाम् । व्यग्रकर
णे ।

उत्तेजितम् । न । अश्वचतुर्थगतौ । रे
चित्ते । उत्तेजितमध्यवेगंयोजनंस्त्र
यवल्लगयेत्युक्तेः । वि । प्रेरिते ॥

उत्तेरितम् । न । अश्वपञ्चमगतौ । आ
स्क्रन्दिते । उपकण्ठे । उत्तेरितेति
वेगान्धोनश्रुतिनपश्यति ।

उत्तोवनम् । न । ऊर्द्धनयने । उठावना
इतिभाषा ॥

उत्तोवितः । वि । उदस्ते ।

उत्पत्ति

उत्पत्तिः । वि । ऊर्ध्वचिसे । परिच्यते ।

उत्पासः । पुं । भये ।

उत्थानम् । न । उत्थमे । तन्त्रे । पौरु
षे ॥ पुस्तके । रणे । प्राङ्गणे । उन्न
मे ॥ हर्षे । मलरोगे । मलोत्सर्गे ।
वास्वन्ते । चैत्ये । सन्निविष्टोन्नमे ।
उत्थीयतेऽच । षागतिनिवृत्तौ । अ-
धिकरणे भावे वा ल्युट् ।

उत्थानैकादशी । स्त्री । कार्तिकशुक्लै-
कादश्याम् ।

उत्थापनम् । न । उत्थोत्तने ॥

उत्थितः । वि । उत्पन्ने ॥ प्रोच्यते । वृद्धि-
मति ॥ उत्तिष्ठतिस्स । षा० गत्यर्थे
ति क्त ।

उत्थिताङ्गुलिः । पुं । चपेटे । विस्तृताङ्गु-
लिकरतले । चपेटा प्राप इतिभा-
षा ।

उत्पतः । पुं । खगे । पच्छिणि ।

उत्पतनम् । न । उत्पत्तौ । ऊर्ध्वगम-
ने ॥ कूर्ध्वने ॥

उत्पतितः । वि । उन्नते । उत्पन्ने । उ-
च्छ्रिते ॥

उत्पतिता । वि । ऊर्ध्वगमनशोले । उ-
त्पतिष्ठा । उत्पतति तच्छील । प-
तल्लुगतौ । वृत् ।

उत्पतिष्ठाः । वि । समुन्नते । उत्पतित-
रि । ऊर्ध्वपतनशोले । उत्पतति ।

उत्पत्ति

पतल्लुगतौ । अलङ्कृतितीष्णुच् ।

उत्पत्तिः । स्त्री । देहसम्बन्धे । जन्मनि
॥ आविर्भावे । सत्कार्यवादे हि मृत्पि
ण्डे विद्यमानस्य घटस्याविर्भावएवो-
त्पत्तिर्यथा तथैव कारणात्मना विद्य-
मानानां तत्त्वानामाविर्भावएवोत्प-
त्तिर्विवक्षिता । उत्पदनम् । पदग-
तौ । क्तिन् ।

उत्पत्तिक्रमः । पुं । उत्पत्तेरनुक्रमे ॥ स
यथा । आत्मन आकाशः आकाशा
द्वायुः वायोरग्निः अग्नेरापः अद्भ्यः
पृथिवी पृथिव्या ओषधयः ओषधी
भ्योऽन्नम् अन्नात्सर्वाणि भूतानीति
श्रुतिप्रसिद्धः ॥

उत्पत्तिमत् । वि । अनित्येवस्तु ॥

उत्पत्तिविधिः । पुं । कर्मस्वरूपमात्रवा-
धकेविधौ ॥ यथा । आग्नेयोऽष्टाक
पालोभवति । यथावा । अग्निहो-
त्रं जुहोतीति । अत्रचविधौ कर्मण
कर्तृत्वेनान्वयः । अग्निहोत्रहोत्रे
नेष्टस्मावयेदिति । ननु यागस्य द्वेरु-
मे द्रव्यं देवता च । तथा च रूपाश्रव-
णे अग्निहोत्रं जुहोतीति कथमुत्प-
त्तिविधिः अग्निहोत्रशब्दस्य तत्प्र-
त्ययान्वयेन नामधेयत्वादिति चेन्न ।
रूपाश्रवणेष्वस्योत्पत्तिविधिश्चात् ।

अन्यथारूपश्रवणादभाजुहोतीत्य-

उत्पल

यमेवेत्युत्पत्तिविधिः स्यात् । तथाचा-
ग्निहोत्रं जुहोतीतिवाक्यमनर्थकं-
स्यात् ।

उत्पत्तिव्युत्क्रमः । पु । उत्पत्तेर्विप-
र्यस्तक्रमे ॥ अयमर्थः । पृथिवीगन्ध-
तन्मात्रात्मिका रसतन्मात्रात्मिकाप-
मात्राभवति । आपश्चता रूपतन्मा-
त्रात्मकतेजोमात्रं भवन्ति । तच्च ते-
जः स्पर्शतन्मात्रात्मकवायुमात्रं भव-
ति । सच वायुः शब्दतन्मात्रात्मका-
काशमात्रं भवति । सचाऽऽकाश-
स्वकारणभूताऽज्ञानोपहितचैतन्य-
मत्र भवतीति ॥

उत्पन्नः । त्रि । प्राप्तजन्मनि । उद्भूते ।
यते ॥ उत्पद्यतेस्म । पद० । क्तः ।
राम्यामिति नञ्चम् ।

उत्पलम् । न । इन्दीवरे । नीलकमले
॥ कुष्ठौषधौ ॥ जलजपुष्पमात्रे ।
कुवलये ॥ जलजपुष्पविशेषे । कां-
जि इतिभाषा ॥ चि । मांसशून्ये ॥
उत्पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥

उत्पलगन्धिकम् । न । चन्दनविशेषे ।
वृष्णाताम्रे । गोशीर्षे ॥

उत्पलपत्रम् । न । कुवलयदले ॥ स्त्री
नखक्षते । तिलके ॥

उत्पलशारिवा । स्त्री । अनन्तायाम् ।
श्यामालतायाम् । उत्पलमस्त्यस्याः ।

उत्पाटि

उत्पलाकारपुष्पत्वात् । अर्शआद्यच्
॥ यद्वा । उद्यतपलमनया । उत्पला-
चासौशारिवाच ॥

उत्पलाची । स्त्री । सुपर्णाख्यतीर्थदे-
व्याम् ॥

उत्पलिनी । स्त्री । कैरविण्ड्याम् । छो-
टीकोची इतिभाषा ॥ पद्मसमूहे
। उत्पलाकरे ॥ उत्पलानि सन्त्यस्या-
म् । पुष्करादिभ्योदेशे इति इनिः ॥

उत्पली । स्त्री । तुषचर्पव्याम् ।
उत्पाटः । पुं । वृक्षनिर्यासे ॥ वैदिको-
यम् ।

उत्पवनम् । न । कुशण्डिकायांपवित्र-
मध्येन जलादेरुत्क्षेपणे ॥

उत्पश्यः । त्रि । उन्मुखे । ऊर्ध्वदृष्टिवि-
शिष्टे ॥

उत्पाटः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा । र-
वौविशाखा सोमे पूर्वाषाढा सौमि-
धनिष्ठा बुधरेवती गुरौरोहिणी
शुक्रपुष्या शनावुचराफाल्गुनी चे-
दुत्पाटयोगः ॥

उत्पाटनम् । न । उन्मूलने-उपाडना-
इति भाषा ॥

उत्पाटिका । स्त्री । वृक्षस्यनीरसाया-
स्त्वचि ॥ वैदिकोऽयम् ॥

उत्पाटितः । चि । उन्मूलिते । उपाडा-
इतिभाषा ॥

उत्पातः

उत्पातः । पुं । अजन्ये । उपद्रवे । दि
 व्यान्तरीक्ष्यभूमिजापसर्गे ॥ तच्चदि
 व्यो यथा । अपर्वणिचन्द्रादित्यग्रा
 सः । आन्तरीक्ष्यो यथा । उत्कापा
 तनिर्घातादिः । भौमो यथा भूकम्पा
 दिः । आध्यात्मिकाधिदैविकाधि-
 भौतिकभेदभिन्ने प्राणिनां शुभाशुभ
 सूचके महाभूतविकारे ॥ * अचोत्पा
 ताध्यायः । यानचेरुत्पातान् गर्गः
 प्रोवाच तानहंवच्ये । तेषांसङ्घेपो
 यं प्रकृतेरन्यत्त्वमुत्पातः । अपचा
 रेणनराणां मुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति । संसृजयन्ति दिव्यान्तरिक्षभौ-
 मास्तमुत्पाताः । मनुजानामपचा
 रादपरत्तादेवताः सृजन्ये तान् । त-
 त्प्रतिघातायन्वपः शान्तिराष्ट्रे मयु-
 क्षीत ॥ दिव्यग्रहर्चवैकृतमुत्क्रान्ति-
 र्घातपवनपरिवेषाः । गन्धर्वपुरपुर-
 न्दरचापादियदान्तरिच्यतत् । भौमं
 चरस्थिरभवंतच्छान्तिभिराहतं शम-
 मुपैति । नाभसमुपैति स्रुतांशम्य-
 तिनेादिव्यमित्येके । दिव्यमपिशम-
 मुपैति मभूतकनकास्त्रगोमहीदानैः
 । रुद्रायतनेभूमौ गोदोहात्कोटि-
 होमाश्च । आत्मसुतकोशवाहनपु-
 रदारपुरोहितेषु लोकेषु । पाकमु-
 पयाति दैवं परिकल्पितमष्टधान्यप-

उत्पातः

तेः । अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदास्तु-
 निपातजल्पनाद्यानि । लिङ्गाचार्य
 तनानां नाशायनरेशदेशानाम् । दै-
 वतयाचाशकटाचचक्रयुग केतुभङ्ग
 पतनानि । समपर्यासनसादनसङ्गा-
 श्वनदेशन्वपशुभदाः । ऋषिधर्मपितृ
 ब्रह्ममोक्षतंवैकृतं द्विजातीनाम् । यद्रु-
 द्रलोकपालोद्भवपशूनामनिर्घतत् ।
 गुरुसितशनैश्चरोत्परोधसांविभ्युज-
 श्व लोकानाम् । स्कन्दविशाखसमुत्प-
 माण्डलिकानां नरेन्द्राणाम् । वेद-
 व्यासेमन्त्रिणि विनायकेवैकृतंचमू-
 नाथे । विधातरिसविश्वकर्मणिलो-
 काभावयनिर्दिष्टम् । देवकुमारकु-
 मारीवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्त्य ॥
 तन्नरपते कुमारकुमारिकास्तु । नर-
 जनानाम् । रक्षःपिशाचगुह्यकना-
 गानामेव मेवनिर्दिष्टः । मासै-
 श्चाप्यष्टाभिः सर्वेषामेव फलपाकः ।
 बुद्धादेवविकारं शुचिः पुरोधाव्यहो-
 धितः स्नातः । स्नानकुसुमानुलेपनव-
 स्त्रैरभ्यर्चयेत्प्रतिमाम् । मधुपर्केण
 पुरोधामभ्यैर्वलिभिश्च विधिवदुपति-
 ष्ठेत् । स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्म-
 न्वैश्चतस्त्रिजैः ॥ इति विबुधविकारेशा-
 न्तयस्सप्तराचं द्विजविबुधगणाचार्या-
 तन्वच्योक्तवाश्च । विधिवद्वनिपा-

उत्पातः

क्षैर्यैः प्रयुक्तान्तेषां भवति दुरितपा-
 क्रोदक्षिणाभिश्चरुदुः। राष्ट्रेयस्यानग्निः
 प्रदीप्यते दीप्यते च तेन नवान्। मनु-
 जेश्वरस्य पीडा तस्य च राष्ट्रस्य विघ्नेया
 ॥ जलमांसाद्रज्ज्वलने नृपतिवधः प्रह-
 रणे रणो रौद्रः। सैन्यग्रामपुरेषु च ना-
 शो वक्त्रे भवं कुरुते। प्रासादं भवनतो-
 रणकेत्वादिषु चानलेन दग्धेषु। त-
 तावापणमासात् परचक्रस्यागमो-
 नियमात् ॥ धूमेन ग्निसमुत्थोरज-
 स्तमश्वाङ्गिजं महाभयदम्। व्यभेनि-
 श्चुनाशो दर्शनमपि चाङ्गिदोषक-
 रम् ॥ नगरचतुष्पादण्डजमनुजा-
 नां भयकरं ज्वलनमाहुः। धूमाग्नि-
 र्निर्गच्छिः शयान्वरकेशजैर्मृत्युः ॥
 आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोपनि-
 र्गमनवेपनानिवा। वैकुटानियन्त्रि-
 वायुषेप। गद्याशुरौद्ररणासङ्कुलं वदे-
 त् ॥ मन्त्रैराग्नेयैः क्षीरवृक्षात्समि-
 द्धिर्होतव्योऽग्निः तर्पिषा च।
 अग्नादीनां च वेदान्तिरेवंदेय-

॥ शा

के ज्ञातृ चाणां निर्दिष्टे रणो-
 योः। हस्ते देवभङ्गं रुदिते च-
 क्रात् ॥ राष्ट्रविभेदस्त्वन्-
 तः। सार्वभौमीव कुसुमितेवाले। वृ-
 क्षात् क्षीरस्रावे सर्वद्रव्यं च यो भवति

उत्पातः

॥ मध्ये वाहननाशः सङ्ग्रामः शीणिते
 सधुनि रोधः। सेहे दुर्भिक्षं भयं मह-
 ज्ञयं निस्तृते सखिले ॥ शुष्कविरोहे
 वीर्यासङ्ख्यः शोषणेषु च विरुजाना-
 स्। पतितानामुत्थाने स्वयम्भयं दैव-
 जनितम् ॥ पूजितवृक्षे ह्यन्वतौ कुसु-
 मफलं नृपप्रदाय निर्दिष्टम्। धूमस्त-
 स्मिन् ज्वालायवा भवेन्नुपप्रदायैव ॥
 सर्पस्तु तरुषु जल्पन्तु वापि जनसङ्घ-
 यो विनिर्दिष्टः। वृक्षाणां वैकुण्ठे दश-
 भिर्मासैः फलविपाकः ॥ स्वर्गान्धू-
 पाग्वरपूजितस्य लक्षं विधायोपरि पा-
 दपथ। कृत्वा शिवं रुद्रजपो वका-
 र्योरुद्रेभ्यश्च त्र्यष्टौ देवहोमः ॥ पाय-
 सेन सधुना च भोजयेद्वा ह्यथानघृत-
 युतेन भूपतिः। मेदिनीनिगदिता च
 दक्षिणा वैकुण्ठे तत्तत्कृते हितार्थिभिः
 नालेऽज्जयवा दोना मे कस्मिन् दि-
 विसम्भवे मरणम्। कथयति तदधि-
 पतीनां यमलं जातं च कुसुमफलम् ॥
 अतिरुद्धिः सस्यानां नानाफलकुसुम-
 सम्भवे वृक्षे। भवति हि यद्येकस्मिन्
 परचक्रस्यागमो नियमात् ॥ अर्धेन
 यदा तैलं भवति तिलानामतैलता-
 वासात्। अन्नस्य च वैरस्यं दातुं विद्या-
 द्भयं सुमहत् ॥ विहृतकुसुमफलं
 वाग्रामादथवा पुराद्विष्कार्यम्।

उत्पत्तः

सौम्योन्नतः कार्यनिर्वाहोवापशुः
 शान्त्यै ॥ सस्येचट्टाविकृतिप्रदेयं त
 तत्तत्तमेवंप्रथमं द्विजेभ्यः । तस्यैवम
 ध्येचरुमचभौमंकृत्त्वानदोषसमुपै-
 तितज्जम् ॥ दुर्भिक्षमनावृष्टावति
 वृष्टौचुङ्गयपरभयम् । रोगोद्यन्तु
 भवायान्दपतिवधोऽनभ्रजातायाम् ॥
 श्रीतोष्णविपर्यासो नोसम्यगृतुषुस-
 म्यवृत्तेषु । षण्मासाद्राष्टम्यंरोगभ
 यदैवजनितम् ॥ अन्यत्तौससाहंप्र
 वन्धवर्षेप्रधानन्दपमरणमारक्तेश्वो
 द्योगोमांसास्त्रिवसादिभिर्मरकः ।
 ॥ धान्यहिरण्यस्वक्फलकुसुमाद्यैर्व
 र्धितेभयंविद्यात् । अङ्गारपांसुवर्षे
 विनाशमायातितन्नगरम् ॥ उपला
 विनाजलधरैर्विकृतावाप्राणिनोय
 दावृष्टाः । छिद्रंवाप्यतिष्ठैसस्याना
 मीतिसञ्जननम् ॥ यद्यमलेर्केछाया
 नदृश्यते दृश्यतेप्रतीपावा । देशस्य
 तदासुमहद्भयमायातंविनिर्हस्यम् ॥
 व्यधेनभसीन्द्रधनुर्दिवायदादृश्यते
 यवारात्रौ । प्राच्यामपरस्यां वातदा
 भवेत्तुङ्गयंसुमहत् ॥ सूर्येन्दुपज
 न्यसमीरणानां यागः स्मृतोवृष्टिवि
 कारकाले । धान्यान्नगोकाञ्चनद
 क्षिणाश्च देयास्ततः शान्तिमुपैतिपा
 पम् ॥ अपसर्पणं नदीनां नगरादचि

उत्पत्तः

रेणशून्यतांकुरुते । शोषाश्वाशोषा
 णामन्येषांवाहदादीनाम् ॥ स्नेहा
 सृङ्मांसवहाः सङ्कुलकलुषाः प्रती
 पगाश्चापि । परचक्रस्यागमनंनद्यः
 कथन्तिषण्मासात् ॥ ज्वालाधूमक्वा
 था*रुदितोत्कृष्टानिचैवकूपानाम् ।
 गीतमजल्पितानिचजनमरकायोप
 दिष्टानि ॥ सलिलोत्पत्तिरखाते-
 गन्धरसविपर्ययेचतोयानाम् । ताल
 लाशयानां विकृतौ महद्भयं तत्रशा-
 न्तिमिमाम् ॥ सलिलविकारेकुर्यात्पू
 जांवरुणस्य वारुणैर्मन्त्रैः । तैरेवचज
 पहेमंशममेव पापमुपयाति ॥ प्र-
 सवविकारेस्त्रीणां दितिचतुष्प्रभृति
 सम्प्रसूतौवा । हीनातिरिक्त ने-
 चदेशकुलसङ्क्षयो भवति ॥ बड-
 वोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीपयमलोद्भ-
 वमरणमेषाम् । षण्मासात् सृति
 फलंशास्त्रोक्षौकौचगर्गीतौ ॥ ना-
 र्यः परस्यविषयेत्यक्तव्यास्तद्वितार्थि
 ना । तर्पयेच्चद्विजानकामैः शान्ति-
 चैवावकारयेत् ॥ १ ॥
 यूथेभ्यस्तथाः परंभूमिं नगरं
 स्वामिनंयूथमन्यथातुविन । २ ॥
 २ ॥ परयोनावभिगमनं भव । शान्ति-
 रश्चामसाधुधेनूनाम् । उच्चाणो । १-
 न्योन्यं पिबतिश्वावासुरभिपुत्रम् ॥

उत्पातः

मासत्रयेणविद्यात्तस्मिन्निः संशयंप-
रागमनम् । तत प्रतिघातायैतौश्लो
कौगर्गेणनिर्दिष्टौ ॥ त्यागोविवास-
नंदानंतत्तस्याशु शुभं भवेत् । तर्पये
द्वाह्याणांश्चावजपं ह्येवमश्वकारयेत् ॥
१ ॥ स्थाली पात्रेन घातारं पशुना-
चपुरोहितः । प्राजापत्येनमन्त्रेणय
जैश्चक्षुर्नदक्षिणम् ॥ २ ॥ यानंवाह
॥ पुक्तंयदिगच्छेन्नज्जैश्चवाहयुतम् ।
राष्ट्रभयंभवतितदाचक्राणांसादभङ्गे
च ॥ अनभिहततूर्थनादः शब्दोवाता
डितेषुयदिनस्यात् । व्युत्पत्तौवातेषां
परागमोन्वपतिमरणंवा ॥ गीतरव
तूर्थशब्दानभसियदावाचरस्थिरान्य
॥ ३ ॥ मृच्युस्तदागदावाविस्वरतू-
र्थ्यपराभिभवः ॥ गोलार्द्धलयाः सङ्गे
दर्वीशूर्पाद्युपस्तरविकारे । क्रोष्टुक
नादेच तथा शस्त्रभयंमुनिवचश्चेद-
म् ॥ वायव्येष्वेवन्वपतिर्वायुंसक्तुभि-
रर्जयेत् । आवायोइति पञ्चर्चाजस
व्यः प्रयतैर्दिजैः ॥ ब्राह्मणान्परमान्ने
क्षणाभिस्तर्पयेत् । वक्षुर्नद-
क्षिणोह्येयः कर्त्तव्यश्चमयन्नतः ॥ पुर
पक्षिणोवनचरावन्यावानिर्भयाविश
न्तिपुरम् । नक्तंवादिवसचराः चपा
चरावाचरन्त्यहनि ॥ सन्ध्याद्वयेपि
मण्डलमावभन्तो मृगाविहङ्गावा ।

उत्पातः

दीप्तायांदिश्यथवाक्रोशन्तः संहता-
भयदाः ॥ श्येनाः प्ररुदन्तश्चद्वारेक्रो-
शन्तिजम्बुकादीप्ताः । प्रविशेन्नरेन्द्रभ
वनेकपोतकः कौशिकोयदिवा ॥ कु
कुटरुतंप्रदोषेहेमन्तादैश्च कौकि
लालापा । प्रतिलोममण्डलचराः-
श्येनाद्याश्चाम्बरेभयदाः ॥ गृहचैत्य-
तोरणेषु द्वारेषुचपक्षिसङ्घसम्पातः ।
मधुवल्मीकामोरुहसमुद्भवश्चापिना
शाय ॥ श्वभिरस्थिशवावयवप्रवेशनं
मन्दिरेषुमरकाय । पशुशस्त्रव्याहृ
रेन्वपमृच्युर्मुनिवचश्चेदम् ॥ मृग
पक्षिविकारेषु कुर्याद्भोमान्सदक्षि-
णान् । देवाः कपोतइतिचजसव्याः प-
ञ्चभिर्दिजैः ॥ १ ॥ सुदेवाइतिचैकेन-
देयागावश्चदक्षिणाः । जमेच्छाकुन
सूक्तं वामने वेदशिरांसिच ॥ २ ॥
शक्रध्वजेन्द्रकीलस्तम्भद्वारमपातभ-
ङ्गेषु । तद्वत्कवाटतोरणकेतूनांनरप-
तेर्मरणम् ॥ सन्ध्याद्वयस्यदीप्तिर्धूमे
त्पत्तिश्चकाननेनग्नौ । छिद्राभावेभू
मेर्दरण्यंकम्पश्चभयकारी ॥ पाषण्डा
नानास्तिकानाञ्चभक्तः साध्वचारप्रो-
ज्जितः क्रोधशीलः । ईर्ष्यः क्रूरोविग्रहा
सक्तचेतायस्मिन् राजा तस्यदेशस्थना
शः ॥ प्रहरहरच्छिन्धिभिन्धीत्यायुधका
ष्ठाश्मपाणयोबालाः । निगदन्तः प्रह-

उत्पातः

रन्तेतवापिभयं भवद्भ्याशु ॥ अङ्गार
 रैरिकाद्यैर्विब्रूतप्रेताभिलेखनं य-
 स्मिन् । नायकचिचितमथवाचयेच्च
 यंयातिनचिरेण ॥ खूतापटाङ्गशव-
 ल्नसन्ध्ययोः पूजितंकलहयुक्तम् ।
 नित्योच्छिष्टस्त्रीकञ्चयद्गृहं तत्क्षयं
 याति ॥ दृष्टेषुयातुधानेषुनिर्दिष्टे
 न्मरकमाशुसम्प्राप्तम् । प्रतिघाता
 यैतेषांगर्गशान्तिश्चकारेमाम् ॥ म
 हाशान्त्योथवल्लयो भोज्यानिमुमहा
 न्तिच । कारयेतमहेन्द्रश्चमाहेन्द्री
 च्समर्चयेत् ॥ * ॥ अथयत्रकालेउत्पा
 तादृष्टाविफलाभवन्तितत् प्रदर्शना-
 यमाह ॥ नरपतिदेशविनाशकेतो
 रुदयेथवाग्रहेकेन्दौः । उत्पातानां
 प्रभवःस्वर्तुभवस्याप्यदोषाय ॥ येच
 नदोषानजनय न्युत्पातास्तावदुस्व
 भावकृतान् । ऋषिपुत्रकृतैःशोकैर्वि
 द्यादेतैःसमासेतैः ॥ * ॥ तत्रवसन्ते ॥ व
 ज्राशुनिसङ्गीकम्पसन्थानिर्घातनि
 स्वनाः । परिवेशरजोधसरत्ताकास्त
 मयोदयाः ॥ द्रुसेज्योन्नरसस्त्रेवहु-
 पुष्पफलोद्गमाः । गोपशिमददृष्टिश्च
 शिवाग्रसधुमाधवे ॥ * ॥ ग्रीष्मे ॥ तारो
 क्ताप्रतकलुषंकपिलाकेन्दुमण्डल-
 म । अजस्रिज्जलनस्फोटधूमरेखनि
 लाहृतम् ॥ रक्तपद्माकृणासन्थानमः

उत्पातः

क्षुब्धार्थवोपमम् । सरितांचाम्बुसंशो
 षट्दृष्टाग्रीष्मेऽशुभंवदेत् ॥ * ॥ वर्षासु ॥
 शक्रायुधपरिवेशैर्विद्युच्छ्वावि रोह
 णाम् । कम्पोदत्तनवैकृत्यरसनं दर
 णांचिते ॥ स रोन्द्युदपानानांबुद्धिं
 तरणप्रवाः । शरणांचाद्रिगेहानांवर्षा
 मुन्मथावहम् ॥ * ॥ शरदि ॥ दिव्यस्त्री
 भूतगन्धर्वविमानाङ्गतदर्शनम् । ग्रह
 नचत्रताराणांदर्शनश्चदिवाम्ब ॥
 गीतवादित्रनिर्घोषावनपर्वतसानुषु
 । सस्यदृष्टिरपांशानिरपापाः शरदि
 स्मृताः ॥ * ॥ हेमन्ते ॥ शीतानिलतुषा
 रस्त्वेनर्दनंमृगपक्षिणाम् । रक्षोयक्षा
 दिसत्त्वानांदर्शनंवागमानुषी ॥ दि
 शोधूमान्धकाराश्च सन्भोग-पर्व-
 ताः । उच्चैःसूर्योदयास्तौचहेमन्ते-
 शोभनाःस्मृताः ॥ * ॥ शिशिरे ॥ शिम
 पाताऽनिलोत्पाताविरूपाङ्गतदर्शन
 म् । कुष्णाञ्जनाभमाकाशतारोत्का
 पातपिञ्जरम् ॥ चित्रगर्भेऽङ्गवाः स्त्री
 पुगेज्जाश्चमृगपक्षिषु । पत्राङ्गुरल
 तानाञ्चविकाराः शिशिरे शुभम् ॥ * ॥
 अत्रविशेषमाह ॥ ऋतुस्वभावजाद्ये
 तेदृष्टाःस्वर्तैःशुभप्रदाः । ऋतोरन्यत्र
 चेत्पातादृष्टास्तेचातिदायकाः ॥ य
 द्दिशेऽप्येणफलप्रदंभवतितत्तदाह ॥
 उन्मत्तानाञ्चया गाथाः शिशूनाञ्च

उत्पादि

भाषितम् । खिद्योयच्चप्रभाषन्तेतस्य
नास्तिव्यतिक्रमः ॥ येनकारणेनैतत्
सत्यरूपं भवति तत्प्रदर्शनार्थमाह
॥ यर्वचरतिदेवेषुपश्चाच्चरतिमानुषा
न् । ज्ञाचेदितावाग्वदति सत्याहो
षासरस्वती ॥ उत्पातशास्त्रस्य प्र
भावमाह ॥ उत्पातान् गणितविव
र्जितोपिवुद्धाविख्यातो भवतिनरेन्द्र
वक्त्रभश्च । एतत् तन्मुनिवचनं रहस्य
मुक्तं यज्ज्ञात्वा भवतिनरस्त्रिकाखद-
र्शी ॥ इतिबाराह्याचतुश्चत्वारिंशोऽ
ध्यायः ॥ ४४ ॥ अकस्मादायाति ॥
उत्पतनम् । पतत्पृग्तौ । घञ् ।
उत्पतति वा । ज्वलतीतिशः ॥

भम् । न । यस्मिन्नचवेउत्पातः
सम्भूतस्तस्मिन् ॥

उत्पादः । पुं । उत्पादने ॥

उत्पादकः । पुं । पशुविशेषे । कुञ्जरारा
तौ । शरभे ॥ चि । उत्पादयितरि ।
जनके ॥ उत्पादयति । षट् । शब्
ल ॥

उत्पादनम् । न । उत्पन्नकरणे ॥

उत्पादना । स्त्री । क्रियायाम् । भावना
याम् ॥

उत्पादशयनः । पुं । स्त्री । टिट्ठिभप-
क्षिणि ॥

उत्पादिका । स्त्री । देविकानामकीटे

उत्प्रेक्षा

॥ पूतिकायाम् ॥ हिलभोचिका-
याम् ॥

उत्पाद्यः । पुं । पुरोडाशादिकर्मविशे
षे ॥ चि । उत्पादितुंयोग्ये ॥

उत्पाखी । स्त्री । आरोग्ये । मुख्यताया
म् ॥

उत्पिञ्जलः । चि । भृशमाकुले । समु
त्पिञ्चे । अतिशयव्याकुले ॥

उत्पित्तुः । चि । उत्पतितुमिच्छौ । पत
तेः सन्नन्तादुप्रत्ययः । सनिमीमेती
सादेशः । अवलोपोभ्यासस्य ॥

उत्प्रासः । पुं । उपः ॥ उत्प्रासन-
म् । असुक्ष्मेपणे असगतिदीप्त्यादा
नेषुवा । घञ् ॥

उत्प्रेक्षा । स्त्री । अनवधाने ॥ काव्या
लङ्कारविशेषे ॥ यथा । सम्भावनमथो
त्प्रेक्षाप्रकृतस्यसमेनयत् । अस्यार्थः
। प्रकृतस्य उपमेयस्यसमेन उपमा
नेन यत्सम्भावनम् मिथ्यात्वेनवर्णन
मिति । उदाहरणम् उन्मेषंयोनं
मनसहते जातिवैरी निशाया मि-
न्दो रिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्द-
र्यदर्पः । नीतःशान्तिप्रसभमनया व
क्तकान्ये तिहर्षाह्लया मन्ये ललित
तनु ते पादयोः पद्मलक्ष्मीः ॥ लिम्प
तीवतमोज्ञानिवर्षतीवाञ्जननभः ।
असत् पुरुषसेवेषदृष्टिर्निष्कलताङ्ग

उत्सवः

ता ॥ उत्प्रेक्षयम् । ईशदृशनाङ्गन-
योः । गुरोश्चेत्त्वः । टाप् ॥

उत्प्रेक्षायञ्चकम् । न । शब्दविशेषे ॥ य
था । मन्येशङ्के भ्रुवं नूनं किंवा प्रायो-
नु वेद्विच । ननु नानाविजानामि उ
त्प्रेक्षायञ्चकानि चेति ॥

उत्प्लवनम् । न । उत्प्लङ्घने । फलाङ्
ना इति भाषा ॥

उत्प्लवा । स्त्री । नौकाप्रभेदे ॥

उत्फालः । पुं । लम्फे ॥

उत्फुल्लः । त्रि । प्रफुल्ले । विकसिते पु
ष्पे । दृष्ट्वा न्योन्यविशेषे ॥ उत्ता
ले ॥ न । स्त्रीणां करणे ॥ उत्फल
ति । अिफला० । अीतः क्तः । आ
दितश्चेतीडभावः । उफुल्लसम्फुल्ल
योः अपसख्यानमिति निष्ठातस्य च ॥

उत्सः । पुं । प्रस्रवणे । पर्वतात्स्त्रवज्ज
लस्य पातस्थाने ॥ स्त्रवज्जले ॥ गिरे
रुपरिनिभराद्युत्थाम्बुसङ्घे ॥ उन
तिजलेन । उन्दी० । उन्दिगुभिकु
षिभ्यश्चेतिसः । किदिस्थनुष्टप्तेन
लोप ॥

उत्सङ्गः । पुं । अङ्गे । क्रोडे ॥ चि । अ
सङ्गे ॥

उत्सङ्गवर्ची । त्रि । क्रोडस्थिते ॥

उत्सप्तिः । स्त्री । उच्छेदे ॥

उत्सवः । त्रि । उद्गते ॥ नष्टे ॥

उत्साद

उत्सर्गः । पुं । सामान्ये । सामान्यवि-

धौ ॥ न्याये ॥ त्यागे ॥ दाने ॥ वर्ज
ने ॥ सामिकर्तव्यक्रियाविशेषे ॥ नी
लोद्वाहादौ ॥ अपानवायोर्वापारे
॥ बाहुल्यदृष्ट्यवसवस्ते ॥ उत्सर्ज
नम् उत्सृज्यतेषां । घञ् ॥

उत्सर्जनम् । त्रि । शब्दकुर्वति ॥

उत्सर्जनम् । न । अपवर्जने । विहापि
ते । दाने । त्यागे ॥ उत्सर्ज० ।
स्युट् ॥

उत्सर्पणम् । न । उत्प्लङ्घने ॥ उत्सृ
ज्यपुरतो गमने ॥

उत्सर्पिणी । स्त्री । जिनानां काश्चका
ऽवयवे ॥

उत्सर्पितः । चि । उपरिभावं प्राप्ता

उत्सर्पी । चि । ऊर्ध्वप्रसारिणि ॥

उत्सवः । पुं । नियताङ्गादजनकव्यापा
री उपनयनविवाहादौ । महे । उ
द्भवे । उत्सेके ॥ इच्छाप्रसरे ॥ को
पे ॥ उत्सुवति । घृप्रेरणे । पञ्चाद्य-
च् ॥ यदा । उत्सवनम् । घृप्रेसवैश्व
र्ययोः । ऋदोरप् ॥

उत्सवसङ्केतः । पुं । पार्वतीयानां गण्ये ॥
यथा । गणानुत्सवसङ्केतानजयत स
सपाण्डव इति महाभारतम् ॥

उत्सादनम् । न । समुल्लेखे ॥ उद्वाह
ने ॥ उद्घर्षने ॥ उत्साद्यतेऽनेन । च

उत्साह

इ० । गत्यन्तः । ल्युट् ॥

उत्सादितः । वि । कृतोत्सादने । उद्घ-
र्त्तिते । निर्मलीकृतशरीरे ॥

उत्सारकः । पुं । द्वारपाले ॥ वि । उत्सा-
रणकर्त्तरि ॥

उत्सारणम् । न । दूरीकरणे ॥ चाल-
ने ॥ स्थानान्तरप्रापणे ॥

उत्सारितः । वि । अपसारिते ॥

उत्साहः । पुं । उद्यमे । अध्यवसाये ।

इदमहङ्करिष्याम्येवेति निश्चयात्मिक-
बुद्ध्याधृतिहेतुभूते ॥ कर्त्तव्यार्थेषु स्वे-

यसि प्रयत्ने । उत्साहे मन्त्रमूलं स्या-
दिति नीतिविदामतम् । प्रभुशक्ति-

र्मन्त्रमूलात् स्यादुत्साहवान् भवेत् ॥

। कोत्तरेषु कार्येषु स्वेयसि प्रयत्ने ॥

रूपे ॥ उत्साहनम् उत्साह्यते अने-

न वा । षड् ॥ हलश्चेति घञ् ॥ क-

र्मसु सुकरप्रत्ययः दृढयत्नकारको-

भावो वा उत्साहः ॥ सङ्गीतोक्ते श्रुत-

कविशेषे ॥

उत्साहवान् । वि । उत्साहविशिष्टे ।

उत्साहिनि ॥ उत्साहेऽस्त्यस्य । व-

लादिभ्यो मतु वन्यतरस्याम् ॥

उत्साहवर्द्धनः । पुं । उद्यमवृद्धौ । वी-

ररसे ॥ उत्साहेन वर्द्धते । वृधु० ।

अनुदात्तेतश्च हलादेरित्युच् ॥ उ-

त्साहवर्द्धयतीति वा । ल्युः ॥

उत्सृष्टः

उत्साहशक्तिः । स्त्री । राजाशक्तिविशेषे

षे ॥ विक्रमवलमुत्साहशक्तिरित्यु-
क्ते ।

उत्साही । वि । उत्साहवति ॥ यथा

दिभ्यो मतु वन्यतरस्यामिति पञ्चे इ-

नि ॥

उत्सिक्तः । वि । उद्धते ॥ गर्विते ॥ व-

र्द्धिते ॥ उद्रिते ॥ उपप्लुते ॥ त्यक्तम-

र्यादे ॥ उत्पूर्वात् सिचिः क्तः ॥ सिते ॥

उत्सिच्यमानः । वि । उद्रिच्यमाने । दृढि-

मति ॥

उत्सुकः । वि । ईषितकर्माद्युक्ते । इष्टा-

र्थाद्युक्ते ॥ अद्यममगुरागमिष्यती-

त्युत्कण्ठाविशिष्टे । उत्कण्ठिते ॥ उत्-

उद्योगं भुवति सौति सुनोति वा । घु-

प्रसवैश्वर्ययोः घुञ् ० । विधिसंज्ञा-

पूर्वकत्वात् गुणाभावः । क्षिपिआग-

मशास्त्रस्यानिश्चयत्वात्तुग भावो वा ।

ततः संज्ञायां कन् ॥ यदा । उत्सुवति

। घूप्रेरणे । मितद्वादिस्त्वाङ् ॥ स-

त्स्विति क्तिव्वा । कनि केण इति ह्रस्वः ॥

उत्सूरः । पुं । दिनावसाने ॥ इति हेम-

चन्द्रः ॥

उत्सृष्टः । वि । कृतोत्सर्गे । त्यक्ते । वि-

धूते ॥ यथा । आमं गृहस्य पक्वायं प-

क्वमुत्सृष्टमुच्यते इति ॥ उत्सृज्यते

स्य । सृजवि० । क्तः ॥

उदकि

उत्सेकः । पुं । उत्सेचनेन शोषणे ॥ उदृ
 त्यवहिःसेचने ॥ उद्रेके ॥ उत्सेच-
 नम् । पिचक्ष० । घञ् ॥
 उत्सेचनम् । न । उर्ध्वसेके ॥
 उत्सेधः । पुं । गिरिद्रुमादीनामुन्नतौ ।
 उच्छेये ॥ न । शरीरे । संहनने ॥
 उत्सेधनम् अनेनवा । पिधुग० ।
 घञ् ॥

उत्खनः । पुं । उच्चशब्दे । चि । तद्वति ॥
 उद् । अ । प्रकाशे ॥ विभागे ॥ प्रावत्ये ॥
 अस्यास्थ्ये ॥ शक्त्याम् । प्राधान्ये ॥ व
 न्यने ॥ भावे ॥ मोक्षे । लाभे ॥ ऊ
 र्ध्वकर्मणि ॥ ऊर्ध्व ॥ उत्कर्षे ॥ प्राकच्ये
 ॥ नैकच्ये ॥

उदम् । न । जले ॥ जगत्त्रयान्तोदधिस
 सम्प्रवेदेनारायणस्योदरनाभिना-
 लादिति भागवतोक्तेः ॥

उदकम् । न । जले । वारिणि ॥ उन-
 ति । उन्दीक्रे ० । उदकमित्युणादि
 सूत्रेण साधु ॥

उदककुम्भः । पुं । उदकुम्भे ॥ उदकस्य
 कुम्भः ॥

उदकपरीक्षा । स्त्री । दिव्यविशेषे ॥

उदकलोर्लः । चि । जलप्रिये ॥

उदकिणः । चि । उदकवति ॥ उदकम्
 त्वस्य अस्मिन्वा ॥ पिच्छादिच्वादि
 लच् ॥

उदङ्कः

उदकीर्णः । पुं । महाकरञ्जे ॥

उदकीर्थः । पुं । डालकरम्चा डहर
 करञ्ज इति गौडभाषामसिद्धं करञ्ज
 विशेषे ॥

उदकुम्भः । पुं । जलकलशे ॥ उदकस्य
 कुम्भः । एकहलादाविच्युदादेशः ॥

उदक्तम् । चि । कृपादिभ्यउत्थितेजला
 दैः ॥ उत्पूर्वादञ्चतेः क्तः ॥

उदक्या । स्त्री । ऋतुमत्त्याम् । रजस्व
 लायाम् ॥ उदकमर्हति । संज्ञाया
 मितियत् ॥ चि । जलार्हे ॥ दण्डादि
 च्वाद्यत् ॥

उदगद्रिः । पुं । हिमालयपर्वते ॥

उदगयनम् । न । उत्तरायणे । देवानां
 दिवसे ॥

उदगाहः । पुं । जलावगाहने । उदक
 स्यगाहः अवगाहनम् । मन्यौदनेत्या
 दिनोदादेशः ।

उदग्भूमः । पुं । उत्कृष्टस्थाने । सङ्गमौ
 ॥ कृष्णोदकपाण्डुसंख्यापूर्वायाभूमे-
 रजिष्यते ॥

उदग्रः । चि । उच्चे ॥ उन्नतमग्रमस्य ॥

उदग्रदन् । पुं । उच्चदन्तेहस्तिनि ॥ चि ।
 घृहदन्तयुक्ते ॥ उदग्रौदन्तावस्य ।
 अग्रान्तशुद्धशुभ्रदृषवराहेभ्यश्चेति द
 न्तस्य दट् ॥

उदङ्कः । पुं । चर्ममयेष्टतादिपात्रे ॥ उ

उदधिः

दध्यते उद्वियतेऽस्मिन् । अञ्चु० ।

उदङ्कोऽनुदकइतिघञ् । तैलोदङ्क
घतोदङ्कः ।

उदक् । अ । उदग्दिग्भवे ॥ उदग्देशो
ङ्गवे ॥ उदक्कालोत्पन्ने ॥ उदीच्यां
दिशि उदीच्याः दिशः उदीचीदिग्वा
। दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमा
भ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः ॥ अञ्चेलुं
गित्यस्तातेर्लुक् । एवंदेशेकालेच ॥
उदङ् । पुं । दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ त्रि
। तङ्गवे ॥ उत्कृष्टमञ्चति । अञ्चु० ।
ऋत्विगितिक्विन् । नलोपः । नुम् ।
संयोगान्तलोपः । कुत्त्वम् ॥

उदज् । पुं । पशुप्रेरणे ॥ उदजनम् ।
जज० । समुदोरजःपशुष्वित्यप् । अ
वञप्रोरितिपर्युदासाद्दीभावेन ॥

उदञ्चनः । पुं । भाण्डे ॥ न । पिधाना
र्थपात्रे । ढक्ना ढक्नी इतिभाषा ॥
उदञ्चतेऽस्मिन् । अञ्चु० । ल्युट् । उद
कोदञ्चनम् ॥ ऊर्ध्वचेपये ॥

उदञ्चितः । त्रि । ऊर्ध्वचित्ते ॥ पूजिते ।
उत्ऊर्ध्वमञ्चितम् ॥

उदण्डपालः । पुं । मत्स्यविशेषे ॥ सर्प
प्रभेदे ॥

उदया । स्त्री । तैलपिपीलिकायाम् ॥

उदधिः । पुं । समुद्रे । उदकानिधीयन्तेऽ
त्र । कर्मण्यधिकरणेचेतिधाञःकिः ॥

उदयः

घटे ॥

उदधिमलः । पु । समुद्रफेने ॥

उदधिमखला । स्त्री । पृथिव्याम् ॥

उदन्तः । पुं । वार्त्तायाम् । वृत्तान्ते ॥

साधौ ॥ उन्नतोन्नोयस्य ॥

उदन्तकः । पुं । उदन्तार्थे ॥ स्वार्थेकन् ॥

उदन्तिका । स्त्री । तृप्ता ॥

उदन्या । स्त्री । पिपासायाम् ॥ उदन्य
ति उदकस्येच्छावा । सुपञ्चात्मनः क्य
च् । अशनायोदन्येति ईत्वाभावः क्य
चि उदकस्य उदन्भावश्च निपात्यते ।
अप्रत्ययादिभ्यः ॥

उदन्वान् । पु । उदधौ । पारावारे ।
समुद्रे ॥ उदकानिसन्त्यत्र । उदन्वानु
दधौचेत्युदकस्योदन्भावो निपाति-
तो मतुपि ॥ ऋषिविशेषे ॥

उदपानः । पुं । न । कूपे ॥ क्षुद्रजला-
शये ॥ उदकं पिवन्त्यस्मिन् । अधिक
रणेल्युट् । उदकस्योदः ॥

उदमानः । पुं । आढकस्यपञ्चाशत्तमे-
भागे ॥ कुल्यास्यादष्टभिर्द्रोणैर्द्रोण-
पादेन चाढकः । अतोर्दृशतिकोभा-
ग उदमान उदाहृत इत्युक्ते । ॥

उदमेयः । चि । उदकं मेयं यस्य तस्मिन् ॥

उदकस्योदः संज्ञायाम् ॥

उदयः । पुं । पूर्वपर्वते । उदयाचले ॥

उदयाऽचलसमन्धे । लगे ॥ दैत्यञ्जट

उदर

श्यते भास्वान् सतेषामुदयः स्मृतः ।
तिरोधानश्चयैति तदेवास्तमनं र-
त्रे ॥ नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः स-
र्वदासतः । उदयास्तमनेनामदर्शना-
दर्शने रवेः ॥ उदयन्ति ग्रहा अस्मा-
त् । इण् । एरच् ॥ वृद्धौ । समुन्नतौ
॥ मङ्गिनि ॥ उत्पत्तौ ॥

उदयनः । पुं । वत्सराजे । वत्सेशे ॥ अ-
गच्छे । घटोद्भवे । कुसुमाञ्जलिग्र-
न्थकर्त्तारि । उदयनाचार्ये ॥ न । उ-
दये ॥

उदयसन्ध्या । स्त्री । अर्द्धार्कौदयात् प्रा-
तर्घटिकाचये ॥

उदरम् । न । जठरे । तुन्दे । कुक्षौ ।
नाभिस्तनयोर्मध्यभागे ॥ अन्तःसुषि-
रे ॥ युधि । रणे । पुं । उदररोगे ।
उत्प्लुङ्गति । जहगतौ । अच । य-
द्वा । उदृच्छति । उद्दिशति वा । कृ-
गतौ । अच् ॥ यद्वा । दृष्टाति । दृ-
विदारणे । उद्दिष्टातेरजलौपूर्वप-
दान्त्यलोपश्च ॥

उदरग्रन्थिः । पुं । गुल्मवृजि ।

उदरवाणम् । न । उदरवन्धवस्त्रादौ ।
नागोदे । पेटी कसरवन्ध इति भा-
षा ॥ उदरस्य चाण्येन ॥

उदरधिः । पुं । समुद्रे ॥ वियन्मणौ ।
वृथे ॥ उत्प्लुङ्गति उदर्यते वा ।

उदरि

ऋ० । उदर्येऽसिद्धितिगधिन् ॥

उदरपिशाचः । वि । सर्वान्नभक्षके ।

सर्वाङ्गीने ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

उदरभेदी । त्रि । आत्महनि ॥

उदरभरिः । वि । स्वोदरमात्रपूरके ।

आत्मभरौ ॥ उदरम्बिमर्त्ति इति

विग्रहे उदरस्यमुमागमेमृज इन्-

प्रत्ययश्च निपातसिद्धः ॥

उदररोगः । पुं । जठरव्याधिविशेषे ।

उदरी इति भाषाप्रसिद्धे ॥

उदरव्याधिः । पुं । उदररोगविशेषे ॥

यथा । कदलीयवक्षारक्तुपानीयेन

प्रसाधितम् । तदास्वादनाशयन्ति

उदरव्याधयोऽखिला इति गाढवे-

१८४ अध्यायः ॥

उदरशण्डिल्यः । पुं । उपनिषद्प्ररि-

हे अतिधन्वनः शिष्येऽपि विशेषे ॥

उदरामयः । पुं । अन्नगन्धौ । अतिसा-

ररोगे ॥

उदरावर्त्तः । पुं । नाभौ । तुन्दकूप्या-

म् ॥

उदरिकः । वि । उदरिले ॥ ठक् ॥

उदरिणी । स्त्री । गर्भवत्याम् ॥

उदरी । वि । तुन्दिले । पिचिण्डिले ॥

अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादिभ्य-

इणञ्चेति चकारादिनिः ॥

उदरिखः । वि । वृहत्कुक्षौ । उदरिणि

उदन्वि

॥ अतिशयितमुदरमस्य । तुन्दादि
म्यङ्गलस्येतिइत्युच्यते ॥

उदकः । पुं । एष्यत्काशीनफले । भा
विनिकर्मफले ॥ मयनफल इतिप्रसि
द्धे मदनपृथस्य कण्टके ॥ उदक्यते
। अकस्मिन्ने । घञ् ॥ उदक्यते वा
। अर्चपूजायाम् । उदक्यते वा । अ
चस्तुतौ । घञ् ॥ भविष्यत्काले ॥
उदरः । पुं । अग्नौ ॥ शिवे । हरे ॥
कन्दर्पे । दर्पके ॥ त्रि । उत्तमे ॥ उ
त् ऊर्ध्वमूर्ध्वी रशिर्यस्वसः ॥

उदरः । पुं । रोगविशेषे ॥ तल्लक्षणम्
। वरटीदृष्टसंस्थानः शोथः संजाय
तेष्विः । सकण्डुस्तोदवहुक्कहि
ज्वरविदाहवान् ॥ उदरमिति तं वि
द्याच्छीतपित्तमथापरे । वाताधिकं
शीतपित्तमुदरं च कफाधिकमिति ॥

उदरावणिकम् । त्रि । लवणाभसासि
द्धेयज्जनादौ ॥

उदवसितम् । न । आलये । भवने । गृ
हे ॥ उत् ऊर्ध्वमवसीयते स्म । योज
नकर्मणि घिञ्बन्धने वा । क्तः । अ
तिस्थतीतीत्यम् ॥

उदन्वित् । न । अर्धजलयुक्ते घाले ॥ त
क्रांद्दुदन्वितं पादाम्बुद्विनि
र्जलमिच्छुक्तेः ॥ छच्छिकायाम् ॥ उ
दकेनश्रयतिवर्धते । टुञ्चोन्विगतिरु

उदायु

द्योः । क्षिप् तुक् । उदकेस्योदः सं
ज्ञा । अम् । उदन्वितइतिनिर्देशादस
म्यसारणम् ॥ उदन्वित्कफकृदर्थं
अमभ्रंपरमंतम् ॥

उदसनम् । न । अपनयने ॥ उत्चेपणे ॥
उदस्तः । त्रि । उत्तोलिते ॥ उच्चिसे ॥
उदाजः । पुं । पशुभिन्नानांप्रेरणे ॥ उ
दजनम् । अज० । घञ् । अघजपो
रिच्युक्ते र्भीभावान् ॥

उदात्तः । पुं । स्वरप्रभेदे ॥ उच्चैरुदात्त
इतितत्स्वरूपम् । उत् उच्चैरादीय
तेषां । क्तः । अचउपसर्गात् इतिता
देशः ॥ काव्यालङ्कारविशेषे । उ
दात्तवस्तुनः सम्पत् । समुद्रिमदस्तु
वर्णनमुदात्तः । इत्यलङ्कारस्त्वम् ॥
षि । दयात्यागादिसम्पन्ने ॥ महति
॥ ह्ये ॥ दातरि ॥

उदानः । पुं । कण्टदेशस्येवायौ । कण्ट
स्थानीये ऊर्ध्वगमनवत्युत्क्रमणावा
यौ । सन्दयत्यधरंचक्रानेचभागप्र
कोपनम् । उद्वेजयति मर्माणिद्यु
दानेनाम मादतः ॥ उदानोद्वल्क
णता लुभूमधमूर्ध्वदत्तिर्वायुः ॥ ऊ
र्ध्वेन अनिति अनेन । अन० । हल
श्चेति घञ् ॥ उदरावर्त्ते ॥ भुजङ्ग
मविशेषे ॥

उदायुधः । षि । गृहीतशस्त्रे ॥

उदासी

उदारः । त्रि । दातरि ॥ महति ॥ ऋ
ज्वाशये । दक्षिणे । सरले ॥ गम्भी
रे ॥ असाधारणे । उत्कृष्टमासमन्ता
त् राति । रा । आतश्चेतिकः ॥ उ
दर्यते । ऋगतिप्रापणयोः । कर्म
णि घञ्वा ॥ उदुम्बरासमन्तात् ऋ
च्छति । पञ्चाद्यच् ॥

उदारधीः । त्रि । महाबुद्धौ ॥ उदारा
धीर्यस्य ॥

उदावत्सरः । पुं । संवत्सरादिपञ्चान्त
र्गतवत्सरविशेषे ॥

उदावर्त्तः । पुं । रोगविशेषे । गुदग्रहे ॥
मलमूत्रवायुरोधकरोग इतिस्पष्टा-
र्थः ॥ यत्रोर्द्धं जायते वायोरावर्त्तः स-
चिकित्सकैः । उदावर्त्त इति प्रोक्तो-
व्याधिल्लानिलः प्रभुः । अपिच । वा
तविण्मूत्रजृम्भास्तु च बोझारवमीन्द्रि-
यैः । [*] चुटुष्णोष्णसनिद्राणां धृ-
त्योदावर्त्तसम्भवः ॥ जलावर्त्तः ॥

उदावृत्तः । त्रि । ऊर्द्धनीते ।

उदासः । पुं । उत्क्षेपे ॥ उद्भावे ।

उदासीनः । त्रि । परतरे । शत्रुमित्रभि-
न्ने । शत्रुमित्राभ्यां परस्मिन् राजनि
॥ विजिगीषोः शत्रुमित्रभूमितो व्य-
वहिते ॥ व्यवहितत्वादेव नोपकारी
नाप्यपकारी केवलमूर्द्धमासीन इव ।

इति भरतः ॥ अनुत्यशुभाशुभे । वि-

उतपातः

वदमानयोः भयोरप्युपेक्षके । योनौ
कस्यचिन्मित्रादेः पक्षं भजते मध्यस्थे
॥ उदास्ते । आस ॥ खटः शानच् । ई
दास इति ईत्त्वम् ॥ विषयानन्तरो रा
जाशत्रुर्मित्रमतः परम् । उदासीनः
परतरोन्नेयः कार्यविशारदैः ॥

उदास्थितः । पुं । द्वारपाले । प्रतीहा
रे ॥ अर्धक्षेत्रे । पञ्चवर्गान्तर्गतचारवि-
शेषे । प्रव्रज्यावसिते प्रव्रज्याकृष्टपत-
ते नष्टसन्ध्यासे । प्रव्रज्याकृष्टपति-
त उदास्थितः । तं लोकेषु विदित-
दोषं प्रज्ञाशौचयुक्तं दृत्त्यर्थिनं चा-
त्वा रहसिराजा ब्रूयान् । यस्य दु-
र्दन्तं पश्यसि तत् तदानीमेवमधि-
वक्तव्यमिति । तच्च ब्रूयत्युत्तिकमरेत्या-
पयेत् । प्रचुरसंस्थोत्पत्तिकममूय-त-
रच्च तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् । सचा-
न्येषामपि प्रव्रजितानां राजचारकर्म-
कारिणां ग्रसाच्छादनादिकं दद्यात् ॥
२ ॥ उदाङ्पूर्वात् छाधातोर्गत्त्यर्था
कर्मकेतिकः । अतिस्थतीतीत्त्वम् ॥

उदाहरणम् । न । उपोद्वाते । दृष्टान्ते
। एकदेशप्रसिद्ध्याऽशेषप्रसिद्ध्यर्थं यदु-
दाह्रियते तस्मिन् ॥ उदाङ्पूर्वाद्दर-
तेत्युट् ॥

उदाहारः । पुं । उपोद्वाते । उदाहृतौ ॥
उदाहरणम् । घञ् ॥

उदीचीः

उदाहृतः । वि । उद्धारिते ॥

उदाहृतिः । स्त्री । उदाहरणे ॥ उदा-
हृत्पूर्वात् ऋजः स्त्रियांक्तिन् ।उदितः । वि । उक्ते ॥ उद्यतेः । वद-
व्य० । क्तः । ऋट् । वचिस्वपीतिसम्प्र-
सारणम् ॥ उद्गते । उद्गते ॥ यथा ।
उदिते अगतीनाथे य कुर्यादन्तधा
वृन्म । सपापिष्ठ'कथंभूते मूजयामि
अनार्दनमिति । वहे ॥ उर्ज्जिते ॥
उद्यतेः । दो अ० क्तः । चतिस्थती
तीक्ष्णम् ।

उदितोदित' । वि । शास्त्रे ।

उदीची । स्त्री । उत्तरदिशि । उत्त-
र मन्वत्यर्कम् । उत्क्रान्तं दृष्टिपथ
मन्वति सूर्येवा । उदर्दिक्ष्य चेरतर्-
कारः । ऋत्विगादिनाकिन् । उगि
तश्चेति छीप ।उदीचीनः । वि । उद्गभवे । उदक् ।
विभाषाश्चेरिति खः ।उदीच्यः । पुं । शरावत्या पश्चिमोत्तर
देशे ॥ अथोदीच्यदेशः । वास्तीका
वाटधानाश्चामीराः काखतोयकाः
। परन्ध्राश्चैव शूद्राश्च पञ्चवासात्मख
ण्डिकाः ॥ गान्धाराजवनाश्चैव सि
न्धुसौवीरमद्रकाः । शकाद्रुद्रा.पुलि
न्धाश्च पारदाहारमूर्त्तिकाः ॥ रामठाः
कण्टकाराश्च केकयादेशमानिकाः ।

उदुम्ब

अचियोपनिवेशाश्च वैश्यशूद्रकुला-

निच ॥ आभेयोयभरद्वाज'प्रस्थलाः
सदशेरकाः । लम्पकास्तलगानाश्चै
निकाः सहसाकुजैः ॥ एते देशा उदी-
चास्तुपुराणे मत्स्यसंज्ञके ॥ न । वा-
लनामगन्धर्व्ये । ह्रीवेरे ॥ चि । उ
द्गभवे ॥ उदीचि जाते ॥ उदीची
भव'जात आगतोवा । सुप्रागपागु-
दक्प्रतीचोयत् ॥उदीरणम् । न । कथने । उद्धारणे ॥
उदीरितः । वि । उक्ते ॥ उदीपिते ॥ उ
द्दीपिते ॥ उद्गते ॥ उदीर्वतेः ।
ईर् । क्तः ॥

उदीर्यः । वि । उदारे । महति ॥

उदुत्तमः । वि । अतिशयेनोत्तमे ॥ उ
त्तमै रत्तमः ॥उदुम्बरः । पुं । जन्तुफलवृक्षे । यच्चाङ्गे
। हेमदुग्धे । उमरइति भाषा । उ
दुम्बरोहिमोरुचोगुरुः पित्तकफा-
स्त्रनुत् । मधुरस्तुबरोवर्णोऽग्रशोध-
नरोपणः ॥ देहल्याम् । गृहावग्रह
ण्यम् ॥ पण्डके । नपुंसके ॥ कुष्ठ-
विशेषे ॥ न । ताम्रे ॥ यथा । यदुदु
म्बरवर्णानां घटीनां मण्डलं महत् ।
पीतं नगमयेतस्वर्गं किन्तत् क्रतुगतं
नवेदित्ययं श्लोकः सौत्राभ्यामीयाने-
सुरापानस्य दुष्टत्वं मुद्गावयति । तत्र

उदूख

महाभाष्यकारआह । प्रमत्तगीतए
षः तत्रभवतोयस्वप्रमत्तगीतस्तत्
प्रमाद्यमिति । प्रमत्तगीतप्रति । प्र
मादेनविप्रतिपन्नत्वेनगीत इत्यर्थद्व
तिकैयटः । विप्रतिपन्नत्वेन वेदविष
यविप्रतिपत्त्याश्रयत्वेन तत्त्वंस्वस्मि
न्नारोप्यदैश्वर्यानाश्रय पूज्यस्यापिभग
वतईश्वरस्यतथोक्तिरिति सन प्रमा
द्यमितिभाव इतिविवरणकारः ॥ उं-
शम्भुं वृणोति । वृण्० । संघावांभृ-
तवृणीतिखच् । अर्द्धिषदितिमुम्
। उत्कृष्टम् उत्तरम् । प्रादिसमासः ।
उल्लङ्घितमम्बरमनेन ॥ उदतिशये-
नान्वते वा । अविशब्दे । बाहुचका
दरन् । वृषोदरादिः ॥ अशीतिरक्ति
कापरिमिते । कर्षे ॥

उदुम्बरदद्या । स्त्री । दन्तीष्टचे ॥ उदु
म्बरस्येवदद्यान्वस्थाः ॥

उदुम्बरपर्णी । स्त्री । दन्तिकौषधौ ॥ उ
दुम्बरस्येवपर्णान्वस्थाः । पाककर्षेति
ङीष् ॥

उदूखलम् । न । तण्डुलादिकण्डनार्थं
काष्ठादिनिर्मिते कण्डनसाधने । उ
खल्ले । उखल इतिभाषा ॥ गुग्गु
ले । गुग्गुलौ ॥ ऊर्द्धश्चतत्खल्व् । ऊ
र्द्धं चाति । आ आ० । आतोनुमेति
कः । वृषोदरादिः ॥

उद्गाता

उदूढः । चि । ऊढे ॥ स्थूले ॥ उदुद्यते
स्म । वह० कः ॥

उद्गतः । चि । उत्पन्ने । उदिते ॥ ऊर्द्धग
ते ॥ उद्गान्ते । ऊर्द्धितवस्तुनि ॥ नि
स्थूते ॥ यथा । वदनोद्गतावासी । उ
द्गम्यते स्म । गन्धृ० । कः ॥

उद्गता । स्त्री । विषमवृत्तविशेषे ॥ स
जसादिमेसखधुकेष नसजगुरुकेष्य
योद्गता । अंघ्रिगतमनजसागयुता । त
जसाजगौचरयमेकतः पठेत् । इति
तल्लक्ष्यम् ॥

उद्गमः । पुं । आविर्भावे । उदये ।
ऊर्द्धगमने ॥ उद्गमनम् । गन्धृ० ।
ग्रहवृष्टिनिधिगमश्चेत्यप् ॥

उद्गमनम् । न । ऊर्द्धगमने ॥ स्थुट् ॥

उद्गमनीयम् । न । प्रधासितांशुक . ५
॥ उद्गम्यते अभिलष्यते । गन्धृ० । अ
नीयर् । इयद्रथ्यविवक्षितम् । गृही
तवन्युद्गमनीयवस्ये । इतिदर्शनात् ॥
चि । ऊर्द्धगमे ॥

उद्गरणम् । न । उद्गारे ॥

उद्गाढम् । न । अतिशये । अत्यर्थे ॥ चि
। अतिशययुक्ते ॥ उद्गाहतेस्म । गा-
हूवि० । कः ॥ क्रियाविशेषखल्वे लीव
त्त्वम् । द्रव्यविशेषखल्वेतुवाच्यलिङ्ग-
ता ॥

उद्गाता । पुं । सामवेदप्रतिनिधिः ॥ उद्गा

उद्गीर्णः

यतिसाम । गौशब्दे । दृन्तृचौशसि
शब्दादिभ्यः संज्ञायाम्पानिटा ॥

उद्गारः । पुं । उद्गमने ॥ उकार इतिभा
षाप्रसिद्धनागवायोः कर्मणि । कण्ठ
गर्जने ॥ उद्गरयम् । गृशब्दे । उद्गो
र्गइति घञ् ॥

उद्गारशुद्धिः । पुं । सधूमान्दोद्गाराभा-
वे ॥

उद्गारशोधनः । पुं । कृष्णजीरके ॥

उद्गिरयम् । न । उद्गममुखस्य वायोः-
क्रियायाम् । छद्दी ॥ उद्गमउद्गिरये
इतिधातुपाठेन निपातनात् गिर-
तेः ऋतइत्त्वम् । अन्यथागुणेसति उ
द्गरयमिति स्यात् । यद्यप्यर्चनिर्देश-
काधुनिकः तथासति वृषोदरादि
श्वेवोध्यम् ॥

उद्गीतम् । वि । उद्गैर्गीते ॥

उद्गीतिः । स्त्री । उद्गैर्गाने ॥ आर्याप्रभे
दे ॥ यथा । नारायणस्यसन्तत मुग्धी
ति. संस्पृतिर्भक्त्या । अर्चाया मास
क्ति दुस्तरसंसारसागरे तरयिरि
ति ॥ उद्गुद्गैर्गीतिः गानम् ॥

उद्गीयः । पुं । प्रशवे ॥ सान्त्वामुद्गाने ॥
सामविशेषे ॥ पाञ्चभक्तिकस्य सान्त्वो
द्वितीयार्था तृतीयार्था वा भक्तौ ॥
उद्गीयतेसौ । गश्चेदीति घञ् ॥

उद्गीर्णः । वि । उद्गमिते ॥ भक्षितस्या

उद्गुनः

पकर्षणे ॥

उद्गुर्णः । वि । उद्यते । उद्योषिते । उ
द्योष्यधृतेवखादौ । उद्गुर्णतेष्वा ।
गूरीउद्यमे । क्तः ॥

उद्गुन्यः । वि । उत्तुजे ॥

उद्गुहयम् । न । उद्ग्राहे । उद्गुहयणे ॥
उपसंहरणे ॥ उत्तुर्गुहयम् ।

उद्ग्राहः । पुं । वादप्रभेदे । विस-
विचारे ॥ उद्ग्राहणे । उद्ग्राहयम् । ग्रहउपा
दाने । उद्ग्राहइति घञ् ॥

उद्ग्राहमङ्गः । वि । वादसमर्थे ॥ उद्ग्रा
हेमङ्गइव ॥

उद्ग्राहिणी । स्त्री । पात्राख्यरञ्जौ । फां
सा इतिभाषा ॥

उद्ग्राहितः । वि । उपन्यक्ते । बन्धे ॥ उ
द्ग्राहे ॥ ग्राहिते ॥ प्रख्यायिते ॥

उद्गुः । पुं । इक्षुपुटे ॥ बक्रौ ॥ स्नाधा-
याम् ॥ उद्गुन्यते उत्कृष्टोच्चायते ।
इन्तेः कर्मण्यप् टिलोपायस्त्वन्निपा
तनात् ॥ देहजानिले ॥ वि । प्रका
खे । प्रशस्ते ॥ उद्गुन्तिनीचताम् ।
उत्पूर्वाद्गुन्तेः सङ्गोद्गौ गद्यप्रशंसयो
रितिनिपातितः । मनुष्योद्गः । अ
स्यकृतिशब्दज्जात् प्रशंसावचनैश्चे-
तिसमासः । प्रशस्तोमनुष्यइत्यर्थः ॥

उद्गुनः । पुं । काष्ठनक्षत्रसाधने । अथः

उद्घाटि

काष्ठे ॥ निधायतच्यते यत्रकाष्ठे का
ष्ठसंउद्घनः । ऊर्द्ध्वन्यते ऽस्मिन् । उ
द्घनोच्चाधानमिति अधिकरणेऽप॥
उद्घर्षः । पुं । घर्षणे । भ्रामकेन गाचा
दिघर्षणे ॥

उद्घर्षणम् । न । भ्रामकेन पादादिगा
चघर्षणे ॥ इष्टकयोद्घर्षणे गुणा ।
कण्डुकोठनाशित्वम् त्वग्गताम्रिते
जनत्वम् । शिरासुखकारकत्वञ्च ॥

उद्घसम् । न । मांसे ॥ इतिहारावली ॥

उद्घाटः । पुं । उद्घाटने ॥ गृहविशेषे ।
चौकीकाघर इतिभाषा ॥

उद्घाटकम् । न । पुं । कूपाज्जलोद्घृत्य
र्थेयन्तविशेषे । घटीयन्त्रे । अरहट
इतिभाषा । घिनी इतिच ॥

उद्घाटनम् । न । कूपाज्जलोत्तोलनार्थे
यन्त्रे । घटीयन्त्रे । अरहटरहटइतिच
भाषा ॥ कूपातसलिलमुद्घाव्यतेऽ
नेनवा । घटसङ्घाते । गृह्यन्तः । ल्युट् ॥

उद्घाटितः । चि । अपावृते । कृतोद्घा
टने । उघाडा खुलाइतिभाषा ॥ गृ
हेऽनुद्घाटितद्वारिनाहूतः प्रविशन्न
र । वारितार्थप्रवक्तापिपञ्चाहमश
नंत्यजेदितितन्त्रशास्त्रम् ॥ घटेः क्तः
। इट् ॥

उद्घाटिताङ्गः । पुं । प्राप्ते ॥ त्रि । अना
दृतगात्रे ॥ ऊर्द्ध्वघाटितानिअङ्गन्यस्याः ॥

उद्घान

उद्घातः । पुं । पादस्खलने ॥ समुप
क्रमे ॥ पवनाभ्यासयोगायकुम्भकादि
त्रये । पवनाभ्यासयोगस्यकालभेदे
॥ नाभिमूलात् प्रेरितस्यवायोर्विवि
च्यमानस्यशिरस्यभिहनन मुद्घात
इत्युच्यतेसेयंकालपरीक्षा । प्राणेन
प्रेर्यमाणेनअपानपीड्यतेयदि । ग
त्वाचोर्द्ध्वनिवर्त्तत एतदुद्घातलक्ष
णम् । उत्तुङ्गे ॥ मुङ्गरे ॥ आरम्भे ॥
शस्त्रे ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उत्हनन
म् । हन० । घञ् । हनस्तोषिणलोः
॥ पाषाणादिभिःप्रतिघाते । ठोकर
आखलीत्यादिभाषाप्रसिद्धे ॥ यथा
। यवावनुद्घातमुखेन मार्गमिति
रघुः ॥

उद्घुष्टः । त्रि । उद्घोषिते । नार्त्ते ॥

उद्घोषः । पुं । उद्घोषणे ॥ घुषघुष्टौ
। घञ् ॥

उद्घोषितः । त्रि । उद्घुष्टे ।

उद्घंशः । पुं । उत्कृष्टे । मत्कृष्टे । कोण
कृष्टे । किटिभे ॥ उत्कृष्टोद्घंशः ॥

उद्घण्डपाखः । पुं । सर्पविशेषे ॥ मत्स्य
प्रभेदे ॥

उद्घन्तुरः । त्रि । उत्तुङ्गे ॥ कराले ॥ उ
त्कटदन्ते ॥

उद्घानम् । न । बन्धने ॥ उत्पूर्वात्त्य
तेर्भावेत्युट् ॥

उद्दीप

उद्दान्तः । चि । उल्कृष्टमिमे ॥

उद्दामः । पुं । प्रचेतसि । वरुणे ॥ प-
ञ्चचत्वारिंशदक्षरायां वृत्तौ ॥ त्रि ।
अप्रतिबद्धे । बन्धरहिते ॥ स्वतन्त्रे ॥
महति ॥ यथा । उद्दामदन्तुरविधु
न्तुददन्तघातैः । इति प्रव्रज्या ॥ गम्भी
रे ॥

उद्दामगीः । चि । प्रगल्भवाचि ।

उद्दालः । पुं । बहुवारके । लसौडा इ
ति भाषा ॥ वनकोद्रवे ॥ उद्दालस्तु
भवेदुष्णो ग्राही वातकरो भृशम् ॥ उ
द्दालयति । दलविशरणे । शिजन्ता-
दच् ॥

उद्दालकः । पुं । वेदादिषु प्रसिद्धे ऋषिषि
नेषे । श्वेतकेतोः पितरि ॥ बहुवार
कवृत्ते ॥ स्वार्थकः ।

उद्दालकपुष्पभञ्जिका । स्त्री । क्रीडा
विशेषे ॥ यथा । विधिविष्णुमुखाम
रोदयस्थितिनाशेषु शिवोप्यनीश्वरः ।
जगदम्बतवत्त्वयङ्क्रमः क्षणमुद्दाल
कपुष्पभञ्जिकेति ॥ उद्दालकस्य श्वे-
ष्मातकस्य पुष्पाणि भज्यन्ते यस्यां क्री-
डायां सा । संज्ञायामिति खलु ॥ नि
त्यं क्रीडाजीविकयोरिति षष्ठीसमा
सः ॥

उद्दिष्टः । त्रि । उपदिष्टे ॥

उद्दीपकः । त्रि । उद्दीपनकर्त्तरि ।

उद्गतः

उद्दीपनम् । न । प्रकाशने ॥ विभाव
विशेषे ॥

उद्दीपितः । त्रि । प्ररोचिते ॥ व्यक्ते ॥

उद्दीप्तम् । चि । अतिप्रकाशिते ॥ उद्दी
प्यते स्म । दीपो दीप्तौ । क्तः ॥

उद्देशः । पुं । अनुसन्धाने । अन्वेषणे ॥
सोपपत्तिकस्वरूपसङ्क्षेपे ॥ कीर्त्त
ने ॥ यथा । नवने नन्दनोद्देशे नचै
त्रयसंश्रये । इति रामायणे प्रयोगः
॥ उद्दिश्यते । दिश अतिसर्जने । इल
श्चेति घञ् ॥

उद्देशकः । त्रि । उद्देशकर्त्तरि ॥ उदाह
रणे ॥

उद्देशतः । अ । एकदेशेन ॥ सार्वविभ
क्तिकस्तसिल् ॥

उद्देश्यः । त्रि । उद्दिष्ट्ये । उद्देशनीये ।
प्रयोजने ॥ यमुद्दिश्य विधेयस्य प्रवृ
त्तिर्भवाति ॥

उद्देशिका । स्त्री । कीटविशेषे । उपाज
ह्निकायाम् ॥

उद्द्योतः । पुं । प्रकाशे ॥ उद्द्योतनम् ।
द्युतः । घञ् ॥

उद्द्रावः । पुं । पलायने । सन्द्रावे ॥ उद्द्रव
णम् । द्रुगतौ । उद्दिश्यति यैति पू
द्रुवति घञ् ॥

उद्गतः । पुं । राजमन्त्रे ॥ त्रि । चञ्चले ।

वाक्पाणिपादचापखवति । अविनी

उद्धारः

ते । अशान्ते ॥ प्रगल्भे ॥ आहतं ॥

उद्धतमनस्त्वम । न । अभिमाने । न
ब ॥

उद्धतिः । स्त्री । उद्धतौ ।

उद्धरणम् । न । उद्धारे । मुक्तौ ॥ वान्ता
म् ॥ उन्मूलने ॥ अग्राशुद्धौ ॥ उद्धये

॥ उद्ध्रियते । उद्धरते स्त्रीः भावेवा ॥

उद्धर्षः । पुं । उद्धर्षे । उद्धर्षयति । उ
पुष्पलीकेणजस्तः । उद्धतोद्धर्षोपेति
वा । घञ् ॥

उद्धर्षणम् । न । रोमाञ्चे ।

उद्धवः । पुं । कृष्णमातुले । कृष्णशिथ्ये
। दृष्णीनांसम्यतो मन्त्री कृष्णस्यद
धितः सखा । शिथ्योदृश्यतेः साक्षा
उद्धवे । बुद्धिसत्तम इति श्रीविष्णुभाग-
वत्तम ॥ उद्धवे । महे ॥ क्रतुपावके
। यन्मातौ ॥ उद्धुनोति दुःखम् । धू
ञ् कम्पने पचाद्यच् ॥उद्धानम् । न । चुड्याम् ॥ उद्धीयतेऽङ्
। उधाञ् ० । स्युट् ॥ वि । उद्धते ।
वर्जिते ॥उद्धारः । पुं । उद्धतौ । मुक्तौ ॥ यथा ।
यच्छित्तोपिद्धि मूर्खोऽसौ शक्तियुक्तोप्य
शक्तिकः । यः संसाराज्जात्मानं समु
त्तरीयितुं चम इति बह्निपुराणम् ।
उद्धवे ॥ परवस्तगतद्रव्यस्य पुनरादा
ये ॥ उद्ध्रियते । उद्ध् ० । धूञ् ० वा ।

उद्धृतिः

कर्मणि घञ् ॥

उद्धरणम् । न । उद्धारकरणा ॥

उद्धुरः । वि । निर्भरेः । दृढे ॥ अकूप
रिण्यादिनासमासान्तः ॥

उद्धृतः । वि । अतिश्रियते ॥ उत्थापिते ॥

उद्धूननम् । न । उद्ध्वप्रचेपणे ॥

उद्धूलनम् । न । व्यञ्जनोपकरणभूतेषु
र्णे ॥ यथा । यन्नासवज्जकपूरकस्तू
रीमरिचस्त्वचाम् । 'सूर्यस्योद्धूलनं
देयं भोज्येच्छीरेषु समवे ॥ व्यञ्जनेषु
च सर्वेषु शाकजेष्वनजेषु च । मांस
मत्स्यभवेष्वेवं प्रलेह्यतस्त्वनादिषु ॥ आ
दायेव पचेत्स्नेहे ततो हि ह्रद्दकं क्षिपे
त् । वेसवारं सखयश्चिह्नातत्पि
शितं पचेत् ॥ अर्द्धस्त्रिद्वेष्टियेत्तत्तम
यथा दाडिमोरसम् । सिद्धे पाके
च दातव्यं चूर्णमुद्धूलनस्य तदिति ॥उद्धूषणम् । न । रोमाञ्चे ॥ इति हला
युधः ॥उद्धृतः । वि । उत्क्षिप्ते ॥ परिभुक्तौ
जिह्वते ॥ कृतोद्धरणे । समुद्धृते । उ
ठाया इति भाषा । पृथक्कृते ॥ उच्छे
दिते ॥ उद्ध्रियते स्त्री । उद्ध् ० । धूञ्
वा । क्तः ।उद्धृतपाणिः । वि । उत्तरीयादक्षिण
तदक्षिणबाहौ ॥ उद्धृतः पाणिर्यम ॥

उद्धृतिः । स्त्री । उद्धारे ॥ धूञ् क्तिन् ।

उद्भासि

उद्धानम् । न । चुल्लिखाचे । चूलहा
भट्टी इतिभाषा ॥ उत् ध्यायतेऽग्निर
त्र । ध्याशब्दाग्निसंयोगयोः । ल्यु
ट् ॥

उद्धा । पुं । नदे ॥ उद्धृत्युदकम् । उ
द्धृत्युत्सर्गे । भिद्योद्धौनदे इति क
र्त्तरिक्यप् उद्धर्धेर्धञ्चनिपात्यते ॥

उद्धवन्म । न । उद्धवन्मने । गलेमेर
खीदेकरखटकमर्ना फांसी इति-
भाषा ॥

उद्धुः । त्रि । विकसिते ॥ इतिचक्षायु-
धः ॥

उद्धोधः । पुं । किञ्चिद्ज्ञाने ॥

उद्धटः । पुं । कच्छपे ॥ गूर्पे । प्रस्फो
टने । रूप इतिभाषा ॥ ग्रन्थाद्वि-
भूतश्लोके ॥ त्रि । अष्टाशये । महा-
शये । महात्मनि ॥ प्रवरे ॥

उद्धवः । पुं । जन्मनि । उत्पत्तौ ॥ उ-
त्कर्षेभगवद्विभूतिशब्दिते ॥ उद्धवन
म् । उद्धवन्त्यस्यादितिवा । भू० । ऋ
दोरप् ॥ हरौ ॥ प्रपञ्चप्रत्युपादा
नकारणत्वात् । उद्धतोभवात् संसा
राद्वा । उत्कृष्टजन्मत्वेच्छयाभजते इ
ति वा ॥

उद्धावनम् । न । कल्पने ॥

उद्धावितः । त्रि । उत्थापिते ॥

उद्धासितः । त्रि । प्रकाशिते ॥

उद्भेदः

उद्भिज्जः । त्रि । उद्भिद्यजाते । बीजका
ण्डप्ररोहिस्थावरमात्रे । भूमिमुद्भि-
द्यजातेतृणवृक्षादौ ॥ यथा । उद्भि
ज्जा स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररो-
हिण इतिमनुः ॥ उद्भेदनमुद्भित् ।
सम्पदादिक्रिप् । उद्भिदोजातम् । प
ञ्चम्यामजातावितिउ० ॥

उद्भिद् । पुं । यागविशेषस्थानानि ॥
उद्भिद्यते पशुफलमनेन यागेनेति-
निरुक्तेः ॥ त्रि । उद्भिज्जे ॥ तत्पञ्च
विधम् । तृणवृक्षगुल्मलतावल्लीभे-
दात् ॥ भुवमुद्भिन्नसि । भिदिरु०
। इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतम् । त्रि । उत्पन्ने । जाते ॥ उद्भ
वतिस्म । भू० । क्तः ॥ प्रत्यक्षयोग्ये ॥

उद्भिदम् । त्रि । तरुगुल्मादौ । उद्भि-
ज्जे ॥ न । पांशुलवणे ॥ उद्भिन्नसि-
। भिदिरु० । इगुपधेतिकः ॥

उद्भूतरूपम् । न । नयनगोचररूपे ॥
यथा । उद्भूतरूपंनयनस्यगोचरोद्र-
व्याणितइन्तिपृथक्सङ्ख्ये । विभाग
संयोगपरापरस्वस्वेद्रवत्वं परिमा-
णयुक्तम् ॥ क्रियांजातिंयोग्यवृत्तिंसं
मवायञ्चतादृशम् । गृह्णातिचक्षुस्य
मन्वादालोकोद्भूतरूपयोरितिका-
रिकावली ॥

उद्भेदः । पुं । रोमाञ्चे ॥ उद्भिद्यतेऽ

उद्योगः

स्मिन्वा । अकर्त्तरि चेति घञ् ॥ स्फु
रणे ॥

उद्गमः । पुं । उद्गेजने । उद्गेगे ॥ उद्गम
णम् । भ्रमुन्नवस्थाने । घञ् । नेदा
त्तोपदेशेति न वृद्धिः ॥

उद्गन्तः । वि । भ्रमान्विते । भ्रान्तिमा
पन्ने ॥ न । बाहुमुद्यम्य मण्डलाका
रेण खण्डभ्रामणे ॥

उद्यतः । वि । प्रवृत्ते ॥ उद्गूर्णे ॥ उद्गूर्ण-
कृते ॥ पुं । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ उद्यम्य
तेऽस्य । यमउप० । क्तः ॥

उद्यमः । पुं । उद्योगे । गुरणे ॥ उद्यम
नम् । यमउपरमे । घञ् । संज्ञापू
र्वकत्वाद्बृहद्भावाः । अउउद्यमइति-
निर्देशाद्वा ॥

उद्यमनम् । न । उत्क्षेपणे ॥

उद्यमितः । वि । प्रेरिते ॥

उद्यानम् । न । निस्सरणे ॥ प्रयोजने ॥
आम्नीडे । फलप्रधानेरात्रः सर्वोप-
भोगयोग्येवने ॥ उद्गमे ॥ उद्यान्त्यने
न अस्मिन्वा । या प्रापणे । करणेत्यु-
ट् ॥

उद्यानपात्रः । पुं । मात्री इतिख्याते
ध्मात्रीद्वरचके ॥ उद्यानाध्यक्षे ॥

उद्युक्तः । वि । उद्यमयुक्ते । उद्योगवि
शिष्टे । उद्योगिनि ॥

उद्योगः । उद्यमे । यत्ने । चेष्टायाम् ॥

उद्घर्त्त

यथा । उद्द्योगादनिवृत्तस्य सुसहा

यस्य धीमतः । कावेवानुगतातस्य

नित्यं श्रीः सहचारिणीति ॥

उद्योगी । वि । उद्योगयुक्ते । उद्यमिनि

॥ यथा । उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति

सत्त्वदीर्घेन देयमितिकापुरुषावद-

न्ति । दैवं निहत्य क्रूरपौरुषमात्मश-

क्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽवदो

घइति ।

उद्योजकः । वि । प्रवर्त्तके ॥

उद्गः । पुं । जलजन्तुविशेषे । अम्बुविडा

ल ओडविडाल इति च भाषा ॥ उन

त्ति । उन्दी० । स्फापीतिरक् ॥

उद्गङ्गः । पुं । } प्रतिमार्गके । वङ्गे ॥
उद्गङ्गः । पुं । }

उद्गद्यः । पुं । रतकीले ॥ ताम्रचूडखगे ॥

उद्गिक्तः । वि । स्पष्टे । स्फुटे ॥ उद्गि च्यते

स्य । रिच० । क्तः ॥

उद्ग्रेकः । पुं । अतिशये । वृद्धौ ॥ उपक्र
मे ॥

उद्ग्रेका । स्त्री । महानिम्बे । डेक वका
यन इति च भाषा ॥

उद्गत्तरः । पुं । वत्सरे ॥

उद्गमनम् । न । उद्गरणे ॥

उद्घर्त्तः । वि । अतिरिक्ते । उधरा इति
भाषा ॥ यथा । उद्घर्त्तश्चिन्त्यः समं

धिकफलमाचष्टे ॥

उद्वाह

उद्धर्तनम् । न । उत्पतने । ऊर्ध्वगतौ ॥
 ॥ विलेपने ॥ घर्षणे ॥ उक्तादने ।
 शरीरनिर्मलीकरणगन्धद्रव्यादौ ।
 उवटना इतिभाषा ॥ उद्धर्त्यतेऽने
 न । हतुव० ग्यन्तः । ल्युट् ॥

उद्धर्तितः । वि । उद्गामिते ॥
 उद्धर्तनम् । न । अन्तर्हासे ॥
 उद्धर्तितः । वि । उद्धृते ।
 उद्धसनः । वि । वासोरहिते ॥
 उद्धहः । पुं । पुषे ॥ सप्तवाय्वन्तर्गतवा
 युविशेषे ॥ सप्तप्रवहवायोर्हृज्ज्येष्ठि
 तः ॥ इतिशिरोमणिः ॥ उत्ऊर्ध्वेन
 वहति । वहप्रापणे । पचाद्यच् ॥ ना
 यके ॥

उद्ध । स्त्री । कन्यायाम् । पुत्र्याम् ॥
 उद्धान्तः । पुं । निर्मदेगजे ॥ उन्नतवान्त
 मन्तर्मदं वमनमस्मात् ॥ वि । उद्ध
 मिते । उन्नते । वमिन्त्वात्यक्तेऽत्रादौ
 ॥ उद्धम्यतेस्स । टुवम् उ० । क्त ॥

उद्धासनम् । न । वधे । मारणे । वास
 च्छेदने । चुरादिः । भावे ल्युट् ॥
 उद्धाहः । पुं । विवाहे । दारपरिग्रहे ।
 भार्यास्त्वसम्पादकग्रहणे । परिणये
 ॥ उत्कृष्टं वहनम् । वह० । घञ् ॥

उद्धाहनम् । न । विवाहे । रणरणे ॥
 द्विगुणाकृते । द्विसीत्ये । द्विवारकृ
 टेच्चे ॥

उद्देगः

उद्धाहनी । स्त्री । रज्जौ । वराटके । र
 स्त्रीइतिभाषा ॥

उद्धाहितः । पुं । परिणीते ॥
 उद्धाहिता । स्त्री । परिणीतायाम् ॥
 कषिकाले आगमेत्तान्धमार्गेण वि
 वाहितागर्हिता भवति । यथा । उद्धा
 हितापियानारीजानीयात्सातुग-
 र्हितेत्या गमसिद्धान्तः ॥

उद्धाहुः । वि । ऊर्ध्ववाहुपुरुषे । उद्ध
 तहस्ते ॥ उद्धाहुरिववामनः ॥
 उद्धिमः । वि । क्षुभिते । उद्देगयुक्ते ।
 दुःखपरिहाराद्यमतया व्याकुलचित्ति
 चे ॥ भीते । आविजीभवचलनयोः
 । क्तः । ओदितश्चेति तस्य न । स्त्री
 दितइतिनेट् ॥

उद्धिममनाः । वि । कम्पितहृदये ॥
 उद्धिवर्धयाम् । न । उद्धुरणे ॥
 उद्धृत्तः । वि । उत्क्षिप्ते । उत्क्षिप्ते ॥
 परिभुक्तोज्झिते ॥ दुर्दृष्टे ॥

उद्देगः । पुं । उद्देजने । उद्गमे । एका
 कीविजने कथं सर्वपरिग्रहशून्योजी
 विद्यामीत्येवंविधे व्याकुलतारूपे
 चित्तवृत्तिविशेषे ॥ विरहजन्येदु खे ।
 उद्देमने ॥ भये ॥ न । गुहाकफले ।
 सुपारी इतिभाषा ॥ उद्देतोवेगोऽ-
 स्मात् ॥ वि । स्तिमिते ॥ शीघ्रगा-
 मिनि ॥ उद्धाहौ ॥ उद्देजनम् ।

उच्च

श्रीविजी० । धञ् ॥

उच्चजनम् । न । उच्चगे ॥

उच्चजनीयः । वि । उच्चगकरे ॥

उच्चस । वि । वेखामुल्लङ्घ्यवर्त्तमाने
सिन्धौ ॥ उच्चतो वेखाम् । अत्थाद
य इत्तिसमासः ॥उच्चष्टवम् । न । हस्तपादयोर्दृष्टौ । वां
जटा सरस्वी इतिभाषा ॥ उन्मुक्तव-
न्धविशेषे ॥उच्चोढा । पुं । परिणेतारि ॥ कलिकाले
आगमोक्तान्यमागण विवाहकुर्वा-
योगर्हितोभवति । यथा । उच्चोढापि
मञ्जु पापी संसर्गात् कुलनायिके ।
वेश्यागमनजं पापं तस्य पुंसोदिनेदि-
ने । इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

उच्च । वि । निकृष्टे ॥

उच्चनुन्नः । वि । निकृष्टेन विद्धे ॥

उच्चः । पुं । क्लेदने । आर्द्रभावे ॥

उच्चनम् । न । क्लेदने ॥

उच्चः । पुं । मूषिके ॥ इतिद्विरूपकोषः ॥

उच्चुरः । पुं । मूषिके ॥

उच्चुरः । पुं । आखौ । मूषिके ॥ उन्नति

। उन्दी० । बाहुलकादुच्चः ॥

उच्चुरकर्त्री । स्त्री । आखुर्कर्त्रीकृता
धाम् ॥

उच्चुरः । पुं । मूषिके ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

उच्चः । वि । क्लिप्ते ॥ इथापरे ॥ उन्नति

उच्चादः

स्य । उन्दीक्ते० । कर्त्तरिक्तः । नुद्-

विदेतिपञ्चे मत्त्वम् ॥

उच्चतः । वि । उच्चे । प्रांशौ ॥ उच्चम

तिष्ठ । शमप्रहृत्ते । गत्यर्थेतिक्तः ॥

महति ॥ उच्चताना मनुगमने खलु

सम्पदेऽद्यतःस्थाः ॥

उच्चतनाभिः । वि । वृद्धनाभौ ॥

उच्चतभूतलम् । न । माले ॥ उच्चतश्च

तत्भूतलम् ॥ क्षेत्रमाहृत्तमाहृत् ॥

उच्चतानतम् । वि । उच्चनीचस्थानादौ

। वन्द्युरे ॥ उच्चतश्चतदानतम् ॥

उच्चतिः । स्त्री । उदये ॥ समुद्रौ ॥ ग

हृत्तभार्यायाम् ॥

उच्चतीशः । पुं । गरुडे । वैनतेये ॥ स

मुद्दे ॥

उच्चदुः । वि । उक्तटे ॥ उच्चडे ॥

उच्चमितः । वि । उत्तोलिते ॥ ऊर्ध्वीकृ

ते ॥

उच्चयः । पुं । कृपादेर्जलादे हृद्भन-

यने ॥ उच्चयनम् । शीञ्० । कच्चि-

दपवादविषयेषु त्सर्गोभिनिक्षिप्ते-

इत्येवम् ॥

उच्चयनम् । न । वितर्के ॥ उच्चये ॥ वि

। शोभके ॥ शीञ्० । स्फुट् ॥

उच्चसा । वि । उच्चतनासिके ॥ उच्चतान्ना

सिकाऽस्य । उपसर्गाच्चेतिनसादिशः ॥

उच्चादः । पुं । महच्छब्दे ॥

उन्मादि

उन्माय । पुं । ऊर्ध्वनयने । उन्नये । उ
ठाना इतिभाषा ॥ उन्नयनम् । शी
घ्र प्रापणे । अवोदोर्निय इतिघञ् ॥

उन्माहम् । न । काञ्जिके ॥

उन्मिद्र । त्रि । उत्फुल्ले । विकसिते ।
प्रवृद्धे ॥ अग्रनादुद्धे ॥

उन्मज्जकः । पुं । तप्तेविशेषास्तव्यसंज्ञे
तापसविशेषे ॥ कस्यदमज्जलेस्थित्वा
तपःकुर्वन्प्रवर्तते । उन्मज्जकः स-
विज्ञेयस्तापसोऽस्त्रोक्तपूजितः ॥

उन्मत्त । पुं । धूलूरे । धूसूरे ॥ मुचु
कुन्दवृक्षे ॥ त्रि । उन्माद्वति । अश्ववा
ताद्यावेशवति ॥ उन्माद्वतिश्च । म
दीर्घर्षे ॥ गत्यर्थेति क्तः । नया
येति न नञ्चम् ॥ उन्मत्तयतिवा ।
तर्करोतीतिणिच् । पचाद्यच् ॥

उन्मत्तकः । पुं । तापसान्तरे ॥ उन्नतो
मत्तो मत्तस्त्वयस्यसः । स्वार्थेकः ॥

उन्मयनम् । त्रि । व्यथके ॥ बाहुल्य
कात्कर्त्तरि ल्युट् ॥

उन्मथित । त्रि । उद्धर्षिते ॥

उन्माद । त्रि । उन्मादविशिष्टे । उन्मादि
ष्यो ॥ उन्नतोमदेर्घर्षोऽस्य ॥ मद्
करे । उन्मादयति । पचाद्यच् ॥

उन्मादिष्णुः । त्रि । उन्मादशीले । उन्मा
दे ॥ उन्मादनशीलः । मदीर्घर्षे
अलङ्कुजीनीणुच् ॥

उन्माद

उन्मनाः । त्रि । उत्के । उत्कृष्टतमन-
सि ॥ उन्नतमनोऽस्य ॥

उन्मनी । स्त्री । योगिनेष्वस्याविशेषे ।
यथाहुः पूज्यपादाः । उन्मन्यवस्याधि-
गमायविद्वन्मुमायमेकतन्मनिर्दिशा-
मः । पश्यन्मुदासीनदृशाप्रमत्तसङ्क-
ल्पमुन्मुखयसारुधानइति ॥

उन्मन्यः । पुं । मधे । मारणे ॥

उन्मायः । पु । कूटयन्त्रे । मृगादिषधोप-
युक्ते यन्त्रे । आभिषदं दत्त्वा मृगपक्षि-
बन्धनार्थं यत्सन्ध्यामयन्त्रं निवेश्यते-
तस्मिन् ॥ उन्मयतेऽमेन । मयेवि-
लोडने । हलश्चेति घञ् ॥ मारणे
॥ घातके ॥ उन्मयनम् । अयहिंसा
याम् । घञ् ॥

उन्मादः । पुं । चित्तविभ्रमे ॥ भूतान्धा-
वेशाच्चित्तानवस्थितौ ॥ मिरक्षिणः
कस्मिंश्चिदवस्थाविशेषे ॥ घातिकरो
गविशेषे । मतिभ्रंशे ॥ मद्भयन्युज-
तादोषायसादुन्मार्ममास्थिता ।
मानसोयमतौ व्याधिरुन्मादइति की-
र्त्तितः ॥ उन्मादनम् । मदीर्घर्षे
घञ् ॥

उन्मादक । त्रि । उन्मत्तताजनके धल-
रादौ ॥

उन्मादन । पुं । स्मरस्य पञ्चवाक्यान्तर्ग-
तवागविशेषे ॥

उन्मूलि

उन्मादवान् । चि । उन्मत्ते । वातकृत
चित्तविभ्रमे ॥ उन्मादोऽस्यास्ति । म
तुप् ॥

उन्मादी । वि । उन्मदिष्ये ॥ उत्पूर्वा
न्मदेः शमित्यष्टाभ्योऽधिनुष् ॥

उन्मानम् । न । ऊर्द्धमाने ॥ द्रव्यान्त
रपरिच्छिन्नगुरुत्वेन पलादिशब्दवा
च्येन पाषाणादिना तुलादावारोपि
तेन येन सुवर्णादेर्गुरुत्वं मुन्मीयते
तदूर्द्धारोपणादूर्द्धमानमिति शब्देन
विवक्षितं तदुन्मानमिति ऊर्द्धमानं
क्विलोन्मानमिति वार्तिकार्थे दीक्षि
तोक्तेः ॥ वैद्यकपरिभाषया तु द्रोण
परिमाणे ॥ सामान्यतो लोकव्यव-
हारेण तु परिमाणमात्रे ॥

उन्मिषितः । चि । प्रफुल्ले । विकसिते ।

उन्मीलनम् । न । उन्मेषे । विकासने
॥ उन्मीलनं चित्तकुतूहलानाम् ।
मीलनिमेषणे ल्युट् ॥

उन्मीलितः । वि । प्रस्फुटिते । विक
सिते ।

उन्मुखः । चि । उत्पश्ये । ऊर्द्धास्ये ॥ उ
दूर्द्धं मुखं यस्य ॥ उद्युक्ते ॥

उन्मुद्रः । चि । प्रफुल्ले । विकसिते ॥

उन्मूलनम् । न । उपाटने ॥ उन्मूलनं
पात्रविनिन्दकानाम् ॥

उन्मूलितः । चि । उत्पाटिते । कृतो

उपका

त्पाटने ॥

उन्मेषः । पुं । चक्षुषोरुन्मीलने ॥ उ-
न्मिषति । मिषश्लेषणे । इगुषधे-
तिकः ॥

उप । अ । अधिकार्थे ॥ हीनार्थे ॥ आस-
न्ने । सामीप्ये ॥ सादृश्ये ॥ प्रतियन्ने ।
गुणाधाने ॥ व्याप्तौ ॥ पूजायाम् ॥
शक्तौ ॥ आरम्भे ॥ दाने ॥ दोषा-
ख्याने ॥ आश्चर्यकरणे ॥ अत्यये ॥
निदर्शने ॥ उद्योगे ॥

उपकण्ठम् । न । ग्रामान्ते । उपग्र-
न्थे ॥ अश्वस्य यन्मगतौ । आश्वन्दिने
॥ कण्ठासन्ने ॥ चि । निकटे । समीपे
॥ उपगतः कण्ठम् । अत्यादय इति
समासः । उपगतः कण्ठः सामीप्य-
स्येति वा ॥

उपकरणम् । न । नृपादीनां कृष्याम
रादैः । परिच्छदे ॥ साधनसामग्र्या
म् ॥ यथा । भोजनादौ व्यञ्जनादि ।
पूजायां गन्धादि । रणे शस्त्रादि । मृ-
गवन्धनादौ वागुरादि । एवमन्यद्-
प्यूह्यम् ॥ उपक्रियते । कृ० । ल्युट् ॥

उपकर्त्ता । चि । प्रतिकर्त्तरि ॥ उपका-
रकारिणि ॥

उपकल्पितः । चि । समर्पिते ॥

उपकारः । पुं । उपकृतौ ॥ विकीर्णकु-
सुमादिषु ॥ उपकरणम् । कृञ् ।

उपकु

घञ् ॥

उपकारिका । स्त्री । उपकारकर्त्र्याम् ॥
पिष्टभेदे ॥ सामान्यनृपालये । पठ
मण्डपादिराजसदने । उपकरोति-
। खुल् । इत्थम् ॥

उपकारी । वि । उपकारकर्त्तरि । उप
कारविशिष्टे । उपकारिणि मित्रेणे
नापकुर्यात्कथञ्चन । तंधिगस्तुनरंदे
दौ भवेच्चट्टणवद्भुवि ॥ देवौनासत्त्या
वितिसंबोध व्यवनोक्तिः ॥ म० इति ॥

उपकारी । स्त्री । सामान्यसौधे । पठ
मण्डपादिराजसदने ॥ उपकारय
ति । पचाद्यजन्तात् गौरादित्त्वान्-
डीष ॥

उ - र्थः । वि । उपकारयोग्ये ॥ कृ-
भोग्यत् ॥

उपकार्या । स्त्री । नृपालये । सामान्य
राजगृहे ॥ पठमण्डपादिराजसदने
। पठभवने ॥ उपक्रियते । कर्मणि
क्वृहलोग्यत् । टाप् ॥

उपकुम्भः । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कला
जाज्याम् ॥

उपकुम्भिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥
कलाजाज्याम् ॥ तुल्यायाम् । सूक्ष्मै
लायाम् ॥ उपकुञ्चति । कुञ्चकौटि
ल्ये । खुल् ॥

उपकुर्वाणः । पुं । सावधिब्रह्मचर्यवति ।

उपक्रम

स्वाध्यायग्रन्थार्थिनि ॥

उपकुल्या । स्त्री । वैदेह्याम् । पिप्पल्या
म् ॥ उपकोलति । कुलसंस्थाने बन्धु
षु च । अघ्न्यादिः ॥ वि । कुल्यामिन्ने
॥ उपगता कुल्याम् ॥

उपकूजितम् । वि । नादिते । शब्दिते ॥
उपकूपः । पुं । कूपसमीपस्थजलाशये ।
आहावे ॥ उपगतः कूपम् ॥ न । कू
पसमीपे ॥

उपकृतिः । स्त्री । उपकारे ॥ उपकरण
म् । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपकोसलः । पुं । वेदप्रसिद्धे कामला-
यनर्षी ॥

उपक्रमः । पुं । उपधायाम् । राज्ञा धर्मा-
र्थकामभयैरमात्यादेः परीक्षणं ॥
उपधाऽमृत्त्यपरीक्षणमिति स्वामी-
। उक्तोच इति न्यायः ॥ ज्ञात्वा रम्भे
। अयमस्योपायः अनेनैतत् सिद्धास्ती
तिसात्त्वा प्रथमारम्भे ॥ यथा माने
नन्दस्य प्रथमारम्भः उपक्रमः सुः । उ
पायपूर्वमारम्भे ॥ प्रथमारम्भे ॥ विक्र
मे ॥ चिकित्सायाम् ॥ उपक्रमणम्
अनेनवा । क्रमु० । भावे घञ् । उपक्रा
म्यते इतिकर्मणि वा घञ् । नोदात्तो
पदेशस्येति नवृद्धिः ॥

उपक्रमोपसंहारौ । पुं । तात्पर्यनिर्णाय
कषड्विधलिङ्गेषु प्रथमलिङ्गयोः ॥ प्र

उपग

काणप्रतिपाद्यस्यार्थस्य तदाद्यन्तयो
रुपादनमुपक्रमोपसंहारौ । यथा
छान्दोग्ये षष्ठप्रपाठके प्रकरणप्रतिपा
द्यस्याद्वितीयवस्तुन' एकमेवाद्विती
यमित्यादौ । ऐतदात्म्यमिदंसर्वमि
त्यन्तेचप्रतिपादनम् ॥ उपक्रमश्च
उपसंहारश्चतौ ॥

उपक्रान्तः । वि । तते । विस्तृते ॥

उपक्रोशः । पुं । निन्दायाम् । परीवा
दे ॥ उपक्रोशनम् । क्रुशआह्वाने ।
भावे घञ् ॥ न । क्रोशासन्ने ॥

उपक्रोष्टा । पु । स्त्री । गर्हभे ॥ वि ।
निन्दके ॥

उपकृतः । चि । विन्यस्ते ॥ उपभोगा
र्थकृतसंस्कारे ॥ रचिते ॥

उपकेशः । पुं । मदादिषु ॥

उपकणः । पुं । वीणानिनदे ॥

उपकाणः । पुं । वीणायाः कणिते ॥
कणशब्दे । कणोवीणायाश्चेतिपा
क्षिको घञ् ॥

उपचेपणधर्मः । पुं । शूद्रस्वामिकामा
न्नस्य पाकार्थं ब्राह्मणगृहे समर्पणे ॥
इति शुद्धितत्त्वेकल्पतरुः ॥

उपमतः । वि । स्वीकृते ॥ आसन्ने ॥
जाते ॥ उपगम्यतेस्य । गन्तृ० । क्तः
। माप्ते ॥

उपगतिः । स्त्री । उपाये ॥ उपगम्यतेऽ

उपग्रा

नया । गन्तृ० । त्तिन् ॥

उपगमः । पुं । अन्तिकगतौ । समीपग
मने ॥ अङ्गीकारे ॥ उद्गमनम् ।
गन्तृ० । ग्रहवृद्धिनिश्चिगमश्च ल्यप् ॥

उपगीतिः । स्त्री । आर्याप्रभेदः । आर्या
पराईसदृशं प्रथमार्द्धमपीरितयस्या
म् । उपगीतिर्यश्वन्तक्षितिनायक
सोदिताकविभिः ॥ नवगेपसुन्दरी
णां रासोक्तासेमुरारातिम् । अस्या
रयदुपगीतिः स्वर्गकुस्कीदृशांगी
तिम् ॥

उपगूढः । चि । गृहीते ॥ उपगूहने ।
उपगूहनम् । न । आक्षेपे । परिरम्भे ॥
गुहू० । ल्युट् ॥

उपग्रहः । पुं । प्रग्रहे । कर्त्तुः । ग्रहः । दौ
। वन्दीवान् वंदुवा इतिप्रघा । व
द्ग्राम् ॥ उपयोगे ॥ अनुकूलने ॥
अनुकूलवति ॥ सवत्तभद्रचक्रोक्तो
त्कादौ ॥ उपगृह्यते । ग्रहउपादा
ने । ग्रहवृद्धित्यप् ॥

उपग्रहणम् । न । उपग्रहे ॥

उपग्रामम् । च । ग्रामाधिकारे ॥ ग्रा
मेदित्यर्थे ॥ ग्रामे इति । विभक्त्यर्थे
व्ययीभावः ॥

उपग्राह्यम् । न । उपायने । उपढौक
ने । भेट इतिभाषा ॥ उपगृह्यते ।
ग्रह० । गत्यत् ॥

उपचा

उपघातः । पुं । रोगे ॥ अपकारे ॥ उप
पहननम् । उपहन्यतेऽनेन वा भावे
करणे वा हन्तेर्घञ् ॥

उपघ्नः । पुं । निकटाश्रये ॥ उपहन्यते
उपहननं वा । उपघ्नश्चाश्रयइति-
साधुः ॥

उपचक्रः । पुं । चक्रधाक-प्रचिणि ॥

उपचक्रः । पुं । उन्नतौ । उन्नतौ ॥ अरि-
भक्तभदुश्चिकित्सकगृहेषु । न-
चैङ्गवन्ति ते दृष्टाः पापस्वस्वामिशु-
भिः ॥ उपचयनम् । चिञ् । एरच् ॥
उपचरितः । पि । उपासिते । सुश्रूषि-
ते । सेविते ॥ उपचर्यतेऽस्मि । चर० ।
क्तः ॥

उपचर्यः । पि । उपचरणीये ॥

उपचर्या । स्त्री । चिकित्सायाम् ॥ उ-
पसमीपे चर्या ॥

उपचायः । पुं । यज्ञाग्नौ ॥ अग्निधार-
णार्थस्थलविशेषे ॥ उपचीयते अग्नि-
धारणार्थमिष्टकाचयनेन निर्मितं स्थ-
लमग्निः तस्मिन्मभिधेये उपपूर्वाञ्चि-
नेतेः अग्नौपरिचाय्योपचाय्यसमूह्या-
इतिपञ्चदायादेशौनिपात्येते ॥

उपचारः । पुं । रक्प्रतिक्रियायाम् । नि-
ग्रहे । रोगप्रतीकारे । चिकित्साया-
म् ॥ सेवायाम् ॥ व्यवहारे ॥ उक्तो-
चे ॥ पूजाद्रव्ये ॥ उपचर्यते उपचर-

उपचि

गंवा । चर० । घञ् ॥

उपचारच्छलम् । न । धर्मविकल्पनिर्दे-
शेऽर्थसङ्गावप्रतिषेधे ॥ तथाहि । ध-
र्मशब्दस्याऽर्थेनसम्बन्धः तस्य विक-
ल्पो विविधः कल्पः शक्तिलक्षणान्य-
तररूपः । तथाचशक्तिलक्षणयो-
रेकतरदृष्ट्याप्रयुक्ते शब्दे तदपरवृ-
त्त्यायःप्रतिषेधः सउपचारच्छलम् ।
यथा । मन्त्राः क्रोशन्ति नीलोघट-
इत्यादौ मन्त्रस्या एवक्रोशन्ति नतु
मन्त्राः एवंघटस्य कथं नीलरूपामेद-
म् । एवमहंनिच्यइतिशक्त्याप्रयुक्ते अमु-
कस्मादुत्पन्नस्त्वंकथंनिच्यइतिप्रति-
षेधोऽप्युपचारच्छलम् । वाच्यभिप्रेता-
र्थस्यादूषणेन छलस्यासदुत्तरत्वम् ।
नचस्निष्टलाक्षणिके प्रयोगाद्वादिन-
अपराधःस्यादितिवाच्यम् । तत्तदर्थ-
बोधकतयाप्रसिद्धस्य शब्दस्य प्रयोगो-
वादिनोऽनपराधात् । अन्यथापर्वतो-
वह्निमानिच्युक्ते पर्वतोऽयं कथमवह्नि-
मानिच्य्यादिदूषणेनानुमानाद्युच्छे-
दः स्यात् ॥

उपचार्यः । पुं । चिकित्सायाम् । रोग-
प्रतीकारे ॥

उपचितः । त्रि । दग्धे ॥ समुद्रे ॥ समा-
हिते ॥ निदिग्धे ॥ लेपादिनावर्द्धिते
॥ पुष्टे ॥ सञ्चिते ॥ उपचीयतेऽस्मि ।

उपजा

चिञ्० । क्तः ॥

उपचितिः । स्त्री । पूजायाम् ॥

उपचित्रम् । न । एकादशाक्षरवृत्तवि-
शेषे ॥ यथा । मुरवैरिवपुस्तनुतां-
मुदं हेमनिभांशुकचन्दनलिसम् ।
गगनंचपलामिलितं यथा शारदनी
रधरै रुपचित्रमिति ।

उपचित्रा । स्त्री । मूषिकपण्थाम् ॥ द-
न्तीवृक्षे ॥ स्वातीनक्षत्रे ॥ उपगता
चित्राम् ॥

उपच्छन्नः । वि । गूढे ॥

उपजनः । पुं । नानाविधदेहभेदसङ्ग्र-
हे ॥ समीपजने ॥ उपसमीपेजनः ॥

उपजप्यः । पुं । उपजापार्हे ॥ रिपुर्वश्या
राज्यार्थिनः चुञ्चामात्त्याश्वोपजापा
हंभवन्ति ॥

उपजातिः । स्त्री । वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ य-
था उपेन्द्रवज्रापदसङ्गतानि यदी-
न्द्रवज्राचरणानिसन्ति । तदोपजा-
तिः कथिताकवीन्द्रभेदाभवन्तीह च
तुर्हशास्याइति ॥

उपजप्यः । पुं । खलादीनांमिथोभेद-
कभाषिते । भेदे । विच्छेदे ॥ उपां-
शुजपनम् । जपय्यक्तायांवाचि । ज-
पमाप्तसेच । घञ् ॥

उपजापसह । वि । भेदयोग्ये ॥ सह-
ते । षष्ठमर्षणे । पचाद्यच् । उपजामे उपतन्त्रम् । न । शास्त्रविशेषे ॥ यथा ।

उपत

सहः ॥

उपजिह्वा । स्त्री । कीटविशेषे । वम्या-
म् ॥ दीमक स्त्रीमक इतिचभाषा ॥
इतिहेमचन्द्रः ॥

उपजिह्विका । स्त्री । प्रतिजिह्वायाम् ।
घण्टिकायाम् ॥ कीटविशेषे । उत्पा-
दिकायाम् ॥

उपजीविका । स्त्री । उपजीव्ये । जीव-
नोपाये ॥ उपजीव्यतेऽनया । जीव-
प्रा० । गुरोश्चेत्यः । संज्ञाणांकन् कु-
न्वा ॥

उपजीवी । वि । आश्रिते ॥

उपजीव्यम् । न । उपजीविकायाम् ॥

उपजोषम् । अ । आनन्दे । सु० ॥ क-
ल्याणार्थे ॥ उपजोषणम् । जु० प्री-
तिसेवनयोः ॥ अमप्रत्ययः ॥ यथा
कर्मभोगमित्यर्थे ॥

उपजोषणम् । न । सेवने ॥

उपज्ञा । स्त्री । आद्यज्ञाने ॥ यथापाणि-
नेर्याकरणस्य वाङ्मीकेऽश्लोकनिर्मा-
णस्य । उपज्ञायते । ज्ञात्तवबोधने ।
आतश्चोपसर्ग इतिकर्मण्यङ् । उप-
ज्ञानंवा ॥ विनोपदेशेनाद्यज्ञाने ॥

उपज्ञातः । वि । विनोपदेशेनज्ञाते ॥

उपहौकनम् । न । पारितोषिकद्रव्ये ।

उपहारे । उपायने ।

उपतन्त्रम् । न । शास्त्रविशेषे ॥ यथा ।

उपता

सैद्धोक्तान्युपतन्त्राणि कापिलोक्तानि
यानिच । अङ्गुतानिचतन्त्राणिजैमि
न्युक्तानियानिच । वशिष्ठ. कपिलश्चै
वनारदोगर्गएवच । पुलस्त्यो भार्ग
वः सिद्धोयाज्ञवल्क्यो भृगुस्तथा ॥ यु
क्रोवृहस्पतिश्चैव अन्ये ये मुनिसत्त
माः । एभिः प्रणीतान्यन्यानि उप
तन्त्राणियानिच ॥ न सङ्ख्यातानि
तान्यत्र धर्मविद्भिर्महात्मभिः । सा
रात्सारतराण्येव सङ्ख्यातानिनि
बोधतेति वाराहीतन्त्रम् ॥

उपतपनम् । न । सन्तापकरे ॥ तपस
न्तापे । करणे ल्युट् ॥

उपतप्ता । पुं । उपतापकमात्रे । स्पृष्टरि
उपतपति । तप० । टच् । उपत
पनम् । कृत्यल्युटोवहुलमितिभा
वे टच्वा ॥

उपतापः । पु । त्वरायाम् ॥ उत्तापे ॥
उपघाते । गदे ॥ इष्टवियोगादिना
मानसपीडायाम् ॥ उपतापयति ।
तपदाहे । चुरादि । अच् ॥ उपत
पनं वा । तपसन्तापे । घञ् । यथा ।
परोपतापनं कर्म न कर्त्तव्यं कदाचन-
। न सुखं विन्दते प्राणी परपीडापराय
ण इति ॥

उपतापी । वि । ज्वराद्युपतापवति
॥ म० इतिः ॥

उपदी

उपत्यका । स्त्री । अद्रेरासन्नायांभूमौ ॥
तराई इतितखटोदूय इतिचभाषा
॥ उपासन्ना । उपाधिभ्यांत्यकन्नासन्ना
हृढयोरिति त्यकन् । त्यकनश्च निषे
धइतीत्याभावः ॥

उपदंशः । पुं । अवदंशे । मद्यपानरोच
के भक्ष्यद्रव्ये ॥ मेढ्ररोगविशेषे ॥ त
स्यनिदानम् । हस्ताभिघातान्नखद
न्तघाता दधा वनादक्षुपसेवनाद्वा ।
योनिप्रदे । पाञ्चभवन्तिशिश्रे पञ्चोप
दंशाविविधापचारैरिति ॥ समष्टिख
ट्छे । शिशुष्ट्छे ॥ दंशने ॥ उपदश्यते
। दंशदशने । कमणिभावे वाघञ् ॥

उपदर्शकः । पुं । द्वारपाले ॥ दर्शयि
तरि ॥

उपदा । स्त्री । उत्कोचे ॥ उपायने ॥
उपदीयते । डुदाञ् । आतश्चोपस
र्गइत्यङ् ॥

उपदानम् । न । उत्कोचे ॥ उपायने ॥
उपदीयते । डुदाञ् । ल्युट् ॥

उपदानकम् । न । उपदाने ॥ स्वार्थे कः ॥

उपदिका । स्त्री । वम्याम् ॥ इति हेम-
चन्द्रः ॥

उपदिष्टः । वि । देशिते । प्राप्तोपदेशे ॥
उक्ते ॥ उपदिश्यते । दिशअतिसर्ज
ने । क्तः ॥

उपदी । स्त्री । वन्दायाम् । वन्दाके ।

उपद्र

उपदेशः । पुं । अनुशासने ॥ चोदना
याम् । प्रवर्त्तकवाक्ये ॥ हितकथने ॥
मन्त्रकथने । दीक्षायाम् ॥ यथा ।
चन्द्रसूर्यग्रहेतीर्थे सिद्धिच्छेने शिवा-
लये । मन्त्रमात्रप्रकथनमुपदेशः -
स उच्यते इतिरामार्चनचन्द्रिका ॥
गुरुसम्प्रादाये ॥ यत्रापेक्षितस्यार्थजा-
तस्य प्रतिपादकोऽन्यसन्दर्भः पठ्यते
स उपदेशः ॥ उपदेशनम् । दिशः
घञ् ॥ साधनहीनायोपदेशो निर-
र्थकः ॥

उपदेशः । पुं । उपदेशकर्त्तरि । आचा-
र्ये ॥ उपदिशति । दिशः । टच् ॥ आ-
चार्यद्वारा आत्मसुखोपदेशके चि-
द्रूपे ॥

उपदेशः । पुं । वृद्धौ ॥

उपदेशिका । स्त्री । कीटविशेषे । उप-
जिह्वायाम् । दीमक इति भाषा ॥
उपद्रवः । पुं । उत्पाते ॥ रोगारम्भक-
दोषप्रकोपजन्योऽन्यस्मिन् विकारे ॥
यथा । यो व्याधिरस्तस्य यो हेतुर्दोषस्त-
स्य प्रकोपः । योऽन्यो विकारो भवति
स उपद्रव उच्यते ॥ उपद्रवणम् । द्रुग-
। ऋदोरप् ॥

उपद्रष्टा । त्रि । उपदर्शके । उदासीन-
बोधरूपत्वेन गुणप्रचारदर्शिनि ॥
देहचक्षुर्मनोबुद्ध्यात्मसु द्रष्टृसु मध्ये-

उपधा

वाह्यान्देशादीनपेक्ष्याऽत्यव्यवहि-
ते द्रष्टात्मनि पुरुषे । साचिपुरुषे ॥
यथा । ऋत्विग्यजमानेषु यजनक-
र्मव्यापृतेषु तत्समीपस्थोऽन्यः स्वय-
मव्यापृतो यत्तद्विद्याकुशलत्वात् ऋ-
त्विग्यजमानव्यापारगुणदोषाणा-
मीक्षिता तद्वत् कार्यकरणव्यापारे-
षु स्वयमव्यापृतो विलक्षणस्तेषां का-
र्यकरणानां सव्यापाराणां समीपस्था-
द्रष्टा उपद्रष्टा साचिपुरुषः ॥ उपप-
श्यति । दृशिर् । वाहुलकात् टन् ॥

उपद्रुतः । चि । व्याकुले ॥

उपधर्माः । पुं । पाषण्डे ॥ इति श्रीभाग-
वतम् ॥

उपधा । अ । भेदे ॥

उपधा । स्त्री । पदोपान्त्यवर्णे ॥ धर्मा-
द्यैः परीक्षणे । राज्ञा धर्मार्थकाम-
भयोपन्यासेन अमात्यादीनामा-
शयान्वेषणे । यथोक्तं 'कालिका-
पुराणे । धर्मार्थकाममोक्षैश्च प्रत्येकं
परिशोधनैः । उपेत्यधीयते यस्मा-
दुपधापरिकीर्तिता ॥ अर्थकामोप-
धाभ्योऽनु भार्याः पुत्रास्तु शोधयेत् ।
धर्मोपधाभिर्विष्वास्तु सर्वाभिः सचि-
वान पुनरिति ॥ उपधीयते शुद्धिज्ञा-
नमत्र । दुधाञ् । प्रातश्चोपसर्गद-
त्यङ् । टाप् ॥ ॥

उपधा

उपधातुः । पुं । अष्टप्रधानधातुसदृशेषु

स्वर्णमाक्षिकादिसप्तसु ॥ यथा । स
सोपधातवः स्वर्णमाक्षिकं तारमा-
क्षिकम् । तुल्यं कांस्यञ्चरी तिस्रः सिन्दू-
रञ्चशिलाजतु ॥ उपधातुषु सर्वेषु त-
त्तद्भातुगुणा अपि । सन्ति किन्वेषु ते
गौणास्तत्तदशांशभावत इति ॥ श-
रीरस्थधातुभेदोपधातवश्च सप्त । य-
था । रसात् स्तनदुग्धम् १ । रक्तात्
स्त्रीरज २ । मांसात् वसा ३ । मेद-
सो घर्मः ४ । अस्थोदन्तः ५ । मज्ज-
नः केशः ६ । शुक्रात् श्लोमः ७ इति
वैद्याः ॥

उपधानम् । न । विषे ॥ गण्डौ । उप-
धातुः । सिराहना इति भाषा ॥ प्रण-
ये ॥ व्रते ॥ उपधीयते आरोप्यते शि-
रोऽत्र । डुधाञ् ० । करणेति ल्युट् ॥
विशेषे ॥

उपधानीयम् । न । उपवर्हे । शिरोधा-
ने ॥

उपधिः । पुं । कपटे । व्याजे ॥ रथचक्रे
॥ उपधीयते आरोप्यतेऽनेन । डुधा-
ञ् ० । उपसर्गघोः किः ॥

उपधूपितः । चि । आसन्नमरणे ॥ परि-
धूपिते ॥

उपधृतिः । स्त्री । किरणे ॥

उपधानीयः । पुं । पफयोः पूर्वमर्द्धवि-

उन्मूलि

सर्गसदृशे विसर्गविशेषे ॥

उपनतः । चि । उपस्थिते ॥ प्राप्ते ॥

उपनयः । पुं । उपनयने ॥ यथा । गृह्यो-

क्तकर्मणा येन समीपं नीयते श्रोत्रो ।

। वालो वेदा यतद्योगाद्वाल्म्योपनयं

विदुरिति स्मृतिः ॥ अत्र विशेषेण य-

था । उदाहरणपेक्षस्तथेष्टपसह-

रो न तथेति वा साध्योपनयः ॥ नैऋ-

तु १ । ३७ साध्यस्य पक्षस्य उदाह-

रणपेक्ष उदाहरणानुसारी ये उपसं-

हारः उपन्यासः प्रकृतोदाहरणोपद-

र्शितव्याप्तिविशिष्टहेतुविशिष्टपक्षवि-

शिष्टबोधजनकोपायावयव इत्यर्थः ।

निगमनं हेतुविशिष्टत्वेन न पक्षबोध-

कम् किन्तु पक्षवृत्तिहेतुबोधकमिति

तद्व्युदासः । अत्र च अन्वयव्यतिरे-

कव्याप्योरन्यतरत्वादिना भुगमं का-

र्यं । उदाहरणोपदर्शितेति तु परिचा-

यकमात्रमिति तु न वाच्यम् । उदाहर-

णविपरीतव्याप्येपदर्शकोपनयवार-

कत्वात् । वस्तुतोऽवयवयदेनैव तद्व्यु-

दासः । सचोपनयो द्विविधोऽन्वयि-

व्यतिरेकिभेदात् । तथेति साध्यस्यो-

पसंहारोन्वयुपनयः । न तथेति सा-

ध्यस्योपसंहारोपनयः । अ-

त्र च तथा शब्दप्रयोगावश्यकत्वे न ता-

त्पर्यम् किन्तु व्याप्तिविशिष्टवत्त्वबोधे-

उपना

। तथाचवह्निष्याप्यधूमवांश्चायमि-
तिवा तथाचायमिति वोपन्यासः । एवं
अतिरेकिण्यपि बह्व्रवभावव्यापकी
भूताभावप्रतियोगिधूमवांश्चायमि-
तिवा नतथेति वोपन्यासः ॥

उपनयनम् । न । आन्नायैर्वटुकृत्त्याया-
म् । ब्राह्मणश्चित्रविशं यज्ञसूत्र-
धारणादिरूपप्रधानसंस्कारे । व्रतव-
न्धे । अथयनार्थमाचार्यस्य उपसमी-
पनीयते येन कर्मणा तस्मिन् ॥ गी-
जोत्युट् ॥ पादयोर्निपतने ॥ प्रापणे ॥
उपनागरिका । स्त्री । वृत्त्यनुप्रासघट-
कवृत्तिप्रभेदे ॥ माधुर्यव्यञ्जकैर्बर्णैश्च
पनागरिकेयते ॥ उदाहरणम् । अ-
पसारय घनसारं कुरुहारं दूरएव किं
कमलैः । अलमलमालिमृणालैरि-
तिवदति दिवानिशं बालेति ॥ वैद-
र्भीरीतौ ॥

उपनायः । पुं । उपनयने ॥

उपनायनम् । न । उपनयने ॥ उपनय-
नमेव । अन्येष्वपि दृश्यत इति दर्श-
यः ॥

उपनाहः । पुं । ब्रह्मलेपनपिण्डे । प्र-
लेप इति भाषा ॥ बीणायां यवतन्त्री
निबध्यते तस्योर्ध्वभागे । निबन्धने
॥ बीणादितन्त्रबन्धनस्थाने ॥ उपन-
यतेस्मिन् । यज्ञः ॥ हस्तश्चेति-

उपनि

घञ् ॥

उपनिधिः । पुं । विन्दास् । निवस्तुनि ।
उपन्यस्तवस्तुनि । न्यासे । वासन-
स्वमनाख्याय हस्ते न्यस्यदर्पितम्
। द्रव्यमुपनिधिः प्रोक्तः स्मृतिषु स्मृ-
तिवेदिभिः ॥ उपनिधीयते । डुधा-
ञ् ० । उपसर्गघोः किः ॥

उपनिषत् । स्त्री । वेदशिरोभागे ॥ त-
न्नाशीतिसहितशताधिकसहस्रस-
ङ्ख्याका उपनिषदश्चतुर्णां वेदाना-
म् । तथाहि । ऋचएकविंशतिः । यजु-
षोनवाधिकशतम् । साम्नः सहस्रम् ।
यश्चाशदुपनिषदोऽथर्वणस्य ॥ ब्रह्म-
विद्यायाम् । ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारे
॥ यथाहुः । अत्रचोपनिषच्छब्दोऽप्य-
विद्यैकगोचरः । तच्छब्दावयवैर्यस्य
विद्यायामेव सम्भवात् ॥ उपोपसर्गः
सामीप्ये तत्प्रतीचिसमाप्यते । सा-
मीप्यतारतम्यस्य विश्रान्ते । स्वात्मनी-
चक्षात् ॥ त्रिविधस्य सदर्थस्य निशब्दे
पिविशेषणम् । उपनीयत मात्मानं
ब्रह्मापास्तद्वयं यतः ॥ निहन्त्यविद्यां-
तज्जञ्च तस्मादुपनिषद्भवेत् । निह-
त्यानर्थमूलं स्वाविद्यां प्रत्यक्षयापर-
म ॥ गमयत्यस्तसम्भेदमतो वोपनि-
षद्भवेत् ॥ प्रवृत्तिहेतूनिःशेषांस्तन्मू-
लोच्छेदकत्वतः । यतोऽवसादयेद्वि-

उपन्य

द्यातस्मात्पनिषद्भवेत् ॥ यथोक्तवि
द्याहेतुर्त्वाङ्गन्योपितदभेदतः ॥ भवेदु
पनिषन्नामात्माङ्गलं जीवनंयथेति ॥
उपनिषदनम् उपनिषीदति श्रेयो-
ऽस्यांवा ॥ षड्विंशत्यवसादने
यु । सं० क्षिप् सत्सूक्ष्म इतिवा-
। सदिरप्रतेरितिषः ॥ धर्म्ये ॥ नि
र्जनस्थाने । रहसि ॥ समीपसद-
ने ॥ व्रतविशेषे ॥ रक्षस्यग्रन्थे पुराणोप
निषदादौ ॥

उपनिष्करम् । न । महति राजमार्गे । पु
रस्यघण्टापथे ॥ उपनिष्करन्ति सैन्या
न्यत्र । हविर्घोषे । घः ऋदोरपत्तुन ।
अपोवाधकस्यल्युटोपि घस्याऽपवाद-
त् ॥ यद्वा । उपनिष्कीर्यते सैन्ये
र्हन्यते । कृहिसायाम् । कर्मण्यप ।
इदु दुपधस्येति घः ॥

उपनिष्क मणम् । न । निष्क मणायसं
स्कारे ॥ प्रधानमार्गे । राजपथे ॥

उपनिष्पूर्वात्क्रमे ल्युट् ॥

उपनिहित । चि । निचिप्ते ॥

उपनीत । पुं । कृतोपनयने ॥ चि ।
प्रापिते ॥ समर्पिते ॥ उपपूर्वात्त्रय
तेः क्तः ॥

उपनेचम् । अ । स्फटिकादिनिर्मितेने
त्रोपकारके ॥ नेचयोः समीपम् ॥

उपन्यस्तः । चि । समर्पिते ॥

उपपा

उपन्यासः । पुं । वाङ्मखे । वाक्योपक्रमे
॥ उपन्यसनम् । असुक्ष्मेपथे । घञ् ।
उपपत्ति । पुं । जारे ॥ उपमितः पत्त्या
। अवादयः कृष्टार्थे तृतीययेतिस
मास । उपसृष्टः पतिरनेनवा । मा
दिभ्योधातुजस्यवाच्योवाचोत्तरपद
लोपश्चेतिसमासः ।

उपपत्ति । स्त्री । सङ्गतौ ॥ समाधाने
। सिद्धान्ते ॥ अनुग्राहिकायांयुक्तौ ।
युक्तौ ॥ षड्विधलिङ्गेषुषष्ठलिङ्गे ॥ य
था । प्रकरणप्रतिपाद्यार्थसाधने तच्च
श्रूयमाणायुक्तिरुपपत्ति । यथा ।
छान्दोग्येषष्ठेप्रपाठके यथासोम्यैके
न सृत्पिण्डेन सर्वमन्मथं विचातंस्या
त्वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृ
त्तिकेत्येवसत्यमित्यादावद्वितीय-
वस्तुसाधने विकारस्य वाचारम्भणमा
वृत्त्युक्तिःश्रूयते ॥ उपपदनम् । पद
गतौ । स्त्रियांक्तिन् ॥

उपपत्तिमत् । चि । युक्तियुक्ते ॥

उपपदम् । न । पदस्यसमीपपदे । समी
पौच्चारितेपदे । व्यावर्त्तके ॥ यथाना
मोत्तरे शर्मावर्मादि ॥ लेशे ॥ समभि
व्याहृतस्वार्थपौषकपदे ॥ यथा प्रहा
रादौ प्रादि ॥ उपोच्चारितं पदम् ॥

उपपन्नः । चि । अर्ह ॥ युक्ते । सङ्गते ॥

उपपातकम् । न । पापविशेषे ॥ यथा ॥

उपपा

मनु । गोवधोऽयाज्यसंयाज्यपार-
 दार्थात्मविक्रयाः । गुरुमातृपितृ
 त्यागः स्वाध्यायाग्न्योः सुतस्य च ॥
 परिवर्त्तितानुजेनोढे परिवेदनमे-
 व च । तयोर्दानश्च कन्यायास्तयोरेव
 च याजनम् । कन्यायादूषणञ्चैव वा
 दुष्कृतं व्रतलोपनम् । तडागारामदा-
 राणामपत्यस्य च विक्रयः ॥ ब्राह्म्यता
 बान्धवत्यागो भृत्याध्यापनमेव च ।
 भृताश्चाध्ययनादानं मण्यनानाञ्च-
 विक्रयः ॥ सर्वाकरेष्वधीकारो महा-
 यन्त्रप्रवर्त्तनम् । हिंस्रौषधीनां स्त्र्या-
 जीवोऽभिचारो मूलकर्म च ॥ इन्ध-
 नार्थमशुष्काणां द्रुमाणां मवपातनम्
 । आत्मार्थञ्च क्रियारम्भो निन्दिता-
 न्नादनं तथा ॥ अनाहिताग्नितास्तेय-
 मृगानामनपक्रिया । असच्छास्त्राधि-
 गमनं कौशील्यस्य च क्रिया ॥ धा-
 न्यकुप्यपशुस्तेयं मद्यपस्त्रीनिषेवण-
 म् । स्त्रीशूद्रविट्चण्वधो नास्ति
 क्यश्चोपपातकमिति ॥ अस्यार्थः । गो-
 वधनम् १ । जातिकर्मदुष्टानां याजन-
 म् २ । परपत्नीगमनम् ३ । आत्म-
 विक्रयः ४ । गुरुत्यागो मातृत्यागः
 पितृत्यागः ७ । गुर्वादीनां शूश्रूषाद्य-
 करणमिच्छार्थः ॥ सर्वदा ब्रह्मयज्ञत्या-
 गः ८ । अग्नेश्च सार्वार्थस्य त्यागः ९ । सु-

उपपा

तस्य च संस्कारभरणाद्यकरणरूप -
 ख्यागः १० ॥ कनिष्ठेनादौ विवाहे
 कृते ज्येष्ठस्य परिवर्त्तिता भवति
 ११ । अकृतदारज्येष्ठस्य कृतदा-
 रस्य कनिष्ठस्य परिवेदनम् १२-
 । तयोश्च कन्यादानम् १३ । तयोरे-
 व विवाहहेमादियागेष्वर्चिज्यम् -
 १४ ॥ कन्याया मैथुवर्जमङ्गुलीप्रचे-
 पादिना दूषणम् १५ । वृद्धिजीवन-
 म् १६ । व्रतलोपनं ब्रह्मचारिणो मै-
 थुनम् १७ । तडागविक्रयः १८ । आ-
 रामविक्रयः १९ । भार्याविक्रयः २०
 अपत्यविक्रयः २१ ॥ यथाकालमनु-
 पनयनं ब्राह्म्यता २२ । बान्धवानां
 पितृव्यादीनामननुवृत्तिः २३ । ति-
 नियतवेतनग्रहणपूर्वकमध्यापनं भृ-
 त्याध्यापनम् २४ । प्रतिनियतवेत-
 नप्रदानपूर्वकं मध्ययनञ्च भृतादध्य-
 यनादानम् २५ । अविक्रयाणां तिल-
 लाक्षागौरसादीनां विक्रयः २६ ॥
 सुवर्णाद्युत्पत्तिस्थानेषु राजाक्षयाऽ-
 धिकारः २७ । महतां जलप्रवाहप्रति-
 बन्धहेतूनां यन्त्राणां सेतुबन्धादीनां
 प्रवर्त्तनम् २८ । औषधीनां जाति-
 मात्रादीनां हरितानां धान्यानां हिं-
 सनं नाशः २९ । भार्यादिस्त्रीणां वेश्या-
 स्त्वं कृत्वा तदुपजीवनं स्त्र्याजीवः ३०

उपपा

श्येनादियज्ञेनानघरादस्य भारणम
भिचारः ३१ । मन्त्रीषधादिना व
शीकरणं मूलकर्म ३२ ॥ इन्धनार्थम
शुष्काणां द्रुमाणां छेदनम् ३३ ।
अनातुरस्य देवपित्राद्युद्देशमन्तरेण
पर्वाद्यनुष्ठानमात्मार्थं क्रियारम्भः
३४ । निन्दितस्य लशुनादेर्भक्षणं
जिन्दितान्नादनम् ३५ ॥ सत्यधिका
ऽग्न्यनाधानमनाहिताग्निता ३६
स्तेयं सुवर्णादन्यस्य सारद्रव्यस्या
पहारः ३७ । देवर्षिपितृणामृणस्य
अनपक्रियाऽशोधनम् ३८ । असच्छा
स्त्रस्य श्रुतिस्मृतिविरुद्धस्य शिक्षणं
३९ । कौशिल्यस्य तैर्यविकस्य उप
नमं सततानुष्ठानम् ४० ॥ धान्य
स्तेयम् ४१ । कुप्यस्य ताप्रलोहादे
शौर्यम् ४२ । पशूनांचौर्यम् ४३ ।
द्विजातीनां पीतमद्यायां स्त्रियां ग
मनम् ४४ । स्त्रीवधः ४५ । शूद्रवधः ४६
वैश्यवधः ४७ । क्षत्रियवधः ४८ । अ
ष्टार्थकर्माभावबुद्धिर्नास्तिक्यम्
४९ । एतत् प्रत्येकमुपपातकमि
त्यर्थः ॥

उपपादनम् । न । सम्यक्कथने ॥

उपपादितः । वि । सम्यक्कथिते ॥ सम

पिते ॥

उपपादी । वि । उपपादनशीले ॥

उपजा

उपपापम् । न । उपपातके ॥

उपपुरम् । न । शाखानगरे ॥ पुरसन्धि
धौ ॥ उपसमीपे पुरम् ॥

उपपुराणम् । न । व्यासोक्ताष्टादशपुरा
णसदृशनानामुनिप्रणीताष्टादशपु
राणेषु ॥ तानियथा । आद्यं सनत्कु
मारोक्तं १ नारसिंहमतः परम् २ ।
तृतीयं वायवीयञ्च ३ कुमारणानु
भाषितम् । चतुर्थं शिवधर्माख्यं ४
साक्षान्नन्दीशभाषितम् । दुर्वासो
क्तमाश्वर्य्यं ५ नारदीयमतः परम् ६
॥ नन्दिकेश्वरयुग्मञ्च ७ तथैवोशन
सेरितम् ८ । कापिलं ९ वाक्यं १०
शार्ङ्गं ११ काण्विकाह्वयमेवञ्च १२ ॥
माहेश्वरं १३ तथापाद्यं १४ दैव
सर्वार्थसाधकम् १५ । पराशरोक्तम्
परं १६ मारीच १७ भास्कराह्वय
म् १८ ॥ इतिकूर्मपुराणम् ॥ दैवं
देवीपुराणम् ॥

उपपुष्टिका । स्त्री । जृम्भायाम् । डा
फिकायाम् ॥ इतिहारावली ॥

उपप्रदानम् । न । उत्कोचे ॥ उपसमी
पेप्रदाम् ॥ दानाख्यउपाये ॥ भूमि
धनादीनांप्रदानमुपप्रदानम् ॥

उपप्रवः । पु । सैहिकेये ॥ विप्रवे ॥ उ
त्पाते ॥ ग्रहणे ॥ यथा । उपप्रवेचन
मस्यारवेश्चेति स्मृतिः ॥ उपप्रवणम्

उपमा

। मुङ्गता । ऋदोरप् ॥

उपपत्ती । वि । सभये ।

उपपुत । वि । ऋदिते ॥ प्रवमाने ॥
पीडिते ॥

उपहंसितः । वि । बर्द्धिते ॥

उपभुक्तिः । स्त्री । उपभोगे ॥ उपभो
जनम् । भुज० । क्तिन् ॥

उपभूषणम् । न । घण्टाचामरादि
षु ॥ यथा । घण्टाचामरकुम्भादि
पात्रोपकरणादिकम् । तद्भूषणान्त
रेदं ज्ञायमानम् । तदुपभूषणमिति ॥
प्रावरः पानपात्रचण्डोगडुकोगृहमे
व च । पर्यङ्गादियदन्यच्च सर्वतदुपभू-
षणमिति कालिकापुराणे ६८ अ-
ध्यायः ॥

उपभृत् । स्त्री । स्रुचेभेदे । चक्राका
रेण चपात्रे ॥ आश्रय्युपभृदित्याप
स्तम्बः ॥ उपविभर्त्ति । उभृज् । क्तिप् ॥

उपभोगः । पुं । निर्वेशे । भोजनादतिरि-
क्तभोगे ॥ उपभोजनम् । भुज० ।
घञ् ॥

उपसन्त्रणम् । न । रहस्युपच्छन्दने ॥

उपसन्नुः । पुं । मुनिविशेषे ॥

उपसर्द्धः । पुं । धर्मनिवृत्तौ धर्म्यन्तरप्र-
योगे ॥ यथा अस्तेर्भूः ॥ अभावे ॥

उपमा । स्त्री । उपमाने । सादृश्ये ॥
अलङ्कारविशेषे । यथा । उपमायत्र

उपमा

सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः । हंसी
वक्त्राणां ते कीर्त्तिः स्वर्गज्ञावगाहते-
॥ यत्रोपमानोपमेययोः सहृदयहृद-
याङ्गादित्वेन चासादृश्यमुद्भूततयो
ल्लसति व्यङ्ग्यमर्यादाविनास्यष्टप्र-
काशते तत्रोपमालङ्कारः । हंसीवे-
त्युदाहरणम् । इयञ्च पूर्णोपमेत्यु-
च्यते । हंसीकीर्त्तिः स्वर्गज्ञावगाहन
मिव शब्दश्चेत्येतेषां मुपमानोपमे-
यसाधारणधर्मोपमावाचकानाञ्च-
तुर्णामप्युपादानात् ॥ यथावा । गु-
णदोषौ बुधो गच्छन्निन्दुक्ष्णोऽविवे-
च्यः ॥ शिरसास्त्राघते पूर्वपरकर्णौ नि-
यच्छति ॥ अत्र यद्यप्युपमानोपमेययो-
र्नैकसाधारणधर्मः । उपमाः स्वरे
चन्द्रगरलयोर्ग्रहणमुपादानं तयोर्म-
ध्ये पूर्वस्य चन्द्रस्य शिरसास्त्राघनं बह-
नम् । उत्तरस्य गरलस्य कण्ठे निय-
मनं स्थापनम् । उपमेये बुधे गुणदो-
षयोर्ग्रहणं ज्ञानं तयोर्मध्ये पूर्वस्य गु-
णस्य शिरसास्त्राघनं शिरःकम्पनेना-
भिनन्दनम् । उत्तरस्य दोषस्य कण्ठे नि-
यमनं कण्ठादुपरि वाचा अनुद्घाट-
नमिति भेदात् । तथापि चन्द्रगरल-
योर्गुणदोषयोश्च विस्वप्रतिविम्बभा-
वेनाभेदात् उपादानज्ञानादीनां ग-
च्छन्नित्याद्येकशब्दोपादानेनाभेदात्

उपमा

श्रवसायाञ्च साधारणधर्मतेति पूर्व
स्माद्विशेषे । वस्तुतोभिन्नयोरप्युप
मानोपमेयधर्मयोः परस्परसादृश्या
दभिन्नयोः पृथगुपादानं विन्मप्रति
विम्बभाव इत्याखण्डकारिक समयः ॥
* ॥ उपमाने ॥ उपपूर्वान्माडोभावे
करणेवा अङ् ॥ उपमानं येनोपमी
यते याचोपमिति । सोपमेत्यर्थः ॥

उपमाता । स्त्री । मातुस्तुल्यायाम् ॥
सौषड्विधा । यथा । मातुः स्वसा-
मातुलानो पितृथस्त्री पितृष्वसा ।
श्वश्रूः पूर्वजपत्नी च मातृतुल्या प्रकी
र्तिताः इति स्मृतिः ॥ धाय इति भाष-
याभाषितायां धाव्याम् ॥ त्रि । उप-
मानकर्त्तरि ॥

उपमानम् । न । उपमायाम् । सादृश्ये
॥ अधिकगुणे चन्द्रादौ ॥ सादृश्यज्ञा
ने । उपमितिकरणे । यथा गौ गवय
स्तथेति वाक्ये ॥ प्रसिद्धसाधर्म्यात् सा
ध्यसाधनमुपमानमिति न्यायसूत्रम्
। १ । ६ । प्रसिद्धस्य पूर्वप्रमितस्य गवा
देः साधर्म्यात् सादृश्यात् तज्ज्ञाना
त् साध्यस्य गवयादिपदवाच्यत्वस्य सा
धनसिद्धिरुपमानं मुपमितिर्यत इ-
त्यध्याहारेण च करणलक्षणम् । अ
थवा साध्यसाधनमिति करणल्युटा
करणलक्षणमेवेदम् । अत्र च वैधर्म्यो

उपमि

पमिति मपिमन्यन्ते टीकाकृतः । य
थाच अतिदोर्घग्रोवत्त्वादिपम्यन्ता ।
वैधर्म्यज्ञानादुपेकरभपदवाच्यताग्र-
हः । एवमन्योप्युपमानस्य विषय
इति भाष्यम् । तथामुङ्गपणी सदृसी
ओषधी विषहन्तीत्यतिदेशवाक्या
र्थे ज्ञाते मुङ्गपणी सादृश्यज्ञाने जा-
ते इयमोषधी विषहरणीत्युपमि-
त्या विषयी क्रियते इत्यादि ॥ उप
मितौ । उपमित्यनुयोगिनि ॥ उप
मीयते येन तदुपमानम् । उपपूर्वा
न्माडः करणे ल्युट् । प्रादिसमासः ।
उपपूर्वकोमाड् सादृश्यहेतुके परि
च्छेदेरुद्धः । येन वस्त्वन्तरं सादृश्ये-
न परिच्छिद्यते तदुपमानमित्यर्थः ।
यथा गौरिव गवयः । इह हि गौः करण
म् । सादृश्यहेतुः । पुरुष परिच्छेत्ता
। स हि गोसादृश्येन गवयं परिच्छिन-
त्ति ॥

उपमितः । त्रि । सादृश्यज्ञते ॥ उपमे-
ये ॥

उपमिति । स्त्री । उपमायाम् ॥ मिति
भेदे । संज्ञासंज्ञिसम्बन्धज्ञाने ॥ न्या
यमतेन सादृश्यज्ञानजन्यज्ञाने । उ
पमाने ॥ यथा गोसादृशोगवयपद-
वाच्यइत्याकारशक्तिज्ञानम् । अस्य
करणगवासि सादृश्यवत् पिण्डप्रत्य

उपमे

क्षम् । अस्य व्यापारः अतिदिष्टवाक्या
र्थस्मरणम् । इत्युपमानखण्डम् ॥
अपिच । ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो
गवयादिकम् । सादृश्यधीर्गवादी-
नां यास्यात्सोपमितिः स्मृता ॥ वा-
क्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिव्यापारउ-
च्यते । गवयादिपदानान्तु शक्तिधी-
रूपमाफलम् ॥ पदज्ञानन्तुकरणं श-
क्तिधीरूपमाफलमिति भाषापरि-
च्छेदः ॥ उपमानम् । उमिञ् ।
क्तिन् ॥

उपमेतः । पुं । शालवृक्षे ॥ इतिशब्दच-
न्द्रिका ॥

उपमेयम् । वि । उपमिते ॥ उपमीय-
ते यत् तत् । माङ् । अचोयत् । ई-
यति ॥

उपमेयोपमा । स्त्री । अर्थालङ्कारविशे-
षे ॥ यथा । पर्यायेण द्वयोस्तु द्वेदुपमे-
योपमासता । धर्मार्थद्वयपूर्णश्रीर-
थो धर्मद्वयवत्त्वयि ॥ द्वयोः पर्यायेणोप-
मानोपमेयत्वकल्पनं तृतीयसादृश्य-
व्यवच्छेदार्थम् । धर्मार्थम् । धर्मार्थ-
योर्द्विकस्यचित् केनचित्सादृश्ये व-
र्णिते तस्याप्यनेन सादृश्य मर्थसिद्ध-
मपि मुखतो वक्ष्यमानं तृतीयसादृ-
श्यव्यवच्छेदार्थफलति । यथावा ।
खमिव जलं जलमिव खं हंसश्चन्द्रश्च

उपया

चन्द्रश्च हंसः । कुमुदाकारास्तारा-
स्ताराकाराणि कुमुदानि ॥ पूर्वपू-
र्णश्रीरिति धर्मोपात्तः इहामखत्वा-
दिधर्मोपात्त इति भेदः । उदाह-
रणद्वयेऽपि प्रकृतयोरेवोपमानोपमे-
यत्वकल्पनम् । राक्षि धर्मार्थसमृद्धे-
शरदि गगनसलिलादिनैर्मल्यस्य च-
वर्णनीयत्वात् । प्रकृताप्रकृतयोरप्ये-
षा सम्भवति । यथा । गिरिरिव गज-
राजोऽयं गजराज इवोच्चकैर्बिभाति-
गिरिः । निर्भर इव मन्दधारा मन्दधा-
रे वास्य निर्भरः स्रवतीति ॥

उपयन्ता । पुं । दयिते । पत्न्यौ ॥ उपय-
च्छति । यमउपरमे । तृच् ॥

उपयमः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम् ॥
यम० । यमः समुपनिविष्टुचेत्य ॥

उपयमनम् । न । विवाहे ॥

उपयाचकः । वि । समीपे याज्जाकर्त्त-
रि ॥

उपयाचितः । चि । दिव्यदोहदे । स्वे-
ष्टार्थसिद्धये देवाय देवे वस्तुनि ॥ प्रा-
र्थिते ॥

उपयाचितकम् । वि । उपयाचिते । स्वे-
ष्टलब्धये देवदेवे ॥

उपयाजः । पु । यज्ञाङ्गे ॥ एकादशोप-
याजाः । उपपूर्वाद्यजेर्धञि प्रयाजानु-
याजयोः प्रदर्शनार्थत्वात्कुत्वाभावः ॥

उपरा

उपग्रामः । पुं । विवाहे ॥ उपयमनम

यमः । यमः समुपनिविष्टचेतिपक्षे
घञ् ॥उपयुक्त । वि । उचिते । योग्ये ॥ उ
पयुज्यते । युजिर० । क्त ॥उपयोग । पु । आचरणे ॥ इष्टसिद्धि-
र्थव्यापारे ॥ उपयुज्यते । युज० ।
घञ् ॥उपयोगिता । स्त्री । आनुकूल्ये । प्रयो
जने । फलसाधनतायाम् ॥ उपयो
गिनो भाव । तल् ॥उपयोगी । वि । अनुकूले । उपयुक्तद्व-
यादौ । क्रियासाधने ॥ उपयोगो
ऽस्ति अस्यास्मिन् वा । अतइनिठना
वित्तीनि ॥उपरक्त । पु । स्वर्भानौ । राक्षसौ ॥ रा
हुग्रस्ते इन्दौ स्वर्गे च । राहुकर्त्तृक
ग्रहणकर्मीभूते चन्द्रे अर्के च ॥ वि ।
व्यसनार्त्ते । दैवमानुषान्यतरपीडा
युक्ते ॥ आसक्ते ॥ उपरज्यतेस्त्र । र
ज्जरागे । कर्मणिक्त ॥

उपरक्षक । वि । रक्षितरि ॥

उपरक्षणम् । न । रक्षायै सैन्यविन्या-
से । सज्जने । चौकी पहरा इति
च भाषा ॥उपरत । वि । सर्वेषणाविनिर्मुक्तेपरि
ब्राजि । संन्यासिनि ॥ मृते ॥ विरते

उपर

निवृत्ते ॥

उपरतस्तृह । वि । इच्छासहिते ॥ स
त्थपिसत्त्वे स्वगतधनेच्छारहिते ॥उपरति । स्त्री । विषयेभ्य इन्द्रियाणां
परावृत्तौ । निवर्त्तितानामेषाश्चो-
न्नादिपञ्चेन्द्रियाणां श्रवणादिव्यति-
रिक्तविषयेभ्य उपरमणे ॥ विहितता
नां कर्मणा विधिनापरिह्यागे ॥ पुम
र्थ कर्मणानेति धीरेषोपरतिर्भवेदि-
त्युक्ते ॥ लाभप्राप्तावौदासीन्ये ॥
विरतौ ॥ उपरमणम् । रमक्रीडायाम्
म् । क्तिन् ॥उपरत्नम् । न । गौरवत्वे ॥ तानियूथा
। उपरत्नानिकाचश्च कर्पूराश्चातथै
वच । मुक्ताशुक्तिस्तथाशङ्खरत्न्यादी
निवहून्यपि ॥ गुणायथैवरत्नानाम्
परत्नेषु ते तथा । किन्तुकिञ्चित्ततो
हीनाविशेषोयमुदाहृत इति ॥

उपरथा । स्त्री । क्षुद्रवीथिकायाम् ॥

उपरन्ध्रम् । न । अश्वस्यरन्ध्रोपरिभागे
॥ यथोक्तम् । कुक्षिनाभ्यन्तरेरन्ध्र-
मुपरन्ध्रंतथोपरीति ॥

उपरम । पुं । उपरतौ । वैराग्ये ॥

उपरमणम् । रम० । घञ् । यमः
उपरमेइति निपातनान्नदृष्टिः ॥ ना
शे ॥ उपरमतेऽस्मिन्वा ॥

उपरमणम् । न । परावृत्तौ ॥

उपरा

उपरस । पुं । गन्धकादिषु ॥ यथा ।

गन्धोहिङ्गुलमभ्रतालकशिलास्त्रो-
तोऽनंतङ्गुणं राजावर्त्तकचुम्बकौ स्फ-
टिकयाशङ्कः खटीगैरिकम् । कासी
संरसकंकपद्मसिकताबोलाशुककुंठ
कं सौराष्ट्रोच्चमताग्रमोउपरसाः सू-
तस्यकिञ्चिज्ज्ञैः ॥ अथैषांशोधनवि-
धिः । सूर्यावर्त्तावज्जकन्दः कदली
देवदालिका । शिशुकोषातकीव-
न्याकाकमाचोच्चवालुकम् ॥ एषा
मेकरसेनैव त्रिचरैर्लवणैः सह ।
भावयेदक्षवर्गैश्चदिनमेक प्रयत्नतः
॥ ततः पचेच्चतुर्द्रवैर्दोषायास्तेदिनं
सुधीः । एवं शुद्धान्तिते सर्वे प्रोक्ता उ-
परसाद्विये ॥ विशेषश्च । कङ्कुठगै-
रिकशङ्ककासीसंतङ्गुणंतथा । नीला
अनंतशुक्तिभेदाः चुल्लकाः सवराटि-
काः ॥ जम्बोरवारिणास्त्रिन्नाः चालि-
ताः कोष्णवारिणा । निच्यमायान्य
मोयोज्याभिषगिर्मर्षागसिद्धयेइति ॥

उपरागः । पुं । ग्रहणे । राहुग्रस्तार्कच-
न्द्रयोः । राहुकर्तृकचन्द्रादिकर्मक
ग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ दुर्नये ॥ ग्रह
कल्लोले ॥ व्यसने ॥ विगाने । नि-
न्दायाम् ॥ उपरज्यतेऽनेन सूर्यश्चन्द्र-
श्च । रज्जरागे । हलश्चेति घञ् ।
घञिचभावकरणयोरिति नलोपः ॥

उपरी

सम्बन्धे ॥ यथा । गुणोपरागः स्वेच्छा-
त पुरुषस्य कल्पत इतिसहस्रनाम्
भाष्यम् ॥

उपराम । पुं । निवृत्तौ । विरतौ ॥

उपरमणम् । रम० । घञ् । रमे-
रनुदात्तोपदेशत्वाच्च वृद्धिनिषेधः ॥
निरहङ्कारच्चे ॥

उपरि । अ । ऊर्ध्वे ॥ ऊर्ध्वे ऊर्ध्वाया-
म् ऊर्ध्वात् ऊर्ध्वाया ऊर्ध्वमूर्ध्वावा-
वसत्यागतोरमणीयंवा । उपर्युप-
रिष्ठादिति ऊर्ध्वस्योपादेशोरिल् प्र-
त्ययश्च ॥

उपरिचरः । पुं । वसुविशेषे ॥ विमाने
नेर्द्धनिरन्तरंगमनादुपरिचर इति
नामास्य । न्वयति एवेदिदेशाधिप-
तिरासीत् ॥

उपरिवुद्धिः । चि । उत्तानबुद्धौ ॥ उप-
र्युपरिवुद्धीनां चरन्तीश्चरवुद्धयश्च
चउपरिवुद्धीनामुत्तानबुद्धीनामु-
परिचरन्तीत्यर्थात् ॥

उपरिष्ठात् । अ । ऊर्ध्वे ॥ ऊर्ध्वे ऊर्ध्वाया-
म् ऊर्ध्वात् ऊर्ध्वायाः ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वा-
वावसति आगतो रमणीयंवा । उ-
परिउपरिष्ठादित्यूर्ध्वस्य उपादेशो-
रिष्ठात्तिल्च प्रत्ययः ॥

उपरीतक । पु । शृङ्गारबन्धविशेषे ॥
तल्लक्षणं यथा एकपादमुरौ कृत्वा

उपल

द्वितीयं स्वस्थसंस्थितम् । नारीका
मयतेकामीवन्धःस्था दुपरीतकइति
॥ अत्रविपरीतको पिपाठः ॥

उपरुद्धः । वि । मूत्रादिवेगवति ॥

उपरूपकम् । न । नाटकप्रभेदे । स
चाष्टादशविधो यथा । नाटिका चोट
कंगोष्ठी सदृकं नाट्यरासकम् स्था
नेोक्ताप्यकाव्यानि प्रेङ्खणं रासकं
तथा ॥ संलापक श्रीगदितं शिल्पक
अविलासिका । दुर्मल्लिकाप्रकरणी
हल्लीशोभाणिकेति च ॥ अष्टादशमा
हुरूपरूपकाणिमनीषिणः । विनावि
शेषं सर्वेषां लक्ष्मणाटकवन्मतमिति-
साहित्यदर्पणे ई परिच्छेद ॥

उपरोधः । पुं । अनुरोधे ॥ उपरोधन
म् । रुधिरं । घञ् ॥

उपरोधकम् । पुं । न । गर्भागारे । वास
गृहे ॥ वि । उपरोधकर्त्तरि ॥

उपल' । पुं । पाषाणे । प्रस्तरे ॥ मणौ
। रत्ने ॥ उपलति । लादाने । आ-
तइतिकः ॥ उंशम्भुप्रति औशम्भौ वा
पलति । पलगतौ । पचाद्यच् ॥ औः
शम्भोः पल. बोधको वा ॥

उपलचकः । वि । लचयितरि ॥

उपलक्षणम् । न । अजहत्स्वार्थलक्षणा

याम् । एकपदेन तदर्थान्यपदार्थक
यने ॥ यथा । देशान्तरे मते प्रत्ये

उपल

साध्वी तत्पादुकादयम् । निधायोर-
सिसंशुद्धा प्रविशेज्जातवेदसम् ॥ अ
त्रपादुकादयमित्युपलक्षणम् । द्रव्या
न्तरस्यापि ॥ उपसमीपस्थं लक्षणमा
लोचनंयत्र ॥ स्वसिद्धयेपराच्चेपःपरा
र्थस्वसमर्पणम् । उपादानंलक्षणञ्चे
त्युक्ताशुद्धैवसाद्विधा ॥ यथाकुन्ताःम
विशन्तीत्युपादानम् । गङ्गायां घोष
इत्युपलक्षणमिति काव्यप्रकाशः ॥

उपलक्षणभावः । पु । शक्यतावच्छेदक
त्वे ॥

उपलक्षित' । चि । बोधिते ॥ ज्ञाते ॥
उपलक्षिप्रियः । पुं । चमराख्यवनजन्तौ
॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

उपलब्धः । वि । दृष्टे ॥

उपलब्धार्थः । चि । अनुभूते ॥ उपल
ब्धः अर्थोऽस्य ॥

उपलब्धार्था । स्त्री । आख्यायिकायाम् ॥
उपलब्धः केनापि प्रमाणेन अर्थोऽभि
धेयं यस्याः सा । भूतार्थाशब्दरचने-
ति यावत् ॥

उपलब्धिः । स्त्री । मत्स्याम् ॥ प्राप्तौ ॥
ज्ञाने ॥ उपलम्भे ॥ उपलभ्यते ऽन-
या । डुलभषण् । पिच्छात् प्राप्तमड-
वाधित्वा बाहुलकात् क्तिन् ॥

उपलब्धा । पुं । आत्मनि ॥

उपलभेदी । पुं । पाषाणभेदिनि स्था-

उपव

वरे ॥

उपलम्भः । पु । उपलब्धौ । अनुभवे ॥

उपलम्भनम् । डुलभष् प्राप्ता । घञ् ।

उपसर्गात् खल्वञ्जोरितिनुम् ॥

उपलम्भनम् । न । उपलम्भे ॥ उपलम्भ

ते । डुलभष् । कर्मणिभावेवाल्युट् ॥

उपलम्भितः । वि । ज्ञापिते ॥

उपलम्भ्यः । वि । स्तवोपयुक्ते । स्तव्ये

॥ यथा । उपलम्भ्यः साधु । इति

मुग्धबोधव्याकरणम् ॥

उपल्ला । स्त्री । अश्वरूपायांस्त्वदि ॥ श

र्करायाम् ॥ उपल्लाति । लाआदाने

। आतश्चोपसर्गइतिक' । उंशर्मुं प्रति

ञौ शम्भौवा । पलति । पलगतौ ।

पचाद्यच् । टाप् ॥

उपलिङ्गम् । न । अरिष्टे । उपद्रवे ॥

इति हेमचन्द्र' ॥

उपलेपः । पु । उपलेपने ॥

उपलेपनम् । न । गोमयादिना आले

पे । उपाञ्जने ॥ उपलिप्यते । लि-

पउपदेहे । कर्मणि ल्युट् ॥

उपवट' । पुं । प्रियालवृत्ते । पियाले ॥

उपवनम् । न । आगमे । कृत्रिमेष्टच्-

समूहे ॥ पुष्पप्रधाने रोपितवृक्षस-

मूहे ॥ उपगत वनम् । प्रादयोगता

द्वय इतिसमास' ॥

उपवर्त्तनम् । न । देशे । विषये । स्था

उपवा

नमाचे ॥ उपवर्त्तन्तेऽत्र । वृत्तु ॥

ओल्युटोपवादत्वादन्वचापीतियुच् ॥

उपवर्षः । पुं । मुनिविशेषे । कृतकोटौ ॥

उपवर्हः । पुं । शिरोधाने । उपर्धाने ॥

उपवृद्धतेऽवानेनवा । वृद्धवृद्धौ वृद्ध

उद्यमनेवा । घञ् ॥

उपवर्हणम् । न । उपवर्हे । उच्छीर्ष-

के ॥ उप वृह' । ल्युट् ॥

उपवह्निका । स्त्री । अमृतस्रवाणता-

याम् ॥

उपवसथः । पुं । ग्रामे ॥ उपवसन्ति यत्र

। वस' । उपसर्गेवसेरित्यथ ॥

उपवस्तम् । न । उपवासे । उप तन

म् । वसुस्तम्भे । भावे क्तः । अनेका

र्यत्त्वादभोजनेवृत्तिः ॥

उपवासः । पुं । उपवस्ते । अहोरात्रभो

जनाभावे ॥ तपनोदयमारभ्य यामा

ष्टकमभोजनम् । उपवासः सविज्ञेय

प्रायश्चित्तविधीयते । शास्त्रोदिते नि

त्ये काम्येवा अहोरात्रभोजने ॥ वै

धोपवासे भोजनचतुष्टयनिवृत्तिरु-

क्तामहाभारते । सायमाद्यन्तयोर

होः सायम्यातश्च मध्यमे । उपवास

फलं प्रेक्षोर्वर्ज्यं भक्तचतुष्टयमिति ॥

काम्योपवासाश्च महाभारते । त्रिरा

त्रं पञ्चरात्रं वा पञ्चस्तमथापि वा । मा

सोपवासान् कुर्याद्वाचान्द्रागणमथा

उपवा

ऽपिवेति ॥ उपावृत्तस्य पापेभ्योयस्तु
 वासोगुणैः सह । उपवासः सविज्ञे-
 यः सर्वभोगविवर्जितः ॥ उपावृत्तस्य
 नित्तवृत्तस्य । पापेभ्यः पापकर्मभ्यः । गु-
 णाः सः । तेषु दया चान्तिः अनसूया
 शौचम् अनायासः मङ्गलम् अकार्प-
 ण्यम् अस्पृहा च । सर्वभोगविवर्जितः
 शास्त्राननुमतः च्यगीतादिमुखर-
 हित इत्यर्थः ॥ उपवासासामर्थ्ये-
 प्रतिनिधयः स्कन्दपुराणे । पुत्रं वा वि-
 नयोपेतं भगिनीं भ्रातरं तथा । एषा
 मभावएवान्यं ब्राह्मणं विनियोजयेत्
 ॥ गरुडपुराणे । भार्याभर्तृव्रतं कु-
 र्यात् भार्यायाश्च पतिस्तथा । असा-
 मर्थ्ये द्वयोस्ताभ्यां व्रतं भङ्गो न जायते ॥
 अनकल्पमाह वायुपुराणे । नक्तं हवि-
 विध्यान्नमनेऽनश्च फलं तिला ची-
 रमथाम्बुचाज्यम् । यत् पञ्च गन्धय-
 दिवाथवायः प्रशस्तमचोत्तरमुत्तरञ्चे-
 ति ॥ उपवासासमर्थे विशेषमाह ब्रह्म-
 वैवर्ते । उपवासासमर्थश्चेदेकविप्र-
 न्तुभोजयेत् । तावदुना विवादद्याद्य-
 द्भक्ता द्विगुणं भवेत् ॥ सहस्रसन्नि-
 नादेर्वीर्यमेवा प्राणसंयमान । कु-
 योद्वा दशसंख्याकान्यथा शक्तिव्रतेन
 रः ॥ वैश्यायनस्वाह । अष्टौ तान्यव-
 तन्नानि आपोमूलं फलं पयः । हवि-

उपवि

ब्राह्मणकाम्याच गुरोर्वचनमौषध-
 मिति ॥ अत्र श्रीसदाशिवः ॥ क-
 लावन्नगताः प्राणानोपवासः प्रश-
 स्यते । उपवासप्रतिनिधावेकं दानं वि-
 धीयते इति ॥ उपवसनम् । वसनि-
 वासे । घञ् ॥ उपवासफलं नश्येद्दि-
 वास्वप्नाच्च मैथुनात् । स्त्रीणां सम्ये च
 णात्स्यर्शात् ताभिः सङ्गथनादपीत्ये-
 कादशीतत्त्वम् । सङ्गथनम् सम्यग्
 भाषणम् ॥

उपवासी । चि । उपवासयुक्ते । व्रतोप-
 वासनिष्ठे तपस्विनि ॥ उपवासोऽस्या-
 स्ति । इति ॥

उपवाह्यः । पुं । राजवाहकहस्तिनि ।
 राजवाह्ये ॥

उपविषम् । न । कृत्रिमविषे । गरे । चा-
 रे ॥ पुं । गौणविषे ॥ अर्कचीरं स्तु-
 हीचीरं तथैव कलिहारिका । करवी-
 रोथधत्तूरः पञ्चोपविषाः स्मृताः
 ॥ तत्र तच्च गुणाह्वेषां द्रष्टव्याः सुवि-
 चक्षणैः ॥

उपविषा । स्त्री । महौषधे । शृङ्ग्या-
 म् । अतीस इति भाषा ॥ विषमुपग-
 तां । शुक्लकन्दाचोपविषा भङ्गुराद्युष-
 वल्लभा ॥

उपविष्टः । चि । आसीत्ते । आसनाव-
 स्थिते । समासीने । वैठा इति भा-

उपवे:

उपविशतैः ॥

उपविष्टहोमः । पुं । स्वाहाकारप्रयोगा-
न्ते याज्यापुरोनुवाक्यारहिते होमे ॥उपविष्टिः । स्त्री । आस्थायाम् । स्थि-
तौ ॥उपवीतम् । न । वामांसस्थापिते यज्ञ-
क्षेत्रे । यज्ञोपवीते । त्रिगुणीकृत्य-
त्रिगुणिते कार्पासादिस्त्रयविशेषे ॥
तदुक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । ऊर्ध्वन्तुचिवृ-
तं कार्यं तन्तुत्रयमधोऽवृतम् । त्रिवृ-
तञ्चोपवीतं स्यात् तस्यैकोऽग्रन्यिरिष्य-
त इति ॥ उपवीयते स्म । अजग० अजे-
र्यघञपोः । वीगत्यादिषु वा । क्तः ॥
यद्वा । उपाजतिस्म उपवेतिस्मवा ।
गन्त्यर्थेति क्तः ॥ उपवीतं यज्ञस्त्रयं-
प्रोद्धृते दक्षिणे करे । प्रोद्धृते वद्विस्त्रु-
ते सति वामस्कन्धार्पित इत्यर्थः ॥उपवीती । पुं । उपवीतवति द्विजे ॥ उ-
द्धृते दक्षिणे पाणौ उपवीत्युच्यते द्विजः ।
दक्षिणे पाणौ उद्धृते वामस्कन्धस्थि-
ते दक्षिणकक्षावल्ग्वे यज्ञस्त्रयवेस्त्रे-
वा उपवीती द्विजः कथ्यत इत्यर्थः ।
उपवीतमस्यास्ति । अत इति ठनावि-
तीति ॥

उपवृद्धितः । चि । वर्द्धिते ॥

उपवेदः । पु । प्रधानवेदाति रिक्ते वेदे ॥
सचतुर्विधः । आयुर्वेदो धनुर्वेदो गा-

उपश

अथर्ववेदोऽर्थशास्त्रमिति भेदात् । त-
त्तर्गवेदस्यायुर्वेदोऽपवेदः । यजुर्वेदस्य
धनुर्वेदः । सामवेदस्य गान्धर्ववेदः ।
अथर्ववेदस्य शस्त्रशास्त्राणीति शौन-
कोक्तचरणव्यूहः ॥

उपवेशनम् । न । स्थितौ ॥

उपस्थाघः । पुं । मृगान्तके । चित्रके ।
चीता इति भाषा सिद्धे ॥

उपस्थाख्यानम् । न । विस्पष्टप्रकरणे ॥

उपशमः । पुं । शमे । इन्द्रियाणां संयमे
। तृष्णाक्षये ॥ यतेरुपशमो धर्म इति
स्मृतिः ॥ अभावे । प्रतीकारे ॥ सा-
वशेषनाशे ॥ उपशमनम् । शम ।
भावे घञ् ॥ उपशम्यत्यनेन वा । ह-
लश्चेति घञ् ॥उपशयः । पुं । निदानपञ्चकान्तर्गतरो-
गज्ञानजनके ॥ तत्क्षयणम् । हेतु-
व्याधिविपर्यस्तविपर्यस्तार्थकारिणाम् ।
औषधान्नविहारणामुपयोगं सु-
खावहम् ॥ विद्यादुपशयव्याधेः सहि-
सात्म्यमिति स्मृतः ॥ इति निदानम् ॥
व्याधिहेतुविपरीतौषधादितः सु-
खावहोपयोगे ॥ न । समीपशयने
॥ त्रि । शयमाप्ते ॥ उपशयनम् । शी-
ङ् ॥ एरच् ॥उपशल्यम् । न । ग्रामान्ते । ग्रामान्तभा-
गे ॥ शल्यमुपगतम् । प्रादिसमासः ॥

उपसं

उपशान्तः । चि । बाधिते । सम्यग्बाधि
ते ॥ यथा । उपशान्तजगज्जीवशि
ष्याचार्यश्वरभूममिति ॥

उपशान्तिः । स्त्री । शमे ॥ उपशमनम्
। शम० । स्त्रियां क्तिन् ॥

उपशायः । पुं । प्रहरिणां क्रमेण शयने ।
विश्राये ॥ उपशयनम् । शीङ्० । व्यु
पयोः शनेः पर्याये इति घञ् । तवा
शराजोपशायः ।

उपश्रुतम् । चि । अङ्गीकृते । स्वीकृते ॥
उपश्रूयते स्म । श्रुश्रवणे । क्त ॥

उपश्रुतिः । स्त्री । दैवप्रश्ने ॥ यथा । न
क्तनिर्गत्ययत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं व
चः । श्रूयते तद्विदुर्धीर । दैवप्रश्नं मुप
श्रुतिमिति ॥ उपश्रूयते । श्रु० । कर्म
श्चित्र्यां क्तिन् ॥

उपश्रवः । पु । सम्बन्धविशेषे ॥ यथा-
आधाराधेययोरन्यत्रसिद्धयोः प्रादे
शिक्र सम्बन्ध उपश्रवः । कटेआस्ते
स्थाल्यापचतीत्यचौपश्रविकाधिक-
रणे सप्तमी ॥

उपश्रवकुम् । न । स्थूणायाम् ॥ पु । आ
धिक्ये ॥

उपसंयमः । पुं । उपसंहारे ॥

उपसंस्थानम् । न । परिधानांशुके । अ
न्तरीये ॥ उपसंवीयते ऽनेन वा । व्ये
ञ् संवरणे । कृत्त्यल्युटइतिल्युट् ॥

उपस

उपसंहरणम् । न । उपसंहारे ॥ ल्युट् ॥

उपसंहारः । पुं । समाप्तौ ॥ सङ्गहे ॥

उपसंहरणम् । हञ्० । घञ् ॥

उपसङ्ग्रहः । पुं । अभिवादे । पादम्भश
पूर्वकनमस्कारे । पादग्रहणे ॥ मल्ल
ने ॥ उपसङ्ग्रहणम् । ग्रहउपादादे
। ग्रहवृट्निश्चिगमश्चेत्यप् ।

उपसङ्ग्राह्यः । चि । अभिवाद्ये । उपस
ङ्ग्रहणीये ॥

उपसत्तिः । स्त्री । सेवायाम् ॥ सङ्गमाचे
॥ प्रतिपादने ॥ उपसदेर्भावेक्तिन् ॥

उपसद् । पु । प्रवर्ग्याहः प्रसिद्धायामि
ष्टौ ॥ गार्हपत्यादित्रयभिन्नेऽग्नौ ॥
यथा । गार्हपत्योदक्षिणामिस्तथैवा
हवनीयकः । एतेऽग्नयस्त्वयोमुख्याः
शेषाश्चोपसदस्त्वयइतिवक्त्रिपुराणे ग
णभेदनामाध्यायः ॥

उपसद्गती । पु । उपसत्सु इष्टिषुव्रतंप-
योमात्रमक्षयतदुपेतं ॥

उपसन्नः । चि । उपनते । उपस्थिते ॥

यथा । भगवन्नुद्धौ मृतिजन्मजले
सुखदुःखभक्षे पतितं व्यथितम् । कृप-
याशरणागतं मुद्गरमा मनुशाध्युप
सन्नमनन्यगतिमितितोऽटकाचार्या
॥ शरणागते ॥ उपासदत उपसो
दतिस्सवा । षड्० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

उपसमाधानम् । न । राशीकरणे ॥

उपस

उपसम्पन्नः । वि । प्रमीते । प्रोक्षिते ।
यन्नार्थहतपशौ ॥ प्रणीते । सुसंस्कृ-
ते । पाकेनसंस्कृते मांसादौ ॥ पर्या-
से ॥ प्राप्ते ॥ मृते ॥ उपसम्पद्यते स्म ।
तौपदग । कर्त्तरि कर्मणि वा गत्यञ्च
तिङ्गः ॥

उपसम्भाषा । स्त्री । उपसान्त्वने ॥ स-
म्भाषणे ॥

उपसरः । पुं । स्त्रीगव्यादिषु पुंङ्गवादी-
नां प्रथमगर्भाधानाय मैथुनाभियो-
गे । प्रजने ॥ उपसरणम् । स्मृतौ ।
प्रजनेसर्त्तोरित्यप् । यथा गवामुप-
सरः ॥

उपसरणम् । न । समीपगमने ॥ उप-
सर्त्तव्ये ॥ स्मृ० । ल्युट् । उपसमीपे स-
रणम् ॥

उपसर्गः । पुं । रोगप्रभेदे ॥ उपप्रवे ।
उत्पाते । उपह्वे । शुभाशुभसूचक-
महाभूतविकारे ॥ क्रियायोगे प्रपरा-
दिषु ॥ यथा । निपाताश्चादयोऽप्येया
उपसर्गास्तु प्रादयः । स्रोतकक्षात्
क्रियायोगे लोकादवगतादमे ॥ स-
विधा । धात्वर्थे वा धते कश्चित् क-
श्चित्तमनुवर्त्तते । तमेवविशिष्टप्र-
त्ययउपसर्गगतिविधा ॥ क्रमेणोदाहर-
णानि यथा । आदत्ते प्रसूते प्रथम-
तीति ॥ अपिच । उपसर्गेण धात्वर्थो

उपसृ

बलादन्यवनीयते । प्रहाराहारसंहा-
रविहारपरिहारवत् ॥ उपसर्जनम्
उपसृज्यते वा । स्मृज० । घञ् ॥

उपसर्जनम् । न । प्रधानभिन्ने । गौ-
शे । अप्राग्ने । अमुख्ये । विशेषणे ॥
त्यागे ॥ उपसृज्यते । स्मृज० । कर्म-
णि ल्युट् ॥

उपसर्त्तव्यम् । वि । उपगन्तव्ये ॥

उपसर्पकः । वि । उपासके । उपसर्प-
णकर्त्तरि ॥

उपसर्पणम् । न । अनुगमने । अनुवृ-
त्तौ ॥ स्मृगतौ ल्युट् ॥

उपसर्था । स्त्री । ऋतुमर्त्या गवि । का-
ल्यायाम् । गर्भाधानार्थं वृषभेणोप-
गन्तुं योग्यायाम् ॥ उपस्त्रियते वृषे-
ण । स्मृगतौ । उपसर्थाकाल्याप्र-
जने इति साधुः । काल्यापसर्थाप्रजने इ-
त्यमरः ॥

उपसादितः । वि । प्रापिते ॥

उपसार्थः । वि । समीपगमनीये ॥
प्राप्तव्ये ॥ कर्मणि गत्यत् ॥

उपसुन्दः । पुं । रामायणप्रसिद्धे सुन्द-
भ्रातरिराक्षसे ॥

उपसूर्यकम् । न । चन्द्रार्कमण्डले ।
चन्द्रार्कसमीपवर्तिनिमण्डले ॥ उप-

गतंसूर्यम् । उपसूर्यम् । प्रादिसमा-
सः । ततःस्वार्थकम् । चन्द्रपक्षे उप-

उपस्था

सूर्यमिव । इवार्थे कन् ॥

उपस्थार्थक मण्डलम् । न । परिवेषे ॥

उपस्थप्यः । चि । गम्य ॥

उपस्थष्टम् । न । मैथुने । सुरते ॥ त्रि

। उपसर्गयुक्ते । विस्ष्टे ॥

उपसेकः । पुं । सेचनेन मृदुकरणे ॥

उपसेचनम् । न । दृते ॥ उपसिच्यते ।

षिचचरणे । ल्युट् ॥

उपस्कारः । पुं । कटककुण्डलहारादौ

॥ वसवारे । व्यञ्जनादिसंस्कारार्थं ध

न्याकसर्षपादिपिष्टे ॥ दृशदुपलक्ष-

र्पादौ । गृहोपकरणकुण्डसम्भार्ज

न्यादौ ॥ उपकरोति व्यञ्जनेन सम

वैति । डुकृञ् । समवायेचेतिमुट् ॥

उपस्कारणम् । न । परिकरे ॥

उपस्कृतः । त्रि । मण्डिते ॥

उपस्तरणम् । न । आस्तरणे ॥ उपस्ती

र्यते । स्तृञ् । ल्युट् ॥

उपस्थः । पुं । न । लिङ्गे । शेफसि ॥ भ

गे । मदनागारे ॥ क्रोडे ॥ चि । स

मीपस्थे ॥ उपतिष्ठते । ष्टा० । सुपी-

तिकः । श्रुद्धिर्चादिः ॥

उपस्थपत्रः । पुं । भाण्डरीरे । वटे ॥

उपस्थाता । त्रि । भृत्ये । सेवके ॥

उपस्थानम् । न । नमस्कारणे ॥ उपेत्य

स्थानम् ॥ उपस्थीयते । ष्टा० । ल्यु

ट् ॥ सङ्गतौ ॥

उपहा

उपस्थितः । चि । आगते ॥ निकटस्थि

ते । उपसन्ने ॥ प्राप्ते ॥ उपपूर्वात्-

तिष्ठते गन्धर्वाकर्मकेति क्तः । द्यति

स्यतीतीत्वम् ॥

उपस्पर्शः । पुं । स्पर्शमात्रे ॥ स्नाने ॥ आ

चमने ॥ उपस्पर्शनम् । स्पृशस्पर्शे ।

घञ् ॥ उपस्पृश्यन्ते खान्यच्च । हल-

श्चेत्यधिकरणे घञ्वा ॥

उपस्पर्शनम् । न । उपस्पर्शे ॥ स्पृशे

ल्युट् ॥

उपस्पृष्टः । त्रि । आचान्ते ॥ सन्निधिमा

त्रेण सेविते ॥ उपस्पृशेः क्तः ॥

उपस्वत्वम् । न । उत्पन्ने । लभ्ये । त-

द्भिन्ने ततएवोपजाते स्वत्वास्पदीभू

तभूम्यादिलब्धनादौ ॥

उपहतः । चि । तिरस्कृते ॥ विघट्टिते

॥ अशुद्रद्रव्ये ॥ उत्पातग्रस्ते ॥ नष्टे ॥

यथा । कृत्वाशस्त्रविभीषिकां कति

पयग्रामेषु दीनाः प्रजा मग्नन्तो विटञ्

ल्लितैरुपहताः क्षोणीभुजस्ते किल

। विद्वांसोऽपि वयं किल विजगताः स

र्गस्थितिव्यापदामीशस्तत्परिचर्यया

न गणितोऽयैरेष नारायणः इति ॥

उपहसितम् । न । हास्यप्रभेदे ॥

उपहारः । पुं । उपायने । भेट इति भा

षा ॥ नैवेद्यादिपूजासामग्र्याम् ॥ उ

पह्रियते । हृञ् । घञ् ॥

उपाक

उपहारपाणिः । त्रि । उपायनहस्ते

॥ उपहारः पाणौ यस्य ॥

उपहासकः । पुं । कुन्तलाख्यदेशे ॥

उपहासः । पुं । परीहासे । निन्दार्थवा

क्यादौ । हांसी ठट्टा इति भाषा ॥

उपहासाय किं न स्यादसत्सङ्गो म

नीषिणाम् ॥

उपाहतः । त्रि । आहिते ॥ उपधीयते

स्य । दुधाज् ० क्तः । दधातेर्हिरिति-

प्रकृतेर्हिरादेशः ॥

उपहतः । त्रि । समर्पिते ॥

उपह्वरः । पुं । रथे ॥ न । एकान्ते । र

इति ॥ निकटे ॥ उपह्वरे गन्तव्ये स

मीपदेशे इति वेदभाष्यम् ॥ उपह्वर

न्यत्र । ह्रुकैटिल्ये । पुंसीति घः ॥

उपांशुः । अ । विजने । रहसि ॥ अप्र-

काशोच्चारणे ॥

उपांशुः । पुं । जपविशेषे ॥ यत्समीप

स्थोपिपरोनशृणोति तदुपांशुरित्यु

च्यते । यत्तदोक्तञ्चारणमर्थः । जिह्वौ

ष्ठीचालयेत् किञ्चिद्देवतागतमान-

सः । निजश्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः

सजपः स्मृतः ॥ विधियज्ञाज्जपयज्ञो

विशिष्टोदशभिर्गुणैः । उपांशुः स्या-

च्छतगुणः ॥ उपगताः अंशवो यत्र ॥

उपाकरणम् । न । श्रुते । संस्कारपूर्वग्र

हये स ॥ स्कार उपनयनं पूर्ववत् तत्

उपाजे

तच्चतुर्दशयम् । संस्कारपूर्वग्रहयस्या

दुपाकरणं श्रुतेरित्यमरः ॥ आवय्या

दिविधातव्ये संस्कारविशेषे ॥ प्रारम्भे

॥ संस्कारपूर्वपशूनां हनने ॥ उपा

क्रियतेऽनेन तत् । कुञ्जो ल्युट् ॥

उपाकर्म्म । न । उपाकरणे ॥

उपाकृतः । पुं । अध्वरे अभिमन्त्र्यहते-

पशौ ॥ उपद्रवे ॥ चि । उपद्रुते ॥

प्रारब्धे ॥ उपाक्रियते स्य । कुञ्ज् हिं-

सायाम् । क्त ॥

उपाख्यः । चि । प्रत्यक्षत उपलब्धे । प्र

त्यक्षे ॥ उप आख्यायते । ख्या ० । आ

तश्चोपसर्गश्च्यङ् ॥

उपाख्यानम् । न । आख्याने । पुराणा

दिग्रथितवार्त्तायाम् । वर्णने ॥ उपा

ङ्पूर्वात्ख्यातेर्ल्युट् ॥ विशेषकचने ॥

उपागमः । पुं । समोपगमने ॥ स्वीका

रे ॥ उपागमनम् । गन्तृ ० । ग्रहवृद्धि

त्यादिना अप् ॥

उपाङ्गः । पु । तिलके । तमालपत्रके ।

पत्रलेखायाम् ॥

उपाजे । अ । दुर्बलस्य सामर्थ्याधाने ॥ स

समीप्रतिरूपकोऽयं निपातः ॥

उपाजेकृत्य । अ । दुर्बलस्य बलमाधा

येत्यर्थः ॥ उपाजेऽन्वाजे इति गतिसं

ज्ञा । कुगतीतिसमासः ॥

उपाजेकृत्वा । अ । उपाजेऽशब्दार्थे ॥

उपादे

उपाञ्जनम् । न । उपलेपने ॥

उपात्तः । पुं । निर्मदहस्तिनि ॥ त्रि । गृहीते । स्वीकृते ॥ प्राप्ते ॥ चयंकेचिदुपात्तस्य दुरितस्य प्रचक्षते ॥

उपात्त्ययः । पु । शास्त्रतो लोकव्यवहारान्न व्यतिक्रमे ॥ अतिक्रमे । क्रमोक्तङ्घने ॥ उपात्त्ययनम् । इण् ० । एरच । उपगतस्या तिक्रम्यायनं वा ॥

उपादानम् । न । स्वस्वविषयेभ्य इन्द्रियाणां विकर्षणे । प्रत्याहारे ॥ हेतौ ॥ ग्रहणे ॥ अननुष्ठितस्यानुष्ठाने ॥ समवायिकारणे ॥ प्रवृत्तिजनकक्षाने ॥ उत्पादके । उत्पत्तिस्थितिनाशकारणे ॥ उपादानोल्युट् ॥ आरम्भे ॥

उपादानाख्या । स्त्री । तुष्टे । प्रभेदे ॥ यातुप्रकृत्यापि विवेकख्याति' नसा प्रकृतिमात्राद्भवति मास्मभूत् सर्वस्य सर्वदा तन्मात्रस्य सर्वान् प्रत्यविशेषात् । प्रब्रज्यायास्तु सा भवति तस्मात् प्रब्रज्यामाददीयाः कृतं ते ध्यानाभ्यासे नेत्यायुषमन्त्रित्युपदेशे या आध्यात्मिकातुष्टिः सा उपादानाख्या नाम द्वितीया सलिलमुच्यते ॥ उपादानमिच्छाख्यायस्याः ॥

उपादिकः । पुं । कीटविशेषे । वय्याम् । देहिकायाम् ॥

उपादेयः । त्रि । उत्कृष्टे । उत्तमे । शा

उपाध्या

ह्ये ॥

उपाधिः । पुं । धर्मचिन्तायाम् ॥ कुटुम्बव्याधृते ॥ छले ॥ विशेषणे ॥ यथा । शर्मादेवश्च विप्रस्य वर्मावाताच भूभुजः । भूतिर्दत्तस्य वैश्यस्य दासः शूद्रस्य कारयेदिति ॥ यः स्वधर्ममन्यनिष्ठतया भासयतिसः । उपाधेः प्रतिविम्बप्रक्षपातिच्छन्नविम्बप्रक्षपातिच्छम् । लक्षणात् । यावत्कार्यमवस्थायिभेदहेतो रूपाधितेति ॥ अयथार्थव्यवहृतौ ॥ साध्यव्यापकत्वे सति हेतो रव्यापके ॥ यथा । धूमवान् वक्त्रि रित्यत्र आर्द्रकाष्ठमुपाधिः । यत्र धूमस्तत्रार्द्रेन्धनसंयोगइति साध्यव्यापकता । यत्र वक्त्रिस्तत्रार्द्रेन्धन संयोगइति नास्ति अयोगोलके आर्द्रेन्धनाभावात् । अस्य प्रयोजनम् । व्यभिचारस्यानुमानम् ॥ समीपआधे' । उपपन्नआधिर्वा । आधानमाधिः । उपसर्गेघोः किः । उपगत आधिम् । अन्त्यादय इति समासः । उपधीयतेऽनेनेति वा ॥

उपाध्यायः । पुं । अथापके ॥ वेदैकदेशाध्यापके ॥ यथाह मनुः । एकदेशान्तुवेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुनः । यो ध्यापयति तद्व्यर्थमुपाध्यायः स उच्यते इति ॥ उपेत्यास्मादधीयते इति वि-

उपान

ग्रहः । इडश्चेति घञ् ॥

उपाध्याया । स्त्री । उपाध्याय्याम् । स्व
यंविद्योपदेशिन्याम् ॥ उपेत्याधीय
तेऽस्या । इडश्चेतिस्त्वे अपादाने
स्त्रियामुपसङ्ख्यानतदन्ताच्चवाडी
षित्तिघञ् । टाप् ॥

उपाध्यायानो । स्त्री । उपाध्यायपत्न्या
म् ॥ उपपाध्यायस्य स्त्री । मातुलोपा
ध्याययोरानुग

उपाध्यायी । स्त्री । उपाध्यायायाम् ।
स्वयंविद्योपदेशिन्याम् ॥ उपेत्यअ-
स्याअधीयतेइति विश्रुते यातुस्वयमे
वाध्यापिकातत्रवाडीष्वाच्यइति इ-
डश्चेतिस्त्वेत्यवर्त्तिकात् घञ्पञ्चे
डोष् ॥ उपाध्यायान्याम् ॥ उपाध्या
यस्य स्त्री । मातुलोपाध्याययोरानुग
देत्त्वानुगभावः ॥

उपावती स्त्री । पन्नध्याम् । पादुकाया
म् । वर्षादिनिर्मितेपादकौषे ॥ अ-
स्या धारणविधिर्यथा । वर्षातपादिके
कञ्चो दण्डो रात्र्यटवीषुच । शरीर
चाणक्यमोवै सोपानत्कसदात्रजेदि
ति ॥ गुणायथा । पादूग्रधारणं वृथ्य
मोजस्यं चक्षुषोर्हितम् । सुखमचा
रमायुष्यं वल्यं पादद्वजापहमिति ॥

पादे उपनद्यते वध्यते । पादम् उप
नद्यतिवा । गङ्गवन्धने । सम्पदादि

उपाय

त्वात् क्तिप्चेतिवाक्तिप् । नष्टिवृत्ति
वृषीतिपूर्वपदस्यदीर्घः ॥

उपानः । त्रि । निकटे ॥ प्रान्ते ॥

उपान्त्यम् । त्रि । अन्यसमीपे ॥ उत्तर
भाद्रपदायाम् ॥

उपायः । पुं । राजादीनामरिवशीकर
णहेतौ सामादिचतुष्टये । भेदोद-
ण्डःसामदानमित्युपायचतुष्टयमि-
त्युक्ते ॥ कश्चित् सप्तोपाया अप्युक्ताः
। यथा । सामदानञ्चभेदश्चदण्डश्चे
तिचतुष्टयम् । मायोपेक्षेन्द्रजाल-
ञ्चसप्तोपायाः प्रकीर्त्तिताइति । शृ-
ङ्गारेतुपुराविद्विषपायौदौ प्रकीर्त्ति-
तौ ॥ यथा । उपायौदौ प्रयोक्तव्यौ
कान्तासु सुविचक्षणैः । सामदानवि-
तिप्राहुः । शृङ्गाररसको विदाः ॥ भेदे
प्रयुज्यमानेहि रसाभासस्तु जायते ।
निग्रहेरसभङ्गस्यात्तस्यास्तौदूषि-
तौबुधे ॥ भेदेकपटस्यावय्वं जायमा-
नत्वात् कपटंविनाभेदासम्भवात् स-
तितस्मिन्कपटे रसाभास एव ॥ उ-
पगतौ ॥ स्वार्थसम्पादके । साधने ।
पुरुषकारे ॥ उपायतेऽनेन । अयं
। इडश्चेति घञ् ॥

उपायज्ञः । त्रि । कार्यसाधनकुशले ॥

उपायनम् । न । तोषकारिणि । उपहा-
रे ॥ व्रतादिप्रतिष्ठायाम् ॥ उपगमने

उपास

॥ उपेयते उपाय्यते वा । इण्गतौ अ
यण्गतौ वा । कर्मणि ल्युट् ॥

उपारतः । वि । सन्निवृत्ते ॥

उपाज्जनम् । न । उद्योगादिना ऽर्थस
ङ्गहे । अज्जने ॥ स्वस्वहेतुभूतव्यापा
रे इति स्मृतिः ॥

उपाज्जितः । वि । कृतोपाज्जने ॥

उपालम्भः । वि । अधिचिन्ते ॥

उपालम्भः । पुं । दुर्वचने । दुर्वाक्ये ॥

सचगुणाविष्करणेन स्तुतिपूर्वकः । य
था । महाकुलस्य भवतः किमिदमु
चितमिति । निन्दापूर्वकश्च । यथा ।
बन्धकीसुतस्य भवतः स्तदिदमुचित
मिति ॥ परपक्षदूषणे ॥ उपालम्भ
ते । लभ० । घञ् । उपसर्गात् खल्
घञोरिति नुम् ॥

उपावृत्तः । वि । अमशान्तर्यं मुहुर्भू
मौ लुठिताखे । लुठिते ॥ पुनरागते
॥ निवृत्ते ॥ उपावृत्तस्य पापेभ्यः पा
पेभ्यो निवृत्तस्येत्यर्थात् ॥ उपावर्त्त
तेस्म । वृत् ० । क्त ॥

उपाश्रयः । पुं । आश्रये ॥ उपाश्रयण
म् । श्रिञ् ० । एरच् ॥

उपाश्रितः । वि । एकान्तप्रेमभक्त्या श
रणङ्गते ॥ उपाश्रयति उपाश्रियते स्म
वा । श्रिञ् ० । गत्यर्थेति कर्मणि क्तः ॥

उपासकः । पुं । स्त्री । शूद्रे । सेवके ॥

-उपास

वि । उपासनाकर्त्तरि ॥ शाक्लः शेषा
वैष्णवश्च सौरोगाणपतस्तथा । दि
व्योवीरः पशुश्चैव तेषु भावा स्तुये
मताः ॥ सात्त्विकादिविभेदेन पुनश्चै
ते विभेदिताः ॥ उपासते । उप आ
स० । खुल् ॥

उपासङ्गः । पु । तूणीरे ॥ उपासज्यन्ते
शराः अत्र । षञ्सङ्गे । हलश्चेति
घञ् ॥

उपासनम् । न । शराभ्यासे ॥ उप असुचे
पणे । भावे ल्युट् ॥ उपास्तौ ॥ आस
ने ॥ सगुणब्रह्मविषयकमानसव्या
पाररूपे शण्डिल्यविद्यादौ ॥ शुश्रू
षानमस्कारादिप्रयोगेण सेवने ॥
भावनायाम् ॥ लौकिकात्माभिमान
वत् यावत्तत्तद्देवतादिस्वरूपात्मा
भिमानाभिप्यक्ति स्तावत्लौकिकप्रत्य
याऽव्यवधानेन स्वेष्टदेवतादिरूपं म
नसोपगम्य आसनं चिन्तनमिच्छयः ॥
नकैवल्यमुपासनात् ॥ आस उपवेश
ने । भावे ल्युट् ॥

उपासना । स्त्री । वरिवस्यायाम् । शु
श्रूषायाम् । परिचर्यायाम् ॥ देवा
राधने । देवताचिन्तने ॥ अचोक्तं
श्रीदेवीभागवते । नु विष्णुपासना
निष्ठ्यु वेदेनोक्तातु कुवचित् । नवि
ष्णुदीक्षानिष्ठ्यास्तिशिवस्यापिस्तथैव

उपाह

च ॥ गायत्र्युपासनानि न्यासर्ववेदैः
समीरिता । यथाविना त्वधः पातौ-
ब्राह्मणस्यास्तिसर्वथा ॥ तावता कृत
कृत्यत्वं नान्यापेक्षाद्विजस्यहि । गा
यत्रीमात्रनिष्ठातो द्विजो मोक्षम-
वाप्नुयात् ॥ कुर्यादन्यत्रवा कुर्यादि-
ति प्राहमनुस्ववम् । विहायतान्तुगा
यत्रीविष्णुपास्तिपरायणः ॥ शिवो-
पास्तिरतोविप्रोनरकंयातिसर्वथा ।
तस्मादाद्युगोराजन् गायत्रीजपत
त्पराः ॥ देवीपादाम्बुजरता आसन्
सर्वद्विजोत्तमाः ॥ इति ॥ उपासना
प्रयोजनं चित्तैकाग्र्यम् सूक्ष्मार्था
वधारणसमर्थत्वम् । सत्यलोकप्राप्ति
रुपासनाया अवान्तरफलम् ॥ उपास
नम् । आस० गद्यासेतियुच् । टाप ॥
उपासितः । वि । बरिवसिते । सेविते ।
कृतोपासने ॥ उपास्यते स्म । आस०
। गत्यर्थेति क्तः ॥

उपासीनः । वि । समीपस्थे ॥ उपसमी
पे आसीनः ॥ कृतोपासने ॥

उपास्तिः । स्त्री । सेवायाम् । तात्पर्ये-
वानुष्ठाने ॥ उप आस० क्तिन् ॥

उपास्यः । वि । आराधये ॥ ध्येये ॥ उपा
सितुं योग्यः । ग्यत् ॥ उपास्यं यन्नत

द्रुह्यतस्त्वमित्येषडिण्डिमः ॥

उपाहतम् । वि । ताडिते ॥ उपाहन्य

उपेन्द्रः

ते स्म । हन । क्तः ॥

उपाहितः । पुं । अनलोत्पाते । उत्का
पातादौ । अग्न्युत्पाते ॥ उपआस
नमाहितंफलं यस्य ॥ वि । आरोपि
ते ॥ संयोजिते ॥ उपाधीयते स्म । द
धातेर्हिः । क्तः ॥

उपाह्वयः । पुं । उपनामनि ॥

उपेक्षकः । वि । द्वयोर्विवदमग्नयोर्जय
पराजयासंसर्गिणि । तत्कृतवर्षविधा
दाभ्यामसंसृष्टे । उदासीने ॥ प्रती
काररहिते ॥

उपेक्षणम् । न । त्यजने । वर्जने ॥

उपेक्षा । स्त्री । क्षुद्रोपायभेदे । त्यागे ॥
अयन्तुयुद्धविषये ॥ औदासीन्ये । अ
नपेक्षणे ॥ यथा । अपुस्त्यवस्तुचौदा
सीन्यमेवभावये ज्ञानुमोदनं नवाह
षम् ॥ उपेक्षणम् । ईच् ० । गुरोश्चे
त्त्वः । टाप ॥

उपेक्षिता । वि । उपेक्षायाः कर्त्तरि ॥

उपेक्ष्य' । वि । उपेक्षाबुद्धिविषये । य
चेष्टाद्वेषयो रभावस्तस्मिन् ॥

उपेतः । वि । युक्ते ॥ अनुगते ।

उपेता । पुं । उपायेनोपेयस्य साधके-
आत्मनि ॥

उपेन्द्रः । पुं । केशवे । विष्णौ ॥ इन्द्रमु

पगतोऽनुजत्वात् । कुगतीतिसमा
सः ॥ इन्द्रलोकादप्युपरिलोकेवर्त्त

उपोद्

मानस्त्राद्वा । समोपरियथेन्द्रस्त्वस्या
पितोगोभिरीश्वरः । उपेन्द्रइतिक्व-
ष्णत्वां गाक्षन्ति दिविदेवताः । इति
हरिवंशः ॥ न । इन्द्रसन्निधौ ॥ श्रव
णार्च ॥

उपेन्द्रवज्रा । स्त्री । त्रिष्टुभेदे । एकाद
शाक्षराष्टतिविशेषे ॥ यथा । यदी-
न्द्रवज्रा चरणाद्यवर्णा नरेन्द्रसर्वेष्व
वो भवन्ति । उपेन्द्रतुल्यामलशील-
शाखिन्नुपेन्द्रवज्राभिहितातदानीम्
॥ यथा । उपेन्द्रवज्रादिमणिच्छटाभि
र्विभूषणानां कुरितं वपुस्ते । स्मरामि
गोपीभिरुपास्यमानं सुरद्रुमूलेमणि
मण्डपस्थमिति ॥

लोपः । चि । उपायसाधे । प्राप्तये ॥
उपेयिवान् । चि । उपगते ॥ उपेयिवा
ननाश्चाननूचानश्चेतिक्वमुप्रत्यया-
न्तोनिपातः ॥

उपेयुषी । स्त्री । सङ्गतायाम् ॥ क्कमुप्र
त्ययान्ता दुगितश्चेति ङीप् ॥

उपोढः । पुं । वलविन्यासे । ब्यूहे ॥ त्रि ।
निकटे ॥ ऊढे । विवाहिते ॥ वहेः
कर्त्तरिक्तः ॥

उपोती । स्त्री । पूतिकायाम् । पोईशा
क ॥

उपोत्तमम् । न । अन्त्यस्य समीपे ॥

उपोदकी । स्त्री । पूतिकायाम् ॥

उपोष

उपोदिका । स्त्री । पोतक्याम् । मोह-
न्याम् । पोई इतिप्रसिद्धे पञ्चशाके
॥ यथा । एकाहं षडुसोपेता किम
न्यै व्यञ्जनान्तरैः । तण्डुलैरानतय्या
जैर्हसत्येषा उपोदिका ॥ वटपत्रव
च्छुभपत्रिका परितप्ततैलमुषाचि
ता । नवहिङ्गुवाससुवासिता पार
भोक्तृचित्तविकासिका ॥ सुतप्ततै
लविपाचिता सुधनाम्लतक्रविपाचि
ता । सुपोलिकाज्यविभर्जिता भो-
क्तुराशुरसनाग्रनर्त्तकी ॥ पोदिका-
शीतलावल्याश्चैषलावातपित्तहा ।
यथाचदोषशमनी निद्रापुष्टिकरी-
मतेति ॥ उपाधिक मुदकमस्याम् ।
उत्तरपदस्यचेत्युदकस्योदादेशः ।
कप् । टाप् ॥

उपोदीका । स्त्री । पोतक्याम् ॥

उपोद्घातः । पु । उदाहारे । प्रकृतोप
पादके । प्रकृत्यर्थवर्णयितुमर्थान्त
रवर्णने । प्रस्तोष्यमाणोपपादके
प्रतिपाद्यमर्थं बुद्धौसङ्गृह्य तदर्थम-
र्थान्तरवर्णने । युक्त्याप्तार्थनिदर्शने ॥
चिन्ताप्रकृतसिद्ध्यर्थामुपोद्घातंविदु
र्बुधाः ॥ उपसमीपे उद्घननं ज्ञापन
म् । घञ् ॥ निर्दिष्टोपपादकत्वमु-
पोद्घात इतिजगदीशतर्कालङ्कारः ॥

उपोषणम् । न । उपवासे । अभोजने

उभयः

॥ उषदाहे । ल्युट् ॥

उपोषितम् । न । उपवासे ॥ उपवसन
म् । वसनिवासे । भावे गत्यर्थेति
क्तः । वसतिच्चुघोरितीट् । शासिव
सीति षः ॥ त्रि । कृतोपवासे ॥

उत्तः । चि । कृतवपने । वोया । इति
भाषा ॥ अवकीर्ण । वखेरा । इति
भाषा ॥ उष्यते । टुवप् । क्त' ॥ मु
ण्डते ॥

उत्तकृष्टम् । चि । सवीजकृष्टच्छेपे । वी
जवपमानन्तरं कर्षितच्छेपे । बीजा
कृते ॥ उत्तकृतत् कृष्टम् । पूर्वका
लेति समासः ॥

उत्ति । स्त्री । वपने ॥ टुवप् । क्तिन् ॥
उभौ । त्रि । द्वयोः ॥ द्वित्वविशिष्टस्य वा
चकोनिच्यद्विवचनान्तोर्यशब्दः ॥

उभय । त्रि । द्विवचनोऽज्झितद्वयोः । यु
गले । दो इतिभाषा ॥ उभौ अवय
वौ अस्या तयप् । उभादुदात्तोनिच्य
मितितयपोऽयजादेशः । कथमुभये
देवमनुष्या इति यतोवहूनामुभावय
वौ नघटतः । नैषदोष । अत्रहि द्वौ
राशीसमुदायस्यावयवौ । एकोदेवा
नाम् अपरोमनुष्याणामिति ॥ उभा
दुदात्तोनिच्यमितिनित्यग्रहणस्येद
मप्रयोगजनम् वृत्तिविषये उभयशब्द
प्रयोगोमाभूत् उभयशब्दस्यैव यथा

उमागु

स्यादिति ॥

उभयतः । अ । पार्श्वद्वये ॥ सर्वतः ॥

उभयस्मात् । तसिल् ॥

उभयथा । अ । उभयप्रकारे ॥ उभयैः
प्रकारैः । प्रकारवचनेयाल् ॥

उभयद्युः । अ । उभयदिने । उभयोर
ङ्गोः ॥ द्युसोभयाद्वक्तव्यइतिसाधुः ॥

उभयेद्युः । अ । दिनद्वये । उभयोर-
ङ्गोः ॥ सद्यःपरुदिति उभया देद्युस्
निपातितः ॥

उम् । अ । रोषे ॥ अङ्गीकृतौ ॥ प्रप्ते ॥
अवनम् । उङ् शब्दे । उम्प्रत्ययः ॥

उमा । स्त्री । कात्यायन्याम् । दुर्माया
म् ॥ ओर्महेशस्य मा लक्ष्मीः ॥ उमे
ति मात्रा तपसेनिषिद्धत्वाद्वा । अ क्
रान्तादपिटाप् । टायामिति भाष्य-
प्रयोगात् । अजादित्वाद्वा ॥ उंशिवं
माति । मामाने मिसीतेवा । मा
ङ्मानेशब्देच । आतोनुपसर्गेतिकः
। अजादित्वाद्वाप् ॥ अवति जयते
वा । उङ् शब्दे । विभाषातिङ्मा-
घोमेतिनिपातनान् मक् ॥ अत-
स्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ कीर्त्तौ ॥
कान्त्याम् ॥ शान्तौ ॥

उमाकटम् । न । हरिद्रादिरजसि ॥ उ
मायारजः । अलावृत्तिर्लेतिकटच् ॥

उमागुरुः । पुं । हिमालयाचले ॥

उरगः

उमाचतुर्थी । स्त्री । ज्येष्ठशुक्लचतुर्थ्या
म् ॥ यथोक्तं ब्रह्मपुराणे । ज्येष्ठशुक्ल
चतुर्थ्यान्तुजाता पूर्वमुमासती । त
स्मात् सातवसम्पूज्या स्त्रीभिः सौभा
ग्यदृष्टये इति ॥

उमाधवः । पुं । सदाशिवे ॥ उमाया
धवः ॥

उमापति । पुं । शिवे ॥ उमायाःपतिः
उमावनम् । न । बाणपुर्थ्याम् । शोणि
तपुरे । देवी कोटे

उमासुतः । पुं । } कार्तिकेये ॥ षष्ठी

उमासूनुः । पुं । } समासः ॥

उमेशः । पुं । } महादेवे । ईश्वरे ॥

उमेश्वरः । पुं । } षष्ठीसमासः ॥

उमरः । पुं । द्वारोर्द्धकाष्ठे ॥ देहल्याम् ॥

उम्बी । स्त्री । उम्बीतिलोकप्रसिद्धे च
बर्णे ॥ मञ्जरीत्त्वर्द्धपक्षा या यवगोधू

मयोर्भवेत् । तृणानलेनसम्भृष्टा बुधै

रुम्बीतिसांभृता ॥ उम्बीकफप्रदा

वल्यालक्ष्मीपित्तानिलापहा ॥

उम्यम् । न । उमाक्षेत्रे । औमीने ॥

उमानां भवनंक्षेत्रम् । विभाषाति

लमाषोमेतियत् ॥

उरःसूचिका । स्त्री । मुक्ताकृतहार

विशेषे ॥ उरसः सूचमिव । इवेप्र

तिकृतावितिकम् ॥

उरगः । पुं । वासुकिप्रभृतौ पन्नगे ॥

उररी

उरसागच्छति । उरसोलोपश्चेति
उग्रन्त्ययः सकारलोपश्च ॥ सीसके
॥ खले ।

उरगस्थानम् । न । पाताले ॥

उरगाशनः । पुं । गरुडे ॥ उरगानन्ना
ति । अश्व० । ल्यु० ॥ उरगा अशनम
स्येतिवा ॥

उरणः । पुं । मेघे ॥ ऋच्छति अर्थते
वा । ऋगतौ । अर्त्तं कुरुश्चेति कुरु
रादेशः ॥

उरणाक्षः । पुं । पद्माढौषधौ । दद्रुमे
॥ उरणस्य मेघस्याक्षिइवाक्षि यस्य
तत्तुल्यपुष्पत्वात् । अक्षोदर्शनादि
त्यच् ॥

उरणाख्यः । पुं । पद्माटे । चक्रमर्दके
। पत्रांड इतिभाषा ॥ उरणस्यमेघ-
स्यआख्या आख्याऽस्य ॥

उरभ्रः । पुं । स्त्री । मेघे ॥ उरभ्रमति
। भ्रमुचलने । अन्येभ्योऽपीतिङः ।
पृ० ॥ यद्वा । उनाशम्मुनारभ्यते ।
रभराभस्ये । बाहुलकाद्रक् ॥

उररी । अ । अङ्गीकृतौ ॥ विस्तारे ॥
वयतेर्बाहुलकात् ररीक् । सम्प्रसा
रणश्च ॥

उररीकारः । पुं । अङ्गीकारे ॥

उररीकृतम् । त्रि । अङ्गीकृते । स्वीकृते
॥ विस्तृते ॥ उररीक्रियतेत्य । क्तः ॥

उरस्वा

उरश्चदः । पुं । कवचे ॥ उरश्चायते
ऽनेन । छदप्रवारणे । पुंसीतिघ ।
छादेर्घइतिह्रस्व ॥

उरः । न । वच स्थले । वचसि ॥ श्रेष्ठे
॥ इयर्त्ति । ऋगतौ । अर्त्तेरुच्चेत्य-
सुन् । उरादेशः किञ्च ॥

उरसिजः । पुं । स्त्रीस्तने ॥ उरसिजाय
ते । जनो० । सप्तम्यामितिङः । ह
खदन्तादित्यलुक् ॥

उरसिलः । वि । प्रशस्तवचोयुक्ते । उर
स्वति ॥ प्रशस्त मतिशयितंवा उरो
वखंयस्य । पिच्छादिच्चादिजच् । उ
रसावलं लक्ष्यते इतिस्वामी ॥

उरस्कट' । पुं । वालानामुत्तरीयविशे
षे । वालयज्ञोपवीतके । पञ्चवटे ।
मुक्वाञ्छाड इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ।
गाती इतिभाषा ॥

उरस्वम् । न । उरश्चदे ॥

उरस्वाणम् । न । नागोदरे । वचस्वा
यकवचे ॥

उरस्यः । वि । औरसेपुषे । भ्वजाते ॥
उरसानिर्भित् । पुत्रः । उरसोऽण्चे
तियत् ॥ उरसा एकदिक्वा । उरसो
यच्चेतियत् ॥ चाचसिः । उरस्त. ॥
उरस्वका । शाखादिभ्योयः ॥

उरस्वान् । वि । उरसिले ॥ प्रशस्तम
तिशयितंवा उरोयस्य विशालत्वात्

उरोजः

। मतुप् । मादुपधाया इतिवः ॥
उरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥ व
यतेरीक । सम्प्रसारणञ्च बाहुल
कात् ॥

उरीकारः । पुं । स्वीकारे ॥ विस्तारे ॥
उरीकृत. । वि । स्वीकृते ॥ विस्तृते ॥
उरीक्रियतेस्म । क्तः ॥

उरु. । वि । विशाले । विपुले । महति
। वडे ॥ ऊर्णोति । ऊर्णूज्० । मह
तिह्रस्वश्चे तिकुप्रत्ययो नुलोपो ह्र
स्वश्च ॥

उरुकाल' । पुं । } महाकाललतावाम् ।
उरुकालकः । पुं । }

उरुक्रमः । वि । भगवति ॥ उरुर्महान्
क्रमः शक्ति र्यल्य ॥

उरुगायः । पुं । श्रीकृष्णे ॥ बहुकीर्त्ति
मति ॥

उरुचक्षाः । वि । विस्तीर्णतेजसि ॥

उरुमान. । पुं । पूजायाम् ॥

उरुरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

उरुवुकः । पुं । रत्नैरण्डे ॥

उरुवूक' । पुं । सरण्डे ॥ रत्नैरण्डे ॥

उरुमहान्तं वायति । औवैशेषणे ।

उलूकादयश्चेत्यूकः ॥ काथेऽस्यमूलं
ग्राह्यम् ॥

उरुव्यचाः । पुं । राक्षसे ॥

उरोजः । पुं । स्तने ॥

उर्वी

उर्जितः । चि । वर्द्धिते ॥

उर्द्रः । पुं । उद्रे । अम्बुविडाले ॥

उर्बटः । पुं । वत्सरे ॥ इतिचिकाण्ड
शेषः ॥

उर्वरा । स्त्री । सर्वशस्याद्यभूमौ ॥ भू-
मिमात्रे ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । प-
चाद्यच । यद्वा ईर्यते । ऋदोरप् ।
उरूणा मरा ॥ यद्वा । उर्व्यते । उर्वीहि
सायाम् । खनोद्यचेति घः । उपधा-
याच्चेतिदीर्घ स्तुसंज्ञापूर्वकत्वात् ।
उर्वराति । कः ॥ यद्वा । सम्पदा
दिच्चात्क्लिप् । राज्ञोप- ॥ उर्चा-
सौवराच । ऊर्षुवरा वा ॥

उर्वरितः । चि । परिशिष्टे । अवशिष्टे ।
लवरा इतिभाषा ॥ शेषिते ॥

उर्वशी । स्त्री । स्वर्गवेश्यायाम् ॥ उरून्
महतोऽश्रुते व्याप्नोति वशीकरोती
तियावत् । मू० कः । उरु अस्नाती
तिवा ॥

उर्वशीरमणः । पुं । चन्द्रवंशीयनृपति
विशेषे । पुरुरवसि । एले ॥

उर्वशीवल्लभः । पुं । पुरुरवसि । वैधे ॥

उर्वाकः । पुं । कर्कश्याम् ॥ स्वादुर्कर्क-
श्याम् ॥

उर्वाककः । पुं । कर्कटिकाख्येचिभिर्भटिका
ख्येवा फलविशेषे ॥

उर्वी । स्त्री । भूमौ ॥ ऊर्णति । ऊर्णञ्० ॥

उलूख

महतिह्रस्वश्चेतिकुर्नुलोपोह्रस्वश्च ।

वोतोगुणवचनादिति डीष् ॥

उलूपः । पुं । न । गुल्मिन्याम् । शाखा
पत्रप्रचयवत्यां खतायाम् । वीरुधि
॥ पुं । कोमले तृणविशेषे । वल्लजे
षु । उलूखड इतिगौडभाषा ॥ वल-
ति । वलसंवरणे । विटपविष्टपविशि
पोलपा इतिवलेः सम्प्रसारणं कप-
श्च ॥ उल्यते । उल सौत्रः आवरणा-
र्थोदाहार्योवा । कपश्चाक्रवर्मणश्चे-
तिकपो वा ॥

उलिन्दः । पुं । देशविशेषे ॥ इत्युणादि
कोषः ॥

उलूकः । पु । पेचके । घूके । दिवान्धे
। कौशिके । उल्लू इति भाषा ॥ इ-
न्द्रे ॥ शकुनिपुत्रे । भारतयोधिनि ॥
न । तृणविशेषे ॥ उचति । उचस-
मवाये । उलूकादय इतिसाधुः ॥
यद्वा । वलते । वल० । उलूकादिच्चा-
द्वलेः सम्प्रसारणमूकश्च ॥

उलूकी । स्त्री । ताम्रायां सुता शुकी-
तस्याः कन्यायाम् ॥ शुकी शुकान
जनयत् उलूकीप्रत्युलूकानिति
विष्णुपुराणे १ अशे २१ अध्यायः ॥

उलूखलम् । न । उदूखले ॥ गुग्गुलौ
॥ ऊर्द्धखमुलूखम् । पृषोदरादि ।

उलूखं खाति खात्रादाने । आतो

उल्का

नुपेति कः ॥

उलूखलकम् । न । उलूखलार्थे ॥ स्वा
र्थे कः ॥

उलूतः । पुं । अजगरसर्पे ॥

उलूपी । पुं । शिशुके । शोशु इति प्रसिद्धे
मत्स्यप्रभेदे ॥ चुलुम्पिनि । गौडभा
षायाम् उपल इति प्रसिद्धे अतिचञ्च
ले मत्स्यविशेषे ॥ शिशुमाराकृतौ म
त्स्यविशेषे ॥ उ विस्मयजनकरूपम-
स्यास्ति । अत इनि । रलयोरैक्यम् ।
ओग्रश्मोः रूपमस्यास्तीति वा ॥

उलूपी । स्त्री । अर्जुनभार्यायाम् । कै
रथनाम्नो नागस्य कन्यायाम् ॥

उलूलुः । पुं । उत्सवकालिके गौडादि
देशप्रसिद्धे स्त्रीभिः क्रियमाणे शब्द
विशेषे ॥

उल्का । स्त्री । अग्निनिर्गतज्वालायाम् ॥
अनले ॥ तेजःपुञ्जे । रेखाकारेऽन्त
रीक्षात् पतञ्ज्योतिषि ॥ अस्यारु
पप्रदर्शनन्तु । दिविभुक्तशुभफलानां
पततां रूपाणि यानि तान्युल्काः । धि
ष्णोल्काशनिविद्युत्तारा इति पञ्च
धाभिन्नाः ॥ अस्यालक्षणम् । उल्का
शिरसि विशाला निपतन्ती वर्द्धते प्र
तनुपच्छा । दीर्घा च भवति पुरुषं न
द्वाद्विबो भवन्त्यस्याः ॥ काश्यपेऽपि ।
उज्ज्वला च स्रज्ज्वाला रक्तनीलशि

उल्लाघः

खोज्जला । पौरुषीयप्रभेदेन उल्का

नानाविधा स्मृता । इति ॥ ओषति ।

उषदाहे । अयंते वा । वृगतौ । शु

कवल्कोल्का इति साधुः ॥

उल्कापातः । पुं । अग्निशिखावह्नेजः

पाते ॥ उल्काया पातः ॥

उल्कामुखी । स्त्री । खिखौ । लोमा-

शिकायाम् । दीप्तजिह्वायाम् । लो

मडी इति भाषा ॥ उल्कामुखे अस्याः ॥

उल्मुकम् । न । अङ्गारे । अलाते ॥

ओषति । उषः । उल्मुकदर्वीति नि

पातनाद्वातो षस्यलः मुकप्रत्य

यश्च ॥

उल्लङ्घनम् । न । अतिक्रमणे ॥ अन्यथा

करणे ॥ उत्लघेर्लुट् ॥

उल्ललः । त्रि । रोमशे । बहुरोमयुक्ते ॥

उल्ललन् । त्रि । उत्प्लवमाने ॥

उल्ललितः । त्रि । आन्दोलिते । नरलि

ते ॥ चलिते ॥

उल्लसन् । त्रि । शोभमाने ॥

उल्लसनकम् । न । रोमाश्चे ॥

उल्लसितः । त्रि । उडते ॥ उडूते ॥ वि

चित्रिते ॥

उल्लाघः । त्रि । शुचौ ॥ कुण्डो । मरिचे

॥ दध्ने ॥ गदान्निर्गते । नीरोगे ॥

उल्लाघतेऽस्य । लाघसामर्थ्ये । गत्य

र्थेतिक्तः । उल्लाघ्यतेऽस्य । अनुपसर्गा

उल्लेख

तु फुल्लचीवेतिवा साधुः ॥

उल्लापः । पुं । काकुवाचि । शोकरोगा
दिनाध्वनेर्विकारे ॥

उल्लापनम् । न । वर्त्तिकादिक्लृजुकर
ये ॥

उल्लासः । पुं । ग्रन्थपरिच्छेदे ॥ प्रकाशे
॥ आह्लादे ॥ वृद्धौ ॥ उल्लसनम् ।
खसश्लेषक्रीडनयोः । घञ् ॥ अल
ङ्कारविशेषे । एकस्यगुणदोषाभ्या
मुल्लासोन्यस्यतौ यदि ॥

उल्लिखितः । त्रि । उल्लिखिते ॥ तनूकृते
॥ उपरिलिखिते ॥ चित्रिते ॥

उल्लिङ्गितः । पि । भङ्गिभिरेवसम्यगव
ज्ञाते ॥

उल्लेखः । पुं । उच्चारणे । कथने ॥ अ
लङ्कारविशेषे । बहुभिर्वहु घेःल्लेखा
देकस्योल्लेखइष्यते । एकेनबहुघेः
ल्लेखोप्यसौविषयभेदतः ॥ स्त्रीभिः
कामोऽर्थिभिःस्वर्द्रु कालः शत्रुभि
रैक्षि स' । गुरुर्वचस्यर्जुनोऽयंकी-
र्त्तौभीष्मः शरासने ॥ उल्लेखनम् ।
उत् लिखेर्घञ् ॥

उल्लेखनम् । न । वमने ॥ खनने ॥ उ
च्चारणे ॥ यथा । मासपक्षतिथीना
च्चनिमित्तानाच्चसर्वशः । उल्लेखन-
मकुर्वाणोनतस्यफलभाग्भवेदिति
॥ लिख० । ल्युट् ॥

उशना

उल्लोचः । पुं । धिताने । चन्द्रातपे । चं
दोष्वा इतिभाषा ॥ ऊर्द्धं लोचति ।
लोचृभासने । अञ् ॥ ऊर्द्धं लोच्यते
वा । लोचृदर्शने । घञ् ॥ कुल्लन्तुन
निष्ठायामनिट इतिवचनात् । अस्त्य
तुतन् सेट्त्वात् ॥

उल्लोलः । पु । कल्लोले । महेर्मा ।
बडढेउ इतिगौडभाषा ॥ उत्लो
डयति । लोडृउन्मादे । णिच् । प
चाद्यच् । उल्लयोरेकत्वम् ॥

उल्लुम् । न । जरायौ । गर्भवेष्टनच
र्मणि ॥ कल्ले ॥ गर्त्ते ॥ उल्लीयते
। लीडृस्त्रेषणे । उल्ल्वादयश्चेतिसा
धु । यद्वा । ओलति उल्लयतेवा । उ
ल्लू सौचोदाहे । वल्लयते वा वल्लप्राण
ने । अथवा उच्यतिउच्यते समवैत्य
त्र वा । उचसमवाये । प्राग्वत् ॥

उल्लूणः । त्रि । व्यक्ते । स्पष्टे ॥ उद्गण
ति वणशब्दे । पचाद्यच् । पृषोद-
रादिः ॥

उशनः । पि । कामयमाने ॥

उशनसः । त्रि । कमनीये ॥

उशना । पुं । भार्गवे । शुक्रे ॥ वष्टि ।
वशकान्तौ । वशेः कनसिः । अश्या
दिस्त्रात सम्प्रसारणम् । ऋदुशन्-
सिच्यनङ् । उशना उशनसौ । अ
स्त्यसमुदौ वा अनङ् नलोपश्चवा । ते

उषः

न । हेउशनन् हेउशन हेउशनः॥
 उशिक् । पुं । अग्नौ । वीतिहोत्रे ॥ घृ
 ते ॥ चि । कमनीये ॥ यथा । न
 यद्वचश्चिपदंहरेर्यशोजगत्पविचंप्र-
 गृणीत कर्हिचित् । तद्वायसंतीर्थं
 मुशन्तिमानसा न यत्रहंसा निरम-
 न्युशिकक्षया इतिश्रीभागवतम् ॥
 वष्टि उश्यतेषा । वश० । वशःकिदि
 तिइजिप्रत्ययः ॥

उशीः । स्त्री । वाञ्छाविशेषे ॥

उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशे-
 षे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशो
 द्भवस्यशिविन्दपतेः पितरि ॥

उशीरः । पुं । न । वीरणाह्वौ । नल
 दे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । व
 श० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा
 यथा । उशीरं पाचनं शीतंस्नानं
 खघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृद्वान्ति
 मदनुत्कफपित्तहृत् ॥ तृष्णास्रवि-
 र्षवीसर्पदाहकृच्छ्रवणापहमिति ॥

उशीरिक । चि । उशीरविक्रेतरि ॥
 उशीरंपण्य मस्य । किसरादिभ्यः
 षन् ॥

उशीरी । स्त्री । खघुकाशे । नीरजे ॥
 उशीरीमधुराशीतापित्तदाहक्षया
 न्हरेत् ॥

उषः । पुं । कामिनि ॥ गुग्गुलौ ॥ रा

उषः

विशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥

उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले
 ॥ ओषति । उष० । बाहुलांतक्य
 न् । ल्युङ् । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणा
 भावः ॥

उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्या
 म् ॥ शुण्ठ्याम् ॥ टाप् ॥ चविके ॥
 उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । नि
 न्दार्थायांवाचि ॥ उषेःशतरि आग
 मशासनस्यानित्यत्वात्नुमभावः ॥
 चि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् थो
 हारः उषतवचः ॥

उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्नौ ॥ ओषति
 । उष० । उषिकुटिदलिकचिखजि
 भ्यः कषन् ॥

उषर्बुधः । पुं । कुशानौ । पावके ॥ र
 क्तचित्रके ॥ उषसि सन्ध्यायां बुध्यते
 प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः ।
 अहारादीनामित्यस्य व्यवस्थितवि-
 भाषात्त्वान्नित्यंरः ॥

उषः । न । प्रत्यूषसि । अहर्मुखे ॥ एत
 स्यस्वरूपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति
 । पञ्चपञ्चाशत्घटिकोत्तरमुषः का
 लइत्यर्थः ॥ ओषत्यन्धकारम् । उ
 षदाहे । उषःकिदित्यसिः ॥ दश
 पाद्यान्तुषसः किदितिपाठः । वसति
 सूर्येणसहेति उषाः । अपोभीति

उषा

स्वस्वस्वतवसोमोसउषसश्च
तद्रूप्यते इतिवार्त्तिकस्य समुपद्रि
त्युदाहरणं विवृण्वद्भिर्हरदत्तादि-
भिरयं पाठः पुरस्कृतः ॥ स्त्री । दिवो
दुहितरि देवतायाम् ॥

उषसी । स्त्री । पितृप्रस्वाम् । सायंस
न्यायाम् ॥

उषस्मिः । पुं । ऋषिविशेषे । चाक्रा
यणे ॥

उषस्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ चि । तद्दे
वताकद्रव्ये ॥ उषस् शब्दोदिवोदुहि
तरं देवता माचष्टे । सा देवता अस्य
। वाय्वृतुपिचुषसो यत् ॥

उषा । अ । रात्रौ ॥ रात्र्यन्ते ॥ ओष
ति । उष० । काप्रच्ययः ॥ सातु न
चत्रतेजः परिहानिमागभ्य भानोर
र्द्धादयं यावद्भवति । यथाह वराहः ।
अर्द्धास्तमयात् सन्याव्यक्तीभूता न
तारकायावत् । तेज परिहानि क
षाभानोरर्द्धादयं यावदिति ॥

उषा । स्त्री । वाणासुरमुतायाम् । अ
निरुद्धस्य भार्यायाम् ॥ रात्रौ । धे
नौ ॥ सायंसन्यायाम् ॥ ओषति ।
उष० । इगुपधेतिकः । टाप॥ यात्रामु
हूर्त्तान्तरे ॥ यथा । प्रभ्रष्टद्युतितार
कास्फुटतटी प्राचीभवे निर्मलात्वी
षद्वक्तविलोहितान्तधवलादेवैः सदा

उषगे

वाञ्छिता । नो वारं न तिथिं न योगक
करणं लग्नं नाप्रेक्ष्यते हस्ता देव
सहस्र सन्ध्यमुषा नूनं करोत्युन्नति
ति ॥

उषाकलः । पुं । कुकुटे । ताम्रचूडे ॥

उषायां कलोऽस्य ॥

उषापतिः । पुं । अनिरुद्धे । कामात्मजे
॥ उषाया पतिः ॥

उषारमणः । पुं । अनिरुद्धे । कन्दर्पत
नये ॥ उषायाः रमणः ॥

उषितः । चि । व्युषिते । पथ्युषिते ।
वुसाइतिभाषा ॥ मुष्टे । दग्धे ॥ स्थि
ते । कृतनिवासे ॥ त्वरिते ॥ उष्य
तेऽस्य । उष० । क्तः ॥ वसेर्गन्धर्था
कर्मकेतिकः । यजादि । अनुदात्त
त्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिचुधो
रितीट् ॥

उषेशः । पुं । अनिरुद्धे ॥

उषः । पुं । कण्टकाशने । मरुद्विपे ।
क्रमेणके । लम्बोष्ठे ॥ ओषति उष्य
तेवा । उष० । उषिखनिभ्यां किदि
तिष्टन् । वाद्यारथे ॥ इतिधरणी ॥

उषकाण्डी । स्त्री । रक्तपुष्प्याम् । कर्ण
पुष्प्याम् ॥ उंठाटीइतिगौडभाषा ॥

उषगेयुगम् । न । उष्येयोः ॥ द्वाबुधौ ।
द्वित्वेगोयुगञ् ॥

उषगेष्ठम् । न । उष्यशाखायाम् ॥ उष्या

उषः

न । हेउशनन् हेउशन हेउशनः॥
 उशिक् । पुं । अग्रौ । वीतिहोत्रे ॥ छ
 ते ॥ चि । कमनीये ॥ यथा । न
 यद्वचश्चिपदंहरेर्यशोजगत्पविचंप्र-
 गृणीत कर्हिचित् । तदायसंतीर्थ
 मुशन्तिमानसा न यत्रहंसा निरम
 न्युशिकक्षया इतिश्रीभागवतम् ॥
 वष्टि उश्यतेषा । वश० । वशःकिदि
 तिद्वजिप्रच्ययः ॥

उशी । स्त्री । वान्छाविशेषे ॥

उशीनरः । पुं । गान्धाराख्ये देशविशे
 षे । खन्धारइति प्रसिद्धे ॥ चन्द्रवंशो
 द्भवस्यशिविन्दपतेः पितरि ॥

उशीरः । पुं । न । वीरणाडौ । नल
 दे । खस् इतिप्रसिद्धे ॥ उश्यते । व
 श० । वशः किदितीरन् अस्य गुणा
 यथा । उशीरं पाचनं शीतंस्तम्भनं
 लघुतिक्तकम् । मधुरं ज्वरहृद्धान्ति
 मदनुत्कफपित्तहृत् ॥ तृष्णास्त्वि
 र्षवीसर्पदाहकृच्छ्रव्यापहमिति ॥

उशीरिक । चि । उशीरविक्रेतरि ॥
 उशीरपण्य मस्य । किसरादिभ्यः
 छन् ॥

उशीरी । स्त्री । लघुकाशे । नीरजे ॥
 उशीरीमधुराशीतापित्तदाहक्षया
 न्हरेत् ॥

उषः । पुं । कामिनि ॥ गुगुलौ ॥ रा

उषः

विशेषे ॥ न । पांशुलवणे ॥

उषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले
 ॥ ओषति । उष० । बाहुलांतक्य
 न् । ल्युङ् । संज्ञापूर्वकत्वात् गुणा
 भावः ॥

उषणा । स्त्री । कणायाम् । पिप्पल्या
 म् ॥ शुण्ठ्याम् ॥ टाप् ॥ चविके ॥
 उषती । स्त्री । अकल्याणवचसि । नि
 न्दार्थायांवाचि ॥ उषेःशतरि आग
 मशासनस्यानित्यत्वात्नुमभावः ॥
 चि । अशुभयुक्तेवचसि ॥ उषन् व्यो
 हारः उषतवचः ॥

उषपः । पुं । सूर्ये ॥ अग्रौ ॥ ओषति
 । उष० । उषिकुटिदलिकचिखलि
 भ्यः कषन् ॥

उषर्बुधः । पुं । कुशानौ । पावके ॥ र
 क्तचित्रके ॥ उषसि सन्ध्यायां बुध्यते
 प्रकाशते । बुध० । इगुपधत्वात्कः ।
 अहारादीनामित्यस्य व्यवस्थितवि
 भाषात्त्वान्नित्यंरः ॥

उषः । न । प्रत्यूषसि । अहर्मुखे ॥ एत
 स्यस्वरूपपन्तु पञ्चपञ्चउषः कालइति
 । पञ्चपञ्चाशत्घटिकोत्तरमुषः का
 लइत्यर्थः ॥ ओषत्यन्धकारम् । उ
 षदाहे । उषःकिदित्यसिः ॥ दश
 पाद्यान्तुवसः किदितिपाठः । वसति
 सूर्येणसहेति उषाः । अपोभीति

उषा

मन्त्रं स्ववस्वतवसोर्मासउषसश्च
तद्व्यते इतिवार्तिकस्य समुपज्ञिरि
त्युदाहरणं विवृण्वद्भिर्हरदत्तादि-
भिर्य पाठः पुरस्कृतः ॥ स्त्री । दिवो
दुहितरि देवतायाम् ॥

उषसी । स्त्री । पितृप्रस्वाम् । सायंस
न्यायाम् ॥

उषस्तिः । पुं । ऋषिविशेषे । चाक्रा
यणे ॥

उषस्यम् । न । हविर्विशेषे ॥ चि । तद्दे
वताकद्रव्ये ॥ उषस् शब्दोदिवोदुहि
तरं देवता माचष्टे । सा देवता अस्य
। वाय्वृतुपिचुषसो यत् ।

उषा । अ । रात्रौ ॥ रात्र्यन्ते ॥ ओष
ति । उष० । का प्रच्ययः ॥ सातु न
क्षत्रतेजः परिहानिमागम्य भानोर
र्द्धोदयं यावद्भवति । यथाह वराहः ।
कर्तुस्ममयात् सन्ध्याव्यतीभूता न
तारकायावत् । तेज परिहानि ह
षा भानोरर्द्धोदयं यावदिति ॥

उषा । स्त्री । वाणासुरसुतायाम् । अ
निरुद्धस्य भार्यायाम् ॥ रात्रौ । धे
नौ ॥ सायंसन्ध्यायाम् ॥ ओषति ।
उष० । इगुपधेति कः । टाप् ॥ यात्रामु
द्धृत्तान्तरे ॥ यथा । प्रभ्रष्टयुतितार
कास्फुटतटी प्राचीभवे निर्मला त्वी
षद्वत्तविलोहितान्तधवलादेवैः सदा

उष्रगो

वाञ्छिता । नो वारं न तिथिं न योजके
करणं लग्नं नामेच्यते हत्वा देवः
सहस्रसञ्चयमुषानूनं करोत्युच्यति
ति ॥

उषाकलः । पु । कुकुटे । ताम्रचूडे ॥

उषायां कलोऽस्य ॥

उषापतिः । पु । अनिरुद्धे । कामात्मजे
॥ उषाया पतिः ॥

उषारमणः । पुं । अनिरुद्धे । कन्दर्पत
नये ॥ उषायाः रमणः ॥

उषितः । चि । व्युषिते । पर्युषिते ।
वुसाइतिभाषा ॥ मुष्टे । दग्धे ॥ स्थि
ते । कृतनिवासे ॥ त्वरिते ॥ उष्य
तेस्स । उष० । क्तः ॥ वसेर्गन्त्यर्था
कर्मकेतिक्तः । यजादि । अनुदात्त
स्वादिट् प्रतिषेधे प्राप्ते वसतिचुघो
रितीट् ॥

उषेशः । पुं । अनिरुद्धे ॥

उष्रः । पुं । कण्टकाशने । मरुद्विषे ।
क्रमेणके । लम्बोष्ठे ॥ ओषति उष्य
तेवा । उष० । उषिखनिभ्यां किदि
तिष्ठन् । वाह्यरथे ॥ इतिधरणी ॥

उष्रकाण्डी । स्त्री । रक्तपुष्प्याम् । कर्ण
पुष्प्याम् ॥ उंटाटी इति गौडभाषा ॥

उष्रगोयुगम् । न । उष्रयोः ॥ द्वावुष्टौ ।
द्वित्वे गोयुगच् ॥

उष्रगोष्ठम् । न । उष्रशालायाम् ॥ उष्रा

उष्णकः

शांस्थानम् । गोष्ठञ् ॥

उष्ट्रधूसरपुच्छिका । स्त्री । विह्वती वि
चिटीति गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षवि
शेषे ॥उष्ट्रपादिका । स्त्री । मदनमालोतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । भूमि
मत्तायाम् ॥उष्ट्रशिरोधरम् । न । उष्ट्रग्रीवसंचे भ
गन्दरोगविशेषे ॥ तस्यलक्षणम् ।
प्रकोपणैः पित्तमतिप्रकोपितं करो
तिरक्तापिटकांगुदागताम् । तदाशु
पाकाहिमपूतिवाहिनी भगन्दरन्तू
ष्ट्रशिरोधरं वदेतिनिदानम् ॥उष्ट्रिका । स्त्री । मृद्गाण्डप्रभेदे । मृन्म
येमद्यभाण्डे ॥ करभयोषिति । ऊं
टिनीइतिभाषा ॥ वृश्चिकालीवृक्षे ॥
उष्ट्री । स्त्री । मृद्गाण्डविशेषे ॥ करभ्या
म् । वाय्याम् ॥ उष्ट्रेः प्रकृतान्डीष् ॥
उष्णः । पुं । ग्रीष्मर्तौ । निदाघे ॥ आ
तपे ॥ पलाण्डौ ॥ नरकान्तरे ॥ त्रि
। अशीते ॥ ओषति । उष० । इण्
षिञ्जिदीडुष्यविभ्योनगितिनक् ॥
निरालस्ये । क्षतुरे । दक्षे ॥ उष्ण
त्वंशीघ्रकारित्वमस्यास्ति । अर्श-
आद्यञ् ॥उष्णकः । पुं । निदाघे ॥ ज्वरे ॥ त्रि । क्षिप्र
कारिणि ॥ आतुरे ॥ उष्णमिव उष्णम्

उष्णिक्

। तंकारोति । शीतोष्णाभ्यांकारि
णीतिकन् ॥ उष्णं कार्यमस्य । कालप्र
योजनाद्रोगे इतिकम् ॥ यावादिषु
क्षृता वृष्णशीतइतिस्वार्थेकनवा ॥उष्णगुः । पुं । सूर्ये ॥ उष्णागावोऽस्य ॥
उष्णनदी । स्त्री । वैतरिण्याम् ॥
उष्णरश्मिः । पुं । सूर्ये ॥ उष्णारश्म
योऽस्य ॥उष्णवातः । पुं । मूत्राघातविशेषे ॥
उष्णवारणम् । न । आतपचे । छचे ॥
उष्णवीर्यं । पुं । शिशुमारो ॥ त्रि । वी
र्योष्णवस्तुनि ॥ उष्णं वीर्यमस्य ॥
उष्णा । स्त्री । जयव्याघौ ॥ सन्तापे ॥
पित्ते ॥उष्णांशुः । पु । सूर्ये ॥
उष्णागमः । पुं । निदाघकाले ॥ उष्ण
स्य आगमो यस्मिन् ॥उष्णाखुः । त्रि । उष्णपीडिते ॥ उष्णं
नसहते । शीतोष्णोत्थाखुः ॥
उष्णासहः । पु । हेमन्तर्तौ ॥उष्णिका । स्त्री । यवागदाम् । जाउ इ-
तिगौडभाषा ॥ अल्पमन्त्रमस्याम् ।
प्राक्ष्यणक्रोष्णिकेसंज्ञायामितिकन् ।
निपातनादन्नशब्दस्योष्णादेशः ॥ द
क्षायाम् ॥उष्णिक् । स्त्री । सप्ताक्षरायांष्टौ ॥ य
था । रङ्गे बाहुविक्रयात् कुम्भीन्द्रा

उष्मकः

नमदलेखा । लयनाभून्मुरश्वो क
स्तूरीरसचर्चा इति ॥ उत् स्त्रिह्यति ।
स्त्रिह्यप्रीतौ । ऋत्विगित्यादिना उत्पू
र्वीत् स्त्रिह्येः कि न् । निपातनादुपस
र्गान्तलोपः षत्वञ्च । किञ्चन्तत्त्वात्
कुत्त्वेनहस्य घ ॥

उष्णीषः । पुं । न । शिरोवेष्टनवस्त्रे ।

पाघ पघडी इति भाषा ॥ कस्य गुणा
यथा । उष्णीषं कान्तिकृत् केश्यं रजो
वातकफापहम् । लघुचेच्छस्यते
यस्माद्गुरुपित्ताक्षिरोगकृदिति भा
वप्रकाशः ॥ किरीटे ॥ लक्षणात्
ते ॥ उष्णमीषतेष्वनस्ति । ईषगति
हिंसादर्शनेषु । इगुपधेतिकः । श
कम्बादिः ॥

उष्णोदकम् । न । तप्तजले ॥ काथ्य
भानपादावशेषादूर्वावशेषपादहीन-
जले । अस्य गुणाः । तत्पादहीनं वा
तघ्नं मध्यहीनन्तुपित्तनुत् । कफघ्नं
पादशेषस्थं पानीयं लघुदीपनमि-
ति ॥ उष्णञ्चतत् उदकञ्च ॥

उष्णोपगमः । पुं । निदाघे ॥ उष्णः उप
गमोच् ॥

उष्मः । पुं । निदाघे ॥ आतपे ॥ वसन्त
काले ॥

उष्मकः । पुं । ग्रीष्मर्तौ । ऊषति रुज
ति । ऊषरजायाम् । अन्येभ्योपीति

उहः

मनिन् । याषादित्त्वात् कन् ॥

उष्मपाः । पुं । पितृगणविशेषे ॥ उष्म
पास्तुकवे. पुत्राः ॥ उष्माणपिवन्ति
। पापाने । किप् ॥ या वदुष्णं भवत्य
अं यावदस्मन्ति वाग्यताः । पितरस्ता
वदस्मन्तियावन्नोक्ता हविर्गुणा. इति
स्मृतिः ॥

उष्मागमः । पुं । आतपे । निदाघे ॥
ओषतीत्युष्मा । अन्येभ्य इति मनि
न् । आगच्छतीत्यागमः । अच् ।
उष्माताप आगमोऽत्र ॥

उस्त्र. । पुं । दृषे ॥ मयूखे । किरणे ॥
वसन्ति रसा अस्मिन् । वस० स्फाधि
तच्चीतिरक् । यजादित्त्वात् सम्प्रसा
रणम् । नरपरेति षत्त्वाभावः ॥

उस्त्रा । स्त्री । अर्जुन्याम् । गवि ॥ उप
चित्रायाम् ॥ वसति चीरमस्याम ।
उस्त्राट्टाप ॥

उह । अ । सम्बोधनाय ॥ एवार्थे ॥ उ
च हचेति विशदः ॥

उहह । अ । सम्बोधने ॥ उहच हच ॥

उहानः । पुं । देशविशेषे ॥

उह्यमानः । वि । आकृष्यमाणे ॥ वहने
नप्राप्यमाणे ॥ वह्नेः कर्मणि शानच् ॥

उहः । पुं । अनुदुहि ॥ वहति । वह० ।

दशपाद्यां स्फायितच्चीतिरक् चेदम्भि
वहिवसीति पाठात् रक् ॥

ऊरुपर्वा । पुं । न । जानुनि । अष्टीवति
। घांठू घुटना इति भाषा ॥ ऊरो
पर्व ॥

ऊर्जस्व

ऊर्जरी । अ । अङ्गीकारे ॥ विस्तारे ॥

ऊर्जस्तम्भः । पुं । रोगविशेषे ॥ तस्य रूपम् । परकीया विषगुरुस्यातामतिशयथै । धानाङ्गमर्दस्तैमित्यतन्नाश्वर्यवृत्तिवैः ॥ संयुतौ पादसदनकृच्छ्रोद्वरणसुप्तिभिः । तमूर्जस्तम्भमित्याहु राश्ववातमथापरेइति ॥

ऊर्जस्तम्भा । स्त्री । कदलीवृक्षे ॥

ऊर्ज् । न । बले ॥ अन्ने ॥ ऊर्जस्तच्छीलादिषु भ्राजभासेति क्विप् ॥ अमृतशब्दाभिधेयोऽत्यन्तसारभूतः सूक्ष्मोन्नरस ऊर्गुच्यते इतिमीमांसकाः ॥

ऊर्जः । पुं । कार्तिकमासे ॥ उत्साहे ॥ बले ॥ प्राणने ॥ कार्तिकनामिवर्षविशेषे ॥ न । जले । पानीये ॥ ऊर्जयति उत्साहयति जिगीषून् । ऊर्ज्वलप्राणनयोः । एयन्तात् पचाद्यच् ॥ असुनिसान्तोप्ययम् ॥

ऊर्जस्वलः । त्रि । वलाधिके । ऊर्जस्वनि ॥ अतिशयितः ऊर्जोवलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति ऊर्जोवलञ्च । अदन्त ऊर्जशब्दाद्वलचि सगपिनिपात्यः ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ रसभेदतदाभासतत्प्रकाशमानानिवन्धनेन रसवत् प्रापक ऊर्जस्वलाङ्कार इति सूत्रात् । तत्प्रकाशमा

ऊर्जना

नवन्धने समाहितालङ्कारइत्यर्थः ॥

ऊर्जस्वी । चि । वलाधिके । ऊर्जस्वले ॥ अतिशयित ऊर्जोवलमस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्त्रेति विनिः । अदन्तात् विनिवृत्ते सगपिनिपात्यः ॥ न । अलङ्कारविशेषे ॥ ऊर्जस्विरूढालङ्कारमिति तस्यलक्षणम् । साहङ्कारवस्त्वभिधानमित्यर्थः ॥

ऊर्जितः । चि । वलाद्यतिशययुक्ते । वलप्रकर्षशालिनि ॥ वलार्थादूर्जशब्दाक्षारकादित्वादित्च् ॥ वलार्थादूर्जोर्गन्तर्याकर्मकेत्यादिनाकर्त्तरित्तो वा ॥

ऊर्जितशासनः । पुं । नारायणे ॥ श्रुतिस्मृतिवचनमूर्जितशासनमस्य । यथा । श्रुतिस्मृती ममैवाचे यस्ते उल्लङ्घ्यवर्त्तते । आसाहेदी ममदेषो मङ्गलोपि न वैष्णवः ॥ इति भगवद्वचनम् ॥

ऊर्जिति । स्त्री । उत्कर्षे ॥

ऊर्जनाभः । पुं । मर्कटके । लूतायाम् । तन्तुसर्जने प्रसिद्धजीवे । मर्कटी इतिभाषा ॥ ऊर्जोव तन्तुर्नाभावस्य । अजितियोगविभागादच् । डयापौरितिह्रस्वः ॥

ऊर्जनाभिः । पुं । लूतायाम् ॥ ऊर्जनाभावस्य ॥

ऊर्ध्वकः

ऊर्णा। स्त्री। मेघादिलोमि। जनइति
भाषा॥ भुवोरन्तरावर्त्त॥ सतुभूदय
मध्ये मृणास्तन्तुसूक्ष्मः शुभायतय
क प्रशस्तावर्त्तो महापुरुषलक्षणम्
। चक्रवर्त्यादीनां महायोगिनाञ्च
भवति ॥ ऊर्णाति। ऊर्णुज्०। अ
न्येभ्योपीतिङः। ऊर्णातेर्ङ इतिङो
वा ॥

ऊर्णायु। पुं। चणमङ्गे। ऊर्णनाभे ॥
मेघे ॥ मेघलोमकम्बले। पट्टूदेव
डु लोर्ध्वं पुक्खी इतिभाषा ॥ ऊर्णा
अस्यास्ति। ऊर्णायायुस्। सिद्धात्
पदञ्चम्। तेनयस्येतिलोपोन ॥

ऊर्हरः। पुं। राक्षसे ॥ गूरे ॥ ऊर्जम
नदृणाति। दृ०। ऊर्जिदृणातेरल-
चौपुर्वपदान्त्यलोपश्च। अलचोःस्वरे
भेदः ॥

ऊर्ध्वः। चि। उच्छ्रिते ॥ तुङ्गे ॥ उपरि
ष्टात् उपर्यर्थे ॥ दण्डवत् स्थिते ॥
ऊर्ध्वशब्दो दीघादिर्निर्बकारः सव-
कारश्चदृश्यते ॥

ऊर्ध्वकः। पुं। मृदङ्गविशेषे ॥ यवमधा
कृतिर्हर्षकः ॥ शब्दार्णवस्तु। ऊर्ध्व
को गोपुच्छवत् सत्रितालोऽष्टाङ्गुलो
मुखे। धृत्वोर्ध्ववाचते तेषां वादनं दु-
र्जनं नना ॥ इति ॥ अपिच। हरीत
क्याकृतिस्त्वङ्गुस्तथाखिडग्योयवाकृ

ऊर्ध्वपुं

ति'। ऊर्ध्वकोदण्डतुल्यः स्यान्मुरजा
भेदतोमताः ॥ ऊर्ध्वःकायति। कै
शब्दे। सुपीतिकः ॥

ऊर्ध्वकण्ठी। स्त्री। महाशतावर्याम् ॥
ऊर्ध्वज्जमः। पु। ऊर्ध्वस्ये ॥ इतित्रिका-
ण्डशेषः ॥

ऊर्ध्वजानुः। चि। उपरिभागेस्थूलजा
नुर्के। ऊर्ध्वञ्चौ ॥ उर्ध्वजानुनीयस्य ॥

ऊर्ध्वचः। चि। ऊर्ध्वजानुनि ॥

ऊर्ध्वचु। चि। ऊर्ध्वजानुनि ॥ ऊर्ध्व-
जानुनीयस्य। ऊर्ध्वादिभाषेतिपञ्चे
चुः ॥

ऊर्ध्वदेवः। पुं। विष्णौ। हरौ ॥

ऊर्ध्वपादः। पुं। शरभे ॥

ऊर्ध्वपुण्ड्रः। पु। तिलकविशेषे ॥ सलो
ब्राह्मणललाटे पुण्ड्रेक्षुवत् चन्दना
दिनाकृतोर्ध्वरेखात्रयरूपः। यथा।
ऊर्ध्वपुण्ड्रेत्रिपुण्ड्रं स्यात् त्रिपुण्ड्रेनोर्ध्व
पुण्ड्रकमिति। ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्विजः कुर्या
द्वारिमृदङ्गस्य चन्दनैरित्यादिष्ववह-
व'। ऊर्ध्वपुण्ड्रं मृदाकुर्यात् त्रिपुण्ड्रं
भस्मानासदा। तिलकं वै द्विजः कुर्या
श्चन्दनेन यदृच्छया ॥ ऊर्ध्वपुण्ड्रं द्वि-
ज कुर्यात् चत्रियस्तु त्रिपुण्ड्रकम्।
ऊर्ध्वचन्द्रन्तु वैश्यश्च त्रुलं शूद्रयोनि
जः ॥ इति ब्रह्माण्डपुराणम्। अशु-
चिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरे-

जडम्

त। शुचिरेवमवेन्नित्यमूर्द्धपुण्ड्राङ्गि
तो नरः ॥ ऊर्द्धपुण्ड्रधरो मर्त्याभिय
तेयचकुवचित् । अपाकोपिविमा-
नस्थो ममलोके महीयते । इति ॥
वैदिकातिरिक्त एवास्याधिकारी ॥
यथोक्तं देवीभागवते श्रीनारायणेन
। ऊर्द्धपुण्ड्रं विशूलववस्तुलं चतुरस्र
कम् । अर्द्धचन्द्रादिकं लिङ्गं वेदनिष्ठो
न धारयेत् ॥ जन्मना लब्धजातिस्तु-
वेदपन्थानमाश्रितः । पुण्ड्रान्तरं भ्र-
माद्वापि ललाटे नैव धारयेत् ॥ स्था-
तिकान्त्यादिसिद्ध्यर्थं चापि विष्णवाग
मादिषु । स्थितं पुण्ड्रान्तरं नैव धारये
वैदिको जन इत्यादि ॥ ऊर्द्धश्चासौ
पुण्ड्रश्च ॥

ऊर्द्धम् । अ । ऊर्द्धशब्दार्थः ।

ऊर्द्धमानम् । न । उन्माने ॥ पलादि
शब्दवार्चनपाषाणादिना तुलादावा
रोपितेन येन सुवर्णादेर्गुरुत्वमुन्मी-
यते तदूर्द्धारोपणादूर्द्धमानमिति श-
ब्देन विवक्षितम् । वट्ट घाट इति च य-
स्य भाषा ॥ ऊर्वा दौ ॥ ऊर्द्धावस्थि-
तेन येन मीयते तत् । प्रथमश्च द्विती-
यश्च ऊर्द्धमाने मतौ ममेति महाभा-
ष्योक्तेः । प्रथमद्वितीयौ द्वयसज्द-
प्रचौ ॥

ऊर्द्धमुखम् । न । नक्षत्रविशेषेषु । य-

जर्म्भिः

या । आर्द्रापुष्या धनिष्ठा च प्रताख्या
श्रवणा तथा । रोहिणी च्युत्तरा चैव-
न वै बोर्द्धमुखाः स्मृता इति ॥

ऊर्द्धमूलः । पुं । संसारवृक्षे ॥ ऊर्द्धमु-
त्कृष्टं कारणं कार्योपेक्षया परम-
व्याकृतं मूलमस्येति । अस्ति हि संसा-
रस्य मूलम् । नेदममूलं भविष्यती-
ति श्रुतेः ॥

ऊर्द्धरेताः । पुं । महादेवे । सदाशिवे
॥ मुनिविशेषे । सनकादिषु ॥ भौ-
षे ॥ सन्न्यासिनि ॥ ऊर्द्धरेतो यस्य
सः । न पतति वीर्यं यस्येत्यर्थः ॥

ऊर्द्धलिङ्गः । पुं । महेशे । देवदेवे ।
शिवे ॥

ऊर्द्धलोकः । पुं । दिवि । स्वर्गे ॥

ऊर्द्धस्थः । वि । उपगिस्थिते ॥ ऊर्द्धेति
ष्ठति । छा० । सुपि स्थ इति क ॥

ऊर्द्धस्थितिः । स्त्री । उपगिस्थितौ ॥

ऊर्द्धावर्त्ते ॥ सतु अश्वस्य पृष्ठस्थानम् ॥

ऊर्द्धासितः । पु । तरमुञ्जे ॥ कारवेक्ष्णे
॥ वि । ऊर्द्धोपवेशिते ॥ ऊर्द्धमसि-
तः आसितो वा ॥

जर्म्भिः । पुं । स्त्री । वीच्याम् ॥ प्रकाशे ॥

वेगे ॥ भङ्गे । स्वल्पतरङ्गे ॥ वक्षस-

ङ्गोचरे खायाम् ॥ वेदनायाम् ॥ पी-

डायाम् ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ वृभक्षा

दिषट्सु । वृभक्षाच पिपासा च मा

ऊर्ध्वसी

यस्य मनसः स्मृतौ । शोकमोहौ शरीरस्य जरामृत्यूषडूर्मयद्वयमुक्तेः ॥ ऋच्छति । ऋगतौ । अर्त्तेरुच्चेति मिः । अर्त्तेरुहारादेशः ॥ अश्वगतिविशेषे ॥ यथा । पङ्कीकृताना मस्यानां नमनोन्नमनाकृतिः । अतिवेगसमायुक्ता गतिरुर्मिरुदाहृतेति वैजयन्ती ॥

ऊर्मिका । स्त्री । अङ्गुलीये ॥ वस्त्रभङ्गे ॥ तरङ्गे ॥ उत्कण्ठायाम् ॥ भृङ्गनादे ॥ ऊर्मिरिष । इवेप्रतिकृतावितिकन् । ऊर्मिं प्रकाशं कायति वा । कै० । आतोनुपेतिक० ॥

ऊर्मिमान् । वि । वक्त्रे । अराले । वाँकादतिभाषा ॥ तरङ्गिणि ॥ ऊर्मिरस्यास्ति । मतुप् । यवादिः ॥

ऊर्मिमासी । पुं । समुद्रे । अङ्गुपारे ॥ ऊर्मिणां मालासा अस्ति अस्य । इनिः ॥

ऊर्मिला । स्त्री । सरिति ॥ लङ्गाणभार्यायाम् ॥ काचमालायाम् ॥ ऊर्मिं ल्हाति । आतोनुपेतिकः ॥

ऊर्ध्वरा । स्त्री । उर्वरायाम् नै ॥

ऊर्ध्वसी । स्त्री । नारायणोऽनिर्भयसम्भूता वस्त्रविनीतिहरिवंशप्रसिद्धायां स्वर्गवेश्यायाम् । उर्वश्याम् ॥ ऊरौ उषितेति । वसनि० । ऊर्ध्वसी दीर्घादिर्दन्त्यानापृषोदरादिषु व्यु-

ऊष्मा

त्पादिता ॥

ऊर्ध्वजम् । न । गोमयच्छत्रिकायाम् । शिखीन्धुके ॥

ऊषः । पुं । चारुमृदि ॥ प्रभाते ॥ प्रातःसन्ध्यायाम् ॥ रन्ध्रे ॥ चन्दनाद्रौ ॥ श्रवोविले ॥ ऊषति । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिक० ॥

ऊषकम् । न । ऊषे । स्वार्थे कन् ॥

ऊषणम् । न । मरिचे ॥ पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठ्याम् ॥ पुं । चित्रके ॥ ऊषति । ऊष० बाहुलकात्क्युन् ल्युङ् ॥

ऊषणा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चथे ॥ टाप् ॥

ऊषरः । पुं । चारुभूमौ । ऊषवति ॥ यचबीजमुत्सं न प्ररोहति तस्मिन्नि-त्यर्थः ॥ ऊषोऽस्यस्मिन् । ऊषमुषीतिरः ॥ रेणुकादिनवतीर्थेषु ॥ यथा । रेणुका सूकरः काशी काली कालौ वटेश्वरौ । कालिञ्जरो मङ्गलकालऊषरानवमुक्तिदा इति वराहपुराणम् ॥

ऊषरजम् । न । पांशवलवणे ॥ रोमकनामायस्कान्तभेदे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

ऊषवान् । वि । ऊषरे ॥ मत्तुप् ॥

ऊषा । स्त्री । वाणसुतायाम् ॥

ऊष्मा । पुं । निदाघे ॥ ऊष्माणः शयस-

ऊहः

हाः । ऊष्मावायुस्तत्प्रधाना इत्यर्थः ।
एतच्चसोष्माण इत्यस्य वायुनासहव
र्त्तन्त इत्यर्थ इति प्रातिशाख्यभाष्ये-
स्पष्टम् ॥

ऊष्मा । स्त्री । ऊष्मणि ॥ टावन्तः । ऊ
ष्मया सार्द्धमृक्का पीतिद्विरूपः ॥
ऊहः । पु । अध्याहारे । तर्कः ॥ अपूर्वो
त्प्रेक्षणे इतिजैमिनिः ॥ आगमाः
विरोधिना न्यायेन आगमार्थपरी
क्षणे ॥ परीक्षणञ्च संशय पूर्वपक्षनि
राकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापनम् ।
तदिदं मननमाचक्षते आगमिनः
सा तृतीया सिद्धिः तारतारमुच्यते
। अन्येतुव्याचक्षते । विनोपदेशादि
राग्राग्नवीयाभ्यासवशात् तत्त्वस्य
स्वयं मूहनंयत् सा सिद्धिरुह इति ।
विमर्शात्मकतर्कः ॥ समूहे ॥ असम

ऊहा

वेतार्थकपदव्यागपूर्वकसमवेतार्थ-
कपदसमभिव्याहारकरणे ॥ साका
ङ्गवाक्यस्य पदान्तरेणाकाङ्क्षापूर-
णे ॥ आरोपे ॥ ऊहनम् । ऊहवि-
तर्कः । भावे घञ् ॥

ऊहत्वम् । न । मानसस्त्वव्याप्ये जाति
विशेषे । तर्कवासीत्यनुभवसिद्धे ॥
अन्यथाश्रुतस्यशब्दस्य अन्यथा लि
ङ्गवचनादिभेदेन विपरिणामनमू-
हस्तस्यभावे ॥

ऊहनम् । न । ऊहे ॥

ऊहनी । स्त्री । शोधन्याम् । सम्मार्ज-
न्याम् ॥

ऊहा । स्त्री । अध्याहृतौ ॥ ऊहनम् ।
ऊह० । गुरोश्चक्षुष इत्यप्रत्ययः ।
टाप ॥

कृच्छ्रग

कृः

—००००—

कृ । अ । गर्हणे ॥ वाक्ये ॥ मन्त्रस्तोभ
वचने ॥ कृकारे ॥ स्त्री । देवान्वा
याम् ॥ पुं । स्वर्गे ॥

कृक्क्यम् । न । धने ॥ स्वर्गे ॥ कृच्यते-
कृच्छ्रशब्दे । बाहुलकात् थक् ॥

कृच्चः । पुं । गिरिविशेषे ॥ तापीप
योष्णीनिर्विन्ध्याप्रमुखा कृच्चसम्म-
वाः ॥ भक्तूके ॥ शोणके । श्योनाक
प्रभेदे ॥ पुं । न । नक्षत्रे । भे ॥ मे
षादिराशौ ॥ वि । कृतवेधने ॥
अच्छे ॥ कृषति । कृषीगतौ । कृष
श्विक्कृष्यधिभ्यः किदिति कृषे जातौ
सः । षढोःक्रासि ॥ यद्वा । कृच्छ्रणो-
ति । कृच्छ्रिंसायाम् । अच् ॥

कृच्छ्रगन्ध्रा । स्त्री । कृषिजाङ्गलिक्याम्
। कृषिजाङ्गल इति गौडभाषाप्रसि
द्धायाम् ॥ क्षीरविदार्याम् । महाश्वे
तायाम् ॥ वृद्धदारके । कृगलाव्याम् ।
वीरताड इति गौडभाषा ॥ कृच्छ्रान्
गन्धयति । गन्धग्रहणे । मूलविभुजा
दिस्त्रात्कः ॥ यद्वा । कृच्छ्रोगन्धोऽ
स्याः । कृच्छ्रशब्दस्तद्वन्धसदृशे गौणः ।
कृच्छ्रस्येव गन्धोऽस्याः । समासान्तस्या
निच्यत्वात् उपमानाच्चेति नेकारः ॥

कृक्

कृच्छ्रगन्धिका । स्त्री । क्षीरविदार्याम् ॥

श्वेतभूकृष्णखण्डे ॥ कृच्छ्रगन्धार्थे ॥

कृच्छ्रगन्धैव स्वार्थे कन् ॥

कृच्छ्रगिरिः । पुं । कृच्छ्राभिधे कुलाच
ले ॥

कृच्छ्ररः । पु । कृच्छ्रिजि ॥ न । वारिधा
रायाम् ॥ कृषति । कृषीगतौ । त
न्यधिभ्यां कृषरन् ॥ कृच्छ्ररः कण्टक-
इति वेदभाष्यम् ॥

कृच्छ्रराजः । पुं । जान्मवति ॥ चन्द्रे ॥

कृच्छ्राणां राजा । टच् ॥

कृच्छ्रवान् । पु । नर्मदातीरस्थे पर्वतवि
शेषे ॥ कृच्छ्राः सन्त्यस्मिन् । मतुप् ॥

कृच्छ्रविडम्बी । पुं । नक्षत्रहृत्तके ॥

कृच्छ्रहरीश्वरः । पु । सुश्रीवे ॥

कृच्छ्रेशः । पुं । चन्द्रमसि । सोमे ॥

कृच्छ्रोदः । पु । पर्वतविशेषे ॥

कृच्छ्रदेदः । पुं । देवदैवत्ये कृच्छ्राङ्गणस
मुदाये । कृच्चि ॥

कृच्छ्रदेदाधिपतिः । पुं । गुरौ । वृद्धस्यतौ ॥

यथा । कृच्छ्रदेदाधिपतिर्जीवः सामवे

दाधिपः कुजः । यजुर्वेदाधिपः शुक्रः

शश्विजोऽथर्ववेदराट् । इति ॥

कृक् । स्त्री । नियताक्षरपादयुते देव
दैवत्ये एकविंतिशाखात्मके वेदभा

गे । समानाक्षरपाद्वन्धसमन्विते-

मन्त्रविशेषे ॥ तस्य लक्षणम् । यद्वा

ऋजु.

यथशेन षादव्यवस्थितिः । अस्यार्थः ।
यत्रार्थवशेन एकान्वयित्वेनानुष्टुपा
दिपादस्थितिः । इति जैमिनिः ॥
ऋच्यन्ते स्तूयन्ते देवा अनया । ऋचस्तु
तौ । क्षिप् ॥

ऋचीषम् । न । पिष्टपचनपाचे ॥ ऋच
ति । ऋचशब्दे । बाहुलकात् की
षन् ॥

ऋच्छरा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ ऋच्छति ।
ऋच्छगतीन्द्रियमलयमूर्तिभावेषु ।
ऋच्छेररः ॥

ऋजिमा । पुं । आर्जवे ॥ ऋजोर्भावः ।
इमानि च ॥

ऋजीकः । चि । दुष्टे ॥ तपोधने ॥ अ
जते । ऋजगतिस्थानार्जनोपार्जनेषु
। ऋजेश्चेति ईकन् ॥ यदा । ऋजे
कीकन् । ऋजीक इन्द्रो धूमश्चेति
कौमिदी ॥

ऋजीषम् । न । कटाहिकातन्त्रिकादौ
पिष्टभर्जनपाचे । पिष्टपचने ॥ धने ॥
उद्धृतरसि सोमलतायाः शेषे । एत
च्चमन्त्रभाष्ये स्पष्टम् ॥ नरकविशेषे ॥
अचपिष्टपचन प्रक्षेपः ॥ अर्ज्यते । अ
र्ज्यार्जने । अर्जे ऋजचेति ईषन् ॥

ऋजुः । चि । अवक्त्रे । अजिह्वे । प्रगुणे
। प्राञ्जले । सीधा इति भाषा ॥ ऋज
वेहिब्राह्मणा नेतरे स्वभावतः ॥ अ

ऋज्यञ्

र्जति । ऋर्ज्यर्जने । अजिह्वीति
साधु । अर्जयति गुणान्वा ॥ .

ऋजुकायः । पुं । कश्यपमुनौ ॥ त्रि । अ
वक्त्रशरीरे ॥ ऋजु कायेत्य ॥

ऋज्वः । त्रि । गतिमति । ऋज्वान् इति
मन्त्रे ऋज्वा गतिमन्तोऽन्वायस्येति वे
दभाष्यात् ॥ नायके ॥ अर्जयते अ
र्जयति वा । ऋजगत्यादिषु । ऋजे
न्द्रेति रन् । निपातनानुगाभावः ॥

ऋज्जसानः । पुं । मेघे ॥ ऋज्जते । ऋ
जिभर्जने । ऋज्जिवृधीति असानच्
कित् । वेदभाष्ये तु यौगिकार्थ एव
पुरस्कृतः ॥

ऋजम् । न । अधमर्ग्येनोत्तमर्गात् पुन
र्देयतयास्वीकृत्य गृहीते धने । पर्यु
दचने । उद्धारे । उधार इति भाषा ॥
जले ॥ दुर्गे ॥ दुर्गभूमौ ॥ अर्यते स्म ।
ऋगतौ । क्त । ऋणमाधमर्ग्ये इति
णत्वम् ॥

ऋणचयम् । न । त्रिविधे ऋणविशेषे ॥ य
था । देवानाञ्च पितॄणाञ्च ऋणीणा
ञ्च तथानर । ऋणवान् जायते यस्या
त्तन्मोक्षे प्रयतन्तः सदा ॥ तत्परिशो
धनन्तु । देवानां मन्त्राणो जन्तु र्यज्ञै-
र्भवति मानवः । अल्पवित्तश्च पूजाभि
रुपवासव्रतैस्तथा ॥ आद्वेन प्रजया चै
व पितॄणामन्त्राणो भवेत् । ऋणीणां

कृणादा

ब्रह्मचर्येण श्रुतेन तपसा तथा ॥ इ
तिविष्णुधर्मोत्तरम् ॥

कृणामत्कुणः । पुं । प्रतिभुवि । सम
कृणामार्गणः । पुं । के । जामिन्
जमान इतिचभाषा ॥

कृणामुक्तिः । स्त्री । विगणने । कृणप
रिशोधने । कृणस्य कृणादामुक्तिः ।

कृणमोक्षः । पुं । कृणमुक्तौ ॥

कृणहर्ता । पुं । भौमे ॥ कृणस्यहर्ता ॥

कृणादानम् । न । उत्तमर्गोनाधमर्गा
तत्सखाभधनग्रहणे । व्यवहारविशेषे
॥ तत्सप्तविधम् । यथा । ईदृशम
यंदेयम् १ । ईदृशमदेयम् २ । अ
नेनाधिकारिणादेयम् ३ । अस्मिन्
समये देयम् ४ । अनेनप्रकारेणदेय
म् ५ । इत्यधमर्गोपचविधम् । उत्त
मर्गस्तु दानविधिः ६ । आदानविधि
श्च ७ । इतिषिविधम् । तथाच नार
दः ॥ कृणं देयमदेयञ्च येन यत्र यथा
भवेत् । दानग्रहणधर्माश्च कृणादा
नमितिस्मृतम् ॥ अदेयमितियदुक्तं
तदाहकात्यायनः । नस्त्रीभ्योदास
वालेभ्यः प्रदद्यात् किञ्चिदुदृतम् ।
दातानलभते तत्तुतेभ्योदत्तन्तु त
दसु ॥ तत्रविशेषमाह दृश्यतिः । प
रिपूर्णगृहीत्वा धिं बन्धवा साधुलया
कम् । लेखारूढं साक्षिमहा कृणंद

कृतप

द्या दुनीसदा ॥ इतिविवादार्यवसे
तुः ॥

कृतान्तकः । पु । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

कृणापनोदनम् । न । कृणापनयने ॥

कृणिकः । त्रि । अधमर्ग ॥

कृणी । त्रि । कृणवति । अधमर्ग । क
राग्रस्ते ॥

कृणोग्राहणम् । न । अधमर्गगृहीतार्थ
ग्रहणे ॥

कृतम् । न । ब्राह्मणस्योत्तमवृत्तौ । उ
च्छ्रिते ॥ कृतमुच्छ्रितं ज्ञेयमित्यु
क्तेः ॥ जले ॥ सत्ये ॥ मोक्षे ॥ कर्म
फले ॥ सन्ध्यायांवाचि ॥ यथाशास्त्रे
यथाकर्त्तव्ये बुद्धौ सुपरिनिश्चितेर्षे ॥
अवितथस्वभावे परमार्थभूतवस्तुनि
॥ मानससत्ये ॥ त्रि । दीप्ते ॥ पूजि
ते ॥ अर्थतेस्य कृच्छ्रतिवा । कृतौ
। निष्ठेति गत्वर्थेतिवाऽर्त्तः क्त ॥

कृतजित् । पुं । यच्चविशेषे ॥

कृतधामा । पुं । विष्णौ ॥ कृतं सत्यं धा
म अस्य ॥

कृतपः । पुं । संसारिणिजीवे ॥ कृतं क
र्मफलं पिवति । पा० । कः ॥

कृतपर्णः । पुं । राजर्षिविशेषे ॥ यथा ।
कर्कोटकस्यनागस्य दमयन्त्यानस्य
च । कृतपर्णस्य राजर्षेः कीर्त्तनं क
श्चिनाशन मितिमहाभारतम् ॥

ऋतुः

ऋतम् । ओ । सत्यमित्यर्थे ॥

ऋतम्भरा । स्त्री । प्रज्ञाविशेषे ॥ ऋतं
अत्रमेव विभर्ति नतच विपर्यासग
न्धोप्यस्तीति यौगिक्येवेयं समाख्या ॥
प्रक्षदीपस्य नदीविशेषे ॥

ऋतव्यम् । त्रि । ऋतुदेवताके हविरा
दौ ॥ ऋतुर्देवतास्य । वाय्वृतुपितु
षसेयत् । गुणावादेशौ ॥

ऋतिः । स्त्री । कल्याणे ॥ वर्त्मनि ॥ जु
गुप्सायाम् ॥ स्पर्द्धायाम् ॥ गतौ ॥
अशुभे ॥ ऋगतौ । क्तिन् ॥

ऋतीया । स्त्री । अर्त्तने । जुगुप्सायाम्
॥ ऋतिः सौत्रः । ईयङ्पच्चे । अप्रत्य
यादित्यः । टाप् ॥

ऋतुः । पुं । कालविशेषे ॥ सतु शिशिरा
दिभेदात् षड्विधः । यथा । मासद्वया
त्मकः कालऋतुः प्रोक्तो विचक्षणैरिति
। मलमासे तु मासद्वयात्मक एको मा
सः तेन मासद्वयात्मकत्वमविरुद्धम्

। षष्ठ्या तु दिवसैर्मासः कथितो वाद
रायणैरित्युक्ते ॥ शिशिरः पुष्पसम
यो ग्रीष्मो वर्षाशरद्धिमः । माघादि
मासयुग्मैस्तु ऋतवः षट्क्रमादितः ॥
उत्तरायणमाद्यैस्तैस्त्रिभिः स्याद्वि
षा यनमिति ॥ ऋतूनां व्यत्यये जाते
यदुक्तं तद्विलिख्यते । यद्वा । ग्रीष्मे
ष्वातां विपर्यासे ऋतूनां विपुर्जं भवम्

ऋतुः

। पुष्पफले च विकृते राक्षीमृत्तुं तथा
दिशेदिति ॥ सञ्चिवधेऽपि । कार्त्ति
काग्रहायणपौषमाघाः शीतः १
फाल्गुनचैत्रवैशाखज्येष्ठाः ग्रीष्मः २
आषाढश्रावणभाद्राश्विनाः वर्षाः ३ ॥
द्विविधेऽपि । कार्त्तिकदिषण्मासा
शीतः । १ । वैशाखादिषण्मासाः
ग्रीष्मः । २ । इति स्मृतिः ॥ स्त्रीपुष्पे
आर्त्तवे । रजसि । शोणितदर्शने-
पलक्षिते गर्भधारणयोग्ये स्त्रीणां स
वस्थाविशेषे ॥ ऋतुः स्वाभाविकः स्त्री
णां रात्रयः षोडशस्मृताः चतुर्भिरि
तरैः सार्द्धं महेभिः सदिगर्हितैः ॥
दीप्तौ ॥ सुवीरे ॥ मासे ॥ इयर्त्ति
गच्छति असाधारणं लिङ्गम् । ऋग
तौ । अर्त्तेश्वतुरितितुः । चात्कि
त्वम् । ऋच्छति वा ॥

ऋतुमासः । त्रि । फलितरौ । फले ग्रहौ
। अवन्ध्यष्टादौ ॥ ऋतुः प्राप्तिने-
न ॥

ऋतुमती । स्त्री । रजस्वलायाम् । उद
क्यायाम् ॥ ऋतुरख्यस्याः । मतुप् ।
ङीप् ॥

ऋतुराजः । पुं । वसन्ते ॥ ऋतूनां राजा
। राजाहः सखिभ्यष्टच ॥

ऋतुवृत्तिः । पुं । वर्षे । संवत्सरे ॥ ऋ
तुवृत्तिरस्य ॥

ऋत्विक्

ऋतुसन्धि । पु । ऋतुद्वयसन्धिकाले । ऋत्त्वोरन्यादिसप्ताहयोः ॥ आहवाचवामभट् । ऋत्त्वोरन्यादिसप्ताहादृतुसन्धिरिति स्मृतः । तत्रपूर्वाविधिस्त्याज्य सेवनोपपरोविधिरिति ॥

ऋतुज्ञानम् । न । रजस्वलायाश्चतुर्थी ऋकर्त्तव्येज्ञाने ॥ तत्तत्ज्ञानानन्तरं भर्त्तुं मुखद्रष्टव्यम् । नान्यस्य । भ । सन्निधाने भर्त्तारं मनसि ध्यात्वा सूर्ये वि लोकयेदितिकाशोखण्डम् ॥

ऋते । अ । वर्जने । विना ॥ ऋतीयते । ऋतिः सौचोधातुः । ततः के प्रत्ययः ॥

ऋत्विक् । पुं । पुरोहिते । याजके ॥ ऋतैयजति ऋतुं यजति ऋतुप्रयुक्तो वायजति । रुद्धिरेषा यथा कथञ्चिद्भुत्पाद्या । यजदेवपूजादौ । ऋत्विगादिना किन्नन्तो निपातितः ॥ अग्न्याघेयं पाकयज्ञानग्निष्टोमादिकान्मखान् । यः करोति वृत्तौ यस्य सतस्य त्विगिहोच्यते इति मनु ॥ ते च यज्ञे षोडश भवन्ति । तेषां नामानि यथा । अश्वर्युः १ । प्रस्थाता २ । नेष्टा ३ । उन्नेता ४ । ब्रह्मा ५ । ब्राह्मणा चरंसी ६ । अग्नीध्रः ७ । पोता ८ । उक्ताता ९ । प्रस्तीता १० । प्रतिष्ठ

ऋनामा

र्त्ता ११ । अस्तु ब्राह्मणः १२ । हेता १३ । भैषावरुणः १४ । अच्छावाकः १५ । ग्रावस्तुत् १६ । इति ॥ ऋडम् । न । आवसिते धान्ये । सम्पन्नधान्ये ॥ परिपक्वमर्दितधान्ये ॥ सिद्धान्ते ॥ त्रि । सुसम्पन्ने ॥ ऋध्यति स्म । ऋधुवृद्धौ । क्तः ॥

ऋद्भिः । स्त्री । सम्पद्भौ ॥ देवताविशेषे । पार्वत्याम् ॥ अष्टवर्गान्तर्गतौ षधिविशेषे । लक्ष्याम् । सिद्धौ ॥ अस्याः स्वरूपम् । यथा । ऋद्भिर्दृष्टिश्चकन्दौ द्वौ भवतः कोषयामले । श्वेतलोमान्वितः कन्दोलताजाल सरन्ध्रकः ॥ स एव ऋद्भिर्दृष्टिश्चभेदमप्येतयोर्बुधे । तूलयन्धिसमा ऋद्धिर्वाभावर्त्तफलावसा ॥ वृद्धिस्तु दक्षिणावर्त्तफलाप्रोक्ता महर्षिभिः ॥ ऋद्भिर्वस्त्यात्रिदोषघ्नी शुक्लामधुरागुरुः । प्राणैश्चर्यकरी मूर्च्छारक्तपित्तविनाशिनी ॥ औषधकरणे ऋद्भिर्वृद्धौ स्थाने वाराहीकन्दो बलादा देया ॥ ऋद्भोति । ऋधुवृद्धौ । क्तिच् । यदा करणे क्तिन् ॥

ऋधक् । अ । सन्धे ॥ वियोगे ॥ शीघ्रे ॥ सामीप्ये ॥ लाघवे ॥

ऋनामा । स्त्री । अदितौ । देवमातरि ॥ ऋनाम अस्याः । डाबुभाभ्याम

कृष्णः

न्यतरस्यामितिडाप् ॥

चभू. । पु । देवे । सुरे ॥ कश्चब्दवाच्यः
स्वर्ग, अदितिर्वा । स्वरादिच्चादथ
यम् + लुच् ततो वा भवति इति कश्च
पूर्वाद्भवतेर्मितद्वादिभ्य उपसंख्यान
मितिङु । उपपदसमासः । क्विपि
चभूरपि ॥ ब्रह्मण पुत्रे परमहंसप
रिब्राजके ॥

ऋभुक्षः । पु । वज्र ॥ स्वर्गे ॥ ऋभु-
 देवाः क्षियन्त्यस्मिन् । क्षिनिवासग-
 न्त्यो । अन्येभ्योपीतिङः ॥ इन्द्रे ॥

ऋभुजाः । पु । इन्द्रे । पाकशासने ॥
 ऋभुदेवा क्षियन्ति निवसन्त्यप ।
 चेड । ऋभुक्ष, स्वर्गः । सोऽस्यास्ती
 ति इति । ऋभुजाः पयिवत् ॥ य
 दा । ऋच्छति इत्यर्सीति वा । अर्से
 भुञ्चिनक् प्रत्ययः ॥

ऋषेः । पुं । मृगविशेषे ॥ कच्छति इय
-र्त्तिवा । ऋगतौ । बाहुल्यकात्
फ ॥

अथमः । पुं । ङषे ॥ कर्णारन्ध्रे ॥ कुक्षीर
पुच्छे ॥ उत्तरस्थ. श्रेष्ठे ॥ अद्रिवि-
शेषे ॥ भगवद्वतारविशेषे । आदि
। जने ॥ अयश्चसत्ययुगे, अग्नीध्रसु
तस्यनुभेः पुत्रः । अस्य पुत्रोजजमर
तः ॥ आह्वयस्तः । इदं गरीरं जम
दुर्विभाष्य तत्त्वहिमे हृदयं यत्र धर्मः

कृष्ण

। पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आरादतोहि ॥ तन्त्री
साम्प्रभं प्राहुरार्याइति ॥ तन्त्री
समुत्थितेकगुणित्येतेच सप्तस्वरान्न
गतेद्वितीयस्वरे ॥ अस्योत्पत्तिः ।
नाभिमूलाद्यदावर्णं उत्थित, कुरुते
धनिम् । वृषभस्येव निर्यातिहेल
या ऋषभः स्मृतइतिसङ्गीतदामोद
रः ॥ ऋषति बलीवर्द्धकृतस्वरसादृ
श्यं गच्छति । ऋषी गतौ । ऋषिद
धिभ्यांकिदिच्छभच् । गाबोनर्दन्ति
चर्षभम् ॥ अष्टवर्गात्तर्गतौषधिवि
शेषे । शृङ्ग्याम् । विष गद्याम् । क
कुम्भप्याम् ॥ पश्य गुणान् जीवके
॥ कोलपुच्छे ॥

कृष्णभगजविलसितम् । न । अष्टिसंघ
कषोडशाक्षरवृत्तिप्रभेदे ॥ यथा ।
अविनयैः ॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ १०॥ स्वराङ्गमूष
भगजविलसितम् । यथा । योद्धरि
रुक्मखान खरतरनखशिखरैर्दुर्जय
दैत्यसिंहमुबिकटहृदयतटम् । कि
न्विहचिवमेत दखिलमपहतवतः
कंसनिदेशदृश्य मूषभगजविल सि
तमिति ॥

कृष्णभतर' । वि । मन्त्रशक्तौ भारस्त्रयो
हरि ॥ तनुर्कृष्णः । वास्तोष्वाश्वर्ष
मेभ्यश्चतनुत्त्वद्गतिहरश्च । छीषि ।
कृष्णभतरौ ॥

ऋषिकः

ऋषभध्वजः पुं । चन्द्रमौलौ । स
दाशिवे ॥ ऋषभेष्टपो ध्वजश्चिह्न
मस्य ध्वजे अस्य वा ॥ प्रथमजिने
न्द्रे ॥

ऋषभी । स्त्री । नराकारयोषिति ॥ शू
कशिव्याम् ॥ शिरालायाम् ॥ विध-
वायाम् ॥

ऋषिः । पुं । वेदे ॥ दीधितौ । किरणे
॥ सन्नद्रष्टरि । शास्त्रकृदाचार्ये । स
त्यवाचि । भृगुवशिष्टादिमुने । गो
वप्रवर्त्तके कश्यपभरद्वाजशण्डि-
त्यादौ । सप्तब्रह्मर्षिदेवर्षिमहर्षि
परमर्षयः । काण्डर्षिश्चतुर्षिश्चरा
जर्षिश्चक्रमावरा इतिरत्नकोषः ॥ त
त्रब्रह्मर्षयो वशिष्ठाद्याः १ । देवर्षयः
कणादयः २ । व्यासाद्या महर्षयः ३ ।
भेलाद्याः परमर्षयः ४ । जैमिन्याद्याः
काण्डर्षयः ५ । सुश्रुताद्याः श्रुतर्षयः
६ । ऋतपर्णादयो राजर्षयः ७ । ए
तेपुराणप्रसिद्धाः । इति त्रिकाण्डशे
षः ॥ ऋष्यवस्तुविवेचनसमर्थे । स
व्यासिनि ॥ मन्त्रे ॥ ज्ञानिनि । त
ज्ञाननिष्ठे ॥ ब्रह्मपुत्रे । अवगतप
रमार्थे ॥ ऋषति जानाति पश्यति
सर्वान्मन्त्रान् । ऋषीगतौ । भृगुपथा
वृकिदितीन ॥

ऋषिकः । पुं । ऋषीके ॥

ऋष्यग

ऋषिकुल्या । स्त्री । नदीमात्रे ॥ शुक्ति
मतपादोद्भवायां नद्याम् ॥ ऋषिकु
लहितायाम् ॥ ऋषीणांकुल्या ॥
ऋषिजाङ्गलम् । न । ऋषिजाङ्गलिक्या
म् ॥

ऋषिजाङ्गलिकी । स्त्री । ऋचगन्धाय
म् । ऋषिजाङ्गलवृत्ते ।

ऋषिपुत्रः । पुं । आचार्यविशेषे ॥

ऋषिप्रोक्ता । स्त्री । माषपर्ण्यम् ॥

ऋषियज्ञः । पुं । ब्रह्मयज्ञे । स्वाध्याये ॥

ऋषिसर्गः । पुं । सर्गविशेषे ॥

ऋषीकः । पुं । काव्याद्यृषिपुत्रे ॥

ऋष्टिः । पुं । असौ । खड्गे ॥ उभयतो धा
रेखड्गे ॥ ऋषति । ऋषीगतौ ।
क्तिच् ॥

ऋष्यः । पुं । मृगविशेष ॥ ऋष्योनीला
ण्डको लोके सरोभइतिकीर्तितः
॥ ऋषति । ऋषी । अधन्यादित्वात्-
साधुः ॥

ऋष्यकेतनः । पुं । अनिरुद्धे ॥

ऋष्यकेतुः । पुं । अनिरुद्ध । कामदेवपु
त्रे ॥ कामदेवे ॥ ऋष्योऽसंगः । केतुर-
स्य ॥

ऋष्यगता । स्त्री । ऋष्यप्रोक्तायाम् । अ
तमूल्याम् ॥

ऋष्यगन्धा । स्त्री । ऋषिजाङ्गलिक्याम्
॥ वृद्धदारके ॥

लृ

ऋष्यप्रोक्ता । स्त्री । शतावर्थ्याम् ॥ अति
वलायाम् ॥ शूकशिंथ्याम् ॥ ऋष्यै
र्हृगैः प्रोक्ता । ऋषिभिरप्रोक्तावा ॥

ऋष्यमूकः । पुं । अद्रिविशेषे ॥ ऋष्यमूक
स्तुपम्पाया' पुरस्तात्पुष्पितद्रुमः ।
सुदुःखारोहणानाम शिशुनागाभि
रक्षित ॥ अश्ववालिभयात्सुग्रीवा
दयः पञ्च वानराः स्थिता आसन्नि
तिरामायणम् ॥

ऋष्यशृङ्गः । पुं । विभाण्डकमुते मु-
निविशेषे ॥ अस्य भार्या लोमपादरा
जकन्या शान्ता । इतिरामायणम् ॥

कृ.

कृ । अ । वाक्यारम्भे ॥ रक्षायाम् ॥
कृ । न । वक्षसि ॥ पु । भैरवे ॥ दनुजे
॥ कृकारे ॥ स्त्री । देवान्नायाम् ॥ द
नौ ॥ स्मृतौ ॥ गतौ ॥

लृः

लृ । अ । देवतात्मायाम् ॥ देवमातरि

एकः

॥ भुवि ॥ कुम्भे । पर्वते ॥ मन्त्रस्तोभ
वचने ॥ लृकारे ॥

लृः

लृ । अ । देवनार्याम् ॥ नार्यात्मनि ॥
मातरि ॥ पुं । महादेवे ॥ लृकारे ॥
स्त्री । दैत्यभार्यायाम् ॥ दनुजमा
तरि ॥ कामधेनुमातरि ॥ इत्येका
क्षरकोषः ॥

ए

ए । अ । स्मृतौ ॥ असूयायाम् ॥ अनु
कम्पायाम् ॥ आमन्त्रणे ॥ हूतौ । आ
ह्वाने ॥

एः । पुं । विष्णौ ॥ एकारे ॥

एकः । त्रि । प्रथमसङ्ख्यायाम् ॥ सङ्
ख्येये । यथैकोविप्रः । नतुविप्रस्यैका
॥ एकाकिनि । केवले ॥ एकादाकि
निष् । चासङ्गाये । चात्पक्षेणुक् ॥
श्रेष्ठे ॥ इतरस्मिन् ॥ सत्ये । अदि
तीये । सजातीयविजातीयादिभे
दशून्ये । गुणगुणिभावशून्ये । अनु

एकच

पमे ॥ एकोन्यार्थे प्रधानेच द्विती-
येकेवले तथा । साधारणे समानेऽ-
लोसङ्ख्यायाञ्च प्रयुज्यते ॥ इति ।
इयगतौ । इयभीकापाश्ल्यतिम-
र्चिभ्यःकन्नितिकन् ।

एककः । चि । असहाये । एकाकिनि ।

एकला इतिभाषा ॥ एकादाकिनि-

ञ्चासहाय इत्यच चकारात्पक्षेकन् ॥

एककार्यः । पुं । परस्परस्मारके अन्ते

वासिप्रभृतिगणे ॥ एककार्यमस्य ॥

एककार्यत्वम् । न । सङ्गतिविशेषे । ए

ककार्यकारित्वे ॥

एककालः । चि । अभिन्नस्मये ॥ एकः

कालोयस्य ॥

एककालिकः । चि । समानकालभवे ॥

एककालेभवः । क । ज्ञाद्वज् ॥

एककालीनः । चि । एककालिके ॥

एककुण्डलः । पुं । वल्गुभावे ॥ कुबेरे ॥

एककुण्डलमस्य ॥

एकगम्यः । चि । निर्बिक्लपकचानप्राप्ये ॥

एकगुरुः । पुं । सतीर्थ्य ॥ सतीर्थ्यास्वेक

गुरुवः ॥ एकोगुरुर्येषांते परस्परमे

कगुरवोभवन्ति ॥

एकचक्रम् । न । शुद्धपुर्व्याम् । हरिण

हे ॥ पुं । असुरविशेषे ॥

एकचक्रा । स्त्री । पुरोविशेषे ॥

एकचरः । पुं । हिंस्रपशुविशेषे । गण्ड-

एकत

के ॥ चि । एकाकिचारिणि । सर्पा-

दौ ॥ व्याघ्रादौ ॥ एकश्चासौ चर-

श्च । एक एवचरतिवा । चर० पचा

दृच् ॥ एकचर्या । स्त्री । असहायग

मने ॥

एकचारी । पुं । बुद्धसहचारिणि ॥

एकके ॥

एकचित्तः । चि । अनन्यमनसि ॥ एक

म् अनन्यविषयचित्तं यस्यस्य ॥

एकजटा । स्त्री । उग्रतारायाम् ॥

एकजन्मा । पुं । मण्डलेशे । भयापहे ॥

शूद्रे ॥ एकं जन्मास्य ॥

एकजातिः । पुं । शूद्रे ॥ यथा । ब्राह्म

णः क्षत्रियो वैश्यस्तुयोवर्णाद्विजात

यः । चतुर्थ एकजातिस्तु शूद्रे ना

स्तिपुण्यमितिस्मृतिः ॥ एका जाति

र्जन्मा अस्य ॥

एकजातीयः । चि । तुल्यजातीये ॥ ए

कः प्रकारः । प्रकारवचनेजातीयर् ॥

एकजीववादी । चि । एकश्चैतन्यमेक

यैवाविद्ययावर्द्धं संसरति तदेव कदा

चिन्मुच्यते नास्मादादीनां बन्धमे-

चोक्तः इत्येवंवदनशीले । अयञ्च

वादश्रुतिर्विष्णुतत्त्वान्मुमुक्षुभिर

नुपादेयः ॥

एकतमः । चि । बहुनामधे एकस्मिन्

॥ एकाग्रप्राचामिति उतमच्च । क

एकद

तमो भवतां साधुः ॥

एकतरः । त्रि । द्वयोर्मध्ये एकस्मिन् ॥

एकाग्रप्राचामिति डतरच् । कतरो
भवतोर्देवदत्तः ॥

एकतः । अ । एकस्मात् ॥ तसिन् ॥

एकता । स्त्री । एकत्वे ॥ एकस्यभावः
। तल् ॥

एकतानः । चि । अनन्यवृत्तौ । एकवि
षयासक्तचित्ते । तद्वत्ते ॥ एकतानय
ति । तनुश्रुतुपकरणयो । कर्मण्य
ण् । एकस्तानो विस्तारो स्येति वा ॥

एकतानकः । पुं । एकाग्रे । अनन्यहृद
ये ॥ स्वार्थे कं ॥

एकतालः । पुं । समन्वितलये । नृत्य
गीतवाद्यानां यत्र साम्यं तथेति याव
त् । विच्छेदरहिते ॥ एकः समस्ता
लोमानमस्येति ॥

एकत्र । अ । एकस्मिन् ॥ तल् ॥

एकत्वम् । न । एकतायाम् । अभेदे ।

भेदव्यावर्तके ॥ सायुज्यमुक्तौ ॥ ए

कस्यभावः । तस्यभावस्त्वतस्मा वि-

तित्वः ॥ एकवचने ॥ यथा । एक-

त्वं न प्रयुञ्जीत गुरावात्मनि चेश्वरे इ

ति ॥

एकदंष्ट्रः । पुं । गणेशे । विघ्नराजे ॥ ए

कादंष्ट्रा अस्य ॥

एकदण्डी । पुं । विदिततत्त्वे सञ्ज्ञासि

एकधु

नि ॥ यथा । यदातुविदितं तत्त्वं प्र

रम्भसनातनम् । तदैकदण्डं सङ्गृ

ह्य सोपवीता शिखां त्यजेत् ॥ भौगं

योगासनं योगस्तितिश्चैकान्तशील

ता । निस्पृहत्वं समत्त्वञ्च सप्तैतान्ये

कदण्डिन इति ॥ एकदण्डमस्यास्ति

। इति ॥

एकदन्तः । पु । विनायके । गणेशे ॥

एकोदन्तोऽस्य स्कन्देनोत्पाटितदन्त
त्वात् ॥

एकदा । अ । युगपत् ॥ एकस्मिन् का

ले । सर्वैकान्यकिंयत्तदः कालेदा ॥

एकदृक् । पुं । काके ॥ शम्भौ । महा

देवे ॥ चि । काणे ॥ एकादृक्यस्य ॥

एकदेशः । पुं । अवयवे । प्रतीके ॥ ए

कश्चासौ देशश्च ॥

एकदेशी । पुं । अवयविनि ॥ एकदेश

शब्दोऽवयवेरुद्धः । सोऽस्यास्ति । अ

तश्चि । यद्यपीह एकगोपूर्वादिति

ठञ प्राप्तस्तथापि पूर्वापराधरोत्तर

मेकदेशिनेति निर्देशादिनि ॥

एकदेहः । पुं । चन्द्रजे । बुधग्रहे ॥

एकधा । अ । एकप्रकारे ॥ प्रकारे धा ॥

एकधुरः । त्रि । एकधुरीणे । एकभार-

वाहके गवादैः ॥ एकाचासौधूश्च ।

चक्रपूरिष्यः समासान्तः । परबलि

ज्ञातस्त्रीत्वम् । टाप् । एकधुरां बह

एकप

ति । एकधुरास्तुक्चेतिखस्यस्तुक् ॥
 एकधुरावहः । वि । एकधुरे । एकभा
 रिके ॥ वदति इतिवहः । अच् । ए
 कधुरायावहः ॥

एकधुरीणः । वि । एकधुरे ॥ एकाधूः ।
 पूर्वकालैकेतिसमास' । ऋक्पूर्वित्यः
 । एकधुरा वदति । एकधुरास्तुक्चेति
 चकारेण खस्यानुकर्षणसामर्थ्यात्
 पक्षे अवणम् ॥

एकनटः । पु । कथके । मुख्यनटे । ना
 टकवर्णनकर्त्तरि ॥

एकपक्षः । वि । अनन्यगे ॥ सहाये ॥
 एकः पक्षो यस्य ॥

एकपत्नी । स्त्री । सपत्न्याम् ॥ साध्व्या
 म् ॥ एकः पतिर्यस्या इतिविग्रहे नि-
 र्णयसपत्न्यादिव्यति एकपतिशब्दस्य
 नकारान्तादेशे ऋद्धेभ्य इतिङीप् ॥

एकपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥

एकपदम् । न । तत्काले ॥ पुं । शृङ्गा
 रबन्धविशेषे । तल्लक्षणम् । पादमे
 कं हृदिस्थाप्यद्वितीयं स्तम्भसंस्थित
 म् । स्तनौधृत्वारमेत् कामीबन्धस्वे
 कपदः स्मृत इति ॥

एकपदी । स्त्री । पत्रि ॥ एकः पादोऽस्या

म् । कुम्भपदीषुचेतिनिपातः ॥ यद्वा

। सङ्ख्यासुपूर्वस्येति पादस्यान्तलो-
 पः । पादेन्यतरस्यामितिङीप् । स्वा

एकरु

ज्ञाचेतिङीष्वा । पादः पत् ॥

एकपदे । अ । अकस्मादिच्छर्थे ॥

एकपात् । पुं । शिवे ॥ विष्णौ ॥ एकः
 पादोऽस्य । सङ्ख्यासुपूर्वस्येति अन्त
 लोप' । पादोऽस्येतिश्रुतिः ॥

एकपिङ्गः । पुं । कुवेरे । धनाधिपे ॥ सा
 ख्यं गौरीनिरीक्षणे तत्प्रभावात्
 वामेचक्षुषि नष्टे रुद्रानुनयात् तत्
 पिङ्गिमचिह्नं देव्या दत्तम् । अतएकं
 पिङ्ग मस्य ॥

एकपिङ्गलः । पुं । गुह्यकेश्वरे । कुवेरे
 ॥ एकं पिङ्गलाति । ला० । आतोनु
 पेतिकः ॥

एकभक्तव्रतम् । न । रात्रिभोजनाभाव
 विशिष्टे दिवभोजने ॥ तदुक्तंस्कन्द
 पुराणे ॥ दिनार्द्धसमयेऽतीतेभुज्य
 ते नियमेनयत् । एकभक्तमितिप्रो
 क्तं रात्रौतन्नकदाचनेति ॥

एकमूला । स्त्री । शालपण्याम् ॥ अत
 स्याम् ॥

एकयष्टिका । स्त्री । हारविशेषे । एका व
 स्याम् । एकलङ्घिकाहारइतिभाषा ॥

एकरजः । पुं । भृङ्गराजे । भंगरा । इ
 तिभाषा ॥

एकराड् । पुं । चक्रवर्त्तिनि ॥

एकरूपः । वि । समानाकारे ॥ एकंरु
 पं यस्य सः ॥

एकविं

एकविंशतिः । पुं । स्त्री । ॥ एक एव ऋषति
गच्छति । इन् ॥

एकलः । वि । एकाकिनि । अद्वितीये
॥ इति पद्यावली ॥ अनवयवे ॥

एकलिङ्ग । पुं । कुवेरे । व्यम्बकसखे ॥
न । साधनस्थलविशेषे ॥ तथाचाग
मः । पञ्चक्रोशान्तरे यत्र न लिङ्गान्त
रमीक्ष्यते । तदेकलिङ्गमाख्यातं तत्र
सिद्धिरनुत्तमेति ॥

एकवचनम् । न । येन पदेनैकोऽर्थ उच्य
ते तस्मिन् । एकस्यार्थस्य वचनम् ।
वचः । करणे ल्युट् ॥ कर्मणिषष्ठ्यास
मासः ॥

एकवर्णी । स्त्री । वाद्यप्रभेदे । करता
याम् । कङ्कमाखायाम् ॥

एकवर्षिका । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥
एकवर्षोऽयस्या । एकवर्षेव । कः ।
इत्त्वम् ॥

एकवाद्यः । पुं । डिण्डिमवाद्ये ॥

एकविंशतिः । स्त्री । एकाधिकविंशतौ
॥ यथा । नियुक्तस्तु यथान्यायं यो
मांसं नास्ति मानवः । सप्रेत्य पशुतां
याति सग्नवानेकविंशतिमिति मनः
॥ नैयायिकमते एकविंशतिदुःखा
निपथा । षडिन्द्रियाणि षड्रूपाद
योविषयाः षड्रूपादिज्ञानानि सु
खम् दुःखम् शरीरश्चेति । एकविंश

एकहा

तिदुःखनिवृत्तिर्मुक्तिरिति ॥

एकवीरः । पुं । वृक्षविशेषे । महावीरे
। सङ्गदीरे ॥ द्वैष्टये । कृतवीर्यपि
तरि ॥

एकवृक्षः । पुं । स्थानविशेषे ॥ यथा । च
तुष्कोशान्तरे यत्र न वृक्षान्तरमीक्ष्य
ते । एकवृक्षः सविज्ञेयः इत्यागमः ॥

एकशफः । पुं । अश्वे ॥ एकखुरेजन्तु-
मात्रे ॥ यथा । खरोऽश्वोऽश्वतरोऽगौरः
शरभश्चमरीतथा । एतेचैकशफाः
क्षत्तः शृणु पञ्चनखाभ्यश्च नि ति
श्रीभागवतम् ॥

एकशृङ्गः । पुं । हरौ ॥ एकशृङ्गे पशौ ॥

एकशेषः । पुं । समासप्रभेदे ॥

एकश्रुतिः । स्त्री । उदात्तानुदात्तस्व
रितानामभिभागेनोच्चारणे ॥ एकौ
चासौश्रुतिश्च ॥

एकषष्टिः । स्त्री । सङ्ख्यासङ्ख्येयवि
शेषे ॥ एकाधिकाषष्टिः ॥

एकसर्गः । वि । अनन्यमनसि । एक
ताने । एकाग्रे ॥ एक एकस्मिन्वा स
र्गो निश्चयोऽस्य ।

एकद्वयः । पुं । डमद्वयाद्ये ॥

एकस्थः । वि । एकवस्थिते ॥ एकस्मि
न् तिष्ठति । षा० । कः ॥

एकहायनी । स्त्री । एकाब्दायांगमि ॥
एकहायनोऽयस्याः । दामहायनान्ता

एकाग्र,

इति डीप् ॥

एका । स्त्री । आर्यायाम् । कोट्य्याम् ।
 पार्वत्याम् ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ।
 यथा । एकैवाहं जगत्त्यजेति । एकै
 वशक्तिः परमेश्वरस्य भिन्ना चतुर्धा
 व्यवहारकाले । भोगे भवानी पुरुषे
 षु विष्णुः कोपेषु कालो समरेषु दुर्गे-
 ति च ॥

एकाकी । त्रि । एकके । एकले ॥ एका
 दाकिनिञ्चासहाये ॥

एकाक्षः । पु । काके ॥ त्रि । काणे ॥ ए
 कमक्षि यस्य । षच् ॥

एकाक्षरम् । न । प्रणवे ॥ एकञ्चतदक्ष
 रञ्च ॥

एकाग्रः । त्रि । अनाकुले ॥ विषयान्त
 रय्याच्चित्तचित्ते । एकताने । विक्षेप
 रहिति ॥ एकम् एकस्मिन्वा अग्रम
 स्य । अग्रंपरो गतं ज्ञेयमिति स्वामी ॥
 चित्तस्य चतुर्थ्याम्भूमौ । एकाग्रचि-
 त्ते ॥ एकविषयकधारावाहिकवृत्ति
 समर्थतत्त्वोद्वेगेण तमेगुणकृतत-
 न्नादिहृषण्यभावादात्माकारावृ-
 त्ति साचरजेगुणकृतचाञ्चल्यरूप
 विक्षेपाभावादेकविषयैवेति शुद्धे स
 त्ते भवति चित्तमेकाग्रम् । अस्यां
 भूमौ सम्प्रज्ञातः समाधिः तत्र ध्येया-
 कारावृत्तिरपि भासते ॥

एकाद

एकाग्र्यम् । त्रि । एकाग्रे ॥ एकमग्र्यमस्य ॥

एकाङ्गः । पुं । वृधग्रहे ॥ न । चन्दने ॥
 एकाङ्गीसुगन्धः । पुं । कपूरादीनाङ्गणे
 । सुगन्धगणे ॥

एकात्मा । पुं । परमात्मनि विष्णौ ॥ ए-
 कः केवलोऽद्वितीयश्चासावात्माचेत्ये-
 कात्मा । जीवेश्वरभेदस्य जीवानां-
 परस्परभेदस्य जडतद्भेदस्य च मिथ्या
 त्वात् ॥ ज्ञानं ज्ञेयं तथा ज्ञाता त्रितयं
 भाति मायया । विचार्यमाणे त्रितये
 आत्मैवैकोऽवशिष्यत इति श्रीमहा-
 निर्वाणतन्त्रोक्तेश्च ॥ आत्मनोऽन्यदि
 जानीहि सर्वं यैव चागमादिपुक्ते
 श्च ॥

एकादश । त्रि । एकादशानाम्पूरणे ।
 तस्य पूरणे डट् ॥

एकादशकः । पुं । इन्द्रियाह्वयेगणे ॥

एकादशः । त्रि । एकाधिकदशसङ्ख्या-
 दाम् । ११ ॥ सङ्ख्येये ॥ यथा । ए-
 कादशेन्द्रियाणीति । तत्र । वृद्धीन्द्रि-
 याणि चक्षुः श्रोत्रघ्राणरसनत्वगाख्या-
 नि । वाक्पाणिपादपायूपस्थान् क-
 र्मेन्द्रियाण्यहो ॥ उभयात्मकमत्र
 मनः ॥ मनोधिष्ठितानामेव हि चक्षु-
 रादीनां वागादीनाञ्च स्वस्वविषये
 वृत्तयः । एकादशसु इन्द्रियेषु म-
 ध्ये मन उभयात्मकम् ॥

एकान्त

एकादशद्वारम् । न । शरीराख्येपुरे ॥ ए
कादशद्वाराणि अस्य । सप्तशीर्षगत्या
नि नाभ्यासङ्घावांश्चि चीणि शिरस्ये
कम् । तैरेकादशद्वारभवति शरी-
राख्यम्पुरम् ॥

एकादशी । स्त्री । हरिदिने । हरिवास
रौ ॥ सातु युक्तपचे सूर्यमण्डलात्
चन्द्रमण्डलस्य निर्गमरूपैकादश क
लाक्रियारूपा । कृष्णपचेसूर्यमण्ड-
ले चन्द्रमण्डलस्य प्रवेशरूपैकादशक
लाक्रियारूपा ॥ तच्चजातस्यफलम् ॥
क्रोधोत्कटः क्रेशसहः सुभाषी यागा
दिकर्त्तास्वजनैकभर्त्ता । महामति
देवगुरुप्रियः स्यादेकादशी जोमनु
जातिहृष्टः ॥ एकादशानां पूरणी ।
उडन्तान्डीप ॥

एकाद्विंशतिः । त्रि । एकोनविंशत्याम्
॥ एकेन न विंशतिः । एकादिश्चैकस्य
चादुक् ॥

एकानंशा । स्त्री । पार्वत्याम् ॥

एकान्तम् । न । अत्यन्ते । अतिमात्रे ।
निर्भरे ॥ नियते ॥ क्रियाविशेषण-
त्वेऽस्यक्तीवत्त्वम् । द्रव्यविशेषणेतु-
वाच्यलिङ्गत्वम् ॥ चि । निर्जने । जनै
रेजाक्तीर्ये ॥ एकःअन्तःनिश्चयोऽत्र ।
एकस्मिन्नत्र अन्तःसमाप्तियेस्यवा ॥

एकान्ततः । अ । अर्थः । वारिणि ॥

एकाय

एकान्तवादी । पुं । सप्तपदार्थवादिनि
नास्तिकविशेषे ॥

एकान्ती । त्रि । विष्णुभक्तविशेषे ॥ य
था । एकान्तेनासमो विष्णुर्यस्यादे
षां परायणः । तस्यादेकान्तिनः प्रो
क्तास्तद्भागवत चेतसश्चत्त्यादिगारु-
डे १३१ अध्यायः ॥

एकान्नः । त्रि । एकभक्ते ॥

एकान्नविंशतिः । त्रि । एकोनविंशतौ ॥
एकेन न विंशतिः । नञोविंशत्या स
मासेकृते एकशब्देनसह तृतीयेति
योगविभागात् समासः । अनुनासि
कविकल्पः ॥

एकापारम् । न । तुष्टे' प्रभेदे ॥ सेवा
दयोऽर्जनेपायाः तेचसेवकादीन्
दुःखाकुर्वन्ति । दृष्यदुरीश्वरदाग-
स्यदण्डिदण्डार्हचन्द्रजाम् । वेदना-
भावयन् प्राप्नोति कः सेवासु प्रसज्यते
॥ एवमन्येऽर्जनेपायाः दुःखा इति
विषयोपरमे या वाद्यातुष्टि' सा ए
कापारमुच्यते ॥

एकाब्दा । स्त्री । एकहायन्याङ्गवि ॥ ए
कः । अब्दोयस्याः सा ॥

एकाम्बरम् । न । पुरुषोत्तमक्षेत्रसन्नि
धौ वर्त्तमाने भुवनेश्वरनाम्ना विश्रु
ते परशक्त्याप्रतिष्ठिते पवित्रस्थाने ॥

एकायनः । त्रि । एकाग्रये ॥ एकताने

एकाव

॥ एकमयनमस्य ॥ न । नीतिशास्त्रे ॥
 एकायनगतः । वि । एकाग्रो । एकताने ॥
 एकचतदयनच । एकायनगत' ।
 'एकस्मिन्नयने गतं ज्ञानमस्येति वा ॥
 एकावली । स्त्री । एकयष्टिकाख्ये हारे ॥
 एकपङ्क्त्याम् ॥ अर्थालङ्कारप्रभेदे
 ॥ यथा । गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरे
 कावलीमता । नेचे कर्णान्तविश्रा
 न्ते कर्णौ दोस्तमदोलिनौ ॥ दोस्त
 भौजानुपर्यन्तप्रलम्बनमनोहरौ ।
 जानुनी रत्नमुकुराकारे तस्य हि भू
 भुजः ॥ उत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशे
 षण्णभावः पूर्वपूर्वस्योत्तरोत्तरविशे
 षण्णभावो वा गृहीतमुक्तरीतिः ।
 तथाचः प्रकार उदाहृत' । द्वितीयो
 यथा । द्विकालात्मसमैव यस्य विभु
 ता यस्तत्रविद्योतते यस्यामुष्य सुधी
 भवन्ति किरणाराशेः स यासां मभूत्
 । यस्ततः पित्तमुष सुयोस्य हविषं य
 स्तस्य जीवातवे बोढा यद्गुणमेषम
 न्मथरिपोस्तां पान्तु वोमूर्त्तयः ॥ अ
 पिच । स्थाप्यतेऽप्योद्यतेषापि यथा
 पूर्वपरम्परम् । विशेषणतया यत्रवस्तु
 वैकावलीद्विधा ॥ पूर्वपूर्वप्रतियुज्यो
 त्तरोत्तरस्य वस्तुनेवीक्षयाविशेषण
 भावेन यत् स्थापनं निषेधोवासम्भव
 तिसाद्विधावत्रैकावली भण्यते ।

एकाष्टी

क्रमेणोदाहरणम् । पुराणियस्यां स
 वराङ्गनानि वराङ्गनारूपपुरस्कृता
 ङ्ग्यः । रूपंसमुन्मीलितसद्विलास
 मखं विलासाः कुसुमायुधस्य ॥ नत
 ज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं न गङ्गाजत
 ददलीनघटपदम् । नघटपदे स्त्री
 कलगुञ्जितो न यो न गुञ्जितं तपु ज
 हारयन्मनः ॥ पूर्वत्रपुराणां वराङ्ग-
 नास्तासामङ्गविशेषणमुखेन रूपं त
 स्य विलासास्तेषामप्यस्त्रमित्यमुना
 क्रमेण विशेषणं विधीयते । उत्तरत्र
 प्रतिषेधे ध्येयं योज्यम् ॥ एकाचासौ
 आवलीच ॥

एकाश्रय' । वि । अनन्यगतौ । अनन्य
 गतिके ॥

एकाश्रितगुणः । पुं । एकवृत्तिधर्मो ॥
 यथा । रूपम् १ रसः २ गन्धः ३ स्पर्शः
 ४ एकत्वम् ५ एकपृथक्त्वम् ६
 परिमाणम् ७ परत्त्वम् ८ अपरत्त्व
 म् ९ बुद्धिः १० सुखम् ११ दुःखम्
 १२ इच्छा १३ द्वेषः १४ यत्नः १५
 गुह्यत्वम् १६ द्रवत्वम् १७ स्नेहः
 १८ संस्कारः १९ अदृष्टम् २० शब्दः
 २१ ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

एकाष्टी । पुं । वक्त्रपुष्पे । त्रिविमल्ल्या
 म् ॥ एकमस्थित्वाति । स्त्री । कः ।
 सुषामादिच्चात्पञ्चम् । दीर्घस्त्वम् ॥

एजन

एकाष्टीला । स्त्री । पाठायाम् । वनति

क्तिकौषधौ ॥ टाप् ॥

एकाष्टः । पुं । एकदिने ॥

एकाष्टगमः । चि । एकाष्टगम्यमार्गे ॥

एकाष्टेन गम्यते । कर्त्तृकरणे कृते
तिसमासः ॥

एकाहारः । पुं । एकदिनवृत्त्येकवार

भोजने ॥ यथा । एकाहारः सदा

कार्यो न द्वितीयः कदाचन । पर्य

ङ्कशायिनी नारी विधवा पातयेत् प

तिमिति स्मृतिः ॥ चि । तद्वति ॥

एकीभावः । चि । विवेकानर्हत्वेनावि

शेषतां प्राप्ते ॥

एकीयः । चि । एकपक्षे । सहाये ॥

एकेन्द्रियसंज्ञा । स्त्री । वैराग्यविशेषे । इ

न्द्रियवृत्त्यसमर्थतया पक्षानां कषा

याणामौत्सुक्यमात्रेण मनसि व्यव

स्थाने ॥ अथवा दृष्टानुश्रविकविषय

प्रवृत्तेर्दुःखात्मकत्व बोधेन वहिरि

न्द्रियप्रवृत्ति मजनयन्त्या अपि दृष्ट्या

या औत्सुक्यमात्रेण मनस्यवस्थाने ॥

एकोद्दिष्टम् । न । प्रेतोद्देश्यकश्राद्धे ॥

एकोद्दिष्टविधिकसांवत्सरिके ॥ एक

एव उद्दिश्यते यत्र तत् ॥ एकमुद्दिश्य

यच्छ्राद्धमेकोद्दिष्टं तदुच्यते ॥

एकोशिका । स्त्री । पाठायामौषधौ ॥

एजनम् । न । कम्पने ॥ पुं । वहिः श्वा

एगाः

से ॥ १५ । कम्पदे ॥

एङः । पुं । लेषे ॥ चि । वधिरे ॥ इङ

ति । इङस्वमे । घञ् । उङयोरे-

क्यम् ॥ यद्वा । आसर्वतः ईङ्यते । ई

ङस्तुतौ । घञ् । अन्वा ॥

एङकः । पुं । वनच्छगले ॥ एङकस्य प

लं ज्ञेयं मेघामिषसमं गुणैः ॥ पृथुशृ

ङ्गे मेघे । मेढ्रे । उरभे ॥ इङति । एङ

यतिवा । इङस्वमन्त्रेपणयोः । ऋण

। उङयोरेकता ॥

एङका । स्त्री । मेघायाम् ॥ अजादिभ्या

ङाप् । चिपकादिभ्यान्नेत्यम् ॥

एङगजः । पुं । दद्रुमे । चक्रमर्दके ॥ ए

ङो मेघ एव गजो यस्य भञ्जकत्वात्

॥ यद्वा । एङनम् । इङक्षेपे स्वमे

च । घञ् । उङयोरेकता । एङे स्वमे

गजति । गजमदेशन्देच । अङ् ॥

एङमूकः । चि । बाक्श्रुतिवर्जिते ॥ श

ठे ॥ एङो वधिरश्वसौ मूकश्च ॥

एङुकम् । न । एङुके ॥

एङुकम् । न । अन्तर्न्यस्तर्कीकसे कुण्डो

॥ ईङ्यते । ईङस्तुतौ । उङकादय-

श्चेतिसाधु ॥

एङोकम् । न । एङुके ॥ इतिद्विरूपको

षः ॥

एगाः । पुं । कृष्णवर्णे मृगे । हरिण

जातिविशेषे ॥ अस्यर्मासगुणाः । ए

एतन.

यः कषायो मधुरः पित्ताहृक्कफवात
हृत् । सङ्ग्राही रोचनो बल्यो ज्वरप्र
शमनः स्मृत इति ॥ अपिच । एणो
निलकफध्वंसी किञ्चित् पित्तकरो ल
घुः । उष्णो ग्राही रसे स्वादु बल्यो
ज्वरहरः स्मृत इति ॥ एति । बाहुल्य
काशः ॥

एणकः । पुं । एणो ॥ स्वार्थेकः ॥

एणतिलकः । पु । चन्द्रमसि ॥ एणस्ति
लकमिव यस्य ॥

एणभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

एणी । स्त्री । मृग्याम् ॥ एणस्य स्त्री ।
पुंयोगादितिङीष् ॥

एणीनयना । स्त्री । मृगाच्याम् ॥ ए-
य्याः नयने इव नयने यस्यः । ए-
णीनयने केलीकलहे प्रेयान् वदकिं
किं नो कुर्वते । धन्या रमणी सर्वं
सहते दुःखं सुखवत् स्वान्ते मनुते ॥
एतः । पुं । कर्बुरवर्ण्ये ॥ त्रि । आगते ॥
कर्बुरवर्ण्ययुक्ते ॥ एति वर्णान् । इण् ०
। इतिस्मृतिश्चामिदमिदं लूपधूर्विभ्य
स्तन्निति एतेस्तन् ॥

एतद् । चि । आसन्नवद्विस्थे । पुरोवर्त्ति
वाचके सर्वनामनि ॥ एति इण् ० ।
एतेस्तुट्चेत्यदिः ॥ नित्यापरोक्ष-
आत्मनि ॥

एतनः । पुं । निश्वासे ॥

एधः

एतर्हि । अ । सम्प्रति । इदानीम् ॥ अ
स्मिन्काले । इदमेतर्हि ल । एतेतौ
रथोः ॥

एतश्च । पु । द्विजोत्तमे । ब्राह्मणे ॥ ए
ति । इण् ० । इणस्तश्च न्तश्चमुना
विति तश्चन् ॥

एतशाः । पुं । ब्राह्मणे ॥ एति । इण् ०
। इणस्तश्च न्नितितश्चमुन् ॥ अस्त्वस
न्त्येति दीर्घः । एतश्चै । एतश्चः ॥
एता । स्त्री । आगतायाम् ॥ कर्बुरवर्णा
याम् ॥ वर्णादनुदात्तात् तोपधात्
तोनेति पाञ्चिकोऽङीव तत् सन्नियो
गशिष्टस्तकारस्य नकारादेशश्च न ॥

एतावान् । त्रि । एतत्परिमाणविशिष्टे
॥ एतत् परिमाणमस्य । यत्तदेते-
भ्यः परिमाणेव तुप् । आसर्वनाम् ॥
एतावान् साङ्ख्ययोगाभ्यां स्वधर्म
परिनिष्ठया । जन्मलाभः परः पुंसा
मन्ते नारायणस्मृतिः ॥

एधः । पुं । इन्धने । ईधन इति भाषा ॥
इधतेऽनेनाग्निः । जिहन्धीदीप्तौ ।
हलश्चेति करणे घञ् । अवोदैधौ-
झप्रश्चयश्चिश्चया इति घञिनलो
योगुणश्च निपातितः ॥

एधतुः । पुं । पुरुषे ॥ अयौ ॥ एधते ।
एध ० । एधिवद्योश्चतुः ॥

एधः । न । वल्लिसन्दीपनार्थे काष्ठे ।

एरण्डः

समिधि । इन्धने ॥ एधतेऽनेन । ए
ध० । असुन् ॥

एधा । स्त्री । समृद्धौ ॥ एधनम् । एध०
। गुरोश्चेत्य् । टाप् ॥

एधितः । वि । प्रवृद्धे । वर्द्धिते ॥ एधते
गच्छेयेति क्तः ॥

एकः । न । पापे ॥ अपराधे ॥ एतिग
च्छति प्रायश्चित्तेन । इय आगसी
त्यसुन नुडागमश्च ॥

एनी । स्त्री । एतायाम् ॥ अवपाचिको
डीप् तकारस्य नकारादेशश्च ॥

एरका । स्त्री । निर्ग्रन्थितृणविशेषे । ए
रकागुन्द्रमूलाश्च शिन्वी गुन्द्रा शरी
तिचेति नामान्तराणि । पटेला इति
भाषा ॥ एरका शिशिरा वृष्या चक्षु
ष्या वातकोपिनी । मूत्रकृच्छ्राशरी
दाहपित्तशोषितनाशनी ॥

एरङ्गः । पुं । अरङ्गा रङ्गा इति गौडेषु
प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । एरङ्गो मधुरः
स्निग्धो विष्टम्भी शीतलो गुरुरिति-
चास्यगुणाः ।

एरण्डः । पुं । अरण्ड इति भाषाप्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । उरुबुके ॥ अस्यगुणा
यथा । एरण्डयुग्मं मधुर मुष्णं गुरु
विनाशयेत् । शूलशोथकटीवस्ति-
शिरः पीडोदरज्वरान् ॥ ब्रध्नश्वास
केफानाहकासकुष्ठाममारुतानिति ।

एरण्ड

एरण्डयुग्मम् शुक्लरक्तैरण्डौ ॥ एर

ण्डपत्रं वातघ्नं कफकृमिविनाशनम् ।

मूत्रकृच्छ्रहरश्चापि पित्तरक्तप्रकोप

णम् ॥ वातार्थग्रदलं गुल्मवस्तिशूल

हरम्परम् । कफवातकृमीन् हन्ति

वृद्धिसप्तविधामपि ॥ एरण्डफलम-

त्युष्णं गुल्मशूलानिलापहम् । यकृत

प्रीहोदराशोभं कटुकं दीपन परम्

॥ तद्वन्मज्जा च विड्भेदी वातश्लेष्मो

दरापहः इति ॥ क्वाथेऽस्य मूलसंग्रा

ह्यमित्याहुरपरेजनाः ॥ आ ईरय

ति वायुम् । ईरगतौ कम्पने च । वा

हुलकादण्डश्च ॥

एरण्डकः । पुं । एरण्डे ॥ स्वार्थे कः ॥

एरण्डतैलम् । न । एरण्डस्य स्नेहे ॥

स्नेहे तैलश्च ॥ गुणा यथा । एरण्डतै

लं तीक्ष्णोष्णं दीपनं पिच्छलं गुरु-

। वृष्यं त्वच्यं वयःस्थायि मेधाकान्ति

वलप्रदम् ॥ कषायानुरसं हृच्छं यो

निशुक्रविशोधनम् । विश्वं स्वादुरस

पाके सति कटुकं सरम् ॥ विषमज्व

रहृद्रोगपृष्ठगुह्यादिशूलहृत् । हन्ति

वातोदरानाहगुल्माष्टीलाकटिग्रहा

न् ॥ वातशोषितविड्वन्ध्रध्मशोधा

मविद्रधीन् ॥ आमवातगजेन्द्रस्य श

रीरवनचारिणः । एकएव निहन्ताय

मेरण्डस्नेहकेशरीति ॥

एलवा

एरण्डपत्रिका । स्त्री । दन्तोदये ॥

एरण्डफलम् । न । रेडो इति प्रसिद्धे ए
रण्डस्य फले । एरण्डे ॥ एरण्डं को
मलं ग्राह्यं फलं तत्रेण स्वेदितम् । पा
चितं कटुतैलेन हिङ्गुनाति सुवासि
तम् ॥ कफानिलहरं दृष्यं हृ चमु-
ष्णञ्च पित्तलम् । अग्निसञ्जननं रुच्यं
गुरुपाकेति पिच्छिलम् ॥

एरण्डफला । स्त्री । लघुदन्त्याम् ॥

एरण्डा । स्त्री । } पिप्पल्याम् ॥ इति
एरण्डी । स्त्री । }
शब्दचन्द्रिका ॥

एर्वाकः । पुं । कर्कटोपमेदे । लोमशा
याम् । इस्तिदन्तफलायाम् ॥ आर्द्र-
रसम् । ईरणं सम्पदादिच्चात् कृष्ण-
। एरं हयोति वारयति वा । दृष्णं ।
बाहुलकादुष्णम् ॥

एलकः । पुं । मेघे ॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

एलकः । पुं । मत्स्यविशेषे । गौडभाषायां
रायकडा रायखाँडा एलाङ्गा इति
च ख्याते ॥ एलङ्गो मधुरो वृष्यः
सङ्गाद्धी कफघातहा । मेघाग्निपुष्टि
क्षीरीच शीतलोगुरुवैच ॥ श्लेष्म-
प्रसादनः प्रोक्तो निर्घण्टे राजपूर्वके ॥

एलवालुकम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे
। वालुके । ऐलेये । लालुका इति गौ-
डभाषा ॥ एलति । इलप्रेरणे । पचा

एलवालु

द्यच् । टाप । एलाइव वलते । वलप्रा-
णने । बाहुलकादुष्णम् । स्वार्थे कन् ।
ड्यापोरिति ह्रस्वः ॥

एला । स्त्री । इलायचीति भाषासिद्धा
यां बहुलगन्धायाम् । ऐन्द्रायाम् ॥
सा द्विविधा । सूक्ष्मास्थूलेति भेदा-
त् ॥ सूक्ष्मोपकुम्बिका तुल्याको
रङ्गी त्रिपुटा त्रुटि रिच्यादिनाम
भिः प्रसिद्धा ॥ स्थूला तु । वृष्णी-
का चन्द्रवालाच निष्कुटिर्वहुला त-
थेच्यादिभिः ख्याता ॥ अस्यागुणास्तु
सूक्ष्मैलायां स्थूलैलायाञ्च द्रष्टव्याः ॥
एलयति । इलप्रेरणे । पचाद्यच् ।
टाप ॥

एलापत्रः । पुं । नामविशेषे ॥

एलापर्णी । स्त्री । सुवहायाम् । रा-
जायाम् । युक्तसायाम् । काँटाभा-
मरुली एलानी इति गौडभाषा ॥
एलायाइव पर्णान्यस्याः । पाककर्णेति
डीष् ॥

एलावालुकम् । न । ऐलेये । एलवालु-
के ॥ ह्रस्वाभावः प्रक्रियापूर्ववत् ॥

एलीका । स्त्री । सूक्ष्मैलायाम् ॥

एलवालु । न । एलवालुके ॥ एलवालु क-
टुकं पाके कषायं शीतलं लघु । इ-
न्ति कण्डूव्रणच्छर्दिदृक्कासारुचिह-
द्रुजः ॥ वलासविषपित्तास्त्रकुष्ठमूत्र-

एवम्

गदकृमीन् ॥

एव । अ । औपम्ये ॥ अनवकृतौ । अ
नियोगे ॥ वाक्यपरणे ॥ अवधारणे ॥
चारनियोगे ॥ विनिग्रहे ॥ एवका
रस्त्रिविधः । विशेष्यसङ्गतः । विशेषण
सङ्गतः । क्रियासङ्गतश्चेति । तत्र विशे
ष्यसङ्गतस्यैवकारस्य अन्ययोगव्यव
च्छेदोऽर्थः । पार्थिव धनुर्दुरइत्या
दौ विशेषणे धनुर्दुरे पार्थिवयोगव्य
वच्छेदबोधात् । धनुर्दुरपदस्योत्कृष्ट
धनुर्दुरेलाचणिकत्वात् तथैवतात्प
र्यात् । पार्थिवयोगस्तादात्म्यम् ॥
विशेषणसङ्गतस्यैवकारस्या योगव्यव
च्छेदोऽर्थः । शङ्खः पाण्डुर एवेत्यादौ
विशेष्ये शङ्खे पाण्डुरत्वा योगव्यवच्छे
दबोधात् ॥ क्रियासङ्गतस्यैवकारस्य
चात्यन्तायोगव्यवच्छेदोऽर्थः । सम
वाभिप्रायके नीलंसरोजं भवत्येवे
त्त्वादायन्वयितावच्छेदकसरोजत्वं
सामानाधिकरण्येन सरोजनील
भवनकर्तृत्वात्यन्ताऽयोगव्यवच्छेद
बोधादिति सम्प्रदायः ॥ परिभवे ॥
ईषदर्थे ॥ अयनम् । इण् शीभ्यां वन् ॥

एव । चि । गन्तरि । गमनकर्त्तरि ॥ ए
ति । इण् । इण् शीभ्यां वन् ॥

एवम् । अ । उपमायाम् । सादृश्ये । व
त् । वो । यथा । तथा । इवेत्यस्य

एष्टव्य

पर्याया ॥ यथा । अग्निरेव विप्रः ।
अग्निरिवेत्यर्थः ॥ इदप्रकारे । इ
त्यम् ॥ यथा । एवं वादिनि विप्रर्षी
। अवधारणे । यथा । एवमेतत् ॥ अ
ङ्गीकारे ॥ अर्थप्रप्ते ॥ परकृतौ ॥ पृ
च्छायाम् ॥

एषण । पु । लौहमयेवाणे ॥

एषणा । स्त्री । इच्छायाम् । पुत्रलोक
वित्तकामनासु ॥ न कश्चिदन्यः सं
सारउक्तादख्येषणात्रयात् ॥ इषेल्यु
टि टाप् ॥

एषणिका । स्त्री । एषणायाम् । नगरा
चाम् । स्वर्णकारादीनांतुलायाम् ।
नित्ति इति गौडभाषा । कांटा इति
देशभाषा ॥ इष्यतेऽनया । इषगतौ ।
ल्युट् । स्वार्थे कः । टाविच्चे ॥

एषणी । स्त्री । एषणिकायाम् ॥ ब्रह्ममा
गानुसारिण्याम् । ब्रह्मबेधशलाका
याम् । वेलकार इति गौडभाषाप्रसि
द्धायाम् ॥ चेतनाभिदि । इष्यतेन
या । इषग० । ल्युट् । गौरादिष् एष
णः करणइति ङीष् ॥

एषितव्यः । चि । अन्तेष्टव्ये ॥ एषितुं यो
ग्यः । तव्यः ॥

एष्टव्यः । चि । एषितव्य ॥ यथा । एष्ट
व्या वहवः पुत्रा यद्ये कोपि गयां व्रजे
त् । यजेत वाश्वमेधेन नीलं वाष्टप

ऐकान्यं

मुत्सृतेदिति ॥

येः

ऐ । अ । हृतौ । आह्वाने ॥ स्मृतौ ॥
आमन्त्रणे ॥ शोचने ॥ ऐकारे ॥

ऐ । पुं । महेश्वरे ॥

ऐकधम् । अ । एकधार्थे ॥ एकाद्वोध
मुजन्यतरस्यामिति धा प्रत्ययस्य थ
मुञ् ॥

ऐकभाव्यम् । न । एकभावत्वे ॥ ब्राह्म-
णादिच्चात् ष्यञ् ॥

ऐकरस्यम् । न । सामरस्ये ॥ रकरसस्य
भावः । ष्यञ् ॥

ऐकागारिकः । चि । चैरे । तस्करे ॥
एकमसहायमगारं प्रयोजनमस्य ।
ऐकागारिकट् चैर इति इकट् वृद्धि
श्च निपातनात् ॥ स्त्रियां टित्त्वान् डी
पि । ऐकागारिकी ॥

ऐकाग्र । चि । एकताने ॥ एकाग्रत्
स्वार्थे ऽण् ॥

ऐकात्म्यम् । नभे ऐक्ये ॥ एकात्मनो भा
वः । ष्यञ् ॥

ऐकान्तिकः । चि । अव्यभिचारिणि । सा
धनानन्तरमवश्यभाविनि ॥

ऐकान्तिकः । पु । एकापपाठेच्छात्रे ॥
वस्याध्ययने प्रवृत्तस्य परीक्षाकाले

ऐस्वाक

विपरीतोच्चारणरूपं खलितमेकं-
जातसोनेनोच्यते । एकमन्यद्वृत्तम
स्य । कर्म । ध्यनेद्वृत्तमिति ठक् । ए
कमन्यदिति विगृह्य तद्वितार्थ इति
समासः । ततश्च । एवं दैयन्यिकः
चैयन्यिक ॥

ऐकाहिकः । त्रि । एकाहनिष्पन्ने ॥ पुं ।
एकदिनानन्तरभवे ज्वरे ॥ दिनेदि
ने एककाले समागतज्वरे ॥ समुद्रस्यो
त्तरे तीरे द्विविदे नामवानरः । ऐ
काहिकज्वरं हन्ति तस्य नामानुकी-
र्त्तिनात् ॥ एकाहेभवः । ठक् ॥

ऐक्यम् । न । अभेदे । एकात्मभावे ।
एकत्वे व्यतिरेकाभावे ॥ भावे ष्यञ् ॥

ऐश्वर्यम् । न । मोरटे । इक्षोर्मूरे ॥
इक्षोरिदम् । अण् ॥ त्रि । इक्षोर्वि
कारे । गुडादौ ॥ तदप्यवे ॥ वि
त्वादण् ॥

ऐस्वाकः । पुं । स्वर्यवश्यम् ॥ इस्वाको
रपत्यम् । जनपदशब्दात् च चियाद्
ञ् । बहुत्वलुक् । इस्वाकूणां दुरामे
र्थत्वदधीना हसिदुय इति प्रयोगः ॥
इस्वाकूषु जनपदेषु भवः । कोपधाद
ण् । अस्य बहुत्वेऽपि नलुक् । ऐस्वाकेषु
च मैथिलेषु च फलन्त्यस्माकमद्याशि
ष इति मुरारिः ॥ दाण्डिनायनेत्यु
कारलोपः ॥

ऐनस

ऐन्द्री

ऐङ्गुदम् । न । इङ्गुदीवृक्षस्यफले ।

हिगोटा इतिभाषा ॥ इङ्गुद्याइदम् ।

। प्रक्षरदिभ्योणविधेर्नाणोलुक् ॥

ऐङ्गुविड । पुं । ऐलविले । कुवेरे ॥

ऐङ्गुकम् । न । ऐङ्गुके । सास्थिकुडो ॥

स्वार्थे ऽण् ॥

ऐणम् । त्रि । ऐणस्य चर्मादौ ॥ ऐणस्य

अवयवो विकारो वा । प्राणिरजता

दिभ्योञ् ॥

ऐणिकः । त्रि । ऐणहन्तरि ॥

ऐण्येयम् । त्रि । ऐणीस्त्रगादौ ॥ ऐण्या

मृग्याविकारोऽयवो वा ऐण्याठञ् ॥

स्त्रीणारतिवन्धविशेषे ॥

ऐतरेय । पुं । ऋग्वेदोपनिषदि । त

क्षाखायाम् ॥ त्रि । इतराया अप

त्ये ॥

ऐतरेयी । पुं । ऋग्वेदीयशाखाविशेषा

ध्यायिनि ॥

ऐतिह्यम् । न । इतिह्य । पारम्पर्योप

देशे ॥ तेषानिर्दिष्टप्रवक्तृकं पारम्प

र्यप्रवादमात्रम् इतिह्य ऊचुर्दृष्टा इ-

ति ऐतिह्यम् । यथेह वटे यच्च प्र-

तिवसतीति । इतिहेति निपातस

मुदायः उपदेशपारम्पर्ये । तदे

व । अनन्तार्थस्येतिह्यभेषजाज्यम् ॥

यद्वा चतुर्वर्णी । आट् । स्वार्थे ष्यञ् ॥

ऐनसः । पुं । ऐनसि ॥ स्वार्थिकः प्रज्ञा

द्यण् ॥

ऐन्दवम् । न । मृगशिरोनक्षत्रे ॥ त्रि ।

इन्दुसम्बन्धिनि ॥ इन्दोरिदम् । त-

स्येदमिच्छण् ॥

ऐन्दवी । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ डीप् ॥

ऐन्द्र । पु । अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ दै

वसर्गान्तरे ॥ त्रि । शक्रसम्बन्धिनि

॥ इन्द्रस्यायम् । तस्येदमिच्छण् ॥ न ।

ज्येष्ठानक्षत्रे ॥ मूलविशेषे । वनार्द्र

कायाम् ॥ इन्द्रदेवताकेहविरादौ ॥

इन्द्रोदेवतास्य । सास्यदेवतेत्यण् ॥

ऐन्द्रजालिकः । पु । मायाकारके । मा

याविनि ॥ इन्द्रजालेन चरति । च

रतीतिठञ् ॥

ऐन्द्रलुप्तिकः । त्रि । केशम्ररोगविशिष्टे

। खल्लीटे । गञ्जा इतिभाषा ॥

ऐन्द्रि । पुं । जयन्ते । इन्द्रपुत्रेण । काके

॥ अर्जुने ॥ वालिवानरे ॥ अपत्येथे

इञ् ॥

ऐन्द्रियकम् । त्रि । प्रत्यक्षे । इन्द्रियमा

द्ये । इन्द्रियविषये ॥ इन्द्रियेणा ऽ

नुभूयते । कुलालादिस्त्वादुञ् ॥ १

ऐन्द्री । स्त्री । शय्याम् ॥ दुर्ग्याम् ॥

अलक्ष्म्याम् ॥ एलायाम् ॥ इन्द्रबाह

य्याम् । राखालसप्ता इतिगौडभा

षा । इन्द्रायण इतिभाषा ॥ प्राच्यान्दि

शि ॥ इन्द्रस्येयम् । तस्येदमिच्छण् ॥

ऐराव

टिड्डेतिडीप् ॥

ऐभी । स्त्री । हस्तिघोषायाम् ॥

ऐर । पुं । मण्डे ॥ इराअन्नम् तन्मयः ॥

न । ऐरंमदीयंसर इतिश्रुतिप्रसिद्धे
मण्डेन पूर्णे मदकरे ब्रह्मलोकस्थे स
रसि ॥

ऐरखडम् । न । ऐरखडस्यफले ॥

ऐराकः । पुं । खुरासानमध्येच्छेदे
शविशेषे ॥ तन्मध्ये चोत्तरे देवि ऐ
राकः परिकीर्तितः । तन्मध्ये खुरा
सानमध्ये इति तन्त्रशास्त्रम् ॥ऐरावणः । पुं । अभ्रमातङ्गे । ऐरावते
। इन्द्रगजे ॥ इरया उदकेन वणति-
। वणशब्दे पञ्चाक्षच् । इरावण एव ।
स्वार्थे प्रज्ञाशब्दः ॥ यद्वा इरा सुरा
वनमुदर्कयस्मिन् । पूर्वपदादितिश
स्त्वम् । इरावणे भवः । तत्रभव इ-
त्यण् ॥ऐरावतः । पुं । नारङ्गे ॥ लकुचद्रुमे ॥
नागभेदे ॥ पञ्चमात्रस्य प्रथमे ।ऽऽप्र
भेदे ॥ शक्रद्विपे । अभ्रमुवल्लभे ।
चतुर्हन्तगजे ॥ इराउदकानि सन्त्य
स्मिन् । मतुप् । इरावान् समुद्रः ।
इरावत्यब्धौ भवः तत्रभवइत्यण् ॥
इरावत्या विद्युत इवायंवा । तस्येद
मित्यण् ॥ न । महेन्द्रस्य कजुदी
र्घशरासने ॥

ऐशानी

ऐरावती । स्त्री । वटपचीवृक्षे ॥ विद्यु

ति ॥ विद्युद्भेदे ॥ इराआपः सन्त्यस्य
इरावान् मेघः । तस्येयम् । तस्येद
मित्यण् । डीप् । ऐरावतेनैकदि-
क् । तेनैकदिगित्यण्वा ॥ उत्तर-
मार्गेनक्षत्रविशेषाणां संज्ञाविशेषे ॥
यथा । पुष्याश्लेषा तथादिच्यावीषी
चैरावतीस्मृतेति ॥

ऐरिणम् । न । पांशवलवणे ॥

ऐरेयम् । न । मद्यविशेषे ॥ चि । कुजे
॥ इराया अपत्यम् । स्त्रीभ्योक् ॥ऐलः । पुं । चन्द्रवंशीये पुरुषसि नृ
पे ॥ इलाया अपत्यम् । अण् ॥ऐलवालुकम् । न । ऐलेये । वालुके ।
हरिवालुके । गन्धद्रव्यमिदम् ए-
लवालुकमेव । स्वार्थेऽण् ॥

ऐलविल । पु । कुनेरे । पुण्यजनेश्वरे ॥

इलविलाया अपत्यम् । इडविला-
यावा अपत्यमिति विग्रहे । ऐडविलो
पि । अष्टद्व्याभ्योनदीत्यण् ॥ उल्लयो
रेकत्वस्मरणादैडविलोपि । इडवि
डा अस्तिमातृत्वेन अस्येति विग्रहे
ज्योत्स्नादिच्चादणि ऐडविडोपि ॥ऐलेयम् । न । १ । बवालुकनामगन्धद्रव्ये
॥ इलाया अपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥ऐशानी । स्त्री । ईशदिशि । ईशानको
शे ॥ ईशानस्येयम् । अण् डीप् ॥

ऐहलौ

ऐश्वरम् । न । अघटनघटनाचातुर्ये ॥
त्रि ॥ ईश्वरसम्बन्धिनि ॥ ईश्वरस्येद
म् । अण् ॥

ऐश्वरी । स्त्री । ईश्वरसम्बन्धिन्याशक्तौ ॥
ऐश्वर्यम् । न । विभूतौ । अणिमाद्यष्ट
सिद्धिषु ॥ सात्त्विकोबुद्धिधर्मऐश्वर्यम्
। यतोऽणिमालघिमामहिमाप्राप्ति
प्राकाम्यवशित्वेशित्वकामावसायि-
त्त्वानां प्रादुर्भावः । ऐश्वर्या दविघा
त इच्छाया भवति । ईश्वरोहि यदेवे
च्छतितत्करोति ॥ सम्पत्तौ ॥ निय
न्तृत्वे ॥ ईश्वरस्यभावः । गुणवचने
तिष्ठन् ॥

ऐषमठ । अ । वर्त्तमानवत्सरे । ऐसौ ई
भिभाषा ॥ अस्मिन् संवत्सरे । सद्यः
अतर्क्यैषमस्ति इदमदृशं सम
सद्यः प्रत्ययश्च संवत्सरे निपात्यते ॥
ऐषमस्तनः । चि । ऐषमोभवे ॥ ऐषमो
ह्यः श्वसेन्यतरस्यामिति शैषिकेष्व
र्थेषु पक्षेऽनुबुलौ ॥

ऐषमस्त्यः । चि । ऐषमस्तने । ऐषमो
भवे जाते इत्यव्ययेषु ॥ ऐषमोह्य
सिति पक्षे ण्यप् ॥

ऐहलौकिकम् । न । धने ॥ चि । इह
लोकोपयेगिनि ॥ यथा । ऐहलौ
किकमीदृक्ते मांसशोणितवद्भनम् ।
पारलौकिककार्येषु प्रसुसामृशना-

ओकः

स्तिका इति महाभारते पावकाध्य
यनम् ॥ इहलोकेभवम् । अध्यात्मा
देष्टनिष्ठते ॥

ऐहिकः । चि । इहलोकभवे प्रतिपन्न
शरीरसम्बन्धिनि सूक्ष्मचन्दनवनि-
तागृहचेत्रपशुभृत्यादिविषयजन्य-
सुखदुःखादिस्वरूपेभोगे ॥ इहभव
म् । कालादृक् ॥

ओः

—+—

ओ । अ । सम्बोधने ॥ आह्वाने ॥ अ
रण्ये ॥ अनुकम्पायाम् ॥ ओकारे ॥
ओः । पुं । ब्रह्मणि ॥ इत्येकाचरको-
षः ॥

ओकः । पुं । शकुन्ते ॥ दृषले ॥ उचेरि
गुपधलक्षणेके गुणः कुत्त्वञ्च ओकञ्च
चः के इति निपात्यते ॥

ओकणः । पुं । } केशकीटे । यूकायाम्
ओकणिः । पुं । } । जू इति भाषा ॥

ओकः । न । पुं । आश्रयमात्रे ॥ गृहे
। मन्दिरे ॥ उच्यते समवैत्यत्र । उ-
चसमवाये । अमुन् । गुणः । न्यङ्
कादित्वात् कुत्त्वम् ॥

श्रीङ्कारः

श्रीङ्कारः । पुं । प्रवाहे । जलस्य बेगे ॥ वृन्दे । सङ्घाते ॥ परम्परायाम् ॥
 उपदेशे ॥ काखाख्यायां तुष्टौ ॥ यथा । प्रवज्यापिनसद्यो निर्वाणदेति सै
 व कालपरिपाकमपेक्ष्य सिद्धिं ते वि-
 धास्यति अलमुत्तमतया तवेत्युप-
 देशे या आत्मात्मिका तुष्टि साकाला-
 ख्या श्रीङ्कार उच्यते ॥ द्रुतवृत्त्ये ॥ नृ-
 त्यङ्गुत्पलक्षणं गीतवाद्ययोः ॥ श्री-
 चनम् । उचः । घञ् । पृषोदरादि-
 त्वात् घः ॥ वहति वा । वहः । पचा-
 द्यच् । न्यङ्कादिस्त्वात् साधुः ॥ य-
 द्वा । आकृष्टतेऽनेन । ऊहः । हल-
 श्चेति घञ् ॥

श्रीङ्कारः । पुं । प्रणवे । वेदितव्ये ब्रह्म-
 णि वेदनसाधने ॥ अवति । अवरक्ष-
 णादौ । अवतेष्टिलोपश्चेति मन् ।
 मनप्रत्ययस्यैवायं टिलोपो न तु प्र-
 कृते । अन्यथाडिदित्येव ब्रूयात् ।
 ज्वरत्त्वरेच्छूट् । गुणः । वषट्कार-
 इति लिङ्गात् समुदायादपिकार प्र-
 त्ययः ॥ अत्राहापस्तम्ब ॥ श्रीङ्का-
 रः स्वर्गद्वारं तद्ब्रह्म ऽध्येष्यमा-
 ण एतदादि प्रतिपद्येत विकथां चा-
 न्याङ्कुत्वा एवं लौकिक्यावाचाव्या-
 वर्त्तते इति ॥ लौकिक्यावाचाव्याव-
 र्त्तते तयामिश्रितं न भवतीत्यर्थः ॥

श्रीजः

श्रीङ्कारा । स्त्री । वृद्धशक्तिविशेषे । ता-
 रायाम् ॥

श्रीजः । पुं । विषमसङ्ख्यायाम् ॥ श्री-
 जेनौजससमः पादे ॥ इति भरता-
 दयः ॥

श्रीजतिथिः । पुं । विषमतिथौ ॥

श्रीजः । न । दीप्तौ ॥ अवष्टम्भे ॥ प्र-
 काशे ॥ प्राणवले । निजवले । सा-
 मर्थ्ये ॥ प्रथमतः तीयपञ्चमसप्तम-
 नवमैकादशराशिषु ॥ धातुतेजसि
 ॥ शस्त्रादिकौशले ॥ चानेन्द्रियाणां
 पाटवे ॥ काव्यगुणे गौडीरीत्याम्
 ॥ तल्लक्षणम् । बहुसमाससंयुक्त-
 वर्णपदाङ्गम्बरः । यथा श्रीजः प्रसाद-
 माधुर्यगुणतितयभेदतः । गौणवैद-
 र्भपाञ्चाशीरीत्यः परितोऽस्ति ॥
 ॥ श्रीजसमासभूयस्त्वं मांसलं पदङ्ग-
 म्बरम् ॥ तस्योदाहरणं यथा । गङ्गो-
 त्तुङ्गतरङ्गसङ्गतजटाजूटाग्रजाग्रत्फ-
 णिस्फूर्जत्फूत्कृतिभीति सम्भृतचम-
 त्कारस्फुरत्सम्भ्रमा । आनन्दाम्बु-
 वापिकां विदधती चित्तं गिरीशप्र-
 भो स्त्वां पायान्नवसङ्गमे भगवती ल-
 ज्जावती पार्वतीति ॥ रसदिस्सधा-
 तुसारभागजधातुविशेषे ॥ यथा ।
 हृदि तिष्ठति यच्छुद्धं रक्त मीषत्स-
 पीतकम् । श्रीजशरीरे सङ्घातं त-

❖❖❖

❖❖❖

ओडपु

नाशानाश मृच्छति ॥ भ्रमरैःफल
पुष्पेभ्यो यथासम्प्रियतेमधु । तद
दोजशशरीरेभ्योधातुःसम्प्रियतेन
णामिति वैद्यकशास्त्रम् ॥ उज्जत्त-
नेन । उज्जआर्जवे । उज्जेर्बलेवलो
पञ्चेत्यसुन् ॥

ओजिष्ठ । त्रि । ओजस्विनि ॥ सारत
मे ॥ उभयत्र विन्यन्ता दोजस्विशब्दा
दिष्ठन् । विन्मतेर्लुंगिति लुक् टि
लोपश्च ॥

ओडवः । पु । पञ्चस्वरयुक्तरागे ॥ सतु
क् प वर्जितः । ष ग म ध नि युक्तः ।
यथा मङ्गारादयः ॥ इतिसङ्गीतदा
मोदरः ॥

ओडिका । स्त्री । उडिधान् इति गौडभा
षामसिद्धे धान्यविशेषे । नीवारे ॥

ओडी । पुं । ओडिका धान्ये ॥

ओड् । पुं । जवापुष्पे ॥ जवापुष्प वृक्षे
॥ अने ॥ आप्रुषदुनस्ति । उन्दी ।
स्फायितश्चीतिरक् । बाहुलकाद-
स्य डत्वम् ॥

ओड्राः । पुं । भूमि । उडीसा इति प्र-
सिद्धे नीवृक्षविशेषे ॥

ओड्रपुष्पम् । न । ओडर गुडहर इ-
ति प्रसिद्धायां जवायाम् । जवावृक्षे ॥
ओड्रं पुष्प मस्य । ओड्रपुष्पकुसुम-
प्रियेन्बिके इति हरानन्दः ॥

ओम्

ओड्राख्या । स्त्री । जवावृक्षे ॥

ओतः । त्रि । पटेदीर्घतन्तौ ॥ अन्तर्था
सौ ॥

ओतुः । पुं । स्त्री । विडाले ॥ अवति-
विष्ठाम् आखुभ्योगृह्णवा । अवरक्ष-
णादौ । सितनीतितुन् । ज्वरस्वरे
त्थूठ् । गुणः ॥

ओतुमदः । पुं । मार्जारघर्मे ॥

ओदनः । पु । न । अने । भक्ते । भात
इति भाषा ॥ उनस्ति । उन्दी० उ
न्देर्नलोपश्चेति युच् ॥ यद्वा ऊर्द्धते-
ऽनेन । ऊर्द्धक्रीडायाम् । करणे
ल्युट् । पृषोदरादिः ॥

ओदनपाकी । स्त्री । ओषधिविशेषे ।
नीलकिण्ट्याम् ॥ पाककर्णेति-
डीष् ॥

ओदनाह्वा । स्त्री । महासमझायाम् ॥

ओदनिका । स्त्री । महासमझायाम् ॥
वलायाम् ॥

ओदनी । स्त्री । वलायाम् ॥

ओम् । पुं । उन्दने ॥ उन्दी० । औ-
णादिके मन् प्रत्यये । अबोदैषौम्
प्रश्नश्चिह्नमथवा इति नलोपो गुणश्च
निपातितः ॥

ओम् । अ । उपक्रमे ॥ प्रणवे ॥ अम्भु
पगमे । अनुमतौ ॥ अपाकृतौ । अ
स्वीकारे ॥ मङ्गले । शुभे ॥ वेद्ये

❖❖❖

❖❖❖

ओषधी

हृषिकेदनसाधने ॥ अवति । अव-
रक्षणादौ । अवतेष्टिलो पश्चेतिम-
न् । मनएवटिलोपः । अ त्वरेत्यु-
ट् । गुणः ॥

ओषः । पुं । अर्शोमे । शूरणे । कन्दे ॥
त्रि । आर्द्रे । गीला भीजा इतिच
भाषा ॥

ओल्लः । पुं । ओले । शूरणे ॥ ग्राम्यक-
न्दस्तुदोषलः ॥ त्रि । आर्द्रे । आला
गीला इतिचभाषा ॥

ओषः । पुं । द० ह० प्रोषे । प्रोषे ॥ ओ-
षणम् । उग्र० । घञ् ॥

ओषणः । पुं । कटुरसे । भाल इति-
भाषा ॥

ओषणी । स्त्री । पुण्या इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे शाकविशेषे ॥

ओषधिः । स्त्री । कलपाकान्ते कदल्या-
दौ । ब्रीहियवादौ ॥ जातिमात्रवि-
वक्षायानोपवेशब्दस्य प्रयोगो भव-
ति ॥ ओषः ऋषः दीतिर्वाधीयते
अ । उधाञ् ० । कर्मण्यधिकरणेचे-
ति किः ॥

ओषधिप्रस्यः । पुं । हिमालयस्य न-
गरविशेषे ॥

ओषधी । स्त्री । कलपाकान्ते ब्रीहिय-
वादौ ॥ विप्रत्ययान्तात् कृदिकारा-
दितिङीष् ॥ जातिमात्रविवक्षायाम्

ओष्ठः

मस्य प्रयोगो भवति । ओषध्यः प-
ञ्चधाख्याता लतागुल्माश्चशाखिनः ।
पादपाः प्रसराश्चेति तेषां वक्ष्यामि
लक्षणम् ॥ गुडूच्याद्यालताः प्रोक्ताः
गुल्माः पर्पटकादयः । आम्नाद्याः शा-
खिनोच्चेया वटाश्चत्यादि पादपाः ॥
कण्टकार्यादिकाः सर्वाः प्रसरा इति
कीर्त्तिताः

ओषधीपतिः । पुं । इन्दौ । चन्द्रमसि
॥ ओषधीनांपतिः ॥

ओषधीशः । पुं । ग्लावि । चन्द्रे ॥ ओ-
षधीना मीशः ॥ कर्पूरे ॥

ओष्ठः । पुं । दशनवाससि । रदनच्छ-
दे । ऊपरला ह्ठाठ इतिभाषा ॥ अ-
धरे । नीचला ओष्ठ ह्ठाठ इतिच
भाषा ॥ उष्यते उष्णाहारेण । उष०
। उषिकुषीतिथन् ॥

ओष्ठपुष्पः । पुं । वन्धूकपुष्पवृक्षे ॥

ओष्ठरोगः । पुं । आस्यरोगान्तर्गतौष्ठ-
भवव्याधौ ॥ विशेषोस्यनिदाने ॥

ओष्ठी । स्त्री । विम्बफले । कंदूरी इ-
तिभाषा ॥

ओष्ठोपमफला । स्त्री । विम्बिकायाम्
। कंदूरी इतिभाषा ॥ ओष्ठोपमा-
नि फलानियस्याः ॥

ओष्ठयः । पुं । ओष्ठभवेवर्णे ॥ त्रि ।
ओष्ठहिते ॥ ओष्ठेभवः । शरीराव-

औचक

यथाश्चेति यत् ॥ औष्ठयोर्हितः । श
रीरावयवाद्यत् ॥

औष्णम् । चि । ईषदुष्णे ॥ आउष्णम् ॥

—औः—

—०००००—

औ । अ । आह्वाने ॥ सम्बोधने ॥ वि
रोधे ॥ निर्णये ॥ शूद्राणां प्रणवे ॥
यथा । चतुर्दशस्वरो यो सौ सेतुरौ
कारसंज्ञितः । सच्चानुस्वारनादाभ्यां
शूद्राणां सेतुरुच्यते इतिकालिका
पुराणम् ॥ औकारे ॥

औः । पुं । अनन्ते ॥ निस्वने ॥ स्त्री ।
विश्वम्भरायाम् ॥

औक्थिकः । पुं । उक्थाध्ययनकर्त्तरि ॥
उक्थमधीते वेदवा । क्रतूक्थादी
ति ठक् ॥

औक्थिकम् । न । औक्थिकानां धर्म
॥ तेषामान्नायेपि ॥ छन्दोगीक्थिके
ति श्यः ॥

औक्षम् । न । वृषसमूहे ॥ उक्षां स
मूहः तस्य समूह इत्यञ् । औक्ष
मनपत्य इति ठिलोपः ॥ अपत्येतु ।
औक्षणः । षपूर्वहने न्यलोपः ॥

औक्षकम् । न । उक्षां समूहे । वृ

औत्तरे

षट्ठन्दे ॥ गोत्रोच्चोष्टेति-बुञ् ॥

औख्यम् । चि । स्थालीपक्वे ऽन्नादौ ।

पिठरपक्वे ॥ उख्य मेव स्वाय ध्यञ् ॥

औचिती । स्त्री । औचित्ये ॥ सत्ये

॥ उचितस्य भावः । ब्राह्मणादित्वा-

त् ध्यञ् । डीष् । कलसहितस्यिति

यलोपः ॥

औचित्यम् । न । उचितत्वे । योग्य

त्वे ॥ सत्ये ॥ उचितस्य भावः ।

ब्राह्मणादेराकृतिगणत्वात् ध्यञ् ॥

औजसिकः । पुं । शूरे ॥ औजसा वर्त्त

ते । औजस्यहोमसावर्त्तत इति-

ठक् ॥

औद्रः । पुं । औद्रदेशोद्भवे औदै

चचिये पश्चाद्वाङ्मयादर्शनेन क्रिया

लोपादिनाच शूद्रस्वमापक्वे दस्युप-

दवाचे ॥ चि । औद्रदेशजे ॥

औत्कर्ष्यम् । न । उत्कर्षतायाम् ॥ भा

वे ब्राह्मणादित्वात् ध्यञ् ॥

औत्तरपथिकः । चि । उत्तरपथेनाह-

ते ॥ तेनगच्छति उत्तरपथेनाहत

श्चेति ठञ् ॥

औत्तरपदिकः । चि । उत्तरपदग्राहि

णि ॥ उत्तरपदं गृह्णाति । ठक् ॥

औत्तराहः । चि । उत्तरस्थिर्न जातः भ

वः तत आगतोवा ॥ उत्तरादाहञ् ॥

औत्तरेयः । पुं । परीक्षितृपतेः ॥ उत्त

औदार्य

रायाः अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ॥

औत्तानपादिः । पुं । ध्रुवे । स्वायम्भुव
मनोःपौत्रे ॥ उत्तानपादस्यापत्यम्
। इज् ॥

औत्सर्गिकः । वि । उत्सर्गार्हः ॥ सामा
न्यविधिकत्सर्गः । उत्सर्गमर्हति ।
ठज् ॥ सामान्यत्वे ॥

औत्सुक्यम् । न । उत्कण्ठायाम् ॥ उत्सु
कस्य कर्मभावोवा । प्यञ् ॥

औदनिकः । वि । रूपकारे ॥ औदनं
शिल्पमस्य । शिल्पमिति ठञ् ॥

औदमेयिः । पुं । उदमेयस्यापत्ये ॥
अतइज् ॥

औदमेयी । स्त्री । उदमेयजातौ ॥ इज्
न्नात् इतोमनुष्यजातेरिति ङीष् ॥

औदरिकः । वि । उदरमात्रपूरके ।
आद्यूने । पेटार्थी इतिभाषा ॥ अत्य
न्तबुभुक्षिते । बुभुक्षयात्यन्तपीडिते
॥ उदरे प्रसितः । उदरादुगाद्यूनइ
तिठक् ॥

औदश्वितम् । न । अर्धजलयुक्ते घोले
॥ वि । उदश्विति संस्कृते ॥ उदश्वि
तोन्यतरस्यामिति पञ्चोऽण् ॥

औदश्वित्कः । पुं । औदश्विते ॥ उदश्वि
ति संस्कृतम् । उदश्वितोन्यतरस्या
मिति ठक् । इसुसुक्तान्तात्कः ॥

औदार्यम् । न । उदारतायाम् ॥ उदा

औदाल

रस्यभावः । गुणवचनेति प्यञ् ॥

औदासीन्यम् । न । शुभाशुभयोरुपे
क्षायाम् ॥ ताटस्थे ॥ उदासीनस्यभा
वः । प्यञ् ॥

औदास्यम् । न । अकर्तृत्वे ॥ वैराग्ये ।
अनुरागादिशून्यतायाम् ॥ मनोयो
गाभावे ॥

औदुम्बरः । पुं । आह्वदेवे । यमे ॥ न ।
कुष्ठरोगप्रभेदे ॥ तस्यलक्षणम् । ह
ग्दाहरागकण्डूभिः परीतं रोमपि
ञ्जरम् । उदुम्बरफलाभास कुष्ठमौदु
म्बरं वदेदिति ॥ ताम्रे ॥ उदुम्बरमे
व । प्रज्ञाद्यय ॥ यज्ञाङ्गशाखिनः फ
लादौ ॥ फलमौदुम्बरं बाल मन्त्रत
क्रेणसाधितम् । विसवारभृते सा पे
पाचितं सैन्धवान्वितम् ॥ शीतं कषा
यं मधुरं रक्तपित्तप्रणाशनम् । मूत्र
कृच्छ्रहरं सम्यग् विवन्धाध्मानकार
कम् ॥ उदुम्बरस्या वयवोविकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योऽञ् ॥ चि
। ताम्रजे पात्रादौ ॥

औज्ञात्रम् । न । सामवेदविहिते उज्ञा
तुः कर्मणि भावेच ॥

औदालकम् । न । वल्मीककीटसं
भृते मधुनि ॥ प्रायोवल्मीकमध्य-
स्थाः कपिलाः स्वल्पकीटकाः । कु
र्वन्तिकपिलं स्वल्पतत् स्यादौदाल-

औपग

कंसधु ॥ औद्दालकं रुचिकरं स्वयं
कुष्ठविषापहम् । कषायमुष्णमस्त्रे-
ष्व कटुपाकश्चपित्तकृत् ॥

औद्दालकि । पुं । गौतमे ॥ उद्दाल-
कस्यापत्यम् । अतइज् ॥ आरु-
णी ॥

औद्दुत्त्यम् । न । अविनीतभावे ॥ उ-
द्दुत्तस्य भावः । ष्यञ् ॥

औद्भिज्जम् । न । पाशवलवणे ॥

औद्भिदम् । न । रेह इति प्रसिद्धे पां-
शुलवणे ॥ औद्भिदं पांशुलवणं य-
ज्जातंभूमितः स्वयम् । चारंगुरु क-
टु किण्ठं श्लेष्मलंवातनाशनम् ॥ भौ-
मस्य पानोयस्य प्रभेदे ॥ यथा । वि-
दार्य भूमिं निम्ना यन्महत्याधारया
स्रवेत । तत्तोयमौद्भिदं नाम वद-
न्तीति महर्षयः ॥ औद्भिदंवारि पि-
त्तघ्न मविदाह्यतिशीतलम् । प्रीणनं
मधुरं वल्यमीषदातकरं लघु इति ॥

औद्वाहिकम् । न । उद्वाहसम्बन्धिधना-
दैः ॥ भार्याप्राप्तिकाले लब्धे भार्याध-
ने ॥ तद्भातभिरविभाज्यम् । यथाह
धाम्नवल्लभः । पितृद्रव्याविनाशेन य-
दन्यत् स्वयमर्जयेत् । भैत्रमौद्वाहिक-
ञ्चैव दायादानां न तद्भवेदिति ॥

औपगवः । पुं । उपगवपत्ये ॥ उपगौर-
पत्यम् । तस्यापत्यमित्यर्थः ॥ उप-

औपच्छ

समोपे गौ र्यस्य इति उपगुर्गोपः ।

लक्षणायाः तत्पुरोहितोऽपि । यथा-
ह हागीतः । यंवर्यं याजयेद्यस्तु सत-
द्वर्गस्त्वमामुयात् । सदोवर्षेण वर्षे
श्चेत्येवमेवाग्नीङ्गुः ॥ तथाच ल-
क्षणाया वाह्यगोप्यपगुपदवाच्यः ।
तस्या पत्यौपगवः ॥ इति श्रीधर-
स्वामिनः ॥

औपगवकम् । न । औपगवानां समू-
हे ॥ गोत्रोच्चोष्टेतिबुञ् ॥

औपचारिकः । त्रि । उपचारार्थे ॥ वि-
नयादिच्चात् स्वार्थेठक् ॥

औपच्छन्दसिकम् । न । वैतालीयच्छ-
न्दोविशेषे ॥ तत्रैवान्ते ऽधिकेगुरौ
स्यादैपच्छन्दसिकं कवीन्द्रहृदमि-
तिलक्षणम् ॥ यथा । आतन्वानं सु-
रारिकान्ता स्वौपच्छन्दसिकं हृदावि-
नोदम् । कंसं योनिर्जघानदेवो व-
न्दे तं जगतां स्थितिदधानमिति ॥ पु-
ष्पिनाग्राभिर्धकेचिदैपच्छन्दसिजं
विदुः ॥ अन्यच्च । विषमे ससजा गुरु-
समेचेत स्मरयाञ्छन्दसिकं तदैप-
पूर्वम् । यथा । स्मरगागमयो वपु-
स्त्वमिस्त्रा परितस्ताररवेरसत्थान-
वश्यम् । प्रियमापदिवापिको किले-
खी परितस्ताररवेरसत्थवश्यमि-
ति ॥

औपव

औपवेयम् । न । उपघौ । रथाङ्गे ॥

छदिरुपधीतिस्वार्थे ढञ् ॥

औपनिधिकम् । न । उपनिधौ । प्री-
त्याभोगार्थमर्पिते द्रव्ये ॥

औपनिषद् । त्रि । श्रुतिवेद्ये परमा-
त्मनि ॥ उपनिषदा दृश्यते गृह्यते
वा । उपनिषदो व्याख्यान स्तत्रभवे-
वा । शेषइति अण्क्वगयनादिभ्यश्च
ति वा । अण् ॥

औपनिषदम्न्यः । पुं । भर्तृप्रपञ्चे ॥
अयं वेदान्तैकदेशी ॥ त्रि । अन्यत्र ॥

औपनीविकम् । त्रि । नीविसमीपे व्या-
वृते ॥ भवार्थे उपजानूपकर्णनीवे-
ष्टक ।

औपमन्यवः । पुं । प्राचीनशास्त्रार्थैः ॥

उपमन्योर्गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥

औपम्यम् । न । अनुहारे । उपमाया-
म् । साम्ये ॥ उपमैव । चतुर्वर्णादि-
ज्ञातव्यञ् ॥

औपयिकः । त्रि । उपयुक्ते ॥ न्यायागत-
वस्तुनि । लभ्ये ॥ उपावन्त्यनेन । अ-
यगतौ । हलश्चेति घञ् ॥ उपायएव
। उपायो ह्रस्वश्चेति ठक् ह्रस्वश्च ॥

औपरोधिकः । पुं । पीलुदण्डे । पैलवे
॥ त्रि । उपरोधसम्बन्धिनि ॥

औपवस्तम् । न । उपवासे ॥ उपवस्त-
मेव । प्रचाद्यञ् ॥

औरभि

औपवस्तम् । न । उपवासे । भोजना-

ऽभावे ॥ उपवसति । टच् । उपवस्तु-
रिदं कर्म । तस्येदमिच्छन् । माघा-
न्मधुमसूरांश्चवर्जये दौपवस्तुक-
मिति स्मृतिः ॥

औपसर्गिकः । पुं । सन्निपातरोगविशे-
षे ॥ तस्य लक्षणम् । कफोनुलोमवा-
तेन यदि पित्तानुगो भवेत् । स्वेदश्चै-
त्यादिभिर्जुष्ट स्तदाभवति मानवः ॥
प्रतिलोमः पुनस्तेन स्वासृष्यमाया-
तिततच्छणात् । औपसर्गिकएवान्य-
सन्निपातउदाहृत इति ॥ त्रि । उप-
सर्गसम्बन्धिनि ॥

औपस्थ्यम् । न । उपस्थेन्द्रियसुखे ॥

औपानद्यः । पुं । मुखे ॥ न । चर्मणि ॥
उपानहे अयम् । ऋषभोपानहे-
र्ज्यः ॥

औमीनम् । त्रि । उम्ये ॥ उमानाम्भ-
नं चेषम् । विभाषातिस्त्रमाघोमे-
ति पक्षे खञ् ॥

औरगम् । न । फणिमे ॥ त्रि । सर्पस-
म्बन्धिवस्तुनि ॥ उरगस्येदम् । अण् ॥

औरभ्रः । पुं । कन्बले । रक्षके ॥ उर-
भ्रस्य इदम् । अण् ॥

औरभ्रकम् । न । मेषदन्ते ॥ उरभ्राणां
समूहः । गोत्रोद्योष्टोरभ्रेति बुञ् ॥

औरभ्रिकः । त्रि । मेषजीवने ॥

और्ध्वः

औरसः । पुं । स्त्री । उरस्ये । स्वात्मजे ।

ऊढसवर्णार्या जनितामत्ये ॥ यथा ।

सवर्णया संस्कृतायां स्वयमुत्पादये
त्तुयम् । औरसं तं विजानीयात्

पुत्रप्रथमकल्पितमिति ॥ उरसानि
र्मितः । उरसोऽण् चेत्यण् ॥

औरसिकः । चि । उर इवेत्यर्थे ॥ अङ्गु
ष्ठ्यादिभ्यष्ठक् ॥

और्ध्वदैहिकम् । चि । और्ध्वदैहिके ॥
केचिदस्यानुश्रुतिकादिषु पाठं ने
च्छन्ति ॥

और्ध्वदैहिकम् । चि । प्रेतकर्मणि । प्रे
तदाने । प्रेतमुद्दिश्य मरणदिनमार
भ्यः सपिण्डीकरणपर्यन्तं प्रत्यहं
दीयमाने जलपिण्डादौ । मृतार्थं
तद्देहदानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदैहिकम्
॥ देहादूर्ध्वः ऊर्ध्वदैहः । राजदन्ता-
दिः । ऊर्ध्वदैहभवम् । अध्यात्मादि
त्वाङ्गु । अनुश्रुतिकादिच्चादुभय
पदद्वयम् ॥

और्ध्वस्रोतसिकः । चि । शैवे ॥ इति चि
काण्डशेषः ॥

और्ध्वः । पुं । वाडवानले ॥ सतुभूगोल
स्य दक्षिणसीमा । तत्र सर्वे नरकाः
दैत्याश्च वसन्ति ॥ पञ्चप्रवरान्तर्गत
मुनिभेदे ॥ उर्वस्य मुनेरपत्यम् । क
प्यण् । गोत्रापत्ये विदाङ्गु ॥ न ।

औषध

पांशवस्तवणे ॥

और्वरः । चि । भौमे । रजसि ॥

और्वश्रेयः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

औलूकम् । न । पेचकसमूहे ॥ उलू
कानां समूहः । खण्डिकादिच्चाङ्गु ॥

औलूक्यः । पुं । वैशेषिके । वैशेषिक
दर्शनाभिज्ञे ॥

औशनसम् । न । शास्त्रविशेषे । वि-
चित्रनिर्माणप्रतिपादके शिल्पशा
स्त्रे ॥ उशनसा प्रोक्तम् । तेन प्रोक्तमि
त्यण् ॥ उपपुराणविशेषे ॥

औशिजः । पुं । उशिजि ॥ स्वार्थिकः-
प्रज्ञाद्यण् ॥

औशीरम् । न । शयनासने ॥ शयनं-
स्वापः शय्या वा । आसनम्पोठादि ।
स्वापपोठयोः समुदितयोरियं सं-
ज्ञा ॥ चामरे ॥ दण्डे ॥ पुं । चामरद
ण्डे ॥ चि । उशीरजे ॥ उश्यते । व
शकान्तौ । वशः किदिति ईरन् । प्र
ज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । उशीरस्येदम् । त
स्येदमित्यण् ॥

औषधम् । न । रोगनाशकद्रव्ये । भे
षजे । जायौ । अगदे ॥ सर्वे । प्राणि
भिर्भुज्यमाने औषधिप्रभवेऽन्ते ॥
रोगहृत्त्वेन द्रव्यमात्रविवक्षाया मौ
षधशब्दप्रयोगः । तेन हृततैश्चादि
कमप्यौषधशब्दवाच्यमिति ज्ञेयम् ॥

अम्

औषधेरिदम् । औषधिरेव वा ।
औषधे रजाता विन्यग् ॥ शुण्ड्या
म् ॥

औषरम् । न । पांशवलवणे ॥

औषरकम् । न । सार्वगुणे । मृत्तिका
लवणे । खारीलौन खारीनून इति
च भाष

औषसः । चि । प्राभातिके ॥ अनुदितौ
षसराग इति औषसातपभयादि
ति च भारवि र्लक्ष्यम् ॥ उषसिभ
वः । सन्धिबेलेत्यादिनायोगविभा
गादण् । अन्यथा कालाट्टञ् स्यादि
तिव्याख्यातारः । अपभ्रंश एवायमि
ति प्रामाणिका ॥

औष्टम् । त्रि । उष्टसम्बन्धिनि ॥ औष्टं
दुग्धं लघु स्वादु लवणं दीपनं त
था । कृमिकुष्ठकफानाहशोफोदर
हरं सरम् ॥ उष्ट्येदम् । अण् ॥

औष्टकम् । न । उष्टसमूहे ॥ तस्यसमू
हइत्यर्थे गोत्रोचोष्टेतिबुज ॥ उष्टस्य
विकारोऽवयवोवा । उष्टाद्वुञ् ॥

औष्ठम् । त्रि । औष्ठभवे ॥ शरीराव
त्वाच्चेति यत् ॥

अम् । न । परे ब्रह्मणि ॥ अनुस्वारे ।
पञ्चदशे स्वरे ॥ विन्दुमात्रानुनासि
कवर्णायम् । अत्राकार उच्चारणार्थः
। अयं नकारमकारस्थानेपि भव

क.

ति ॥

अ । पुं । महेश्वरे ॥ विसर्गे । शोडशे
स्वरे ॥ द्विविन्दुमात्रः कण्ठवर्णाय
म् । अत्राकार उच्चारणार्थः । अयं रे
फसकारस्थानेपि भवति ॥
इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडीचवाल
प्रधानोपनामतुलाराममिश्रात्मज-
श्रीधनपतिमिश्रापरनाम्ना तथा श्री
सङ्गुक्कुलावधूतश्रीपरमहंसपरिव्रा
जकाचार्यश्रीमद्विरहरानन्दनाथभा
रतिशिष्येण ब्राह्मवधूतश्रीसुखा-
नन्दनाथपरनामधेयेन विरचितेश
ब्दार्थचिन्तामणा वर्गः समाप्ति-
ज्ञतः ॥ १ ॥

039163

Accession No. ————
Shantarakshta Library
Tibetan Institute, Saran

तत सत्

—+—+—+—

कः । पुं । ब्रह्मणि ॥ समीरे ॥ आत्म-
नि ॥ यमे ॥ दक्षप्रजापतौ ॥ भास्व
रे ॥ कामग्रन्थौ ॥ चक्रिणि । नारा
यणे ॥ पतचिणि । खगे ॥ पार्थिवे ।